

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ LXI

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXI

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаћ,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пийер, др Слободан Ремейић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сијанојчић, др Срећко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ћујић, др Егон Фекеше, др Викџор Фридман*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
2005

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду, покретач и издавач Александар Белић, члан Српске краљевске академије. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог / главни уредник Милка Ивић. — Год. [1], књ. 1, св. 1/2 (1913) ; год. [2], књ. 2, св. 1/2 (1921)– ; књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933)– ; књ. 17 (1938/1939) ; књ. 18 св. 1/4 (1949/1950)–, – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913–1938 ; 1949/1950–, – 24 cm

Годишње

ISSN 0350–185x = Јужнословенски филолог

COBISS.SR-ID 615183

Рецензенти: академик Милка Ивић, академик Зузана Тополињска, дописни члан САНУ Александар Лома, дописни члан САНУ Предраг Пипер, дописни члан АНУРС Слободан Реметић, проф. др Срето Танасић, др Драго Њупић, научни саветник, др Софија Милорадовић, виши научни сарадник

Секретар редакције: др Срето Танасић

Израду и штампање финансирало је Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 14. 9. 2004.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9

Коректура: Драгана Радовановић

Припрема за штампу: Давор Палчић

Штампа:

ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Милка Ивић: Когнитивни и граматички аспекти евалуације изразом <i>добар (-а, -о)</i>	1–10
Eric P. Hamp: A Few Words of Delight	11–14
Предраг Пипер: О вводитних дијалогима у славјанских језицима	15–32
Јасмина Грковић-Мејџор: Индоевропска „esse“ предикација поседовања на словенском плану	33–50
Irena Sawicka: Initial and Non-initial clusters of a nasal sonant and homorganic stop in the Balkanic languages	51–55
Јасна Влајић-Поповић: Лексичка породица <i>бајати / бојати / бујати</i> „ударати и сл.“ — деривација, семантика, етимологија	57–93
Андрей Н. Соболев: Славянские pluralia tantum. Проблема дефектной парадигмы	95–115
Влоѓимјеж Пјанка: Дали е возможна додржана семантичко-синтаксичка класификација на придавките?	117–123
Ивана Антонић: Субјекатски генитив у стандардном српском језику	125–143
Радивоје Младеновић: Граматичка основа именица са номинативом множине на <i>-и</i> (<i>муџи, синови, дедови, љрући, јарићи</i>) у јужнометохијским и северношарпланинским говорима	145–177
Радмила Жугић: Еквиваленти адноминалног беспредлошког генитива и генитивних синтагми с предлозима <i>од</i> и <i>у</i> за исказивање посесивних значења у говору јабланичког краја	179–189
Тања Петровић: Идеолошке функције управног говора у процесу замене језика. Пример Срба у Белој Крајини	191–211

Прикази и критике:

Милка Ивић: Ray Jackendoff, <i>Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution</i> , Oxford 2004, Oxford University Press (V–XIX + 477)	213–215
Андрей Н. Соболев: О картографировании экстралингвистических признаков на этнолингвистических картах (по поводу книги Плотниковой А. А. <i>Этнолингвистическая география Южной Славии</i> . Москва: Индрик, 2004. 767 с)	216–228

Л. В. Куркина: А.А. Плотникова, Этнолингвистическая география Южной Славии. Изд. «Индрик». М., 2004, 767 с.	229-243
Срето Танасић: Живот и дело академика Павла Ивића	244-248
Саво Пујић: <i>Анача</i> из тамног вилајета. Уз прву свеску Етимолошког речника српског језика	249-252
Милка Ивић: Срето Танасић, Синтаксичке теме, Библиотека Пут у речи, књ. 8, уредник Милош Јевтић, Београд 2005, 229 стр.	253-254
Даринка Гортан-Премк: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, <i>Асоцијативни речник српског језика (I део; од стимулуса ка реакцији)</i> , Београд, 2005, 5-525, изд. Београдска књига, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Службени лист.	255-260
Предраг Пипер: <i>Studies in Polish Linguistics</i> , Kraków, 1, 2004	261-266
Богдан Терзић: Władysław Lubaś, POLSKIE GADANIE. PODSTAWOWE SĘCZY I FUNKCJE POTOCZNEJ ODMIANY POLSZCZYZNY. Uniwersytet Opolski, Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Opolu, Studia i Monografie Nr 326, Opole, 2003, 576 str.	267-271
Милка Ивић: Душка Кликовац, Метафоре у мишљењу и језику, Библиотека XX век 139, Уредник Иван Чоловић, Београд 2004, 318 стр.	272-273
Даринка Гортан-Премк: Branka Tafra, <i>Od riječi do rječnika, Školska knjiga, Zagreb 2005, str. 7-318.</i>	274-279
Бранкица Чигоја: Др Јасмина Недельковић, <i>Говор Пирота у 18. веку</i> , Народна библиотека Србије — Београд, Музеј Понишавља — Пирот, Народна библиотека Пирот, Београд, 2004, 417 стр.	280-286
Асим Пецо: <i>Језик у Босни и Херцеговини</i> , издање Института за језик у Сарајеву и Института за источноевропске језике и оријенталне студије у Ослу, уредник Svein Mønnesland.	287-293
Марта Бјелетић: Ризница „увелих“ речи: Светозар Гаговић, <i>Из лексике Пиве (село Безује)</i> , Српски дијалектолошки зборник LI, Београд 2004, 1-312.	294-301
Радмила Жугић: Трајко Стаматоски, <i>На ономастички теми</i> , Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2002, 199 стр.	302-310
Станмир Ракић: Geert Booij: <i>The Morphology of Dutch</i> , Oxford University Press, 2002, стр. 253.	311-314

Хроника

Предраг Пипер: III Международная научная конференция НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ В ТЕКСТЕ И ЯЗЫКЕ, Минск, 7-9 апреля 2005 г.	315-318
---	---------

In memoriam

Димитрије Стефановић: Мр Никола Родић	319-321
Слободан Реметић: Бранислав Брборић	322-325

Вања Станишић: Владимир Николајевич Топоров 326–330

Библиографија

Скраћенице 331–332
Обрађени зборници радова 333–334
Библиографски подаци 335–403

Регистри

Предметни регистар 405–407
Регистар имена 408–419

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

КОГНИТИВНИ И ГРАМАТИЧКИ АСПЕКТИ ЕВАЛУАЦИЈЕ ИЗРАЗОМ ДОБАР (-А, -О)

У раду се описује семантичко-синтаксичко понашање придевског израза *добар* (-а, -о) у савременом (стандардном) српском. Утврђује се да је тај израз способан да отелотвори собом различите појмовно-граматичке јединице, укључујући чак и такве које, на појмовној разини, оличавају собом детерминативну јединицу прилошког типа, семантизовану под неким околностима у квалификаторском, а под неким у квантификаторском смислу. Размотрено чињенично стање, уколико га буду убудуће помињали граматички описи намењени настави српског, биће од несумњиве помоћи странцима опредељеним за то да што боље савладају тај језик, а лингвисти теоретичари, психолози и антрополози, увидима у њега, добиће корисне податке за своја закључивања о томе по којим се све принципима устројавају когнитивни процеси.

Кључни изрази и појмови: евалуатив моралности одраслих; евалуатив дечјег понашања; евалуатив начина обављања професионалне активности; релевантна улога појма о акционости; спој синтаксичке атрибутивности и прилошки семантизоване функције; квалификатор у служби квантификације.

Осматрањем функционисања језичких датости наука настоји да прибави себи, између осталог, и одговарајуће увиде у регулативне принципе човековог когнитивног приступа стварима. Разматрање које следи о семантичко-синтаксичком понашању одредбе *добар* (-а, -о) у савременом (стандардном) српском језику предузима се овом приликом не само са циљем да се то понашање детаљније опише, већ и да се, макар и у најмањој мери, припомогне поменутом настојању.

Заслуга је Игора Мелчука што је први посебно скренуо пажњу на чињеницу да постоје извесне појмовне јединице које су фундаменталног карактера у том смислу што устројавају собом универзални инвентар таквих значењских података који се обелодањују, било граматичким, било лексичким путем, у с в и м језицима света, укључивши у њих и податак „хороший” (= ’как следуе́т’)“ (Мелчук 1967, стр. 1345). То додатно објашњење да под *хороший* треба имати у виду

значање 'као што и треба да буде' било је ту доиста неопходно дати будући да су у руском разни позитивни квалитети означиви тим изразом, пре свега она два својства која у (стандардном) српском исказују две посебне лексеме: ако је морално својство у питању, рећи ћемо *добар* (-а, -о), а ако је естетско — *леп* (-а, -о). Разлог због којег не смемо мимоићи осврт и на ту околност онда кад разматрамо принципе употребе израза *добар* (-а, -о) јесте тај што је управо описана руска ситуација иначе или била¹, или још увек јесте, заступљена у разним језицима, посебно словенским².

Прво питање које се поводом Мељчукове констатације намеће гласи: а по каквим се то критеријима нека говорна средина одређује за позитивну оцену у смислу 'онакав (-а, -о), какав (-а, -о) и треба да буде'?

Сходно проицијивим увидима Зузане Тополињске (Topolińska 2001, стр. 391), њу завређује, кад је о људском роду реч, сваки онај представник тога рода који се према другима понаша онако како би он сам желео да се други према њему понашају („ktory w stosunku do innych zachowuje się tak, jakby chciał żeby oni zachowywali się wobec niego“), а кад се ради о употребним предметима, онај предмет који функционише управо онако како бисмо ми и хтели да он функционише („który funkcjonuje tak, jak byśmy chcieli“). Рајна Драгићевић, са своје стране, имајући у виду управо наш израз *добар*, нагласила је: „Све што је похвално, то је добро, уз сваку именицу којом се означава неко или нешто што треба позитивно вредновати употребљава се придев *добар*, и то готово без ограничења“ (Драгићевић 2001, стр. 199).

Да се од представника људског рода у принципу очекује, као нешто нормално, да буде позитивна, племенита особа сведочи, на специфичан а врло упечатљив начин, (не)коришћење, не само у српском језику, одговарајуће одредбе уз класификаторско именичко лексичко језгро предиката онда кад су у питању људска бића.

¹ „Прасловенски језик је имао низ основа за позитивно вредновање човека, и оне никако нису биле ограничене на моралне квалитете, што је случај и у индоевропским језицима, где се као извори речи 'добар' јављају 'одговарајући', 'прав, исправан', 'леп', 'уређен'“, нагласила је, ослањајући се на податке из књиге, Buck 1988, Јасмина Грковић Мејдор у своме реферату са насловом *Семантичка промена као одраз сусрећа култура: пагански и хришћански културни модел код Словена* који је она прочитала на симпозијуму *Сусрећи култура*, одржаном 1–2. XII 2004. на Филозофском факултету у Новом Саду. И тај, и остали реферати са тог скупа биће објављени у посебном зборнику с одговарајућим насловом.

² Користан увид у то какве су у том погледу актуелне прилике на појединим странама словенског језичког света даје рад Topolińska 2001.

Наиме, уколико се о живим створовима ради, њихову примарну, фундаменталну класификацију обављају лексеме које именују разлику између основних биолошких врста живог организма: *човек/животиња/биљка*. Ради констатовања чињенице да је та и та особина својствена тој и тој одраслој особи мушкога рода, назив особине која се има у виду поставља се у предикатску синтаксичку позицију било самостално: *Он је добар*, *Он је њамеџан* и сл., било у споју с именичким класификатором тог примарног, биолошког типа: *Он је добар човек*, *Он је њамеџан човек* и сл. Ако је одрасла особа женско, поред истих тих двеју могућности исказивања (*Она је добра*, *Она је њамеџна* и сл.; *Она је добар човек*, *Она је њамеџан човек* и сл.), постоји и трећа, а то је могућност да се, уместо хијерархијски примарног универзалног биолошког класификатора за људску врсту — именице *човек*, употреби класификаторски израз секундарнијег дистинктивног значаја — именица *жена* (*Она је добра жена*, *Она је њамеџна жена* и сл.). Међутим, без обзира на пол, на информацију да је та одређена људска јединка о којој је реч по својим својствима 'племенита управо онако како људски створ и треба да буде' упућује и самостално предикатски остварена лексема *човек*, тј. остварена ван споја с било каквом одредбом³ — уп. *Не њосусџани, настаџи да у свему будеш човек као и досад*⁴ /= 'не посустани, настаџи да будеш у свему исправан као што си досад био', *Ако она није њрема џеби човек, не знам ко јесте* /= 'ако она није према теби добра, племенита, не знам ко јесте' и сл.

Није искључено, додуше, да нечија доброта буде исказана и на један сасвим специфичан начин — метонимијским поступком, а тај се своди на одговарајуће помињање *срца*, тј. оног човековог органа који је од суштинског значаја за његово битисање у свету, па, према томе, и за оствареност врлина које га красе: *Он је доброг срца*, *Он има добро срце*, *Он има срца*. Као што се из наведених примера разабера, у таквим случајевима постоје три могућности: (1) да се у позицију лексичког језгра предиката постави генитивна синтагма оличена именицом *срце* и атрибутском одредбом *добро*; (2) да се спој исте те имени-

³ Осврћући се на сличну ситуацију имплицирања позитивне одредбе уз класификаторску именицу у руском језику, Елена Вольф (Вольф 1978, стр. 182) упозорава на чињеницу да је, управо због остварљивости такве ситуације, реченици *Он был человеком* својствен двосмисао; зависно, наиме, од комуникативног контекста у који ћемо је поставити, њој ће се приписати или информација (1) „Он был человеком (а не, например, обезьяной, при класификации)“, или информација (2) „Он был человеком в полном смысле этого слова, настоящим человеком“.

⁴ Сви примери, наведени ради егземплификације, у овом разматрању преузети су из разговорног језика аутентичних Београђана.

це и исте те одредбе исказе као објекатска допуна глагола *имати*; (3) да се тај глагол допуни само именицом *срце* у генитивном падежном облику а без експлицитно изражене одредбе.

Има, разуме се, и таквих појава овог света којима је ускраћена могућност позитивног вредновања. У своме раду Вольф 1978, Елена Вольф је упозорила на чињеницу да до евалуативне детерминације може доћи само онда кад су објектима детерминације својствене социјалне функције које су податне оцењивању, што ће рећи да су прихватљиви искази као *добар ученик* или *добар ручак*, али не и **добар крокодил* или **добра џланетша* („в тех случаях, когда объект оценки имеет определенные, социальные функции, которые могут оцениваться. Так, понятны сочетания *хороший ученик, хороший обед*, но не *хороший крокодил, хорошая џланетша*“ — op. cit., стр. 52–53). У свом десетак година позније објављеном раду иста је ауторка призвала пажњу стручњака и на ту околност да позитивна/негативна оцена која се у некој говорној средини додељује некој датој појави обавезно происходи из тамо владајуће норме и постојећих стереотипа са којима људи у сваком конкретном случају усклађују своју одлуку о томе треба ли се или не треба определити за позитивну евалуацију („L'évaluation suppose prise en compte de la norme et des stéréotypes d'évaluation, c'est à dire des notions sociales définissant par rapport à tel ou tel objet ce que recouvre 'bien' ou 'mal'“ — Volf 1987, стр. 526). А колико је норма по себи важна, упозорава даље Елена Вольф (на стр. 527), потврђује и та чињеница да постоје глаголи који у своју значењску структуру укључују појам о њој — наш глагол *поправити*, на пример, има пресупозициону сему 'одступљено од нормe', а основну сему 'повратак норми'. Истом приликом она се осврнула на могућност да и позитивно својство фактом своје изузетно интензивне остварености прекорачи норму, што бива сигнализано исказивањем одговарајућег интензификаторског лексичког решења уместо придева *добар (-а, -о)* — уп. *изванредан џевач са добар џевач*.

Прекорачење нормe о којој је реч може се, уосталом, обелоданити и удруживањем придева за позитивну евалуацију с каквим интензификаторски семантизованим прилогом. Ту, међутим, пред језичке стручњаке искрсава један засада још недовољно проучаван проблем, а то је неподударност међу језицима у погледу својственог им инвентара тако коришћених прилошких лексема. У своме раду Patzke 2003 (на стр. 195), посвећеном видовима интензификације у руском, Una Patzke наводи, између осталог, и конструкцију *ужасно хорошая* чији се дословни српски преводни еквиваленти у свакодневној говорној пракси по правилу не остварују. Уместо да кажу **ужасно добра*, од-

носно *ужасно *леџа*, говорни представници (стандардног) српског ће у таквим приликама најрадије посегнути за количинским прилогом па рећи: *много добра, веома добра*, односно *много леџа, веома леџа*.

Неће се, додуше, у неким приликама устручавати ни од тога да начинским прилошким изразом *џако* сигнализују интензивну заступљеност позитивног својства именованог датим придевом — уп. *Она је џако џамејна!*, *Он је џако добар!* и сл. А које су то све околности које фаворизују коришћење баш тог израза у интензификаторске сврхе, засада не знамо довољно; ради се, наиме, о појави коју тек треба подробно размотрити и објаснити.

Познато је да се у српском језику накалемљивањем префикса *џре-* на придевску реч лексичко значење те речи проширује податком о томе да је особина њоме саопштена заступљена у одвећ великој мери, што се најчешће оцењује као нешто што је по себи негативно — уп. *џревисок (-а, -о)*, *џреширок (-а, -о)*, *џрејесан (-а, -о)*, *џреслаб (-а, -о)* и сл. Међутим, претерано заступљена доброта у неком људском бићу не само што не одбија друге људе од себе, већ их, напротив, одушевљава. Отуда рећи за неку особу да је *џредобра* значи доделити њеној људској природи максимално позитивну оцену.

Не подлежу, међутим, само називи живог карактеризацији у смислу 'добар' или 'лош'; подлежу јој и називи неживог. У том другом случају опредељивање, у некој социјалној средини, за позитивну или негативну оцену најнепосредније зависи од њених наслеђеном културом устројених евалуативних критерија. А културе многих народа се, као што знамо, у појединим детаљима темељито разликују; ко може, на пример, тврдити да је појам о томе какав треба да су својства „доброг ручка“ идентичан за Србина из Јагодине и за Јапанца из Кјота? Другим речима, кад је посредни разматрање проблема оцењивачке квалификације у смислу 'добар (-а, -о) / 'лош (-а, -о)' у било којем језику света, неопходно је, између осталог, што подробније износити на видело оне културне „калупе“ који би могли бити, у датом случају, непосредно одговорни за приклањање исказаној оцени.

При идентификовању особине својствене људском створу, придев *добар (-а, -о)* се појављује, као и толики други придеви, не само у атрибутој, већ и у предикатској синтаксичкој позицији. У служби именичког атрибута он по правилу не бива у значењском погледу двосмислен, док у функцији самосталног лексичког језгра он то лако може бити. Разлози таквом стању ствари су ови:

Оцену 'добар' везујемо или за одраслу особу (*добар човек*), или за дете (*добро дете*). Одраслом човеку се таквом оценом разоткрива карактерна особина, а детету испољено понашање. Отуда и неиден-

тично изражена антонимијска релација у ова два случаја — а с једне стране *добар човек / лош човек*, а с друге стране *добро дејше / неваљало дејше*. Отуда и то да, кад се изостави одговарајући комуникативни контекст, па се наведе само нечија изјава *Он је добар*, квалификатив *добар* је двосмислен по значењу. Наиме, ако под *он* треба разумети, рецимо, тридесетогодишњака, јасно је да се има у виду његово карактерно својство, а ако поменути изјаву даје мајка о свом трогодишњем дечачићу, подразумевљиво је да она њоме некога обавештава како је с њеним сином све у реду — никакве несташлуке није починио нити има изгледа да ће их починити.

У теоријски оријентисаној лингвистичкој литератури два се критерија помињу као изузетно важна за разврставање придева на посебне граматичко-појмовне јединице. Оба се тичу особина које придеви именују; с једне стране, те особине могу, по природи својој, или бити, или не бити ефемерног карактера, а с друге стране оне, опет по природи својој, могу бити тако устројене да њихово испољавање или јесте, или није податно свесној контроли.

У своме раду Kratzer 1995, Angelika Kratzer упозорава научну јавност на ту релевантну појаву да придеви са значењем особине која нема ефемерни карактер не могу бити ближе одређени по критерију места („cannot be modified by locatives“ — *op. cit.*, на стр. 128), док за онај други значењски тип придева семантичко-синтаксичка рестрикција не важи (уп. *Он је био болестан у Паризу*, *Он је био њијан на њој журици* и сл., али не и **Он је био висок у Паризу*, **Он је био њлавоок на њој журици* и сл.). Кад је израз *добар* у питању, прихватљиве су изјаве као (1) *Мали Перица је био добар у аутобусу* и сл., а оне као (2) **Учићел Пејровић је био добар у аутобусу* и сл. нису. Другим речима, примена тог релевантног дистинктивног критерија о којем говори Angelika Kratzer даје потврду томе да су *добар* из примера (1) и *добар* из примера (2), по својој појмовно-граматичкој природи, два неидентична лексичка ентитета.

Исто потврђује и онај други разликовни критериј оличен могућношћу/немогућношћу свесне контроле над именованом особином, а чију релевантност документује, како напомиње Елена Вольф (в. Вольф 1978, стр. 56), факат спојивости/неспојивости датота придева с императивним обликом (рећи *буди храбра!* или *Буди њрисићојан!* јесте прихватљиво, а **Буди сањива!* или **Буди уморан!* није). Наиме, док се детету *Перици* може запрети у смислу *Перице, буди добар у аутобусу!* ништа слично не долази у обзир ако је његов учитељ *Пејровић* у питању.

Уколико се, међутим, израз *бићи добар* допуни податком 'према неком', он добија значење 'понашати се у складу са моралним нормама' и употребљив је било да се има у виду дете или одрастао људски створ. *Перице*, рећи ће, на пример, мајка свом дечачићу, *буди добар према маци, не вуци је за реј!*, као што ће, рецимо, о неком преминулом старијем човеку његови ожалошћени суседи говорити: *Био је добар према нама, дођућишао нам је лећи да по цео дан седимо у његовој баши.*

Пред крај прве половине шездесетих година XX века, познати амерички лингвиста Jerrold J. Katz, осматрајући енглеске језичке датости, први је продубљеније осветлио смисао споја евалуативне одредбе с именицама типа *мајка*, *учитељ*, *јословоћа* и сл. које, уз информацију да је људски створ посредни, износе и податак о његовој специфичној друштвеној улози. У таквом споју, закључује Katz, одредба функционише као својеврсни обавештајни знак успешног/неуспешног обављења свих оних дужности које се неминовно намећу свакоме ко се у именованој улози затекне („A noun that has the semantic marker (Role) in its reading, such as 'mother', 'teacher', 'foreman', etc. permits evaluation in terms of the performance of duties to which someone occupying such a role is obliged“ — Katz 1964, стр. 752). Да би значај запаженог био још уочљивији, допунићемо његову констатацију следећом:

Остварена у таквим спојевима, дата атрибутска одредба, на појмовној разини, не функционише, у ствари, уопште као придев, него као прилог, у том смислу што не разоткрива ништа од свега онога што би могло бити својствено самом људском створу као таквом, већ обавештава о успешности начина на који он, затечен у именованој функцији, обавља све оне активности које су за ту функцију неминовно везане.

До такве у ствари прилошке евалуације долази, уосталом, редовно и онда када се предикатски употребљен придев који се односи на неко лице затекне у споју са локативном формом глаголске именице акционог значења: *Он је добар у мачевању* = 'Кад учествује у мачевању, он добро чини то што у таквом случају треба чинити', *Она је добра у трци на сто метара* = 'Кад учествује у трци на сто метара, она добро чини то што у таквом случају треба чинити'.

И предикатском придеву придодата акузативна конструкција с предлогом *за*, баш као и претходно поменута локативна, релативизује изнету позитивну оцену у том смислу што њено важење повезује искључиво с оним о чему се у придодатој конструкцији говори — уп. *Он би био добар за директора* = 'Кад би био директор, он би

дужности директора добро обављао'. Кад нису људи у питању, присуство исте те конструкције уз предикатски придев има за циљ да обавести у односу на шта коришћење онога што именује реченични субјекат има позитиван ефекат те заслужује похвалу — уп. *Тај чај је добар за айејиши* = 'тај чај добро делује на апетит'. И у првом и у другом случају употребом датог придева опет је имплицирана, у ствари, прилошка детерминација, тј. 'добро би обављао те и те дужности', односно 'добро делује на то и то'.

Да је појам о акционости одлучујући фактор за то хоће ли се моћи или неће придев о којем је реч атрибутски повезати с неком именицом чијим се поменом људски створ класификује по критерију освојеног друштвеног статуса потврђује следеће:

Ако је посреди класификовање искључиво по неком друштвено релевантном звању, али без имплицирања одговарајућих делатности везаних за то звање, могућност употребе придева изостаје. Другим речима, искази као *Он је добар професор* (подразумева се: 'оно што предаје, он добро предаје') прихватљиви су, док искази као **Он је добар доцент* нису.

Још један феномен у вези с атрибутском употребом разматраног придева заслужује овом приликом посебан осврт, а то је могућност да се, у контакту с појмовном садржином дате именице, њему својствена позитивна евалуација у смислу 'какав (-а, -о) би и требало да буде' поистовети с квантификацијом податком 'остварен (-а, -о) у високој мери'.

На списку именица које својим значењем намећу ту квантификацијону интерпретацију налазе се, на пример, лексичке јединице *приход* и *хонорар*. Похвално се изразити о неком конкретном приходу, о неком конкретном хонорару, тј. изјавити: *добар приход*, односно *добар хонорар*, значи имплицирати да се тај приход, односно тај хонорар, отелотворује у виду позамашне суме новца.

Понекад се чак никаква похвала не подразумева, него се просто пуна заступљеност нечега, дакле оно својство које се иначе, у другим приликама, с разлогом поима као позитивно, исказује употребом израза *добар (-а, -о)* — уп. на пример *Појмо је добрих њола лиџра вина, За њај безобразлук добила је од мајке добре бајине* и сл.

Остаје да се што подробније испита у којим све случајевима долази до овакве семантичко-синтаксичке службе разматраног придева. Податке о њој, али и о оним другим његовим претходно помињаним семантичко-синтаксичким службама, које такође досада нису бивале адекватно регистроване у одговарајућим наставним уџбеницима, ваљало би убудуће доследно укључивати у њих. Такво би укључивање,

између осталог, знатно користило странцима који се посвећују учењу српског језика.

Очекивању тог повољног практичног исхода придружује се, међутим, и очекивање неких нових корисних увида на теоријском плану. Наиме, као што је на самом почетку овог излагања напоменуто, когнитивно оријентисани научни посленици, из обавештења о томе како се у семантичко-синтаксичком погледу понашају језичке датости, извлаче одговарајуће закључке у функционисању људског ума. А језичка јединица *добар (-а, -о)*, својим специфичним детерминативним својствима, на која овај рад упозорава, просто као да подстиче предузимање управо тако усмерених истраживачких подухвата.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Buck 1988: Carl Darling Buck, *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European Languages. A contribution to the history of ideas*, Chicago and London 1988, The University of Chicago Press.
- Вольф 1978: Елена М. Вольф, *Грамматика и семантика прилагателног*, Москва 1978.
- Volf 1987: Elena M. Volf, L'Evaluation et l'assymétrie des traits „bien/mal“, *Aspects of Language. Studies in Honor of Mario Alinei*, Vol. II, Amsterdam 1987, 525–535.
- Гркович-Мејдор: Јасмина Гркович-Мејдор, Семантика промена као одраз сусрета култура: пагански и хришћански културни модел код Словена. (Штампа се у Зборнику реферата са симпозијума *Сусрети култура* (1–2. XII 2004), Нови Сад).
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 18, Београд 2001.
- Katz 1964: Jerrold J. Katz, Semantic Theory and the Meaning of 'Good', *The Journal of Philosophy*, Vol. LXI, № 23, 1964, 739–766.
- Kratzer 1995: Angelika Kratzer, Stage-level and individual-level predicates, *The Generic Book*, Greg N. Carlson and Francis J. Pelletier (eds.), Chicago, University of Chicago Press 1995, 125–173.
- Мельчук 1967: И. А. Мельчук, К вопросу о „внешних“ различительных элементах: семантические параметры и сочетаемости, *To Honor Roman Jakobson* Vol. II, 1967, The Hague-Paris, (=Janua linguarum. Series Major XXXII), 1340–1361.
- Patzke 2003: Una Patzke, Aspekte der intensivierung im Russischen, *Slavistische Beiträge*, 422, München 2003, 189–210.
- Topolińska 2001: Zuzanna Topolińska, DOBAR — UBAV (fragment „bałkańskiego obrazu świata“), *Studies on the Syntax and Semantics of Slavonic Languages. Studia Slavica Oldenburgensia* 9, Oldenburg 2001, 391–399.

Summary

Milka Ivić

**THE COGNITIVE AND GRAMMATICAL ASPECTS
OF THE EVALUATIVE USE OF *DOBAR***

Drawing on a corpus of conversational Standard Serbian materials, the author examines the ways in which the adjective *dobar* performs its evaluative function. She points to the following hitherto unnoticed facts:

If the evaluation concerns an adult human being *dobar* is perceived as a moral quality, whereas to say of a child that he is *dobar* is to praise his behavioral property. If nomina professionalis are concerned, although syntactically used as an attributive adjective, *dobar* semantically functions in fact as an adverbial modifier disclosing the appropriate performance of the activities which make the person under consideration properly qualified for his/her occupation.

ERIC P. HAMP
(University of Chicago)

A FEW WORDS OF DELIGHT

to the memory of Henrik Birnbaum

Lith. *lokšnùs* 'tender, etc.' is traced back, by way of dissimilation, to **losk-snù-*, derived with the adjectival suffix *-snù-*, productive in Baltic, from the I.-E. stem of Slavic *laska*, Lat. *lasc-ivus*, etc. In the second part of the paper the autor pleads for distinguishing, in Slavic, between *mirъ* 'peace' = OLith. *mieras*, Latv. *miêrs* < Balto-Slavic **mei-ro-* 'pleasure, leisure', akin to **mei-lo-* 'agreeable, kind', and *mirъ* 'κόσμος' < **binding, linkage*', to I.-E. **mei-* 'bind, link' in Skt. *mitrá-* 'friend', Avest. *miθra-* 'contract', etc.

Keywords: Etymology, Baltic, Slavic, Indo-European.

The following notes which I here offer, are the upshot, in part, of an attempt to find further order even if we cannot yet claim to reach unique solutions.

1. Lithuanian *lokšnùs*

In his groundlaying preliminary study¹ of expressions for 'love' in Slavic Henrik Birnbaum has adduced the Lithuanian adjective *lokšnùs* 'tender, etc.' (165). On good authority Birnbaum reproduces the comparison of Vasmer. In fact, the authoritative Fraenkel (*Lit. E. Wb.* 385) also reconstructs *lokšnùs* as **lāsknus*. But this violates Baltic Lautgesetze at the same time that it overlooks rules of Baltic word formation. In Baltic we cannot lose sibilants before obstruents without motivation; nor can we invoke metathesis without cause; nor do sibilants exchange capriciously. The same error is repeated in *Этим. слов. слав. яз.* 14 (1987) 37.

¹ *American Contributions to the 8th International Congress of Slavists*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers Inc., 1978. 1 (ed. H. Birnbaum), 155-159.

Unfortunately the normally exhaustive P. Skardžius (*Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvos Mokslų Akademija. 1943; pp. 223–5) does not register this adjective so far as I can see.

However we must first note that Fraenkel (*op. cit.* 386) records another, and an important, Lithuanian noun *loskà* which he does not hesitate to trace to a borrowing from Polish. Since Baltic had a thoroughly productive adjectival suffix *-snù-* it is eminently possible that *lokšnùs* resulted directly from **lo(s)k-snù-*. The dissimilation, or elimination in a complex cluster, of **-s-* is unproblematic.

There is, then, no real testimony that we have an independent witness from Baltic at all. Yet Slavic clearly attests *laska*, which Birnbaum has elegantly glossed, and Russ. *lásyj*.

Ernout-Meillet *DELL* s.v. *lasciūus* make it plain that this IE root, if indeed supported by the conventional citations, points to a stratum of IE characterized by Meillet “popular” features. I have (*IF* 82, 1977, 79) associated the **-ko-* suffix with the colloquial register of IE. If we remove the Lithuanian forms as borrowings from Slavic, we may other analyze Slavic *las-ka* (*Этим. слов. слав. яз.* 14, 1987, 36–7) as containing the colloquial IE suffix **-kā*. Of course, the origin of apparent IE **leH_{as-}* remains problematic, but we may at least identify the colloquial register of speech from which our term was originally taken.

There remains the possibility that we have Balto-Slavic **lās-*, yet the long **ā* leaves problems; if we accept IEW 654 in broad outline the Sanskrit *a* and zero cannot correspond to a laryngeal.

2. Slavic *milъ*, *mirъ*

The standard Slavic references, which are duly cited by Birnbaum (*op. cit.* 157–159), do not do justice to *milъ* ‘pitiable; dear’. In fact, Machek’s views are quite wide of the mark. It is in Fraenkel’s *Lit. E. Wb.* 449 that we find the most adequate and discriminating account. Here we see *milъ* related to Lith. *míelas* and congeners as an original derivative in **-lo-* from the base found in Skt. *máyas*, Lat. *mītis*, OIr. *móeth*.² I would simply add one further observation to the Baltic side: it seems to me to be insufficiently noticed that no motivation has been provided for the presence in Baltic of two entire series of formation with apparently divergent ablaut grades, i. e. the set of adjectives and derivatives represented by *míelas* and *meilūs* and that represented by *mýlas* and *mylūs*. I propose that

² The agreement of Italic and Celtic (including Welsh *mwydion*) in the *t*-suffix is striking.

mielas, *susimilti* etc. represent the original Baltic reflexes, that *mýlas* etc. reflect borrowings or contaminations from Slavic contacts, and that the acute accentuation results from revision of the accent class of this word family on the model of *mýlas* etc.

Vasmer (*REW* 2. 134) also claims a relation to the above of Greek *μείλια* (normally used in the plural), but this reflects a neglect of or inattention to Greek facts and Fraenkel properly omits it from his account. It is clear that *μείλια* had a colloquially extended form in *μείλιχος*, and the dialect variants of the latter point with their vocalisms (*μέλλλ-*, *μηλ-*) to **μελ-v-*; see conveniently Frisk *GEW* 2. 195 and the more agnostic Chantraine *DELG* 678. Armenian *meł* reflects the same pre-form, and this constitutes one more significant Helleno-Armenian isogloss of detail. Fraenkel correctly registers these Greek cognates under *malóne*, *Lit. E. Wb.* 403; for a further relation to Greek *μέλω* and Welsh *gofal* see my analysis *Živa antika* 20, 1970, 5–6.

Moreover, **mei-lo-* did not stand alone in Balto-Slavic. OLith. *mieras*, Latv. *miērs* ‘peace, tranquillity’ has been equated with Slavic *mirъ* ‘peace’; see e. g. Vasmer *REW* 2. 137. Albanian *mirë* ‘good’ has also been associated with these; if so, we have one more link joining Albanian with Balto-Slavic. At any rate we may reconstruct for Balto-Slavic **mei-lo-* ‘agreeable, kind’ and **mei-ro-* ‘pleasure, leisure’ vel sim. The Slavic noun *mirъ* (Czech *mír*) may represent a *vřddhi* derivative.

We must however distinguish *mirъ* (SCr. *mír*, *míra*) ‘peace’ from *mirъ* (SCr. *mír*, *míra*) ‘κόσμος’, and the latter is certainly not explained, as Machek thought it to be, by the root for ‘go, move’. I propose that *mirъ*, just as κόσμος,³ properly meant ‘order, arrangement’. We may then relate it as a *‘binding, linkage’ to the root *mei-* ‘bind, link’ seen in Skt. *mitrá-* ‘friend’, Avest. *miθra-* ‘contract’.

Резиме

Eric P. Hamp

НЕКОЛИКО НЕЖНИХ РЕЧИ

Литавски придев *lokšnùs* ‘осетљив, нежан’ аутор своди путем дисимилације на праоблик **losk-snú-*, изведен придевским суфиксом *-snú-*, продуктивним у балтском, од основе слов. речи *laska* „љубав“, сродне са лат. *lasc-ivus* „весео, обестан“. У другом делу чланка залаже се за разликовање двају словенских хомонима *mirъ*, једног у значењу ‘мир’

³ The background of κόσμος is obscure, but I find Schulze’s and Heubeck’s claim of a relation to κεδνός merely possible. The original meaning of **κοδ-σμο-ς* would be ‘attachment, construction’; but cf. Chantraine *DELG* 571.

= лит. *mieras*, лет. *miêrs*, од балтосл. **mei-ro-* 'уживање, доколица', сродног са **mei-lo-* 'пријатан, мио', и другог *mirъ* 'космос' < **'веза, спој*', од ие. **mei-* 'повезивати, спајати' у стинд. *mitrá-* 'пријатељ', авест. *miθra-* 'уговор' итд.

ПРЕДРАГ ПИПЕР

О ВВОДНЫХ ДИАЛОГАХ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются вопросно-ответные диалоги в славянских языках, как речевой жанр, служащий установлению контакта и обладающий синтаксической, семантической, прагматической, лингвокультурологической, этнолингвистической и метатекстуальной спецификой.

Ключевые слова: дискурсные маркеры, речевые жанры, диалог, фазовые значения, грамматика начала, славянские языки

«[...] Још путем, док се приближавају чесми и џамији, Стамболија поставља своја увек иста или слична питања.

— Па како је, имењаче?

Шкаро не одговара одмах, него после извесног времена, као да је прво ишао некуд и тамо питао неког шта да одговори.

— Како је, то и сам видиш. Добро.

— Баш „добро“?

— Добро, шућур, добро.

— Ама, има од добра боље — каже Стамболија, шалећи се на стамболски начин, хладно и без осмејка.

— Има, може бити да има, али то — није добро.

— Зашто није добро, по чему није добро?

— Па ето, како да ти кажем — одговара Шкаро полугласно и савњиво — кад је човек добро, он зна на чему је и сједи с миром, а то „боље“ гони те да тражиш још боље и... то краја нема. Пусти!

Стамболија пушта, али не престаје да пита.

— Па шта има ново?

— Па има свашта и којешта, али новог — ако ћемо право говорити — нема ништа.

— Богме, кад човјек слуша шта свијет по Сарајеву прича, не би рекао да нема.

— Нема, нема, вјеруј ти мени! А то што неки причају немој ти да слушаш ни узимаш срцу. Ништа то није. Откако је свијет постао, уви-

јек се међу људима исти конци плету и мрсе и расплићу, само се људи мијењају, па им то изгледа ново. [...]»¹

1. В контактах между представителями разных национальных культур одно из первых проявлений специфики отдельных культур заключается в способах установления контакта, начиная с того, как контакт подготовлен, на какое время и в какой форме, и кончая самой встречей, жестами, приветствиями и обменом первыми высказываниями в диалоге. Эти первые вопросы и ответы при встрече отнюдь не случайны и непредсказуемы. Хотя они могут не совпадать в разных национальных культурах, и могут даже очень отличаться друг от друга, в коммуникативном поведении носителей различных языков, тем не менее вводные, контактоустанавливающие диалоги характеризуются и в плане выражения и в плане содержания некоторым набором признаков, позволяющим говорить о данных вопросно-ответных единствах как об особом речевом жанре, являющемся вместе с тем специфическим диалогически развернутым маркером начала дискурса устного (реже письменного) общения.

Вводные, контактоустанавливающие диалоги представляют собой специфический речевой жанр, как относительно автономные диалогические структуры, отличающиеся особенностями формального построения и коммуникативной функций. С формальной точки зрения это вопросно-ответные единства, охватывающие несколько функционально схожих вопросов и несколько десятков более-менее устойчивых ответов (многим из которых присуща определенная степень идиоматичности), обладающие также различной частотностью, выступающих в них ответов — от высокочастотных до более редких, даже окказиональных выражений, или таких реплик, которые служат проявлением отдельной языковой личности.

Причинной того, что вводные диалоги долго оставались на периферии внимания исследователей, является скорее всего некоторая размытость границ их лексического состава, неодинаковая степень их идиоматичности и распространенности употребления вводных диалогов в отдельных языках (в сербском языке, например, они более частотны, чем в русском), а возможно также то, что немногочисленность

¹ И. Андрић, *Разговор пред вече*. У књ.: И. Андрић, *Кућа на осами и друге ириповешке*. — Београд: Просвета и др., 1977, стр. 207 (Сабрана дела Иве Андрића, књ. 15).

В основу настоящей статьи лег доклад автора «О контактоустанавливающих диалогах в русском и сербском языках», прочитанный на третьей международной научной конференции *Национально-культурная специфика в тексте и в языке* (Минск, 7–9 апреля 2005 г.)

вопросов в вводных диалогах могла отвлекать внимание исследователей от анализа ответов, представляющих несомненно больший интерес для исследования данного речевого жанра. В самом деле, подобно тому как грамматика заголовка по праву имеет статус отдельного объекта изучения в лингвистике текста и дискурса, таким же образом это относится и к вводным, контактоустанавливающим диалогам.

2. Начало диалога — явление многогранное, относящееся, с одной стороны, к проблеме «грамматики начала», а с другой — к вопросу о структуре диалога и к речевым жанрам. Вместе с тем, начало диалога, как правило, обладает частноязыковыми и культурно-специфическими признаками, требующими их рассмотрения под углом этнолингвистических и лингвокультурологических критериев.

Грамматика категориального значения начала в каждом славянском языке представлена широким кругом разноуровневых средств с большей или меньшей регулярностью выражения, в зависимости от степени их грамматикализованности, имеющих общим содержанием ту пограничную часть какого-то явления, которая предваряет все последующие его части, будь это значение начала действия или состояния, выраженное фазовым глаголом (напр., *начать, стать, взяться, приняться*), или значение начала действия, выраженное соответствующей словообразовательной моделью (напр., *заговорить, заплакать, замолчать*), или лимитативная разновидность аблативного значения — пространственного (напр., *отчалить от берега*), временного (напр., *ждать с самого утра*) или какого-нибудь другого категориального значения.

Разнообразны также метаязыковые средства обозначения начала. На уровне предложения такими являются, например, вопросительные местоименные слова и вводные конструкции, а на уровне сверхфразовых единств, и вообще более сложных синтаксических структур, также существуют специальные средства обозначения их начала (напр., заголовок, формулы речевого этикета при встрече, эпистолярные штампы типа *Уважаемые коллеги!* и т.п.), в то время как на уровне дискурса те же средства, или некоторые из них, имеют также более широкую функцию обозначения начала речевого общения и конкретного языкового поведения.

Контактная языковая функция, которую Р. Якобсон вслед за Б. Малиновским называет фатической (Якобсон 1966: 293), проявляется в высказываниях, направленных на установление, поддержку или прекращение вербального контакта. Например, контакт часто начинается с микродиалогов типа русского *Как дела? — Спасибо, хорошо,*

функцию поддержки контакта несут такие выражения как *Да...*, *да...* или *Вас плохо слышно...*, в то время как функция прекращения контакта между участниками в вербальном общении может быть возложена на формулы речевого этикета типа *Спасибо за внимание!* или *До встречи!* или другие им функционально подобные выражения. Эти разновидности контактной языковой функции на метаязыковом уровне фактически являются разновидностями выражения фазовых значений начала, продолжения или конца, причем вводные, контактоустанавливающие диалоги служат метаязыковым средством обозначения именно начала, подобно тому как в структуре предложения и абзаца вводные слова типа *во-первых*, *впрочем*, *итак*, *следовательно* помещаются в начале соответствующих синтаксических структур, выполняя таким образом, помимо других своих функций, метаязыковую функцию пограничного сигнала в структуре предложения или абзаца. (Вежбицка 1971).

Структура фазовых значений, как известно, построена на двух элементарных компонентах: на семантическом предикате 'начать' и на операторе отрицания 'не', вследствие чего содержание предиката 'кончить' интерпретируется как 'начать не ...', а содержание предиката 'продолжить' интерпретируется как 'не кончить ...' (Апресян 1980: 128).

Само значение начала, частным случаем выражения которого являются вводные, контактоустанавливающие диалоги, относится к сфере значений фрагментаризации (Ивич 1980, Коен 1980) конкретно-пространственных, временных или других объектов (начало, конец, середина, центр, часть, периферия, окраина, граница, рубеж и проч.), занимая в кругу таких значений особое место, подобное статусу числительных *один* или *первый* в соответствующих лексико-грамматических системах, т.е. значение начала сводится к компонентам 'часть', 'целое' и к квантификатору всеобщности, при помощи которого часть в статусе начала локализуется *перед всеми другими* частями линейно упорядоченного целого (Пипер 2001: 221–237; Ивич (ред) 2005: 873–874; 890). Составляющие фазовых значений в зависимости от коммуникативных намерений говорящего и контекста употребления соответствующих выражений могут по-разному выдвигаться на первый план семантической перспективы предложения, как той интерпретации ситуации, которую говорящий выбором соответствующих лексико-грамматических средств предлагает собеседнику, ср. *Он больше не болеет — Он стал здоровым — Он перестал болеть — Он выздоровел* и т.п.

Поскольку отношения между компонентами значения 'начало' сводятся к локализации одних явлений по отношению к другим, то составляющие содержания грамматики начала удобно объяснять с опорой на те теоретические положения, которые построены на семантических критериях локализации одних отвлеченных объектов по отношению к другим (напр., теория семантических локализаций, см. Пипер 2001). В таком случае существенным является интерпретация значения границы как разновидности значения части по отношению к целому (см. Пипер 2003: 159–160), и линейности как упорядоченности каждого элемента по отношению к предыдущему и последующему элементу того же целого.

3. Средства выражения готовности начать или поддержать разговор, обладающие национально-культурной спецификой, охватывают как невербальные средства коммуникативного поведения, напр., жесты приветствия, так и вербальные средства коммуникативного поведения (см. Пипер, Стернин 2004), включающие соответствующие формулы речевого этикета и вводные, вопросно-ответные единства с контактоустанавливающей функцией.

Вводные диалоги в форме вопросно-ответных единств отличаются асимметрией, которая вообще характерна для многих вопросно-ответных отношений, и которая проявляется в том, что один и тот же вопрос, как правило, может согласоваться с более чем одним ответом.

В русском языке вводные, контактоустанавливающие диалоги обычно начинают с вопроса *Как дела?* (а также *Что нового?* или *Как поживаете?* и т.п.), на который можно получить очень разнообразны́е ответы, например (в алфавитном порядке):

А ты как думаешь? Бывало и лучше; Великолепно; Все в норме; Все плохо; Все хорошо; Все в шоколаде; Все отпад; Все по-старому; Вчера было лучше; Голова еще цела; Да ничего; Да ну! Да так; Дела, как в Польше; Достойно; Жизнь бьет ключом (и все по голове); Еще не родила (Как рожу, так скажу); Еще не умерла; Живем — пироги жуем; Живем — чай с булками пьем; Живу пока; Живы будем, не помрем; Жить будем; Жить буду; Замечательно; Замуж не вышла; Здорово; И не спрашивай! Как в сказке — чем дальше, тем страшней; Как видишь; Как всегда; Как всегда, а у тебя? Как сажа бела; Как у кувишна / Как у графина — каждый норовит взять за горло; Классно; Кошмарно; Лучшие всех; Лучшие не бывает; Лучшие некуда; Могло быть и лучше; Могло и лучше быть; Не жалуясь; Неплохо; Никак; Ничего; Ничего особенного; Ничего хорошего; Ниче; Нормально; Окейно; Отвратительно; Отлично; Перебыюсь; Плохо; Посредственно; Постольку-поскольку; Пока живем; Помаленьку; Потихоньку; Прекра-

*сно; Прикольно; Работаю; Скрипим потихоньку; Сойдет; Спроси, что полегче; Средненько; Супер! Так себе; Терпимо; Ужас; Ужасно; Хорошо; Хуже некуда и т.п.*²

Ответы на вопросы в вводных диалогах отличаются друг от друга по разным критериям. Среди таких ответов есть и стереотипные и окказиональные; высокочастотные (напр., *Хорошо*) и менее частотные ответы (напр., *Скрипим потихоньку*); ответы с оценочным компонентом, каких большинство (напр., *Замечательно; Супер; Отлично; Хорошо; Нормально; Плохо; Отвратительно; Кошмар; Ужас...*) и ответы без оценочного компонента (напр., *Все по-старому; Как ви-*

² Ср. в белорусском и в украинском языках; в блр.: *А чаму (ты) пытаеіся? Безнадзейна; Будзе лепі / лепей; Было і лепі / лепей; Выдатна; Вось так; Горш не было; Горш не трэба; Даволі добра; Даволі дрэнна; Дзякуй Богу; Дзякуй Богу, добра / цудоўна / выдатна...; Дзякуй (за пытанне), добра / няблага; Добра; Дрэнна; Ды... добра / нядрэнна; Ды так... Жях; Жахліва; Жывем; Жыву; Засяды адно і тое ж; Зносна; (І) не пытайся / пытайцеся; (Ідзе) паціху; Існую; Існуем; ...Каб не сапсаваць; ...Каб не сурочыць; Каб пахваліцца — няма чым, каб паскардзіцца — няма каму; Катастрофа; Кепска; Лепі не было; Лепі / горш не можа быць; Лепі не казаць; Лепі не пытайся; Лепі не трэба; Лепі, чым учора; Магло б быць і горш; Магло б быць і лепі; Можа быць і горш; Можна і лепі; Нармальна; Не дай, Божа, горш; Не скарджуся; Не так добра, як у цябе / Вас; Ні пахваліцца, ні паскардзіцца; Ні тое, ні гэтае; Ніяк; Неважнецка (разг.); Нічога асаблівага; Нічога незвычайнага; Ну... добра (нядрэнна); Няблага; Някеска; Няма на што скардзіцца; Няма чым пахваліцца; Няўдала; Ого; Па-дурному; Па праўдзе кажучы... Па-рознаму; Патроху; Пагана; Паціху; Паршыва; Працуем; Прыкольна (прост.); Скажам, што добра; Спытай(ся) што-небудзь лягчэй(шае); Стомлена; Стамляе; Страшна; Супер (разг.); Суперскі (разг.); Сярэдне; Так сабе; Так-сяк; Толькі б не было горш; Увесь час адно і тое ж; Усяляя; Цудоўна; Цярпіма; Хавайся ў бульбу; Што табе / Вам сказаць (адказаць); Шчыра кажучы...; Як бачыш; Як бачыш, добра / нядрэнна / ; Як бачыце; Як для каго; Як і даўней; Як (і) заўсёды; Як і раней; Як і ўчора; Як іншым зручна; Як іншым паждаецца; Як іншым патрэбна; Як табе / Вам сказаць / адказаць; Як трэба; Як хачу; в укр. Багато казати, та мало слухати; Більш-менш; Бувало й гірше; Бувало й краце; Вашими молитвами; Гірше, ніж учора, але краце, ніж завтра (шутл.); Гріх скаржитися; (Дякувати Богові, / Дякую,) добре; (Дякувати Богові / Дякую,) дуже хороше; Жахливо; Кепсько; Краце за всіх; Краце й не казати / говорити; Краце (й) не питай; Краце / гірше не буває; Чудово; Хорроше; Відмінно; Супер; Минає; Могло б бути й краце / гірше; Можна жити // Жити можна; Наразі; (Дякувати Богові, / Дякую,) незле; Непогано; (Дякувати Богові, / Дякую,) ніроку; Нічогенько; Нічого доброго (...хорошого); Нічого собі; Посередньо; Потихеньку-помаленьку; Середньо; Спливає; Та! Запитай про щось інше / веселіше; Та на питай! Та (щось) не дуже; Так собі; Так-сяк; Терпіти можна; Усе гаразд; Усе в порядку; Усе тіп-топ (молодежний жаргон); Хотілося б краце; (Та) хоч з мосту та в воду! Хоч вішайся! Чесно / відверто кажучи, не знаю що (тобі) й сказати; Як завжди / завше. На вопрос *Як справи?* в українском обычно отвечают: *Кепсько; Кепські справи; Нема чим похвалитися; Не позаздриш; Здуріти можна! Підшиваються* (шутл.); *Нема про що говорити, а на вопрос *Як життя?* в українском языке могут ответить: (Т)а яке там життя? (Т)а ну його!**

дишь; Как всегда...); прямые ответы (напр., *Отлично; Плохо; Прекрасно; Хуже некуда...*) и уклончивые ответы (напр., *Да так; Как всегда; И не спрашивай! А ты как думаешь?...*); экспрессивно нейтральные ответы (напр., *Все в норме*) и экспрессивно маркированные ответы (напр., *Супер!*), функционально–стилистически маркированные ответы (напр., *Окейно*) или нейтральные ответы (напр., *Хорошо*);³ синтаксически развернутые ответы (напр., *Как в сказке — чем дальше, тем страшней*) и синтаксически свернутые ответы, каких большинство (напр., *Великолепно; Да ничего; Да ну! Да так; Замечательно; Здорово; Как видишь; Как всегда; Лучшие всех; Лучшие не бывает; Лучшие некуда; Неплохо; Никак; Ничего; Ничего особенного; Перебьюсь; Плохо; Постольку-поскольку; Помаленьку; Работаю; Сойдет; Супер! Так себе; Терпимо; Ужас; Ужасно; Хуже некуда* и т.п.), ассертивные ответы (напр., *Вчера было лучше; Голова еще цела; Лучшие не бывает...*), директивные ответы (напр., *И не спрашивай!*) и другие типы ответов.

4. С точки зрения синтаксической формы ответы в вводных диалогах являются высказываниями, которые чаще всего представлены эллиптическими предложениями, нередко однословными (*Хорошо; Плохо; Нормально* и т.п.), т.е. 'мои / наши дела идут хорошо / плохо / нормально...'.⁴

Ответы в форме простых или даже сложных предложений обычно являются низкочастотными устойчивыми экспрессивными репликами как правило без буквального соответствия в других языках, например, *Все в шоколаде; Все отпад; Дела, как в Польше; Живем — пироги жуем; Живем — чай с булками пьем; Живы будем, не помрем; Как в сказке — чем дальше, тем страшней; Как у кувшина / Как у графина — каждый норовит взять за горло; Постольку-поскольку; Скрипим потихоньку;* иногда с рифмовкой по отношению к

³ Большая часть зафиксированных примеров вводных диалогов в славянских языках, которые приводятся в настоящей статье отличается разговорностью. Однако, стилистические пометы, данные в скобках, надо считать предварительными и требующими дополнительного подтверждения при участии более широкого круга информантов.

Автор приносит благодарность за предоставленный материал О. Писецкой, С. Голяк, Н Супрунчуку (белорусский язык), К. Петровой (болгарский язык), М. Миркуловской (македонский язык), Ф. Шейну (верхнелужицкосербский язык), Д. Соколовичу (нижнелужицкосербский язык), М. Цихоньской (польский язык), Д. Соколовичу (словацкий язык), У. Ярнович (словенский язык), В. Ярмак (украинский язык), Я. Линде (чешский язык), а также сотрудникам и студентам Воронежского экономико-педагогического института и Ивановского государственного института (русский язык).

вопросу, например: *Как дела? — Еще не родила (Как рожу, так скажу); Еще не умерла; Замуж не вышла; Как сажка бела.*

Ср. также примеры ответов с частноязыковой спецификой в белорусском *Хавайся ў бульбу*; в болгарском болг. *Леле мале...! Ох леле... по-добре не питай...* (разг.); *Цѣфнал(а), та вързал(а)* (ирон.), или *Добре, ама ше* (прост. вм. *ще*) *се оправим* (разг. — расхожее выражение, вероятно, из юмористической передачи — 'хорошо, но будет лучше'); в македонском *Пази Боже од бетер!*; *Работиме на случајот!*, в нижнелужицком *Ja som žuwu hejnak kral; No jo, tak lala*; в сербском *Имаш ли неко лакше питање? Да је боље, не би ваљало; Да се хвалим немам чиме, да се жалим немам коме; Како ја хоћу*; в словацком *Sám neviem; Žijem ešte*; в словенском *Kak stari taksi; Če bi blo bolj, bi blo že kr kičasto*; в украинском *(Та) хоч з мосту та в воду! Хоч вішайся!*; в чешском *Nikdy není tak špatně, aby nemohlo být ještě hůř; Stojí to za zlámanou bačkoru /... za starou grešlí* и т.д.

Экспрессивность таких реплик — признак их разговорного, иногда даже просторечного употребления, или употребления в контексте непринужденной беседы. С возрастанием официальности статуса общения, убывает развернутость, экспрессивность и картинность вводных, контактоустанавливающих диалогов, а возрастает частотность нейтральных коротких реплик.

Примечательно прежде всего то, что хотя вопрос *Как дела?* дает очень широкие возможности ответа, и что хотя и не полный набор ответов довольно разнообразен, ответы в основном устойчивы. Мало вероятно, что на вопрос *Как дела?* собеседник будет подробно докладывать о своих делах, о здоровье и прочем. Он обычно ограничивается общей, скорее всего нейтральной оценкой, легкой шуткой или каким-нибудь подходящим речевым штампом. Устойчивость не только вопроса, но и ответов, вообще, характерная черта вводных диалогов, а в устойчивых выражениях, как известно, языковая специфика национальной культуры проявляется особенно наглядно.

5. Сопоставление вопросно-ответных контактоустанавливающих диалогов в славянских языках, показывает, прежде всего, различия в частотности употребления и в сфере использования некоторых из вопросов в таких диалогах.

К примеру, в сербском коммуникативном поведении вопрос *Како си? / Како сте?* является почти регулярным маркером начала разговора между уже знакомыми собеседниками, несколько более частотным, чем его русский эквивалент *Как дела?* Высокая частотность одного и того же вопроса в вводном диалоге сопровождается под-

черкнутостью его контактной функции и некоторым ослаблением его собственно вопросительной функции. На такой вопрос обычно отвечают каким-нибудь из выражений нейтрального характера, более-менее принятых в таких ситуациях, или выражением содержащим предельно короткий, нередко лишь аллюзивный ответ. Ср. в сербском языке (в алфавитном порядке):

Без везе; Било је и боље; Биће боље; Боље него што заслужујем; Богу душу, Бог је неће; Боље да ти / Вам не причам; Боље него јуче; Боље не питај; Грозно; Гура се (некако); Да зло не чује; Да не кваримо; Да се хвалим — немам чиме, да се жалим немам коме; Да ти / Вам не причам; Добро; Ево; Ево, ... (добро / није лоше...); Живим; Живи се; Животарим; Животари се; Животињарим (прост.); Животињари се (прост.); Зависи ко пита; Зезнуто (прост.); Иде некако; Имаш ли неко лакше питање? Иста мета, исто одстојање; Како други хоће; Како ја хоћу; Како морам; Како (се) мора; Као јуче; Као што видиш/видите; Као (и) увек; Катастрофа; Ко пита? Које су ми године, добро сам; Лепо; Лоше; Могло би и боље; Могло би и горе; Може и боље; Може и горе; Не дај, Боже, горе; Не знам ни сам; Не жалим се; Немам појма; Немам чиме да се хвалим; Не може (бити) боље / горе; Не питај(те); Не тако добро као ти / Ви; Ни да се хвалим, ни да се жалим; Није лоше; Никад боље / горе; Никако; Ништа посебно; Одлично; Осредње; Откуд знам; Очајно; Па... (добро / није лоше...); Подношљиво; Помало; Право да ти / Вам кажем...; Прилично (добро / лоше); Промашено; Ради се; Рецимо да сам добро; Само нека није горе; Свакако; Свакојачко; Средње; Средње жалосно; Стално исто; Супер (разг.); Суперишка (разг.); Тако некако; Тако-тако; Увек исто; Ужас; Ужасно; Уморно; Ух!; Фино; Хвала Богу (добро / одлично...); Хвала на питању (добро / није лоше...); Шта да Вам / ти кажем? Што питаш? Шугаво; Чупаво (разг.).⁴

⁴ Ср. в болгарском, македонском и словенском языках: болг. *Абе... по-добре не питай...* (прост. разг.); *Бива, бива*; ('выносимо, годится' — глагол бивам в 3. л. ед. ч.); *Били сме и по-зле...*; *Благодаря, добре*; *Всичко е наред*; *Горе-долу*; *Добре*; *Добре, ама ше* (прост. вм. *ще*) *се оправим*; (разг. — расхожее выражение, кажется, из юмористической передачи — 'хорошо, но будет лучше'); *Долу-горе* (редко, экспрессивный порядок слов, инверсия — хуже обычного); *Живуркаме*; (разг. 'жить так себе, вегетировать' — предпочитается форма 1 л. мн. ч. вм. 1 л. ед. ч.); *Зле*; *Карам я някак*; *Караме я някак си*; *Леле мале...* *по-добре не питай...* (разг.); *Може и по-добре...*; *Не много добре*; *Не се оплаквам*; *ОК*; *Нищо особено*; *Нямам с какво да се похваля*; *Ох леле... по-добре не питай...* (разг.); *Понася се*; *Поносимо*; *Прекрасно*; *Слава Богу*; *Средна работа*; *Средна хубост*; *Супер! Трае се*; *Търпи се*; *Хвала на Бога, добре*; *Хич и не питай!* *Цъфнал(а), та вързал(а)* (ирон. фразеологизм 'плохо' — самоирония); *Идва се* (разг. диал.); *Чудесно*; мак. *Без везе* (разг.); *Без врска* (разг.); *Благодарам!* *Фала па!* *за прашањето (добро / не е лошо! ...)*. *Вообичаено добро / лошо*; *Да не ти зборам!* (разг.); *Да не чуе гаволот!* (разг.); *Добро!*. *Еве! Еве, ... (добро ми е / не е лошо/ сред-*

Межјезыковие разликиа во честотности вопросов во ввондних диалогоа могућ сопроваждатся разликиама функионално-стилистическог характера. На пример, во чеешком језыке, во отличие од сербског, вопрос *Jak se máš?* / *Jak se máte?*, будучи характерним во основном для официалног общениа и литературной речи, во непринуужденной обстановке обычно замяняется какиа-нибудя другим вопросом подобног содержания, на пример, *Jak jde život?* Среди наиболее распро- страненных ответов во ввондних диалогоах во чеешком коммуникативном поведеии наоидим такеже такие:

Ach! Abych ti / Vám řekl pravdu... přiměřeně; Ani se neptej(te); Ani ti nevím; Blbě (пазг.); Bude lépe; Bylo lépe; bylo i lépe, bylo to i lepší; Co ti / Vám mám říct? Dobře; Děkuji za otázku, dobře / není to špatné / nejhorší; Děsně (пазг.); Fajn (пазг.); Furt stejně (пазг.); furt to samé (пазг.); Horší už to nemohlo být; Hrozně (пазг.); Hruža! (пазг.); Jak vidíš / vidíte; Jako včera; Jakž takž (пазг.); Jde to; Jde to, ale dře to; Jde to; Musí to jít; Je to pořád stejně; Jen at' není huře; Katastrofa; Kdo se ptá / ptal; Látám kraj s koncem; Lépe než včera; Lepší už to nemohlo být; Makám (пазг.); Mohlo by být i huře; Mohlo by být i lépe; Ne tak dobře jako ty / Vy; Nemám, čím bych se pochlubil; Nemám se čím chlubit; Nemáš nějakou lehčí otázku? Není to špatné; Nestěžuji se; Nestojí to za řeč; Nic nového; Nikdy není tak špatně, aby nemohlo být ještě huř; Nikdy to nebylo horší; Nikdy to nebylo lepší; Ni-

*no ...; Епа ...; Живеам (некако); За никаде; Знам и (за) полошо (Одговор со гест во форма 3 пати чукање во дрво); Знам и (за) подобро; И така и така! (пазг.); Има и подобро! Има и полошо! Како бумбар во гомна! (прост., диал.); Како вчера (така и денес); Како (што) гледаш/гледаате; Како гомно на дош! (прост., диал.); Како сакам; Како (и) секогаш; Како усран голуб! (прост., диал.); Катастрофа (пазг.); Лошо; Може / би можело и подобро; Може / би можело и полошо; Не е лошо! Не (ме) прашувај; Не може да биде подобро / полошо! Не можам да се пожалам! Не можам да се пофалам! Немам на што да се пожалам! Немам со што да се пофалам! Немаш друго да ме прашаш? Немаш друго прашање? Никако; Обично; Одлично; Па...; Па, да кажам добро; Пази Боже од бетер! (пазг.); Работиме! Работиме на случајот! (пазг.); Се живее (некако); Секогаш исто; Средно; Средно — жалосно; Сум бил и подобро; Супер! (пазг.); Така некако; Така — така! Туркам (некако); Ужас (пазг.); Ужасно (пазг.); Уморно; Фала Богу; Фала Богу (добро / одлично /...); Фино (пазг.); Што да ти / Ви кажам?! Што (ме) прашуваш? словен. *Bediram* (пазг.); Во кар шло; Во же шло (пазг.); Болш да не веš (пазг.); Če bi blo bolj, bi blo že kr kičasto (пазг.); Dobro; Eh, sej veš; Fajn (пазг.); Fenomenalno (пазг.); Fino; Ful kul (пазг.); Ful dobr (пазг.); Ful fajn (пазг.); Furam safr (пазг.); Hja, bo že nekot; Gre; Grozno; Je blo že bolj (пазг.); Izvrstno; Kokr drugi čejo (пазг.); Lahk bi blo bolj (пазг.); Ja, za silo (пазг.); Kot preroben(a); Kak stari taksi (пазг.); Kul (пазг.); Ma ja (пазг.); Mega (пазг.); Ne preveč fajn (пазг.); Ne sprašuj; Ne vpraši (пазг.); Nočes vedet (пазг.); Okej (пазг.); Skozlano (пазг.); Slabo; Smotano (пазг.); Super; Svojim letom primerno; Še kar; Še kar gre nekaко; Tk ko je namejeno (пазг.); Tk sm zmairan/-a (пазг.); Tko tko (пазг.); Trenutno v gužvi (пазг.); Tut slabš/bolš je že blo (пазг.); Za en drek (пазг.); Za en k... (пазг.); Zlo dobr (пазг.); V bedu (пазг.); V depri (пазг.); V redu.*

jak; Nijak zvlášť (dobře / špatně); Nějak bylo, nějak bude; Nějak to jde; No... (dobře / ne špatně / není to špatně); Perfekt (пазг.); Perfektně (пазг.); Pořád stejně / to samé; Průměrně; Příšerně (пазг.); Proč se ptáš? Raději se neptej; Raději nemluvit; Řekněme, že se mám dobře; Sám nevím; Snad bude lépe; Snad přijdou i lepší časy; Snad to nebude horší; Snesitelně; Stojí to za zlámanou bačkoru /... za starou grešli; Strašně (пазг.); Super; Sprově; Špatně; Tak nějak...; Tak nějak všelijak; To nestojí za řeč; Ujde to (пазг.); Unaveně; únosně; Všelijak; Výborně; Zaleží, kdo se ptá; Záleží na tom, kdo se ptá; Zaplat' Pánbůh; Zaplat'panbůh dobře / výborně; Zaplat'pánbů (пазг.); Zoufale; Žiji; Živořím.⁵

⁵ Мenee типичным в чешском языке, хотя в принципе возможным, считаются ответы: *Bezmyslně; Chválit se nemám čím, a stěžovat si nemám komu; Děláám; Jde to ztuhá; Jsem na roztrhání; Nebudeme si tím kazit den; Nedejbože, aby bylo hůře; Nemám se čím pochválit, ani si na něco stěžovat; Nikdy (mi) nebylo lépe / hůře; Přimeřeně dobře; Přiměřeně špatně; Středně; Vše při starém; Ztraceně; Žije se.*

Ср. в других западнославянских языках: верх.–луж. *Bohudžak derje. Derje. Džakuju so za prašenje. Hroznje. Hubjenje. Kaž přeco. Móhko lěpje być. Nic wosebiće. Njeprašej so. To dže. Dže někak. Njemóžu skoržic. Kaž widziš, derje. Što tam rjec? Žalostnje. Wulkotnje;* ниж.–луж. *Ak pšeccej; Ach, to jo šěžke pšašanje; Ach, to žywjjenje tak běžy; Ach, žarž tu blabu; Bogu žekowano derje; Cogodla pšašaš; Derje, a co z tobu; Derje, a pla tebj; Hm, ja njok nic groniš; Ja lubjej mjelcym; Lubjej mě njepšašaj; Ja njamog skjaržyš; Ja njok skjaržyš, ale...; Ja som žywy hejnak kral; Kuždy žen lěpjej; Mě se žo derje; Mě se žo wjelicnje; Měj žěk; Měj žěk, až pšašaš; Móžom se žekowaš, až som strowy; Njamóžom nic groniš / piknuš; No jo, mě jo kaksy; No jo, njamóžom groniš, až špatnje / derje; No jo, raz tak, raz nawopak; No jo, tak lala; No jo, to žo; Popšawem nic tak derje; Tak mjenjej abo wěcej žo; Ten swět se tak hobroša...; To by moglo lěpjej / gorzej bys; To jo katastrofa; Tšašnje; Wěš, něco mě tšašnje mucy...; Wjelicnje, měj žěk; Wopšestaň pšašaš; Wšo porědku; Wšykno žo swóju drogu;* польск. *Będzie lepiej; Beznadziejnie; Bogu dzięki; Byle jak; Chwała Bogu! Chwała Bogu, dobrze; Dzieki Bogu; Dziękuję za pytanie, dobrze; Dobrze; Gorzej już nie może być; Fatalnie (пазг.); Jak (by) ci tu powiedzieć; Jak nigdy dobrze! Jak sie musi; Jak widzisz; Jak zawsze; Jakoś, (jakoś) (leci) (powolutku); Jeszcze / jakoś żyję; Katastrofa (пазг.); Katastrofalnie (пазг.); Kiepsko (пазг.); Koszmar (пазг.); Koszmarnie (пазг.); Lepiej już było; Lepiej już nie może być; Lepiej nie mówić; Lepiej nie pytać; Lepiej niż wczoraj; Mogło by (być) gorzej; Mogło by (być) lepiej; Nie daj, Boże, gorzej; Nie ma(m) czym sie chwalić; Nie narzekam; Nie pytać; Nie skarżę się; Nieszczególnie; Nic nowego; Nic nowego, w porządku; Nic szczególnego; Nienajlepiej; Niezle! Okropnie (пазг.); Okropność (пазг.); Pfu, pfu (пазг.); Powiedzmy, że (mam się) dobrze; Pracuje się; Przeciennie; Rozpacz (пазг.); Spoko (пазг.); Strasznie; Super (пазг.); świetnie (пазг.); Tak jakoś; Tak sobie; Według mnie... co / cóż ci / pani powiedzieć? Wszystko dobrze; Wszystko / Jakoś leci / Powolutku do przodu (пазг.); (Wszystko) w porządku, (dzięki); Wszystko dobrze, dzięki. A co u Ciebie? Zawsze może być gorzej; Znośnie; Żeby tylko nie (było) gorzej; Żyję, bo muszę; źle; словац. *Ako tak; Ani sa ma nepýtať(te)! Ani sa mi nechce rozprávať / vyprávať! Bohovsky; Bolo lepšie; Bude lepšie; Celkom fajn (пазг.); Čo t'a potom? Ďakujem za opýtanie (dobré, nie je zlé); Ďakujem, dobré / zlé; Dnes mám smolu; Dobré; Dobré sa mi vodí; Dost' dobré / zlé; Fantasticky; Hádám dobré; Hrozne; Krásne; Lepšie som sa v živote nemala; Mám sa dobre, ale tak mi treba; Mám sa na čo tešiť; Mám sa nanič; Mizerne; Mohlo by byť aj lepšie; Na figu! (прост.); Na húby! (пазг.); Na hovno! (прост.); Na piču**

Вместе с тем, межъязыковые различия могут проявляться во внутренней форме вопроса. В русском языке в вводном диалоге типичный вопрос о собеседнике выражается более посредственно, как вопрос о его делах (*Как дела?*), в сербском же он более непосредствен и направлен как бы на самочувствие собеседника (*Како си?*), хотя фактически функция установления контакта и соблюдения правил речевого этикета в данном случае заслоняет собственно вопросительную функцию.

Вообще, вопросы, использующиеся в вводных диалогах в принципе направлены на то, чтобы узнать, как собеседник себя чувствует (напр., в серб. *Како си? / Како сте?*; в блр. *Як дуж-здароў?*; в польск. *Jak się masz? / Jak się macie?*), чтобы узнать, что собеседник может рассказать о своих делах (напр., в серб. *Шта радиш?*; в русск. *Как дела?*; блр. *Як справы?*), или какие у него новости (напр., в серб. *Шта има ново?*; в болг. *Какво ново?*; в польск. *Co słysząc?*). Ср. также в блр. *Як жыццё? Як маеіся?*; болг. *Как си? / Как сте? Какво правите? Как вървят работите? Какво става? Как я карате? Как е хавата?*; мак. *Како си? Како сте?*, верх.-луж. *Kak so či dže? / Kak so wam dže?*; ниж.-луж. *Kak se śi? Co dajo nowego?*; польск. *Jak leci? Co słysząc (u Ciebie)? Jak tam? Co u Ciebie? Co tam nowego u Ciebie?*; словац. *Ako sa máš? Ako sa máte?*; словен. *Kako si? / Kako ste?*; укр. *Як ся маєш? Як справи? Як життя? Як ти? / Як ви? (Ну) Як воно? (разг.), Ну то як? (разг.)*.

6. Примечательны также частноязыковые особенности в выборе возможных ответов в вводных контактоустанавливающих диалогах. Например, в русском коммуникативном поведении ответом на вопрос *Как дела?* нередко выступает выражение *Нормально* в то время как его сербский эквивалент *Нормално* довольно нетипичен как ответ в вводных диалогах. В ряде других случаев буквальное соответствие возможной русской реплики на вопрос *Как дела?* также может отсутствовать в других языках, ср. такие русские выражения, встречающиеся в ответах на вопрос *Как дела?* как: *Все в шоколаде; Все отпад; Дела, как в Польше...; Достойно; Еще не родила (Как рожу, так скажу); Еще не умерла; Живем — пироги жуем; Живем — чай с булками пьем; Живы будем, не помрем; Замуж не вышла; Как в сказ-*

(прост.); *Naozaj dobre / zle; Nemám sa čím pochváliť...; Nie zle; Nijako; Nikdy lepšie! Povedzme dobre; Priliš dobre / zle! Prima! (разг.); Prišerne; Relatívne dobre; Sám neviem; Senzi (разг.); Skvele; Snažím(e) sa...; Strašne zle. Super! Tak, ako musím; Ujde to (разг.); Úprimne povedané...; Úžasne (разг.); V poriadku; Vel'mi dobre; Vel'mi zle; Výborne; Zatiaľ dobre; Zle-nedobre; Žije sa; Žijem ešte; Živorim(e); Živorí sa.*

ке — чем дальше, тем страшней; *Как сажа бела; Как у кувшина / Как у графина — каждый норовит взять за горло; Постольку-поскольку; Скрипим потихоньку*, при наличии, с другой стороны, сербских реплик без прямых эквивалентов в русском языке, напр., *Без везе; Гура се (некако); Да зло не чује; Да не кваримо; Да се хвалим — немам чиме, да се жалим немам коме; Ево; Животарим; Животари се; Животињарим* (прост.); *Животињари се* (прост.); *Зависи ко пита; Иде некако; Иста мета, исто одстојање; Како други хоће; Како ја хоћу; Како морам; Како (се) мора; Не дај, Боже, горе; Не тако добро као ти / Ви; Ни да се хвалим, ни да се жалим*.

Это объясняется большей или меньшей фразеологизированностью значительной части ответов в вводных диалогах, что также поддерживается экспрессивностью многих из таких реплик.

Некоторые из реплик в вводных диалогах обладают яркой актуальностью, являясь в то же время игрой слов. Например, ответ *Промашено*, который можно было услышать в Белграде во время военного вторжения стран НАТО и бомбежки Югославии, можно было понять или как 'неудачно', или как 'в меня не попали', т.е. 'мне повезло'. По мере того как убывает актуальность реплики, она исчезает из употребления, или сводится к одному из своих значений.⁶

7. Характерны также различия в структуре вводных диалогов в славянских языках. Например, в сербском коммуникативном поведении вводный диалог может иметь не только свернутую структуру (приветствие — вопрос — ответ), но и развернутую структуру, включающую: 1. приветствие, 2. общий вопрос (напр., *Како си?*), 3. ответ (напр., *Хвала, добро*), 4. встречный вопрос (напр., *А ти?*), 5. ответ на встречный вопрос (напр., *Није лоше*), 6. повторение через минуту-две (например, после предложения сесть и что-нибудь выпить) общего вопроса в такой же или в какой-нибудь другой форме (напр., *Иначе?*), 7. ответ (напр., *Ево, живи се*), 8. уточняющие вопросы о здоровье, о семье, о работе..., 9. ответы, 10. свободное продолжение диалога.

Развернутая структура вводного диалога более характерна для коммуникативных ситуаций, в которых участвуют менее отшлифованные собеседники, а также при неумении естественно продолжить

⁶ Сочетание двух типов речевых жанров: вводного диалога и афоризма, имеющее связующим звеном игру слов, иллюстрирует следующий пример сербской афористики: *Како је, друже Сизифе? — Ејо, гура се.* (Р. Јовановић), причем обе возможных интерпретации ответа *гура се* (1. 'толкаю', 2. 'перебиваюсь'), хотя и совершенно разные, приемлемы.

начатый разговор. В таких случаях развернутые структуры вводного диалога обычно являются своего рода пробным диалогом, служащим для предварительного уточнения настроения собеседника и возможного направления начатого разговора.

Несмотря на относительно большое разнообразие встречающихся ответов, у многих лиц заметна склонность отвечать в вводных диалогах на вопрос *Как дела?* всегда одинаково, нередко повторяя одну и ту же стертую остроту, так что ответ на вопрос *Как дела?* может приобретать статус одного из признаков языковой личности.

Будучи дискурсными маркерами начала, вводные диалоги служат знаком выделения вводной части нового дискурса. Вместе с разграничительной функцией они выполняют также функцию анонса нового диалога, а также препаративную функцию предварительного дополнительного ознакомления друг с другом участников в общении (если они знакомы лишь поверхностно) или ознакомления говорящего с настроением и общей коммуникативной установкой уже хорошо знакомого собеседника.

Возможность коротко пожаловаться, похвалиться или пошутить в вводных диалогах способствует реализации их экспрессивной функции.

Вместе с тем вводные диалоги типа *Как дела? — Спасибо, хорошо*, как вопросно-ответные единства, а также как дискурсные маркеры начала диалога, служат не столько обменом информацией между двумя участниками в коммуникации, сколько, и даже на первом месте, началом творческого акта *разговора* (греч. *диа-логос*), как проявления личностей в совместном творческом акте беседы, как со-творения, в процессе вербального общения как индивидуально-личностного, даже игрового применения системы языковых правил. Возможность включения в вводные диалоги элемента легкого юмора служит проявлению в таких диалогах игровой функции общения, и реализации некоторого расслабления перед тем как перейти к основной теме диалога, если она есть.

8. Помимо других своих функций вводные диалоги выступают в роли средств речевого этикета, который, как известно, нередко отличается от одной национальной культуры к другой.⁷ В коммуника-

⁷ Обучение данной форме коммуникативного поведения в некоторых культурах, как например, в чешской, начинается уже в форме речевых игр взрослого с ребенком, который только начинает усваивать первые общие высказывания. Задав вопрос, спрашивающий отвечает певучим тоном вместо ребенка *Tak tak, všelijak*, сопровождая свои слова специальными ритмическими жестами, как бы приглашая ребенка принять участие в ответе.

тивном поведении сербов сам вопрос *Како си? / Како сѿе?* воспринимается в первую очередь как средство выражения вежливости и благосклонности к собеседнику перед тем как начать разговор (пожалуй несколько реже в деловом общении и в больших городах, чем в непринужденном разговоре, в городках и на деревне), что может быть подчеркнуто повторением уже заданного вопроса или заданием ему почти однозначного вопроса (напр., *И како је? Шта има ново? Шта се ради?* или *Иначе?*) несмотря на уже полученный ответ (см. выше, п. 7).

Выражение вежливости в самом ответе в вводных диалогах осуществляется в основном тремя способами: выражением благодарности за заданный вопрос, встречным вопросом, и/или лексическим составом ответа.

В первом случае используются привычные формулы выражения благодарности, например, блр. *Дзякуй [за пытанне], добра;* верх.-луж. *Dźakuju so [za prašenje], derje;* мак. *Благодарам, / Фала [на/за прашањето], добро;* польск. *Dziękuję [za pytanie], dobrze; Wszystko dobrze, dzięki. A co u Ciebie?* словац. *Ďakujem [za opýtanie], dobre;* серб. *Хвала [на питању],* укр. *Дякую, добре* и т.д.; а также выражения благодарности Богу, напр., в серб. *Хвала Богу,* или со ссылкой на возможную благосклонность задающего вопрос, ср. в русском или в украинском: *Вашими молитвами.*

Встречный вопрос считается дополнительным знаком четкого соблюдения правил речевого этикета в вводных диалогах, хотя встречный вопрос в то же время нередко выполняет собственно вопросительную функцию, напр., ниж.-луж. *Derje, a co z tobu?; Derje, a pla tebjе?;* польск. *Wszystko dobrze, dzięki. A co u Ciebie?* серб. *Хвала, добро, а Ву?* и т.п.

Лексический состав ответа также имеет значительную роль в выражении вежливости или, наоборот, в выражении небрежного отношения к задающему вопрос и к самому вопросу, чему способствует выбор разговорной или даже просторечной лексики, использующейся в ответе. Тем не менее разговорная лексика и фразеология, которая преобладает в общем наборе ответов в составе вводных диалогов (см. сноску 3), далеко не всегда и не всеми воспринимается как признак невежливости, поскольку такая лексика и фразеология, так же как и отсутствие подчеркнутой вежливости, считаются нормой в общении

В сербском языке существует в региональном употреблении (в Черногории) глагол *питати се* со значением 'спросить: како си?', имеющий, между прочим, важное место в обучении ребенка общественно принятому коммуникативному поведению, напр., *Иди, ийѿај се са ујаком / ѿѿейком* или *Дођи да се ийѿамо, Пиѿали смо се* и т.п.

близких друг к другу людей, хотя ее использование по отношению к лицу, требующему вежливого обращения к себе, естественно будет восприниматься как нарушение одной из максим успешного общения (согласно П. Грайсу 1985), проще говоря, будет расцениваться как невежливость. Это в еще большей степени относится к употребленную просторечной лексики и фразеологии, вплоть до вульгаризмов, в принципе также возможных во всех славянских языках в ответах, встречающихся в составе вводных диалогов, напр., в серб. *Зезнуто*; в мак. *Како бумбар во гомна; Како гомно на дош; Како усран голуб*; в словац. *Na figu; Na hovno; Na piči*; в словен. *Za en drek; Za en k...* и т.п.

Помимо более или менее устойчивых выражений благодарности Богу (напр., в блр. *Дзякуй Богу, добра; Не дай, Божа, горш*; в болг. *Хвала на Бога, / Слава Богу, добре*; в верх.-луж. *Bohudźak derje*; в мак. *Фала Богу, добро*; в польск. *Bogu dzięki, / Dzięki Bogu, / Chwała Bogu, dobrze*; в укр. *Дякувати Богові, дуже хороше* и т.п.) в вводных диалогах в славянских языках могут прозвучать желания защититься от нечистой силы, напр., в блр. *Каб не сурочыць*; в мак. *Да не чуе ѓаволот*; в польск. *Pfi, pfi*; в серб. *Да зло не чује* и т.п. Согласно обычаям и поверьям, бытующим в той или другой национальной культуре, некоторые из таких высказываний сопровождаются соответствующими жестами, напр., в сербском *Да куцнем у дрво, добро сам*; в мак. *Чукни во дрво; Чукни три пати*; в русск. *Тьфу, тьфу...* (данное выражение замещает или сопровождает жест плевание через плечо в значении 'чтоб не сглазить') и т.п.

Категоричность и экспрессивность ответа в вводных диалогах определяется с одной стороны общественным расстоянием между собеседниками, их возрастом, образованием ит.д., а с другой стороны ситуацией, о которой идет речь в ответе. Например, ответ типа сербского *Да куцнем у дрво, добро сам* более естественен в ситуации непосредственной угрозы для здоровья отвечающего на вопрос, чем в какой-нибудь другой ситуации, а польское выражение *Żyje, bo muszę* более уместно после тяжелой потери, чем при каких-нибудь других обстоятельствах и т.п.

Прагматические переменные речевой ситуации, хотя и редко, иногда дают возможность использовать вводный диалог даже в функции прощального разговора, как в следующем примере:

Он [самртник] прима људе мирно и на питање: како си? одговара: — Ево, заокружујем.

(Иво Андрић, *Знакови поред пута*)

ЦИТИРОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- Апресян 1980: Ю. Д. Апресян. Типы информации для поверхностно-семантического компонента модели «Смысл ↔ Текст» (= Wiener Slawistischer Almanach. Sbd. 1). — Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 1980.
- Вежбицка 1971: Anna Wierzbicka, Metatekst w tekście. /In:/ *O spójności tekstu*. — Red. M. R. Mayenowa. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, s. 105–121.
- Грайс 1985: Г. П. Грайс. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. — Москва: Прогресс, 1985. — С. 217–237.
- Ивич 1980: Ивић, Милка: О „партикуларизаторима“ // *Јужнословенски филолог*, 1980, XXXVI, 1–12.
- Ивич 1983: Ivić, Milka: Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem // Milka Ivić, *Lingvistički ogledi*. — Beograd: BIGZ, 1983, 9–37.
- Ивич (ред.) 2005: П. Пипер, И. Антонић, С. Танасић, В. Ружић, Људ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: њростија реченица*. — У редакцији академика Милке Ивић. — Београд: Матица српска — Београдска књига — Институт за српски језик, 2005.
- Якобсон 1966: Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika* // Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*. — Beograd: Nolit, 1966, 285–326.
- Коеп 1980: Леоп Којен, Семантички параметри у синтакси // *Јужнословенски филолог*, 1980, XXXVI, 13–24.
- Пипер 2001: Predrag Piper, *Језик и простор*. — Друго, допуњено издање. — Beograd: XX vek, 2001 /1997/.
- Пипер 2003: Предраг Пипер, О ексцесивности у словенским језицима // *Зборник Мајице српске за славистику*, 2003, 63, 159–177.
- Пипер, Стернин, 2004: П. Пипер, И. А. Стернин. О контрастивном изучењу комуникативног поведења близкородствених народа (русская и сербская комуникативне културе) // *Комуникативно поведење славјанских народа: русские, сербы, чехи, словаки, пољаци*. — Научне редакторы П. Пипер, И. А. Стернин. — Воронеж, 2004, стр. 3–10. (= Комуникативно поведење, вып. 19)

Резиме

Предраг Пипер

О УВОДНИМ ДИЈАЛОЗИМА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Рад је посвећен дијалозима за успостављање контакта који имају структуру питања саговорнику и његовог одговора на то питање, а представљају посебан говорни жанр као релативно аутономне дијалогске структуре са специфичним обележјима и на формалном плану и на плану семантичких и комуникативних функција. Будући релативно засебне комуникативне целине с најопштијом функцијом успостављања контакта, као једним од главних појавних облика фатичке језичке функције, уводни дијалози у словенским језицима истовремено функционишу и на метатекстуалном плану као сложени маркери почетка

ширег дијалoшког дискурса, према чему припадају структурно разноврсним средствима исказивања категоријалног значења почетности, као једног од основних фазних значења, и уопште кругу категоријалних значења конципираних према критеријуму линеарне локализованости једног дела процесуалне целине у односу на друге његове делове, односно према критеријуму линеарне фрагментаризованости.

На примерима из саврмених словенских језика показано је да уводни дијалози у словенским језицима имају много заједничких одлика (формална и функционална асиметричност упитног дела и могућих одговора, преовлађујућа експресивност, колоквијалност, тенденције ка фразеологизацији, честа евалуативност одговора, специфична улога у говорној етикецији и др.), поред оних одлика уводних дијалога које нису у једнакој мери својствене свим словенским језицима (нпр. већа или мања уобичајеност употребе уводних дијалога у појединим језицима, развијеност датих дијалoшких структура у њима, преовлађујући тип питања у њима, степен фразеологизованости појединих одговора и др.).

ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЉОР
(Нови Сад)

ИНДОЕВРОПСКА „ESSE“ ПРЕДИКАЦИЈА ПОСЕДОВАЊА НА СЛОВЕНСКОМ ПЛАНУ*

У раду се анализира развој индоевропских *esse*-конструкција са предикацијом поседовања на словенском плану: Nom (possessum) + **jestь* + Dat (possessor). Оне су потврђене у старословенском и у старосрпском паралелно са новијом *habeo*-структуром, у староруском, где их рано потискује реченица са у + Gen, док се на западнословенском терену, судећи према расположивим подацима, раније губе развојем *habeo*-реченица. Уколико је у позицији посесума била именица која означава физичко или емоционално стање долази до реанализе посесума у предикатив нове, имперсоналне конструкције са дативом дубинског субјекта (експеријенсер). Ове реченице са инфинитивном допуном у периоду старословенског језика почињу да се реанализом развијају у модалне: датив се реанализира као дубински субјекат инфинитивне радње, а некадашња допуна, инфинитив, као дубински предикат. Процес је завршен до периода првих словенских споменика на народним језицима.

Истраживање показује да је један од важних узрока синтаксичке промене промена језичког типа, у овом случају *esse*-типа у *habeo*-тип, којом архаичне структуре долазе у несклад са доминантним номинативним типом језика, те се реанализом развијају у модалне или имперсоналне структуре.

Кључне речи: синтакса, дијахронија, индоевропски, прасловенски, словенски језици, *esse*-предикација поседовања, модалне и имперсоналне реченице

0. Важност језичке типологије у разумевању синтаксичких промена у језику већ дуго је позната у историјској синтакси. Телеолошки виђена, промена језичког типа доводи до преструктурирања синтаксичког система (Lehmann 1974; Dezső 1980), тако што се систем доводи у склад са типом, а норме у склад са системом (Andersen 1990: 13). Током овог дуготрајног развоја старија конструкција понекад и дуго паралелно постоји са новијом, а са ширењем новије две алтернативне конструкције јављају се у односу маркиране (старија) и немаркиране

* Овај рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Историја српског језика*, који финансира Министарство науке Републике Србије.

(новија), при чему је маркирана мање фреквентна и когнитивно сложенија. Њена когнитивна сложеност проистиче на првом месту из чињенице да она више није у складу са доминантним језичким системом, који је одређен синхроним типом језика, односно у складу са типом ка којем се дати језик развија. Након периода коегзистенције, маркирана конструкција нестаје из језика, чувајући се евентуално у окамењеним исказима, идиомима, или наставља да живи као периферна, стилски обојена или емфатичка, односно као маркер одређених структура.

Овакав развој, потврђен у историјској синтакси различитих језика, доживеле су и индоевропске *esse*-конструкције за предикацију поседовања на словенском терену.

1. *Esse*-конструкција за предикацију поседовања

1.1. У старословенском језику се јавља наизглед необична конструкција, која је очигледно задавала не мале муке преводиоцима јеванђеља:

г҃ла еи исъ · что естъ мѣнѣ и тебѣ жено Јв 2/4¹

(λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς · τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι)²

Исус јој рече: што је мени до тебе жено? (Нови завјет 1967)

Исус јој рече: Шта је теби до мене, жено? (Нови завјет 1984).

Ако се погледају преводи Новог завета на неке друге европске језике, упада у очи њихова разноликост: лат. *et dicit ei Iesus quid mihi et tibi (est) mulier*, нем. *Jesus spricht zu ihr: Was geht's dich an, Frau, was ich tue?* (Лутер), фр. *Jésus lui répondit: Femme, qu'y a-t-il entre moi et toi?* (верзија Louis Segond), енгл. *Jesus saith unto her, Woman, what have I to do with thee?* (King James), *Jesus said, "Woman, why turn to me?"* (The Jerusalem Bible). Примера би се могло још навести, али су и ови довољни као илустрација да ни изворна грчка конструкција, нити њен латински превод, као ни старословенска, нису били довољно разумљиви, те да се у преводима стога јављају различите варијанте. Шта се крије у овој структури?

У старословенској конструкцији, као и у изворној грчкој, препознаје се древна индоевропска *esse*-конструкција за предикацију поседовања. Номинативни тип касног индоевропског (и индоевропских)

¹ Старословенски примери из јеванђеља наводе се према Codex Marianus 1960, а примери из *Суџрасаљског зборника* према Codex Suprasliensis 1956.

² Грчки примери дати су према Nestle-Aland 1985.

језика развија се из ранијег активног типа. У језику активне типологије, у којем не постоји категорија транзитивности, нити субјекатско-објекатски односи, карактеристични за језик номинативне типологије, нема ни глагола „имати“, већ се поседовање предичира структуром са пунозначним глаголом „бити“ („постојати“).³ У праиндоевропском је посесум у номинативу, а посесор у дативу. Оваква употреба индоевропског датива условљена је његовом инваријантном семантиком. Он је првобитно везан за именице активне класе, а рефлекс овога јесте и његова употреба у посебним синтаксичким конструкцијама индоевропских језика, у којима се датив јавља искључиво од именица живо (+) или персонификованих појмова (Гамкрелидзе-Иванов 1984 I: 287). У случају експеријенсера то је и посебна класа именица, која означава појам који је у стању да буде реципијент одређених стања и осећања. Дијахроно посматрано, изворно значење индоевропског датива одговарало би дубинском падежу датива, који Fillmore 1968: 24 дефинише као „the case of the animate being affected by the state or action identified by the verb“.

Тако се горе наведени старословенски пример може представити на следећи начин:

Nom (possessum) +	* <i>jestь</i> +	Dat (possessor) ⁴	
X	постоји	за Y	= „Y има X“

Значење и старословенског и грчког примера било би „шта имамо ти и ја (заједничко), жено?“.⁵ Познато је да се реликти ове праиндоевропске конструкције срећу и у другим индоевропским језицима. На пример, у лат. *est patri meo domus*, где ће се датив с променом језичког типа реинтерпретирати као *dativus possessivus* (Ernout-Thomas 1953: 73).⁶ У хомерском грчком јавља се *τρέϊς δέ μοί εἶσι θύγατρес* (Schwyzer 1950: 143). У литавском се ова древна конструкција открива опет у случајевима с „посесивним дативом“: *Nēr mán tėvėlio nēr mán močiūtės*, а у летонском је и данас ово обична конструкција: *man ir nams* (Schmalstieg 1988: 229). Древност овога типа потврђују и одговарајући примери из хетитског, у којима се датив такође тумачи као

³ О језицима активног типа в. нпр. Климов 1972.

⁴ У изразима се користе симболи: Nom = номинатив, Gen = генитив, Dat = датив, Acc = акузатив, Inf = инфинитив.

⁵ Исусово обраћање мајци са „жено“ такође дискурсно маркира „удаљавање“, што се маркира и основном конструкцијом.

⁶ Аутори наглашавају да је у питању „datif de possession, indiquant qu’une chose existe pour quelqu’un“ (курзив J. G. M.)

посесивни: *ANA ŠEŠ-IA NU.GÁL kuitki* „моме брату (је) ништа“, тј. „мој брат нема ништа“ (Friedrich 1960: 121), а потврде се јављају и у индоиранским и германским језицима (Delbrück 1893: 287–288).

Остаје питање да ли је старословенски пример калк са грчког или се ради о чувању изворне конструкције коју је старословенски преко прасловенског наследио из праиндоевропског. У методолошком погледу, одређена синтаксичка црта у старословенском може се са великом вероватноћом дефинисати као општесловенска (и прасловенска) уколико има системски карактер и уколико се јавља у другим старим словенским језицима (пре свега старосрпском, староруском, старочешком, за које постоји одговарајућа грађа).⁷ На закључак да је реч о изворно словенској, односно наслеђеној прасловенској структури⁸ упућује низ сличних примера из канонских текстова: *нѣстѣ во семоу отьца на земли* Супр. 455, 23, *не вѣ има чѣда* Лк 1/7, *и се еи вѣ сестра* Лк 10/39, *аште вѣдетѣ етероу члвкоу ѿ овецѣ* Мт 18/ 12 итд., као и чињеница да је датив у старословенском падеж дубинског субјекта и у другим типовима конструкција, што значи да црта има системски карактер.⁹ Општесловенски карактер ове конструкције запазио је и Правдин 1956: 82.¹⁰ Једина иновација у односу на изворну индоевропску структуру јесте појава посесума у генитиву уз негирани глагол, што се десило и у балтијским језицима.¹¹ У старословенском се, иначе, паралелно јављају и конструкције са глаголом *имѣти*: *лиси ѣзвинѣ имѣтѣ* Мт 8/20, што је показатељ својеврсног језичког превирања.

Esse-конструкција овога типа чувала се и у старосрпским споменицима: *ни да имѣ естѣ соки ни кое фавоте ине* (Miklosich 1964,

⁷ Тако се, на пример, и без поређења са грчким текстом може закључити да конструкција *Acc + Inf* у старословенском није изворно словенска јер не задовољава ниједан од два поменута критеријума. Нити је акузатив у словенском систему падеж дубинског субјекта, нити се *Acc + Inf* јавља у споменицима писаним старим словенским језицима.

⁸ Мишљење да је реч о структури дубоке древности изнео је и Мразек 1963: 243.

⁹ Датив се, на пример, као падеж дубинског субјекта јавља у конструкцијама апсолутног датива и *Dat + Inf*.

¹⁰ Правдин, иако примећује архаичност конструкције с дативом, каже да је реч о дативу „с оттенком значења принадлежности“.

¹¹ Овај генитив, обично називан „словенски“, требало би стога звати „балто-словенски“, будући да за њега знају и балтијски језици. У литавском, на пример, „логички субјекат“ негираних егзистенцијалних реченица је увек у генитиву, као и директни објекат уз негираних предиката (Mathiassen 1996: 184–185). Слично је и у летонском, с тим што у савременом језику постоји тенденција да се објекат негираних глагола исказује, поред генитива, и акузативом (Mathiassen 1997: 171–172).

CDXCIII), да имъ естъ рокъ за три мѣсеце да си изидоуть (Стојановић 1929, 34),¹² кои ѣ(ѣт) ти разоуѣм (Ringheim 1951: 48), напоредо са новијом *habeo*-структуром: и кои села сѣна имаю да га такози и косе (Miklosich 1964, LXXXIII) итд. Илустративан пример превирања јесу потврде обе структуре у истој повељи: а) да имъ е мифъ кои ѣ и пѣво имъ былъ, б) да си имаю сизи мифъ (Стојановић 1929, 33), (а) зьгона да имъ нѣ, (б) вѣдѣвоу да имаю (Miklosich 1964, LXXXIII). Без датива посесора, конструкција је типична егзистенцијална: ако ли би сина не било (Стојановић 1929, 366).¹³

У староруском се ова конструкција повлачи, а као њој конкурентна рано се појављује реченица са у + *генитив*: и нестѣ у насѣ учийтеля; и не бе у нихѣ брашна уже (Стеценко 1977: 85–86), што је данас обична конструкција у руском. Занимљиво је запажање Правдина 1956: 81 да се већ у раном периоду у староруском дативна конструкција јавља по изузетку ако је посесум конкретни појам: *Мстислава, иже бѣ ему от налогожницѣ (73)*, док наставља да се употребљава ако је посесум апстрактни појам: *была бо ми мысл на пострижение (81)*, уп. и *а бояромъ вины нѣтъ* (Борковский 1968: 114). Литература о старочешкој синтакси не даје довољно података о развоју оваквих конструкција, што је вероватно последица њиховог раног губљења, будући да се чешко-словачка група још у средњем веку развија у тип *habeo*-језика, у којем се поседовање исказује глаголом „имати“ (Isačenko 1974: 77).

У савременим словенским језицима овај тип предикације поседовања је периферан. У западнословенским језицима јавља се само у фразеологизмима, редак је на источнословенском терену и спорадично се јавља у јужнословенском ареалу.¹⁴ Са променом језичког типа датив се по правилу реинтерпретирао као посесивни датив, као и у другим индоевропским језицима.

1.2. У старословенском су у позицији посесума потврђене и апстрактне именице које означавају физичка или емоционална стања:¹⁵

¹² Број означава број повеље у издању.

¹³ О егзистенцијалним конструкцијама у староруском в. Грковић-Мејџор 2004: 249–250.

¹⁴ Мразек, делећи словенске језике на основу синтаксичких критеријума, истиче да у погледу исказивања поседовања савремени источнословенски језици генерално припадају *esse*-типу, западнословенски *habeo*-типу, док се на јужнословенском терену семантика поседовања, као и егзистенција исказују помоћу оба предикатора *esse/habere* (Мразек 1990: 34–35, примери на стр. 46).

¹⁵ Понекад је тешко направити оштру разлику између појма физичког и емоционалног стања, посебно у дијахроним истраживањима, будући да се, етимолошки посматрано, називи за емоционална стања често изводе из назива за физичка стања.

мѣнѣ оубо желание ѣстѣ възвратити сѧ Супр. 203, 24.¹⁶

У истој позицији појављују се и именице вѣда, подова, потрѣба, нжда, све са основним значењем „потреба“, као и именица страхъ.¹⁷ Иако примери са исказаним дативом у старословенском доминирају, датив може и да изостане, чиме се деспецификује посесор: просити вѣ подова Супр. 373, 21, страхъ во ѣстѣ ѣже вѣ нь не быти Супр. 381,19.¹⁸

Стари словенски споменици нуде богатију грађу. У старосрпском се јављају именице жалъ, жалость, кривѣна, милость, недрагость, ноужда, потрѣба, скрѣвь, стыдъ, хотѣније итд. (Грковић-Мејцор 2004: 252): и вы моу много жалос[т] и скрѣвь ѡ немѣ (Ringheim 1951: 59). На основу доступне грађе из историје источнословенских језика, може се закључити да је и у овим језицима слично стање, будући да се у конструкцији са дативом јављају *неволя, потреба, нужда, жалъ, страхъ* (Борковский 1968: 179–190). У старочешком се такође реализују најчешће именице сличне семантике: *strach, hanba, div, túha, radost, trěba, netřěba, potřěba* итд. (Trávníček 1956: 13; Vondrák 1928: 429).

Овакве структуре се у старословенском по правилу дефинишу као безличне (Ходова 1980: 234–254). Међутим, Večerka 1996: 240–241 сматра да се не може са сигурношћу рећи да ли се именица у старословенском већ адвербијализовала, те допушта двоструку перфекатску трансформацију: **nožda bě* → 1. **nožda jestь byla*, 2. **nožda jestь bylo* (?). Мразек 1963: 119–120 одваја случајеве неадвербијализованих и адвербијализованих именица у оваквим структурама, али није сасвим јасно на основу којих критеријума, будући да у старословенским споменицима нема одговарајућих потврда на основу којих би се

¹⁶ Именица *желание* (уп. *желѣније*) је од глагола *желѣти*, чије је првобитно значење, као и код *хотѣти*, „бити у стању жеље, хтења“. На ово упућује и објекатски датив који се уз њих јавља паралелно са акузативом (СС 1994: 215, 764). Ово је архаично стање, траг активне типологије језика, а одлична паралела је старогермански дативни објекат (в. Десницкая 1984: 138–153).

¹⁷ Из прегледа су изостављени предикативи на *-ѣ* именичког порекла (*трѣвѣ, годѣ*), који се традиционално сврставају у исти тип старословенских безличних конструкција. Miklosich 1868–1874: 652 сматра да су то окамењени локативи („*godě mi zělo bystь prošěnje tvoje valde gratae (eig. in grato) mihi fuerunt preces tuae*“), док Delbrück 1893: 569 оставља могућност и да је реч о дативу. Правдин 1956: 20 претпоставља да су ови прилози именички дативи циља. У сваком случају, они не припадају истом типу изворних *esse-* конструкција.

¹⁸ Потврде у старословенским споменицима су, наравно, ограничене самим оскудним корпусом.

видело да ли именица конгруира са глаголским придевом у предикату. До адвербијализације долази у старим словенским језицима, али је овај процес очигледно био дуготрајан и није истовремено обухватао све именице.¹⁹ У старосрпском је, рецимо, потврђена адвербијализација именице *прилика* (објективна околност), чиме структура постаје имперсонална:²⁰ *стрп. и гдѣ ви прилика било да люди поставите* (Стојановић 1929, 936), али код именица *ноужда* и *потрѣба* (стање), судећи према малобројним примерима, до овога није дошло: *ѣрь кѣде ви ѣ била нѣжда* (Стојановић 1929, 162), и *ако би се такои догоило да ви потрѣба била боеводи иванишѣ* (Стојановић 1934, 714). О адвербијализацији именица, те реанализи структура у имперсоналне на источно- и западнословенском терену сведоче случајеви: *струс. Такоже невола ми было пристати в свѣтъ ходаче в руку, стбрус. Жаль ему было того велми* (Борковский 1968: 181, 190), *стчеш. nebylo-li tě hanba?* (Vondrák 1928: 429).

Треба додати да неки аутори сматрају да је изворишна структура оваквих реченица номинална реченица. Овакву претпоставку је изнео Trávníček 1956: 13, ограничавајући се на старочешки материјал (стчеш. *strach mi jest < strach mi*), сматрајући да се копула у њима јавља касније, као последица вербализације номиналних реченица. Међутим, изворна номинална структура је у семантичком погледу еквативна,²¹ те би се у овом случају ипак пре радило о *esse*-структурама, где се појам у дативу (због семантике именице у номинативу) интерпретира као експеријенсер. Ово је у потпуности у складу са изворном индоевропском функцијом датива, а паралела словенским конструкцијама са експеријенсером у дативу јесу индоевропске конструкције са афективним глаголима и субјекатским дативом именица одговарајуће класе активног типа (Гамкрелидзе-Иванов 1984 I: 287).

О томе да се физичка и емоционална стања могу синтаксички конципирати као „посесум“ сведоче старословенски примери с име-

¹⁹ Процес адвербијализације именица у датим конструкцијама требало би свакако детаљније истражити. У руском су неке од њих постале предикативи још у XI веку, док се са другима то догодило тек у XVII веку (в. Милинковић 1988: 58, нап. 28).

²⁰ Имперсоналност подразумева синтаксичку структуру са инконгруентним предикатом (Ivić 1995: 82).

²¹ Lehmann 1974: 115 индоевропске номиналне реченице дефинише као „equational sentences in which a substantive is equated with another substantive, an adjective, or a particle“. О номиналним реченицама в. и Меје 1965: 195–196. За разлику од овакве структуре, у наведеном старословенском примеру *мьнѣ оуво желаниѣ кестѣ предидира се посесија*, што се види из трансформације „жеља ми је“ у „имам жељу“ или „моја жеља“.

ницама одговарајуће семантике у *habeo*-структурама: *имамъ нждаж изити* Лк 14/18,²² *потрѣбъ же имѣаше* Лк 23/17, *многоъ тжгж имѣахъ* Супр. 51,19, *великъ бо печаль иматъ о тебѣ* Супр. 225,18, *кротость имѣаше и съмѣрение* Супр. 365,4, *хотатъ стоудъ имѣти* Супр. 338, 3,²³ као и старосрпске *habeo*-структуре, на пример: *а за ине тръжнике да не има печали къѣвѣт ми* (Стојановић 1929, 6), *мы њ томъ нѣмамо гнѣва на вы* (Стојановић 1929, 32), *а ми ли хотение и въсако довоо желание имамо да те виѣмо* (Стојановић 1929, 134).

Међутим, између старијег и новијег типа конструкције успоставља се семантичка разлика. Номинативним *habeo*-структурама топикализује се посесор,²⁴ а постављањем посесора у синтаксичку позицију субјекта истиче се да он контролише стање. Дobar пример је стсл. *стоуда не имѣти* (СС 1994: 632), које значи „свесно не осећати стид (моралну одговорност) због нечега“, као превод грч. *ἀναίσχυοντεῖν* „бити безочан, безобзиран“. За разлику од тога, старијом, *esse*-конструкцијом дубински субјекат је маркиран као експеријенсер, тј. онај ко доживљава стање *x* (Wierzbicka 1966: 93), и стога је датив компатибилан само са предикативима који означавају стања која дубински субјекат доживљава.²⁵ *Esse*-конструкција, којом се у активном типу посесор *системски* исказивао падежом рецепијента, у номинативном типу је, дакле, *обележена* као ситуација у којој дубински субјекат нема контролу над ситуацијом.

И данас се овај тип као маркиран чува на словенском плану. Захваљујући чувању старијег *esse*-типа, између осталог, стања субјекта се у словенским језицима могу синтаксички представити као вољна

²² Грчки глагол *ἀναγκάζομαι* преводи се у старословенском и *esse*- и *habeo*-конструкцијом: *нжда ми ьстѣ / нждаж имамъ* (СС 1994: 387), што сведочи о томе да су обе структуре површински експоненти исте дубинске семантике (поседовање).

²³ У старословенском се овакве структуре дефинишу као конструкције у којима је глагол *имѣти* непотпуног значења (СС 1994: 260). Оваква дефиниција полази од номинативног језичког типа, где би *имамъ нждаж* била декомпозиција глагола „морам“.

²⁴ По А. Вјежбицкој, прототипска транзитивна реченица има две предикације које се могу раздвојити. Међутим, у случају реченица са „имати“ не ради се о транзитивности у правом смислу (ове реченице се не могу пасивизирати), а предикација која се тиче објекта не може се концептуално одвојити од предикације која се тиче субјекта (Wierzbicka 1988: 345). Из овога угла посматрано, *esse*- и *habeo*-структура су рефлекс различите топикализације (*x* постоји за мене / ја имам *x*).

²⁵ Семантичка компатибилност подразумева да две јединице имају неки заједнички садржај (в. Topolińska 1986: 281). У овом случају реч је, с једне стране, о стањима која су ван контроле дубинског субјекта и, с друге, о дативу као падежу којим се маркира „реципијент“, за разлику од агенса.

(номинативном структуром) или невољна (имперсоналном конструкцијом са експеријенсером у дативу),²⁶ с тим што је могло доћи и до даљег развоја, у зависности од тога да ли је дубински субјекат само експеријенсер (нпр. срп. *Жао ми је*) или је постављен у позицију пацијенса, трпи стање *x*, што се екплицира формом акузатива (срп. *Страх ме је*). Развојем некадашњих именица у предикативе имперсоналних реченица, ове структуре прикључују се реченицама с адвербијалним предикативима.

На крају, ако се упореде конструкције анализирани под 1.1. и 1.2, може се закључити да је у њиховој основи иста древна структура *Nom + *jestь + Dat*, а да семантика именице у номинативу условљава интерпретацију датива као посесора или експеријенсера стања. Овакву интерпретацију омогућује изворно индоевропско значење датива. Две семантичке структуре имале су различиту судбину. Структуре са посесором се временом губе или задржавају у словенским језицима као периферне, при чему се датив реанализира као посесивни, док се структуре са експеријенсером реанализом развијају у имперсоналне.

2. Развој модалне конструкције **jestь / *byti + Dat + Inf*

Словенска модална конструкција **jestь / *byti + Dat + Inf* бивала је предметом дијахроних истраживања још од зачетака словенске историјске синтаксе. Њоме се, у оквиру анализе синтаксичких функција инфинитива, детаљно бави још Ф. Миклошич (Miklosich 1868–74: 844–873), а највише пажње посвећују јој истраживачи старословенске синтаксе (Dostál 1958, Мразек 1963, Ружичка 1966, Бирнбаум 1968, Георгиева 1969, Ходова 1980, Pallasová 1991, Večerka 1996).²⁷ Свакако треба поменути и веома добру анализу ове структуре на синхронном општесловенском плану коју даје Wierzbicka 1966.

Потврде са глаголом **jestь* срећу се у старословенском језику, а поређење следећег примера са грчким открива да није реч о калку, с обзиром на датив у словенском тексту на месту грчке присвојне заменице:

²⁶ У оквиру анализе српскохрватских имперсоналних реченица, М. Ивић запажа да је агенс (схваћен у најширем смислу) у облику датива ако се означава физиолошка или психолошка појава која се тиче човека (Ivić 1963: 23). Wierzbicka 1986: 408–409 наглашава да се у пољском имперсоналном конструкцијом са експеријенсером у дативу сигнализује да емоције нису под контролом дубинског субјекта, док се номинативом дубинског субјекта сигнализују вољне емоције.

²⁷ Овде су наведени само најважнији радови који се баве овом проблематиком.

нѣстѣ мѣнѣ се҃го дати Мт 20/23
(οὐκ ἔστιν ἐμὸν [τοῦτο] δοῦναι).

У основи ове структуре се налази претходно анализирана *es-*конструкција за исказивање поседовања. Инфинитив се првобитно јављао као допуна, чувајући своју изворну дативну семантику девербативне именице:²⁸

[Nom (possessum) + **jestь* + Dat (possessor)] + Inf²⁹

У истој конструкцији се јавља у старословенском и глагол **быти**, али у претериталној форми **bē-*, којом се означава трајна радња. тј. стање:³⁰ и **не вѣ имѣ коли понѣ ѣсти**³¹ Мр 6/31.

Будући да је архаична *esse*-конструкција реликт активне типологије индоевропског језика, у периоду када се развија номинативни језички тип на словенском тлу она губи системску мотивацију те долази до *реанализе*: датив се реанализира као дубински субјекат инфинитивне радње, а некадашња допуна, инфинитив, као дубински предикат. Ово се манифестује и тиме што некадашњи посесум може да изостане. Ако постоји, он је реанализиран у објекат, што се морфолошки манифестује формом акузатива: **отѣ се҃го видѣти кестѣ силѣ христо-совѣж** Супр. 413, 15–16.³² Након реанализе Dat + Inf постаје субјекатски конституент: *jestь* + [Dat + Inf]. Како оваква синтаксичка структура, у ранијем језичком типу системска и немаркирана, одступа од уобичајене номинативне, она се развија у модалну:

нѣ нѣстѣ намѣ оубити Супр. 433, 12
„не треба да убијемо“.

²⁸ Синтакса инфинитива у словенским језицима је у целини условљена његовим дативним пореклом, што још једном показује често помињању међузависност морфологије и синтаксе (в. нпр. Yartseva 1990). Граница између морфологије и синтаксе у старим индоевропским језицима није увек стабилна, као што је на примеру готског глагола илустровао В. В. Иванов у предавању одржаном на Берклију 1998. (Ivanov 1998).

²⁹ У наведеном старословенском примеру посесум је у генитиву због присуства негације. Такође треба напоменути да се овде оставља по страни сложена проблематика реда речи.

³⁰ О инваријантном значењу индоевропског форманта *ē* за означавање стања в. Грковић-Мејдор 2002–3, а о овде наведеној форми глагола **byti* и прасловенском несвршеном аористу и имперфекту в. Кузнецов 1961: 116–118.

³¹ Занимљиво је да је дати старословенски пример структурно архаичнији од грчког (καὶ οὐδὲ φαγεῖν εἰκαίρου), што говори у прилог томе да је реч о аутохтоној словенској конструкцији.

³² У овом примеру датив изостаје пошто је дубински субјекат уопштен.

Процес је свакако дуго трајао. Мразек 1963: 113 наглашава да се модалност инфинитивних конструкција развијала постепено, те да у периоду старословенских споменика процес није био завршен. Старословенски показује превирање у овом погледу, јер се истом конструкцијом исказује и поседовање и модална семантика.

Модални *Dat + Inf* се јавља и уз друге форме (времена и начине) глагола **вѣти**. Сви овакви примери се по правилу у старословенској синтакси сврставају у исти тип са претходним (Георгиева 1969: 78–81, Ходова 1980: 224–227). Али, ако је реченица модална „уколико се у њој, уз основну информацију коју даје, садржи и оцена те информације“ (Ivić 1973: 85), ове конструкције немају модалну семантику. Најбоља илустрација су примери у којима се *Dat + Inf* јавља на месту грчког *Acc + Inf*, у субјекатској позицији, уз безлично употребљен аорист свршене радње **вѣстѣ** „догоди се“. Они у потпуности одговарају конструкцијама у којима се структура јавља уз безличне глаголе типа **кључи сѧ + Dat + Inf**, такође „догоди се“:³³

вѣстѣ же вѣ соботѣ вѣтороуѣвѣжѣ · ити емоу сѣвозѣ сѣаниѣ
Лк 6/1.

Појава *Dat + Inf* у субјекатској позицији у оваквим случајевима је древна, на шта указују и готски примери, у којима се она јавља на истим местима у преводу Новог завета. Паралела са готским је посебно занимљива, будући да германски језици иначе развијају *Acc + Inf*, као и грчки (Ἐγένετο δὲ ἐν σαββάτῳ διαπορεύεσθαι αὐτὸν διὰ σπορίμων). У готском се јавља уз *warþ* (стсл. **вѣстѣ**, грч. ἐγένετο). Исти пример из јеванђеља гласи:

Jah warþ in sabbato anþaramma frumin gaggan imma þairh atisk.
Inf Dat
(Brugmann-Delbrück 1916: 932)

У исказима са управним глаголом у императиву или потенцијалу, *Dat + Inf* је у субјекатској позицији, а носилац модалности је лични глаголски облик:

тевѣ вѣди ... старѣишинѣствѣвати сѣ отцемѣ твоимѣ димволѣмѣ Супр. 166, 4–7 „нека буде ово: ти владаш са оцем својим ђаволом“, **да вѣдетѣ и сѧмоу без вѣѣда сѣвлюсти сѧ** Супр. 548, 18–19, **колико паче ви оуѣжасати сѧ намѣ хѧ исоуѣса** Супр. 149, 1–2, и **закѣываѣща обнажениѣ своѣ да кѣмоу не вѣдетѣ видѣти голѣ прѣсии** Супр. 187, 7–9.

³³ И у језику грчког Новог завета ово је субјекат уз безличне изразе (Blass-Debrunner 1961: 210).

**Jestь* / **byti* + Dat + Inf у старословенском језику се у целини дефинише као модална конструкција, којом се исказују различите нијансе модалности: објективна (не)могућност, неопходност, обавезност или неизбежност радње исказане инфинитивом (Георгиева 1969: 78). Међутим, анализа показује да се морају разграничити два типа: а) глагол несвршеног вида *ѣсмь/вѣ* + Dat + Inf, архаична конструкција за исказивање поседовања, где се реанализом развило модално значење *целе конструиције*, и б) облици свршеног вида глагола *вѣти* + Dat + Inf, где инфинитивна конструкција заузима позицију субјектата, а евентуална модалност проистиче из форме управног глагола. Конструкције под б) су, како је поменуто, древне, и различитог су порекла од модалних конструкција под а).³⁴ Међутим, наслеђени модел Dat + Inf (б) вероватно је омогућио реанализу изворних *esse*-конструкција под а).

У староруским споменицима врло рано, већ у документима на брезовој кори, *ѣсмь/вѣ* + Dat + Inf има модално значење: *оуѣже мне не ехати во соуѣдедале воскоу коупленчѣ :г: пи а тебе поити соуда* (Зализняк 1995: 357). И у старочешком је њено значење искључиво модално: *lidem jest věděti* (Trávníček 1956: 175). Исто је и у старосрпским споменицима: *а сѣди гане за пѣть кои пишете ѣрѣ ви је поити ѣ воснѣ на станакѣ* (Стојановић 1929, 334). Изостанком датива агенс постаје уопштен: *ето како је чѣсти ѣрѣ се је великостѣ гртѣа ти нецо сподасѣдила на живка лигатики* (Стојановић 1929: 226). То значи да се трансформација *esse*-конструкције за предикацију поседовања са инфинитивном допуном у модалну, која је започела у периоду настанка старословенског језика (средина IX века), окончала до времена првих словенских споменика писаним народним језицима. И данас сви словенски језици, изузев бугарског и македонског, имају овај тип инфинитивних реченица којима се исказују различити типови модалности, док се разлике јављају у погледу употребе датива у њима.³⁵

Трансформација изворне конструкције у модалну са дативом дубинског субјекта није словенска специфичност. Исти процес догодио се и у литавском, који такође развија *habeo*-структуру, док је летонски, који чува посесивну конструкцију *esse*-типа, остао структурно

³⁴ Конструкција Dat + Inf јавља се, осим у готском, и у неким другим индоевропским језицима (в. Disterheft 1981), али о овој синтаксичкој црти биће речи другом приликом.

³⁵ О овом типу реченица у савременим словенским језицима в. Běličová-Uhlířová 1996: 71–75.

архаичнији (Holvoet 2003: 467–469). Одговарајућу модалну структуру налазимо и у хетитском (Friedrich 1960: 143).³⁶

Сличан развој у модалну конструкцију налазимо и у другим индоевропским језицима, али без падежа дубинског субјекта, чиме се упућује на уопштеност агенса: грч. ἀλλ' οὐκ ἔστι Διὶ Κρονίωνι μάχασθαι, лат. *ad spectacula est videre, in testu quantum sit caput*, ствнем. *za petōnne ist* (Brugmann-Delbrück 1916: 925–6). Овакав развој није необичан. Структуре са динамички концептуализованим допунама (у овом случају инфинитив), у схеми коју Heine 1993: 41 назива „the Purpose Schema“, и у другим језицима могу бити основа за модалне концепте.

3. Промена језичког типа и реанализа синтаксичких структура.

Као што анализа претходних примера показује, један од важних узрока синтаксичке промене јесте и поступна промена језичког типа. Развој праиндоевропског из језика активне у језик номинативне типологије свакако није био у потпуности завршен до распада индоевропске заједнице, о чему можда најбоље сведочи хетитски. Прасловенски је, по свему судећи, чувао одлике *esse*-језика.³⁷ О ситуацији у касном прасловенском у овом погледу ваљано је сведочанство старословенски, у којем је потврђена *esse*-конструкција за предикацију поседовања. Временом се овај тип реченице потискује, развојем нових структура за предикацију посесије. Она се може чувати као периферна, уз реанализу датива у адноминални (посесивни), у фразеологизмима, или, уколико је посесум означавао физичко или емоционално стање, долази до реанализе у имперсоналну конструкцију којом се дубински субјекат маркира као експеријенсер.

У конструкцији се као допуна могао јавити инфинитив. Са мањашем језичког типа, структура губи системску мотивацију, те и у овом случају долази до дубинске реанализе, при чему датив постаје дубински субјекат инфинитивне радње, за шта је у језику већ постојао модел у првобитним намерним допунама *Dat + Inf*. Посесум (који може и да изостане) постаје објекат инфинитивне радње, добијајући

³⁶ Иако су у хетитском датив и акузатив личне заменице формално једнаки, може се претпоставити да је и овде, као у балто-словенском, реч о дативу, као изворном падежу посесора. Исти облик за датив и акузатив је последица првобитне неиздиференцираности ова два падежа (Гамкрелидзе-Иванов 1984 I: 286).

³⁷ Детаљније образложење даје Isačenko 1974.

форму акузатива, што показује да је дубинску реанализу пратила и површинска промена. Будући да одступа од системског начина исказивања субјекатско-објекатских односа у номинативном типу језика, структура се развила у модалну. У периоду настанка старословенског језика процес је, по свему судећи, био у току, да би се окончао до времена настанка првих споменика на словенским језицима.

Судбина *esse*-предикације поседовања на словенском плану показује да се са променом језичког типа структуре које нису у складу са системом, уколико се чувају, реанализирају и постају маркиране или модалне. Чување маркираних микросистема који одступају од номинативне структуре језика није, наравно, словенска особеност. На пример, латински чува конструкције с безличним глаголима и експеријенсером у акузативу: *pudet me, piget me, misere-ret me* итд. Слични микросистеми чувају се и у другим индоевропским језицима.³⁸

И, на крају, треба истаћи да се чување датива као падежа дубинског субјекта, архаична црта која сеже до праиндоевропског језика, не може посматрати изоловано од неких других карактеристика прасловенског система. За разлику од индоевропских језика који у пуној мери развијају субјекатско-објекатске односе номинативног језичког типа, те, између осталог, имају пасив и модалне глаголе, потискују датив дубинског субјекта, а стари датив објекта трансформишу у акузатив као општи падеж објекта,³⁹ у прасловенском постоји дубинска семантичка дистинкција актив-медиј (Грковић-Мејџор 2002–3), модални глаголи не постоје, а датив дубинског субјекта се чува, са траговима конструкција са дативним објектом уз глаголе који касније добијају објекатски акузатив. Наравно, одговарајуће компаративно истраживање далеко превазилази оквире овога рада, који се бави само једним синтаксичким микросистемом. Ова закључна запажања имају за циљ да укажу на потребу свеобухватног проучавања развоја језичког *тйийа* / *тйийова* словенских језика, од система наслеђеног из индоевропског прајезика, преко прасловенског, до савременог стања.

³⁸ Наводећи одговарајуће случајеве из других индоевропских језика, у којима централно место у реченици заузима глагол, који управља номиналним реченичним конституентима, Гухман 1967 их пореди са структурама у ергативним језицима.

³⁹ Историја грчког језика, на пример, сведочи о томе како акузатив, који се уопштава као падеж објекта, потискује остале објекатске падеже, а слична појава документована је и у историјском развоју германских језика (Десницкая 1984: 137–138).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бирнбаум 1968:** Генрих Бирнбаум, Общеславянское наследие и иноязычные образцы в структурных разновидностях старославянского предложения, *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*, The Hague: Mouton, 1–35.
- Борковский 1968:** В. И. Борковский, *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Типы простого предложения*, Москва: Наука.
- Гамкрелидзе / Иванов 1984:** Т. В. Гамкрелидзе / Вяч. Вс. Иванов, *Индоевропейский язык и Индоевропейцы I–II*, Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.
- Георгиева 1969:** В. Л. Георгиева, Безличные предложения по материалам древнейших славянских памятников (особенно старославянских), *Slavia XXXVIII*, 63–90.
- Грковић-Мејдор 2002–3:** Јасмина Грковић-Мејдор, Прасловенски глаголи стања на индоевропском плану, *Зборник Мајшице српске за класичне студије* 4–5, 87–94.
- Грковић-Мејдор 2004:** Јасмина Грковић-Мејдор, Имперсоналне конструкције у старосрпском језику, *Научни састџанак слависта у Вукове дане 33/1*, 249–261.
- Гухман 1967:** М. М. Гухман, Конструкция с дательным / винительным лица и проблема эргативного прошлого индоевропейских языков, у: *Эргативная конструкция предложения в языках различных типов*, Ленинград: Наука, 58–73.
- Десницкая 1984:** А. В. Десницкая, *Сравнительное языкознание и история языков*, Ленинград: Наука.
- Зализняк 1995:** А. А. Зализняк, *Древненовгородский диалект*, Москва: Языки русской культуры.
- Климов 1972:** Г. А. Климов, К характеристике языков активного строя, *Вопросы языкознания*, 4, 3–13.
- Кузнецов 1961:** П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологии праславянского языка*, Москва: Издательство Академии наук СССР.
- Милинковић 1988:** Љубо Милинковић, *Датив у савременом руском и српскохрватском језику*, Београд: Научна књига.
- Мразек 1963:** Роман Мразек, К дативно-инфинитивным конструкциям в старославянском языке, *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university XII (A11)*, 107–126.
- Мразек 1990:** Роман Мразек, *Сравнительный синтаксис славянских литературных языков. Исходные структуры простого предложения*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Нови завјет 1967:** Нови завјет, у: *Светио ѿисмо Сџарога и Новога завјетѿа* (прев. Вук Стеф. Караѿић), Београд: Издање Британскога и иностранога библијскога друштва.
- Нови завјет 1984:** *Нови завјетѿ*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

- Правдин 1956:** А. Б. Правдин, Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках, *Ученые записки Института славяноведения XIII*, 3–120.
- Ружичка 1966:** Р. Ружичка, О понятии „заимствованный синтаксис“ в свете теории трансформационной грамматики, *Вопросы языкознания*, 4, 80–96.
- СС 1994:** *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* [ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова], Москва: Русский язык.
- Стеценко 1977:** А. Н. Стеценко, *Исторический синтаксис русского языка*, Москва: Высшая школа.
- Стојановић 1929, 1934:** Луб. Стојановић, *Старе српске јовеле и писма I/1–2* (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа XIX).
- Ходова 1980:** К. И. Ходова, *Простое предложение в старославянском языке*, Москва: Наука.
- Andersen 1990:** Henning Andersen, The Structure of Drift, *Historical Linguistics 1987* [eds. Henning Andersen and Konrad Koerner], Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–20.
- Běličová / Uhlířová 1996:** Helena Běličová / Ludmila Uhlířová, *Slovanská věta*, Praha: Euroslavica.
- Blass / Debrunner 1961:** F. Blass / A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago / London: The University of Chicago Press.
- Brugmann / Delbrück 1916:** Karl Brugmann / Berthold Delbrück, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen II/3*, Strassburg: Karl J. Trubner.
- Codex Marianus 1960:** *Codex Marianus glagoliticus* [ed. V. Jagić], Graz: Akademische Druck- U. Verlagsanstalt.
- Codex Suprasliensis 1956:** *Codex Suprasliensis I–II* [ed. S. Severjanov], Graz: Akademische Druck- U. Verlagsanstalt.
- Delbrück 1893:** Berthold Delbrück, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen 1*, Strassburg: Karl J. Trübner.
- Dezső 1980:** László Dezső, Grammatical Typology and Protolanguages, *Linguistic Reconstruction and Indo-European Syntax* [ed. Paolo Ramat], Amsterdam: John Benjamins B. V, 17–26.
- Disterheft 1980:** Dorothy Disterheft, *The Syntactic Development of the Infinitive in Indo-European*, Columbus: Slavica.
- Dostál 1958:** Antonín Dostál, K infinitivním vazbám, zvláště v staroslověštině, *Studie ze slovanské jazykovědy (Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka)*, 255–261.
- Ernout / Thomas 1953:** Alfred Ernout / François Thomas, *Syntaxe latine*, Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Fillmore 1968:** Charles J. Fillmore, The Case for Case, *Universals in Linguistic Theory* [eds. Emmon Bach, Robert T. Harms], New York / Chicago / San Francisco / Atlanta / Dallas / Montreal / Toronto / London: Holt, Reinhart and Winston, Inc, 1–88.
- Friedrich 1960:** Johannes Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

- Heine 1993:** Bernd Heine, *Auxiliaries. Cognitive Forces and Grammaticalization*, New York / Oxford: Oxford University Press.
- Holvoet 2003:** Axel Holvoet, Modal constructions with 'be' and the infinitive in Slavonic and Baltic, *Zeitschrift für Slawistik* 48/4, 465–480.
- Isačenko 1974:** Alexander V. Isačenko, On 'Have' and 'Be' Languages (A Typological Sketch), *Slavic Forum. Essays in Linguistics and Literature* [ed. Michael S. Flier], The Hague / Paris: Mouton, 43–77.
- Ivanov 1998:** Vyacheslav V. Ivanov, *Indo-European Syntactic Rules and Gothic Morphology* (predavaње održano na Berkliju, САД, 3. aprila 1998, elektronska verzija: http://www.humnet.ucla.edu/pies/pdfs/IESV/1/VVI_Gothic_syntax.pdf).
- Ivić 1963:** Milka Ivić, Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice, *Књижевности и језик*, 1, 18–24.
- Ivić 1973:** Milka Ivić, Problematika modalnih rečenica, *Otázky slovanské syntaxe*, III: Sborník symposia „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích“, Brno: Universita J.E. Purkyně, 85–91.
- Ivić 1995:** Milka Ivić, *Lingvistički ogleđi*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Lehmann 1974:** Winfred P. Lehmann, *Proto-Indo-European Syntax*, Austin / London: University of Texas Press.
- Mathiassen 1996:** Terje Mathiassen, *A Short Grammar of Lithuanian*, Columbus: Slavica Publishers.
- Mathiassen 1997:** Terje Mathiassen, *A Short Grammar of Latvian*, Columbus: Slavica Publishers.
- Meje 1965:** Antoan Meje, *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*, Beograd: Naučna knjiga.
- Miklosich 1868–74:** Fr. Miklosich, *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Wien: Wilhelm Braumüller.
- Miklosich 1964:** Fr. Miklosich, *Monumenta serbica. Spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Graz: Akademische Druck — U. Verlagsanstalt (reprint).
- Nestle / Aland 1985:** Nestle / Aland, *Novum testamentum graece*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Pallasová 1991:** Eva Pallasová, Sémantika možnosti a nutnosti v staroslovenštině, *Slavia* 60/3, 264–274.
- Ringheim 1951:** Allan Ringheim, *Eine altserbische Trojasage*, Prague-Upsal, Imprimerie de l'état à Prague.
- Schmalstieg 1988:** William R. Schmalstieg, *A Lithuanian Historical Syntax*, Columbus: Slavica.
- Schwyzer 1950:** Eduard Schwyzer, *Griechische Grammatik II: Syntax und syntaktische Stilistik*, München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Topolińska 1986:** Zuzanna Topolińska, Grammatical Functions of Noun Phrases in Balkan Slavic Languages and the So-called Category of Case, *Case in Slavic* [eds. Richard D. Brecht, James S. Levine], Columbus: Slavica Publishers, 280–295.
- Trávníček 1956:** František Trávníček, *Historická mluvnice česká III: Skladba*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Večerka 1996:** Radoslav Večerka, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III: Die Satztypen: Der einfache Satz*, Freiburg: Weiher Verlag.

- Vondrák 1928:** Wenzel Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik II: Formenlehre und Syntax*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wierzbicka 1966:** Anna Wierzbicka, Славянский dativus cum infinitivo, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* X, 82–102.
- Wierzbicka 1986:** Anna Wierzbicka, The Meaning of a Case: A Study of the Polish Dative, *Case in Slavic* [eds. Richard D. Brecht, James S. Levine], Columbus: Slavica Publishers, 386–426.
- Wierzbicka 1988:** Anna Wierzbicka, *The Semantics of Grammar*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Yartseva 1990:** Viktoria N. Yartseva, General and Specific Tendencies in Historical Change of Language Type, *Language Typology 1987: Systematic Balance in Language* [ed. Winfred P. Lehmann], Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 3–16.

Summary

Jasmina Grković-Major

THE INDO-EUROPEAN *MINI EST* CONSTRUCTION IN SLAVIC

This article deals with the transformation of the Indo-European possessive construction Nom (possessum) + **jestь* + Dat (possessor) in Slavic. This construction is attested in Old Church Slavonic and Old Serbian, together with a new type of possessive predication with the verb “have”. It also exists in Old Russian, where a new structure with *u* + Gen was introduced early on. In the later development of Slavic languages it disappears or becomes obsolete, with the reanalysis of the dative into a possessive adnominal. If a noun denoting physical or emotional state was *possessum*, it was reanalyzed in Slavic languages as a predicative of a new impersonal construction where the dative denotes an experiencer.

If this possessive construction had an infinitive complement, it was reanalyzed as a modal construction **jestь* + [Dat + Inf]. So, Dat + Inf occupies the subject position and the dative becomes the logical subject of the infinitive action. This process started in the period of Old Church Slavonic and was completed by the time the first Slavic vernacular documents appeared.

This analysis shows that one of the important reasons for syntactic change is the change of a language type, in this case, the change of the *esse*- to the *habeo*-type. Archaic *esse*-structures became incompatible with the dominant nominative language type, so they either disappeared or changed into modal or impersonal structures.

IRENA SAWICKA
(Nicolas Copernicus University, Toruń)

INITIAL AND NON-INITIAL CLUSTERS OF A NASAL SONANT AND HOMORGANIC STOP IN THE BALKANIC LANGUAGES

The Balkanic Sprachbund is a linguistic community which is defined by morphosyntactic features. However it also has some phonetic peculiarities of which the most specific ones are: 1. traces of the occurrence in all "proper" Balkanic languages of the common phoneme (a nasal shwa) in Medieval Ages, and 2. specific functioning of the clusters containing a nasal sonant and a homorganic occlusive. The second feature is constituted by a set of various phenomena (quite trivial, as well as very unusual ones) which occur in Greek, Albanian, Macedonian, Italian, Arumanian. Processes regarding these clusters are extremely concentrated in the area of the central-western part of the Balkanic Sprachbund. The common denominator of these — sometimes very different phenomena — is a tendency towards monophonemic value of the clusters in question. As a result of such a tendency an unormous number of options occur in the Balkanic dialects — where clusters very often function as facultative realizations of voiced stops, or vice versa. The most unusual feature — when we regard it in European perspective — is the occurrence of the NT clusters at the beginning of words.

The Balkanic peninsula is in Europe but the Balkanic linguistics is quite exotic thanks to an extremely deep convergence which led to the creation of the Balkanic community of languages belonging to the different families. This group of languages is distinguished on the basis of the criteria of geographical linguistics. The Balkan Sprachbund has the unified grammar which is realized in different lexicons. The Balkan Sprachbund is defined by morphosyntactic features, however, scholars usually list among balkanisms also two phonetic features. The presence of the shwa-like phoneme is the first one and the occurrence of the word-initial clusters containing a nasal sonant standing before the stop of the same

¹ For the details see I. Sawicka, *The Balkansprachbund in the Light of Phonetic Features*, Energeia, Warszawa 1997, and I. Sawicka, *Функционирование групп согласных типа НД в балканских языках*, Материалы конференции посвященной 90-летию со дня рождения Агии Васильевны Десницкой, Санкт-Петербург, Наука, 2002, 195-198.

place of articulation (further ND/NT) is the second feature. This is not really true. The shwa-like phoneme does not occur on the whole Balkanic area (Greek, Macedonian and northern Albanian do not have it). Indeed in all proper Balkanic languages in the +/- XIth century there existed a nasal shwa as a separate phoneme. It could develop in each of these languages separately — nevertheless the sound is rare and the fact is striking. The second feature — initial ND/NT clusters — appear only in Standard Albanian¹ and in some dialects.

Before I pass to the presentation of this phenomenon and connected phenomena, I must say that, nevertheless, the Balkanic Sprachbund manifests itself also on the phonetic level, although the extentions of the morphosyntactic and phonetic Sprachbünde do not overlap. According to the phonetic features the Balkanic area can be divided into three subareas. The first one, the eastern one, is in fact a southern exposure of the Jakobson's Euro-Asiatic phonetic Sprachbund. The southern periphery of the Balkans makes part of the Mediterranean phonotactic Sprachbund. What rests is the Central Phonetic Balkanic area. It is characterized by a number of phonetic features of various extentions. The most unusual feature of this area is a specific functioning of the clusters in question. The common denominator of these, sometimes very different phenomena is a tendency towards monophonemic value of these clusters. As a result of such a tendency a huge number of options occurs in the Balkanic dialects — because clusters very often function as facultative realizations of voiced stops, or vice versa. This problem regards Greek, Albanian, Macedonian, Arumanian, Southern Italian and particular dialects of other linguistic idioms of the Balkans.

The problem has two aspects: the paradigmatic and the syntagmatic one. The former is especially evident in Greek, the later one — mainly in Albanian.

In the early history of the Greek language the intervocalic voiced stops underwent lenition. As a result in the contemporary Demotic language voiced stops can stand only in word initial position or as members of consonant clusters. In intervocalic position we have voiced fricatives instead. However, today, voiced fricatives cannot be treated as combinatory allophones of stops. Today the ND clusters may be regarded the voiced counterparts of voiceless stops. These clusters have combinatory allophones without nasalization in word initial position. Non-educated Greek does not even hear the difference between, for example, [nd] and [d] or [mb] and [b], and in loans he usually automatically pronounces each intervocalic voiced stop with prenasalization. Such phonological relations are characteristic of the colloquial Demotic Greek and of the Southern dialects, where the ND

clusters can be treated as separate phonemes. It happens that borrowings are pronounced in several ways, for example [menta] is often pronounced as [menda] (because in Greek sonorization is regular after nasals) or even as [meda] (because there is no perceptive difference between [d] and [nd]). In northern Greek dialects these clusters were simplified — nasals were dropped. (New such clusters emerged after the reduction of unstressed high vowels). However traces of the same systemic relations may be found in neighbouring dialects in loans from Greek and even in particular dialectal processes, cf. dialectal Macedonian [junguslavija], [baraŋga], Romani [romendar] < [romenar] ‘from Roms’, [Zamba] from Slavic [Zaba] but with the non-etymological nasal which can be due either to Greek or to Albanian influence, etc. Of the systemic processes the most striking is the preservation in certain Macedonian dialects of the Proto-Slavic nasal vowels only before stops, especially before voiced stops, cf. in some villages we have [dap] ‘oak’ sg., but [dambi] — pl.

In the early history of Albanian lenition occurred as well (cf. *mjek* from Latin *medicus*, *djall* from *diabolus*, and others), but, unlike in Greek, the process has no traces in distribution of stops in contemporary Albanian.

The possibility of monophonemic interpretation of the ND clusters has been mentioned also in the case of northern Albanian, where, as in Greek, there are no such clusters with voiceless stops and realization of clusters with voiced stops is very confluent, similar to geminated or long nasal sonants, cf. *mbret* [mbret], [mmret] ‘king’ (from Latin *imperator*), etc. Very similar is the Southern Italian gemination of the ND clusters. In Southern Italian the clusters with voiced stops changed into geminates, whereas voiceless stops after nasals underwent sonorization, cf. *quandu* from *quanto* ‘how much’ and *quannu* from *quando* ‘when’. (There are in Italian examples of dissimilation of geminates as well, cf. *fiamma* from *fiamma* ‘fire’).

Sonorization of stops after nasals is a very frequent phenomenon in the Balkans — it took place in Greek, in Northern Albanian, in Arvanitika, in Arbaresh, in Romani, and in Southern Italian.

A tendency towards monophonemicization also occurs on a broad area of the Balkans, although it has full realization only in Southern Greek. As a result of such a tendency a number of unmotivated sounds appears in the Balkanic dialects: non-etymological nasals before stops or non-etymological stops after nasals. Some of these changes have a systemic value. Such is, among others, the appearance of the so-called „buffer” consonant — a non-etymological stop in the middle of consonant clusters. This is characteristic of Northern Greek dialects and neighbouring Slavic and Albanian dialects. Absolutely regular, for example, is the change of [ml], [mr]

into [mbl], [mbr], cf. Greek [xamomilo] > [xamomlu] > [xamomblu], Albanian [embri] < [emri], [numbri] < [numri], [zəmbra] < [zəmra], Slavic [mbleko] < [mleko], [umbri] < [umri]. In those Southern Macedonian dialects where nasal vowels were preserved longer and had desynchronized realization a buffer stop also appeared, and, as a result, nasalization is preserved not only before stops, but also before fricatives, cf. **męso* > [menso] > [mentso] > [mencu], **gąsь* > [gəns] > [gənts] > [gənc].

Syntagmatic aspect of this problem concerns the occurrence of the ND clusters word initially. If in a dialect there are no other initial clusters containing a sonant before an obstruent — that would be an argument for monophonemic interpretation of the ND clusters and, in such a case, the syllable pattern is the one-peak pattern. But if in a dialect other clusters of a sonant plus an obstruent occur, than we have to do with the two-peak syllable pattern. Both situations are found in Albanian. However, the most frequent situation is the situation where we have initial clusters with voiced and voiceless stops after nasal sonants and no other initial clusters with a sonant before an obstruent. This occurs in Southern Albanian and in the Standard form of the Albanian language — the interpretation of the syllable pattern in such a case may be that this is the one-peak syllable pattern but nasal sonants belong to the distributional class of obstruents.

Initial ND clusters appear frequently also in Italian dialects, cf. *mbrellu* < *ombrello*, *nducere* < *inducere*, *mbresto* < *presto*; they appear in emotionally marked utterances in Greek cf. *disu ipa* > [ndisu ipa] ‘put on your clothes’, *bes epitelus* > [mbes epitelus] ‘come in’; initial ND clusters happen in the Slavic and Romani dialects of Albanian diaspora, cf. Mac. [mbugat] < [bogat], Romani *ngarav* ‘I carry’, etc. Whereas in the Romance dialects and in Albanian the phenomenon is mainly due to the reduction of unstressed short vowels, in Greek it is exclusively the result of functional and perceptive equivalence of the ND clusters and the voiced stops. Vowel reduction occurred in other Romance dialects of the Balkans as well, cf. in Arumanian [ndreptu] < *in directo*, [mpartu] < *impartire* (in Papahagi’s notation, but other authors put a reduced sound before the sonant, cf. Gołąb’s notation: [ʔmpartu], Dalametra’s: ‘mpart).

To sum up: we have in the central part of the Balkans an extreme concentration of various processes connected with the functioning of these clusters. These are following phenomena:

- sonorization of stops after nasal sonants,
- very confluent pronunciation of the clusters in question,
- gemination of ND,
- the occurrence of these clusters at the beginning of words,

- functional equivalence of these clusters and voiced stops,
- the occurrence of various non-etymological sounds: voiced stops after nasal sonants (Alb. [amberika], [aspirind]) or nasal sonants before stops (Alb. [vɔŋgəl] < [vogəl], [mbɔa] < [mɔɔa], [andresa] < [adresa], Mac. [maŋgla] < mɔgla < mɔla < mɔla < *mɔgla).

In Northern Greek we sometimes find accumulation of nearly all these processes in single examples, cf. nom. sg. [i porta], acc. sg. [tin porta] — this shifts into [tim porta] then into [tim borta] and, as a result, we get [i borta] in nominativ. In such examples usually the sonant passes from the article to the noun cf. [tin daksi] ‘order’ acc. > [ti ndaksi].

Резиме

Ирена Савицка

КЛАСТЕРИ СА НАЗАЛНИМ СОНАНТОМ И ХОМОРГАНИЧКИМ ОКЛУЗИВОМ У БАЛКАНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Балкански језички савез је језичка заједница која је одређена морфосинтаксичким обележјима. За њу су, ипак, карактеристичне и неке фонетске особености, од којих су најспецифичније следеће: 1. у „правим“ балканским језицима постоје трагови заједничке фонеме (назално шва) из средњег века, 2. специфичан начин функционисања кластера с назалним сонантом и хоморганичким оклузивом. Ову другу црту конституише група фонетских појава које се срећу у грчком, албанском, македонском, италијанском и арумунском, посебно у западном делу центра балканског језичког савеза. Тим понекад врло различитим феноменима заједничка је тенденција ка употреби датих кластера у монофонемској вредности. Последица те тенденције је велики број могућности које се срећу у поменутиим балканским језицима, где дати кластери често функционишу као звучни завршеци или *vises vcrsa*. Гледајући из европске перспективе, најнеобичнија црта је појављивање тих кластера на почетку речи.

ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ
(Београд)

ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА БАТАТИ / БОТАТИ / БУТАТИ „УДАРАТИ
И СЛ. “ — ДЕРИВАЦИЈА, СЕМАНТИКА, ЕТИМОЛОГИЈА

У раду се, у сврху боље етимолошко-лексикографске обраде лексичке породице глагола *бајтаџи/бојтаџи/бујтаџи* „ударати и сл.“ досад доступан инвентар облика и значења подвргава фонетској, делимичној творбеној и исцрпној семантичкој анализи и класификацији — укључујући и компаративни словенски план где год је то могуће — а узорност спроведене анализе на крају се илуструје разматрањем хомонимних парова основних поствербала са сва три коренска вокализма.

Кључне речи: српски језик, етимологија, семантика, деривација, лексичка породица.

0. Разлике међу етимолошким речницима, као и њихова несавршеност и хронична недостатности,¹ биле су тема многих разматарања.² Међутим, то је проблем који, сам по себи, нема смисла даље осветљавати нити анализирати. Он се једино отклања активним мењањем постојећег стања — дакле писањем нових речника, бољих него што су они које смо наследили. На разним странама словенског света такви подухвати увелико су у току — московски и краковски прасловенски речник (ЭССЯ и SP) баве се превазилажењем речника Миклошића и Бернекера, колектив БЕР-а Младеновљевог бугарског етимолошког речника. Још један такав посао одвија се у Београду где је почео да излази *Етимолошки речник српског језика* (у даљем тексту ЕРСЈ), који је стручно осавремењени и новом грађом допуње-

¹ Та чињеница је данас замагљена постојањем бројних речника, како појединих словенских језика тако и општесловенских тј. прасловенских, а њихове мањкавости се испољавају тек када се дубље заинтересујемо за поједину реч, често неку саввим обичну, из основног лексичког фонда.

² Од новијих наслова, и то код нас објављених, уп. нпр. НАМР 2004. За пример фактичке нерешености етимологије досад вишекратно и различито тумачене речи, уп. случај глагола *гџмаџи* „јести, ждерати“ у Влајић-Поповић 2000.

ни наследник Скоковог речника, али ограничен на штокавски дијалекат.³

0.1. Овај рад настаје из потребе да се формално и семантички прилично нејасни и замршени односи међу породицама с.-х. глагола *баџаџи*, *боџаџи* и *буџаџи* сагледају што целовитије, анализирају према максимално сличним принципима, те тако у крајњој линији употребе за лексикографску обраду у ЕРСЈ, у складу са лексемном организацијом одреднице која је усвојена као једно од начела тог речника (в. Увод у ОС, стр. xi-xii). Нека решења до којих се овде буде дошло моћи ће да се примене не само за конкретно тумачење појединих речи (или њихових лексичко-семантичких породица), већ и као узор за будуће етимологисање аналогних скупова сродних и/ли сличних лексема.

1.0. Полазиште и тежиште овог разматрања јесте српско-хрватска лексика на *баџ-*, *боџ-*, *буџ-* која се неизбежно мора сагледавати у ширем словенском контексту — отуд се узима у обзир и њихов третман у етимолошким речницима других језика, а потом се у дискусији, према прилици односно потреби, указује на паралеле у другим словенским језицима, првенствено јужнословенским (евентуално се позива и на прасловенску реконструкцију). Ако погледамо до чега су дошли етимолози који су се већ бавили неким речима из овог круга, у оквиру постојећих етимолошких речника (пре свега SKOK, затим BEZLAJ и БЕР, нарочито ЭССЯ и SP) или у појединим радовима (KURELAC 1871,⁴ AITZETMÜLLER 1954, ТОПОРОВ 1985⁵ итд.), учићемо знатну неуједначеност тумачења упркос настојању да се не само сви вока-

³ Поред најновијих приказа прве свеске ЕРСЈ (SĘDZIK 2004, JANUŠKOVÁ 2006, KRÁLIK 2005, Пулић 2005), уп. и радове чланова ауторског колектива, нпр. Ивић 1997, увод у ОС, БЈЕЛЕТИЋ/ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ/ЛОМА 1997, БЈЕЛЕТИЋ/ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ 2003, ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ/ПЕТРОВИЋ 2004.

⁴ Овде треба указати на првог аутора чију је пажњу овај глагол привукао још пре појаве РЈА: Курелац у разматрању глагола *баџаџи* узгред, као њему једнокорени, наводи и *баџаџи* „группати, тешко ходати итд.“, затим израз *баџаџи на ногу* „mit einem Fusse daherhinken“, *добаџаџи*, *набаџаџи*, *одбаџаџи*, *убаџаџи* (све на основу примера из Микаље, Белостенца, Дела Беле односно Држића и Ветранића), а онда и именице *баџавац* (*баџавица*) „aegre ambulans“ из Дела Беле и Стулића, да би на крају закључио да „u srbuljah ima i vlastito ime bosansko Терџија *Batalo*; kako u životu i u рѣсмах има лјудјј што се зову *Нрамо*“. Иако се са оваквим тумачењем данас не можемо сложити, занимљиво је да је Курелац до њега дошао одбацивши претходно Копитарево извођење од итал. *battere*, као и евентуалну помисао на гр. βαδίζω односно лат. *vado* (KURELAC 1871:97).

⁵ Побииање алоглотског тумачења глагола *баџриџи* Топорову заправо није успело, пошто тај глагол вероватно ипак није домаћа реч — мада сви примери коришћени у аргументацији то јесу.

лизми, већ и сви глаголи заједно са именицама, прате и сагледавају скупа — и поред релативно опсежних захвата у упоредни словенски материјал, ти напори нису довели до коначни(ј)х решења.

1.1. Ово првенствено важи за Скока, који као да није ни имао свест о системности ове групе речи. Његов речник садржи четири одреднице на *баџи-* (*баџи*, *баџара*, *баџиџи* и *баџиво*), али из њих је тешко схватити не само формални след и семантичке правце развоја лексичко-семантичких породица већ и њихово крајње порекло (SKOK 1:120–123).

1.1.1. У првој, именској одредници *баџи* „маљ, тучак; буздован“ (ibid. 120–121) која садржи богату деривацију, поставља се — нажалост и оставља — дилема да ли је с.-х. *баџи* од псл. **bъtzь* или **batъ*, а глаголи *баџаџи*, *баџиџаџи* итд. тумаче се као деноминали, чак и без помена обрнуте могућности.⁶

1.1.2. У одредници *баџара* „кош од прућа, слепак, бацањ“ (ibid. 122) уопште нема решења (само се помиње Даничићево помишљање на неки мађарски етимон).

1.1.3. У одредници *баџиџи* „понављати једно исто; трзати се (о пушци); борити се“ (ibid.) уз овај глагол вероватно пореклом од итал. *battere* има и других алоглотских речи, чак понека којој ту и није место.

1.1.4. И најзад, *баџиво* „стабљика, струк каквог биља“ (ibid. 123) квалификује се као домаћа реч, али се Даничићевом извођењу од *баџи* (тако у РЈА s.v.) претпоставља Миклошићево тумачење од корена **бу-* (који је у *биље*, *фџтов* итд. — отуд и у савременим речницима извођење ове именице од псл. **byti* у смислу „расти, бујати“), које би се данас вероватно могло преиспитати.⁷

1.2. Одреднице *боџи*¹ „час, ударац, мах“ и *боџи*-² (ibid. 193–194) садрже већину релевантних потврда, али неадекватно распоређених: у првој, именској и алоглотској, нашао се глагол *боџаџи* као претпостављени деноминал италијанизма, док је у другој, поводом основе *боџи-* (која је и у руском *боџеть* „дебљати“) изнета тврдња да тај глагол код нас долази само са префиксима, уз закључак да је „основа

⁶ Како је сматрао нпр. МАСНЕК 48 (односно у првом издању на стр. 26), што је касније прихваћено у оба новија прасловенска речника (уп. SP 1:196, ЭССЯ 1:167).

⁷ Управо Миклошићева етимологија коси се са Скоковим припајањем овој породици и облика *баџурац*, *баџурица* „малено мушко/женско чељаде, које је само у висини заостало“ и глагола *збаџуриџи* „остати мален“ (Брусје на Хвару), док га Даничићева допушта (нпр. преко семантичког модела типа „клип“ : „клипан, клипета“), односно на вербалном нивоу *збиџак* „једар човек“, *збџак* „омања а снажан човек“ < *збиџи*, *набиџи* < *биџи* „ударати“ (за убикацију и још примера в. Влађић-Поповић 2002:57–58).

бои- / *буи-* такође ономатопејског подријетла раширена у романским и германским језицима и у мађарском“.

1.3. Одредница *буи* „стегно, бедро“ (ibid. 245) садржи примере одговарајућих балканских турцизама, али и деминутив *буишица* „макова глава“, без коментара.

1.3.1. Одредница *буиорица* „мало бреме (дрва)“ садржи и облик *буиура* од кога насловни деминутив потиче, а оба се тумаче као мађаризми уз напомену да ту не припада *буиурница* „затвор“ која се квалификује као позајмљеница из румунског, док се за косовско *буиур* / *буитор* „ђаво, беда, андрак, нека болест“ не нуди објашњење.

1.4.1. Проблем етимологисања ових речи у Скоковом речнику не лежи у чињеници да се толико много речи нашло у свега 8 одредница⁸ — с обзиром на његов гнездовни поступак, то је нормално — већ у недостацима који се тичу суштине етимолошког објашњења. Не само да неке речи које Скок проглашава позајмљеницама то заправо нису (нпр. *буи*, *бои*¹), већ је у више наврата затамњен или чак побркан хијерархијски однос међу облицима (нпр. *баи* се тумачи као примарна именица — уз дилему о боји коренског вокала — иако је већ на основу постојеће грађе било јасно да мора бити обрнуто, да је именица поствербал⁹). Тиме је не само створена погрешна слика о односу конкретног лексичког пара, већ је, због „нереда“ у оквиру те, иначе највеће лексичке потпородице, сасвим изостала и хоризонтална филијација облика који припадају истим врстама речи у оквиру шире групе генетски и семантички сродних тј. сличних лексичких породица. Другим речима, сродни глаголи не налазе своје пандане, готово истоветне именице се раздвајају и међусобно губе, систематско везивање појединих значења за одређене творбене типове се не види итд.

2.1. Слично Скоку, ни БЕР ове речи не третира као део већег система него појединачно (в. БЕР 1:69–70, 92–93, 105).

2.2. Међутим, Безлај постојано одржава везу између сва четири вокализма одражена у именицама *bat*, *bet*, *bot*, *but* „млат, мотка“, при чему је самосталну одредницу код њега добио једино глагол *butati*, док се *batati* и *botati* налазе под именичким одредницама (в. BEZLAJ 1:13, 18, 35, 55).

⁸ Увид у прасловенске речнике показује да у краковском има 10 одредница које садрже примере из с.-х. језика из сфере овде разматраних лексичко-семантичких породица (уп. SP 1:194–196, 341–342, 454–455, 466), док их у московском има чак 21 (уп. ЭССЯ 1:164–168, 2:224–226, 3:101–103, 21:216).

⁹ То је иначе приметно још МАСНЕК 48, чије прво издање из 1957. Скок није могао видети, али су га његови редактори свакако имали пошто је уврштен у списак литературе и неретко цитиран.

2.3. Аутори ЭССЯ, истина, доследно тумаче именице као поствербале, међутим у тумачењу самих глагола, односно њихових коренских вокала, показују неконзистентност. Прво се под **batati* износи да је то стара глаголско-именска основа чија ономатопејска природа није препрека успостављању генетских веза на ИЕ плану (нпр. са лат. *battuere*), са чиме се свакако треба сложити. Затим се истиче да „специфичност речи не дозвољава да се њен вокализам једнозначно окарактерише (итеративна дужина?)“, те се на крају поставља питање колико је, пошто се у сличним облицима срећу разлике у вокализму, оправдано овде препознавати апофонију у правом смислу (те се на крају позива на Бернекерovo извођење од ИЕ **bheuā-t-*, **bhāu-t-*, **bhūā-t-*) (ЭССЯ 1:164–165). Ово је добар правац размишљања, али се тврдња, изнета нешто касније под **botati* (ibid. 2:224), да је вокализам *-o-* „у сваком случају секундаран у односу на друге сродне облике“ суштински коси са претходном претпоставком да вокализам *-a-* може бити резултат итеративног дужења (што би имплицирало да је **batati* < **botati*, као нпр. **matati* < **motati*). Овакво тумачење је потенцијално проблематично пошто би успостављање бинарне везе између вокализама *-a-* и *-o-* истовремено искључивало из даљег разматрања вокализам *-u-* који је врло важан јер не само да постоји у појединим словенским језицима, већ се помоћу његових континуанти успостављају многе формалне и семантичке паралеле, и то унакрст, међу свим словенским језицима (за више примера, в. § 4.1., § 4.1.7.1.–4.1.7.4., § 5.1.–5.3.).

2.4. Вероватно најближе истини стоји SP где се глаголи са сва три вокализма третирају као ономатопејски, при чему се код сваког од њих упућује на друга два — мада без упуштања у детаље. Али чак и SP, који систематичност показује и тиме што се именичке одреднице издвајају из глаголских (са изричитом оценом да се ради о деноминалима), принцип нарушава тако што у њему глагол **butati* нема свој поствербал **butь*. Наиме, чак и ако се изузму балканскословенски соматоними (за које ћемо овде показати да итекако могу бити домаћег порекла, мада су досад безрезервно сматрани турцизмима, в. § 6.3. — § 6.3.1.2.), још увек остаје довољно руских и украјинских ботаничких термина који оправдавају реконструкцију псл. **butь* (како се види из одговарајуће одреднице у ЭССЯ 3:103). Међутим, у SP се реконструише само фемининум **buta* и то не самостално, већ под **butēti* / **butvēti*, док се касније посебно налази само именска одредница **bьtь m.* / **bьty*, *-ьve f.* „*lodyga*, паc“ чије лаконско објашњење „највероватније од **byti* у основном значењу 'расти, дозревати' са развојем значења као у **byль* 'биљка, трава“ заправо не доприноси системском решавању проблема. Ово тумачење

чење, у основи још Миклошићево, већ више од једног столећа није доведено у питање нити преиспитано (а можда би требало да буде — међутим то је тема за себе). За SP несвојствено неодређено тумачење „од **byti*“ могло би се формално прецизирати полазећи од ИЕ глаголског придева **bhūtó-* (> псл. **bъtъ* и **butъ*) изведеног од глагола **bhū(H₂)-* (> псл. **byti*, **buti*), али тиме се не покрива семантичка страна ни псл. **bъtъ* ни **butъ*, односно њихових континуанти, чија значења сводива на „ударати“ тешко да могу потицати од метафоре „(задебљала) биљка“, а нарочито не од бројних деривата тих основних облика. Са друге стране, све те именице стоје у директној семантичкој корелацији са псл. глаголом **butati* „ударати, гурати, трпати“ тј. са његовим континуантама у савременим словенским језицима.

3.0. До релативно коначног пописа с.-х. лексема на *бай̑-*, *бой̑-* и *бу̑й-* доћи ће се тек када све оне буду обрађене у ЕРСЈ. На основу постојеће грађе тј. реално посведочених с.-х. облика на *бай̑-*, *бой̑-* и *бу̑й-* до којих смо дошли у припреми 2. свеске ЕРСЈ, као предуслов не само за њихово подробно и свеобухватно тумачење већ и за формирање основних творбено-семантичких низова, показује се дефинисање порекла три коренска вокализма.

3.1. Овај фонетски проблем подразумева реконструкцију прасловенских предлога тих вокализама — што није једноставно. Из перспективе српског (односно српско-хрватског) језика, постоји неизвесност око тога да ли је савремено *-a-* од псл. *-a-* или од псл. *-ъ-* (око овог се двоумио још SKOK 1:121 s.v. *bāt*).¹⁰ У принципу се одговори на оваква питања добијају компаративном анализом на словенском плану, али у овом случају то није ефикасно, јер аналогна дилема (савремено *-o-* < псл. *-o-* или < псл. *-ъ-*) постоји нпр. и у руском језику (који је драгоцен за поређење јер за њега располажемо богатом грађом). Стога се и суочавамо са недоумицом око тога шта се од руских потврда на *-o-* уопште може користити као упоредни материјал за српске речи са вокализмом *-o-*, а шта за оне са вокализмом *-a-*.¹¹ За даљу фонетску анализу в. § 4.1.2.

3.2. Осим тога, треба размотрити и творбени аспект, утврдити базичну хијерархију у деривацији (в. § 4.1.1.), што у досадашњој литератури (в. претходне параграфе) није било решено, а затим утвр-

¹⁰ Из ове нејасноће проистичу и други проблеми у компаративном сагледавању појединих облика односно откривању њихових пандана у другим словенским језицима, као и у дефинисању деривационих низова.

¹¹ По свему судећи, само оне где постоји и потпуно семантичко поклапање које прати *o : o*. С друге стране, често се рус. *-o-* налази на месту с.-х. *-a-*, што значи да се оба правилно свде на псл. *-ъ-*.

дити и даље карике деривационих низова, нпр. инвентар и функционисање суфикса који се срећу са свим — или само неким — вокализмама (в. § 4.1., такође § 4.1.7.1.–4.1.7.4.).

3.3. Овај вишеслојни проблем, како се досад показало, не може се до краја разјаснити ни формалном анализом — стога ћемо у овом раду акценат разматрања ставити на семантику. При том ћемо грађу српског језика сортирати по значењима, а задржавајући тежиште на српско-хрватском материјалу упућивати на случајеве семантичких пандана у осталим словенским језицима (в. § 5.1. — § 5.2.5.1.), не улазећи у све детаље формалне подударности — другим речима, третирали све вокализме као једнаке, односно равноправне у потенцијалној творби тј. узајамно конвертибилне.

4.0. Али чак и без коначног инвентара лексема, као полазиште и илустрација — оперативности ради — може послужити један узорак српске лексике чија фонетика дозвољава да јој се порекло проследи до псл. основа **bat-*, **bot-*, **but-* и **bъt-*.

4.1. Формалном анализом тог узорака долазимо до једног ограниченог репертоара облика са наставцима, суфиксима или проширењима која се понављају тј. иду на све основе (засад остављамо по страни њихова значења која ће касније бити подробније изложена и анализирана, в. § 5.1. — § 5.3.). То су:

- глаголски облици на *-ati* / *-iti* (укључујући оне са експресивним проширењима);
- именице на *-ъ* т. или на *-у*, *-ъve* f., ређе на *-a* f.;
- именице са деминутивним суфиксима *-ъкъ*, *-акъ*¹²;
- именице са аугментативним суфиксом *-ina*;¹³
- именице са немотивисаним суфиксом *-аръ*, *-оръ*, *-уръ*, *-уръ*¹⁴ и сл.

¹² У случајевима неких основа то могу бити и суфикси *-икъ* т. или *-ика*, *-ика* f.

¹³ Да функција овог суфикса не мора бити искључиво аугментативна, јасно је не само на основу јсл. апстрактних значења (с.-х. *байџина*, pl. „ударци“, слн. *batina* „id.“), већ и чеш. дијал. *batina* „тачан ударац“ (уп. ЭССЯ 1:165, без одређивања према суфиксу и основи *bat-* која је претходно s.v. **batati* окарактерисана као глаголско-именска), које као попен асти поткрепљује могућност вероватноће да је у питању вербални суфикс. Иначе, на месту (у оквирума овог система) јсл. **batina* у источно- и западнословенским језицима обично се срећу континуанте псл. **batogъ* (в. руску и украјинску табелу, § 4.1.7.3 и 4.1.7.4.) које су на југу слабо очуване (као с.-х. заст. *баџог* „мотка; сушена риба“, и као рум. славизам *batoc* „id.“ који сведочи о некадашњем ширем ареалу те речи).

¹⁴ Поводом овог словенског суфикса без ИЕ паралела (који иде првенствено на именичке и придевске основе, ређе на коренске, а служи експресивизацији, пејора-

<i>байаџи</i> 'ударати; трупкати, тешко ходати; бућкати; *брбљати; (?)умрети'	<i>боџаџи</i> 'ударати; стискати, гњечити'	<i>буџаџи</i> (im)pf. 'лушити, треснути; гурати, трпати, завлачити'
<i>баџиџи</i> 'ударати; борити се; трзати се (о пушци)'	∅	<i>буџиџи</i> 'бућкати масло'
<i>баџ</i> ¹ 'ударац', 'млат; буцало', 'батак' <i>баџ</i> ² 'дебела грана; струк биљке'	∅	<i>буџ</i> ¹ 'стегно; лист ноге' <i>буџ</i> ² 'бусен; *стабљика, прорашљика'
<i>баџа</i> 'бућкалица'; 'мишоловка'	<i>боџа</i> 'батина; дечја игра, ударац у тој игри; грудва; дршка штапа'	<i>буџа</i> 'гука, израслина, кврга; чвор на дрвету'; <i>буџица</i> 'плод чауре мака'
<i>баџва</i> 'стабљика, структур биљке'	<i>боџва</i> 'бодва, остве'	∅
<i>баџак</i> 'мочуга', 'голеница у птица, бут у жабе, нога у човека'	∅	<i>буџак</i> 'батак' <i>буџка</i> 'батак; свињски или овчији бут'
<i>баџина</i> 'мочуга; кантарско јаје'	∅	<i>буџина</i> 'бедро (обично људско)'
<i>баџар(а)</i> 'корпа од прућа'	∅	<i>буџор</i> 'ђаво, беда, андрак; нека болест'
<i>баџур</i> 'клип, кочањ' <i>баџура</i> 'главица на штапу'	<i>боџур</i> 'дебљи крај мотке или гране; клип рогоза, рогоз; корен дрвета; пањ', 'крај дрвета што вири из плота'; 'намћор, угурсуз'	<i>буџура</i> 'свежањ; товар' <i>буџурка</i> 'стабљика кукуруза, дувана; бик у црног лука'

тивизацији или моцији), треба имати у виду да сви облици на *-иџ* имају поред себе варијанте са сродним суфиксима са основним *-г-* (нпр. *-иџ/-иџ* као и у случају *-ипъ/-ипъ*, али и *-аџ* итд., cf. SŁAWSKI 1975:26).

4.1.1. Шта сугерише ова табела? Пре свега, да у анализирању ових лексичких породица не треба баратати са основама (као нпр. SKOK, VEZLAJ, ЭССЯ s.vv.), већ полазити од глагола као примарних облика у творби, дакле од с.-х. континуанти псл. глагола **batati*, **botati* (**botēti*), **butati* (**butiti*) и ***bъtati*. Даље је битна и чињеница да се и за остале словенске језике може извести исти закључак (в. § 4.1.7.1. — § 4.1.7.4.). У прилог томе говоре, као минимална пратња ових облика, њихови поствербали **botъ*, **batъ*, **butъ*, **bъtъ* (такође са континуантама и у другим слов. језицима) који по правилу имају и женске пандане (на *-a* и на *-y*, *-ъve*, који затим и сами прелазе у *-a* деklinацију, показујући завршетак *-va*), како у српском тако и у осталим слов. језицима. За сложеније изведенице, потенцијално очекивани су чак и они облици који нису реално посведочени са свим вокализмима. Осим стандардних деминутива и аугментатива, као врло продуктивна показала се, у принципу немотивисана, суфиксација са коренским *-r-* (можда чак у више варијанти, **-arъ/-orъ/-yrъ* поред **-arъ/-orъ/-yrъ*) и без посебне предилекције за одређене коренске вокализме основе, тако да облици са неким од ових суфикса чине класу вероватно најбројних деривата, и вербалних и номиналних, како у српском тако и у другим језицима (уп. § 4.1.7.1. — § 4.1.7.4, укључујући примере у фуснотама, а за више примера и детаљнију анализу односно дискусију о номиналној или вербалној природи ових суфикса, в. ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 2006).

4.1.2. Затим, ако се табела посматра интегрално, јасно је да смећа *байџ-* / *боџ-* / *буџ-* не може у с.-х. одражавати један нормалан апофонски низ: облици са *-a-* могу бити, формално, од псл. *-ъ-* (као нулског превоја од **but-*), или од псл. *-a-* (као превоја дужења од псл. *-o-*), док се облици са *-o-* нормално могу везати само за оне са *-a-*; дакле, под претпоставком да су речи домаћег, словенског порекла, оне би се сводиле на два прасловенска корена, **bot-/bat-* и **bъt-/būt-*, а паралелизам њихових облика и значења објашњавао би се заједничким ономаатопејским карактером. Постоји, међутим, могућност да се таква варијантност на прасловенском плану сведе на дубљој, праиндоевропској равни, на један једини корен — у крајњој линији ономаатопејског порекла — са такозваним Samprasāraṇa-аблаутом: **CuVC-/CuC-*. Како се, пак, *v* иза *b* регуларно губи још у прасловенско доба (**obvitel'ь > *obitel'ь*, **obvolkъ > *obolkъ* итд.), рефлекси од **buāt⁻¹⁵* и **būt- > bot-, bъt-* стимолошки би се раздвојили у језичкој свести старих Словена,

¹⁵ Вокализам *-a-* према лат. *battuere*.

тако што би овај други ушао у апофонски низ *и*-дифтонга и развио своју пуну базу **ou > и*: **but-*, док би се од онога првог итеративним дужењем *ǫ (< ǎ) > а* добила варијанта **bat-*. Са друге стране, претпоставка да је у основи исти корен са нерегуларним вокалским алтернацијама одбрањива је и на знатно плићој хронолошкој равни; аналогија са с.-х. дијалекатским рефлексима сличног гласовног склопа у фитонимској основи *bъz- > баз-, боз-, буз-* поред регуларног (*б*)з- указује да би и боја сварабхактичког вокала насталог након испадања слабог полугласника у нулској, односно редукованој бази корена **bъt- / *bъt-* била подложна сличном варирању, тј. поред нормалне с.-х. замене *бай-* могло би се рачунати и са *бои-* и *буи-*, свакако под утицајем претходног лабијала. До сличних колебања долазило је свакако у сличној ситуацији и у другим словенским језицима. Тиме се делом објашњава тешкоћа фонетске реконструкције речи са гласовним склопом **bVt-* на коју се више пута указује у московском прасловенском речнику.

4.1.3. Парцијално посматрано, висок степен формалне (касније ћемо видети и немале семантичке) подударности колона са коренским вокализмима *-а-* и *-у-* наводи на закључак о њиховом сродству, односно пореклу од регуларног преглашеног пара псл. *-ъ-* : *-и-*. Истовремено пада у очи да колона са коренским вокализмом *-о-* садржи знатно мањи број облика (самим тим и значења).

4.1.3.1. Појава вокализма *-о-* може бити како изворно прасловенска, тако и накнадна, аналошка појава из периода самосталног развоја с.-х. језика. Чак и ако се рачуна да су облици на *-о-* првобитни, опет постоје две могућности тумачења.

4.1.3.2. Није искључено да је то стара, регуларна и не превише продуктивна основа, која је дужењем коренског вокала развила и парадигму са вокализмом *-а-*, која се после накнадно, у оквиру српског језика, наслонила на већ постојећи низ пореклом од псл. *-ъ-* и при том се њим преклопила и стопила. Дакле, *бошаиш* би дужењем вокала дало *баишаиш* (као *моишаиш > маишаиш*).¹⁶ Слични процеси могли су се одиграти и у другим словенским језицима, и то независно, дајући у крајњој инстанци исти или сличан резултат — већ смо поменули, нпр. у руском језику, двојну могућност порекла вокализма *-о-*, док чак и рус. дијал. *-а-* може бити како изворно прасловенско тако и локални резултат акања претходног *-о-* (< псл. *-ъ-*) у ненаглашеном слогу.

¹⁶ То би онда био редак, али не и немогућ, случај да је секундарно развијена основа знатно продуктивнија од примарне.

4.1.3.3. Тако као једино неспоран преостаје вокализам *-и-*, међутим ни у једном словенском језику не може се регуларно тумачити читава парадигма три вокализма полазећи само од псл. *-и-*. Он може бити једино извор преглашеног *-ъ-* (које се недвосмислено рефлектује у слн. *-е-*, а такође у с.-х. *-а-*, рус. *-о-*), при чему остаје проблем да досад ни у једном словенском етимолошком речнику није реконструисан глагол ***bъtati* (нити ***bъtiti* / ***bъtĕti*), иако с.-х. *байайи* и рус. *бóтатъ* дају основа за то. Узрок томе вероватно лежи у чињеници да се на тај начин нарушава доследност у праћењу континуанти псл. **batati* и **botati*. С друге стране, неисправно би било тумачити именице као поствербале (како то чине SP и ЭССЯ), а онда само за једну именицу немати вербални предложак, већ је изузимати из система и тумачити **bъtъ* < **byti* „esse; crescere“ — што није логично ни доследно.

4.1.4. Стога нашу конструкцију базирамо на другој могућности, наговештеној још у SP, која би подразумевала једну фонетску неправилност својствену ономатопеји односно проистеклу из ње. Низ од три (односно на псл. нивоу можда и четири) вокализма није првобитан нити регуларан, већ је резултат сумирања бинарних односа више преглашених парова који се у по једном члану подударају, а у неким случајевима се на то надовезују и други видови нерегуларних али закономерних алтернација¹⁷ које су у различитим језицима у различитој мери комбиноване са правилно преглашеним основама, и све то под утицајем различитих експресивних импулса. Више о изворно ономатопејским глаголим који се накнадно нормализују и формално регуларизују, в. ВАРБОТ 1988.

4.1.5. Несумњиво експресивна јесте смена *-о-* : *-и-* која постоји не само у с.-х. *бойур* : *буур* и буг. *бòтур* : *бùтур*, већ и у неким другим слов. језицима,¹⁸ а такође и ван словенских језика.¹⁹ Она се вероватно примарно развија код глагола, чија је семантика иманентно ономатопејска, а затим се аналогично преноси и на остатак његових деривата. То би објашњавало релативну малобројност облика на *-о-* у српском језику (да не улазимо даље у анализу у другим слов. језицима). Са друге стране, руски језик неретко познаје чак тројне облике за

¹⁷ Тако рецимо поводом дублета пољ. *butwieć* / *botwieć* Франтишек Славски, иако велики заговорник формалне строгости, закључује: „Zapewne już dawna oboczność *bot-* / *but-* co, choć nieregularna i rzadka, w tego rodzaju ekspresywnych wyrazach nie dziwi.“ (SŁAWSKI 1:52).

¹⁸ Њен општесловенски (не нужно и прасловенски) карактер коментарише се нпр. у SP 1:342, за пољ. *bot-* : *but-*, в. претходну напомену.

¹⁹ Поред често помињаних итал. *bottare* : *buttare*, в. и Скоков сумарни закључак у § 1.2.

једну исту реч, не само код несумњиво оноματοпејских глагола као *batáť* : *botáť* : *butáť* (СРНГ 3:309) или *batóрить* „разговарати, беседити“ : *боторить* „id.“ : *бу́торить* „лупетати, лагати, вређати, бунцати“ (СРНГ 2:146, 3:138, 3:313), већ и за тако конкретну реалитету као што је нпр. *batán* / *batún*, *botún*, *butún* „разне врсте дивљег лука“ (СРНГ 2:141, 147: 3:138, 3:315) итд., као и формално нерегуларне парове нпр. *batítъ* : *botvíť* „лагати“ (СРНГ 2:143, 3:135) или *butуги* pl. „две врховима везане мотке које се набацују преко стога сена“ (СРНГ 3:314) : *batóг* „мотка, палица“, рус. *ботáлы* „мотка на ткачком разбоју“: *бу́талы* „део ткачког разбоја у који се ставља брдо“ (СРНГ 3:130, 309) итд., који се могу тумачити само аналогитом на коју је утицала оноματοпеја.

4.1.5.1. Поуздан суд о старини ове појаве тешко је донети, али може се рачунати са тим да је до првих преплитања и мешања основа тј. коренског вокализма долазило још у прасловенско доба (како је наговештено и у SP), што је закључак на који наводи словеначки именички низ *bat*, *bot*, *but*, *bet* све у значењу „млат, чекић и сл.“ < псл. **batъ*, **botъ*, **butъ*, **bъť*. Иако словеначки данас нема комплетан одговарајући глаголски низ, већ само *batati*, *botati* и *butati* „ударати“²⁰ — то што „недостаје“ облик **betati* не искључује могућност да је он некада постојао, као континуанта псл. **bъťati*, уп. још и с.-х. *байтайти*, рус. *ботать*) да би временом нестао (као сувишан, или се утопио у *batati*).

4.1.6. Са друге стране, не треба занемарити ни могућност да се савремене реализације различитих вокализама заправо случајно пројектују на прасловенску раван тако да сви појединачно у збирку омогућавају реконструкцију сва четири вокализма, иако они нису нужно морали изворно постојати као такви, као производне основе. У прилог томе говориле би неке семантички, чак и фонетски, проблематичне псл. реконструкције које као да не одражавају јасан предложак конкретних речи данас посведочених у два или три словенска језика из различитих група, већ скуп облика који показују или фонетску или семантичку правилност, али ретко обе, прописно укомпоноване (в. нпр. s.vv. **bъtarъ*/**bъturъ*/**bъtyrъ* или **bъť* II, у ЭССЯ 3:140, 141). Базични семантички потенцијал, који је био синкретички разноврстан (в. § 5.1.1. — § 5.1.6.), у различитим словенским језицима се реализовао у мање-више сличном формалном репертоару (в. табеле за остале

²⁰ Они се при том различито тумаче: *batati* s.v. *bat* као „Нејасно“; *butati* као једини у сопственој одредници, разматра се (без коначног решења) у ИЕ али не и у словенском контексту, док је *botati* s.v. *bot* „Gotovo prevoj k bat, bet, but iz ide. **bheu-* 'ra-sti'“ (BEZLAJ 1:13, 35, 55).

језике, § 4.1.7.1. — § 4.1.7.2.), али не тако што би се одређена значења строго везивала за поједине облике. Та флукуација може бити важан доказ одсуства поуздане прасловенске старине већине савремених словенских речи (мимо основног фонда глагола и непосредних пост-вербала), иако се већина њих формално и формалистички гледано, лако пројектује на псл. раван. Међутим, граница негде мора постојати — да се не би ишло на универзалну пансемију појединих коренова са овим или оним проширењима, разумно је зауставити се на нивоу прасловенског језика, не губећи из вида условност те категорије и реалну могућност да се ту често уместо о прасловенској, заправо ради о општесловенској појави, без прајезичке старине, и посматрати једну групу од 2–3 вокализма као реалну целину, са мање или више правилном фонетиком, али са закономмерним понашањем у творби и семантици. Докле год се пројављује та закономмерност (а она је јасна већ лемимичним увидом), то значи да се дотичне основе осећају као сродне, те их тако и треба третирати.

4.1.7. Како овде не можемо дати детаљни преглед свих облика и значења у свим словенским језицима, пре него што пређемо на исцрпан материјал српско-хрватског језика, где ће се само селективно указивати на неке словенске паралеле, излажемо табеле сличне оној за српски језик (в. § 4.1.) са основним облицима у по два јужно- и источнословенска језика²¹ — где се види да најближе српско-хрватској стоје бугарска и словеначка. При том су разлике чешће у интензитету потврђености (нпр. наспрам бројних и широко заступљених срп. изведеница од *байџаџи*, *байџина(-ица)* и сл. стоје само буг. *бџтам*, *бџтанци*), него у присуству или одсуству појединих облика (као када слн. *butva* попуњава поље које је празно за друга два јсл. језика).

4.1.7.1. Табела облика и значења за **БУГАРСКИ** језик:

<i>бџтам</i> 'играти бџтанице'	<i>ботџа</i> 'гњити' / <i>бутџа</i> 'ид.' ⇒ <i>буторак</i> 'гној'	<i>бутам</i> 'тући; притиска- ти'; (<i>y</i>) <i>бутвам</i> 'убућка- ти масло' ⇒ <i>бутило</i> 'каца' <i>бутоле</i> 'прести грубо, дебело; тронтати се'
-----------------------------------	---	--

²¹ У западнословенским језицима, осим понекад у чеш. или пољ. дијалектима (где се може рачунати са утицајем са истока), као и у случају неколико архаизама, речи из ове породице углавном нема, те се оне често квалификују као јужно- и источнословенски дијалектизми, в. нпр. s.v. **botъ*, **butati*, **bъtъ* SP 1:342, 454, 466 — уп. ипак континуанте глагола **botěti* / **botvěti* у нарочитим значењима „надимати се; гњити“ или **batъ*, **batogъ* (ЭССЯ, SP s.vv.).

ø	ботурјасвам 'трпам којекако'	буторјас(в)ам 'тући, ударати'
бџт 'гвоздена осовина воденичног точка; језичак на ваги'	ø	бут 1. 'месо од буга' 2. 'вуновлачарски млат'
ø	(?)бџта 'ведро за млеко'	ø
ø-	ø	ø
ø	ø	ø
бџтаница, бџтанка 'тојага'	ø	ø
ø	ø	бутор 'дебео и лењ чо- век' бутора 'кврга, чвор на дрвету' бутур 'коњска стомачна болест'
ø	бџтур 1. 'пањ, дебло' 2. 'бодљикава биљка Xanthium spinosum'	бутур 'тојага; будала' бутурак 'бодљикаве биљке Carduus, Xan- thium spinosum'

4.1.7.2. Табела облика и значења за СЛОВЕНАЧКИ језик ²²

batati 'ударати, тући'	botati 'ударати, тући'	butati 'ударати, тући'
ø	botiti se 'надимати се' botaveti 'отицати (о рани)'	butiti 'ударати, тући'
bat 'стабло; маљ; шишарка, клип; кочањ' bet 'id.'	bot 'дрвени чекић'	but 'маљ'

²² Овде се облици са вокализмима -а- и -е- (< псл. -а- и -ѐ-) наводе заједно, у истој колони, не само из техничких разлога, већ да би се потенцирала њихова поклапања тј. допуњавања у неким деловима творбене парадигме — као и прелаз слн. облика на -е- ка руским на -о-.

<i>batica</i> 'клип; кочањ; маљ; глава' <i>betica, batica</i> 'id.'	<i>bota</i> 'ударац'	<i>buta, butec</i> 'глупак' <i>butica</i> 'маљ, киј; глава, главурда'
<i>batevce</i> 'стабло, биљка; ситница' <i>betvo, -evce</i> 'id.'	∅	<i>butva</i> 'кијача, топуз'
<i>batak</i> 'id.' <i>batiči</i> 'Helleborus niger' <i>batisa, batična</i> 'игла'	∅	<i>butec</i> 'глупан, звекан'
<i>batina</i> 'палица; ударац'	∅	∅
∅	∅	<i>butara, -ora</i> 'свежањ прућа, товар' <i>butara</i> 'неспретна же- на, девојка' <i>butarnik</i> 'велика корпа за леђа'

4.1.7.3. Табела облика и значења за РУСКИ језик

<i>батать</i> 'ударати'	<i>бóтать/ботать</i> 'ударати по води буцалом; трупка- ти, тешко ходати; махати', 'лупета- ти, лагати; мрмља- ти' <i>ботаться</i> 'коме- шати се; брбљати' <i>бóткать</i> 'претрпавати; ждерати'	<i>бутать</i> 'лупањем плашити рибу'
-------------------------	---	---

<i>ба́тить/баті́ть</i> 'ударати; лагати' <i>батóриць</i> 'разговарати' <i>бату́рицься</i> 'инатити се' <i>бату́риць</i> 'носити нешто тешко'	<i>ø</i> <i>бо́твить</i> 'лупетати' <i>боторить</i> 'разговарати'	<i>бутить</i> 'ударати; одзвањати; превише трпати', ²³ 'мешати (воду)' <i>буто́риць</i> 'разговарати'; 'лагати, лупетати, вређати, бунцати' <i>буты́риць</i> 'мешати, мутити; претурати'
<i>бат</i> 'батина; тучак' <i>ба́тик</i> 'мотка са једним дебљим крајем; млат, било; бич'	<i>ø</i>	<i>бут</i> 'зелени лук; срчак', <i>буты́шка</i> 'кочањ купуса; дршка печурке' <i>бу́тья</i> 'стабљика (нпр. лободе)', ²⁴
<i>ба́та</i> 'брбљање' <i>батарлы́га</i> 'кост задњих (доњих) удова, кост уопште'	<i>бота</i> 'батво кромпира'	<i>буто</i> 'голеница; кост уопште' <i>буты́лка</i> 'голеница, стабло лободе, високо брдо', ²⁵
<i>ба́твина</i> 'мотка'	<i>бо́тва / ботва́</i> 'стабљика и лист зельастих биљака; цвекла, репа'	<i>ø</i>
<i>ба́тик</i> 'мочуга, кијак; бич'	<i>бото́к</i> 'стабљика цвекле'	<i>бото́к, буту́н</i> 'млади лук' (?) <i>бутуги</i> pl. 'две врховима везане мотке које се набацују преко сена'

²³ Ова или слична значења показују и неки други експресивнио инфигирани глаголи, нпр. рус. дијал. *буткати* „превише сипати, трпати; превише копати, гребати; много јести, ждерати“ (СРНГ 3:310–311), *буты́скати* „тући, ударати; куцати“, *буту́скати* „бадати се“ (ibid. 317, 315), *буты́лити* Перм „ударати“ (ibid. 316) итд.

²⁴ Слично и рус. дијал. *буты́ля* „стабљика сунцокрета“, *буты́лина* Иркутск „стабло биљака“ (отуд деноминал (?) *буты́лить* Перм „ударати“), *буты́лка* Рјазан „стабло лободе, киселице“, *буты́льник* Јарослав „биљка *Scabiosa Röm.* и *Shalt. L.*“, Рјазан „коров који расте на запуштеним, уздигнутим местима“ (СРНГ 3:316).

²⁵ Исту семантику нечег испупченог, уздигнутог (која може потицати од интензивума *буйвейи* „надимати се“) показују и рус. дијал. *бу́та* „горњи тресетни слој земље у тундри“, *буты́лек* „мехурић“, као и буг. *бу́тора* „израштај на пању, буца, оток“, *буторак* „гној“, *бу́тур* „коњска стомачна болест“ (БЕР 1:93).

<i>батáн</i> 'млади лук' <i>батанцы</i> 'велике раже- не земичке'	<i>бóтанци</i> pl. 'удар- ци' (?) <i>бóтници</i> 'пирози од пшени- чног брашна', <i>ботóнки</i> 'уштипци'	<i>бúтень</i> 'Chaerophyllum, врста корова'
<i>батáр</i> 'коров, травуљи- на', 'брбљивац' <i>батéр</i> 'биљка <i>Spiraea ulmaria</i> '	ø	ø
<i>баторчíна</i> 'мотка'	ø	<i>бутурлá</i> 'брбљивац, лажов'

4.1.7.4. Табела облика и значења за УКРАЈИНСКИ језик

<i>бат(ув)áти</i> 'сећи на крупно'	ø	[<i>бутóрити</i> 'правити нешто од дрвета']
ø	<i>ботíти</i> 'дебљати, гојити се'	<i>бутíти</i> 'охолити се; бу- јати; гњити' <i>бутíти</i> 'скакати (о деци)'
<i>бат</i> 'бич; палица' * <i>бат</i> 'конопац, поводац' (> пољ. <i>bat</i>)	ø	<i>бут</i> 'млад лук; репа; лиснато поврће'; <i>бутнік</i> 'луцерка, <i>Medicago sativa</i> '
ø	<i>бóти</i> pl. 'храстове даске за грађу'	ø
ø	<i>бóтва</i> ' <i>Beta vulgaris</i> '	ø
<i>бáтка</i> 'пруга на тканици'	ø	ø
[<i>батíг</i> 'бич; бркови биљака; разне (коровске) траве']	ø	<i>бúтень</i> 'Chaerophyllum, врста корова' <i>бúтинь</i> / <i>бутíнь</i> 'стабло огуљене коре; шума обележена за сечу'

<i>батура</i> 'бич, корбач'	ø	<i>бутир</i> 'покућство; рибарска торба' <i>бутор</i> 'провијант; пртљаг'
-----------------------------	---	--

5.1. У инвентар вербалних значења спадају следећа, основна и изведена, побројана и илустрована примерима у § 5.1.1. до § 5.1.6.²⁶ С обзиром на то да грађа која следи потиче из картотеке ЕРСЈ (чија је већина примера ексцептирана из РСА и из стандардних дијалекатских речника објављених у *Српском дијалектолошком зборнику*), економичности ради они ће овде бити само убицирани — пошто је то битно за поимање ареала појединих облика или значења. Изоставља се прецизирање извора будући да ће сви примери бити детаљно идентификовани у одговарајућим одредницама ЕРСЈ. Слично се за словенске паралеле, претежно пореклом из стандардних етимолошких речника појединачних језика као и из два прасловенска, ЭССЯ и SP (али и неких дијалекатских као што је СРНГ, БД или SSN) извори не цитирају, док се локације наводе, уколико су познате.

5.1.1. „Ударати; гурати, трпати, пунити; бућкати“

баџаџи, *баџам* impf. „лупати, ударати“ НП Вук, **баџаџи* „бућкати“ ⇒ *баџа* f. „бућкалица“ НП, Ускоци; *баџиџи*, -џм (им)pf. „тући, ударати; ударити“ Никшић; *баџиџаџи* impf. „тући; кажњавати“ Војводина, *баџиџаџи* „тући“; |-| *баџаџи* (им)pf. „ударити, ударати“ ЦГ, *баџаџи се* „ударати се, тући се“ ЦГ; |-| *буџиџи*, -џм pf. „лупити, треснути“ Левач, *буџаџи* impf. „гурати, потискивати“ Ниш, Јагодина, Лесковац, „трпати, завлачити“ *ibid.*, Крушевац, „пунити“ Пирот, Лесковац, „(са)крити (се)“ Ниш, Крушевац, Врање ⇒ *буџанија* f. „гужва, гурњава“ Пирот, *буџаница*, „id.“ Лесковац; *буџурисаџи*, *буџерисаџи*, -џџм pf. „јакко лупити“ Врање; *буџиџи* impf. „бућкати масло“ Левач и Темнић ⇒ *буџењ* m. „направа за мућење млека“ Сиринић, *буџиџи* „качица у којој се бућка млеко“ Овче Поље, Скопска Црна Гора.

♠ Уп. слн. *bātati/bātati*, струс. *ватати*, рус. дијал. *батать / ботать* све „ударати“, рус. дијал. *батить* „id.“; одавати туп звук од удара; лагати“, рус. *батури́ться* „инатити се“, *батура́* „инација“, чеш. дијал. *batiti* „ударати“; |-| буг. *ботурџ(е)ам* „трпати којекако“, слн. *botati* „удара-

²⁶ Овде се користе и неке нестандартне, чисто техничке ознаке: у првом делу „одреднице“ (који садржи само домаће потврде) знаком ⇒ и ситнијим фонтом обележава се почетак навођења непосредних изведеница неких облика који се иначе нижу у следу са себи сличнима (што је принцип преузет из ЕРСЈ), затим знаком |-| обележава се граница између два различита вокализма, а знак ♠ се користи да маркира почетак другог дела „одреднице“ у коме се наводе слов. паралеле.

ти“, рус. *бо́тать* „ударати по води буцалом“ ⇒ *бот* „буцало; ударац, туп звук (од удара)“, рус. *бо́ткать* „трпати, сипати преко мере, ждерати“; |- буг. *бу́т(в)ам*, *бу́тна* „гурати (да би се нешто покренуло)“, буг. *бутуря́с(в)ам*, „ударати јако, непажљиво“, (у)бу́т(в)ам „(у)бућкати масло“, *бути́ло*, *бути́мо* „дубока каца у којој се бућка млеко“, мак. дијал. *бушина* Охрид, *бушин(ка)* Дебар „id.“, слн. *butiti* „јако ударати“, струс. *бутити* „јако ударати“, рус. дијал. *бутать* „лупањем плашити рибу“, *бути́ть* „ударати, тући; одавати туп звук; превише сипати, трпати, гурати“ ⇒ рус. дијал. *бу́тэня* т./ф. „млад сир са сурутком“; *бу́ткать* „id.“, превише копати, гребати; много јести, ждерати“ итд., *бу́тискать* „тући, ударати; куцати“, *бу́тискать* „бости се роговима“, рус. дијал. *бу́тэлить* Перм „ударати“ (?) < *бу́тэлина* Иркутск „стабло биљака“, укр. *бутати* „бити горд, охол, набусит“.

5.1.2. „Ходати (отежано, трупкајући, клатећи се, бесциљно); наићи“

баїшати impf. „трупкати при ходу, ићи с напором, несигурно ходати“ НПосл Србија, Мостар, Босна ⇒ *баїшало* т. „онај који бата [тј. иде околу, у игри зујања]“ Срби Граничари; *баїшлати* „неуредно ићи“ Ускоци, *баїуљати* „ићи с напором којекуда“ Пива, *баїрљати* „id.“ *ibid.*; *набаїрљати* pf. „наићи, срести“ НПр Кордун, *набаїшлати* „наићи, срести“ Никшић; *баїргати* impf. intr. „посртати, тетурати се“ Србија, БиХ, Војв., „лутати, ићи којекуда“ Пива, ~ се „тетурати се и сл.“ Србија, Војв.,²⁷ „селити се, пресељавати се“ Прошћење ⇒ *баїрк* т. „скакање, ђипање, помамно играње“ Славонија; *баїрњати* impf. „посртати“ Босна; *баїи́наи* „ићи насумице, с напором“ Банија, Ресава, „скитати“ бачки Буњевци, (?)*баїи́њати* „лутати“ Рельковић.

♣ Уп. слч. дијал. *batoliti' sa* „гегати се, храмати; љуљати се“; чеш. заст. *botati* „трупкати ногама“, рус. *бо́тать* „тешко ходати; трупкати ногом, копитом итд.“, дијал. „махати нечим, клатити ногама“, укр. дијал. *бу́ти* „бујати; (о деци, стоци) бити немиран, скакати“.

5.1.3. „Бацакати се (о деци); трзати се (о пушци)“

баїшакати impf. intr. „бацакати се (о детету)“ Босна, *баїргати* „копрцати се, праћакати се; сукљати (о пламену)“, тр. „дрмусати, трести“; *баїшии се* „трзати се (о пушци)“ ЦГ, *баїшати се* „id.“ *ibid.*

♣ Уп. укр. дијал. *бу́ти* „бујати; (о деци, стоци) бити немиран, скакати“.

²⁷ Досадашња тумачења овог глагола веома се разликују: нпр. Лома 2000:613 одбацује Скоково извођење од *баи*, и полази од основног глагола *и́ргати*, а у творбеној дилеми између декомпонованог *оба-* и експресивног *ба-* склонији је овом другом решењу (слично као Горячева) имајући у виду експресивне варијанте *баи́рљати*, *баи́рњати*. Бјелетић 2006:357, 373 предлаже тумачење као *ба-и́ргати*, али не искључује ни трансформацију првобитне основе *баи́р-*.

5.1.3.1. „Мешати, мрсити, мутити; (?) гњечити, стискати“

бајџгајти impf. tr. „мрсити, умотавати, гужвати (пређу и сл.)“ Пива, ~ се „мешати се, плести се (у што)“ Ресава; |-| *бџајти* (im)pf. „гњечити међу длановима“ Лика, *обџајти* pf. „стиснути“ Будва; |-| *бујгајти* impf. „мешати, бућкати, царати“ Расина, *забујгајти* pf. „замесити (тесто)“ Левач, *избујгајти* „измешати“ *ibid.*; Херцеговина, *бујљајти* impf. „мешати“ Трешњево, ЦГ; (?) *бујњајти се* impers. „бити мука“ Ускоци.

♣ Уп. рус. *ботаться* „комешати се“ [такође „бринути се, бактати се; брбљати“], рус. *бутить* „мешати (воду)“.

5.1.4. „Радити (лоше; заметно; узалуд)“

бајлајти impf. „радити којекако“ Ускоци, *бајџрајти* „аљкаво, погрешно радити“ Славонија, *бајџљајти* „чачкати, пипкати“, *бајџгајти* „немарно, неуредно радити“ Ускоци; |-| *бџајти* (im)pf. „бактати се, борити се“ Гружа, Надибар, *бџањити се* „*id.*“ Славонија, **бојајти* ⇒ *бџуња* m. „тром, нерадан човек“ Лесковац.

♣ Уп. рус. дијал. *баталиться* „бактати се, замајавати се“; рус. дијал. *батурить* „носити, вући нешто тешко или гломазно“, *батуриться* „инатити се, кривелити се“, *ботаться* „бринути се, бактати се“ [такође: „комешати се; брбљати“].

5.1.5. „Брбљати“

**бајгајти* impf. *, „брбљати, лупетати“ ⇒ *бајало* m. „човек који говори бесмислице“ Босна; *бајинајти* impf. „баљезгати“, *бајлаљгајти*, *бајлаљугајти* „баљезгати“ Врање ⇒ *бајлаљуга* m. „баљезгало“ *ibid.*, *бајџгајти* impf. „трабуњати, лупетати“ Врање, *банџрља* 3. sg. „говорити којешта“ Каменица код Ниша.

♣ Уп. рус. *батарать* „говорити“, *бата* „брбљање“, *батара* [s.a.] „брбљивац“, *баторить* (= *буторить/буторить*) „разговарати, беседити“; |-| рус. *ботать* „говорити глупости, лагати; мрмљати“, *бџвить* „лупетати“, *боторить* „ћаскати, брбљати“; |-| рус. *буторить* „лупетати, лагати, вређати, бунцати“, *бутурла* „брбљивац, лажов“.

5.1.6. „Умрети“

бајџи pf. „умрети“ Ријека Црнојевића.

♣ Овај пример је хапак у оквиру читаве овде разматране породице речи — зато је неизвесно да ли јој уопште припада.²⁸

5.2. Номинална значења понекад се могу изводити непосредно од вербалних, али то овде често није случај (в. дискусију у § 5.3.).

²⁸ Типолошке паралеле овом помаку могу се наћи у неким експресивним глаголима чије је основно значење „ударати, лупати“, нпр. *лејухнујти*, *клејитнујти*, *склејенијти* (в. ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 2002: 284–285), (*из*)*лијунујти* (*ibid.* 339–340).

5.2.1. „Ударац, батине (abstr.)“

баџи т. фиг./abstr. „ударац, батине“ НПосл, НП, *баџине* f. pl. „ударци батином, телесна казна“, изр. *доби(ја)џи* / *извуџи* / *изесџи* / *џоџиџи* *баџине*; |- (?) *баџа* f. „врста дечје игре; ударац у тој игри“ ЦГ, „ударац руком у дечјој игри шуга“ Ријека Црнојевића.

♠ Уп. чеш. дијал. *bat* „батина“, пол. *bat* „телесна казна“ [такође „бич“], али рус. дијал. *батанцы* „ударци, батине“, Владимир Вологда, Самара, Урал, нпр. у фразама *принимать батанцы, надавать батанцев*.

5.2.2. „Мотка, млат, буздовац; звечак звона, клатанце, казальке на сату и сл.“

баџи т. „велики чекић, маљ, млат“, „батина, кијак, буздован, штап“ књиж. Србија,²⁹ „тучак, муљало“ Конавли, Далмација, „звечак, клатно у звона“ Лика (РСА); *баџак* „батина“ Ускоци (Станић); *баџић* „маљић; штапић, клатанце“ Крагујевац, „тег за вагу“ Кордун; *баџина* f. „батић, кантарско јаје“ Босна; *баџић* / *баџић*, *-ића* т. „штапић за плетење/везење“ Далмација; *баџић* / *баџић*, *-ића* „мања цваст у облику клипа; прашник, тучак“, *баџица* f. „кугла на штапу“ Ријека, „кијача, тојага“ Црес, *бачуга* augm. (?) „id.“ Херц.; *баџалина* „штапина“ Дубровник; (?) *баџивалак* т. „неотесана мотка, притка“ Левач; *баџина* f. „подуже, теже дрво, мочуга, тојага“ НП Вук, НПр Вук, *баџина* фиг. „мушки уд“ ЦГ, „батић, кантарско јаје“ Босна; овамо и *баџина* „плетени ускршњи колач ’од две струке’ који се дарује мушкарицима“ Војводина, *баџиница* „врста обредног колача“; *баџлача/баџвача* „тољага, млатача; штап за отресење воћа, млаћење кукурузног клипа или пасуља и сл.“; *баџурина* augm. „велика, дебела батина“ Бачка, *баџура* „главица (на штапу)“ Херц., *баџурица* det. „задебљали корен длаке“ БиХ, *баџурача* augm. „дебљи крај, држак на преслици или вретену“ Краље, (?) *баџурџица* „чврсти део пера“ Србија; |-| *баџа*² f. „батина“ Левач, Високо, „буца“ Банат, „буздован, батина“ Крашово, Вршац; |-| *буџи* т. „средишњи и задебљали део јарма“ Пива.

♠ Уп. слн. *bát* / *bât* „мотка, дрвени чекић“, чеш. дијал. *bat* „батина“, пол. *bat* „бич; телесна казна“, рус. дијал. *bat* „батина, тучак“, укр. *bat*, блр. *bat* „бич“, рус. дијал. *батик* „мотка задебљала на једном крају; штака; део млата који удара по снопљу; бич“, *батјалка* „дуга мотка“; укр. *батјура, батурмѐн* „бич“; |-| слн. дијал. *bòt* „мотка; дрвени чекић“, укр. дијал. *бóти* „храстове даске за лађу“; рус. *ботáлы* „даске на ткачком разбоју“; |-| слн. *but* „млат“, *butica* „глава“, буг. *бут* „бедро; тучак“, дијал. „млат за ваљање сукна“; рус. *буталы* „део ткачког

²⁹ Нејасно је да ли овамо спада и *баџи* заст. „(некаква) мера за земљу“ БиХ (М. Влајинац, Речник наших старих мера II, Посебна издања САНУ 372/1964, Београд, 152) — можда преко значења „мотка, штап (одређене дужине)“, као *аршин, лакаџи* и сл.

разбоја у који се ставља брдо“, рус. *бутуги* pl. „две мотке, везане врховима, које се пребацују преко стога сена ради заштите од ветра“, рус. дијал. *бутас* „мало звонце, везано за врат коња“.

5.2.2.1. „Рибарска справа, буцало“

баџ m. „помоћна рибарска справа за забијање штапова“ Подунавље; |- *боџва* f. „бодва“ Далмација, *боџур* m. „саставни део гушњака, справе за хватање риба“ Славонија.

♠ Уп. рус. дијал. *бот* m. „рибарски штап за плашење рибе и терање рибе у мрежу“, *боть* f. „id.“, рус. *бот*, *ботало* „буцало, рибарска справа којом се удара по води и тако риба утерује у мрежу“.

5.2.3. „Стабљика, дебела грана“

баџ, *баџа* m. „главна (дебела) грана дрвета“ Крагујевац, „дебљи крај (гране, мотке, стабла)“ Колашин, „стабљика која носи цвет, струк биљке“; фиг. *баџ* заст. „угљенисани врх фитиља на свећи“ Херцеговина/Далмација; *баџовина* coll. „кукуруз у клиповима“ Панчево, *баџдвина* Вршац; *баџић* m. det. „младо дрво, стабло; облика“ Србија; *баџиво* n. „стабљика која носи цвет; струк биљке“, *баџавце* „id.“, *баџаванце* / *баџаванце*, *-еџа* Славонија, *баџавље* coll.; *баџва* f. „стабљика“, кајк. *беџва* Шеноа; *баџло* n. „најнижи део стабљике кукуруза и др. зельастих биљака“ Црна Река, *баџла* f. „струк, стабљика кукуруза“ Зоруновац; (?) *баџурица* det. „задебљали корен длаке“ БиХ, (?) *баџурица* „назив за мали прст у игри чалаге“ Пива; *баџушка* „чиода, прибадача“, *баџочка* „id.“ Конавли, *баџишњица* „id.“ Жумберак; |- *боџур* m. „(дебљи) крај мотке или дрвета“ ЦГ, „дебљи крајеви стабљика или грана одсечених и сложених у снопове или нарамке“ Ријека Црнојевића; |- *буџ* m. „средишњи и задебљали део јарма“ Пива; *буџица* f. „плод чауре мака“, *буџурка* „стабљика од кукуруза, сунцокрета, дувана“ Лесковац, Пчиња, *буџурика* „бутурка“ Врање.

♠ Уп. слн. *bet* „дршка, стабљика гљиве“, рус. дијал. *батџник* „стабло биљке“, *батџник* m. coll. „дебеле стабљике корова“ Владимир, рус. *батџ* „коров, травуљина“, *батџ* „биљка *Spiraea ulmaria*, суручица“; |- буг. *бџтур* „*Suclamen neapolitanum*“, „бели трн, *Xanthium spinosum*“; рус. дијал. *бота* „батво кромпира“, *боток* „појединачна стабљика цвекле и сл.“ Владимир; рус. *ботва/ботва* „стабло и лист зельастих биљака; цвекла, репа“; |- рус. дијал. *буџья* „стабљика сунцокрета“; рус. дијал. *буџилина* Иркутск „стабло биљака“, [отуд деноминал (?) *буџилить* „ударати“ Перм], *буџилка* Рјазан „стабло лободе, киселице“, *буџилник* Ярослав „биљка *Scabiosa Röm.* и *Shalt. L.*“, Рјазан „коров који расте на запуштеним, уздигнутим местима“; укр. *бут* „репа, лиснато поврће“.

5.2.3.1. „Клип, кочањ; луковица, прорашљика; рогоз“

баџљушка f. „батур, кочањ“ Славонија, *баџљеница* „бик у лука, лукова прорашљика“ Далмација, „стабло црног лука“, *баџалина* „барска

биљка зуква, *Bolboschoenus maritimus*“; *баїурак* т. „мања цваст у облику клипа“, *баїурица* f. „id.“ Симоновић, „семенски изданак на чапљану, *Asphodelus albus*“ Бањани, (?)*баїурица* dem. „јагода“, *баївница* „шипак“, *баїџур* т. „кочањ, окомак кукуруза“ Славонија, *баїурица* dem. „кочањ; бадрљак“ Србија; |-| *баїџур* т. „клип рогоза“, „(дебљи) крај мотке или дрвета“ ЦГ, „рогоз, *Typha angustifolia*, *Typha latifolia*“, „зуква, *Heleocharis palustris*“; |-| *буїурка* f. „бик у црног лука“, *буїурка* „id.“.

♠ Уп. слн. *bet* „дршка печурке“, рус. дијал. *батан* „млади лук“, *бут* „зелени лук, сејан пред зиму; срчак, *Butomus umbellatus*“, *буток*, *бутун* „млади лук“, *бутышка* „кочањ купуса; дршка печурке“; укр. *бут* „млад зелени лук; репа“, *бутень* „*Chaerophyllum*, коров у засаду лана“; буг. *ботур*, *ботурче*, *ботурак* „биљка *Cyclamen neapolitanum*“, „боца *Xanthium spinosum*“, *бутрак* „неке бодљикаве биљке, као *Carduus*, *Xanthium spinosum*“.

5.2.3.1.1. „Корпа (од рогоза)“

баїар, -*ара* т. „већа корпа од прућа, котобањ“ Крагујевац, Јагодина, Левач, Смедерево, „кош на колима“ Тимок, „кошар, справа за лов рибе у плиткој води, најчешће оплетена од прућа“ Морава, *баїара* f. „већа корпа од прућа“ Јасеница, Хомоље, „кош за пилиће“, „врста кошнице од плетеног прућа“ Шумадија, „кошница у коју се скида рој са гране“ Војводина, „направа за хватање рибе у облику кошнице вршкаре“ Зајечар, Ресава, Хомоље, *баїарица* dem. „корп(и)ца од прућа“ Србија, НПр, „посуда оплетена од прућа или рогоза ... у којој се држе разне ствари“, *баїарка*, *баїарче* п., *баїарчица* f. Сврљиг, *баїара* „id.“ Србија; *баїура* „корпа“ Срем, „направа од прућа за чување рибе“ Белегиш.

♠ Уп. рус. дијал. *ботола* „врећа у којој сељаци-ловци носе дивљач“; |-| слн. *butarnik*, „корпа која се носи на леђима“, укр. *бутир* „торба радника у рибарници“.

5.2.3.2. „Бреме (исечених) дрва; товар (уопште)“

буїура f. „пакет, свежањ“, *буїурица* dem. „мало бреме (дрва)“ Ријека, *буїурица* „id.“ Крк.

♠ Уп. слн. *bu(n)tara*, *bu(n)tora* „свежањ; бреме“, *butarica* „свежњић прућа“, *butara* „велика корпа која се носи на леђима“; рус. *бутор(ь)* „пртљак, све што човек има, драгулије“, дијал. *бутора* „покућство“, укр. *бутора*, *бутра* „свежањ, провијант“, дијал. *бутирь* „покућство“.

5.2.3.3. „Пањ и сл.“

баїџур т. „корен дрвета; пањ“ Призрен, „крај дрвета што вири из плота или лесе“ ЦГ; *баїурина* augm. „пањ“ Призрен; *буїорка* f. „дрво превршено, окресано и обично шупље што није ни за какву грађу“ Крајински округ.

♣ Уп. буг. дијал. *бџтур* Ботевград „пањ, дебло“, *бџтурешки* „id.“.

5.2.3.4. „Батрљак/бадрљак“

бџло п. „патрљак, одсечено стабло кукуруза које вири из земље Тимок, *бџиљ* т. „патрљак руке или ноге“ Тимок ⇒ *бџиљаси*, -а, -о „сакат, поломљене руке или ноге“ Бањани, *бџиљав*, -а, -о „укрућен, уштапљен (о удовима)“ Злакуса, БиХ; *бџиљак*, -љка т. „патрљак“, *бџиљка* ф. „бадрљак, патрљак (руке, ноге, биљке)“, *бџиљница* „id.“ Србија, Славонија, Банат, *бџиљница* „бадрљак“; *бџић* / *бџић*, -ића т. „бадрљак (о удовима)“ Вук, *бџић* / *бџићак*, -ајка / -ијка т. „бадрљак“ Херцеговина, (?) *бџићак* „врх, држак кошнице“ Фрушка Гора, Србија; *бџиљница* ф. „бадрљак (о биљкама, људским и животињским удовима)“ Славонија; *бџиљарика* „бадрљак (о стабљикама градом потучених или пожњевених усева)“ Левач, Параћин, *бџиљарица* „бадрљак“ Србија; *бџиљ* т. „одломљени део гране“, *бџиљак* „корен биљке (или гране) преостао након одламања, сечења“, такође „осакаћен телесни уд (рука, нога прст)“; *бџиљка* ф. „батрљ“, *бџиљница* „id.“ Славонија; Војводина, *бџиљка* „део кукурузне стабљике са кореном који остаје после сечења“ Врање; |-| *бџиљ* т. „дебљи крајеви стабљика или грана одсечених и сложених у снопове или нарамке“: Поравнај те ботуре! Ријека Црнојевића, *бџиљорке* рл. „остаци од ниско одсечених кукурузних стабљика“ Тупижница.

♣ Нема словенских паралела!

5.2.4.1. „Доњи део ноге, батак“

бџи, *бџи* т. „доњи део буга, батак“ Србија, ЦГ, *бџиница* ф. дем. „батак“ Пригорје, Жумберак католици, *бџиљскера* реј. „батак“; *бџиљ* / *бџиљак*, -ајка / -ијка т. „голеница у птица; бут у жабе“, шал. „нога у човека“, „пчелиње задње ножице“ Војводина, *дџбџиљ* / *добџиљ* „карабатак“ Бачка, *зџбџиљ* „id.“; сложеница *карабаџиљ* „велики батак, горњи део батка (досл. црни батак)“; *бџи*, *бџи* / *бџи*, -а т. „задњи, меснати део гњата, лист“ С. М. Љубиша, Пољица; *бџиљак*, -ијка дем. „батак“ Косово, *бџиљка* ф. „батак“ Косово, Суботица.

♣ Уп. рус. дијал. *бутџ* „голеница“, *бутџка* „голеница (код људи и животиња)“ [такође „стабло лободе; високо брдо“], *батарџка* „кост задњих (доњих) удова; кост уопште“.

5.2.4.2. „Горњи део ноге, бедро“

бџиљ / *бџиљак*, -ајка / -ијка т. „бут у жабе“, шал. „нога у човека“; *бџи* / *бџи* т. и *бџи* / *бџи* ф. „део човечије ноге од кука до колена, бедро, бутина“, „одговарајући део задње ноге код других сисара“, „трећи чланак ноге код инсеката“, „нога, крак“ Херцеговина; *бџиљка* ф. „свињски или овчији бут“ Левач, „карабатак“ Тупижница, *бџиљница* „свињска плећка“ Славонија „осушен свињски бут, шунка“ *ibid.*, Банија; *бџиљина* „горњи део људске ноге, бедро; животињски бут“, „осушен свињски

бут, шунка“ Славонија, „корпица на пчелињим ногама“, *бујина/бујић* „бут“, *бујиница* dem., *бујиница* „id.“ Вршац, *бујинџика* augm. Каћ, *бујница* / *бујница* „животињски бут“.

♣ У недостатку ближих пандана, уп. паралеле за претходно значење: рус. дијал. *бутó* „голеница“, *бутылка* „голеница (код људи и животиња)“ [такође „стабло лободe; високо брдо“], *батарльга* „кост задњих (доњих) удова; кост уопште“.

5.2.5. „Грудва, бусен; кврга; врста јабуке и сл.“

байвица f. „шипак“ (в. и *бујица*), *байлача/байвача* „калемљена крушка; крупан плод“; |- *бџа* f. „груд(в)а, комад; бусен“, „парче, комад теста или блата“ Поткозарје, „грудва, бусен“ Рожаје ⇒ *бџаси*, -а, -о „грудваст“ Банија; *бџица* dem. Банија, *бојџекања* augm. *ibid.*, *бојџина* *ibid.*; |- *буји* m. „бусен (земље)“ Ускоци; *буша* f. „гука, израслина, кврга“ Славонија, Банија, Србија, „чвор на дрвету“ Банија, (?)*бујица* „плод чауре у мака“ Хрватска; *бујиурица* „комадић, лоптица (теста)“; (?)*бујиручка* „врста киселе јабуке“ Врање.

♣ Уп. рус. дијал. *батанцы* „велике ражене земичке“, *батóлка* „пшенична лепиња од киселог теста“; |- *бџици* „пирози од пшеничног брашна“, *ботóнки* „уштипци“, *ботушки* „лепиње“; |- буг. *бутора* „израштај на пању, буца, оток“, *буторак* „гној“, рус. дијал. *бу́та* „горњи тресетни слој земље у тундри“, *бутылёк* „мехурић“.

5.2.5.1. „Дебе(љк)о, буцмаст; глуп(ан), лењ(ивац) итд.“

байоња m. „који је крупан, пуначак“ Пива; *байласи*, -а, -о „затубаст, дебељушкаст; заобљен“ Дрвар, *байшураси* adj. „задебљао, заобљен“³⁰; сложенице (?)*байдоврљ*, -врља m. „онизак а дебео, дежмекаст човек“, *байоврљак*, -ака „id.“, *байоврљака* f., *байоврљан* m., *байоврљац*, *байаврљак*, -љка „онизак а дебео човек“; *байдоврљаси* adj., ЦГ; |- *бојшур* „намћор, угурсуз“; *бојшурас* „намћораст“ Пирот, *бошуня* m. „тром, нерадан човек“; |- *бушаси* adj. „глуп“ Ловра, *бушрав* „пуначак, надувен; буцмаст; задебљао, проширен“ Славонија, Далмација, Рожаје, *бушраси* „id.“ Дрвар, БиХ, ЦГ, *бушурласи* Книн; *буширо* m. „који је намргођен, натмурен“ Дробњак, „приглуп човек“ ЦГ, „id.“; буцмаст дечак“ Ускоци; *бушра* f. „која је буцмаста у лицу или пуних бутина“ Пива, *бушра* „она која је бутрава“, *бушрача*, *бушре* n. Далмација, *бушраша* f. „пуначка жена“ Рибник код Кључа.

³⁰ Уп. пример: Батоглавац... њеки црвић батурасте главе који упућује и на друге сличне ихтиониме: *байоглавац* m. „морска риба безмек, *Uranoscopus scaber*“, *байоглавац*, -авца m. „морска риба брката трља, *Mullus barbatus*“; „врста црвића батурасте главе који живи у води“, *байоч* m. „риба безмек“, *байовина* f. „id.“, *байаш* m. „главати ципал, *Mugil cephalus*“ Далмација (РСА). У истом домену и рус. дијал. *ботина́* „крупна риба разних врста“ Псков (СРНГ 3:135) — које такође дозвољава псл. вокализам -ъ-.

♣ Уп. рус. дијал. *batán* „надимак дебелом човеку“, *batrák* „дебео, крупан човек“; |-| рус. *bóтва/ботва́* „дебелко“; |-| слн. *buta* т. „главоња; глупак“, слн. *butast* adj. „глуп“, рус. дијал. *бўтка* „надимак дебелој жени“; буг. *бўтор* т. „дебео и лењ човек“, *бўторица* f. „дебела лењилица“, дијал. *бўтур* „коњска стомачна болест“, рус. дијал. *бўтрó* „велики стомак; трбушаст човек“; можда и рус. *бўтуз*, *бўтус/бўту́с* „мали дебелко“.

5.3. Из односа вербалних и номиналних значења може се закључити да су се она развијала у независним токовима: с једне стране, уобичајен вербални синкретизам („ударати“ : „гегати се“ : „бацакати се“ : „радити (напорно, узалудно и/ли лоше)“ : „брбљати, лупетати“ : „умрети“(?) итд.)³¹ уопште није интензивно одражен у одговарајућим поствербалима (мимо оних изведених од основног „ударати“ као *poten* asti „батине“ и *nomina instrumenti* „млат, тучак, мотка и сл.“), осим ретких случајева као што је двозначни *nomen agentis* *баџало* „онај ко храма“, „човек који говори бесмислице“ < *баџаџи* „гегати се, тешко ходати“ и *„лупетати“, *боџа* „грудва“ < *боџаџи* „стискачи“ или *буџанија* „гужва“ < *буџаџи (се)* „гурати (се)“.

5.3.1. Са друге стране, различита номинална значења изведена су од централног поствербала, неког од *nomina instrumenti* „мотка, млат, звечак звона, клатно“, било према изгледу, било према функцији (некад и путем специјализације основног значења „ударати“, нпр. у „бућкати млеко“ или „плашити рибу“), мада најчешће преношењем тих облика (и/ли изведеница) у сферу ботаничких метафора,³² првенствено „стабљика (зељастих биљака)“ и „грana (ситнија)“. Секундарном еволуцијом значење „стабљика (гомољастих биљака)“ развило се у више конкретних фитонима (разне врсте трске, рогоза итд.), даље и у „батрљак“ као „одсечени део стабљике, одломљени део гране; пањ“. Свакако паралелно са развојем ових назива, ботаничка значења се преносе и у анатомску сферу,³³ при чему су та именована првобитно

³¹ За потпунији попис ових значења в. Влaђић-Поповић 2002:32–36, за још примера даље *passim*.

³² Као код познатих слов. паралела **stǫblo* „кочањ“, „пањ“ или **oldyga* „стабљика, (шупље) дебло“, „голеница“, „рибарски чамац“ итд. (в. SKOK 3:323; SŁAWSKI 5:136–138).

³³ За овакав развој могу се наћи бројне паралеле, словенске и несловенске, уп. нпр. блр. *пучок* „сноп стабљика (лана, конопље)“ : *пучок* „лист ноге, меки део листа“ (ЭСБМ 10:259) < *пук* „цветоносно стабло, прорашљика лука“ (ibid. 207–208) или енгл. *butt* „бутина, гуз“, „велики или дебљи крај нечега“, нпр. „свињска плећка“, „стабљика са све кореном“, „дебљи крај или дршка алатке или оружја“, „остатак нечега (новије: пикавац)“ итд. које се доводи у везу не само са *butt* „гребен између бра-

везана за животињске удове (птице, жабе, пчеле, свиње итд. — в. § 5.2.4.2. — што су све потенцијална оруђа!), а тек накнадно се, извесном пејоративизацијом, преносе и на људске органе. Да ни овај модел није обавезан указује нпр. случај *бушина* „људско бедро“ (в. § 6.3.1.1.).

5.3.2. Када се упореде први и други делови овде изнетих „одредница“ (изложених у претходним лексикографским параграфима) тј. они који садрже домаћу грађу и они посвећени словенским паралелама, већ на први поглед, на основу обима, уочава се разлика међу њима — види се која значења могу имати псл. старину или барем општесловенски карактер (будући да за њих постоје словенске паралеле), а која други део или немају или је он минималан (што указује на локални семантички развој новијег датума). У том смислу драстичан је случај значења „патрљак“ које се јавља у низу различитих облика а да при том ниједан од њих нема пандане ни у једном словенском језику (в. § 5.2.3.4.). Слично усамљено је и значење „корпа (од рогоза)“ које има само даље формалне пандане (в. § 5.2.3.1.1.), или „пањ и сл.“ које је у најмању руку јужнословенски дијалектизам (в. § 5.2.3.3.).

6.0. На крају се треба осврнути на смисао читаве ове анализе (како је назначено још у § 0.1.). Ако пођемо од тога да се тврдња о примарности вербалних облика може сматрати доказаном (§ 4.1.1. и даље), као и она о ономатопејској природи глаголских коренова која је условила формално неправилну али фактички закономерну смену њихових вокализама (§ 4.1.4. и даље), а имајући у виду и семантички потенцијал који одражава изложени инвентар вербалних и номиналних значења (в. § 5.1.1. до § 5.2.5.1.), јасно је да преостаје још да се — узимајући у обзир све претходно изложено — етимолошки протумаче неке номиналне творбе, у првом реду основни поствербали сва три вокализма. У том циљу треба се усредсредити на хомонимне парове (или тријаде), успоставити филијацију тих именица према одговарајућим глаголским предлошцима, како би се установило на чему се базира даља деривација. Ту се може издвојити неколико проблема које ћемо изложити по азбучном редоследу.

6.1. Први проблем јесу хомонимне именице *байш*¹ „млат итд.“ (за читав дијапазон значења в. § 5.2.2. и 5.2.2.1.) и *баиш*² „грана, стабљи-

зда; трака земље“ — уп. нејасно срп. *байш* „(некаква) мера за земљу“ (в. нап. 29) — већ и са глаголом *butt* „ударити, гурнути, боцнути“ (поред стандардних речника, в. ONIONS 130), такође нем. *Keule* „буздован, мочуга“, „бут, батак“; можда и срп. дијал. *ко-џан* „батак“ < нгр. (дијал.) *кѡлѡвѡв* [„живински батак“] ← „мотка уопште; пракљача“ < *кѡлѡ* „ударати“ итд.

ка“ (за чији даљи семантички развој в. § 5.2.3. н.н.).³⁴ Док се прва може сматрати поствербалом глагола *баџаџи* „ударати“ (< псл. **batati*) пошто има све словенске паралеле са истим вокализмом и значењем (тако је тврдио још МАСНЕК 48, за њим ЭССЯ и SP, в. § 2.3. — § 2.4.), дотле друга, заједно са својим словенским панданима (који показују одговарајуће рефлексе вокализма -џ- и сличну семантику) досад није имала реконструисан вербални предложак (рецимо псл. ***bџtati*), барем не у претпостављеном изворном значењу „расти“ од кога се сматра да потиче „стабљика, биљка итд.“ (в. нпр. § 1.1.4, § 2.4.). Са друге стране, на основу с.-х. *баџаџи* и рус. *бџать*, оба у значењу „ударати“, легитимно би било реконструисати псл. **bџtati* (као ономатопејски глагол са регуларним прегласом према такође ономатопејском и синонимном **butati*), што се овде и чини.³⁵ Оваква реконструкција ипак не може сасвим да искључи могућност да је вокализам -а- резултат дужења изворног -о- вокализма, односно да је **batati* настало дужењем од **botati*. Стога се као најреалнији указује закључак да је, у различитим словенским језицима (укључујући ту чак и прасловенски — што доњу хронолошку границу која се у принципу држи доста високо, потенцијално спушта чак до прајезичке дубине) можда прво спорадично, а потом и систематски, долазило до преклапања облика са оба коренска вокализма, -а- и -џ-. Ти облици су, осим формалне сличности, показивали и висок степен семантичке подударности (за шта се као пример могу навести 4 словеначка синонима — не улазећи у старину њихове вокалске алтернације, а имајући у виду постојање варијанти чак и са вокализмом -i- као и са очуваним полугласом, в. § 4.1.7.2.). На нивоу српског језика оправдано је, не само са синхроног већ и са дијахроног становишта, третирати ове именице као хомониме³⁶ и посветити им засебне одреднице (између осталог и због разлике у семантици непосредних изведеница која их профилише као зачетнике две различите лексичке породице. Истини за вољу, за поједине осамостаљене изведенице, нпр. *баџак*, *баџина* итд. (в. § 5.2.4.1., § 5.2.2.) не може се увек са сигурношћу (у)тврдити од које се основне именице изводе (в. и пример енгл. *butt* у нап. 33), те се само даје назнака о њиховом фактички једнаком пореклу. Даље се нпр. *баџар(а)*

³⁴ Овим се заправо враћамо на питање које је постављао још Петар Скок (в. § 1.1.1.).

³⁵ То укључује и семантички помак као у *биџи* → *избијаџи* „ницати“, на шта нарочито указује псл. **butъ* „млади лук“ (за типолошку паралелу уп. срп. дијал. *бик* „прорашљика младог лука“ < **bijъk* од **biti*).

³⁶ Наравно, не ради се о правим, генетски различитим хомонимима, већ о тзв. „лажним“ или семантичким хомонимима (в. BALLY 1951).

„корпа, кош“ (в. § 1.1.2. и § 5.2.3.1.1.) и *баїур* „кочањ, окомак кукуруза“ (в. § 5.2.3.1.) као и *баїарика*, *баїурика* „бадрљак“ (в. § 5.2.3.4.) можда лакше своде на *баї* „стабљика“, за разлику од *баїура* „главица на штапу“, *баїурица* „задебљали корен длаке“, *баїурина* „дебела батина“, *баїурача* „држак на преслици или вретену“ које се ипак директније доводе у везу са батином или мочугом — и у крајњој линији са *баї*¹. Ту се заправо ради о неизвесним правцима метафоричких прелаза (дакле питање није само шта се по чему именује, већ и да ли се номинација базира на изгледу или функцији), као и о често неразлучивим нијансама истог значења — „кочањ“, „бадрљак“, „цваст“ и сл., иако потичу из ботаничке сфере, могу послужити као мотке које, пак, својим изгледом личе на делове биљака, али исто тако и на делове тела, те могу постати и соматоними.

6.2. Други проблем чини нешто теже разлучива тријада хомонимних именица: *боїа*¹ „батина“, сасвим јасни *pomen instrumenti* глагола *боїаїи* „ударати“ (вероватно као њену апстрактну варијанту треба третирати и друго значење „врста дечје игре; ударац у тој игри“³⁷), затим *боїа*² „грудва“ као *pomen resultativum* од *боїаїи* „стискати, гњечити“ (поредив са буг. *ботурјасвам* „трпам непажљиво“, рус. дијал. *бóткать* „трпати, сипати преко мере; ждерати“, в. § 5.1.1.) али недовољно јасно одвојив од *боїа*³ „дршка штапа“ као вероватног карпатизма³⁸ који се пак, са своје стране, своди на прво — и неспорно базирано на примарној семантици ударања — значење „ба-

³⁷ Тако се успоставља и паралелизам са *баїина* „мотка“ али и „ударац“ (§ 5.2.1.–5.2.2.), мада се, с обзиром на црногорски ареал ове речи, не може сасвим искључити ни могућност да је то ипак романизам, од итал. *botto* „ударац“.

³⁸ Ова квалификација мора бити условна, јер почива на тренутно постојећем материјалу који није коначан, а темељи се првенствено на ареалу ове лексеме који је углавном ограничен на јужну Украјину (специјализовано на „пастирски штап“) и Румунију (специјализовано на „штап уопште“), без западно- и јужнословенских потврда — дакле, нема ни ове наше. При том њен семантички дијапазон далеко надилази строго пастирску употребу: 1. „велики пастирски штап“, 1.1. „штап уопште“, 1.2. „штап са закривљеном дршком“, 1.3. „мотка којом терају рибу у мрежу“, 2. „израслина на дрвету, на телу“, 3. „батина“, 4. „дрвена посуда“, 5. „ручка цепа (млатила)“, 6. „обрамица“ итд. (уп. ОКДА 699. s.v. **bot-*, 7/2003, стр. 56–57, карта 17, Л. Дворницка). Међутим, независно од конкретне сегментације и редоследа значења у ОКДА, као и чињенице да се *боїа* f. „пастирски штап“ са два укр. пункта сматра румунском тј. молдавском позајмљеницом (што формално оправдава тумачење срп. *боїа* „батина, пастирски штап“ повратном позајмљеницом из румунског, а и у складу је са чињеницом да се претежно јавља у контактної зони са румунским), ова реч је несумњиво словенска, са коренским вокализмом -о- као источнослов. рефлексом псл. -ъ- тако да за сва значења налази пандане у јсл. односно срп. *баї*², односно *баї*¹, сходно двојној природи његовог коренског вокализма.

тина“. Скок ове облике углавном нема — осим нпр. романизма *боџ* т. „час, ударац, мах“ (SKOK 1:193). Ретке изведенице од ове основе чији вокализам остаје недовољно јасног порекла (в. § 5.2.2.1.), *боџва* „бодва, остве“ и *боџур* „дебљи крај мотке или гране; клип рогоза, рогоз; пањ“ са својом ботаничком семантиком најлакше се изводе од *боџа* „батина“, која има директне паралеле нпр. у словеначком, затим *боџур* их има у буг. *бџур* „дебло, пањ; разне трновите биљке“, док *боџва* налази пандан у блр. *бџка* „палица са оштрим извијеним врхом (за терање волова)“.³⁹ Дакле, прва два хомонима треба, иако третиране као одвојене лексеме (са посебним одредницама), једнако изводити од вишезначног глагола *боџаџи* „ударати“, * „трпати“, „притискати, стискати, гњечити“,⁴⁰ док трећи хомоним, с обзиром на специфичност значења тј. практично терминологизовану употребу у пастирској терминологији, као и на ареал који превазилази границе српског и српско-хрватског терена, свакако треба третирати засебно, уз навођење паралела из свих језика карпатског ареала, истовремено не искључујући могућност да је то пореклом такође словенска реч, у крајњој линији сродна са *боџа*¹ и *боџа*². Са друге стране, постојање нерегуларно (експресивно) преглашеног синонима *буџа* „гука, изралина, чворуга; чвор на дрвету итд.“⁴¹ отвара питање оправданости искључивања именице *боџа*³ из система неправих хомонима који чине *боџа*¹ и *боџа*² (в. нап. 37).

6.3. Трећи проблем јесте хомонимни пар *буџ*¹ „(животињско, ређе људско) стегно“ и *буџ*² дијал. „бусен (земље)“,⁴² такође *’стабљика, грана, прорашљика“ (где се последња значења реконструишу према *буџурка* „стабљика кукуруза, сунцокрета, дувана; бик у црног лука“).⁴³ И док се у претходна два случаја углавном радило о прецизирању неких односа, евентуално разграничавању значења која по-

³⁹ Другачије о томе у ЭСБМ 1:372, због неуважавања чињенице о постојању исте семантике у сродним облицима, нпр. срп. *бай* „оружје којим се наноси удар“, буг. *бџт* „гвоздена шипка којом се терају волови“ који се сви недвосмислено свде на псл. вокализам -џ-.

⁴⁰ Ово последње значење нема паралела у другим словенским језицима, па се може сматрати за специфично с.-х. специјализацију општег значења „трпати, набијати“.

⁴¹ Њене даље изведенице *буџица* „плод чауре мака“, *буџурица* „лоптица теста“ итд. имају бројне словенске пандане са семантиком нечег округлог, испупченог, надуведеног и сл., в. § 5.2.5.

⁴² Уп. М. Станић, *Ускочки речник 1*, Београд 1990, стр. 68. Више о тешкоћама при утврђивању основног номинационог импулса код ове именице в. Влађић-Поповић 2002:235.

⁴³ Више о суфиксу -иџ в. нап. 14.

кривају поједини хомоними (в. § 6.1. и § 6.2.), овај пар је специфичан по више основа. Први је тај да као један од чланова имамо досад практично неоспоравани турцизам (присутан у читавом балканском ареалу)⁴⁴ што се овде мора преиспитати и одбацити, из више разлога. Нова грађа, како српска тако и словенска,⁴⁵ не само да увећава већ и прецизније нијансира семантику речи *буџи*¹, између осталог и доносиће исцрпне примере њене употребе у ширем контексту.⁴⁶ Питање побијања турске етимологије аутоматски се решава самом дискусијом о домаћем пореклу оба хомонима.⁴⁷ Са друге стране, дијалектизам у значењу „бусен“ — будући новозабележени хапакс — у принципу чини непоуздан аргумент у етимолошком тумачењу. Међутим, испоставља се да управо он стоји најближе значењима већ реконструисане псл. именице **butъ* у чији се семантички дијапазон уклапају и сва значења изведенице *буџурка*, а која сва заједно одражавају основну семантику глагола **butati* „ударати“ (баш као што је то случај са *баџи*¹ и *баџи*² односно *боџа*¹ и *боџа*² и њиховим производним глаголима). Штавише, у тај семантички круг уклапа се и *буџи*¹, што није могло бити јасно претходним истраживачима који нису знали за *буџи*² нити за његове деривате. Тако се на основу хомонима *буџи*² и *сам буџи*¹ може правилно тумачити као домаћа реч, вероватно чак прајезичке старине, док истовремено псл. реконструкција добија на снази (новим потврдама, као и ширењем ареала и семантичког дијапазона). Ово је могуће и због тога што се овде осветљавају још два момента: прво се из § 5.2.4.2. види да у значењу „бут/бутина“ може стајати више различ-

⁴⁴ Тако га, за Бернекером, тумаче СКОК и БЕР s.vv., в. § 1.3. док се једино у ЭССЯ 3:103 тај став доводи у питање указивањем на источнословенски материјал — у тој прилици нужно без детаљне аргументације.

⁴⁵ Од домаћег материјала, поред хомонима *буџи*² имамо у виду све примере побројане у § 5.2.4.2., и то нарочито регионалне потврде значења „лист ноге“ (које се разматра ниже), а од словенских, осим примера из ЭССЯ 3:103 и тамо непоменуте рус. дијал. потврде значења „голеница и сл.“ (наведене у § 5.2.4.1. односно § 5.2.4.2.), а посебно значење „везица, свежањ“ из Забајкаља које није прописано лексикографски регистровано већ се налази s.v. *буџитъ*, -чу, -тиш impf. tr. „Связывать что-либо в буты (связки)“ (в. СРНГ 3:311).

⁴⁶ Тако нпр. опис: Нога код пчела састоји се из 5 делова: кука... *буџиног* прстена... *буџа*... голени... и стопала показује да се *буџи* јавља у низу назива који су сви словенског порекла, што је и очекивано за терминологију древног занимања као што је пчеларство.

⁴⁷ У прилог томе ишла би и чињеница да и неке изведенице имају словенске паралеле, што би активирало аргумент да се формална деривација, исто као и семантичка, базира на домаћој производној речи а не на турцизму, међутим те потврде су ограничене на суседне језике (уп. мак. дијал. *буџирач* „чичак“, буг. *буџур* „тојага“ / *боџур* „дебло, пањ“, *бутрак* „разне болљикаве биљке“) па их засад остављамо по страни.

тих облика, и то са оба коренска вокализма — што је варијантност не само начелно незамислива за турцизам, већ и без балканских паралела (иначе, исто се може рећи и за значење „батак“, в. § 5.2.4.1.). Осим тога, испоставља се да досад није одговарајућа пажња посвећена једном регионалном значењу речи *буџ* „задњи, меснати део гњата, лист“ (посведоченом код С. М. Љубише и у Пољицама⁴⁸) које је не само довољно специфично и различито од турцизма (који означава натколеницу, претежно животињску) већ, овако прецизирано, и јединствено на словенском терену а потенцијално пружа одличан прелазни момент за развој значења од ботаничког до анатомског назива.⁴⁹ Ако узмемо да је ботанички термин примаран (непосредно се значења „изданци младог младог лука и сл.“ изводе од глагола **butati* „ударати“) преко значења „свежањ, везица и сл.“ а поређењем са нпр. блр. *пучок* „сноп стабљика (лана, конопље)“ : *пучок* „лист ноге, меки део листа“ (в. нап. 33). долазимо до семантике *буџ* „меснати део гњата, лист“, као потенцијално врло старе (чак можда прасловенске), а у домену анатомске лексике свакако примарне. Даље се може замислити развој опозиције *буџ* : *буџина* = „гњат“ : „бедро“, као вероватно локално српско-хрватски (облик *буџина* је усамљен чак и на словенском југу, а даље словенске паралеле могу се наћи само за доњи део ноге — и засад једино у руском језику — али не у значењу „лист“ већ у помереном „голеница“ тј. „кост уз лист; кост уопште“, в. § 5.2.4.2.). У условима оскудности историјских записа (нпр. најстарији запис речи *буџина* из XVIII века не можемо сматрати њеним поузданим датирањем, нити искључити њену знатно већу старину), преостаје само да спекулишемо да је са накнадном појавом турцизма, који се односи на горњи део ноге — и то претежно животињске — на српско-хрватском терену дошло до мешања појмова тј. назива *буџина* и *буџ*.

6.3.1. Задржавајући се на нивоу српског језика, реперкусије правилног етимологисања (у смислу овде изложене анализе односно поређења са аналогним облицима са другим коренским вокализмом)

⁴⁸ Уп. описе који се односе на људске потколенице: Врх... чарапа носи... црвене бјечве до ниже бута [дебело месо на ноzi] односно Гњати на'оду се под колинима до пригавка, уз гњате страга стоју бути (в. РСА s.v.)

⁴⁹ Лоцираност ових потврда на крајњу југозападну периферију (не само српско-хрватског већ и читавог словенског простора), чини их логичним краком изоглосе која се протеже до супротног пола словенског простора, до крајњег истока, и обухвата рус. дијал. *бутó* „голеница; кост уопште“ и (вероватно деминутив) *буџилка* „голеница; стабло лободе“ итд. (в. § 5.2.4.1. и 5.2.4.2.). Овај последњи пример својом двозначношћу још једном потврђује паралелизам ботаничких и анатомских значења и додатно оправдава проширивање семантике реконструисане псл. именице **butь* која још у ЭССЯ обухвата јсл. соматониме као неуверљиве турцизме.

основних производних речи *буџи*¹ и *буџи*² на њихове даље изведенице могу се илустровати, осим примером речи *буџина* „људско бедро“, и дијалектизмом *буџак* „птичије стегно“ (в. § 6.3.2.).

6.3.1.1. Претходно изложено тумачење (§ 6.3.) може се прихватити са мањом или већом резервом — строго гледано, постојање паралела само у једном језику, иако из друге групе словенских језика, може се сматрати недовољно јаким аргументом за етимолошко тумачење. Међутим, не треба превидети ни друге елементе за анализу и закључивање. Начелно и типолошки гледано, мало је вероватно да се од домаће речи *баји* изводи животињски соматоним *баџак*, а да истовремено турцизам *буџ* буде основ за творбу хуманог соматонима *буџина*, и то домаћим средствима аугментативне творбе⁵⁰. У прилог овоје говоре и домаће потврде облика са вокализмом *-а-* у основи: *баји* „доњи део бута, батак“, *бајица* „батак“, *баџускера* „батак“ (в. § 5.2.4.1.) које на други начин (не морфолошким већ фонетским средствима) одражавају опозицију између горњег и доњег дела ноге, сведочећи при том о великој колебљивости „језика“ у избору средства за дистинкцију између две недовољно различите анатомске реалије. Осим тога, у односу *буџ* „животињско стегно“ : *буџина* „људско бедро“ постоји и творбени паралелизам са *баји* „млат“ : *бајина* „мотка“ који је у случају оба пара праћен објективно малом семантичком разликом (односно неизраженом опозицијом) између чланова сваког пара, а пре свега одсуством очекиване, аугментативне нијансе у значењу облика који се завршавају на *-ина*. Пандан овој појави показују облици од обеју основа са суфиксом *-ак* (< *-џк-*) који такође нејасно испољава своју очекивану деминутивну функцију.

6.3.1.2. Следеће питање је да ли се теза о домаћем пореклу оба хомонима *буџи*¹ и *буџи*² може поткрепити и формално-семантичком анализом деминутивног пара *баџак* и *буџак*, оба у значењу „птичије стегно“.⁵¹ На нивоу српског језика ови деминутиви⁵² у функцији со-

⁵⁰ При том је јасно да друге изведенице, деминутиви или аугментативи као *буџица* „плод чауре мака“, *буџурица* „комадић, лоптица теста“, било да се изводе од *буџ* или од *буџа* „гука, израслина, кврга итд.“, имају преглашене пандане и у српском и у осталим словенским језицима, који свакако нису турцизми: *баџица* „шипак“, *баџушка* / *баџочка* „чиода, прибадача“, *бојџа* „грудва, бусен; комад теста или блага“, односно *боџица*, *боџекања*, *боџеџина* „id.“ итд. (в. нпр. § 5.2.5.).

⁵¹ За које је успостављена веза са паром *баји* и *буџи*, као континуантима простих поствербала **џи* и **џи* од псл. ***џлати* и **џлати*, који се иначе регуларно рефлектују и у с.-х. *бајџаји* и *буџаји*.

⁵² На псл. старину ових деминутива (евтл. ***џџџџ* или ***џџџџ*) — уп. и реконструкције неких других деминутива у ЭССЯ 1:165) не треба помишљати, већ их

матонима могу се сматрати фактичким синонимама, као што је то случај са основним глаголима, мада не и са њиховим непосредним поствербалима, *баџ* и *буџ*, чија фонетика, у виду апофоније коренског вокала, одражава семантичку разлику коју чини обичан помен *instrumenti* : анатомски термин + ботанички термин („мотка“ : „гњат / бедро“ + „бусен, прорашљика“). Успостављањем ових невеликих творбено-семантичког низова, као и у случају пара *буџ* : *буџина* (в. § 6.3.1.1.) одбацује се (или у најмању руку озбиљно доводи у питање), досадашње уверење словенских етимолога да је соматоним *буџ*(ак) турцизам.⁵³ Оба разматрана синонима словенског су порекла (у крајњој линији и сродни), једино што се деминутив *баџак* лексикализовао тако што је истовремено са додавањем суфикса *-џк* дошло до помака значења „мотка“ → „стегно“, док се *буџак* својом деминутивном формом само наслонио на већ постојећи соматоним *буџ* и тако згодно успоставио опозицију „велико“ : „мало“. При том је *баџак* освојио шири простор и ушао у књижевни и стандардни српски језик, где згодно служи као опозиција називу за много веће (свињско, овчије, говеђе) стегно, облику *буџ*, са другим вокализмом и без деминутивног наставка — док *буџак* „живински батак“ опстаје само на периферији српског језичког простора (Косово), у дијалекатској употреби, која у принципу лакше подноси конкуренцију више назива за исти денотат.⁵⁴

6.3.2. На општесловенском плану смисао овде спроведене анализе већ смо илустровали на примеру именице **buturъ* etc. „свежањ дрва, нарамак; пртљаг; старудије итд.“ (која је досад стандардно сматрана хунгаризмом, пореклом од мађ. *butor* „намештај; пртљаг, товар“) на основу чијих различитих облика и значења у јужно- и источнословенским језицима је било могуће установити да се сви они

треба сматрати новијим творбама из периода самосталног развоја српског односно српско-хрватског језика.

⁵³ Неки су чак и *баџак*, због постојања хибридне сложеннице *карабаџак*, карактерисали као турцизам неизвесног порекла, не само сметнувши с ума друге сличне творбе у којима је домаће порекло основне речи неспорно (*йразилук*, *шаргареја* итд.), већ и нудећи страни предлогак, тур. *karabacak* [карабацак] букв. „црна нога“ (тако ШКАЛИЋ 394) чије прихватање осим што подразумева фонетске тешкоће (*к < џ*) пренебрегава и значајну чињеницу да таква реч у турском заправо не постоји, као и податак да сличних облика нема у другим балканским језицима — што се коси са свим принципима дистрибуције лексичких балканизма уопште.

⁵⁴ Она истовремено допушта и нестандартни (чак обрнути од стандардног), однос облика и значења: нпр. у Ускоцима је *баџ* т. „батак“, *баџак* т. „батина“ (в. М. Станић, *Ускочки речник* 1, Београд 1990, 25).

највероватније своде на псл. **butь*, проширен неким од суфикса из низа **-arь /-urь /-yrь* (в. ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ 2006).

7.0. Укључивање додатног материјала, како српског тако и словенског, довело би до низа нових конкретних решења, при чему би свако наредно — надовезујући се на претходна — изискивало све краћу аргументацију.

ЛИТЕРАТУРА

- Aitzetmüller 1954** Aitzetmüller, R.: *Etymologica*. 1. slav. *batь, botь, butь* und *bьtь*; 2. aksl. *razbotěti* πιαίνεσθαι. *Zeitschrift für slavische Philologie*, Heidelberg, 363–372.
- БЕР** *Български етимологичен речник*, 1–, Софија 1971–.
- Bezljaj** Bezljaj, F.: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–4, Ljubljana 1977–2005.
- БД** *Българска диалектология*, 1–, Софија 1962–.
- Бјелетић 2002** Бјелетић, М.: Пројекат етимолошког речника српског језика, *Славистика VI*, Београд, 124–134.
- Бјелетић 2006** Бјелетић, М.: *Исковрнути глаголи*, Београд (у штампи).
- Бјелетић/Влајић-Поповић 2003** Бјелетић, М. / Влајић-Поповић, Ј.: Имплицитна и експлицитна семантичка објашњења у етимолошком речнику (на примеру Етимолошког речника српског језика), *Зборник Мајице српске за славистику* 63, Нови Сад, 29–43.
- Бјелетић/Влајић-Поповић/Лома 1997** Бјелетић, М./ Влајић-Поповић, Ј./ Лома, А.: Ниво етимолошке анализе и сегментација одреднице у Етимолошком речнику српскохрватског језика, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XL/1*, Нови Сад, 9–19.
- Варбот 1988** Варбот, Ж. Ж.: О семантике и етимологији звукоподражатељних глаголова в праславянском языке, *X международный съезд славистов. Славянское языкознание*, Москва, 66–78.
- Влајић-Поповић 2000** Влајић-Поповић, Ј.: Идиографија или алоглотија: још једном о с.-х. *гумайи* „јести, ждерати“, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд, 211–226.
- Влајић-Поповић 2002** Влајић-Поповић, Ј.: *Историјска семантика глагола ударања у српском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога 21, Београд.
- Влајић-Поповић/Петровић 2004** Влајић-Поповић, Ј. / Петровић, С.: Неки методолошки проблеми у изради прве свеске Етимолошког речника српског језика, *Живой и дело Павла Ивића*. Зборник радова са трећег, међународног, научног скупа одржаног 17–21. септембра 2001, Суботица — Нови Сад — Београд, 2004 [2005], 141–148.

- Влајић-Поповић 2006** Влајић-Поповић, Ј.: Да ли се иза псеудохунгаризма крије псл. **butarъ/*buturъ/*buturъ?*, *Etymologica brunensia* 3, Прага (у штампи)
- ЕРСЈ** *Етимолошки речник српског језика*, 1–, Београд 2003–.
- ЭСБМ** *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1–, Мінск 1978–.
- ЭССЯ** *Этимологический словарь славянских языков*, 1–, Москва 1974–.
- ЕСУМ** *Етимологічний словник української мови*, 1–, Київ 1982–.
- Намр 2004** Намр, Е. Р.: On Slavic etymological dictionaries, *Јужнословенски филолог* LX, Београд 2004, 7–9.
- Ивић 1997** Ивић, П.: Етимолошки пројекат САНУ, *Славистика* 1, Београд, 113–115.
- Јанушковá 2006** Јанушковá, I.: Етимолошки речник српског језика, Свеска 1: А, *Slavia* 75, Прага, (у штампи).
- Králik 2005** Králik, L': Етимолошки речник српског језика, Свеска 1: А, *Slavica Slovaca* 40/1, Bratislava, 85–86.
- Kurelac 1871** Kurelac, F.: Brojanica ili deset glagolskih zrnac. Prvo kolence. I. *Skisti*. II. *Bahnuti*. III. *Variti*. IV. *Zenuti*. V. *Vuhliti*. VI. *Ličiti*. VII. *Skrasiti*. VIII. *Stinuti*. IX. *Děti*, *Rad JA* XV, Zagreb, 87–165.
- Лома 2000** Лома, А.: Перинтеграција об- > б- као етимолошки проблем, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд, 601–623.
- ОКДА** *Общекарпатский диалектологический атлас*, Гл. ур. Драгољуб Петровић, Том 7, Београд–Скопје 2003.
- Onions** *The Oxford dictionary of English etymology*, ed. by C. T. Onions, Oxford 1985.¹⁰
- ОС** Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ: *Огледна свеска*, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с. 15, Београд 1998, L+ 99.
- Пујић 2005** Пујић, С.: *Анача* из тамног вилајета. Уз прву свеску Етимолошког речника српског језика, *Јужнословенски филолог* LXI, Београд, 249–252.
- Śędzik 2004** Śędzik, W.: Етимолошки речник српског језика, Свеска 1: А, *Rocznik Slawistyczny* LIV, Kraków, 194–198.
- Ślawski** Ślawski, F.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1–, Kraków 1952–.
- Ślawski 1975** Ślawski, F.: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [u:] SP 2, 13–60.
- SP** *Słownik prasłowiański*, 1–, Wrocław etc. 1974–.
- СРНГ** *Словарь русских народных говоров*, 1–, Москва–Санкт-Петербург (Ленинград), 1965–.
- SSN** *Slovník slovenských nářečí* 1, A–K, Bratislava 1994.

Топоров 1985

Топоров, В. И.: Хорв.-сербск. *bátriti*, словен. *bátriti* и под. в славянской перспективе, *Zbornik u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenja* (1881–1956), Zagreb, 497–504.

Summary

Jasna Vlajić-Popović

THE WORD-FAMILY OF S.-CR. *BATATI* / *BOTATI* / *BUTATI* “TO HIT, BEAT, PUSH, ETC.” — DERIVATION, SEMANTICS, ETYMOLOGY

The paper offers a thorough phonetic discussion, word-formation classification and semantic analysis of the word-family of S.-Cr. *batati* / *botati* / *butati* „to hit, beat, push, etc.“, including the available references to their Slavic counterparts and PSI. prototypes which altogether corroborate the hitherto rarely expressed opinion that they are onomatopoeic by origin, and subsequently „normalized“ to various extents, which is obvious from the semantic span of their postverbals: while the primary ones mostly feature meanings of *verba instrumenti* or *verba acti* (further developing into *verba resultativa*), their secondary derivatives include terms for a wide range of specific, concrete realia (sorted in pgfs. 5.2. through 5.2.5.1.). Since the entire study is aimed at facilitating the lexicographic treatment of this vast and complicated word-family in the Serbian etymological dictionary (ERSJ), some practical repercussions of such an analysis are illustrated by homonymous nouns *bat*¹/*bat*², *bot*¹/*bot*²/*bot*³ and *but*¹/*but*² viewed not only per se, but also as departure points for further derivation.

АНДРЕЙ Н. СОБОЛЕВ
(Марбург, Германия)

СЛАВЯНСКИЕ PLURALIA TANTUM. ПРОБЛЕМА ДЕФЕКТНОЙ ПАРАДИГМЫ

В настоящей работе рассматриваются проблемы морфологической дефектности существительных pluralia tantum, находящие в современной лингвистической типологии различные семантические и морфологические объяснения. По мнению автора славянские существительные pluralia tantum следует дефинировать как грамматические формы множественного числа с противоречащими друг другу плюральной формой, собирательным значением и смешанной, плюральной и собирательной, синтактикой.

Ключевые слова: pluralia tantum, дефектность, плюрализация, сингуляризация, каноническая схема, реинтеграция, канон словоизменения.

Понятие морфологической дефектности, называемой также парадигматической дефектностью (нем. paradigmatische Defektivität), непосредственно связано с понятием полной словоизменительной парадигмы, т.е. матрицы, задаваемой релевантными словоизменительными категориями данного языка (например, число, падеж и одушевленность для имен существительных в славянских языках) для конкретной лексемы (и тогда мы говорим о парадигме слова) или для классов лексем (и тогда можно говорить о типе парадигмы). Приведем определение И. А. Мельчука: «*Парадигмой*1 лексемы называется полный список всех возможных в языке L комбинаций всех граммем, характеризующих лексему класса K(L), причем для каждой комбинации граммем [в этом списке] указывается лекса (или лексы) лексемы L, которая выражает эту комбинацию» [Мельчук 1997: 339]. Классический пример флективной парадигмы может предоставить русское субстантивное склонение, например тип м.р. с основой на парно-твердую согласную и постоянным ударением на основе (акцентный тип а), образцы *завод*, *артист*: N.Sg. *завод* ~ G.Sg. *завода* ~ D.Sg. *заводу* ... I.Pl. *заводами* ~ L.Pl. *заводах*.

Как известно, славянские языки демонстрируют также разнообразные структурные отклонения от канонических случаев словоизменения, которые могут проявляться в сильной или слабой форме, всегда оставаясь в отношениях структурного взаимодействия с каноном. Для этих языков характерны, например, различные морфологически обусловленные модификации основы (классический случай — это стандартные чередования типа серб. N.Sg. *рука* ~ G.Sg. *руке* ~ D.Sg. *руци* или рус. N.Sg. *цыплёнок* ~ N.Pl. *цыплята*; ср. нестандартные чередования вроде рус. N.Sg. *заяц* ~ G.Sg. *зайца*), но характерно и наличие случаев ограничений на реализацию этих чередований (лексикализованных, вроде рус. N.Sg. *чертенок* ~ N.Pl. *чертенята*, или охватывающих целые группы слов). Есть уникальные случаи образования форм косвенных падежей от несуществующих основ (рус. N.Sg. *господь* ~ G.Sg. *господа* ~ D.Sg. *господу*), представляющие собой реализацию слабого супплетивизма на фоне супплетивизма сильного (рус. N.Sg. *ребенок* ~ N.Pl. *дети*). Но ослабление или полное устранение супплетивизма путем фузии форм также известно славянским языкам (рус. диал. N.Sg. *йона* ~ G.Sg. *йейе* ~ D.Sg. *йей* ~ I.Sg. *йейу*), равно как и колебания в реализации перифразы, падежного синкретизма или несклоняемости.

Особым случаем сильного структурного отклонения от канона является запрет на реализацию некоторой комбинации граммем или конкретной граммемы в парадигме и, следовательно, отсутствие нужной словоформы (нужных словоформ), графически выражаемое как пустая клетка (пустые клетки, столбцы) в таблице парадигмы (ср. [Karlsson 2000: 647]). Если речь идет о невозможности выразить лишь какие-то конкретные комбинации граммем (при этом вне этих комбинаций соответствующие граммемы находят свое выражение) и если отсутствие у слова одной или нескольких форм вызвано фонологическими или морфологическими трудностями (или какими-то случайными причинами), то обычно говорят о СЛУЧАЙНОЙ дефектности (ср. [Мельчук 1997: 343–344; 1998: 198]). Незаполненной может быть как одна клетка парадигмы, так и целый ряд клеток (ср. отсутствие форм всех падежей кроме G.Pl. у русских слов *щец*, *дровец*), а затрагиваться могут как объединяемые по формальным признакам группы слов (тогда дефектность случайна, но не беспричинна), так и отдельные лексемы (в этом случае случайной дефектности трудно подыскать объяснение). Например, G.Pl. отсутствует в стандартном русском языке по морфонологическим причинам у существительных *мгла*, *мзда* и *хна*, но отсутствие (или, как минимум, затрудненность образования) G.Pl. **мечт* при наличии всех

остальных форм мн.ч. и на фоне словоформ *мачт, почт, похвал, гюрз*, не находит ни морфологического, ни акцентологического объяснения.

В новейшей типологической литературе от случайной предлагается отличать СИСТЕМАТИЧЕСКУЮ дефектность, т.е. невозможность выразить граммему в целом, а не частную комбинацию граммем. Иногда семантика лексемы очевидно несовместима со значением какой-либо граммемы, как в случае отсутствия всех лиц и чисел кроме 3Sg. у безличных глаголов, обозначающих явления природы (рус. *вечереть*). Но иногда ситуация существенно более сложна, например, положение дел с не имеющими форм единственного числа существительными (т. наз. *pluralia tantum*). Прежде всего бросается в глаза тот факт, что в языках мира *pluralia tantum* часто представлены в ограниченном числе лексико-семантических групп (это, например, обозначения одежды, инструментов, средств передвижения, совокупностей чего-л., веществ, материалов, отрезков времени, праздников и др.). Как утверждает в авторитетном справочнике «Morphologie: Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung» (2000): «In principle, all properties are susceptible to defectivity, but certain types are particularly frequent within individual languages and cross-linguistically. Often, most of the lexical items which exhibit a given type of defectivity (e.g. nouns without singular forms) fall into a fairly small number of semantic categories. Typically, their lexical meaning conflict with the morphosyntactic property in question...» [Karlsson 2000: 647, 648–649].¹ Аналогичным образом на обусловленность парадигматической дефектности семантикой указывает и Г. Корбетт: «The noun *scissors* is not a haphazard exception. It is an example of what Quirk et al. call 'summation plurals', which 'denote tools, instruments, and articles of dress consisting of two equal parts which are joined together'» [Corbett 2000: 175]. И русская Академическая грамматика, в полном согласии с лингвистической традицией, также обращает внимание на принадлежность *pluralia tantum* к определенным лексико-семантическим группам и открывает их список названиями предметов: «обычно состоящих из двух или нескольких частей, а также содержащих две или более одинаковые части (сложные предметы): *брюки, весы, вилы, ворота, грабли, гусли, дровни, дрожки, кальсоны, кандалы, качели, клещи, козлы, куранты, кусачки, латы, мостки, нары, ножницы, ножны, носилки, очки, панталоны, перила, плавки, плоскогубцы, подмостки, полати, помочи, путы, пяльцы, рейтузы, розвальни, салазки, сани, соты, счеты, тиски, трусики, узы, хоромы, часы,*

¹ Курсив — А. С.

четки, шаровары, шахматы, шорты, штаны, щипцы» [РГ 1980: 473]. Но действительно ли факт широкой распространенности в языках мира именно данных лексико-семантических групп *pluralia tantum* указывает в направлении семантической мотивированности данного случая дефектности? Является ли это частным случаем более общего правила: «Category-based defectivity is not random»? Действительно ли здесь действуют какие-то общие закономерности, отсылка к которым позволяла бы в грамматическом описании отказаться от простого перечисления отсутствующих форм?

Однозначно положительный ответ на этот вопрос дает А. Вежбицка, восстающая против, как она считает, «Блумфельдовской догмы» о семантической немотивированности формальных классов слов. Основной ее тезис заключается, напротив, в том, что «form classes are semantically motivated, and that differences in grammatical behaviour reflect iconically differences in meaning» [Wierzbicka 1985: 313]. Иконичность² данного сектора грамматики «доказывается» Вежбицкой с помощью аргументов вроде того, что горошины или макаронины во внеязыковой действительности значительно превосходят своим размером зернышки риса или частички муки, а посему и английские лексемы *peas* и *noodles* множественного числа, а *rice* и *flour* — единственного; привлекаются и аргументы вроде того, что оливки и редиска поедаются обычно единично, головками, чего не имеет места в случае с чесноком, и именно поэтому английские лексемы *radishes*, *olives* противостоят своими числовыми формами лексеме *garlic*. Тот факт, что концептуализация различных веществ часто индивидуальна в языках мира, не останавливает автора от утверждения, что им обнаружены общие закономерности: «...the general iconic principle is clear: other things being equal, stuffs consisting of bigger, more conspicuous individual entities are more likely to be viewed as 'multiplicities' and designated by plural nouns than stuffs consisting of smaller, less conspicuous entities» [Wierzbicka 1985: 313–314]. Более того, согласно этой концепции, помимо размера и навыков обращения с предметами реального мира грамматика иконически отображает также делимость, считаемость и интерес, проявляемый людьми к этим предметам.³

² Критику понятия иконичности см., например, в докладе Haspelmath M. Against iconicity and markedness: <http://email.eva.mpg.de/~haspelmt/IconicityMarkedness.pdf>

³ Например: «Individual particles of rice or sand are of no special interest to people» [Wierzbicka 1985: 326].

Иконичность грамматической формы и значения в случае *pluralia tantum*, обозначающих парные предметы (англ. *scissors, trousers, pants or goggles*), кажется А. Вежбицкой на этом фоне «особенно очевидной»: «The nouns included in this class designate objects which have two identical parts fulfilling the same function within the whole. These parts are partly separated from one another so that they can be almost thought of as separate parts; since, however, the two semi-separate parts are joined together, and since their being joined is essential to the function performed by the dual object (separated, the two parts of a pair of scissors or a pair of trousers are pretty useless), the two semi-separate parts are not really thought of as two separate objects» [Wierzbicka 1985: 322, также 323–324]. Именно поэтому числовая координация с глаголом, «отражая внутреннюю сложность объекта», выраженного таким существительным, последовательно имеет место во мн.ч. (англ. *The trousers were/*was torn*), а «соответствующая форма ед.ч. не существует» (англ. **One trouser was torn*), и даже более того — строжайше запрещена (англ. **a trouser, *a scissor*).

Итак, с одной стороны, в лингвистике вообще очень распространено мнение, что потенциальные сингулятивные формы для подавляющего большинства слов *pluralia tantum* полностью невозможны, аграмматичны и не существуют (в отличие потенциальных форм, которые фактически никогда не встречаются, но при необходимости все же могут быть образованы по общим правилам словоизменения данного языка).⁴ Аграмматичность образований типа **scissor, *measle, *Netherland* и т.д. традиционно приводится в качестве характеристики прототипических случаев *pluralia tantum* для большого числа языков [Karlsson 2000: 649], а запрет на образование подобных сингулятивных форм должен вытекать, таким образом, из системных требований семантического порядка. В славистике, например, аргументируют следующим образом: поскольку посредством *pluralia tantum* предметы представляются или «1) как недискретные и поэтому несчетные (*щи, помои*) или 2) как, хотя и дискретные вещи, но мыслимые как целостные множества и поэтому 'внутренне' недискретные... (*сани, ножницы, каникулы, хлопоты*)», постольку форма ед.ч. здесь «не нужна» [Meřkova 1982: 31, 32]. В англистике утверждают, что такие существительные «have no meaningful singular form» [Bowden et al. 1997: 343].

⁴ Например: у некоторых прилагательных «краткие формы практически никогда не употребляются; ср., например, *пограничный, оловянный, сосновый*. Однако эти краткие формы потенциально существуют» [Зализняк 1977: 6].

Но с другой стороны, очевидно, что в случае *pluralia tantum*, обозначающих исчисляемые предметы (фр. *ciseaux, lunettes*; рус. *ножницы, очки*), «единственное число семантически допустимо, и иногда оно даже образуется при помощи лексических средств (*une paire de ciseaux <de lunettes> 'пара ножниц <очков>'*)» [Мельчук 1997: 343; Corbett 2000: 174; ср. также: Wierzbicka 1985: 322–323]. Запрет на образование сингулятивных форм должен вытекать, таким образом, из формально-грамматических (морфонологических или акцентуационных) системных требований. Проблема, однако, заключается в том, что таких формальных требований в природе не существует, по крайней мере для славянских языков и, в частности, для русского. Так чем же в действительности обусловлена «невозможность построить соответствующие формы»: формально, как следует, например, из концепции И. А. Мельчука, или семантически, как утверждает А. Вежбицка? Однако прежде чем ставить этот вопрос, необходимо определить, существует ли вообще столь единодушно декларируемый системно обусловленный запрет на реализацию граммемы ед.ч. при т. наз. существительных *pluralia tantum*.

Предваряя дальнейший ход изложения, заметим, что в самом общем плане следует воздерживаться от попыток каждый случай парадигматической дефектности в конкретном языке объяснять семантическими причинами. Сопоставление языков сходного строя показывает ожидаемым образом, что аналогичные клетки парадигмы могут быть пустыми в одном языке и заполненными в другом. Примером пусть послужит личное возвратное местоимение, указывающее на кореферентность агенса, пациенса и адресата действия в предложении, обладающее формой N.Sg. в албанском и греческом языке (например, алб. *I dhimset vetja*. 'Ему/ей жалко себя'), в то время как в славянских языках парадигма аналогичного местоимения очевидным образом дефектна по формальным причинам:

	Славянские языки		Албанский язык	Греческий язык
	Старославянский	Русский		
Падеж субъекта			<i>vetja</i>	<i>ο εαυτός (μου)</i>
Падеж прямого объекта	СЕБЕ, СѦ	<i>себя</i>	<i>veten</i>	<i>τον εαυτόν (μου)</i>
Падеж адресата	СЕБѢ, СИ	<i>себе</i>	<i>vetes</i>	<i>του εαυτού (μου)</i>

Если вернуться к нашей главной теме, то межъязыковое сопоставление убедительно демонстрирует, в частности, что не всякий

сложный или двусоставный предмет обозначается именем существительным *pluralia tantum*, как в близкородственных языках (рус. *часы*, но *хронометр*; серб. *сат*, *часовник*), так и в неблизкородственных. Особенно показательны немецкие соответствия классическим русским *pluralia tantum*, приведенным выше, а именно: *Hose, Waage, Heugabel, Pforte, Rechen, Holzschlitten, Zange, Gestell, Glockenspiel, Beißzange, Panzer (Harnisch), Brettersteg, Pritsche, Schere, Scheide, Tragbahre, Brille, Geländer, Flachzange, Gerüst, Hängepritsche, Hosenträger, Strickrahmen, Reithose, Schlitten, Honigwabe, Rechenbrett, Zwinge, Uhr, Rosenkranz* и *Schach*, т.е. все формы ед.ч. за исключением *Fesseln* и *Gemäher*. Оставим в стороне рассуждения на тему, толкует ли русский *ножницы* или *сани* более «расчлененно», чем немец или болгарин, имеющий в своем языке формы ед.ч. *ножица*, *сан*. Важно, что межъязыковое сопоставление указывает в направлении того, что «*pluralia tantum* в каждом языке условны и случайны» [Норман, Супрунчук 2000: 59, 60], вплоть до того, что эта категория может полностью отсутствовать в конкретном языке (как это имеет место в татарском).⁵ Но, может быть, системный запрет является в данном случае не универсальным, а индивидуальным для каждого отдельного языка?

Так, в русистике А. А. Зализняком в 1960-е гг. был выдвинут (а в 2000-е без каких-бы то ни было модификаций повторен) оригинальный тезис о категории числа русских *pluralia tantum* типа *сутки, часы, ножницы*:

«У этих существительных имеются только такие формы, которые с чисто морфологической точки зрения должны быть отнесены к мн. числу, но эти формы могут обозначать не только много соответствующих предметов (например, *многие сутки, часы, ножницы*), но и один предмет (например, *одни сутки, часы, ножницы*). Таким образом, принципиально допустимо усматривать здесь омонимию чисел, например: *сутки* (мн.) и *сутки* (ед.)» [Зализняк 2003: 6].⁶

⁵ Интересно отметить, что в татарском языке отсутствуют *pluralia tantum*, которые в изобилии встречаются во французском и испанском: слова типа фр. *ciseaux*, исп. *tijeras* 'ножницы'; фр. *lunettes*, исп. *gafas* 'очки', фр. *vacances*, исп. *vacaciones* 'каникулы' татарскому языку полностью чужды, ср. ед.ч. *kajči* 'одна пара ножниц' ~ мн.ч. *kajčılar* 'несколько пар ножниц', ед.ч. *küzlek* 'одна пара очков' ~ мн.ч. *küzleklär* 'несколько пар очков', ед.ч. *kanikul* 'один каникулярный период' ~ мн.ч. *kanikular* 'несколько каникулярных периодов'» [Мельчук 1998: 11].

⁶ «При установлении межъязыковых соответствий мы получим... типичную картину омонимии: *table* — *стол*, *tables* — *столы*; *sledge* — *сани*, *sledges* — *сани*» [Зализняк 1967: 59, сноска 41].

«Таким образом, слова типа *сани* имеют только словоформы с внешними признаками мн. числа, но каждая из этих словоформ имеет не только значение мн. числа, но и значение ед. числа. Именно поэтому словоформы типа **ножница*, **ворота* не встречаются никогда (в отличие от словоформ типа *лаи*, *меди*); в самом деле, значения, для передачи которых эти словоформы могли бы быть построены, уже передаются в языке словоформами типа *ножницы*, *сани*» [Зализняк 1967: 58].

В соответствии с этой точкой зрения, парадигма таких русских *pluralia tantum* не является дефектной, а речь должна идти об омонимии форм ед.ч. и мн.ч., по типу *сани* (ед. число) и *сани* (мн. число). Таким образом, А. А. Зализняк на чисто семантическом основании считает допустимым приписать стандартной граммеме мн.ч. русского языка ('множественное число' [более одного объекта]) стандартное значение граммемы ед.ч. ('единственное число' [один объект]). Есть ли формальные основания, поддерживающие такое решение? Для проверки данного тезиса обратимся к типологически обоснованной модели иерархии согласования/координации (The Agreement Hierarchy),⁷ разрабатываемой Г. Корбеттом:

«The Agreement Hierarchy

attributive < predicate < relative pronoun < personal pronoun

These four positions make up the Agreement Hierarchy. Possible agreement patterns are constrained as follows:

As we move rightwards along the hierarchy, the likelihood of semantic agreement will increase monotonically (that is, with no intervening decrease)» [Corbett 1991: 226].

Прежде всего, обратим внимание на то, что некоторые языки, и в частности, германские, действительно демонстрируют омонимию⁸ форм ед.ч. и мн.ч., находящую свое синтаксическое разрешение на шкале иерархии согласования (такие случаи могут быть лексикализованы, как в английском примере (см. также [Corbett 2000: 175]), или охватывать лексико-семантические классы слов, как названия праздников в немецком примере):

англ. (ед.ч.) *When a sheep bleats what human can resist?*
(мн.ч.) *It frustrates me when sheep bleat...*

⁷ Далее: иерархия согласования.

⁸ Ср. типичную картину омонимии в парах *sheep* — овца, *sheep* — овцы.

нем. (ед.ч.) *Das erste Weihnachten war auch alles andere als perfekt.*

(мн.ч.) *Die ersten Weihnachten in den Nachkriegsjahren waren alles andere als problemlos.*

Но для русского языка (ни в его кодифицированной форме, ни в некодифицированных) примеры подобного рода приведены быть не могут, а согласование и координация существительных pluralia tantum всегда будут последовательно осуществляться во мн.ч. по типу *Впереди стояли легкие сани, в которые был запряжен... Они были загружены с верхом.* Поскольку же типологическая иерархия согласования не подразумевает случаев тотального расхождения семантического и формального согласования на протяжении всей шкалы (таким образом, словоформе, последовательно согласующейся только в одном числе, мы с необходимостью должны приписать значение именно этого числа), постольку мы вынуждены либо признать за граммемами мн.ч. русских pluralia tantum значение именно мн.ч., либо признать типологическую уникальность стандартного русского языка. Нам ближе традиционная для славистики точка зрения (см., например [Дегтярев 1982: 76]), согласно которой конкретно-предметные имена pluralia tantum имеют только одно ГРАММАТИЧЕСКОЕ значение — значение мн.ч., будучи классом слов с дефектной парадигмой, в которой не реализуется граммаема ед.ч.

Однако достаточно ли также семантических оснований, поддерживающих решение А. А. Зализняка? Попытки верификации тезиса о реализации в форме мн.ч. значения ед.ч., «поскольку эти формы могут обозначать один предмет», приводят нас к тому подчеркивавшемуся еще в 1888 г. А. А. Потебней принципиально важному факту, что мн.ч. имен существительных и местоимений в определенных случаях «является не значением (обозначаемым), а знаком, средством обозначения других явлений, отличных от простой множественности, которая является только исходною, а не конечною точкою мысли» (цит. по [Дегтярев 1982: 65–66]). В конкретном случае pluralia tantum, как показано еще в работе М. Брауна [Braun 1930] и подтверждено грамматическими и семантическими изысканиями от А. А. Шахматова (1941: 441) и В. В. Виноградова (1947: 164) до уже обсуждавшейся выше работы А. Вежбицкой, речь должна идти не о стандартной единичности, а скорее о значении, осциллирующем на шкале от стандартной единичности до стандартной СОБИРАТЕЛЬНОСТИ,⁹

⁹ И здесь удобно прибегнуть к типологическому определению И. А. Мельчука: «Категорией *собирательности* называется такая категория, элементы которой

основывающейся на собирательном значении мн.ч. (от множества однородных, одноименных предметов до их совокупности, как прототипа собирательности). И хотя собирательное значение при этом совершенно очевидным образом в разной степени реализуется (или исторически реализовывалось) в лексемах типа рус. *сани*, с одной стороны, и рус. *ножницы*, с другой, все же у нас есть достаточные основания для того, чтобы охарактеризовать флексию мн.ч. существительных *pluralia tantum* в целом как изосемную и изофункциональную типичным славянским суффиксам собирательности, усматривать на этом основании ее словообразовательный характер и считать средством номинации; сами же формы мн.ч. считать лексикализованными и утратившими корреляцию с формами ед.ч. (см. об этом, например [Дегтярев 1982]). Изосемность и изофункциональность флексии мн.ч. и суффиксов собирательности в славянских языках на всем протяжении их истории, равно как и переход соответствующих словообразовательных граммем в словоизменяемые и наоборот — факты, широко известные в славянском языкознании. Например, типичные славянские собирательные существительные на *-je* в западно- и южномакедонских говорах регулярно согласуются и координируются во мн.ч. (*Гробјето есе расипани*; см. также МДАБЯ 2005, карты 18, 19, 22), и таким образом исторический суффикс собирательности является здесь современной граммемой мн.ч. Переосмысленные *collectiva*, а ныне формы мн.ч. в русском языке — это *господа, мужья, деревья, кольца* и др. [Шахматов 1941: 440]. Отметим, что отношения категорий собирательности и грамматического числа еще недостаточно исследованы в русских диалектах, для которых также отмечены примеры согласования и координации собирательных существительных во мн.ч.: *Черное / черные вороньё слетелось / слетелись*.

Таким образом, славянские *pluralia tantum* типа рус. *ножницы* мы, вслед за славистической традицией, считаем грамматическими формами мн.ч. с собирательным значением. У этого решения есть и очевидное — и давно отмеченное в литературе (см., например [Isačep-

задают либо «квант» некоторой совокупности, либо совокупность, состоящую из отдельных квантов. Эта категория включает две граммы: 'сингулятив' ['один элемент из ...'] ~ 'собирательность' ['совокупность ...'], первая из которых применяется обычно только к неисчисляемым существительным, а вторая — только к исчисляемым. При этом, насколько нам известно, не существует языков, в которых обе эти граммы могли бы быть выражены при одной и той же лексеме; таким образом, строго говоря, речь должна идти о двух подкатегориях: сингулятивность... собирательность...» [Мельчук 1998: 97–98].

ko 1975: 77]) — формальное подкрепление, состоящее в сочетаемости таких лексем в количественных конструкциях с собирательными, а не с количественными числительными в славянских языках (рус. *трое саней*, хорв. *četvera kola*). Отметим, что для славянского языкового типа вообще характерно употребление собирательных числительных при указании на «eine Mehrheit von Dingen, die als ein Ganzes angesehen werden» [Miklosich 1926: 59], а, в частности, — и с собирательными существительными (ст.-сл. *прѣимъ десѣтогѣ брѣтѣиѣ прослабѣмоу дѣка ѿдеѣлоу*; хорв. *dvoje djece, troje teladi*) [Večerka 1993: 348]. Следует обратить внимание на то, что в системе славянских собирательных числительных «das entsprechende Numerales für die Einzahl ist *jedinъ* im Plur.» [Miklosich 1926: 60], т.е. специализированная лексема собирательного числительного ед.ч. в силу дефектности деривационной модели не образуется и поэтому при pluralia tantum закономерно мн.ч. (рус. *одни сани*, хорв. *jedna kola* N.Pl.Neut.) и, соответственно, ед.ч. при собирательных существительных (серб. *jedna braћа* N.Sg.Fem.).

Как видно, дефиниция pluralia tantum как грамматических форм мн.ч. с собирательным значением и частично (в количественных конструкциях) собирательной синтактикой не стремится непротиворечивыми формулировками устранить аномальность данного класса слов, а наоборот, подчеркивает заложенное в нем противоречие между семантикой и формой: множественное число отнюдь не специализировано в славянских языках для выражения категории собирательности и не характеризуется обязательной синтаксической связью с собирательными числительными, в то время как стандартные субстантивные средства выражения этой категории в славянских языках по определению имеют форму единственного числа (рус. *тряпьё, дубьё, офицерьё, листва, братва, волосня, ребятня, студенчество, молодежь* и т.п.). Другое дело, что язык располагает механизмами для грамматической РЕИНТЕГРАЦИИ дефектной лексики в систему, т.е. механизмами устранения парадигматической дефектности: синтаксическими (они рассмотрены в рамках вопроса об иерархии согласования выше и не применимы славянскими языками к существительным pluralia tantum) и морфологическими. Отметим полноты ради возможность устранить дефектность нерегулярными морфологическими средствами, например, таким как *супплетивизм*, но не будем задерживаться на явно неэкономных для больших массивов лексики способах. Более перспективно рассмотрение способов регулярных, таких как ПЛЮРАЛИЗАЦИЯ и СИНГУЛЯРИЗАЦИЯ.

В первом случае обратимся к данным лезгинского языка, где «*Pluralia tantum* are... a potential source for 'double plurals' (§6.3.6); if they are potentially countable, their plural form may be used as a singular, and a new plural suffix added; this appears to have happened in the Nakh-Daghestanian language Lezgian,¹⁰ where there are nouns like *gurar* 'stairs' and *purar* 'saddle', with the plural suffix *-ar*, but which now behave like normal count nouns and have the plurals *gurar-ar* 'staircases' and *purar-ar* 'saddles'» [Corbett 2000: 176]. Механизмы данного типа не характерны для славянских языков, ни в одном из них невозможно образование секундарных плюралных форм от форм мн.ч. путем присоединения еще одной графемы мн.ч. (нет ни типа **сани-и*, **ворота-а*, ни типа **сани-и*, **ворота-и*).

Во втором случае — при сингуляризации — формы мн.ч. *pluralia tantum* либо сосуществуют с исторически исходными, первичными формами ед.ч., либо являются источником для секундарных сингулятивов, образованных регулярным способом обратной деривации.¹¹ Именно это, вопреки широко распространенному мнению, и имеет место в славянских языках и, в частности, в русском. В славистике давно уже известно, что многие, если не большинство современных *pluralia tantum* в исторической перспективе суть дериваты регулярных форм ед.ч. праславянских существительных (прасл. **gospь*, **grablja*, **jasьbь*, **kolo*, **tylo*, **vidla* и мн. др.), но в литературе господствует своеобразный телеологический подход к истории конкретных славянских языков, якобы стремящихся в ходе многовекового развития оформить этот класс существительных именно как *pluralia tantum*, а не иначе, причем отклонения от такого однонаправленного развития приписываются лишь древнейшему, праславянскому состоянию или состояниям, хронологически близким к нему, например, старославянскому или древнесербскому (см. особенно [Дегтярев 1982: 68, 71]).¹²

¹⁰ Haspelmath M. A grammar of Lezgian. Berlin, 1993. P. 81–82.

¹¹ Правилам формирования секундарных сингулятивов в русском языке мы надеемся посвятить следующую статью настоящей серии, в которой помимо прочего будет рассмотрен вопрос о родовой принадлежности русских *pluralia tantum*.

¹² «Наряду с обычным мн.ч. *оуста* в славяно-сербском источнике — Вукановом св. отмечено ед.ч. *оусто* — во фразе: *їзїкь оусто несть имь* (л. 158а. 15–18). Это свидетельствует о живой связи имен *pluralia tantum* и соответствующих первообразных форм ед.ч. в древних языках и показывает, что значение количественности, исконное для категории числа, в древнем строе славянских языков ощущалось как важнейшее значение числа» [Дегтярев 1982: 68].

Известно и то, что рефлексy таких праславянских лексем в современных славянских языках совершенно не обязательно оформлены как параллельные *pluralia tantum* (ср. словен. *jaslo* и рус. *ясли*; далее белорус. *дрожджа* и рус. *дрожжи*), но даже знание этих фактов не удерживает славистов от неверных обобщений, что для класса *pluralia tantum* свойственна «специфическая полисемия: определенное лексическое значение оказывается возможным только в форме мн.ч.» [Mečkovska 1982: 27]. Если же отвлечься от строго нормированных систем современных стандартных славянских языков в том виде, в котором они представлены в грамматиках, словарях и справочниках XX века, и обратиться к не кодифицированным современными лингвистами формам, то нетрудно обнаружить, например, что в конкретных славянских языках на всем протяжении их истории лексическое значение «название предмета, состоящего из двух или нескольких частей, а также содержащего две или более одинаковые части (сложный предмет)» (на основании которого и выделяется прототипическая группа *pluralia tantum*) могло и может выражаться лексемой в форме ед.ч., формально соотносимой с лексемой *plurale tantum* стандартного языка как регулярная форма ед.ч.

В подтверждение этого тезиса обратимся к материалу русского языка и начнем с такого очевидного несоответствия ныне действующей русской норме (в том виде, как она представлена в новейших словарях и грамматиках), как употребление лексемы *вила* в значении «сельскохозяйственное орудие — несколько длинных металлических зубьев на деревянной рукояти» (см. [Ожегов, Шведова 1999] и другие нормативные словари) в языке Крылова, Лескова и Маяковского:

Вот новый Геркулес, со всей собравшись силой, Что только было в нем, Отнес полчерепу медведю топором И брюхо проколол ему железной вилой. (Крылов)

... и он раз пошел весной на двор, вилой навоз ковырять. (Лесков)

В е с т о в ы е (недовольно) Взяли бы по виле, сами бы ловили.

К л е м а н с о Молчать! (Маяковский)

Такое употребление, однако, вполне отражает старую русскую литературную норму, зафиксированную Я. К. Гротом в незавершенном издании «Словарь русского языка, составленный Вторым отделением императорской академии наук», где находим: *вила*, *ы*, *ж.*; более употреб. *мн. вилы*, *вил* [СРЯ 1895: 419].

Значительное количество (не менее полутора десятков¹³) аналогичных примеров обнаруживаем в исторических словарях русского языка, от древнерусского периода до XVIII века (далее представлены лишь лексемы, значение которых полностью идентично значению современных стандартноязыковых *pluralia tantum*, список которых приведен выше; исключены также заведомые южнославянизмы):¹⁴

вѣсь, *м.* Весы. Да в анбаре болшом над погребом... вѣски мѣденые болшие, **вѣсь** важеной с чепми и з досками, другой **вѣсь** без чепей и один **вес** отдан на гостин немецкой двор. Кн. пер. Псков. печ. м., 175. 1639 г. [СРЯ XI–XVII 2: 110–111];

гусль, *ж.* Радуйся... **гусль** богодвижимая. Ж. Пр. Уст.², 135. XVI–XVII вв. ~ 1554 г. [СРЯ XI–XVII 4: 161]; **гусль**, *и, ж.* [СРЯ XVIII 6: 16]; **гусль** = **гжсль**; употребл. большею частью во множ. ч.: **гусли** [Срезневский 1958 1: 610];

козель (козыль), *м.* То же, что козлы (в значении «Подставка на ножках в распорку различного назначения» [СРЯ XI–XVII 7: 225]). Бити его [холопа] передь холопымь приказомь кнутомь на **козлѣ** нещадно. Ул. Ал., 267 об. 1649 г. [СРЯ XI–XVII 7: 223];

курант 1702, *а и у, м.* (редко) [СРЯ XVIII 11: 82];

лата, *ж.* Латы. Дано ему ружье: карабинь да пистоль, а **лата** дана съ рейтаромь съ Тевлеемь Баймастовымь. Пенз. дес., 329. 1680 г. [СРЯ XI–XVII 8: 178, 180]; **лата**, *ы, ж.* (редко) [СРЯ XVIII 11: 127];

нара, *ы, ж.* [СРЯ XVIII 14: 30];

панталон, *ед.* в «Полный французский и российский лексикон» 1786 г., II, 218 [Черных 1993 I: 621];

¹³ Поскольку ни один из полных исторических и диалектных словарей русского языка не завершен, постольку количественный аспект дела рассматривать пока преждевременно.

¹⁴ Таким образом, в списке не приводятся лексемы вроде др.-рус. *шахматъ*; «Со знач. 'клетка' это слово употреблялось и в форме м.р. шахмат (ед.): пятнатцат шахматов, а в *шахмате*, в одном шестнатцат зерен» (о жемчугах), пример 1628 г. [Черных 1993 2: 406]. Аналогичным образом в следующий список не включены и соответствующие диалектные лексемы: *вила*, *-ы, ж.* Одна часть деревянной рогатины. Россоху отломил, одну **вилу**. [ПОС 4: 96]; *кандала*, *ы, ж.* Доска, палка, которая вешается на шею животного, чтобы помешать ему быстро передвигаться. Иркут. [СРНГ 13: 38]; *очко*, *а, ср.* Одно стеклышко очков. **Очко** утеряла. Арх. [СРНГ 25: 70].

- перило, *с.* Невысокая ограда (обычно по краю лестницы, моста и т.п.);¹⁵ перила. И рундукъ съ периломъ на башню ходити подь верхними дверьми здѣлали. Арх. Стр. II 886. 1634 г. [СРЯ XI–XVII 14: 307];
- помочь, *ж.* (редко) Ремни, тесьма для подвески, прикрепления чего-л. 2 котла ѣстовныхъ, котель квасной всѣ з дугами, противень с помоч<ь>ю. А. Кир.-Б.м., отд.1, Г № 104. 1656 г. [СРЯ XI–XVII 17: 32];
- путо, *с.* [СРЯ XI–XVII 21: 64]; пѣто = пѣто (употребл. большею частью в двойств. или множ.ч.: пѣты, пѣта) — вязи, узы [Срезневский 1958 2: 1735];
- сотъ (сѣтъ), *м.* собир.; тж. соты, мн. Яже акы бѣчела любодѣльна съ всякого цвѣта... събравъ акы въ единь сѣтъ. Изб. Св. 1073 г.², 202. Оцца сота — трубочки сота медвенного. Алф.¹. 159 об. XVII в. [СРЯ XI–XVII 26: 232];
- ѡза — оковы (употр. большею частью во множ.) [Срезневский 1958 3: 1168];
- хоромъ — домъ, строенье [Срезневский 1958 3: 1387; Черных 1993 II: 352];
- щипьць [Срезневский 1958: 1609]; ср. у Р. Джемса (РАС, 1618–1619 гг.): *schepets* — «a little pair of pinsars» [Черных 1993 II: 436].

Совершенно обычны аналогичные формы в современных русских диалектах:

- вес, -а (-у), *м.* Весы. Это вес, старинной вес. [АОС 3: 150]; вес, а, *м.* Безмен. (Вят., Киров.) Весы старинные. Это вес, на колбу груз вешаем, а на скалку — гирю. Киров. [СРНГ 4: 179];
- вила, *ы, ж.* Вилы. Вила с трем рогам, дак трое — рожка. Свердл. [СРНГ 4: 279]; вила см. вилы [ПОС 4: 14]; виль, *ж.?* То же, что вилы 1. Виль так и зовут, виль для сена. [ПОС 4: 17];
- ворот, -а (-у), *м.* 1. Проход в изгороди, калитка. Ср. ворота в 3 и 4 знач. Йесьли ворот закладен в пожню, так росклади. А нынѣ фсѣ розвалилось, не заботица, идѣт, ворот полою оставит, да терпеть не можно. 2. Входная дверь в жилой дом, какое-н. строение. Ворот старой да худой — не можѣт нового зъделать. [АОС 5: 101];
- грабля, *и, ж.* То же, что грабли. Фся — урабля, вот калодачка, ета зубы, ета урабавильна. [ПОС 7: 168]; грабля, *и, ж.* Грабли. Екатериносл., 1857. Арх. [СРНГ 7: 104];

¹⁵ Ср. значение рус. *перила* «ограждение по краю лестницы, балкона, моста».

- грабель, и, *жс*. То же, что грабли. Два рубля аддале за тую грабель, старые грабли сламались. [ПОС 7: 163];
- грабель, бля, *м*. Ручные или конные грабли. Возьми грабель да сено сгребай. Гурьев., Зап.-Казах., Самар. [СРНГ 7: 104];
- гусель, *жс*. Разговорник Т. Фенне, 57, 1607 г. [ПОС 8: 93];
- гуся, *жс*. То же, что гусли. Жёнка не гуся, на стѣну не повесить. [Пословица]. Разговорник Т. Фенне, 467, 1607 г. [ПОС 8: 94];
- клеща, и, *жс*. Клешня (рака). [СРНГ 13: 292];
- козёл, зла, *м*. Козлы для пилки дров. Пск., Твер., Калинин., КАССР, Том. [СРНГ 14: 59];
- кусачка, и, *ж*. Щипцы для выдергивания гвоздей. Вят. [СРНГ 16: 156];
- лат, а, *м*. То же, что 3. Лата. Ермак и ударил себя в грудь, индо стальной лат на нем затрещал и лопнул. [СРНГ 16: 285];
- лата, ы, *жс*. Металлическая броня, защищающая грудь и спину воина; латы. Не ради красы-басы молодецкие, Ради крепости богатырские Одевал он лату богатырскую. Онеж. [СРНГ 16: 285];
- ножня, и, *жс*. Ножны для охотничьего ножа на ремне. На ремне натопорня и топор, ножня повешена, в ножне нож. Арх. [СРНГ 21: 271];
- носилка, и, *жс*. Приспособление для переноски тяжестей; носилки. Возьми носилку, у ней колышки вязки; ну колышки еще рогами называют. Урал. [СРНГ 21: 287];
- носилок, лка, *м*. Ящик для переноски инструментов. В носилок сложишь все, что плотнику надо. [СРНГ 21: 287];
- подмосток, *м*. Мостки у берега. Мы с подмостка белье полощем, а ребятишки ныряют с него. Моск. [СРНГ 28: 86];
- полат, *м*. Полати (для спанья). Раньше доски на печку накладут — это и был полат. Там дети спали. Амур. [СРНГ 29: 36];
- полать, *жс*. Полати для сна. Твер. Сейчас рассыпали какой лук для еды на полать. Краснояр. [СРНГ 29: 38];
- путо, *ср*. (повсеместно) Свил новое толстое путо. [СРНГ 33: 155];
- пьяльце, *ср*. Пьяльце держит холст. [СРНГ 33: 215].

Итак, для диасистемы русского национального языка на всем протяжении его истории характерно не только функционирование флексии мн.ч. как уникального словообразовательного форманта, используемого для обозначения парных и сложных предметов, что приводит к формированию класса имен pluralia tantum с очевидным

конфликтом собирательной семантики, плюральной формы и частично собирательной, частично плюральной синтактики, но и обозначение тех же предметов (наряду с обозначением частей этих предметов) формами ед.ч. тех же самых лексем, уже лишенными собирательного значения и полностью и непротиворечиво интегрированными в систему словоизменения. Тенденция к формированию морфологически дефектного типа *pluralia tantum* очевидным образом сосуществует в русском языке с тенденцией к недопущению этой дефектности путем поддержки постоянной структурной (формальной и семантической) связи с каноном словоизменения, правда, за счет увеличения тем самым числа языковых омонимов в гипотетической частной системе, обладающей полным инвентарем возможных форм, ср:

		Неколичественная синтактика		
		Sg.	Pl.	
Количественная синтактика	Количественное числительное	<i>одна вила</i> <i>острая вила</i> <i>вила</i> 'одна часть предмета вилы'	<i>пять вил</i> <i>острые вилы</i> <i>вилы</i> 'несколько частей предмета или предметов вилы'	
		<i>одна вила</i> <i>острая вила</i> <i>вила</i> 'вилы; один предмет'	<i>пять вил</i> <i>острые вилы</i> <i>вилы</i> 'вилы; несколько предметов'	
			<i>одни</i> ¹⁶ <i>вилы</i> <i>острые вилы</i> <i>вилы</i> 'вилы; один сложный предмет'	
	Собирательное числительное		<i>пятеро вил</i> или <i>пятеры вилы</i> <i>острые вилы</i> <i>вилы</i> 'вилы; несколько сложных предметов'	
		Sg.	Coll.	Pl.
		Количественная семантика		

¹⁶ Напомним, что славянские собирательные числительные не включают в свой состав числительного ед.ч.

Таким образом, ни формальных, ни семантических системно обусловленных принципиальных запретов на построение словоформ с грамемой ед.ч. при т. наз. существительных *pluralia tantum* в славянских языках и, в частности, в русском, не существует. Вполне допустимыми представляются даже частные славянские системы, в которых модель *plugaia tantum* была бы посредством сингуляризации сведена к минимуму или устранена полностью (например, под немецким или тюркским влиянием).¹⁷

Устранение из системы целых ее фрагментов путем запрета на образование таких форм имеет место лишь в искусственно сконструированной норме стандартной разновидности этнического языка и не релевантно для его некодифицированных форм. Норма эта, в соответствии с ее объективными функциями в современном обществе, остается объектом постоянной целеполагающей деятельности лингвистов, стремящихся к ее усовершенствованию, а потому принципиально *изменчива*. Тем самым оказываются нерелевантными также базирующиеся на стандартноязыковых описаниях общеграмматические и типологические обобщения касательно языков в целом, которые, возводя аномалию в норму, в конечном итоге некорректно представляют конкретный языковой тип на фоне языков мира.

ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ

- АОС* — Архангельский областной словарь. Под ред. О. Г. Гецовој. Вып. 1—Москва, 1980—
- Барсов 1981* — Российская грамматика Антона Алексеевича Барсова. Москва.
- Бромлей, Булатова 1972* — Бромлей С. В., Булатова Л. Н. Очерки морфологии русских говоров. Москва.
- Васильева 1972* — Васильева В. Ф. Категория числа и существительные *pluralia tantum*// Вестник МГУ. Серия Филология, № 1, 1972. С. 56–67.
- Виноградов 1947* — Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове). М.-Л.
- Граудина и др. 1976* — Граудина Л. К., Ицкович В. К., Катлинская Л. П. Грамматическая правильность русской речи. Опыт частотно-стилистического словаря вариантов. Москва.
- ДАРЯ II 1989* — Диалектологический атлас русского языка. Центр Европейской части СССР. В трех выпусках. Выпуск II. Морфология. Комментарии к картам. Москва.

¹⁷ Кажется позволительным, например, прогнозировать развитие в этом направлении в болгарских или лужицко-сербских диалектах (равно как и в русских диалектах, находящихся в контакте с тюркскими языками). Напротив, латинское и французское влияние на русскую норму должно было способствовать активизации *pluralia tantum*.

- Дегтярев 1982* — Дегтярев В. И. Происхождение имен pluralia tantum в славянских языках// Вопросы языкознания. № 1, 1982. С.65–77.
- Зализняк 1967* — Зализняк А. А. Русское именное словоизменение. Москва.
- Зализняк 1977* — А. А. Зализняк. Грамматический словарь русского языка. Словоизменение. Около 100000 слов. Москва.
- Зализняк 2003* — А. А. Зализняк. Грамматический словарь русского языка. Словоизменение. Около 110000 слов. Издание 4-е, исправленное и дополненное. Москва.
- Иорданиди, Крысько 2000* — Иорданиди С. И., Крысько В. Б. Историческая грамматика древнерусского языка. Под ред. В. Б. Крысько. Т. I. Множественное число именного склонения. Москва.
- Лопушанская, Шептухина 2001* — Лопушанская С. П., Шептухина Е. М. Обратный словник к Словарю древнерусского языка (XI–XIV вв.) [В 10 томах. Москва, 1988–2001 и след.]. Волгоград, 2001. 2-е изд., доп.
- Ляшевская 2001* — Ляшевская О. Н. Сложные предметы и их части // Russian linguistics Vol. 25. P.282–313.
- МДАБЯ 2005* — Малый диалектологический атлас балканских языков. Под ред. А. Н. Соболева. Серия грамматическая. Том I. Категории имени существительного. München.
- Мельчук 1997* — Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. I. Введение. Часть первая: Слово. Москва; Вена. (Перев. с франц.).
- Мельчук 1998* — Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. II. Часть вторая: Морфологические значения. Москва; Вена. (Перев. с франц.).
- Мельчук 2000* — Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. III. Часть третья: Морфологические средства. Часть четвертая: Морфологические синтактики. Москва; Вена. (Перев. с франц.).
- Норман, Супрунчук* — Норман Б., Супрунчук Н. О существительных pluralia tantum в славянских языках// Сборник Матице српске за славистику. Кв. 58–59, 2000. С. 57–66.
- Ожегов, Шведова 1999* — Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Москва. 4-е изд., доп.
- Перцов 2003* — Перцов Н. В. Возвратные страдательные формы русского глагола в связи с проблемой существования в морфологии// Вопросы языкознания. № 4, 2003. С.43–71.
- ПОС* — Псковский областной словарь с историческими данными. Вып. 1– Ленинград, 1967–
- СРНГ* — Словарь русских народных говоров. Выпуск 1– М.-Л., 1965–
- РГ 1980* — Русская грамматика. Том I. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Москва.
- РД 1965* — Русская диалектология. Под ред. Р. И. Аванесова и В. Г. Орловой. Москва.
- РД 1973* — Русская диалектология. Под ред. П. С. Кузнецова. Москва.
- РНС 1991* — Русско-немецкий словарь (основной). Около 53 000 слов. Издание 11-е, стереотипное, под редакцией К. Лейна. Кёльн; Москва.
- СДРЯ* — Словарь древнерусского языка. (XI–XIV вв.) Т. I–VII-. Москва, 1988–
- Солженицын 1990* — Солженицын А. И. Русский словарь языкового расширения. Москва.

- Срезневский 1958* — Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка. Т. I–III. Москва. 2-е изд.
- СРЯ XI–XVII* — Словарь русского языка XI–XVII вв. Т. I— Москва, 1975—
- СРЯ XVIII* — Словарь русского языка XVIII века. Ленинград, 1975—
- СРЯ 1895* — Словарь русского языка, составленный Вторым отделением Императорской академии наук. Том первый. СПб.
- ТСЖВЯ* — Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля. 3 изд. под ред. И. А. Бодуэна де Куртене. СПб.; Москва. Тт. 1–4: 1903–1909.
- Хабургаев 1990* — Хабургаев Г. А. Очерки исторической морфологии русского языка. Имена. Москва.
- Черных 1993* — Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. Тт. I, II. Москва.
- Шахматов 1941* — Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Редакция и комментарии Е. С. Истриной. Ленинград, 1941. Photomechanic Reprint, the Hague, 1963.
- Шахматов 1957* — Шахматов А. А. Историческая морфология русского языка. Москва.
- Braun 1930* — Braun M. Das Kollektivum und das Plurale tantum im Russischen. Leipzig.
- Bloomfield 1933* — Bloomfield L. Language. London.
- Bowden et al. 1997* — Bowden P. R., Halstead P, Rose T. G. Dictionaryless English Plural Noun Singularisation Using A Corpus-Based List of Irregular Forms// Corpus-based Studies in English. Papers from the seventeenth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 17). Stockholm, May 15–19 1996. Amsterdam; Atlanta, 1997. P. 339–352.
- Corbett 1991* — Corbett G. G. Gender. Cambridge. (Reprint 2003)
- Corbett 2000* — Corbett G. G. Number. Cambridge.
- Corbett 2004* — Corbett G. G. Possible words from the viewpoint of inflectional morphology// Paper presented at Tagung der Internationalen Kommission für die grammatische Struktur der Slawischen Sprachen. Marburg, October 2004 (handout).
- Dąbrowska 1996* — Dąbrowska A. Die Kategorie des Pluraletantum im Polnischen und Deutschen// Славяно-германские языковые паралели. Slavisch-Germanische Sprachparallelen. Совместный исследовательский сборник славистов университетов в Минске и Бохуме. Минск, 1996. С. 122–131.
- Indeks* — Indeks a tergo do materiałów do Słownika języka staroruskiego I. I. Srezniewskiego. Warszawa.
- Isačenko 1975* — Isačenko A. V. Die russische Sprache der Gegenwart. Formenlehre. München.
- Karlsson 2000* — Karlsson F. Defectivity// Morphologie. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung. Hrsg. von Geert Booij, Christian Lehmann, Joachim Mugdan. Berlin; New York, 2000. P.647–654.
- Mečkovska 1982* — Mečkovska N. Samomožinski samostalniki v slovenskem in v vzhodnoslovanskih jeziki// Slavistična revija. 1, 1982. S. 27–46.
- Miklosich 1926* — Miklosich Fr. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. IV. Band. Syntax. Heidelberg, 1926. 2. Ausg.

- Stankiewicz 1968* — Stankiewicz E. Declension and gradation of russian substantives in contemporary standard Russian. the Hague; Paris.
- Večerka 1993* — Večerka R. Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax. II. Die innere Satzstruktur. Freiburg.
- Wierzbicka 1985* — Wierzbicka A. “oats” and “wheat”: the fallacy of arbitrariness// Haiman J. (Ed.). Iconicity in Syntax. Amsterdam; Philadelphia, 1985. P. 311–342.
- Wickens 1992* — Wickens M. A. Grammatical Number in English Nouns: an Empirical and Theoretical Account. Amsterdam. (Current Issues in Linguistic Theory 76).

Резиме

Андреј Н. Собољев

**СЛОВЕНСКЕ ИМЕНИЦЕ ПЛУРАЛИА ТАНТУМ.
ПРОБЛЕМ ДЕФЕКТНЕ ПАРАДИГМЕ**

Системска морфолошка дефектност именица pluralia tantum добија у савременој лингвистичкој типологији веома проблематична семантичка (А. Вежбица, Г. Корбет и др.) и морфолошка (И. А. Мельчук) тумачења. У појединим филологијама, на пример у руској, полазећи од семантичких критеријума понекад се пориче и сама чињеница дефектности (Зализњак третира парадигму таквих именица као потпуну, с хомонимизмом облика *сани* /једнина/ и *сани* /множина/). У овом чланку се словенске именице pluralia tantum дефинишу као граматички облици множине са међусобно противречним односима између плуралског облика, збирног значења и мешовите (плуралске и збирне) синтактичке зависности. Анализирани су синтаксички механизми за решење тих противречности, као и морфолошки начини реинтеграције лексема са дефектном парадигмом у канонску схему (плурализација и сингуларизација). На руској историјској и дијалекатској грађи показано је да је напредо с тенденцијом ка формирању морфолошки дефектне класе именица плурална тантум за словенске језике истовремено карактеристична, у њиховим некодификованим облицима, и тенденција ка уклањању те дефектности путем подршке сталној структурној (формалној и семантичкој) вези с каноном парадигме.

ВЛОЃИМЈЕЖ ПЈАНКА
(Варшава)

ДАЛИ Е ВОЗМОЖНА ДОДРЖАНА СЕМАНТИЧКО-СИНТАКСИЧКА КЛАСИФИКАЦИЈА НА ПРИДАВКИТЕ?

Прашањето се однесува на морфолошките и морфонолошките карактеристики на придавките (придавки со тврди и мекки основи и нивни варијанти) кои во другите словенски јазици (како на пр. во рускиот) се многу важни за деklinацијата, но во македонскиот се сведени на еден тип промена со четири форми (три во еднина и една во множина) во неопределена именска група со тоа што две од нив имаат по две варијантни наставки: за м. род едн. -*o//*-и ср. род едн. -*o//*-е (последнава варијанта е многу ретка).

Кључне речи: афикси, префикси, суфикси, функција суфикса.

Како и кај останатите главни видови зборови: именките и глаголите, кај придавките разликуваме мала група синхронично немотивирани (неизведени) придавки, сложени придавки и придавки образувани со помош на афикси. Овде ќе ја разгледаме последната група, која во речникот е најголема по број. Сепак на страна ќе ги оставиме привидните префиксно-суфиксни образувања од типот: *бессилен* : *без сила*, кои всушност се само суфиксни, бидејќи нивниот префикс е дел од основата што ја сочинува предлошкиот израз (префикс = предлог)¹. Исто така ќе ги изоставиме придавките образувани од броеви, заменки и прилози кои се малубројни. Јадрото на изведените придавки, значи, го сочинуваат придавките образувани од именки, глаголи и од други придавки. Ако ги споредиме формалните средства за образување на именки, придавки и глаголи во словенските јазици, ги забележуваме следниве појави:

1. Префиксите се главно средство за образување глаголи (од други глаголи). Тие се јавуваат како форманти кај еден мал број изведени именки и придавки со извесна закономерност: префиксните именки се изведени од други именки, а префиксните придавки — од други придавки.

2. Суфиксите служат главно за изведување на именки и придавки. Заедно со префикси или без нив исто така образуваат глаголи од именки и придавки (помала група во однос на глаголите изведени од други глаголи).

3. За образување на именки во секој словенски јазик служат стотици суфикси со различна фреквенција и продуктивност. Ако ги вклучиме тука сите можни суфикси за образување на хипокористични деривати (главно од лични имиња), бројот на суфиксите во секој словенски јазик ќе надмине илјада. Надвор од последната група ретко се јавуваат суфикси сврзани со една зборообразувачка категорија, на пр. *-u//a-ишел* кај називите на вршители на дејства. Полифункционалноста на именските суфикси е општа појава. Освен тоа има изведени зборови со различни значења добиени по пат на полисемија (на пр. *влез* 'влегување' и 'место на влегување'), поретко — создадени паралелно поради блиското значење на две сродни зборообразувачки категории (на пр.: вршител на дејство и орудие за вршење на дејство: *сметач*, *жешварка*).

4. За образување на глаголи од други глаголи служат во секој јазик помалку од 20 префикси од словенско потекло и неколку туѓи, кои играат споредна ролја во зборообразувањето и не се вклопуваат во граматичката категорија глаголски вид. Полисемијата кај глаголите е присутна отколку кај именките (на пр. *јојжолти* 'направи жолт' и 'стане жолт'), но не е толку честа, колку би очекувале, имајќи го предвид толку малиот број на префиксите. Причина за тоа е појавата на двојна и тројна префиксација на истата глаголска коренска основа.

5. Сличен е бројот на придавските суфикси: нешто над 20 во македонскиот јазик, без морфонолошките варијанти, кои впрочем се јавуваат и кај префиксите — што не се разликува многу од другите словенски јазици. Меѓутоа двојна или тројна суфиксација кај придавките (скоро) не се среќава. Иако фреквенцијата на глаголските префикси е различна, сепак најчестите префикси се само 3–4 пати почести од поретките (со исклучок на *јред-* и *воз-*). Меѓутоа, додека кај повеќето од придавските префикси фреквенцијата ретко изнесува неколку стотини речнички единици (кај *-(л)естѝ*, *-ов*, *-лив*), има и два суфикса со голема фреквенција: *-ски* (со морфонолошките варијанти *-чки* и *-шки*) — ок. 2200 и *-(е)н* (со многуте морфонолошки варијанти) ок. 4400 во обратниот речник². Во севернословенските јазици освен суфиксите

¹ К. Конески, *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје 1995, с. 115–116.

² *Обратен речник на македонскиот јазик*, сост. В. Миличич, Скопје 1967.

-*n*- и -*sk*- многу висока вреквенција има и суфиксот -*ov*- (во чешкиот и словачкиот јазик -*ovú*, во полскиот и лужичкосрпските јазици -*owu*, во рускиот -*овый* (за разлика од чешкото -*ív*, словачкото -*ov*, руското -*ov*). Со помош на овие три суфикса во полскиот јазик се изведени ок. 74% од сите придавки (неизведени, изведени и сложени)³.

6. Од кажаното произлегува дека останатите суфикси имаат ограничена употреба. Но и тие се најчесто полифункционални. Суфикси специјализирани во една функција се мошне ретки, а изведените со нив деривати се малубројни. Впрочем повеќето од нив се јавуваат кај изведенки со различни основи (именски и глаголски: -(*e*)*n*, -*iv*, -*liv*, -*ití*, -*ovití*//-*evití*, -*estí*; именски, глаголски и придавски: -*av*). Само од именски основи се изведуваат придавки со помош на суфиксите -*in*, -*ov*//-*ev*, -(*j*)*i*, -*ski* (-*чки*, -*шки*), -*aití* и -*lija* (во разговорниот јазик), само со глаголски основи: -*ачки*, -*ечки* и сложените со -(*e*)*n*: (-*ал*-, -*ил*-; -*itel*-; -*aití*-, -*ití*-) -*en*, само од придавски основи: -(*o*)*k* и неговите проширени варијанти.

Спрема тоа, чисто парадигматски опис на придавките, кој поаѓа од функциите на одделните форманти (суфикси), е мошне отежнат. Многу полесно можат да се опишат функциите на именските суфикси, а пред сè на префиксите кај сите видови зборови. Затоа единствена возможна класификација на придавките е доследно спроведена синтагматска класификација која поаѓа од длабоки синтаксички структури како појдовни за зборообразувачките. Но и таа е многу посложена отколку кај именките и глаголите.

Наједноставни за класификација се придавските модификации⁴, т.е. придавките образувани од други придавки по пат на префиксација (со словенски префикси: *йре*-, *йри*-, *су*-, *не*- и со туѓи: *а*-, *анти*-, *квази*-, *контра*-, *ултра*- и др.) и суфиксација (-*ав*, -(*o*)*k*, -*ест* и нивни проширени аломорфи). Со исклучок на основните (непроширени) суфикси -*ав* и -*ест*, формалните средства за изведување на придавки од оваа група се тесно поврзани со нивните функции: негирање, (слаба или силна) интензивност поврзана со деминутивност и аугументативност, а често и со хипокористичност и пејоративност — апсолутна градација (на пр. *зеленикав*), како и временски (*йрасловенски*, *йосидийломски*), месни (*йрансконийиненйален*, *субаркйичен*) и модални (*йрозайаден*, *йсевдонаучен*) значења. Во оваа група спаѓаат и формите

³ *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego*, red. R. Grzegorzczkova i J. Puzynina, Warszawa 1973.

⁴ M. Dokulil, *Teorie odvozování slov. Tvoření slov v češtině*, Praha 1962.

на компаративна градација (степенувањето) од повеќето придавки, кои не образуваат антонимни парови, на пр. *Ова дрво е ѓозелено од она шаму* (ѓозелено 'повеќе зелено', но и двете дрва се зелени). Само кај неколку десетици параметрични придавски лексеми со голема фреквенција, кои образуваат антонимни парови, степенувањето е граматикализирано, на пр. речениците *Драган е ѓовисок од Марко* и *Марко е ѓонизок од Драган* се подеднакво вистински, кога висината на двајцата мажи се содржи меѓу 160 и 170 сантиметри, како и меѓу 190 и 200 сантиметри, тоа значи кога двајцата се ниски или и двајцата високи, бидејќи формата на комаративот семантички не се изведува од формата на позитивот, туку од општото значење на антонимниот пар 'висина (на човекот)' = 'вертикална димензија нагоре од површината на земјата'. Оваа категорија, значи е не само зборообразувачка, туку и флексивна, како и категоријата глаголски вид, која е флексивна кај суфиксалните изведенки — несвршени глаголи образувани од свршени, или/и зборообразувачка — кај изведените префиксални свршени глаголи.

Втора група која изразито се изделува семантички (но не и формално) се придавските транспозиции кои се придружувачки на именските транспозиции — номинализации, кои што ја скратуваат подредената реченица, на пр.: *Прејседајтелот ѓговореше да ги ѓоздрави гостините. Тоа ѓраеше десет минути.* → *Поздравниот говор на ѓрејседајтелот ѓраеше десет минути.* Придавските транспозиции изразуваат синтаксички категории: цел (*ѓрошестен мари*), резултат (*воени урнатини*), време/начин (*зајадлив разговор*, *сѓоекоен разговор*). Придавки од овој вид се образуваат како од глаголи, така и од апстрактни именки, т.е. од зборови со длабинско предикативно значење.

Најголемиот дел од придавките кои се изведени од именки и глаголи, образуваат многу разгранета група на односни придавки кои ги изразуваат односите на предикатот на реченицата со еден од аргументите или односите меѓу два аргумента со занемарен предикат. Качествени значења кај одделни придавки можат да се појават само во определен реченички контекст, затоа тешко би можело да се разликува на пр. односно кај *којшито живошито* и качествено значење кај *красшава жба*⁵.

Доста доследна класификација на односните придавки, базирана врз појдовниот предикатско-аргументски синтаксички структури, досега е позната само во полската академска граматика. Нејзин автор

⁵ К. Koneski, *op. cit.* с. 102 i 103.

е Кристина Калас⁶. Недостаток на оваа класификација е тоа што појдовните структури не се длабински, туку површински, што причинува дека семантички слични изведенки, како на пр. *ptaki wędrowne* 'птици преселници' и *przedsiębiorstwo połowowe* 'рибарско претпријатие' не се наоѓаат во една поголема група деривати, само затоа што првата придавка *wędrowny* се изведува површински од глаголот *wędrować* 'патува, скита', а втората *połowowy* од апстрактната именка *połów* 'риболов', иако двете зборообразувачки бази се предикати: втората со семантички празен глагол *dokonywać połowów* 'лови риби, се занимава со риболов'. Слично се третирали именките од овој вид и во зборообразувањето на именките, чии автори се Р. Гжегорчикова и Ј. Пузинина⁷. Меѓутоа сосема правилно кај односните придавки се изделени сличните релации како кај зборообразувањето на именките. Имено тоа се семантичките ролји, кои им одговараат на длабинските падежи: субјектот (најчесто тоа е агенсот), пациенсот и резултатот, инструментот и местото — паралелни со длабинскиот номинатив, акузатив, инструментал и локатив⁸. Тие влегуваат во односи со предикатот или со другите аргументи од истата реченица во случај на занемарување на предикатот. Освен тоа, кај придавките се јавуваат, слично како кај именките, односите: посесивност и партитивност, што му одговараат на површинскиот генитив, како и симилативност.

Оваа поврзаност со зборообразувањето на именките ќе ја илустрираме со постепениите фази на номинацијата на поимот 'спална', но — заради подобра прегледност — со српските изрази: *соба за спавање*, *спаваћа соба* и *спаваоница*⁹. Семантичкиот елемент 'вршител на дејството' не е изразен во ниедна од овие конструкции, бидејќи тој има општа квантификација 'секој'. Хабитуалноста е изразена со итеративниот глагол со суфиксот *-ва-* (срп. *спаваати*, спор. пол. *syriać* : *syrialnia* за разлика од *spaaiи* и *syriać*; во македонскиот јазик нема таква форма), а намената — со предлогот *за*, но само во првиот израз. Во сите овие конструкции е изразено основното предикатско значење, имено со по-

⁶ K. Kallas, *Słowotwórstwo przymiotników* [во:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, red. nauk. S. Urbańczyk. *Morfologia*, Warszawa 1984, с. 408–449.

⁷ R. Grzegorzczkova, J. Puzynina, *Słowotwórstwo rzeczowników* [во:] *Gramatyka* [...], с. 332–407.

⁸ В. Пјанка, *Месџошо на зборообразувањето во семантичката грамајтика* [во:] *20 Научна дискусија на 26 Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје 1994, с. 121–131; В. Пјанка, *Языковая номинация как проблема сопоставительного языкознания* [во:] *Языковая номинация. Тезисы докладов международной научной конференции*, Минск 1996.

⁹ В. Пјанка, *Языковая номинация как проблема сопоставительного языкознания* (во печат во *Wiener slavistisches Jahrbuch*).

мош на глаголската коренска основа *сѣа-* на истиот начин, како и категоријалното значење на оваа номинација — 'место' — со различни средства: лексемата *соба* во првите две конструкции и со суфиксот *-оница* <*-a-l'-ń-ic+a во дериватот. Придавката *сѣаваћа* е усогласена со именката *соба* по категориите род, број и падеж, како во секоја именска група од овој вид. Суфиксот *-a+ћ+a* врши чисто формална функција (како впрочем кај поголемиот дел од сите односни придавки) за образување придавки од глаголи и не може да се споредува со именскиот суфикс *-аоница*, кој е носител на основното категоријално значење 'место'. Придавскиот суфикс по својата функција може да се спореди со интерфиксот *-о-* во сложенките од типот *водовод*. Поради оваа суштествена разлика именската изведенка *сѣаваоница* спаѓа во мутациите, додека придавската изведенка *сѣаваћа* не наоѓа воопшто место меѓу Докулиловите видови изведенки¹⁰. Ке ја наречеме атрибутизација, аналогно на номинализациите. Бидејќи сепак конструкциите *соба за сѣавање*, *сѣаваћа соба* и *сѣаваоница* спаѓаат во истата ономазиолошка категорија, придавката *сѣаваћа* не може да се разгледува посебно од именката *соба* (спор. ги семантичките односи во конструкциите: *сѣаваћа кошуља* и *сѣаваћа болест*). Со други зборови: односната придавка покажува различни семантички односи зависно од именката со која е во синтаксичка и семантичка врска. За ова води сметка Кирил Конески, кој на повеќе места во своето *Зборообразување...* го подвлекува тоа, на пр.: „Општото значење на овој вид придавки е 'што се однесува на тоа што е именувано во основата' [...]. За овој тип придавки посебно се карактеристични различните конкретизации кои зависат од семантичкиот карактер на мотивирачкиот збор и на определувачката именка во атрибутичкиот состав: *градежен материјал*, *градежен инженер*, *градежен факултет* [...]“¹¹.

Но токму овие конкретизации, сфатени категоријално, треба да бидат основа на семантичката класификација на односните придавки. Ако земеме придавки со поголема поврзаност со именките во одделни ономазиолошки категории, ќе видиме дека кај некои од нив се јавуваат често над десет такви категории, како кај придавката *царск-* (*-и*, *-а*, *-о*; *-и*), меѓу другото во синтагмите со *јосеџа*, *свадба*, *власџ*; *досџоинсџво*, *величестџво*; *двор(ец)*, *јресџол*, *круна*, *џиџула*; *указ*, *јодарок*; *род*, *двор*; *довереник*; *влада*; *служба*; *Русија*; *јай*, *друм*; *враџа*; *рез*; *јадење*; *вода*¹². Слично во српскиот, бугарскиот или рускиот јазик.

¹⁰ М. Dokulil, *op. cit.*

¹¹ К. Конески, *op. cit.*, с.101–102.

¹² *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски џолкувања*, ред Б. Конески, т. 3, Скопје 1966.

Ако ги земеме предвид двата фактора: 1. категоријалната полифункционалност на одделните придавки и 2. големата фреквенција на 2–3 полифункционални суфикси во секој словенски јазик, можеме да речеме дека точна зборообразувачка и семантичко-синтаксичка класификација на односните придавки е возможна под услов претходно да се изработат семантичко-синтаксички речници на придавките, од типот на постоечките речници на глаголите¹³. Досегашните зборообразувачки класификации се обично интуитивни. А тоа уште повеќе се однесува на лексикографските класификации, содржани во толковните и други речници.

Zusammenfassung

Włodzimierz Pianka

IST EINE FOLGERICHTIGE SEMANTISCH-SYNTAKTISCHE KLASSIFIZIERUNG DER ADJEKTIVE MÖGLICH?

Im Aufsatz handelt sich es um eine semantisch-syntaktische Wortbildungsklassifizierung der Relativadjektive in den slavischen Sprachen. Ableitungen dieser Art gehören zu keinen von Miloš Dokulić benannten (transpositiven, modifikativen und mutativen) Derivaten. Wegen oft nur struktureller Funktion der Affixe, ihrer kleinen Zahl und großer Verbindungsfähigkeit homonymer Adjektive mit Substantiven, welche unterschiedliche Bedeutungen ausdrücken, sowie wegen hoher Frequenz bei nur 2–3 Suffixen (-n-, -sk-, -ov-) in allen slavischen Sprachen, ist die Klassifizierung der Adjektive kompliziert. Ziemlich einfach sind die semantisch-syntaktischen Verhältnisse nur bei den Modifizierungen, die Ausdrücke für komparative, diminutive / augmentative, intensive, expressive, modale u. ä. Kategorien darstellen. Sehr kompliziert sind die Transpositionen (Adjektivisierungen — benannt hier symmetrisch zu den Nominalisierungen), welche wir als Derivate, die Satzinhalte kondensieren, betrachten, z. B. mak. *Претседателот зборуваше да ги поздрават гостините. Тоа траеше десет минути.* → *Поздравниот говор на претседателот траеше десет минути.* 'Der Vorsitzende redete um die Gäste zu begrüßen. Es dauerte zehn Minuten. → Die Begrüßungsrede des Vorsitzenden dauerte zehn Minuten.' Viel öfter als die Adjektivisierungen sind in den slavischen Sprachen die adjektivischen Mutationen, welcher Klassifizierung nur in einer Verbindung mit den Substantiven möglich ist (Relativadjektive + Substantive), denen im Deutschen und in vielen anderen europäischen Sprachen die zusammengesetzten Substantive entsprechen. Die semantisch-syntaktischen Strukturen beider Arten sind immer des selben Charakters trotz aller formalen Unterschiede. Sie drücken nämlich immer Prädikat-Argument-Satzteilstruktur aus, vgl. serb. *сјаваоница, сјавања соба, соба за сјавање* und dt. *Schlafzimmer*. Deswegen kann nur die semantische Satzgliederung die Klassifizierung der Relativsätze ermöglichen. Dazu könnten auch die semantisch-syntaktischen Wörterbücher der Adjektive helfen, weil die bisherigen Wortbildungs- und lexikographischen Klassifikationen nur intuitiv sind.

¹³ *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, red. nauk. K. Polański, t. 1 Wrocław 1980— t. 5 Kraków 1992; *Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи*, т. 1–6, раководител Б. Корубин, Скопје 1992–2001.

ИВАНА АНТОНИЋ
(Нови Сад)

СУБЈЕКАТСКИ ГЕНИТИВ У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се даје преглед синтаксичко-семантичких структура са тзв. субјекатским генитивом, описују се и на одређени начин сучељавају сви синтаксичко-семантички модели са овим типом генитива и образлажу нужни синтаксичко-семантички услови који утичу на његову појаву, уз коментар неопходних прагматичких услова, тамо где је то релевантно. У односу на досадашња тумачења проширује се ова категорија, а појава генитива у одређеним моделима које су и други аутори помињали експлицитно се сврстава у ову категорију, што раније није био случај. Субјекатски генитив, као експонент граматичког субјекта дубинске предикације или предикације редуковане релативне клаузе, или денотатор семантичког субјекта, у оба случаја са значењем агенса — директног вршиоца радње или посредника, али и псеудоагенса — нпр. носиоца особине, стања или осећања, егзистента, каузатора, посесора, диспозитора ..., остварује се подједнако у номиналним и вербалним структурама, а у посебном случају и у околишаној варијанти реченице уз један тип модалних партикула са специфичним прагматичким ефектом.

Кључне речи: Лингвистика. Српски језик. Стандард. Синтакса. Семантика. Прагматика. Синтаксичка семантика. Прагматичка семантика. Падеж. Генитив. Субјекат. Агенс. Псеудоагенс.

У досадашњој граматичкој литератури посвећеној различитим аспектима значења и употребе падежа у српском језику под појмом СУБЈЕКАТСКОГ ГЕНИТИВА сматран је само слободни генитив у именичкој синтагми уз тзв. глаголску (Стевановић 1969¹/1979³; Фелешко [1970] 1995), односно девербативну именицу (Ivić, M. 1967; Radovanović 1977 (II) / 1978). При том, у досадашњим типолошким разврставањима генитивних структура уопште, субјекатски генитив је третиран на два различита начина. Стевановић (1969¹/1979³, 179-180) га је сматрао само подтипом веома широко схваћене категорије посесив-

¹ Посесивни генитив Стевановић (1969¹/1979³, 175) третира као један од три основна значењска типа генитива без предлога (поред партитивног и аблативног) и веома га широко дефинише: то је онај генитив којим се „казује да се један појам у потпуности тиче другог појма“.

ног генитива,¹ а Ivić, M. (1967), у оквиру разматрања односа генитивне форме именица и одговарајућих придевских образовања, и Фелешко ([1970] 1995, 25–28), у оквиру детаљнијих разматрања генитива, сматрају да га у типолошкој хијерархији не треба подводити под посесивно значење, већ да му треба придати статус засебног синтаксичко-семантичког типа. Но, и Фелешко, као и Стевановић, за полазни класификациони критериј узима формалну реализацију (тј. структурни лик) па субјекатски генитив уз глаголску именицу разматра у оквиру категорије „генитива без предлога у адноминалној позицији као граматички падеж“. Испитујући детаљно девербативну именицу као кондензатор реченичног садржаја, Radovanović (1977 (II), 135–140 / 1978, 137–142), сагласно Фелешку ([1970] 1995), посебно разматра субјекатски генитив уз девербативну именицу у улози кондензатора (у посебном, завршном поглављу под називом „Посебни проблеми ...“), актуализујући при том нарочито однос субјекатског и објекатског генитива. Уз то, имајући у виду дубинску семантичку базу синтагми с девербативном именицом и субјекатским генитивом, у примерима којима је располагао, а чини ми се и под утицајем имплицитног Фелешковог става (в. ниже напомену дату у вези с моделом в), Radovanović (1977 (II), 136 / 1978, 138: напомена 197) сматра да „сам термин *субјекатски генитив* није најсрећније одабран“ и залаже се за „прикладније термилошко решење *генитив агенса*“ из чега проистиче да су оба аутора субјекатски генитив поистовећивали са агенсом.² Ова чињеница свакако једним делом произилази из структурног модела који су ови аутори регистровали у својој грађи, али иза тога се у основи крије и, у традиционалној граматичкој, у начелу, тумачење субјекта као вршиоца радње предиката реченице.³ Излагање које следи има за циљ да потврди оправданост и једног и другог термилошког решења и, уз извесну допуну, аргументује потребу за њиховим хијерархијским устројењем.

² Занимљива појмовно-термилошка комбинација среће се код Танасића (1996). Најме, овај аутор говори о исказивању *агенса* уз девербативне именице (и у овом раду скреће пажњу на важан тип структуре — уп. ниже модел б), фокусирајући тиме исправну семантичку страну ствари, али истовремено за генитив којим се исказује тај агенс задржава традиционални термин *посесивни генитив*.

³ У целини узевши, у досадашњој граматичкој литератури, појмовно-термилошко решење *агенс* аутори употребљавају недовољно прецизно. Далеко ређе под агенсом се подразумева искључиво вршилац радње, а неупоредиво чешће агенс је заправо само семантички појам / термин пандан субјекту као граматичком појму / термину.

У својим досадашњим истраживањима синтаксе и семантике, а у релевантним случајевима и прагматике, падежа у савременом стандардном српском језику,⁴ а уважавајући свакако све оно што су истраживачи досада учинили на овом пољу, покушала сам да знане чињенице постројим на нешто друкчији начин, додајући при том низ нових детаља које сам током рада на анализи подједнако и литературе и језичке грађе уочила, а на које се аутори до сада или нису уопште освртали или су их разматрали у склопу других тема. У овом раду детаљније ћу представити своје виђење (као, наравно, само једно од могућих виђења) и досада знане категорије тзв. субјекатског генитива, настојећи да издвојим и на неки начин сучелим све синтаксичко-семантичке моделе с овим типом генитива и формулишем нужне синтаксичко-семантичке услове који утичу на његову појаву.

У уводу најопштије одређење. СУБЈЕКАТСКИ ГЕНИТИВ јесте генитив у различитим синтаксичко-семантичким структурама: НОМИНАЛНИМ и ВЕРБАЛНИМ, а у посебном случају и у тзв. ОКАЗИОНАЛНОЈ ВАРИЈАНТИ РЕЧЕНИЦЕ уз један тип модалних партикула у експресивној прагматичкој ситуацији. У номиналним структурама, то је слободни генитив, предлошки генитив или генитив с обавезним детерминатором (граматички или лексички условљеним) у позицији зависног члана номиналне синтагме, као експонент граматичког субјекта у номинативу дубинске предикације (екстензивне клаузе) и са значењем агенса или псеудоагенса. У вербалним структурама, то је слободни генитив или генитив с предлогом као денотатор семантичког субјекта — агенса или псеудоагенса. У окازیоналној варијанти реченице уз модалне партикуле, то је слободни генитив као експонент граматичког субјекта у номинативу предикације пуне реченичне структуре са значењем агенса.

Основни модел: N + Ag / PseudoAg [\leftarrow N_{Gen}]⁵
 V + Ag / PseudoAg [\leftarrow N_{Gen}]
 Part_{Mod} + Ag (/ PseudoAg) [\leftarrow N_{Gen}]

⁴ Ова сам истраживања започела нашавши се пред задатком да израдим поглавље посвећено падежима за обимну синтаксу српског језика (уп. Пипер, Антонић, Ружић [Петровић, В.], Танасић, Поповић, Људ., Тошовић, у редакцији академика Милке Ивић, *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика — Простра реченица*, 2005) и чије резултате том приликом, разумљиво због ограниченог простора, нисам могла изложити у целини, а сада их настављам с намером да уз детаљнију разраду појединих делова стручној и научној јавности ставим на увид укупне добијене резултате. Овај прилог представља један корак ка томе циљу. До сада су објављени или су предати у штампу и следећи прилози: Antoniћ (1999; 2004), Антонић (2003; 2003а; 2004а; 2005; у штампи б), Антонић (у штампи а).

⁵ Символи и скраћенице: Adj — придев (адјектив); Ag — агенс; PseudoAg — псеудоагенс; N — именица (номен); N_N — именица „права“ (примарни номен); N_N No-

ГЕНИТИВ АГЕНСА / ПСЕУДОАГЕНСА.

Модел а) $N_{DeV} [< Vv \text{ InTranz} / \text{Tranz}] + \emptyset N_{Gen} \check{z} (+) / \text{samoakt.} (+)$ — слободни генитив уз девербативне именице изведене од интранзитивног или транзитивног глагола (начелно имперфективног или перфективног вида, мада су оне изведене од имперфективног вида чешће) уз услов да именица у генитиву поседује обележје живо (+) или самоактивност (+) — *nomina actionis*. У овом структурном моделу генитиву припада позиција зависног члана номиналне синтагме као експонента граматичког субјекта у номинативу дубинске пунозначне предикације кондензоване девербативном именицом која је централни елемент површинске номиналне синтагме. Ова синтаксичко-семантичка структура настаје у резултату номинализационог процеса, па се овај генитив може сматрати и позиционом варијантом номинатива граматичког субјекта. Семантички, најчешће се ради о агенсу — вршиоцу радње: живом ентитету или далеко ређе предметном ентитету који се персонификује, или природној појави која по природном закону испољава самоактивност, или другом каквом предметном ентитету или апстрактном појму који човек концептуализује као активну или самоактивну појаву. Нпр.

Певање *пјџица*. [→ *Пјџице* певају.]

Повратак *мога браћа*. [→ *Мој браћи* се враћа.]

Залагање *играча*. [→ *Играчи* се залажу.]

Уједињење *евројских земаља*. [→ *Евројске земље* се уједињују.]

Опадање *водостјаја*. [→ *Водостјај* опада.]

Севање *муња*. [→ *Муње* севају.]

mina loci — именица којом се означава место вршења радње *per definitionem*; N_N *Nomina collectiva* — именица којом се означава скуп више појединачних ентитета; N_{DeV} — именица девербативна; N_{DeAdj} — именица деадјективна; N_{Gen} — именица у генитиву; $\emptyset N_{Gen}$ — слободни генитив; $ODet N_{Gen}$ — генитив с обавезним детерминатором; $Prer N_{Gen}$ — генитив с предлогом; N_{Mn} — именица у множини; $ODet$ — обавезни детерминатор; V — предикација / глагол; Vv — предикација пунозначна; V_{Cop} — глагол копулативни / копула; V_{Med} — предикација медијална; V_{Pas} — предикација пасивна; V_{Pers} — предикација персонална; V_{Impers} — предикација имперсонална; $V_{Impers Egzis}$ — предикација имперсонална егзистенцијална; V_{Tranz} — глагол транзитивни; $V_{InTranz}$ — глагол интранзитивни; $Part_{Mod}$ — партикула модална; $\check{z} (+)$ — семантичко обележје живо (+); *samoakt. (+)* — семантичко обележје самоактивност (+); \emptyset — без предлога / нулти предлог; + — повезује се; / — или; [$\leftarrow X$] — остварује се у форми X; [→] — трансформише се / синтаксичко-семантичка еквивалентност; [\leftrightarrow] — приближна семантичка еквивалентност (семантичка једнакост у већем делу семантичког поља); [\Rightarrow] — имплицира; [$<$] — изведено од.

Прштање *ракеџа*. [→ *Ракетје* прште.]

Буђење *духова*. [→ *Духови* се буде.]

У мањем броју случајева може се радити и о псеудоагенсу — нпр. инструменту или ентитету који настаје у процесу глаголске радње.

Шушкање *џаџира*. [→ *Паџири* шушкају.]

Лупање *чекића*. [→ *Чекић* лупа.]

Настајање / настанак *нових џроизвода*. [→ *Нови џроизводи* настају.]

У номинализованомј структури са субјекатским генитивом уз девербативну именицу изведена од глагола с морфемом СЕ доследно изостаје морфема СЕ, тј. формализује се као нулти елеменат у површинској структури. Уп. други, четврти и осми пример, или пр.

Таласање жита. [→ *Жито се џаласа*.]

У посебним функционалним стиловима овај тип субјекатског генитива чест је уз девербативне именице страног порекла које имају статус термина. Уп.

Контракција *меких џкива*. [→ *Мека џкива* се контрахују.]

Атрофија *мишића*. [→ *Мишићи* атрофирају.]

Депресијација *џриџиска*. [→ *Приџисак* депресира.]

□ У неким ситуацијама могућа је двострука интерпретација генитива уз девербативну именицу у чијој је бази транзитивни глагол (нпр. у новинским насловима) — као субјекатски или као објекатски генитив, уп. пр.

Дочек џредседника [→ *Председник* дочекује / → *Дочекују џредседника*], али могућу двосмисленост, по правилу, разрешава контекст (Radovanović 1977 (II), 135–140 / 1978, 137–142).

□ На сентенцијалном нивоу номинална синтагма са субјекатским генитивом по правилу се остварује у ситуацији неидентичних агенсâ реченичне предикације и предикације кондензоване девербативном именицом, нпр.

Надлежна служба није на време најавила приближавање *градоносног облака*. [→ *Надлежна служба* НИЈЕ на време НАЈАВИЛА да се ПРИБЛИЖАВА *градоносни облак*.]

а номинална синтагма са објекатским генитивом у ситуацији идентичних или анонимних агенсâ,⁶ нпр.

⁶ О овој правилности детаљно говори Radovanović (1977 (II), 135–140 / 1978, 137–142).

Влада је одложила пуштање *закона* о универзитету у скупштинску процедуру. [→ *Влада* је ОДЛОЖИЛА да (*она*) ПУСТИ *закон* о универзитету у скупштинску процедуру.]

Одложено је примењивање *закона* о универзитету. [→ *Они који су за то надлежни* ОДЛОЖИЛИ СУ то да *људи* ПРИМЕЊУЈУ *закон* о универзитету.]

□ Додатни тест за разликовање субјекатског од објекатског генитива може бити и провера покушајем успостављања посесивног односа. Наиме, у номиналној синтагми са субјекатским генитивом посесивној детерминацији подлеже именица у генитиву, уп. пр.

Повратак *мога браћца* према **Мој повратак браћца*,

а у номиналној синтагми с објекатским генитивом посесивној детерминацији не подлеже именица у генитиву, већ се тзв. посесивном заменицом испред девербативне именице експлицира агенс базичне предикације, уп. пр.

Његово виђење *сйвари* према **Виђење његових сйвари*.

Модел б) N_{Dev} [< V_v Tranz] + ОД СТРАНЕ N_{Gen} ž (+) — генитив с предлошком падежном структуром ОД СТРАНЕ уз девербативне именице изведене од транзитивног глагола или нпр. глагола са допуном у инструменталу или предлошком акузативу уз услов да именица у генитиву поседује обележје живо (+). У овом структурном моделу генитиву припада позиција зависног члана номиналне синтагме као експонента граматичког субјекта у номинативу дубинске пунозначне предикације кондензоване девербативном именицом која је централни елемент површинске номиналне синтагме. Ова синтаксичко-семантичка структура настаје у резултату номинализационог процеса, па се овај генитив може сматрати и позиционом варијантом номинатива граматичког субјекта. Семантички, то је агенс — вршилац радње: живи ентитет. Овај модел је одлика посебних функционалних стилова.⁷ Нпр.

Са Крфа су упозорени на агитацију *ОД СТРАНЕ јавних и њајних њрисџалица „Црне руке“*. (према Танасић 1996, 83) [→ Са Крфа су упозорени да *јавне и њајне њрисџалице „Црне руке“* агитују.]

У случајевима када се ради о девербативној именици у чијој је семантичкој бази глагол са допуном, а та допуна у површинској структури није исказана (као што је у наведеном примеру), овај модел

⁷ На све важне карактеристике ове номиналне структуре пажњу је скренуо Танасић (1996).

би могао бити третиран само као варијанта модела а) с обзиром на то да нема никаквих сметњи да се појави слободни генитив. Уп.

Са Крфа су упозорени на агитацију *јавних и тајних њрисићалица „Црне руке“*. (према Танасић 1996, 83) [→ Са Крфа су упозорени да *јавне и тајне њрисићалице „Црне руке“* агитују.]

Међутим, у случајевима када се ради о девербативној именици у чијој се семантичкој бази налази транзитивни глагол или глагол са допуном која је исказана у номиналној синтагми, ради се о посебном моделу пошто структура ОД СТРАНЕ N_{Gen} не алтернира са слободним генитивом. У првом случају, она омогућује да се избегне двосмисленост (субјекатски / објекатски генитив, тј. агенс / објекат), уп. нпр.

На састанку је указано на појаву неаргументованог критиковања *ОД СТРАНЕ дела ојозиције*. [→ На састанку је указано на појаву да *део ојозиције* неаргументовано критикује.] према

На састанку је указано на појаву неаргументованог критиковања *дела ојозиције*. [→ На састанку је указано на појаву да *део ојозиције* неаргументовано критикује. / На састанку је указано на појаву да *неко* неаргументовано критикује *део ојозиције*.]

а у другом случају присуство допуне доводи до дистантног положаја девербативне именице и генитива, што је синтаксичка позиција која онемогућава појаву слободног генитива и управо захтева структуру ОД СТРАНЕ N_{Gen}. Уп. нпр.

Статутом Јавног предузећа утврђују се ... овлашћења у погледу располагања средствима *ОД СТРАНЕ делова њредузећа*. (Закон о електропривреди, према Танасић 1996, 85) према

* Статутом Јавног предузећа утврђују се ... овлашћења у погледу располагања средствима *делова њредузећа*.

□ У посебним случајевима појава структуре ОД СТРАНЕ N_{Gen} може бити условљена и комуникативним захтевима. Нпр.

Указано је на пораст посета овим локалима, посебно *ОД СТРАНЕ ученика*.

□ У посебним функционалним стиловима (новинарском, правном, административном, научном) неретко се среће и модел N_{DeV} [< V_V Tranz] + Ø N_{Gen} + ОД СТРАНЕ N_{Gen} ž (+) — номинална синтагма с девербативном именицом, у чијој је семантичкој бази транзитивни глагол, са слободним генитивом као експонентом директног објекта и генитивом с предлошком структуром ОД СТРАНЕ и обележјем живо (+) као експонентом граматичког субјекта агенса. Нпр.

Нема додатних услова за *п*ризнавање наше земље ОД СТРАНЕ Евројске уније. [→ Нема додатних услова да Евројска унија *п*ризна нашу земљу.]

Модел в) N_{DeAdj} [$< V_{\text{Cop}} + \text{Adj}$] + \emptyset N_{Gen} / ODet N_{Gen} — генитив, по правилу слободни, ако се ради о генеричком (уопштеном) значењу, а са обавезним детерминатором, ако се ради о референцијалном (конкретном) значењу, уз деадјективну именицу (именицу изведена од придева одговарајућим суфиксима или именицу у чијој је семантичкој бази придевско значење) типа *забринућосѝ, ведрина, чистѝоѝта, лейѝоѝта, ѝуноѝћа, богатѝсѝтво, бледило, шаренило* и сл. У овом структурном моделу генитиву припада позиција зависног члана номиналне синтагме као експонента граматичког субјекта у номинативу дубинске копулативне предикације, с придевом као семантичким језгром, кондензоване деадјективном именицом, која је централни елемент површинске номиналне синтагме. Ова синтаксичко-семантичка структура настаје у резултату номинализационог процеса, па се овај генитив може сматрати и позиционом варијантом номинатива граматичког субјекта. Семантички, то је увек псеудоагенс — носилац особине.⁸ Нпр.

Разумео је ЗАБРИНУТОСТ *мајке* за своје дете. [→ Разумео је то да / што је *мајка забринуѝа* за своје дете.]

Задивила га је ВЕДРИНА *неба НАД МОРЕМ*. [→ Задивило га је то што / како је *небо* над морем *ведро*.]

Забринуло га је БЛЕДИЛО *ЊЕНОГ* лица. [→ Забринуло га је то што *јој је лице бледо*.]

Модел г) N_N Nomina loci + \emptyset N_{Gen} M_n / ODet N_{Gen} M_n — слободни генитив множине или генитив множине с лексички условљеним обавезним детерминатором уз именице типа *nomina loci* (именице којима се означава место вршења радње *per definitionem*), по правилу у номиналним синтагмама које често функционишу као јединствене номиналне јединице (тзв. фразне лексеме). У оваквом структурном моделу генитиву припада позиција зависног члана номиналне синтагме као експонента граматичког субјекта у номинативу предикације имплицираних релативних клауза у функцији рестриктивног идентификатора. Ова номинална структура настаје у резултату редукционог процеса

⁸ Фелешко ([1970] 1995, 32–34) је разматрао овај тип генитива у оквиру категорије генитива без предлога у адноминалној позицији као граматички падеж, али одвојено од субјекатског генитива, што упућује на закључак да је субјекатски генитив доводио у везу искључиво са агенсом.

сентенцијалних структура као једног од синтаксичко-семантичких поступака у конституисању номиналних синтагми, па се овај генитив може сматрати и позиционом варијантом номинатива граматичког субјекта. Семантички, најчешће се ради о псеудоагенсу — егзистенту или објекту. Нпр.

Кућа *духова*. [→ Кућа у којој станују *духови*.]

Дом *џензионера*. [→ Дом у којем живе *џензионери*.]

Галерија *фресака*. [→ Галерија у којој су изложене *фреске*.]

Музеј *вошћаних фигура*. [→ Музеј у којем су изложене *вошћане фигуре*.]

□ У трећем и четвртном примеру генитив је експонент граматичког субјекта у номинативу (а семантичког објекта у акузативу) уз пасивни предикат имплициране релативне клаузе у функцији рестриктивног идентификатора. Дакле, на основу прве трансформације може се сматрати субјекатским, а на основу друге објекатским.

Модел д) N_N Nomina collectiva + \emptyset N_{Gen} M_n \check{z} (+) / $ODet$ N_{Gen} M_n \check{z} (+) — слободни генитив множине по правилу с обележјем живо (+) или генитив множине с лексички условљеним обавезним детерминатором с обележјем живо (+) уз именице *nomina collectiva* типа *организација, савез, друштво, клуб* и сл. У овом структурном моделу генитиву припада позиција зависног члана номиналне синтагме као експонента граматичког субјекта у номинативу имплициране релативне клаузе у функцији рестриктивног идентификатора. Ова номинална структура настаје у резултату редукционог процеса сентенцијалних структура као једног од синтаксичко-семантичких поступака у конституисању номиналних синтагми, па се овај генитив може сматрати и позиционом варијантом номинатива граматичког субјекта. Семантички, с обзиром на то да је појам у генитиву по правилу живи ентитет, најчешће се ради о агенсу. Нпр.

Организација *горана*. [→ Организација коју чине / коју су формирали *горани*.]

Савез *дистрифичара*. [→ Савез који чине / који су формирали *дистрифичари*.]

Друштво *љубитеља ПАСА*. [→ Друштво које чине / које су формирали *љубитељи паса*.]

Клуб *есјерантистиа*. [→ Клуб који чине / који су формирали *есјерантисти*.]

□ Овај тип субјекатског генитива на први поглед је сличан комплементном — експликативном генитиву у номиналној синтагми, али синтагма с типичним експликативним генитивом уз именицу не подлеже трансформацији у синтагму с релативном клаузом у функцији рестриктивног идентификатора (уп. пр. *игра шаха, њим пример храбрости, израз њошћовања, степен кривице, нагиб њерена* и сл.), а у синтагмама с нетипичним експликативним генитивом, које у начелу подлежу таквој трансформацији, генитив није, по правилу, експонент субјекта у номинативу.⁹

Модел *ђ*) V_{Pas} + ОД N_{Gen} M_n — генитив с предлогом ОД у пасивним реченицама уз услов да именица у генитиву представља множину (морфолошки или само семантички) или да именује својеврсни ауторитет. Ово је генитив семантичког субјекта по правилу агенса — вршиоца радње, живог ентитета, или предметног ентитета или апстрактног појма који концептуализујемо као агенс, и који у одговарајућој активној реченичној структури кореспондира са граматичким субјектом у номинативу. Нпр.

А завршио је усамљен, напуштен и ОД *некадашњих њријатеља*. (НИН, 29. XII 2002, 20) [→ *Њријатељи* су га напустили.]

То је језик који је ОД *свих* прихваћен као језик заједничког комуницирања. (Фелешко [1970] 1995, 108) [→ То је језик који су *сви* прихватили ...]

Осуђен је ОД *власћи*. [→ *Власћ* га је осудила.]

Варијанта овог модела V_{Pas} + ОД СТРАНЕ N_{Gen} одлика је првенствено посебних функционалних стилова, нарочито административног и правног, док се у осталим доменима употребе, у начелу, не препоручује. Уп. пр.

То је језик који је ОД *СТРАНЕ* *свих* прихваћен као језик заједничког комуницирања.

Модел *е*) V_{Pas} + ОД СТРАНЕ N_{Gen} — генитив с предлошком структуром ОД СТРАНЕ у пасивним реченицама када је потребно исказати агенс. Ово је посебан модел (а не варијанта претходног модела) јер се ради о пасивној предикацији у чијој је семантичкој бази дворекцијски транзитивни глагол са слободним акузативом и аблативним генитивом типа *њреузимати, њримати*, па би, у случају да стоји само генитив с предлогом ОД, било остварено значење аблативности а не агентивности.¹⁰ Уп. пр.

⁹ Овом типу генитива посветићу један посебан прилог.

¹⁰ На ову важну чињеницу пажњу је скренуо Tanasić (1982, 117–119).

Данас је на граничном прелазу "Келебија" конвој цистерни с нафтом ПРЕУЗЕТ ОД СТРАНЕ југословенских власћи. [→ Југословенске власћи су преузеле конвој.] према

Данас је на граничном прелазу "Келебија" конвој цистерни с нафтом ПРЕУЗЕТ ОД југословенских власћи. [→ Неко је преузео конвој од југословенских власћи.]

Пошиљка је ПРИМЉЕНА ОД СТРАНЕ надлежног лица. [→ Надлежно лице је примило пошиљку.] према

Пошиљка је ПРИМЉЕНА ОД надлежног лица. [→ Неко је примио пошиљку од надлежног лица.]

Модел ж) VImPers Egzis + Ø NGen — слободни генитив уз глаголе *имајти*, *бијти* и *јесте* употребљене са тзв. егзистенцијалним значењем 'постојати' у имперсоналној синтаксичкој структури. Глагол *имајти* у облику 3. л. јд. употребљава се за сферу нереперенцијалне садашњости у презенту, а глагол *бијти* у облику 3. л. јд. (ср. р.) за сферу прошлости и будућности, у перфекту и футуру. Нпр.

Има *лавова* у Африци. [→ *Лавови* постоје / живе у Африци.]

Нема *правде* на овом свету. [→ *Правда* не постоји на овом свету.]

Прошлог лета није било *врућине*.

Биће *снега* ове зиме.

Глагол *јесте* долази и у кондиционалној клаузи с везником ДА, нпр.

ДА је *среће*, путовала бих и ја с тобом.

ДА није *таквих људи*, свет би био гора лудница него што је сад.

или у темпоралној клаузи с везником ДОК / ОД КАД / ОТКАКО, нпр.

ДОК је *јесника*, биће и поезије.

ОД КАД / ОТКАКО је *света и века*, то је тако.

У овом моделу се ради о реченичним структурама у којима је генитив семантички субјекат псеудоагенс — егзистент, позициона варијанта номинатива граматичког субјекта уз суплетивне форме глагола *јесте*.¹¹ Поред тога, важна особеност ове структуре јесте и то да

¹¹ Семантичка група тзв. егзистенцијалних глагола, познато је, синтаксички се не понаша идентично. Наиме, егзистенцијални глаголи типа *јесте*, *живети*, *становати* остварују конгруенцију с номинативом, дакле конституишу персоналну реченичну структуру са граматичким субјектом, а суплетивне форме глагола *јесте*: *имајти*, *бијти*, *јесте* инконгруентне су с номинативом и конституишу синтаксички имперсоналну структуру са исказаним семантичким субјектом у генитиву. О тзв. егзистенцијално-локационим реченицама в. Ivić, М. (1982); о семантичким усло-

је обавезна назначена дистрибуција, тј. семантички субјекат у генитиву обавезно је постпонован глаголу.¹²

Примери типа:

Прошлог лета није било *врућине*.

Биће *снега* ове зиме.

иако се ради о привременој егзистенцији, представљају исти синтаксички модел, уз напомену да лексичка семантика именице у генитиву може имплицирати присуство квантификатора, уп.

Прошлог лета није било **ВЕЛИКЕ** *врућине*.

Модел 3) $V_{ImPers} + \emptyset N_{Gen} M_n$ — слободни генитив множине (морфолошки или само семантички) у имперсоналним реченицама са значењем агенса или псеудоагенса — нпр. објекта. Ово је генитив семантичког субјекта који кореспондира с номинативом граматичког субјекта у одговарајућој персоналној структури. Нпр.

Накупило се *људи*. [→ *Људи* су се накупили.]

Накотило се *мишева*. [→ *Мишеви* су се накотили.]

Нагомилало се *невоља*. [→ *Невоље* су се нагомилале.]

(По)нестало је *новца*. [→ *Новац* је нестао.]

Недостаје им *знања и сирејносџи*. [→ *Знање и сирејносџи* им недостају.]

Требало је *времена* за то. [→ *Време* је било потребно за то.]

Глагол у овим синтаксичко-семантичким структурама спада у групу перфективних сативних глагола чије значење (због одговарајућег префикса) садржи и обележје квантификације, или се ради о глаголу нпр. *недосџајати*, или *џребати* са значењем 'бити потребно'.

□ Модел $V_{ImPers} + U N_{Gen}$ — генитив с предлогом У, у имперсоналној структури, као семантички субјекат псеудоагенс — посесор (поседник) у савременом стандардном језику је редак и данас припада пасивном инвентару синтаксичко-семантичких структура¹³. Нпр.

вима за појаву номинатива / генитива уз глагол *имаџи* в. и Ивић, М. (1981); а о глаголима *имаџи* и *биџи* у егзистенцијално-локационим реченицама са подужим списком литературе о проблематици овога значења уп. и Kordiћ (2002, 143–174).

¹² Ово правило је на снази уколико се ова синтаксичко-семантичка структура остварује као тзв. проста, тј. једнопредикатска. Генитив се може појавити у препозицији у односу на глагол, али само у прагматичкој ситуацији када је под емфазом и стога имплицира нови исказ. Уп. пр. *ПРАВДЕ* нема на овом свету, *али се за њу иџак морамо бориџи*.

¹³ Под пасивним инвентаром синтаксичко-семантичких структура подразумевам овде оне структуре које савремени говорник стандардног српског језика прак-

У њих је било много земље и још више крупне и ситне стоке. [→ Они су имали много земље и још више крупне и ситне стоке.]

Модел и) $V_{Med} + \emptyset N_{Gen}$ — слободни генитив уз медијалне глаголе типа *бојати се*, *плашити се*, *сидети се*, *гадити се*, *гнушати се*, *грозити се*. То су они медијални глаголи који пресупонирају значење 'имати осећај X' па у семантичкој интерпретацији реченица са таквим глаголима имплицира значење 'Y изазива осећај X'. У овој структури генитив је семантички субјекат псеудоагенс — каузатор и кореспондира с номинативом граматичког субјекта у одговарајућој синтаксичко-семантичкој парафрази. Нпр.

Боји се *мрака*. [↔ *Мрак* у њој изазива осећај страха.]

Плаши се *авиона*. [↔ *Авион* у њој изазива осећај страха.]

Стиди се *оца*. [↔ *Отац* у њој изазива осећај стида.]

□ Реченице овога типа спадају у тзв. конверз(ив)не синтаксичко-семантичке структуре.¹⁴

Модел j) $V_{Pers} + OD / ПРЕКО / ПОСРЕДСТВОМ N_{Gen} \checkmark (+)$ — генитив

- с предлогом ОД уз глаголе типа *сазнайти*, *чуйти*, *добити*, *примити*, *куйти*, као семантички субјекат агенс, истовремено с обележјем аблативности типа потицање — порекло, и као кореспондент номинатива граматичког субјекта у конверзној синтаксичко-семантичкој структури, нпр.

Сазнао сам / чуо сам *ОД Пере*. [→ *Пера* ми је рекао.]

Добио сам књигу *ОД Пере*. [→ *Пера* ми је дао књигу.]

Примила сам писмо *ОД Наде*. [→ *Нада* ми је послала писмо.]

- с предлогом ПРЕКО или инструменталним обликом ПОСРЕДСТВОМ уз глаголе типа *сазнайти*, *обавестити се*, *информисати се* као семантички субјекат агенс — посредник, нпр.

Сазнао је о томе *ПРЕКО / ПОСРЕДСТВОМ телевизије*. [↔ *Телевизија* га је обавестила о томе.]

Обавестио се о условима кредитирања *ПРЕКО пријатеља*. [↔ *Пријатељ* га је обавестио о условима кредитирања.]

тчно не продукује или их веома ретко продукује, али које, уколико се с њима сретне, још увек без тешкоћа разуме.

¹⁴ Шире о конверз(ив)ним синтаксичко-семантичким структурама уп. Ивић, М. (1976).

Именица у генитиву носи обележје живо (+): људско биће, или означава појам који заступа људско биће.

Модел к) V + КОД / У N_{Gen} — генитив с предлогом КОД као семантички субјекат агенс или псеудоагенс — на пример носилац стања, осећања, особине, диспонент (привремени посесор), нарочито у посебним функционалним стиловима, нпр.

- уз декомпоновани предикат:

Таква одлука владе изазвала је протест *КОД њоверилица*. [↔ *Повериоци* су протестовали због такве одлуке владе.]

Напрегнутост у акту рецепције изазива замор *КОД њосмајтрача*. [↔ *Посмајтрач* се замара због напрегнутости ...]

Лек *КОД њаквих болесника* изазива мучнину. [↔ *Такви болесници* осећају мучнину од лека / кад узимају лек.]

Након терапије *КОД свих њацијенаџа* наступило је видно побољшање. [↔ Након терапије *сви њацијенџи* су се боље осећали.]

- у рефлексивно-пасивним реченичним структурама:

КОД нас се примењује целокупна пластична хирургија освојена у свету. [↔ *Ми* примењујемо целокупну пластичну хирургију освојену у свету.]

Плавичаст језик се види *КОД људи* са урођеним срчаним манама. [↔ *Људи* са урођеним срчаним манама имају плавичаст језик.]

- у номинализованим структурама:

Данашња криза поверења у лекове *КОД једног доброг дела болесника* оправдана је ... (В. Јеротић, *Човек и његов иденџиџети*, Београд, 2004, 128) [↔ Данас *један добар део болесника* оправдано сумња у лекове ...]

• у својству диспонента, формално у функцији семантичког језгра копулативног предиката реченичне структуре са значењем диспонувања (привременог поседовања):

Књига је *КОД Марка*. [↔ *Марко* привремено располаже књигом.]

— Модел генитива с предлогом У, данас иначе редак и у говорном и у писаном језику, још увек је сасвим обичан у језику медицине, нпр.

Такви симптоми срећу се *У болесника* с поремећеним метаболизмом. [↔ Такве симптоме имају *болесници* с поремећеним метаболизмом.]

У свим случајевима генитив семантичког субјекта јесте кореспондент номинатива граматичког субјекта у одговарајућој конверзној синтаксичко-семантичкој структури.

□ У прва два примера генитива уз декомпоновани предикат исказан је граматички субјекат у номинативу који семантички представља каузатор, а у примеру генитива с предлогом У између два појма остварује се и семантички однос поседништва који имплицира карактеризацију, а не посесивност.

Модел л) ПРЕЗЕНТАТИВ / ЕКСКЛАМАТИВ [← ЕВО и сл.] + Ø NGen — слободни генитив као семантички субјекат, агенс или евентуално псеудоагенс — ентитет који настаје у процесу глаголске радње, у реченичним еквивалентима — околишним варијантама реченице уз презентативе — речи којима се у непосредној комуникацији саговорнику скреће пажња на неки објекат, или екскламативе — узвике, *ево*, *ејшо*, *ено*, *гле*. Појава генитива је условљена редуцијом реченичне структуре, синтаксичким поступком који је чест у говорном језику, у овом моделу у циљу наглашавања актуелности и експресивности онога што се дешава пред очима говорника у тренутку говорења. Генитив је кореспондент номинатива граматичког субјекта у одговарајућој пуној реченичној структури.¹⁵ Нпр.

Ево *ауџобуса!* [→ Ево стиже *ауџобус!*]

Ено *Пера!* [→ Ено долази *Пера!* / Ено, тамо седи *Пера!*]

Гле *чуда!* [→ Гле догађа се *чудо!*]

□ У овом синтаксичко-семантичком моделу генитив може алтернирати с номинативом, нпр.

Ено *Пера!*

с тим што је, на прагматичком нивоу, структура с номинативом обележена јер, по правилу, имплицира нови исказ, уп.

Ено *Пера!* [⇒ *ња ћемо га њиџаџи*],

а структура с генитивом је у том смислу необележена.

У закључку специфичније одређење. СУБЈЕКАТСКИ ГЕНИТИВ се појављује у различитим синтаксичко-семантичким структурама: НОМИНАЛНИМ — девербативним, деадјективним, примарно номиналним, и ВЕРБАЛНИМ — пасивним, активним, персоналним, имперсо-

¹⁵ О различитим могућим употребама презентатива *ево*, *ејшо*, *ено* в. Kordić (2002, 93–128).

налним, имперсоналним: егзистенцијалним, и медијалним, а у посебном случају и у тзв. ОКАЗИОНАЛНОЈ ВАРИЈАНТИ РЕЧЕНИЦЕ уз један тип модалних партикула у експресивној прагматичкој ситуацији. У номиналним структурама, то је слободни генитив, предлошки генитив или генитив с обавезним детерминатором (граматички или лексички условљеним) у позицији зависног члана номиналне синтагме, као ЕКСПОНЕНТ ГРАМАТИЧКОГ СУБЈЕКТА у номинативу дубинске предикације — пунозначне (кондензоване девербативном именицом) или копулативне с придевом у позицији семантичког језгра (кондензоване деадјективном именицом) или као ЕКСПОНЕНТ ГРАМАТИЧКОГ СУБЈЕКТА предикације редуковане релативне клаузе у функцији рестриктивног идентификатора примарне именице типа *nomina loci* или *nomina collectiva*. Семантички, то је АГЕНС — вршилац радње: живи активни ентитет или природна самоактивна појава или ПСЕУДОАГЕНС — носилац особине, егзистент, објекат, инструмент, ентитет који настаје у процесу глаголске радње. У вербалним структурама, то је слободни генитив или генитив с предлогом ДЕНОТАТОР СЕМАТИЧКОГ СУБЈЕКТА АГЕНСА — директног вршиоца радње или посредника и ПСЕУДОАГЕНСА — егзистента, објекта, посесора, каузатора, носиоца стања, осећања или особине, диспонента (привременог посесора). У околиналној варијанти реченице уз модалне партикуле *ево, ејо, ено, гле*, то је слободни генитив као ЕКСПОНЕНТ ГРАМАТИЧКОГ СУБЈЕКТА у номинативу предикације пуне реченичне структуре са значењем АГЕНСА: директног вршиоца радње или по изузетку ПСЕУДОАГЕНСА — ентитета који настаје у процесу глаголске радње. Субјекатски генитив у стандардном српском језику елемент је СЕКУНДАРНИХ синтаксичко-семантичких структура — изведених из одговарајућих примарних (базичних) дубинских — прототипских — структура (сви модели изузев модела са персоналном и модела са медијалном предикацијом), или ПРИМАРНИХ али тзв. КОНВЕРЗНИХ структура (модел са персоналном и модел са медијалном предикацијом).

И коментар терминолошких решења. Изложена анализа чини ми се да ми пружа довољно аргумената да начелно за овај тип генитива задржим досадашњи термин СУБЈЕКАТСКИ генитив, залажући се при том за синтаксичко-семантичко поимање појма субјекта, а не његово искључиво граматичко = синтаксичко или пак супротно искључиво семантичко поимање с последицом стављања у фокус појма агенса (и значења агентивности) схваћеног прешироко. У том смислу чини ми се сасвим оправданим поред ГРАМАТИЧКОГ говорити и о СЕМАТИЧКОМ субјекту, тим пре што овде описани структурни модели нису једини случајеви у којима се остварује површинска формализација се-

мантичког субјекта.¹⁶ Такви модели јесу важна особеност синтаксичко-семантичке структуре српског језика.¹⁷ У следећем хијерархијском низу типолошког разграничења може се ићи на прецизнију семантичку профилацију и, као што је претходна анализа показала, у случају генитива у питању је АГЕНС — вршилац радње (у првом реду живи активни ентитет), али и ПСЕУДОАГЕНС — појам којем, у начелу, приписујем негативно одређење: све оно што није једнако вршилац радње.¹⁸ Отуда задржавам и термилошко решење ГЕНИТИВ АГЕНСА, али уз допуну ИЛИ ПСЕУДОАГЕНСА. Прецизније одређење типа агенса и нарочито типа псеудоагенса саставни је део, овде, описа сваког структурног модела за који се тај семантички услов поставља као нужан или претежно заступљен.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Antonić, Ivana (1999), Temporalni genitiv s predlogom USRED, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), XLII [Посвећено сећању на академика Павла Ивића], 133–139.
- Антонић, Ивана (2003), Специјална идентификација локационог типа номиналном формом у генитиву, *Свеске Мајице српске, Грађа и њрилози за културну и друштвену историју*, бр. 40, *Серија књижевности и језика*, св. 11, (Нови Сад), 78–85.
- Антонић, Ивана (2003а), Специјална идентификација оријентационог типа номиналном формом у генитиву, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад), XLVI/1, 59–66.

¹⁶ Традиционална граматика није имала одговарајуће тумачење овога елемента реченичне структуре. Она је додуше располагала појмом тзв. логичког субјекта — недовољно прецизно одређеног и према стриктно семантичким, а поготово према синтаксичким критеријима (којих се иначе сама придржавала), а при том примењеног само на онај тип синтаксичко-семантичких структура у којима се такав тип субјекта експлицирао у форми датива или акузатива. Дакле, структуре о којима је овде реч традиционална граматика није доводила у везу с појмом логичког субјекта.

¹⁷ Поред тога, овакво термилошко решење у основном хијерархијском низу категоријалних типова (субјекатски, предикатски, објекатски ...), не само генитива него и других падежа, на сасвим одговарајући начин се уклапа у успостављени термилошки систем за који сам се определила, при чему сам, наглашавам, настојала полазити од синтаксичко-семантичког критерија.

¹⁸ За овакво појмовно-термилошко решење сам се определила зато што, у начелу посматрано, прецизирање конкретног типа псеудоагенса (као уосталом, у многим случајевима, и разграничење агенса и псеудоагенса) није релевантан критериј за тип синтаксичко-семантичког модела, синтагматског или сентенцијалног, те такви подаци могу само непотребно оптеретити опис модела. Разуме се, сасвим друкчија ситуација може бити када је у фокусу лексичка семантика глагола (и нарочито поједине семантичке класе глагола) у својој функционалној реализацији, у синтаксичким јединицама.

- Antonić, Ivana (2004), Temporalna determinacija nominalnom formom u genitivu u standardnom srpskom jeziku, *Slavia Meridionalis, Studia linguistica, Slavica et balcanica*, red. Stanisław Karolak, Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk, 4, 65–80.
- Антонић, Ивана (2004а), Синтакса и семантика датива, *Јужнословенски филолог* (Београд), LX, 67–97.
- Антонић, Ивана (2005), Предлози *УСРЕД*, *НАСРЕД*, *ПОСРЕД* у савременом стандардном српском језику, *Зборник Матице српске за славистику* (Нови Сад), 67, 129–136.
- Антонић, Ивана (у штампи а), Предлози *УСРЕД*, *НАСРЕД*, *ПОСРЕД* в современном сербском стандартном језику, Международная конференция „Грамматика славянского предлога“ Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова, Филологический факультет, Лаборатория общей и компьютерной лексикологии и лексикографии, Москва, 28–30. октября 2003-его года.
- Антонић, Ивана (у штампи б), Темпорална детерминација номиналном формом у инструменталу у стандардном српском језику, *Slavia Meridionalis, Studia linguistica, Slavica et balcanica*, red. Stanisław Karolak, Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk, 6.
- Ivić, Milka (1967), Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom *-ov* (*-ev*, *-ovljev*, *-evljev*), *-in* u odnosu „kombinatoričkih varijanata“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* (Нови Сад), X, 257–262.
- Ивић, Милка (1976), Проблем перспективизације у синтакси, *Јужнословенски филолог* (Београд), XXXII, 29–46.
- Ивић, Милка (1981), Српскохрватски глаголски облици за исказивање појава које постоје у садашњости, *Јужнословенски филолог* (Београд), XXXVII, 13–24.
- Ivić, Milka (1982), O slovenskim egzistencijalno-lokacionim rečenicama, *Studia grammatyczne*, V [Materialy z XIII posiedzenia Мęzynarodowej komisji struktury gramatycznej języków słowiańskich (Mogilany, 22–24 października 1979 r.)], Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, 7–10.
- Kordić, Snježana (2002), *Riječi na granici punoznačnosti* [5. Prezentativi *evo / eto / eno*, 93–128; 7. Глаголи *imati i biti* (u lokacijsko-egzistencijalnim rečenicama), 143–174], Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Пипер, Предраг, Антонић Ивана, Ружић [Петровић] Владислава, Танасић Срето, Поповић Људмила, Тошовић Бранко (2005), *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика — Проста реченица*, у редакцији академика Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Radovanović, Milorad (1977/1978), Imenica u funkciji kondenzatora (I), (II), *Зборник за филологију и лингвистику* (Нови Сад: Матица српска), XX/1, 1977, 63–144; XXI/2, 1977, 81–160 [Штампано као посебан отисак: Radovanović, Milorad, *Imenica u funkciji kondenzatora*, Novi Sad: Matica srpska, 1978].
- Стевановић, Михаило (1969¹/1979³), *Савремени српскохрватски језик (Грама-тички системи и књижевнोजезичка норма), II Синтакса*, Београд: Научна књига [Одељак *Падежне синтагме*, 159–527].

- Tanasić, Sreto (1982), Pasivne konstrukcije sa trpnim pridjevom u srpskohrvatskom jeziku (Sintaksičko-semantička interpretacija), *Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu* (Sarajevo), IX, 65–124.
- Танасић, Срето (1996), Исказивање агенса уз девербативне именице, *Јужнословенски филолог* (Београд), LII, 79–87.
- Feleszko, Kazimierz (1970), *Składnia genetywu i wyrażenie przyimkowych z genetywem w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich (Komitet Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Monografie Slawistyczne 21).
- Фелешко, Казимјеж (1995), *Значења и синтакса српскохрватског генитива*, Београд — Нови Сад: Вукова задужбина — Орфелин — Матица српска [Превод Гордане Јовановић с пољског: Kazimierz Feleszko, 1970].

Summary

Ivana Antonić

THE SUBJECT GENITIVE IN THE STANDARD SERBIAN LANGUAGE

The paper presents a review of syntactic-semantic structures with the so-called subject genitive, it describes and in a specific way compares all syntactic-semantic models with this type of genitive and discusses the necessary syntactic-semantic conditions which influence its appearance, with the comment on the necessary pragmatic conditions where it is relevant. In comparison with the interpretations existing so far, this category is somewhat extended, and the appearance of genitive in specific models — mentioned by other authors, too — is explicitly classified into this category, which has not been the case before. Subject genitive, as an exponent of the grammatical subject in the deep predication (full verbal lexeme [condensed by the deverbal noun] or copulative with the adjective as a semantic core [condensed by the deadjectival noun], or the predication of the reduced relative clause in the function of the restrictive identifier of the basic noun of the type *nomina loci* and *nomina collectiva*) or as a denotator of the semantic subject, in both cases with the meaning of agent — the direct performer of the activity or an intermediary, but also a pseudo-agent, e.g. the indicator of a characteristic, of existence, objects, instrument, of the entity created in the process of the verb activity, possessor, causer, indicator of a state or feeling, disponent (temporary possessor) — is realized equally in nominal and verbal structures, and in a particular instance also in the occasional variant of the sentence with one type of modal particles (*evo, eto, eno, gle*) in a specific pragmatic situation. In the Standard Serbian Language the subject genitive is the element of the secondary syntactic-semantic structures — generated from the basic deep, prototypical, structures (all models except the model with the personal and the model with the medial predication), or the element of the basic syntactic-semantic structures but so-called converse structures (the model with the personal and the model with the medial predication). The author also gives comment of the terminological solutions.

Key words: Linguistics. Serbian Language. Standard. Syntax. Semantics. Pragmatics. Syntactic semantics. Pragmatic semantics. Case. Genitive. Subject. Agent. Pseudoagent.

РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ
(Београд-Крагујевац)

ГРАМАТИЧКА ОСНОВА ИМЕНИЦА
СА НОМИНАТИВОМ МНОЖИНЕ
НА *-И* (*МУЖИ, СИНОВИ, ДЕДОВИ, ПРУЋИ, ЈАРИЋИ*)
У ЈУЖНОМЕТОХИЈСКИМ
И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА*

Природа ивичне области којој припадају српски говори на југозападу Косова и Метохије — са лингвогеографским контактом са западномакедонским говорима и вишевековном миксоглотијом — учинила је да се на овој територији формира осам говора различите сродности. Груписање ових говора у две скупине — призренско-јужноморавског и северношарпланинског типа — огледа се, између осталог, и у различитој дистрибуцији непроширених и проширених множинских основа појединих именица и скупина именица м. р. на *-ø* и дела именица м. р. на *-а* и *-о* са значењем сродника, затим у различитој дистрибуцији множинских аломорфа *-ов-* / *-ев-*, морфолошким опстанком збирних именица на *-је* (прут — *ѝруће*) или њиховим приласком именицама м. р. (прут — *ѝрући*), опстанком (*јаре — јарићи*) или елиминацијом суплетивне множине неутрумизацијом мн. м. р. (*јаре — јарића*).

Кључне речи: граматичке основе једине и множине, прерасподела наслеђеног система основа, дивергентни развитак.

1. Овим прилогом разматра се однос граматичких основа у једнини и множини именица м. р. на *-ø* и дела именица м. р. на *-а* и *-о* са значењем сродника, затим судбина збирних именица на *-је* — њиховим морфолошким опстанком (прут — *ѝруће*) или укључивањем у систем јединско-множинског односа (прут — *ѝрући*), опстанком суплетивне множине *јаре — јарићи* или њеном елиминацијом из система (*јаре — јарића*). Поменута питања разматрају се на материјалу српских говора у јужној Метохији и северном делу Шарпланинске области.

* Рад „Грамматичка основа именица са номинативом множине на *-и* (*мужи, синови, дедови, ѝрући, јарићи*) у јужнометохијским и северношарпланинским говори-ма“ настао је у оквиру рада на пројекту 1599 „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“, који се реализује уз помоћ Министарства за науку и животну средину Владе Републике Србије.

Опис дијалекатских појава врши се према стању до јуна 1999. године, када је присилном сеобом српског становништва умногоме измењена етничка и језичка слика Косова и Метохије, посебно на територији обухваћеној овим истраживањем. Тако — од јуна 1999. године у Призренском Подгору нема Срба, у Подрими је мањи део Срба опстао у Ораховцу и Великој Хочи, у Ђаковици нема Срба, у Призрену живи тридесетак Срба и одређени број присељеника словенског етничког самоодређења муслиманске вере из шарпланинских жупа, у Сретечкој жупи остао је део Сречана српског језика муслиманске вере и неколико десетина Срба православне вере, у Гори је број Горана преполовљен. Само је у Сирињићу опстао већи број православних Срба. Прекокамци, словенско муслиманско становништво из трију села у Призренском Подгору (Скоробиште, Грнчаре, Ново Село), највећим делом се нису иселили.

2. Српски говори на југозападу Косова и Метохије, налазећи се на дијалекатској ивици српског језика, у непосредном су контакту са западномакедонским говорима. Овакво суседство, са кретањем становништва из сточарских западномакедонских области ка северношарпланинским жупама, знатно богатијим водом и травом од западномакедонских, имало је за последицу прилив несрпских језичких црта у српске говоре северног дела Шар-планине и јужне Метохије.

Читава Шарпланинска област са српске и македонске стране, затим области уз шарпланински масив (јужна Метохија са српске и Полог, Горњи и Доњи, са македонске) представљају области са многим некорелативностима у језичком развоју, некорелативностима које сведоче о променљивој вишевековној доминацији становништва претежно српског или претежно источнојужнословенског карактера.

Интензитет западномакедонског утицаја на говоре обухваћене истраживањем у овом раду различит је. Највеће је снаге у горанском говору (ГГ), који је био посредник у распрострањању морфолошких западномакедонских црта у сретечком (СрГ) и прекокамском говору (ПрекГ). Поменута три говора у раду се означавају као морфолошки системи северношарпланинског типа. У ГГ у основама речи уочава се некорелативност у судбини старих гласова и гласовних група — са доминацијом западномакедонске или српске еволуције у појединим сегментима, док је стабилизација морфолошких иновација западномакедонског типа изразита. У СрГ и ПрекГ у основама речи опстају резултати српске призренско-јужноморавске еволуције (*сѐн*, *дѐн*, *рука*, *слунце*), а утицај западномакедонских говора остварен је у систему облика.

Изван знатнијег утицаја из западномакедонског правца остали су говори призренско-јужноморавског типа. Ови говори захватају јужну Метохију, чија је граница на северу косовско-ресавски говор северне

Метохије. На крајњем северу јужне Метохије налази се ђаковачки говор (ЂГ), јужније од њега између реке Бели Дрим и речице Топлуве формиран је подримски говор (ПодрГ), на који се са јужне стране наслања градски призренски говор (ПрГ). Североисточно од Подрима и Призрена формиран је подгорски говор (ПодгГ), низом особина сродан суседном северношарпланинском сиринићком говору (СиГ).

ИМЕНИЦЕ МУШКОГА РОДА НА -Ø У Н ЈД. ПРЕМА ТИПУ ОСНОВЕ

Једносложне именице са непроширеном
множинском основом

3. П о т в р д е

а) Призренско-јужноморавски говори:

Ц'а̀ци (: ц'а̀к „ученик“, али ц'а̀кови : ц'а̀к „врећа“), *му̀жи*, *о̀ш* *ко̀н'е*, *сэс ко̀н'и*, *ту̀ри ња̀рсти́е*, *у го̀сти*, *на го̀сти*, *ста̀иш л'исти́е* (: л'ис - л'исти), *за њо ка̀рсти́е*, *ка̀рви* (: ка̀рв), *зу̀би* (и: по зубове), *жу̀ч'и*, *од ву̀це*, *ја̀то ву̀ци*, *ѡци́* (: пэс, два пэса), *љу̀ди* ПодрГ, *у зу̀бе*, *го̀сти*, *за го̀сти́е*, *гос̀ти́ма*, *ѡр̀њи*¹, *ко̀н'и*, *сѡва̀ри*, *му̀жи*, *му̀жима*, *видела му̀же*, *мѝши*, *ѡшл'е њо ка̀рсти́е*, *за ко̀н'е*, *у го̀сти*, *го̀сти́е ѡмоу*, *ка ву̀ци*, *ос сѡва̀ри* ПодгГ, *од мѝше*, *од ву̀це*, *у го̀сти́е*, *лѝсти* (и: листови), *бе́ре лѝсти́е*, *с ко̀њи*, *неко̀лко му̀жи*, *бра̀ви* (и: бравови), *на ѡр̀сти́е*, *лѝсти* (и: листови), *ѡр̀сти*, *му̀жи* (и: мужеви) СиГ, *ко̀н'и*, *го̀сти*, *узэл'е му̀же*, *у ву̀це* ЂГ, *ву̀ци* (вероватно ново вукóви), *го̀сти*, *зу̀би*, *на зу̀бе*, *но̀сил'е кр̀сти́е*, *од мѝше* (вероватно ново мише́ви), *му̀жи*, *ѡци́ма*, *ѡужму̀жи* (: пужмуж), *ѡужму̀жима* ПрГ.

б) Северношарпланински говори:

Ву̀ци, *му̀жи*, *за̀би*, *вну̀ци* / *ну̀ци*, *днѡ* (обично *дѐнои*) ГГ, *ос ко̀њи*, *дѡзает кр̀сти́и*, *за мѝши* [Павловић 1939 : 168 и мишови], *ће про̀ђет кр̀сти́и* про[з] село [уп. и Павловић 1939 : 53, 69, 113, 117...], *бра̀ви* (и: бравови), *ву̀ци* [Павловић 1939 : 94 и ву̀кови], *оз но̀жи* (и: но̀жови), *ѡу̀жи*, *ѡужам* СрГ, *ко̀ни*, *љу̀ц'и*, *љу̀ц'има*, *му̀жима*, *у го̀сти*, *мѝши*, *од ву̀ци*, *дѡни* (и дѡнови) ПрекГ.

Напомене о основама неких једносложних именица

4. Иако су дијалекатске разлике међу проучаваним говорима знатне, са дивергентним развитком односа форманата -ов- : -ев-, ин-

¹ О именицама чије се порекло може везати за збирне именице (тип *ѡр̀њи*) в. т. 25, 29–30.

вентар једносложних именица у којима се проширује или не проширује основа у множини приближно је исти, с напоменом да се у говорима призренско-јужноморавског типа јављају нешто чешће и примери са проширеном основом.

а) У говорима проучаване области неке именице јављају се с основом множине без проширења и са проширењем. Број потврда без проширења основе изразито доминира код именица *муџи*, *вуџи*, *миши*, *лиџи*, док су потврде са проширењем *вукови*, *лиџови*, *мишеви* / *мишови*, *муџеви* знатно ређе, а и чини се да се неке од њих јављају као новији нанос из других језичких варијетета.

б) Осим у ГГ, у осталим говорима именица **дѣнь* јавља се с множином *дѣнови*. У говору Брода им. *дѣњ* има мн. *дѣни* [Младеновић 2001 : 285]. У осталим местима Горе, спорадично и у Броду, множина је *дѣнои*.

в) У два северношарпланинска суседна говора, иначе типолошки умногоме различитим, именица *брав* јавља се са две множинске основе, с напоменом да је у СиГ мн. *брави* обичнија, док је у СрГ присутнији тип *бравови* / *браови*.

г) Именица *бѹс* („ископан комад земље са травом“) има у мн. облик *бусењи*, који се вероватно наслања на збирну именицу *бусење*. У партитивним синтагмама јавља се облик без суфикса *-ен* (два *бѹса*, пѣт *бѹса*). Овакав однос јединске и множинске основе потврђен је у свим говорима области. Док је однос *бѹс* — *бусењи* једини у ГГ, СрГ и ПрекГ, у говорима призренско-јужноморавског типа — поред наведеног — јавља се и однос *бусењ* / *бусењ* : *бусењи*.

Однос јединске и множинске основе *бус-* : *бусењ-* секундаран је, са очигледним наслањањем множинске основе на једински облик *бусен*. Судаћи по томе што је у ГГ, СрГ и ПрекГ однос *бѹс* : *бусењи* стабилан, иновација оваквог односа јединске и множинске основе настала је у овим говорима, па се миграцијама разнела и у јужнометоксијске говоре.

д) У именици *кѹв* (< кол „краћа мотка зашиљена с једне стране“) у Ср, ГГ и ПрекГ у једнини се јавља неизведени облик. У партитивним синтагмама у говорима северношарпланинског типа јављају се облици без суфикса *-ѹц* (шѣс *кѹва*). У мн. у свим говорима у употреби је изведеница *кѹвѹци* (северношарпланински) / *кѹлѹци* (призренско-јужноморавски говори).

У говорима призренско-јужноморавског типа суфикс *-(ѹ)ѹц* јавља се у обема основама (*кѹлац* : *кѹлѹци* / *колѹѣви*).

ђ) Множински облици именице *крѹс* (< крст) јављају се у говорима области без проширене и са проширеном основом. Као термин при

верском обичају по правилу се користи окамењени архаизам множине (носил'е *кр̑с̑ти̑е*). У апелативном значењу у множини именица се јавља са проширењем основе (*кр̑с̑тови² / кр̑сови / кр̑севи / кр̑с̑теви*).

е) Именица *йос̑ти̑* није потврђена у једнини ни у једном говору. Овај хришћански религиозни термин јавља се као именица ж. р. *pluralia tantum* у свим говорима хришћана: *о̑ти̑ по̑ла йос̑ти̑е* Подрг, Пётрове *йос̑ти̑е* Подрг, Божитње *йос̑ти̑е*, *йос̑ти̑е* биле СрГ, Госпоц'ине *йос̑ти̑е* ПрГ, Госпојне *йос̑ти̑е*, Божийне *йос̑ти̑е* СиГ, п'рве *йос̑ти̑е* ЂГ.

Једносложне именице са проширеном множинском основом

5. Највећи број једносложних именица зна за проширење основе множинских облика елементом *-ов-* / *-ев-*. Оваква експанзија некадашњег наставка *й-*основе, модификованог укрштањем с наставком *-и*, захватила је у приближној мери све говоре проучаване области.³

Разлике међу проучаваним говорима јављају се на релацији: говори призренско-јужноморавског типа : говори северношарпланинског типа. Док је за говоре призренско-јужноморавског типа карактеристично чување оба аломорфа проширене множине (*сачеви : синови*) — са променама у дистрибуцији, дотле су у говорима који су претрпели изразитије западномакедонске утицаје оба аломорфа сведена доследно на један: *-ов-* (*кљ'учови : сн'йови*).⁴

Избор проширене или непроширене основе у множини појединачних именица у говорима области највећим делом је стабилан код једносложних именица, а број дублетних типова множинске основе (проширена : непроширена) није велики (в. т. 4).

Аломорфи *-ов-* / *-ев-* у говорима призренско-јужноморавског типа

6. Пошто на избор аломорфа у говорима призренско-јужноморавског типа унеколико утиче вокал основе, примери су груписани по критеријуму: вокал основе + проширење основе.

² Примери се не акцентују пошто се исти облици јављају у говорима са различитим акценатским системима.

³ О дијалекатској диференцијацији говора јужне Метохије и северног дела Шар-планине в. Младеновић 2004 а.

⁴ Види карту Проширење множинске основе им. м. р. на *-в* у јужнометохијским и северношарпланинским говорима.

Ф о р м а н т -ов-:

а) -а- + -ов-: у *свајшо́ве*, *сас свајшо́ве*, *свајшовима*, у *џ'ако́ве*, и *да́рове*, *шафо́ви* (: шаф „шав“), *вragо́ви*, да *ку́пив сѝваро́ве*, *ѝо сѝа́нове*, сино́ви *сѝа́ново* има́л'е, *даро́ве*, *кла́сови*, *ражњо́ви* ПодрГ, *ајо́ви* (: ај < тур. *har* „таблета“), *враго́ви*, ка *враго́ви*, *свајшо́ви*, *ојѝ свајшо́ве*, од *вѝј ч'асо́ве*, *даро́ве*, *класѝо́ви* ПодгГ, у *свајшо́ве*, *ојѝ свајшо́ве*, *даро́ве* ЂГ, *ајсо́ви* (: ајс), на *ајшо́ве*, о[д] *теј дано́ве*, *жало́ви* на *све стране* (: *жа́л*), од *зайшо́ве* (: *за́пт* < тур. *zapt* „строгост, стега“), не *мо́же ојѝ ѝрао́ве* (: *пра́* < *прах*), на *сѝајшо́ве*, *сано́ви*, све *сас сѝрао́ве* (: *стра́* < *страх*) ПрГ, *сѝрао́ви*, *ојѝ класо́ве*, *даро́ве*, *џако́ве*, *браво́ви* (и *бра́ви*), *брао́ви*, *ѝасо́ви* (обично: *пѝј*, *уп. два́ па́са сѝм виде́ла*), на *врао́ве* (: *вра́* < *вра́х*), *ту́ров даро́ве*, *враго́ви*, *свајшо́ви*, *ѝо јазо́ве*, на *сѝајшо́ве*, за *сано́ве* СиГ.

б) -з- + -ов-: за *о́неј да́нове*, у *до́бре да́нове*, *теј до́бре да́нове*, *задо́ви* (: *за́д* < *зид*), *са́нови* / *сѝно́ви* (: *сѝн*) ПодрГ, *задо́ви*, на *задо́ве*, *да́ново*, *ѝма да́нове* ПодгГ, у *дру́ге да́нове*, *са́нови*, *ојѝ са́нове* ЂГ, *ѝма са́нови* ПрГ, *Некрсте́ни да́нови*, за *да́нове* СиГ.

в) -и- + ов-: *си́нови*, да *ѝде у сино́ве*, *ѝришѝо́ви*, *јана́л'е га ѝришо́ве*, *ч'иро́ви*, *ридо́ви* (: *рид*), *сас сѝрицо́ве* ПодрГ, *ви́рови*, *сино́ви*, *сино́ви́ма*, *ојѝ сино́ви*, *мо́је сино́ви*, *бико́ви*, *ојѝ сино́ве*, *зидо́ви* ПодгГ, *ѝи́рови* (: *пѝр*), *ѝо ѝиро́ве*, *сино́ви*, *сѝрицо́ви* ЂГ, *сѝрицо́ви*, *ѝришѝо́ви* ПрГ, од *виру́и* (< *ви́рови*), *сино́ви*, *сино́ве*, *сино́вам*, *лишѝо́ви* (и: *ли́сти*) СиГ.

г) -е- + -ов-: има́л'е *јежо́ве*, *ѝо редо́ве*, у *џ'ејо́ве*, из *л'еко́ве*, *мејѝкови*, *зејо́ви*, *гљѝдаш [...]* *брего́ве*, *сп'ејо́ви*, *сѝз дело́ве*, у *џ'ејо́ве*, а *би́л'е бресѝо́ве*, *л'ебови* (: *л'еба*)⁵, *љеко́ве*, *керо́ви*, *крѝч'ови*, *рѝч'ови*, *ве́нцови*, *мло́го ве́нцове* ПодрГ, *рѝч'ови* (: *рѝч'*), од *ве́ј рѝчо́ве*, *мео́ви* (: *ме́* < *мех*), *брего́ви*, *сњего́ви*, *ѝо дре́нове*, у *редо́ве*, *бресѝо́ви*, *л'ебо́ве*, *љеко́ве*, *куд зејо́ве*, *кл'еч'ови*, на *ѝенко́ве*, *ни л'еко́ви* ПодгГ, *д'ржим ке́ксове* (: *ке́кс*), за *зејо́ве*, *сѝз бе́гове* ЂГ, за *грео́ве*, *дело́ви* (: *де́ја* < *дел*), *жедо́ви* (: *же́д* „жеђ“), *рѝч'ови*, има́ло *фесо́ве*, ка *сверо́ви*, *л'ебо́ви*, *та́кви гњево́ви*, *л'еко́ви*, *дефо́ви* ПрГ, *грео́ви* (: *гре́* < *грех*), *мео́ви*, *сверо́ви*, *бељо́ве* (: *бе́љ* = *покривач...*), за *бељо́ве*, *ѝејо́ви* (: *пе́ј* = *пед*), *лебо́ви*, *грео́ви*, од *грео́ве* СиГ.

д) -о- + ов-: *ѝц'ew во́лови*, *в'рзува́л'е до снојо́ве*, *смоко́ви* (: *смо́к* „смуќ“), *во́лове* пре́даде, има́ло *сѝоло́ве*, *ѝод мо́сове* (: *мо́с* < *мост*), *сас ѝојо́ве*, *носо́ви*, *кумо́ви*, *ве́же снојо́ве*, *блоко́ви*, *соко́ви* не-ма́л'е, *боно́ви*, *сѝз боно́ве* ПодрГ, *ношѝо́ви*, *ноч'ови*, *снојо́ви*, *рого́ви*, на *рого́ве*, *ѝојо́ви*, *во́лови*, *теј гробо́ве*, *соко́ви*, у *снојо́ве*, *ѝојо́ви* ка

⁵ Им. се наводи на овом месту, иако је у јединици устаљен новији облик *леба*.

ПРОШИРЕЊЕ МНОЖИНСКЕ ОСНОВЕ ИМ. М. Р. НА -Ø У
ЛУЖНОМЕТОХИЈСКИМ И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА

- ▲ подримски говор
- ⬤ ђаковачки говор
- подгорски говор
- ▣ подгорски говор са антепенултимским акцентом
- сирмијски говор
- горански говор
- сретечки говор
- ⊕ призренски градски говор
- ⚡ прекокамски говор

- I – проширење -ов- (снови) и -ев- (кошеви)
- II – проширење -ов- (<-ов- и -ев-; снови, кошеви)

д) p- + -ев-: *й²рсѣви* ЋГ, *крсѣви*, *крсѣви*, туріле *крсѣве*, *йрсѣви*, на *йрсѣве* ПодрГ.

Напомене о дистрибуцији аломорфа -ов- / -ев- у говорима призренско-јужноморавског типа

8. а) На избор аломорфа -ов- или -ев- у највећем делу примера утичу два критеријума: вокал основе и природа финалног сугласника основе. Због недоследности, међутим, пре се може говорити о претежном важењу принципа дистрибуције него о апсолутној доследности у примени.

Природа ивичне дијалекатске области и сусрет различитих језичких система у дужем временском раздобљу, са дуготрајним миграцијама из економских разлога са Шар-планине у јужну Метохију становништва северношарпланинског језичког типа, утицали су на то да се некада јављају и дублети који су резултат мешања становништва различитих дијалекатских типова.

О значају даљинске дисимилације за дистрибуцију аломорфа говори чињеница да у грађи нису пронађени примери у којима је употребљен аломорф -ев-, чак ни иза предњонепчаних сугласника, ако је у слогу једносложне речи -е-. Тако је увек, у различитим говорима: *јежови*⁷, *јежове*, *јежовима*, *крчови*, *клеђови* / *кл'ечови*, *йеђови*, *речови*, *бељови* итд.

Тежња да се избегне -е- у основи и -ев- присутна је и у множини именицама изведених на -(а)ц (*вѣнац*), па се у ПодрГ и ЋГ спорадично јављају и примери типа *вѣнцови* (в. т. 13 б).

Тежња да се избегну исти вокали у основи и проширењу није од пресудног значаја када је у питању однос -о- (из основе): -о- (из проширења -ов-). Однос -о- : -ов- јавља се у већем броју примера када је сугласник основе испред проширења непредњонепчани (*волови*, *снојови*, *смокови*). Највећи број примера са -о- у слогу основе и предњонепчаним сугласником на крају основе имплицира аломорф -ев- (*гочеви*, *ножјеви*, *кошеви*). Има, међутим, и примера у којима -о- из основе утиче на избор -ев- у наставку иако је сугласник основе непредњонепчани (*гроздеви*, *двореви*, *носеви*). Иако овакво ширење -ев- није захватило већи број именица, оно свакако указује на то да је систем у превирању и да су се у настанку правила дистрибуције аломорфа средли различити дијалекатски системи.

⁷ Због различитих прозодијских типова ових именица у различитим говорима, примери се не акцентују.

На поремећај дистрибуције *-ов-* / *-ев-* у говорима призренско-јужноморавског типа упућују и примери типа *ноч'óви, гнојóви, кошóви, њришóви* (: *приш* < *пришт*), забележени, додуше, у насељима ПодгГ према којима се кретала снажнија усељеничка струја из сретечког правца (са уопштеним *-ов-*, в. т. 9–10). Ова подгорска насеља су, затим у непосредном суседству са прекокамским селима (са уопштеним *-ов-*, в. т. 9–10). Изван поменутих подгорских насеља однос *-о-* + предњонепчани сугласник (из основе) + *-ев-* остаје.

Одређену експанзију показује аломорф *-ев-* у једносложним речима када је вокал основе *-а-* а сугласник основе непредњонепчани глас (*сѣтаневи, класеви / класѣеви*).

б) Именица м. р. *лѣба / л'еба*⁸ у свим говорима области у јд. има нетипичан однос наставака и типа деklinационог обрасца. У Нјд. и ОПјд. устаљен је новији облик на *-а*. У Дјд. и Лјд. именица се понаша као именица м. р. на *-ø* (*ѣма ѣо лѣбу*), у множини се јавља са проширењем *-ов-*: *лебови / л'ебови / л'ебои*.

в) Именица *ѣуѣи* јавља се са оба аломорфа (*ѣуѣеви / ѣуѣови*) у свим говорима пизренско-јужноморавског типа. Обичнија је множинска основа *ѣуѣев-*и. На могућност дисимилативног утицаја *-у-* из слога основе упућује и облик *ѣруѣеви* (поред *ѣруѣови*).

г) Именице из којих испада *-ѣи* из финалних сугласничких група *-сѣи, -шѣи* множину граде на два начина: према актуелној једнини (*крсови, мосови, ѣришови / ѣришеви*) или према облику са *-сѣи* (*крсѣови, мосѣови, ѣришѣови / ѣришѣеви*). Ово двојство је присутно и у облику ових именица у партитивним синтамама (два *мóса* : два *мóсѣа*, два *крса* : два *крсѣа*).

Као последица поремећене употребе у именицама типа *крс* — *крсови / крсѣови / крсѣеви / крсеви* овом типу пришле су и именице *нос* : *носеви / носѣеви / носови / носѣови, клас* : *класови / класѣови / класеви / класѣеви*.

д) Неколико им. на *-с(ѣи), -з(ø)* јавља се са оба аломорфа множинске основе: (*крс* :) *ѣо крсѣове / крсѣове / крсѣови* : *крсеви / крсѣеви*; (*прс* :) *ѣрсѣови* : *ѣрсѣеви*, (*нос* :) *носеви / носѣеви* : *носови / носѣови*, (*клас* :) *класови / класѣови* : *класеви / класѣеви*, (*грóз* :) *грóздеви* : *грóздови*, (*лис* :) *лисѣови* : *лисѣеви*, (*приш* :) *ѣришѣови / ѣришѣеви* : *ѣришѣови / ѣришеви*.

⁸ Овакав продор старог партитивног генитива у номинатив није захватио друге именице у говорима проучаване области, па је у јужнометохијским и северношарпланинским говорима: *сирење, лук*.

ђ) Једносложне именице из којих је испало -х најчешће нису промениле род (в. т. 17–19), а јављају се по правилу проширене елементом -ов-: *стираови, њраови, греови, смеови*.

е) Од именица с основом на -ц- у једнини, једносложних (*стирици*) и двосложних (*јарац — јарцеви*, в. т. 13), у множини се основа најчешће проширује формантом -ев- у ЂГ и ПодрГ. У ПрГ и ПодрГ поред обичног *стирич'еви* јавља се и *стирицови*.

ж) Множинска основа новије именице *стиан* у већини говора призренско-јужноморавског типа проширена је формантом -ев- (*стианеви*). Није јасно порекло оваквог проширења, осим ако се не наслања на мн. им. *куће* (: *кућа*).

Судбина аломорфа -ов- / -ев- у говорима северношарпланинског типа

9. Потврде:

Волој, синої, јадој, кл'ећој, дворој, ридој (: рид „хрид“), *гнојој, брајој, стиварој, јадој, сноїој* [за ГГ в. и примере у Младеновић 2001 : 287] ГГ, *волови, вррови, сноїови, џамови, у судови, гробови, стиолови, кључови, нојзови* (и нојзи), *краљови*⁹, *дэнови, вárovи* (: *вар* „креч“), *цárovи* (али *царевá-ћерка*), *синои, стиварови* (: *страв* < *страх*), *стварови* (: *стра*), у *свајшови, дођоа свайшови, носови*, ни *пáсле бравови* (и *бравви*), *чукает гочои, у дворови, има дэнови, зéшови, кумови, њрушови, клéхови* (: *клéћ*), *пéхови* (: *пéћ*), *сноїови, носи рукојћи за сноїои, сњегови, ос стиваои, судови, шроњови* (: *троњ* „кревет“) СрГ, *удри волови, жárovи, њужови, њред бравови, со волови, гоч'ови, смóкови, у кошови, дэнови* (и *дэни*), *свајшови, вода у судови, к'рсови* (: *к'рс*), *зéч'ови* (: *зéч'* „зет“), *кл'éч'ови* (: *кл'éч'* „клет“), *пéч'ови* (: *пéч'* < *пéћ* „пед“), *ришови, њушови, дворови, шрушови, клáсови, кључ'ови, сáч'ови, бикови, дубови, нојзови, к'ршови, њрушови, ро'ови, носови, гнојови, стиваови, вárovи* (: *вар* „креч“, исп. и *варосиван'е* „кречење“), *шрон'ови* (: *трон'* „соба за младенце“), *брајови* (обичније: *брач'а*), *ш'рнови, з'рмови* (и: *г'рмина*) ПрекГ.

10. а) Потирање опозиције -ев- / -ов- у корист -ов- једна је од маркантних западномакедонских морфолошких иновација у говорима северношарпланинског типа. С обзиром на обим присутности македо-

⁹ Павловић 1939 : 167, 168 наводи *краљеви*. Овај облик је позајмљен, на шта упућује и чињеница да се бележи у песми у којој има и других дијалекатски неаутохтоних особина.

низама у овим говорима, може се закључити да је утицај најпре остварен у ГГ, па се отуд раширио на СрГ и ПрекГ.

б) Сама судбина множинског елемента *-ови* различита је у ова три говора. У ГГ наставак *-ови* имао је судбину у духу иновације западномакедонских говора: после испадања *-в-* у интервокалном положају наставак *-ои* се најчешће своди на дифтоншку секвенцу *-oi*.¹⁰

У СрГ *-в-* из *-ови* факултативно испада, посебно у говору виших насеља, ближих горанском говору. У сретечким насељима уз реку Бистрицу *-ови* је стабилније. Уочава се, даље, да је *-в-* у наставку *-ови* подложније испадању у говору муслимана Сретечке жупе и у нижим селима, што се објашњава знатнијим контактом становника муслиманске конфесије села уз Бистрицу са истоверним становницима Сретечке жупе у вишим селима, који су сви исламизовани. И онда када се наставак *-ови* сведе на *-ои*, вокалска група у СрГ најчешће опстаје.

У ПрекГ устаљено *-ови* стигло је као траг горанског и сретечког утицаја. Близина ПодгГ са стабилним *-в-* у форманту *-ови / -еви*, али и српски подгорски слој у укупној етнолингвистичкој конструкцији Прекокамаца [в. Младеновић 2004 : 255], учинили су да је у овом говору */в/* остаје, мада се у секвенци *-ови* факултативно изговара као бибијални глас.

Именице са непостојаним вокалом у основи

Говори призренско-јужноморавског типа

11. Испадањем непостојаног вокала из облика зависних падежа, ове именице мењају слоговну структуру. Иако граматичка основа множинских облика већине ових именица постаје једносложном, множински облици чешће остају непроширени. Према броју примера захваћених проширењем множинске основе говори призренско-јужноморавског типа групишу се у два дела.

12. Потврде без проширења основе:

-(а)ц: *сѣјарци*, *јарци*, *јунци*, *зајци* (: зајац, в. т. 14 ђ), *шејаџи* (< телци), *мољци*, *кола* *имав сѣуџце*, *ѣросци*, *сѣрци* (: сѣрац), *свѣци*, *Немци*, *вѣнци*, *за мушкарце*, *Призренци*, *јагѣнци* (: јагње, са суфиксом *-е*; није потврђен деминутив на *-ѣци*), *Иштал'ијанци*, *донесе канаџце* (: канавац), *са коноџце* ПодрГ, *грнци* (: грнац), *јунци*, *оѣи конце*, *од мољце*,

¹⁰ О овој особини у ГГ и њеној распрострањености у западномакедонским говорима в. Младеновић 2001 : 287.

МНОЖИНА ИМЕНИЦА ТИПА *јарац* У ЈУЖНОМЕТОХИЈСКИМ И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА

- ▲ подримски говор
- ⊕ ђаковачки говор
- подгорски говор
- ▣ подгорски говор са антепенултимским акцентом
- сиринићки говор
- горански говор
- сретечки говор
- ⊙ призренски грађански говор
- ⦿ прекокамски говор

I – јарци
II – јарцеви

-(а)л - ов-: *орло́ви, њеџло́ви, њеџло́вима, коџло́ви* Подрг, *њеџло́ви, њеџловима, орлови*, млого *њослови* ЂГ, и *коџло́ви, орло́ви, њеџло́ви* ПрГ, *њеџло́ви* (и *пџтли*), *њеџло́вам, коџло́ви* (и *котли*), *орло́ви* (и *орли*), *орлови́ма* (: *ора́во < орао < орал, и о́роу*) СиГ.

-(а)к - ов-: *сџс њрашкови́е, меџкови́е*, млого *џошкови́е, њо џошкови́е, руџкови́е* Подрг, *њрашкови́е, руч'кови́е* ПрГ, спре́ма *ручки́е, меџкови́е* СиГ.

-(а)т-ов-: *лаќтови́е* (и *лаќти*) Подрг, *лактови́е* Подг, *до лаќто́ве* ЂГ, *лактови́е* (: *лаќат, два лаќта*) СиГ.

-(а/е)м-ов-: у *јармо́ве, има зајмо́ве* Подг, *зајмови́е* (: *зајем*) ПрГ, *јармо́ви, ујмо́ви* (*ујам / ујем, два ујма*) СиГ.

-(а)њ-ов-: *режњови́е* СиГ.

Напомене о именицама с непостојаним вокалом

14. а) По непроширеној / проширеној множини двосложних именица на -(а)ц (*ја́рац*) говори призренско-јужноморавског типа подељени су у два дела (в. карту Множина именица типа *јарац* у јужнометохијским и северношарпланинским говорима).

Северни део јужне Метохије (Подрима — Ђаковица) захваћен је знатнијим продором ширења множинске основе ових именица (*ја́рцеви, ко́лцеви*). О продуктивности овога типа у ова два говора сведочи и *вџнцеви*, поред *вџнцови*, са појавом проширења -ев- иза слога основе с вокалом -е-, што иначе није у инвентару код избора аломорфа -ев- једносложних именица (в. т. 8 а).

Иновација типа *ло́нцеви* у ЂГ — у мојој грађи потврђена већим бројем примера — није забележена у материјалу М. Стевановића [Стевановић 1950]. На могуће ширење у последњих педесетак година из подримског правца може упућивати чињеница да је у Ђаковици много одива из Подрима.

Продуктивност типа *ло́нцеви* у Подрг и ЂГ део је опште особине ширења множинске основе у ова два говора. Поред знатног броја примера типа *ло́нцеви*, проширење множинске основе у само ова два говора присутно је и у другим именицама: *зубови, њ'рсџови, гавра́нови, соко́лови, асџало́ви*.

Проширивање множинске основе именица на (џ)ц карактерише и суседне севернометохијске говоре косовско-ресавског типа [Букумирић 2003 : 189], па се присутност ове особине у Подрг и ЂГ може довести у непосредну везу са овом особином у северној Метохији. И ова особина Подрг и ЂГ, са низом других (прозодијски систем, боља очуваност флексије него у осталим јужнометохијским говорима, рефоно-

логизација квантитета у квалитет итд.), сведочи о ближим дијалекатским контактима северног и јужног дела Метохије пре знатнијег продора албанског становништва између ове две српске целине у XVIII и каснијим вековима.

Изван ПодрГ и ЂГ проширењем основе захваћена је именица *оџац* (*очеви* у свим говорима, у ПодрГ и ЂГ и *оџеви*).

б) Именице са предњонепчаним финалним палаталним сугласником основе *-(а)љ-*, *-(а)њ-* имају најчешће проширење *-ев-*. Избор *-ев-* код неких именица подстакнут је и избегавањем лабијализованог вокала у основи и проширењу (уп. *оџеви*, *уџеви*). О значају палаталног сугласника сведоче и *реџеви*, *жрџеви*.

Множина *овсеви* (уп. и *крсеви*, *крџеви*, *носеви*, в. т. 8 д) говори да постоји тенденција — додуше у делу примера потпомогнута дисимилацијом према *-о-* у слогу основе — да се иза *-с-* јавља формант *-ев-*.

в) Двојство облика множинске основе им. на *-(љ)л* код именица *коџлеви* : *коџлови*, *орлеви* : *орлови*, а одсуство двојства у *џеџлови* сугерише да су облици *коџлеви*, *орлеви* настали као резултат избегавања истог вокала у слогу основе и множинском форманту *-еви*.

г) Ретки примери у којима се множина гради додавањем множинског наставка на основу Нјд. у СиГ (*оџањи*, *јарами*; али у овом говору и: *оџеви*, *јармови*) не утиче на укупну оцену о стабилности грађења множинске основе без непостојаног вокала у говорима призренско-јужноморавског типа.

д) У свим говорима призренско-јужноморавског типа мн. им. **jazvъсь* гради се додавањем *-и* на основу коју чини Нјд. *јазбџи* (: *јазбџ / јазбџ* „јазавац“), у ГГ *јазбеци*; у СрГ и ПрекГ *јазмеци* СрГ, ПрекГ.

ђ) Ни у једном говору проучаване области нема множине типа *зајеџи / зајаџи*¹³ (уп. **zajęсь*), већ је однос *зајаџ* — *зајџи* (у говорима призренско-јужноморавског типа) или *зајеџ* — *зајџи* (у говорима северношарпланинског типа). У именици *зајаџ / зајеџ* са множином *зајџи*, *-а-* / *-е-* у *-аџ* / *-еџ* идентификовано је са непостојаним *-а-* / *-е-* < љ преко идентификације са суфиксом *-аџ* / *-еџ* < љџ.

Говори северношарпланинског типа

15. Потврде

а) Без проширења основе:

¹³ М. Павловић (Павловић 1939 : 39) наводи за СрГ и *зајаџ* — *зајаџи*, облик који у мом материјалу није потврђен.

-(е)ц-: *јунци* (: *јунец*), *вра̀нци*, *до̀вџци*, *цр̀џци*, *глу̀шици* (: *глу̀шец* „миш“), *за̀јци*, *за̀јцам* ГГ, *ша̀нци* (: *шанец*), *за јунци*, *зад за̀јци*, *Мушњиковци*, *Аљабаковци*, *ја̀ганци* / *ја̀гџци* СрГ, *ја̀рци* (: *јарец*), *г̀р̀нци* (: *г̀р̀не*), *мо̀љци*, *за̀јци* (: *заец*), *Г̀р̀нчарци*, *Врбич'анци*, *Навесеџци* (: *Навесевец* „становник Новог Села“), *Призренци*¹⁴ ПрекГ.

-(о)к-: *бо̀сиљци* (: *бо̀сиљок*), *на̀виљци* ГГ¹⁵, *вр̀зуљци* (: *вр̀зуљок*), *за̀врци* (*за̀врзок* „чвор у везивању“; и: *заврзоци*) СрГ, *о̀јанци* (и *чешће*: *о̀јанке*), *за̀љци* (: *за̀лак*) ПрекГ.

-(о)т-: *ла̀кћи*, *со но̀кћи* ГГ, *од но̀кћи* (: *но̀кот*) ПрекГ.

-(а)т-: *но̀кћи* (: *но̀кат*), *ла̀кћи* (: *ла̀кат*, и: *ла̀ктови*) СрГ.

-(е)в- [*<* - (е)л]: *јѐшл'и*, *ко̀шл'и*, *о̀рл'и* ГГ.

Нјд. + и: *јѐшеџи*, *ореџи*, *ко̀шеџи*, *ко̀шел'и*, *јѐшел'и*, *о̀рел'и*, *ла̀коћи*, *но̀коћи*, *мо̀зоци* (: *мо̀зок*), *во̀соци* (: *во̀сок*), *јѐсоци* (: *пѐсок*), *чѐтврџоци* (: *четврток*), *јору̀чоци* (: *пору̀чок* „доручак“), *чѐшељи*, *ка̀шељи*, *свѐкори* (: *свѐкор*) ГГ, *завр̀зоци*, *јору̀чоци* / *јору̀чеџи* (: *пору̀чок* / *пору̀чек* „доручак“), *о̀гењи*, *ко̀шеви*, *јѐшеви*, *о̀реви* (: *о̀рев*), *чѐшељи*, *ка̀шељи*, *у̀јем*, *за̀јем* СрГ, *ореџи* (: *ореџ* „орао“), *ко̀шеџи*, *јѐшеџи*, *о̀ген'и* ПрекГ.

б) Са проширењем основе:

-(е)ч - *ев-* [: -(е)ц]: *о̀чеви*¹⁶, *о̀чевам* не збо̀рите СрГ.

-(о)к - *о[в]-*: *бисџљкои* ГГ.

-(о)т - *о[в]-*: *ла̀кћои*¹⁷, *но̀кћои* ГГ, *ла̀кћови* (: *ла̀кот*) ПрекГ.

-(е)л - *о[в]-*: *јѐшлои*, *ко̀шлои*, *о̀рлои* ГГ, *ко̀шлови*, *јѐшлови*, *јѐшлоам*, *о̀рлови*, *на о̀рлои* СрГ, *о̀рлови*, *ко̀шлови*, *јѐшлови* ПрекГ.

-(е)њ - *о[в]-*: *о̀гњои* ГГ, *о̀гњови* СрГ, *о̀гн'ови* (: *о̀ген'*) ПрекГ.

-(е)љ - *о[в]-*: *чѐшљои*, *ка̀шљои* ГГ, *чѐшљови* Ср.

-(е)м - *о[в]-*: *ја̀рмови* (: *ја̀рем*) СрГ.

-(а)р - *о[в]-*: *свѐкрови* (: *свѐкар*), ни *свѐкроам* ни *свѐкрвам* СрГ.

О појединим именицама и скупинама именица

16. а) Посебну скупину именица на сложени суфикс *-овци* / *-евци* (придевски присвојни суфикс *-ов* / *-ев* + именички суфикс *-џи*) пред-

¹⁴ У овом је говору доминантан тип карактеристичан за ГГ — имена становника претежно се изводе суфиксом *-(ј)анин*: *Љубиждани* : *Љубижданин*, *Врбичанин*, *Дојничанин*.

¹⁵ У ГГ множина им. *о̀јенок* и *на̀зојок* гласи *о̀јенке*, *на̀зојке*.

¹⁶ Наслеђени резултати палатализација у овој именици добро су очувани, осим у ПодрГ, у коме се јавља и *о̀цеви* (в. т. 13 а).

¹⁷ О пореклу *-ћ* у именицама *ла̀коћ*, *но̀коћ* в. Младеновић 2001 : 220–221.

МНОЖИНА ИМЕНИЦА ТИПА *орѣѣ у ЈУЖНОМЕТОХИЈСКИМ
И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА

стављају имена родова мотивисана им. м. р. на -*ø* или -*o*. Имена родова овога типа, посебно продуктивна у оближњим македонским говорима, карактеристична су за ГГ (*Бајрамофци, Глухџерофци, Мил'енкофци, Вељановци, Ђуровци, Л'ековци*). Примере в. и у Младеновић 2001 : 287) и ПрекГ (*Бајреџофци, Јусуфофци, Шабанофци, Џафџерофци, Аљиамеџофци, Реџ'офци*).

Имена православних родова у Сретечкој жупи обично су без елемента -*џ* у суфиксу (*Буџови, Маркови, Којчови, Паљови, Зивзови, Шилкови, Лазови, Мандушови, Курџови, Собџеви*), док је у говору муслиманског живља модел *Бајреџовци* устаљен ближим контактом са горанским антропонимијским моделом.

У ПодгГ су имена типа *Трајкофци* ретка. Од им. м. р. на -*ø* или -*o* основни модел имена родова је од поименичених придева у ПодгГ и СиГ (*Пиркови, Драгеџови, од Марџинове* ПодгГ, *Давидови, Станомирови, Сталџови* СиГ).

б) Осим у именици *оџеви* (: *отец*), ни у једном говору северношарпланинског типа није потврђена проширена основа од именица на -(*џ*)*џ*. Непроширивањем основе ови говори чине целину са суседним говорима призренско-јужноморавског типа — СиГ, Подг и ПрГ, јасно се одвајајући од севернијег дела јужне Метохије (в. т. 14 а).

в) Продуктивним типом грађења множине именица са реконструисаним непостојаним вокалом (осим од именица изведених суфиксом -*џ*), када се множински наставак -*и* додаје на основу коју чини Нјд. (*оџеџи, коџеџи, џеџеџи*), говори северношарпланинског типа јасно су одвојени од говора призренско-јужноморавског типа, који за овакву множинску основу не знају или је број потврда, пре свега у СиГ, занемарљив.

Множином типа *оџеџи* ове именице су пришле именицама без непостојаног вокала. Множина *оџеџи* посебне је продуктивности у ГГ, одакле је пренета у СрГ, пре свега у насеља Сретечке жупе у суседству са Гором.

Овакво преобликовање у ГГ и СрГ, али и богатство конкурената множинске основе од именица са непостојаним вокалом у овим говорима (в. т. 16 д), упућују на сусрет различитих језичких система, па и на контакт са несловенским језичким структурама, што је за последицу имало тежњу да се отклони систем са више основа у парадигми.

У једини (укључујући и облике именица у партитивним синтагмама) у ГГ и СрГ оваквог ширења основе у зависним падежима нема (*оџи џеџила, на џрла, џрлу, два џеџила, пет џаџа, седом коџила*).

У ПрекГ тип *огењи, њеџефи* мање је снаге од оне ГГ и СрГ због близине говора призренско-јужноморавског типа и јужнометохијског слоја у етнолингвистичкој композицији Прекокамаца. О присутности метохијско-подгорског слоја у ПрекГ сведочи добро чување *-в-* у множинском форманту *-ови* (в. т. 10 б).¹⁸

Слаби трагови множинских облика типа *огањи* у СиГ — који не доводе у питање типолошку припадност овог северношарпланинског говора призренско-јужноморавском типу — резултат су лингвогеографског положаја Сиринића и контакта западног дела ове жупе са Сретечком жупом.

г) У СрГ им. *јаганци / јагџнци* остала је у м. р. у мн. У ГГ и ПрекГ ова им. пришла је им. с. р. у мн. па гласи *јагџнца*, чиме је у ПрекГ остварена неутрумизација горанског типа. Оваква елиминација дефектног односа *јагње — јаганци* у духу је опште елиминације типа са с. р. у јд. а м. р. у мн., манифестованог код именица типа *јаре — јарићи*, који је у ГГ и ПрекГ замењен типом *јаре : јарића* (в. т. 34).

д) Због богатства типова множинских основа им. на *-(ь)л* у ГГ оне се издвојено разматрају. То се односи на им. *коџеф, ореф, њеџеф*. Овим именицама због заједничког елемента *-еф* придружила се и им. *њеџеф* (идентификацијом *-еф < -ел са -еф < -ел < -ъл*). Од ових именица у ГГ потврђена су четири типа множинске основе:

а. Без проширења основе: *њеџл'и, коџл'и, орл'и, њеџл'и*.

б. Са проширењем основе елементом *-ои (< -ови)*, који се додаје на једносложну основу: *њеџлои, коџлои, орлои, њеџлои*.

в. Са основом Нјд. на коју се додаје наставак *-и: њеџефи, орефи, коџефи, њеџефи*.

г. С основом на *-л*, која може бити траг Нјд. са сачуваним *-л* на крају слога, на коју се додаје наставак *-и: коџел'и, њеџел'и, орел'и, њеџел'и*. Овакви облици могу, међутим, бити и контаминација два типа: *њеџл'и* и *њеџефи*, са продором елемента *-е-* из типа *њеџефи*.

д. Говори који са ГГ показују морфолошку сродност, у судбини ових именица показују само делимичну сличност са ГГ. Тако су у СрГ и ПрекГ присутни типови *орефи, коџефи, њеџефи* (ПрекГ), *коџеви, њеџеви, ореви* (СрГ), али и тип: *орлови, коџлови, њеџлови* у оба говора.

¹⁸ На јужнометохијски супстрат у овом говору упућује и развијање метохијског Дмн. типа *синовима*, Зл. мн. презента *носив*, чиме се ПрекГ јасно одваја од ГГ и СрГ.

ђ) Типу именица са множинском основом која се за слог скраћује у односу на Нјд., у ГГ пришле су и именице на *-ен* / *-ењ*: *ка́мен* / *ка́мењ*, *ѿла́мен* / *ѿла́мењ*, *ко́рен* / *ко́рењ*. Потврђена су три морфолошка типа множине ових именица:

а. Са основом која је једнака са Нјд.: *ка́мењи*, *ѿла́мењи*, *ко́рењи*.

б. Са основом из које испада *-е* из финалног слога основе: *ѿла́мњи*, *ка́мњи*, *ко́рњи*.

в. Са основом из које испада *-е* из финалног слога основе а на основу се додаје елемент *-ои* (< *-ови*): *ка́мњои*, *ѿла́мњои*, *ко́рњои*.

У овим именицама је суфикс *-ен*, *-ѿн* идентификован са суфиксом *-ен* (< **-ѿн*).¹⁹

з. Горанског су порекла у ПрекГ множински облици *ка́мнови* (: *ка́мен*), *ко́рнови* (: *ко́рен*). Изван преобликовања у ПрекГ остала је именица *ѿла́мени* (: *пла́мен*).

ђ) У ГГ им. *ла́коћ* („лакат“) зна за три типа множинске основе: а. основа из које испада полугласник у слабом положају (*ла́кћи*), б. основа из које испада полугласник у слабом положају па се на основу додаје елемент *-ои* (< *-ови*) (*ла́кћои*), в. основа коју чини облик Нјд. а на коју се додаје наставак *-и* (*ла́коћи*).

е) Само у ГГ из граматичке основе мањег броја двосложних именица испада вокал из финалног слога, па именица двосложног корена постаје једносложном. На овако створену основу додаје се формант *-ои* (< *-ови*): *ку́ршмои* (: *ку́ршум*), *де́врои* (: *де́вер*), *ћи́љмои* (: *ћи́љим*). Настанак оваквих облика подстакнут је аналогiji према облицима типа *ѿе́шеф* — *ѿе́шл'и*.

Множина именица из којих је испало *-х*

17. Именице м. р. из којих је испало *-х* на крају основе најчешће нису промениле ни род ни деклинациони тип.

18. Потврде

а) Говори призренско-јужноморавског типа

Сиромáси, *ѿѿрбúси* (: *тѿрбú*), *орáси* (: *ора́*) ПодрГ, *даóви* / *дѿóви* (: *да́* / *дѿ́* „дах“), *ко́жуви* (али и: *ко́жувч'ич'е* / *ко́жувч'е*), *ѿраóви*, *ѿѿрбúси* / *ѿѿрбúси* (: *тѿ́бу*, по *тѿ́рбуу*), *шеóви* (: *ше́* < *шех* „дервишки старешина“), *сиромáи* (: *сирóма*; *сиромáа* — *сиромáу*) ПрГ, *меóви* (: *ме*), *сиромáши* (: *сирóма*; *сиромáга* — *сиромáшима*), *орáси*, *од ора́се* Подг, *орáси* / *ора́ви* (: *ора́*), *ѿѿрбúси* (: *тѿ́бу*, али и: *тѿ́ба* : *тѿ́бе*), *греóви* (: *гре́*),

¹⁹ Више о овоме в. у Младеновић 2001 : 138.

меóви (: мé), *йуóви*, да утéпам *йуóве* (: пú), *кожúси* / *кожúши* (: кóжуш / кóжуф), *греóви* СиГ.

б) Говори северношарпланинског типа

Меóи, *греóи*, *смеóи*, *йраóи*, *сирóмаи*, *йрбуи* ГГ, *йрбуци* (: трбу), *кóжуци* (: кóжув) и *кóжуви* (: кóжуф / кóжув), *йрбуви* (: трбув^ф), *сйраóви*, *йуóви* (: пúв) СрГ, *сирóмаи*, *йраóви* (: прá) ПрекГ.

Напомене о неким именицама

19. а) Именица „кожух“ потврђена је са различитим завршецима. Примери типа *кóжуф* / *кóжув*, судећи по елементу (кожу)-в/-ф, упућују на лексички нанос из македонских говора. Ситуација у СрГ и ГГ је јасна (*кóжуф* / *кóжув* : *кóжуви*). У СиГ присутни су у једнини — најчешће наредо — облици *кóжуш* / *кóжув*. У мн., међутим, бележени су облици типични за српске говоре — *кожуси*, а у Врбештици (СиГ) и примери у којима су једнинска и множинска основа уједначене према нможинској: *кóжус* : *кожуси*.

б) У ПодрГ, ПодгГ и СиГ доминира *йрбу* : *йрбуци*, а јавља се и нови однос којим се елиминише необичан морфолошки тип прилазом именице деклинационом обрасцу на -а: *йрба* — *йрбе*.

У ПрекГ и ГГ именица је пришла с. р. и гласи *йрбо*, па је однос гóл'ем *йрбо* — гóл'еме *йрбин'а*.

в) Сретечки облици *йрбуци*, *кóжуци* могли су настати аналогично према именицама са финалним елементом -ци. Није много вероватна африкатизација -с- у интервокалном положају.²⁰

Множина вишесложних именица без непостојаног вокала

20. Именице овога типа — осим у ретким примерима у ПодрГ и ЋГ — нису захваћене проширењем основе у множини.

Тенденција проширивања граматичке основе у северном делу јужне Метохије је и иначе изразитија од оне која се бележи у осталим говорима на југозападу Косова и Метохије. Тако је у ЋГ потврђено и: за *асйáлове*, од *вéј генерáлове*, *сас камéнове*, *корéнови* / *кóренови* (и *корéни*), *кукú ойй йламéнове*. У ПодрГ је и *сокóлови* (поред обичнијег *сокóл'и*), *йрес йрозóрове*, *тýри йо асйáлове*, ни за *минйáнове* (: минтáн).

²⁰ Упореди са *млóсина*, *некол'исина* у ГГ.

вршавају се на -о или -а (*дајка*). У ГГ, СрГ и ПрекГ све именице овога значења у Нјд завршавају се на -о (*дедо, шајко, дајмо, јјко, чичо*).

На западномакедонско порекло типа *дедовци* говори распоред говора у којима се он јавља. Изван грађења множине ових именица наставком -овци остали су ПрГ, ПодрГ и ЋГ, док се у осталим говорима јављају оба типа. Тип *дедовци*, поред типа *дедови*, јавља се или у говорима који су били у ближем контакту са западномакедонским заљем (ГГ, СрГ и ПрекГ), али и у призренско-јужноморавским говорима уз територију македонских говора. Овде се мисли, пре свега СиГ, који је долином Лепенца био у контакту са северномакедонским скопскоцрногорским говором [уп. Видоески 1954 — а : 215]. У ГГ, СрГ и ПрекГ доминира тип *дедовци*, у СиГ оба су типа равноправна.

Интересантна је ситуација у ПрекГ, у коме се од именица старијег предисламског слоја множина гради по призренско-јужноморавском типу (*дедови, јјкови*), а од именица новијег слоја — позајмљеница турског порекла, по моделу *дајофци* (*бабофци, дајофци, ац'офци*).

СУДБИНА ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА И ЊИХОВ ПРИЛАЗ МНОЖИНИ

25. Разлика у значењу између збирне и системске множине, иако знатно ослабљена, присутна је у говорима на југозападу Косова и Метохије.

Сама категорија збирних именица у говорима проучаване области преобликована је на различите начине:

а) Морфолошким прекрајањем — заменом наставка једине с. р. наставком множине м. р. (тип *џрње > џрњи, камење > камењи, бусење > бусењи*). Овакво прекрајање слаби дистинкцију бројивост / небројивост у мноштву.

Елиминација је део општег упрошћавања морфолошког система смањењем броја категорија.

б) Преосмишљавање збирних именица у облике множине видљиво је и кроз контролоре конгруенције, који су често у множини (*гол'еме л'исје панал'е* ГГ, *големе камење* СрГ).

Морфосинтаксичка елиминација збирних именица, међутим, није довршена, па се у неким говорима напоредо јављају и примери у којима су контролори конгруенције у једнини (*Горњо борје, суво њруће* СиГ).

Збирне именице на *-a*²²

26. а) Збирне именице на *-а* (*деца, браћа, својбина, родбина, дружина*) у превирању су, са уочљивим прилагођавањем морфолошких својстава значењу. Доминација значења над наслеђеним морфолошким особинама збирних именица уочава се како у продору множинских наставака (*децам / децама, браћама / браћима*) тако и короз контролоре конгруенције: *моје деца : моји деца; моју децу; мојема децама / мојем децам; постарем браћам, мојема браћима; ни дошл'е наше својбина, нашема својбинама* ПодрГ, *наши својбина* СиГ, *нашем родбинам, му дошл'е н'егуе дружина* ГГ.

б) Превладавање значења над формалним обележјима у говори-ма проучаване области видљиво је и у појави да плурализација контролора конгруенције захвата и именице које иначе немају морфолошку опозицију једнина : множина (*својбина, дружина*). Примери од *ваше својбину, наше својбину*, са контролором конгруенције у ОПмн. а именицом у ОПјд., илуструју тенденцију ка брисању збирних именица као морфосинтаксичке категорије.

Збирне именице на *-је*

27. а) Степенom морфолошке, морфосинтаксичке и значењске очуваности збирних именица на *-је* говори на југозападу Косова и Метохије показују знатну различитост. У говорима северношарпланинског типа морфолошка и значењска очуваност збирних именица већа је од оне у призренско-јужноморавским говорима.

У ГГ наставак *-је* је најотпорнији. Ширењем горанског утицаја ова особина оснажена је у ПрекГ и СрГ, посебно у вишим селима овог говора.

У говорима призренско-јужноморавског типа категорија збирних им. на *-је* практично је елиминисана морфолошким уношењем *-и* у облик и прилазом ових именица им. м. р. на *-ѿ*. Иако је морфолошки неутралисана разлика, она на семантичком плану већим делом опстаје ако постоји опозиција типа *ѿрући : ѿрушѿви*.

б) Именица *грóзје* (у ГГ *грóзје*) остала је изван плурализације ширењем множинског *-и* у свим говорима проучаване области. Стабилност ове именице огледа се и у томе што је контролор конгруенције скоро по правилу у јд. (*слáтко грóзје* ПрГ, *грóзје* ни *ѿздрело* СрГ, од *бéло* грóзје ПодГ, *мѿје грóзје пáнало* ГГ; ретко и: *грóзје* не *ѿздрѿваје* во Гóра ГГ). Према збирном значењу у *грóзје / грóзје* јавља се мн. *гроздеви / грозевѿи / гроздо(в)и*.

²² Овде се примењује морфолошки а не творбени принцип.

в) У свим говорима значење збирности изгубила је именица *лџ-зе* / *лџје* („виноград“), која сада значи место. Значење збирности изгубила је и именица *зѣље*, која значи целину у којој се не идентификују њени делови.

Говори северношарпланинског типа

28. а) У ГГ јавља се знатан број именица изведених наставком *-је*: *ѵрѵше* (: *прѵшои*), *зрмје* (: *грмоји*), *сноѵје* (: *снопои*), *зрџје* (: *грџдои* / *грџои*), *ѵрђе* / *ѵрђеје*, *ѵрње* / *ѵрњеје* (: *трнои*), *класје* (: *класои*), *ѵруѵје* (: *трупои*). Иако су ове именице морфолошки и значењски релативно добро опстале, плурализација контролора конгруенције скоро је довршена (*џсѵре* *трн'е*), а примери са контролором конгруенције у једнини нису чести [Младеновић 2001 : 319].

Значењска разлика између им. на *-је* и именица на *-ои* (< *-ови*) најчешће опстаје, па се облици на *-је* везују претежно за значење збирности, а облици на *-ои* увек за значење системске множине. Овакво чување категорије збирности наслањање је ГГ на оближње западномакедонске говоре, у којима су збирне именице релативно добро очуване [Младеновић 2001 : 318].

б) У СрГ им. на *-је* присутније су у насељима која су била у ближем контакту са ГГ. У нижим селима се такође јављају *ѵруђе*, *ѵрње* са претежним значењем збирности, пошто се јавља и им. *ѵруѵови*.²³

в) У ПрекГ им. на *-је* има више него у околним метохијским говорима, што је резултат контакта овога говора са ГГ. У ПрекГ, даље, обични су и облици системске множине који, налазећи се у морфолошкој опозицији са именицама на *-је*, чувају и значењску опозицију.

Тако се у ПрекГ поред *класови* јавља се и *класје* (*жуто* *класје*), поред *сноѵови* и *сноѵје* (*Амето* *сноѵје*), поред *ѵруѵови* и *ѵруч'е* (*мокро* *ѵруч'е*). Именице *класови*, *сноѵови*, *ѵруѵови* имају множинско а *класје*, *сноѵје*, *ѵруч'е* збирно значење, са контролором конгруенције који упућује на чување морфосинтаксичке особености збирних именица. У и овом говору, међутим, категорија збирних именица је у слабљењу, па се јављају и примери са контролором конгруенције у множини: *ѵздрел'е* *класје*, *ѵспраене* *сноѵје*, *џсушене* *ѵруч'е*.

Облик *л'ѵсје* је множина им. *л'ѵс*. Конгруентне речи уз именицу *л'ѵсје* чешће су у мн.: *л'ѵсје* *не џстанал'е* на *д'рво*, *стока* *ч'е ѵзде* и *зел'ене* и *сѵве* *л'ѵсје* : *збѵри* *л'ѵсје* што *п'анало*.

²³ О слабљењу категорије збирности у СрГ в. и Павловић 1939 : 159.

Говори признско-јужноморавског типа

29. а) Очуваност именица на *-је* неједнака је у говорима признско-јужноморавског типа.

Највећу отпорност на ширење множинског наставка м. р. *-и* у збирне именице показује СиГ, у коме се спорадично срећу облици са значењем збирности на *-(j)e*: то́и шѝрње, цвѣтало цвѣјће, донѣси сѹво ѝруће, тѣшко бѣло во́ј камѣн'е, Го́рњо бо́рје (топ.), комши́ско ѝруће, ѝруће је голѣмо, во́ј камѣн'е, лишиће те се ужутѣло. Иначе је у СиГ обичнији тип голѣми шѝрњи израсле, се убо́ле саз голѣме шѝрње (: трњи у Нмн.).

б) У љубишком подгорском говору је: удара ѝо оне́ј класје. Облик класје подстакнут је близином СрГ и ПрекГ. Иначе је у Љубижди обичније класѣви.

в) У ПрГ им. камѣње / камѣјне, грумење / грумејне, кошѝање / кошѝајне, шѝрње представљају множину [Реметић 1996 : 470]. Од облика л'ѹсје [Реметић 1996 : 470] у ПрГ обичнија је множина л'ѹшѝи. Присуство форме л'ѹсје у ПрГ подупрто је близином СрГ.

г) У СрГ, ПрГ и ПодгГ потврђена је и збирна им. рѹсје (: рѹс, ми́цак рѹс „трун“, уп. за ПрГ Реметић 1996 : 470). Контролор конгруенције уз ову именицу јавља се и у јд. и у мн. (о́стро рѹсје : о́стре рѹсје му па́днале у оци СрГ).

д) У СиГ и ПодгГ потврђена је именица збирног значења жарље (: жар), према којој опонира множински облик жарѣви. У оба ова говора уочава се, даље, присутност мн. м. р. на *-и* (жарљи), а у ПодгГ уметањем множинског форманта *-ев-* на облик збирне именице развијено је и жарљеви (наслањањем на жарѣви).

ђ) У свим говорима проучаване области именица цвѣће истим обликом означава Нјд. (лѣпо цвѣјће „леп цвет“) и збирну и системску множину.

30. У признско-јужноморавским говорима обухваћеним овим испитивањем, посебно оним у јужној Метохији, у морфолошки систем именица м. р. на *-ѻ* укључују се збирне именице на *-је* тиме што се неутрумско *-е* повлачи пред множинским *-и*:

Прѣтнал'е о́стре шѝрн'е, шѝрњи, шѝрње турѝље, корѣн'и, ѝруч'и, бусѣјн'и ПодрГ, шѝрњи (: трњ), корѣн'и (: корејн'), ѝруч'и (и мн. прутѻви), у камѣњи, кошѝањи, пѣкл'е смо црвл'ѣве кошѝајн'е (: кѻштањ „кестен“) ПодГ, имале шѝрњи през њѣга, кошѝањи, грмењи, камѣњи (и камѣње), ѝрући (и прутѻви), голѣми ѝрући, жарљи (: жар), заградиѹ оѝ ѝруће (ОПмн, Нмн ѝрући), имале шѝрњи през њѣга СиГ.

31. Према мор­фо­лош­ки очу­ва­ним збир­ним именица­ма типа *ѝру­ће* (: прут) раз­ви­ја се систем­ска мн. *ѝрућа*: го­ле­ма ѝрућа ска­па­ле СиГ, да на­праи од ва­ше ѝрућа ПодгГ, гол'еме сно­ѝја, со мо­кре ѝруч'а, оч'у­кане класја ПрекГ.

Број потвр­да ни­је вели­ки, што може значити да је особина нови­ја. Ин­тересантно је да мн. *ѝрућа* потвр­ђена у говорима у којима је суд­бина збир­них именица на -је умно­гоме различита.

Збирне именице на *-jadvъ

32. Од збир­них именица на *-jadvъ у српским говорима на југо­за­паду Косова и Метохије потвр­ђена је само именица *чељад* („члан до­маћинства, породице“), присутна у већини говора — осим у СрГ²⁴ и ПрекГ.

а) У проуча­ва­ним говорима при­зренско-јужноморавског типа им. *чељад* је потпуно укључена у систем именица м. р. на суглас­ник: моје ћел'ади ми бил'е гл­адне ПодрГ, кој не вол'и своје ч'ељаде ПрГ, Драги је мој ч'ељад, има­м два ч'ељада, мојема ч'ељадима, чељад бил'е у пол'е, има­ло ч'ељади, ч'ељади да једеш, и да тепа ч'ељаде ПодгГ, пет чељада да има, чељад, носила чељадима СиГ, Има осъм ч'ељаде, Ранија-е осъм ч'ел'ади ЂГ [уп. Стевановић 1950 : 150].

М. Стевановић прет­по­ставља да је им. *чељад* у ђаковачком говору нова, да је ретка „те с правом прет­по­стављамо да је у говор ђа­ковачки скоро унета“ [Стевановић 1950 : 109]. Судећи по стању у окол­ним говорима, ова именица не мора бити унета у ЂГ у новије време.²⁵

б) У ГГ именица *чељећ* (< чељећ „чељад“) колеба се у роду, између им. м. р. на суглас­ник и збирне именице: Он ми је чељећ : Они ми се чељећ Бр, ка ми ѝзмреф чељеч Орч, па ја сама со свој чељећ Љу. О овоме в. и Младеновић 2001 : 221, 276, 317.

ИМЕНИЦЕ СУПЛЕТИВНЕ МНОЖИНЕ ТИПА

к у ч и ћ и

33. Карактеристичан однос једине и мно­жине јавља се код именица с. р. које основу у једини проширују елементом -ѝ- (прасе : прасета : прасићи).

У свим говорима области присутна је суплетивна мно­жина м. р. именица с наставцима -ићи, -ики, са посебним раз­витком у ГГ и

²⁴ М. Павловић [Павловић 1939 : 15, 118] у песми бележи *чељайћ* (*чељайћ* прос­куће нема). У мом материјалу именица није потвр­ђена.

²⁵ Уп. и Белић 1905 : 306, Јовић 1968 : 85, 158.

ПрекГ. Јужнометохијски и северношарпланински говори су на ивици ареала до кога сеже ова иновација, с обзиром на то да се јавља још само у пограничном појасу северномакедонских говора чија је генетска веза са призренско-тимочким говорима очигледна.²⁶

Потврде:

Свирајч'ич'у, њил'ич'у, ч'урч'ич'у, њрасич'у, њебићи, ибрићићи, унуч'ич'у, моје њењкич'ич'у, њињич'у, сас фенерч'ич'у, свинач'ич'у, саз бурич'у, сас коњл'ич'ич'у, јужњич'у, гэрнич'у, унуч'ич'у ПодргГ, *коњл'ич'ич'у, унуч'ич'у, купује јагнич'ич'е, гэрнич'у* ЂГ, *у бурич'у, моје унуч'ич'у* ПрГ [за ПрГ в. и примере у Реметић 1996 : 455], *за унуч'ич'у, њил'ич'у, црвч'ич'у* (: црвч'е), *бурич'у, кравајч'ич'у, куч'ич'у, коњљич'ич'у* да ноњи (: котљич'е), *јаглэч'ич'у, ковинч'ич'у, гранч'ич'у, дугмич'ич'у* (: дугмич'е), *оњ њарч'ич'е, са лонч'ич'у, од врайч'ич'у, крич'ич'у, њруич'ич'у* ПодргГ, *кучиће* тражимо, *њебиће* (: њебе), *до сноичиће, бес њилиће, за кучиће, на сњоличиће, у њрслучиће, кошуљчиће, у фурунчиће, близу кучиће, у њаше јариће, у грниће* СиГ.

У СрГ наставак ретко гласи *-ићи*, претежно *-ики* [Павловић 1939 : 37–38] (*јарињики, девојњики, коњлињики*). У подгорском говору Врбичана, који је претрпео утицај СрГ, поред призренско-јужноморавске мн. типа *унуч'ич'у, њил'ич'у*, јављају се и облици карактеристични за СрГ: *куч'ики, лонч'ики*.

У СиГ уопштено је *-ићи*, а у Севцу — под утицајем СрГ — поред уобичајеног типа *кучићи*, присутно је и ретко *кучињики*.

У јужној Метохији редовно се јавља *-ићи (-ич'у)*.

34. Суплетивна множина им. с. р. с проширењен *-њ-* присутна је и у ГГ, додуше као неутрумски наставак *-ића*, и — факултативно — у Броду и *-ика* (*јагњњића, бурића, коњл'ића, кучића; кучњика, мањика*).²⁷ Развијањем типа *буре* : *бурића, куче* : *кучића* неутрумизацијом је отклоњен необичан деклинациони образац.

У ПрекГ такође је стабилно *-ич'а* (*девојч'ич'а, врайч'ич'а, јарич'а, куч'ич'а, њењли'ич'а*).

Неутрумизацијом суплетивног облика множине м. р. ширењем граматичког обележја с. р. мн.: *кучићи > кучића* (: *село* : *села*), у ГГ и ПрекГ настали су нови облици. С обзиром на то да говори у западномакедонском залеђу не знају за овакву суплетивну множину, није искључено да је најпре у ПрекГ (у коме је староследелачко хрињћанско

²⁶ О спорадичној присутности и литературу о овом питању у македонским говорима в. Младеновић 2001 : 309.

²⁷ Више о овоме у ГГ и примере в. у Младеновић 2001 : 309–312.

становништво у свом систему већ имало тип *јаре — јарићи*) најпре створен тип *јарића*, па је потом у везама ПрекГ и ГГ стигао и у ГГ.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

35. Са продором аналитизма и повлачењем флексије у словенским говорима централног и југоисточног дела Балканског полуострва смањен је број аломорфа у којима алтернирају елементи -о- и -е-. Слабљење овакве опозиције уочљиво је и у преобликовању наслеђене дистрибуције множинских форманата -ов : -ев. Сам продор -ов-и у сферу употребе -ев-и у македонским говорима (*кошеви : кошови*) може бити подстакнут и отврдњавањем некада палаталних сугласника [уп. Конески 1966 : 117].

О вези флексије / аналитизације и присутности / одсутности аломорфа -ов- / -ев- говори стање у говорима на југозападу Косова и Метохије: у говорима у којима је аналитизација изразитија (ГГ, СрГ, ПрекГ) устаљен је елемент -ов-, у говорима у којима је флексија очуванија (ЂГ, ПодрГ, ПрГ, ПодгГ, СиГ) јављају се оба аломорфа, додуше са нешто промењеном дистрибуцијом — ширењем једног или другог аломорфа.

У тежњи вокала једносложне именице за дисимилацијом у односу на вокал у наставку за множину долази до прерасподеле аломорфа у говорима призренско-јужноморавског типа на новој основи: нос-ев-и : кош-ев-и : јеж-ов-и.

36. Судбина множинских аломорфа -ов- / -ев- у северношарпланинским и јужнометохијским говорима у вези је са степеном контакта са западномакедонским залеђем. Они говори који су под знатнијим утицајем морфолошког реструктурирања западномакедонског типа (ГГ, СрГ, ПрекГ) преузели су и опште преобликовање множинског проширења -о(в)и (< -ови, -еви), а типична српска призренско-јужноморавска еволутивна ситуација у основинском делу речи у СрГ и ПрекГ (*зуб, вуна, слүза, сән, дәнэс*) није утицала на опстанак оба множинска аломорфа. Говори који највећим делом знају за призренско-јужноморавску еволуцију у укупној структури, показују знатну сличност у употреби аломорфа -ов- / -ев- са целином призренско-јужноморавских говора.

37. Изразита дијалекатска разноврсност српских говора на југозападу Косова и Метохије и одсуство лингвгеографског континуитета последица је ширих миграција али и динамичних локалних сеоба, остварених пре свега кретањем становништва јужно од Шар-планине

ка северном делу овог планинског масива, затим са Шар-планине ка низији у Метохији.

Јасна подела призренско-јужноморавских говора у две целине по судбини множинске основе именица изведених суфиксом *-(ь)ц* (*лџнац* — *лџнцеви*) у непосредној је вези са интензитетом и типом етнолингвистичког контакта у појединим деловима јужне Метохије. Интензивнији контакт ПодрГ и ЂГ са севернометохијским косовско-ресавским говорима (в. т. 14 а) подстакао је ширење модела *лџнцеви*. Слабији контакт јужног и југоисточног дела јужне Метохије са севернометохијским говорима — али у исто време и знатнији прилив становништва са Шар-планине — није погодовао ширењу модела *лџнцеви*.

Као траг знатног етнолингвистичког контакта и ширења аналитизма из западномакедонског правца у ГГ, СрГ и — у мањем обиму — у ПрекГ, а у тежњи да се различите основе у јд. и мн. елиминишу, настао је множински тип основе у коме се уопштава граматичка основа из Нјд. у Нмн. / ОПмн. (*огењи, њџџефи, кџшељи*).

СКРАЋЕНИЦЕ ПОМЕНУТЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Белић 1905 Белић, Александар, 1905, *Дијалекти и источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник I, Српска краљевска Академија, Београд 1905, стр. VII–CXII + 3–715.
- Букумирић 2003 Букумирић, Милета, 2003, *Говори северне Метохије*, Српски дијалектолошки зборник L, Српска академија наука и уметности Институт за српски језик САНУ, Београд 2003, стр. 1–356.
- Видоески 1954 а Видоески, Божидар, 1954, *Говором на Скопска црногорија*, у: Божидар Видоески: Дијалектите на македонскиот јазик, том 2, МАНУ, Скопје 1999, стр. 181–237.
- Вукадиновић 1999 Вукадиновић, Вилотије, 1999, *Говор Црне Траве и Власине*, Српски дијалектолошки зборник XLII, Српска академија наука и Институт за српски језик САНУ, Београд 1999, стр. 1–317.
- Јовић 1968 Душан, Јовић, 1988, *Трстенички говор*, Српски дијалектолошки зборник XVII, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1968, стр. 1–239.
- Конески 1966 Конески, Блаже, 1966, *Историја македонског језика*, Прометеј — Кочо Рацин, Београд
- Младеновић 2001 Младеновић, Радивоје, 2001, *Говор шарпланинске жупе Гора*, Српски дијалектолошки зборник XLVIII, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд 2001, стр. 1–606.
- Младеновић 2004 Младеновић, Радивоје, 2004, *Словенска лингвистичка припадност, професионална припадност и етнички трансфер*

- у светлу скривених мањина на југозајаду Косова и Метохије, у: Скривене мањине на Балкану, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 82, Београд 2004, стр. 245–258.
- Младеновић 2004а Младеновић, Радивоје, 2004, *Српски говори на југозајаду Косова и Метохије*, у: Косово и Метохија у светлу етнологије (зборник радова), Етнографски музеј у Београду, Београд 2004, стр. 193–205.
- Павловић 1939 Павловић, Миливој, 1939, *Говор Сретичке жује*, Српски дијалектолошки зборник VIII, Српска краљевска академија, стр. 1–352.
- Реметић 1996 Реметић, Слободан, 1996, *Српски џризренски говор, I, (гласови и облици)*, Српски дијалектолошки зборник XLII, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд, стр. 325–614.
- Стевановић 1950 Стевановић, Михаило, 1950, *Ђаковачки говор*, Српски дијалектолошки зборник XI, Српска академија наука, Институт за српски језик, Београд, стр. 1–152.

R é s u m é

Radivoje Mladenović

LE RADICAL GRAMMATICAL DES SUBSTANTIFS AYANT UN NOMINATIF PLURIEL EN -i (*muži, sinovi, dedovi, prući, jarići*) DANS LES DIALECTES DU SUD DE LA METOCHIE ET DU NORD DE LA REGION DE SARA

Dans la présente étude nous comparons le radical grammatical au singulier et au pluriel dans les déclinaisons de plusieurs types de substantifs de genre masculin prenant au pluriel la désinence -i. Cette question est analysée dans le cadre des dialectes serbes du sud-ouest du Kosovo et de la Métochie.

Dans la première partie nous comparons le radical au singulier et au pluriel de plusieurs types de substantifs masculins ayant un radical en -ø (*muž — muži, brav — bravi / bravovi, jarac / jarec — jari / jarcevi, kotal / kota / kotoŭ / kotev — kotli / kotlovi / kotlevi / kote li / kotevi*). C'est sur le problème de l'élargissement du radical au pluriel par l'ajout de la syllabe -ov- / -ev- ou sur l'absence de cet ajout que nous avons concentré notre attention. En raison de la différence de destins des allomorphes -ov- / -ev- dans les divers dialectes de la région étudiée, nous analysons dans cette étude la nouvelle distribution de la syllabe -ov- / -ev-, c'est-à-dire sa réduction à -ov-. Nous avons également ajouté à ce groupe de substantifs, à cause de l'élargissement de leur radical pluriel, les substantifs masculins en a et o désignant des parents (*deda / dedo — dedovi / dedovci*).

Nous avons aussi accordé un certain intérêt à l'évolution morphologique des substantifs collectifs en -je, qui dans certains cas ont subsisté (*prut — pruće*) alors que dans d'autres ils ont rejoint le système singulier-pluriel (*prut — prući*). En outre nous avons considéré le problème de la conservation de leur sens collectif (*prut — pruće / prući = sens collectif : prutovi = sens de pluriel*). Nous avons également prêté attention à la conservation morphosyntaxique des substantifs collectifs, reconnaissable d'après les formes des mots qui s'accordent avec eux (*golemo trnje = singulier ; goleme trnje / golcni trnji = pluriel*).

Le pluriel masculin supplétif *jarići* (: *jare*) subsiste dans une partie des dialectes étudiés tandis que dans l'autre ce pluriel a été englobé dans la catégorie des substantifs neutres *jarića* (: *jare*).

РАДМИЛА ЖУГИЋ
(Институт за српски језик, Београд)

ЕКВИВАЛЕНТИ АДНОМИНАЛНОГ БЕСПРЕДЛОШКОГ ГЕНИТИВА
И ГЕНИТИВНИХ СИНТАГМИ С ПРЕДЛОЗИМА ОД И У
ЗА ИСКАЗИВАЊЕ ПОСЕСИВНИХ ЗНАЧЕЊА
У ГОВОРУ ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА

У раду се говори о семантичким еквивалентима адноминалног беспредлошког генитива и генитивних конструкција с предлозима ОД и У, којима се исказују посесивна значења у говору јабланичког краја,¹ који свеукупношћу фонетских, морфолошких и синтаксичких црта, припада јужноморавским говорима.² Такође, ова појава ће се пратити и у неким сродним говорима.

Кључне речи: посесивно значење, предлошко-падежна синтаagma, општи падеж, генитивна функција.

1. Дијалекатска синтакса српског језика је најмање проучавана област у сфери истраживања српских народних говора. Она се у монографским описима говора своди на краће представљање употребе падежних облика у оквиру морфолошког система. Досад су, примера ради, објављене само две монографије које фокусирају дијалекатску синтаксичку проблематику, односно употребу падежних облика у говорима косовско-ресавске дијалекатске зоне,³ али су ретки и радови који су у целости посвећени једном дијалекатском синтаксичком питању.

¹ Јабланички крај обухвата насеља у сливу реке Јабланице у јужној Србији. Пратећи вододелнице слива Јабланице, јабланички крај је омеђен са северозапада планином Радан, са севера сливом Пусте реке, са североистока средишњим делом леве стране слива Јужне Мораве. Источну границу овог подручја чини слив Ветернице а југоисточну врањски крај. Са јужне и западне стране јабланички крај је отворен према Косову.

² Белић 1905: 46.

³ Прва монографија *Синтакса левачког говора I, Употреба падежних облика* Радоја Симића појавила се 1980, а *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља* Софије Милорадовић 2003. године. Скрећемо пажњу и на трећу монографију из дијалекатске синтаксе падежа, а реч је о монографији Слободана Павловића *Дештерминативни падежи у говору северозајадне Боке*, објављене у едицији Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16, 2000. године.

Резултати истраживања из наведених монографија, као и синтаксички подаци у оквиру морфолошких разматрања из монографија посвећених опису говора призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне биће нам путоказ за што детаљније представљање исказивања посесивних значења формама са генитивном посесивном функцијом у говору јабланичког краја. При том ћемо се укратко осврнути на стање у стандардном српском језику, с једне стране и с друге стране, на ситуацију у неким говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне, као и говорима који су у свом језичком развоју трпели утицаје говора једне или друге дијалекатске зоне, те се као такви и на плану синтаксе падежа одликују специфичним цртама.

2. У деklinационом систему овога говора јужноморавског дијалекатског типа у потпуности је превладала аналитичка, балканистичка предлошко-падежна конструкција, сачињена од предлога и општег падежа (предлог + ОП), у којој се општим падежом изражавају функције и разноврсна значења свих зависних падежа.⁴ Беспредлошки употребљеним општим падежним обликом у функцији генитива, могу се, између осталог, исказати и посесивна значења.

*Посесивни њридев као еквивалент
беспредлошког њосесивног генитива*

3. Значење припадања се у говору јабланичког краја⁵ може исказати посесивним придевом који се и у књижевном српском језику јавља као конкурентнији облик у односу на беспредлошки облик генитива.⁶ Лична имена као посесори јављају се само у облику посесивног придева.⁷

⁴ Ивић П. 1985: 112 и Тополињска 2002: 10.

⁵ При том мислимо на 56 насеља с овог подручја у којима је говор искључиво јужноморавског типа, искључујући тако насеља у северозападном делу јабланичког краја (Гајтан, Дренце, Маћедонце реткоцерско, Леце, Стубла, Спонце и Реткоцер) као и насеља на самом ободу североисточне вододелнице јабланичког краја (Голи Рид и Нова Топола у доњој Јабланици), настањена Црногорцима, где је очуван источнохерцеговачки говор. У насељима мешовите етничке структуре (Туларе, Тупале, Сјарина и Рамна Бања), настањеним Србима и Шиптарима, стариначко српско становништво говори јужноморавским говором, а тако је и у варошици Медвеђи и бањском насељу Сијаринска Бања, у којима поред Срба живе Црногорци са источнохерцеговачким говором и Шиптари, чији је језик албански.

⁶ Фелешко 1995: 36–37.

⁷ Ивић М. 1967: 261.

Говор јабланичког краја, у овом посесивном значењу, што је и очекивано због аналитизма, искључује облик беспредлошког посесивног генитива, уместо кога се редовно јавља посесивни придев:

Миланове ћерке су големцике; тој била Вељкова унука; тражила съм поред мајкин и шайков гроб; Љубичин и Јосимов гроб; тој је Стојанкина кућа; не дирај туј шешкину торбу; једемо свињско месо; горњомалски бунари су чисти; младожењин татко испрати комшију; узни шайкову кошуљу; сељакову муку никој не сматра; тај њива је Душкина миразовина; комшијин петљ прелића преко плот у мој обор; ће копамо у Стојанову њиву.

Овако стање је у говору Запаља,⁸ говорима Понишавља⁹ и Алексиначког Поморавља.¹⁰ У говорима косовско-ресавске дијалекатске зоне, у конкуренцији посесивни придев/посесивни генитив, фреквентнија је употреба посесивног придева.¹¹

Облик посесивног придева користи се и за означавање припадања нечега што је у поседу посесора исказаног секундарним презименом или породичним надимком. У микротопонимији се никада неће чути тип двочлане микротопонимске синтагме: *Слишанаца ливада*, већ искључиво *Слишанске ливаде*, *Тројановске ливаде* и сл.

У говору Параћинског Поморавља припадност у смислу односа посесора и онога што је у његовом поседу увек се изражава посесивним придевом, а никада беспредлошком формом генитива („ружицке ливаде м. Ружића ливаде“)¹².

*Предлошко-падежна конструкција ОД + ОП у функцији
посесивног генитива уместо посесивне генитивне синтагме
ОД + Г и беспредлошког посесивног генитива*

4. Предлошко-падежна конструкција ОД + ОП у генитивној функцији семантички је еквивалент посесивне генитивне синтагме ОД + Г као и беспредлошког посесивног генитива из књижевног српског језика за означавање припадања, порекла и потицања, било да се ради о бићима или стварима. Облик морфолошког, синтетичког генитива је нашем говору потпуно непознат, што у датој ситуацији значи да се и беспредлошки посесивни генитив и генитивна синтагма с

⁸ Марковић 2000: 227.

⁹ Ђирић 1999: 157.

¹⁰ Богдановић 1987: 237 и 239.

¹¹ Симић 1980: 30; Јовић 1968: 163, 167; Грковић 1968: 135.

¹² Милорадовић 2003: 54.

предлогом ОД замењују предлошко-падежном конструкцијом ОД + ОП са функцијом посесивног генитива.

Ова конструкција се јавља када именичка лексема – посесор није детерминисана одредбом:¹³

Тој ми е сестрична, *оџ сестру* ћерка; имам унуку *оџ њошару* ћерку; деда ће ти даде *од меримку* јагње; тој му је ћерка *оџ њрву* жену; тија два сина су ми *о[д] другу* жену; турим *од жиловлак* лис, да извуче; врљи пред њи *од бџрењ* грањке; тој кеса *оџ њрашак*; да узне овај цаќ *од брашно*, за чисто; откини нику цвећку *оџ шуман*; *о[д] њраќтор* делови повадија; *оџ његлу* гајтан исекја; јајца *о[д] црцорку* да ву дам; врчанка *о[д] черају*.

Овима се могу придружити и примери са лексикализованим формама којима се означава однос сродства: она ми је сестра *о[д] њешику*; тој ми брат *о[д] чичу*; не ми је рођен брат, *од њјку*.

Конструкција ОД + ОП у наведеном посесивном значењу употребљава се и у говору Запаља, између осталог, за означавање посесије и потицања,¹⁴ као и у говорима Понишавља.¹⁵ За говор Алексиначког Поморавља „Genitivus originis са од + ОП није уобичајена конструкција, већ се с том функцијом употребљава синтагма: *сестрино дете*... уколико није: *на моу сестру дете*“, односно конструкција *на + ОП*, која има функцију посесивног генитива.¹⁶ У говору Левча се разноврсне нијансе посесије реализују предлошко-падежном синтагмом ОД + Г,¹⁷ док у говору Трстеника ова конструкција није потврђена.¹⁸ У Параћинском Поморављу „често је бележена посесивна генитивна конструкција с предлогом *од*. Она се употребљава у одређивању родбинског припадања (Genitivus originis), без обзира на то да ли именицу-посесор детерминише одредба или је именичка лексема самостална.“¹⁹ Ауторка истиче да се у бројним примерима са лексикализованом формом нашао и незнатан број са ОП у функцији генитива.²⁰

¹³ Далеко фреквентнија је употреба *НА конструкције* у функцији посесивног датива када уз посесор стоји каква одредба. За ово видети рад Р. Жугић, *Предлог НА у говору јабланичког краја (паралеле са стандардним српским језиком)*. – Србистички прилози, Зборник у част професора Славка Вукомановића, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд 2005, 99–106).

¹⁴ Марковић 2000: 228.

¹⁵ Ћирић 1999: 156.

¹⁶ Богдановић 1987: 239.

¹⁷ Симић 1980: 40.

¹⁸ Јовић 1968: 164–166.

¹⁹ Милорадовић 2003: 81.

²⁰ Исто: 82.

Беспредлошки ошћити њадежни облик и њредлошко-њадежна веза ОД + ОП у генитивној функцији као (синтаксичко) семантички еквиваленти адноминалног беспредлошког генитива

5. 1. Однос дела према целини са партитивно-посесивном семантиком, у овоме говору се исказује на два начина. Први, далеко фреквентнији, остварује се беспредлошки употребљеним општим падежним обликом када партитивна именичка допуна стоји уз партитивни квантификатор, уместо адноминалног беспредлошког генитива у књижевном језику:

Напеја *џак вешћачко ђубре* на грбину; окопала две *лешинчки башчу*; остави ми *глић воду*; собирам *мрвчки сирење*; дај му *чашу ракију*; врљи ги *грумењ сол*; она је добила *дел имање*; купила *канџиче мармуладу*; смељај ми овој *џакче мумуруз*; расипа си *кесу шићер*; тури ми *фелију сирење*; дџзам онолки *снојја сламу*; *џањир гра* изеде на ручк; немој да забравиш *џесџиче воду*; даде ми *кесу бомбоне*.

Овакво стање потврђено је још у говору Алексиначког Поморавља,²¹ у говорима Понишавља,²² а као један од три начина за исказивање овог посесивног односа забележен је и у говору Параћинског Поморавља.²³ Левач у овоме значењу познаје само предлошко-падежну синтагму ОД + Г,²⁴ док је у Трстенику потврђена форма беспредлошког генитива.²⁵

5. 2. Други, мање фреквентан начин остварује се употребом предлошко-падежне везе ОД + ОП у функцији генитива уместо односом беспредлошког генитива у књижевном језику:

Ти *узни гузёр ош клас*, ја ћу вршчџк; тасличку *о[џ] шоллови* искрши; теј су ву *њиве о[џ] џајќовину*; да си га *закаџила със сечиво од мајџку*; *закаџи га с крај о[џ] тојагу*.

Предлошко-њадежна синтагма У + ОП у генитивној функцији као еквиваленти генитивне синтагме У + Г

6. Посесивно значење се у говору јабланичког краја може изразити и конструкцијом У + ОП:

²¹ Богдановић 1987: 234.

²² Ђирић 1999: 154.

²³ Милорадовић 2003: 54–55.

²⁴ Симић 1980: 41.

²⁵ Јовић 1968: 163.

Тој едно мушко у *џри сестрице*; једно у *џајка* и мајку; једна у мајку била; у *џуђога џајка* поголема п...; у *свакуга* је по ника мука; болес у *људи*, болес у *стџоку*; све паре су у *њега*.

Доста ретку употребу предлога У с генитивом у посесивном значењу, поготову “у источним областима српскохрватског језика”, потврђује и Стевановић.²⁶

У Алексиначком Поморављу посесивни генитив се не изражава конструкцијом У + ОП, већ конструкцијом НА + ОП.²⁷ Предлог У са генитивом присутан је у говору Левча.²⁸ На ограничену употребу предлога У са генитивом/општим падежом наилазимо још у Параћинском Поморављу.²⁹ Ауторка наводи малобројне примере који се свODE на уобичајене изразе.³⁰

Стање у неким другим говорима косовско-ресавске дијалекатске зоне је различито. Тако, на пример, предлог У у оваквој функцији није познат говору Трстеника,³¹ али се зато среће у говору Левча.³²

*Беспредлошки ојшти џадежни облик у функцији субјекатског
генитива и синтаagma ОД + ОП уз девербативне именице*

7. На субјекатски генитив са значењем посесије, односно на његове еквиваленте у говору јабланичког краја, упућује неколико примера који су у овај говор ушли из сфере медицинских терминошких израза. Реч је о именским синтагама са девербативном именицом у склопу предлошко-падежне везе (ОД + ОП у функцији генитива) или пак уз беспредлошки ОП у функцији генитива:

Умрела од *зајалeње мозак*; оболела од *зајалeње зглобови*; да се лечи од *зајалeње зглобови*; има *зајалeње мозак* (ретко запалење мозга), има *оболeње живци*; добила *проширeње срце*.³³

²⁶ Стевановић 1991: 313.

²⁷ Богдановић 1987: 239.

²⁸ Симић 1980: 50.

²⁹ Милорадовић 2003: 127.

³⁰ Исто.

³¹ Јовић 1968: 165.

³² Симић 1980: 50.

³³ У досад цитираној литератури која се односи на говоре призренско-тимочке дијалекатске зоне, с изузетком Алексиначког Поморавља, нисмо нашли потврде за овакву употребу посесивног генитивног значења (данас имау *џодизање крџе*). В. Богдановић 1987: 234. У говору Параћинског Поморавља, у сличним примерима, уз девербативну именицу употребљава се синтетички генитив. В. Милорадовић 2003: 55.

То говори о процесу адаптације беспредлошког посесивног генитива уз девербативну именицу *својсјивима аналијизма* у овом говору, при чему се општим падежом употребљеним беспредлошки или са предлогом ОД, између осталог, остварује и посесивно генитивно значење.

Дакле, синтаксичка конструкција са ОД + ОП у функцији генитива као еквивалент беспредлошког субјекатског генитива, нпр.: **Слушам усћање од онуј болну жену* је исконструисана, јер у овом говору наведена реченица са непромењеном семантиком може да функционише само у виду реченице са реорганизованим синтаксичким елементима: девербативна именица *усћање* прелази у глагол, предикат, а посесивна синтагма у функцији генитива добија статус субјекта: *Слушам како усћа онуј болна жена*. Да подвучемо: одсуство субјекатског генитива са посесивним значењем из књижевног српског језика последица је аналитизма и непознавања беспредлошког генитива у говору јабланичког краја.

Беспредлошки ојшћи падежни облик у функцији објекатског генитива уз девербативне именице

8. Уместо беспредлошког објекатског генитива са посесивним значењем, у говору јабланичког краја имамо беспредлошки употребљен ОП уз девербативне именице:

Дај крупачу за *мељање мумуруз*; скини сито за *сејање брашно*; узни прскалицу за *прскање лојзе*; донеси млинче за *мељање кафе*.

Овако је и у говору Параћинског Поморавља. Функционисање општег падежног облика у овом типу односа (објекатском генитиву – истицање моје) није познато другим описаним косовско-ресавским говорима: „Характерно, што аутори описаних тих говорова не отмечају фактовa проникновенија формa каких-либo других падежей в сферу выражения објектног значенија приименног Genitiv-a.“³⁴

Предлошко-падежна синтагма С/САС/СБС + ОП у генитивној функцији као еквивалент квалитативног генитива

9. Квалитативни генитив се у испитиваном говору може изразити само аналитичком социјативном конструкцијом предлога С/САС/СБС + ОП:

³⁴ Милорадовић 2003: 56.

Дође с *ицејену чушуру*; наиде с *раскривен нос*; убава девојка с *модри очи*; озбиљан младић с *крајку њочишану косу*; обукла полче с *крајки рукави*.

Овако је у говору Заплања³⁵ и Алексиначког Поморавља,³⁶ док за говоре Понишавља³⁷ и Бучума и Белог Потока³⁸ немамо потврде овакве употребе. У Параћинском Поморављу³⁹ је забележен „само један“ пример беспредлошке конструкције са општим падежом у функцији квалитативног генитива.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

10. На основу анализе граматичких средстава којима се у говору јабланичког краја исказују *посесивна значења у функцији посесивног генитива*, могуће је закључити следеће:

10. 0. Посесивност се у овоме говору никада не исказује морфолошким, синтетичким генитивом, који је потпуно истиснут аналитичким типом падежног система.

10. 1. Значење беспредлошког посесивног генитива исказује се посесивним придевом (*Миланове ћерке* уместо *Ћерке Милана*).

10. 2. Еквивалент беспредлошког посесивног генитива или предлошко-падежне везе ОД + Г за исказивање припадања, порекла и полицања је предлошко-падежна синтагма ОД + ОП у функцији генитива (Тој ми је... от сестру *ћерка*; турим од жиловлак *лис*).

10. 3. Однос дела према целини са партитивно-посесивном семантиком најчешће се остварује употребом општег падежног облика уместо адноминалног беспредлошког генитива (она је добила *дел имање* уместо – она је добила део имања), али је присутна и мање фреквентна форма ОД + ОП у функцији генитива (Ти *узни гузёр* от *клас*).

10. 4. Конструкција У + Г из књижевног језика има у говору јабланичког краја еквивалент У + ОП у функцији генитива са посесивним значењем (Тој једно *мушко* у *ћри сестрице*).

10. 5. Субјекатски генитив у ретким лексикализованим изразима јавља се уз девербативну именицу у виду конструкције ОД + ОП у

³⁵ Марковић 2000: 231.

³⁶ Богдановић 1987: 243.

³⁷ Ћирић 1999: 161.

³⁸ Богдановић 1979: 120.

³⁹ Милорадовић 2003: 56.

функцији генитива (*Да се лечи од зайалёње зглобови*), или пак као беспредлошки употребљен општи падеж с генитивном функцијом (*Има оболёње живци*).

10. 6. Уместо објекатског генитива са посесивним значењем, у испитиваном говору имамо беспредлошки општи падеж уз девербативну именицу (*Дај крупачу за мељање мумуруз*).

10. 7. Квалитативни генитив се изражава аналитичком социјативном конструкцијом С/САС/СЪС + ОП (*Младћ с краћку, почйшану косу*).

10. 8. Упоредном анализом синтаксичких средстава за исказивање различитих посесивних генитивних значења у говору јабланичког краја и другим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне, дошли смо до следећих резултата:

У призренско-тимочким говорима се као еквиваленти беспредлошког посесивног генитива или предлошко-падежних синтагми ОД/У/ + Г, користе посесивни придев, партитивно-посесивна допуна у општем падежу уз квантификатор и предлошко-падежне синтагме ОД/У/С/САС/СЪС + ОП у функцији генитива.

У косовско-ресавским говорима, посесивни придев има доминацију у конкуренцији са посесивним генитивом (Трстеник), док се у прелазном косовско-ресавском говору, говору Параћинског Поморавља, за исказивање односа посесора и онога што је у његовом поседу искључиво користи посесивни придев.

Одлика косовско-ресавских говора је уобичајена употреба конструкција ОД/У + Г (Левач), али је у говору Параћинског Поморавља, уз доминантну форму ОД/У + Г потврђена и конструкција У + ОП. Говору Трстеника није позната генитивна синтагма У + Г.

Партитивно-посесивно генитивно значење уз квантификатор, у косовско-ресавским говорима се реализује предлошко-падежном конструкцијом ОД + Г (Левач), формом беспредлошког морфолошког генитива (Трстеник), морфолошким генитивом, партитивно-посесивном именичком допуном у ОП уз квантификатор и конструкцијом ОД + Г уместо беспредлошког генитива (Параћинско Поморавље).

Значење квалитативног генитива се у косовско-ресавским говорима исказује беспредлошким морфолошким генитивом (Трстеник, Левач). Међутим, у говору Параћинског Поморавља, стање је исто као у призренско-тимочким говорима (овде је забележено свега неколико примера са обликом инструментала).

10. 9. За говор јабланичког краја, иако је свакодневно на удару средстава медијске комуникације и нужног административног кому-

ницирања, може се рећи да упорно чува сопствена граматичка средства, у овом случају, за исказивање посесивности еквивалентима беспредлошког генитива или предлошко-падежних синтагми ОД + Г, У + Г. Ово значи да се у контексту измењених социолингвистичких околности, код старијих особа, па и код нешколованих особа средњих година које су ретко боравиле ван матичног подручја, неће чути структура *командир њолице, шеф клинике* и сл., већ *командир ои њолице, шеф ои клинику* и сл. Дакле, кичма једног језика је граматика, која је на дијахроној равни стабилна и статична конструкција којој се повинују и усвојене лексичке јединице из стандардног језичког слоја.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Белић 1905:** Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — СДЗБ I, Београд.
- Богдановић 1979:** Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Пошочка*. — СДЗБ, XXV, Београд.
- Богдановић 1987:** Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗБ XXXIII, Београд, 7–302.
- Грковић 1968:** Милица Грковић, *Ујошреба њадежа у чумићком говору*. — ППЈ 4, Нови Сад, 133–159.
- Ivić M. 1967:** Milka Ivić, *Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom -ov (-ev, -ovljev, -evljev), -in u odnosu „kombinatoričnih varijanata“*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, X, 257–262.
- Ивић П. 1985:** *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у шћокавско наречје*. — Нови Сад, 1985².
- Јовић 1968:** Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗБ XLII, Београд, 1–238.
- Марковић 2000:** Јордана Марковић, *Говор Зайлања*. — СДЗБ XLVII, Београд, 7–307.
- Милорадовић 2003:** Софија Милорадовић, *Ујошреба њадежних облика у говору Параћинског Поморавља*. — Етнографски институт, књ. 50, Београд.
- Симић 1980:** Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I, Ујошреба њадежних облика*. — СДЗБ XXVI, Београд, 1–146.
- Стевановић 1991:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*. — Научна књига, Београд, 1991⁵.
- Тополињска 2002:** Зузана Тополињска, *Антропологијска теорија језика и српски њадежни системи*. — ЈФ LVIII, Београд, 1–13.
- Ћирић 1999:** Љубисав Ћирић, *Говори Понишавља*. — СДЗБ XLVI, Београд, 7–262.
- Фелешко 1999:** Казимјеж Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. — Београд.

Резюме

Radmila Žugić

ЭКВИВАЛЕНТЫ АДНОМИНАЛЬНОГО БЕСПРЕДЛОЖНОГО ГЕНИТИВА И ГЕНИТИВНЫХ СИНТАГМ С ПРЕДЛОГАМИ *ОД* И *У* ДЛЯ ВЫРАЖЕНИЯ ПОСЕССИВНЫХ ЗНАЧЕНИЙ В ГОВОРЕ ЯБЛАНИЧСКОЙ МЕСТНОСТИ

Посессивность в данном говоре никогда не выражается морфологическим, синтетическим генитивом, вытесненным из него аналитическим типом падежной системы.

Значение беспредложного посессивного генитива в говоре ябланичской местности выражается посессивным прилагательным.

Эквивалентом беспредложного посессивного или предложно-посессивного сочетания *ОД+Г* для выражения принадлежности, происхождения и возникновения является предложно-падежное сочетание *ОД + ОП / ОП = общий падеж / в функции генитива*.

Отношение части к целому с партитивно-посессивной семантикой реализуется чаще всего употреблением общей падежной формы вместе адноминального беспредложного генитива, однако тут наличествует также менее частотная форма *ОД + ОП* в функции генитива.

Конструкция *У + Г* в литературном языке имеет в говоре ябланичской местности эквивалент *У + ОП* в генитивной посессивной функции.

Субъектный генитив в редких лексикализованных выражениях встречается при девербативном существительном в форме конструкции *ОД + ОП* в функции генитива или же как беспредложным способом употребленный общий падеж с генитивкой функцией.

Вместо объектного генитива с посессивным значением в исследуемом говоре встречается беспредложный общий падеж при девербативном имени существительном.

Родительный падеж качественной оценки выражается аналитической социативной конструкцией *С/САС/СЪС + ОП*.

Используя компаративный анализ, оскобывающийся на эксплицитно приведенных данных, автор дает также обзор проявлений данного синтаксического явления в других говорах призренско-тимокской и косовско-ресавской диалектной зоны.

О говоре ябланичской местности, несмотря на то что он повседневно подвержен ударам средств массовой информации и необходимому административному коммуницированию, можно сказать, что в нем упорно сохраняются собетвенные грамматические средства, в данном случае речь идет о выражении посессивности эквивалентами беспредложного генитива или предложно-падежных синтагм *ОД + Г, У + Г*.

ТАЊА ПЕТРОВИЋ
(Београд)

ИДЕОЛОШКЕ ФУНКЦИЈЕ УПРАВНОГ ГОВОРА У ПРОЦЕСУ
ЗАМЕНЕ ЈЕЗИКА.
ПРИМЕР СРБА У БЕЛОЈ КРАЈИНИ

У раду се разматрају иделошке функције у наративном дискурсу
Срба у Белој Крајини

Кључне речи: управни говор, језичка идеологија, замена језика,
наративни дискурс, Срби у Белој Крајини.

Туђи говор, замена језика и језичка идеологија

Differentia specifica људског језика у односу на друге знаковне системе лежи у чињеници да о језику можемо говорити користећи тај исти језик, дакле у његовој рефлексивној природи. Захваљујући томе, један исказ може бити предмет другог исказа, и то се реализује кроз две језичке форме: кроз директни (управни) говор (*oratio recta*) и индиректни (неуправни) говор (*oratio obliqua*); „the former evokes the original speech situation and conveys, or claims to convey, the exact words of the original speaker in direct discourse, while the latter adapts the reported utterance to the speech situation of the report in indirect discourse“ (Coulmas 1986: 2).

Вишејезичне мањинске заједница чију лингвистичку ситуацију карактерише процес замене језика,¹ попут Срба у Белој Крајини,²

¹ Замена језика може се дефинисати као постепен или изненадан прелазак појединца или групе са једног језика на други (Crystal [Кристал] 2003: 33, f. 31); Winford (2003: 15) замену језика дефинише као „the partial or total abandonment of a group's native language in favor of another“.

² Срби у јужној словеначкој покрајини Белој Крајини представљају остатке ускочког становништва које се на овом терену населило у 16. веку. Овај рад је написан на основу теренског рада обављеног у периоду јуни 2002 — јуни 2004. у четири православна села у Белој Крајини: Милићима, Пауновићима, Мариндолу и Бојанцима, у којима данас живи око 300 становника. Више о социолингвистичкој ситуацији и

управо захваљујући чињеници да њихови чланови активно или пасивно поседују компетенцију на више идиома, те идиоме који су им на располагању користе на идеолошки релевантан начин, кроз употребу кодова изражавајући своје ставове и погледе како на језике, тако и на ширу друштвену реалност. Како истиче Tsitsipis (1998: 199), који се бавио процесом замене језика код говорника албанског језика (арванитика) у Грчкој, „the process of Arvanitika sociolinguistic shift has left its mark on the ways speakers view the codes on their sociolinguistic repertoire and negotiate their position vis-a-vis these codes“.

У овом тексту бавићемо се пре свега управним говором као дискурзивном стратегијом Срба у Белој Крајини и начинима на које се кроз управни говор изражава њихова језичка идеологија, схваћена као скуп погледа на кодове које етнолингвистичка заједница има на свом репертоару, на њихове симболичке вредности, статус и сл.³

Туђи говор који се јавља као део нечијег дискурса привукао је пажњу истраживача у оквиру различитих дисциплина, као што су лингвистика, поезика, логика, филозофија језика.⁴ Интересовање за туђи говор у оквиру антрополошке лингвистике, и нарочито анализе дискурса из перспективе лингвистичке идеологије, подстакнуто је у великој мери теоријом М. Бахтина (1922, 1929), која представља „one of the most interesting attempts to combine linguistic analysis with literary

стању традиционалне културе Срба у Белој Крајини в. у Петровић 2002, 2004, 2004а, 2004б.

³ Према већ класичној дефиницији Michaela Silversteina, језичка идеологија се разуме као „sets of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and use“ (Silverstein 1979: 193). Irvine (1989: 255) истиче социо-културну димензију језичке идеологије, дефинишући је као „the cultural system of ideas about social and linguistic relationships, together with their loading of moral and political interests“; сличан поглед на језичку идеологију има и Heath (1989: 53): „self evident ideas and objectives a group holds concerning roles of language in the social experiences of members as they contribute to the expression of the group“. Jaffe (1999) језичку идеологију дефинише као „people’s ideas about what a language is and should be, cultural ideas about the relationship between forms of language and social identities“, док је Woolard (1998: 3) види као „representations, whether implicit or explicit, that construe the intersection of language and human beings in a social world“. У свим овим дефиницијама, тежиште је на погледима на језик самих говорника и на начинима на које се различите друштвене појаве артикулишу кроз ове погледе. У литератури на енглеском језику за језичку идеологију среће се више термина између којих нема значајније разлике у значењу: *language ideology*, *linguistic ideology*, *ideologies of language*. Будући да се у српском језику, за разлику од енглеског, где придев *linguistic* означава и ’језички’ и ’лингвистички’, ова два значења реализују помоћу два посебна придева, у овом раду користим термин *језичка идеологија*, пошто је у питању идеологија која се односи на језик, а не на науку о језику. О развоју значења *language* → *linguistic* и *linguistics* → *linguistic* в. Silverstein (1998a: 140, f. 1).

stylistic concerns about narration“ (Lee 1997: 278). За разлику од реченице која је по Бахтину „највиша јединица језика (језика као предмета лингвистике), исказ је металингвистички феномен“ (Матијашевић 1980: XXII). Исказ се по Бахтиновом мишљењу „никако не може сматрати индивидуалном појавом у прецизном смислу те речи, нити се може објаснити индивидуално-психолошким или психо-физиолошким условима јединке која говори. *Исказ је социјалан (...)* Унутрашњи свет и мишљење сваког човека има свој стабилизовани *социјални аудиторјум*, у чијој се атмосфери граде његови унутрашњи докази, унутрашњи мотиви, оцене и др. (...) *Организационо средиште сваког исказа, сваког израза, није унутра већ напољу: у социјалној средини која јединку окружује*“ (Бахтин 1980: 91, 95, 104; курзив у оригиналу).

Полазећи од ових премиса, Бахтин развија теорију о дијалошкој природи дискурса, истичући да „у оквиру лингвистички схваћеног језика као система (...) нема нити може бити дијалошких односа. Дијалошки односи могу постојати и постоје само између целих исказа, премда могу продирати и у исказ, у реч; тако настаје двогласна реч, тј. реч која није усмерена само на свој предмет већ и на туђу реч (реч другог субјекта)“ (Матијашевић, *loc. cit.*; исп. Бахтин 1963).

Дијалошка природа дискурса део је метајезика и заснива се на симултаном постојању више „гласова“ унутар дискурса. Смисао сваке речи у целини зависи од контекста, а „контексти употребе једне речи често се међусобно супротстављају (...) Контексти не стоје један поред другог као да се не примећују, већ се налазе у непрекидној интеракцији и борби“ (Бахтин 1980: 89).

У студијама о дијалошкој природи дискурса, Бахтин посебну пажњу посвећује навођењу туђих исказа (или мисли) у оквиру исказа, дакле, у његовој терминологији, речи која је усмерена на туђу реч. Туђи говор он дефинише као „*говор у говору, исказ у исказу*, али истовремено и *говор о говору, исказ о исказу*“ (Бахтин 1980: 128, курзив у оригиналу). У овој дефиницији Бахтин истиче две особине туђег говора суштински важне за његову везу са језичком идеологијом: једна је његова метапрагматичка функција, а друга његова форма: избор језичких средстава којима ће говорник сигнализирати да се ради о „*исказу у исказу*“, која кад су у случају вештајезичне заједнице попут Срба у Белој Крајини укључују и избор различитих кодова, у великој су мери израз језичке идеологије говорника.

⁴ Resanati (2000) даје анализу управног и неуправног говора из перспективе филозофије језика.

Coulmas (1986: 2) на следећи начин дефинише разлику између управног и неуправног говора: „the fundamental difference between the two lies in the speaker perspective or point of view of the reporter. In direct speech the reporter lends his voice to the original speaker and says (or writes) what he said, thus adopting his point of view, as it were. (...) In indirect speech, on the other hand, the reporter comes to the fore. He relates a speech event as he would relate any other event: from his point of view“.

На основу овакве категоризације управног и неуправног говора, могли бисмо закључити да преношење исказа друге особе путем неуправног говора, будући да се одвија из перспективе аутора дискурса а не првобитног говорника, даје много више простора за изражавање погледа и ставова, па тиме и за кодирање језичке идеологије у дискурсу. Насупрот томе стоји чињеница да је цитирање туђе речи, управни говор (*oratio recta*) у наративном дискурсу Срба у Белој Крајини далеко чешћи дискурзивни поступак од неуправног говора.⁵ У анализи која следи покушаћемо да откријемо узроке тога и покажемо на који се начин дословно навођење туђих речи може искористити за изражавање језичке идеологије аутора дискурса у коме се те речи наводе. Најпре ћемо нешто рећи о односу између аутора дискурса, дискурса самог и цитираног исказа друге особе укљученог у ауторски дискурс. Онда ћемо размотрити идеолошку позадину алтернације кодова приликом навођења туђег говора, а затим и формалне одлике дискурса које омогућавају инкорпорацију туђег исказа у исказ информатора, као и наративне функције ових инкорпорација. На крају ћемо се позабавити питањем односа управног и неуправног говора у дискурсу Срба у Белој Крајини на основу језичког материјала којим располажемо и покушати да из перспективе језичке идеологије одговоримо на питање зашто је директно цитирање нечијег исказа далеко фреквентније од индиректног навођења туђег говора.

Управни говор и позиција аутора дискурса

Захваљујући семантичком односу између исказа који се цитира и ширег исказа чији је аутор сам говорник и који укључује цитирани исказ (о томе в. Lee 1997: 292), цитирани исказ ширем (ауторском) исказу даје ауторитет, истовремено изазивајући ефекат објективизације и деперсонализације, будући да приликом директног цитирања исказа

⁵ До сличних резултата дошли су и Cameron (1997) за дискурс на шпанском језику и Vincent и Perrin (1999) за дискурс на француском језику.

друге особе „the form maximizes the integrity of the original and conveys the secondary message that the reporter is 'merely' reporting the form and is not personally interpreting or predicating anything about the content of the reported speech“ (Lucy 1993: 92; исп. Banfield 1982, Бахтин 1980).

На успостављање дистанце између аутора дискурса и његовог садржаја помоћу навођења директног говора указују Clark и Gerrig (1990: 792): „but when they quote, they take responsibility only for presenting the quoted matter — and then only for the aspects they choose to depict. The responsibility for the depicted aspects themselves belongs to the source speaker. So with quotations speakers can partly or wholly detach themselves from what they depict“. Tannen (1989: 101), с друге стране, истиче да од тренутка када говорник у свој дискурс укључи управни говор, тај говор више не припада аутору наведеног цитата, него говорнику самом, и да се управо на овој чињеници заснива функција ауторитета која се постиже употребом управног говора: „the reporting speaker assumes responsibility for the quoted words, and detachment of one voice from another gives way to fusion“ (исп. и Vincent/Perrin 1999: 300–301).

Иако се управни говор, као што смо већ навели, дефинише као дословно навођење речи или мисли друге особе, проучаваоци металингвистичке функције језика која се реализује употребом управног говора истичу да је однос између ауторског дискурса и цитираног исказа далеко сложенији од саме презентације говора друге особе, да „the presented material has a meaning and (...) this meaning is highly relevant to the meaning of the discourse in which the material is presented“ (Recanati 2000: 186–187). Преношење гласа аутора управног говора стога није искључива намера онога који тај говор наводи и у томе је идеолошка димензија управног говора као дискурзивне форме: „discourse (...) has at least two dimensions. It is oriented towards its referential objects and towards another's discourse, toward someone else's speech. Reported speech takes as its referential object the speech of another, and at the same time indicates the reporter's attitude toward the source's utterance“ (Lee 1997: 281).

Dobrzyńska (2001: 39) такође наводи да „reported speech is not just a particular grammatical form of transformation, as some grammar books might suggest. We have to realize that reported speech represents in fact a kind of translation, a transposition that necessarily takes into account two different cognitive perspectives: the point of view of the person whose utterance is being reported, and that of a speaker who is actually reporting that utterance“. Сличну појаву у дискурзивној пракси говорника идиома арванитика у Грчкој описује Tsitsipis (1998: 122): „the con-

tours of the speaker's code-switched passages coincide almost predictably with directly quoted speech. Further, the narrator does not simply report on isolated utterances but constructs whole dialogues. However, (...) this does not qualify as an intention on the speaker's part to reproduce verbatim the words of another speaker. We are free to offer a more ideological reading of the segment's switches". Tannen (1989) у овој аргументацији иде још корак даље, истичући да се код туђег говора (енг. *reported speech*) ради о неправилној употреби термина, јер „it is not actually 'reported'. Instead what is generally meant by 'reported speech' is, in fact, spontaneous speech creatively construed by the speaker at the time of talk". Она стога уводи термин *конструисани дијалог* (енг. *constructed dialogue*); из истог разлога, Dubois (1989) означава као *лажни цитирање* (енг. *pseudoquotation*) управни говор за који се претпоставља да није еквивалентан оригиналном говорном догађају.⁶

Преукључивање кодова при навођењу управног говора

Управни говор „is a strategic site for observing how social actors put into play their typifications of language-mediated social relationships“ (Álvarez-Cáccamo 1996: 34), при чему, кад се ради о вишејезичним заједницама, избор кодова има веома важну улогу: „by assigning code choices to the characters depicted, reporters selectively draw from their own sociolinguistic knowledge in order to construct a possible world where characters behave discursively as they do, within the confines of negotiated authenticity (...) Undeniably, these procedures in themselves reflect, on the level of practice, the ideological constructs by which members of a given speech community at a given point in time associate language behaviors with socio-discursive relationships of camaraderie, distance, dominance, or resistance“ (*loc. cit.*, курзив у оригиналу; исп. такође Polanyi 1982).

У разговорима које су са мном водили најчешће на српском језику, Срби у Белој Крајини често су прелазили на други, тј. словеначки идиом, онда када цитирају исказе неке друге особе. Са комуникацијске тачке гледишта, алтернација кодова није неопходна, зато је њена функција по правилу идеолошка и служи за успостављање дистанце и прављење разлике између двеју група — *ми* и *они*. Та разлика је битна или за истицање културолошких и религијских разлика, или дистанце на темпоралном плану између различитих генерација унутар заједнице.

⁶ Више о односу између оригиналног говорног догађаја и преношења туђег говора в.: Bamgbose 1986, Bauman 1986, Besiner 1993, Dubois 1989, Ducrot 1984, Gal 1979, Haberland 1986, Johnstone 1989.

[1]

[1.1] *A једном један умро њу, жена му Словенка,*

[1.2] *јао тени,*

[1.3] *ѡреба воду,*

[1.4] *реко Звонка, имам ја... имам ја светије воде.*

[1.5] *Кај, тате?*

[1.6] *То ко да сам јој дао Бога кад сам донио светију воду.⁷*

У сегменту бр. 1, информатор наводи дијалог који је водио са особом чији је матерњи језик словеначки. Дати фрагмент представља релативно завршену наративну форму, где је наведени дијалог „уоквирен“ исказима информатора — уводним (1.1), којим се дијалог који следи контекстуализује, и завршним (1.6), који на неки начин представља поенту наратива. Исказ 1.3 такође није део дијалога и припада „само“ информатору, прекидајући дијалог као нека врста метапрагматичке информације којом се допуњава и објашњава садржај цитираних исказа који у дијалогу припадају његовој саговорници. Њени искази цитирани су на словеначком идиому (у исказу 1.2 се због сродности језика то не може недвосмислено тврдити, док је за исказ 1.5 јасно да је на словеначком језику).

Следећи сегмент дискурса (бр. 2) нешто је сложенији и садржи више дословно цитираних исказа чији су аутори различите особе. Намера наратора да истакне разлику између погледа старијих православних становника Беле Крајине попут њега и њихових католичких снаха садржана је већ у првом исказу (2.1), који је делимично поновљен на средини наратива (2.16). Следи опис догађаја који то треба да потврди и који је подељен на два дела, а исказ 2.16 представља прелаз између њих. Исказом 2.2 се описани догађај просторно и временски контекстуализује. Следи опис причести са истицањем разлика између православног и католичког ритуала (2.4–2.15), који омогућава мотивисаност другог дела наратива, у коме се даје дијалог између две Словенке и између аутора наратива (2.17–23). Вишеструкост „гласова“ присутних у овом наративу повећава се текстуализацијом реалног контекста у коме овај наратив настаје као део комуникације између информатора и истраживача, која је постигнута питањем које наратор упућује саговорнику у исказу 2.3.

⁷ Подебљаним словима дајемо управни говор који наводи информатор, а подебљаним и подвученим словима метапрагматичке маркере који упућују на то да говорник прелази на управни говор (то су по правилу *verba dicendi*).

[2]

[2.1] *Ал еџо њима, њима не одговара џа наша вјера*[2.2] *Ево сад је једна жена се љричестџила на Пеџрово, Босанка,*[2.3] *и џи знаш како наш љоџ исљоведа, како исљовед?*[2.4] *То нема џамо љоџајно, они имају неки као ормар, онда џу, љоџ је уну-
џра а џи изван сџојиш, и џи њему шайћеш онда све своје грехе њему казу-
јеш, а код нас џо љред олџаром ради,*[2.5] *јеси ли грешна, имаш ли неки велики, велики грех,*[2.6] *заљраво ја знам оно шџо мене љиџа.*[2.7] *Па велики грех немам, а грешим, грешимо сви.*[2.8] *И онда он каже Бог ће џи ољростџиџи,*[2.9] *онда онај еџиџрахџљ, шџо је оно носи љред собом,*[2.10] *знаш оно уско, да, еџиџрахџљ,*[2.11] *она се љригне,*[2.12] *знаш,*[2.13] *он с џим еџиџрахџљом горе,*[2.14] *знаш, и не знам ја,*[2.15] *нешџо измоли,*[2.16] *а џо њима, баш овој нашој снаји из Милића, браџивој снаји —*[2.17] *џјаој, veli kaj sam se ja smejala.*[2.18] *Pa kaj, kak?*[2.19] *Joј, pod kiclju je metno.*[2.20] *А није, велим, љод кикљу — љод манџију,*[2.21] *она љрави кикљу — није љод кикљу него љод еџиџрахџљ.*[2.22] *А немој се смијаџи, ља џаки је обичај, заџо се зове, наше је, реко,
нељромеђено, џо је и код вас било џако, код катћолика љрије да се љриче-
шћивало са вином и са хлебом.*[2.23] *Заџо се, реко, наша вјера зове орџодокс — нељромеђено, како је би-
ло у љочешку, џако је још и данас.*

Цитирани дијалог између свештеника и особе која се причешћује (2.5–8) у ствари је замишљен и конструисан, што потврђује и коментар наратора којим се тај дијалог прекида (2.6), што је још један доказ да што верније навођење туђих речи није једини, па ни примарни, комуникативни циљ управног говора у наратији. Управни говор се поново јавља у другом делу наратива, најпре као дијалог између две Словенке и укључивањем самог наратора, који на тај дијалог реагује. При навођењу говора Словенки наратор прелази на словеначки идиом. У својој реплици, наратор лексему која је изазвала његову реакцију (*kiclja*) понавља без превођења на српски идиом.

[3]

[3.1] Само су двије Словенке сахрањене *џу*. Покојна *сџирина* Фана, она је била *џу* из Трибуча, и сад *џошле* године је умрла једна жена, *истџо* из Трибуча, *џедесетџ* година је имала, боловала од рака. Иначе није *џу* нико још сахрањен... Е, има још једна *џџо* је била из Требњега, *џа* је *џу* била удана за једнога, живили су у Крању, *џу* су и кућу *наџравили*, сад су *џод сџаре* дане живили *џу*, и она је *истџо* умрла у болници, сад *џу* је урна. То су њи *џри*, да, више није нико. А и наше ће се ваљда... не знам.

[3.2] Баш ова моја, од ове деце *маџи*, Соња,

[3.3] *ја бут сла, вели, на Отовас.*

[3.4] У *џо* село *ђе* је она рођена.

[3.5] *Па си мислим, еџо, не ваља џи џо.*

[3.6] *Не ваља, џамо ће џи је кућа, ће џи је...*

У овом сегменту цитат снахе дат на словеначком идому такође има функцију истицања разлика, а ауторова реплика чак и није део дијалога са снахом, пошто се не ради о изговореним речима, на шта сугерише глагол мишљења који претходи ауторовом навођењу сопствених речи (односно мисли). У фрагментима 3.5–6 ради се о врсти самоцитирања (енг. *self quotation*), чија је улога „a kind of distancing, whereby the speaker presents himself or herself as and actor in a scene“ (Macauley 1987: 22).⁸

Наредни сегмент дискурса (бр. 4) садржи дијалог између наратора, који је припадник најстарије генерације, и његове унуке. Уводни исказ (4.1) поново изражава ауторов став који треба да се илустрира и потврди навођењем управног говора. Следећи исказ (4.2) конкретизује ситуацију у коју се смешта цитирани дијалог временски, а коментар којим се прекида прва реплика (4.4) просторно и ситуацијски:

[4]

[4.1] Само сад *млади свијеџ* више нема *џих* обичаја,

[4.2] за *Божџи* реџимо, *џа* сад баш кад је била *Цвеџна* недеља,

[4.3] *велим ја, реко, дјеџо* кући,

[4.4] *џу* се играли код нас,

[4.5] *кући* и *наберџте* *цвијеђе*, *меџниџте* га у воду, *сџавџте* *јаје* унутра, и *џо* *цвијеђе* мора *биџи* вани, не *џод* кровом, и *суџра* је *Цвеџна* недеља, и да се *умџеџте* у *џом* *цвијеђу*.

[4.6] *А вели* *Дарја*.

[4.7] *иде* у *џрви* разред,

[4.8] *Деда, ми ћемо доћи...*

[4.9] *ми* *бото* к вам *приџли* да се *бото* *умџи*.

⁸ Више о идеолошким функцијама самоцитирања в. код Maunard 1996.

Последња три примера (бр. 2, 3 и 4) директно су повезана са процесом замене језика кроз који заједница пролази. Супротстављање не само идиома, културе и религије, него и начина живота и система вредности дешава се у оквиру породице, у другој и трећој генерацији. То да говорник у примеру бр. 4 жели тај сукоб да истакне супротстављањем кодова, потврђује и његова аутокорекција — цитирани исказ своје унуке започео је на српском, али се онда исправио и поновио га на словеначком.

Овакво придруживање кодова одређеним учесницима у комуникацији приликом навођења управног говора, где „informants tend to attribute to these choices social meanings which respond to stereotypical views on language use patterns“, Álvarez-Cáccamo (1996: 36) назива *конгруентним* или *изоморфним*, истичући да „albeit expected, these reported speech tactics in themselves offer valuable information about speakers' perceptions of the socio-indexical potential of language“ (*loc. cit.*).⁹

Уколико садржај исказа није повезан са успостављањем или истицањем генерацијских разлика које за собом повлаче и различите језичке идеологије, не долази ни до алтернације кодова при цитирању неког за кога је јасно да је у ситуацији која се дочарава цитирањем говорио на словеначком:

[5]

[5.1] *Мени дође свако, свако к мени дође,*

[5.2] *ето, ја сам јуче имао два... два, два, два шћуденџа из Марибора, џо они зову скауџи.*

[5.3] *И џа два су дошли,*

[5.4] *ко, ми смо, вели, скауџи из Марибора*

[5.5] *Па добро, ви сџе само двојица, џе су вам други,*

[5.6] *Е други, каже, су оџишли, џресјавали су у једном селу од Випице горе, једни су оџишли према Драгаџушу и ми овуда,*

[5.7] *џако да џе се у Меџлици, не знам ја у којој... сасџаџи.*

У овом сегменту дискурса, наратор цитира свој дијалог са два Словенца, али не прелази на словеначки када наводи исказе својих саговорника. У последњем исказу (5.7), наратор чак преузима њихов

⁹ Избор кодова који се везују за одређене говорнике приликом навођења управног говора није увек, међутим, изоморфан и предвидљив: ова појава, коју Álvarez-Cáccamo (1996: 42) детектује у дискурсу двојезичних говорника галицијског и шпанског у Галицији и назива *преместицање кодова* (енг. *code displacement*), „reflects the ideologically-mediated capacity of reflexive reported speech to transform context. In the construction of a believable possible world, reporters assign to characters (including themselves) language choices which may visibly conflict with observed or expected behaviors“.

„глас“ и са управног говора прелази на приповедање. Главна порука овог сегмента је, као и у досад наведеним, садржана у првом исказу: аутор говори о свом посебном положају у оквиру заједнице. Цитирани дијалог је само илустрација те поруке, између саговорника не постоји никаква тензија, те нема ни потребе за алтернацијом кодова којом би се она успоставила. При одређивању функција управног говора у наративном дискурсу Срба у Белој Крајини, чини се да је кључна управо веза између основне идеје коју аутор дискурса жели да изрази у сегменту дискурса који представља завршену наративну целину и управног говора који је део те целине.

Vincent и Perrin (1999) функције управног говора деле на наративне и ненаративне: „The essential aim of a reported utterance that has a narrative function is to move story along chronologically“ (*op. cit.*, 295). Управни говор који има ненаративну функцију, с друге стране, не доприноси развоју догађаја описаних у дискурсу. Ови аутори ненаративне функције деле на функцију оцењивања (*appreciative function*), функцију подржавања (*support function*) и функцију ауторитета (*authority function*). Управни говор у функцији оцењивања „reproduces a distinct point of view in order to highlight an event by a speaker“; управни говор у функцији подржавања „tends to illustrate a metadiscursive comment uttered by the speaker“, док управни говор у функцији ауторитета препознајемо у томе што „speaker personally communicates what is expressed in the quote“ (*op.cit.*, 293).

Са изузетком сегмента бр. 1, где је функција управног говора примарно наративна (такође је управни говор у првом делу сегмента бр. 2 (2.2–15) и у сегменту бр. 5 наративног карактера), у осталим фрагментима управни говор који карактерише и промена кодова има првенствено функцију оцењивања и служи као илустрација ауторових погледа на односе и систем вредности у оквиру заједнице. Алтернација кодова приликом цитирања последица је чињенице да су погледи аутора дискурса и погледи оних чији говор он наводи у сукобу. Своје неслагање са њиховим погледима аутор понекад и директно исказује — у репликама стварног или замишљеног дијалога, као у исказима 2.20–23 и 3.5–6. У другом наведеном случају, цитираном исказу претходи глагол мишљења, а управо је међусобна заменивост глагола говорења и глагола мишљења или перцепције сигуран знак да се ради о управном говору у функцији оцењивања (Vincent/Perrin 1999: 297).

Метапрагматика управног говора: форме и функције

Говорник, да би у дискурсу сигнализирао тренутак када прелази на управни говор, за то користи различите метапрагматичке маркере; неки од њих су супрасегменталне природе, на пример промена интонације, јачине или тона говора. У примерима дискурса које смо до сада разматрали, један од сигнала преласка на управни говор је и промена кода. Најчешће дискурзивно средство за ову врсту сигнализације у сваком случају представљају глаголи говорења (*verba dicendi*), који претходе цитираном исказу или га прекидају (исп. Lucy 1993a: 92).

На основу до сада наведених сегмената дискурса у овом поглављу, као и оних који следе, можемо закључити да је далеко најчешћа форма која сигнализира цитирање нечијег исказа *вели* (ређе *велим*), затим по фреквенцији следи *реко*, док се спорадично јавља форма *каже*.¹⁰ Сличну слику пружају и наративни фрагменти у којима се јавља управни говор без алтернације кодова:

[6]

[6.1] *И то сам рекао, сам рекао овом ђоју, тај ђој је од мога сџрица унук:*

[6.2] *Добро Миодраже, ко ће ове новине џлатиџи? Ја то добивам већ неколко година*

[6.3] *Па вели, добиваш ти, добивамо и ми у манасџиру*

[6.4] *Кад они нису, њихова администрација није кадра усџановиџи куд се те новине шаљу, јел тај човјек жив ил није, ако, вели, њима није сџало, није ни теби*

[7]

[7.1] *И та бака, ђокојна баба Ане, она изађе џу*

[7.2] *и вели, ја сам...*

[7.3] *ја сам, вели, ђородила...*

[7.4] *Да, ја сам иша најџрије ђо њу, доле, и она*

[7.5] *вели јој, идем, идем,*

[7.6] *само да ја узем, вели, своје сџвари*

[8]

[8.1] *Ја сам се, на ђимер, вјенчала џамо где је муж, у Милићима, и џамо је био у једној кући маџични урад, он је био у Београду у војски,*

[8.2] *онда знам да ми је река џази како ћеш ми се џоџисаџи,*

[8.3] *вели он,*

¹⁰ Поменуће глаголе не наводимо у инфинитиву већ у облику у коме се јављају у дискурсу, зато што саматрамо да је тај облик од великог значаја за функцију управног говора, о чему ће нешто касније бити више речи.

[8.4] *мислио сам да не знаш ћирилицу,*

[8.5] *ја реко, ојросџи, ја сам учила ћирилицу.*

Осим у већ наведеним контекстима, облик *вели* јавља се и у исказима као маркер управног говора чији примарни аутор није спецификован. Овакав образац употребе управног говора одговара функцији ауторитета како је дефинишу Vincent и Perrin (1999) и карактерише га одсуство временске и просторне контекстуализације и могућност да се управни говор елиминише а да се притом не промени основна порука исказа: „this indicates that the informational content of an authority-driven reported utterance is not carried by the metadiscursive clause (cf. the verb *say/tell* [у нашем случају *вели*]), but the quote itself “ (*op. cit.*, 302).

[9]

[9.1] *Зашто шћо, вели,*

[9.2] *куд ће онда дјеца са српским језиком, неће знаћ словенски,*

[9.3] *шћако да је шћо йрешло све на словенски језик*

Управни говор је у примеру бр. 9 истовремено средство којим аутор дискурса успоставља дистанцу, или бар амбивалентан однос, према садржају цитираног исказа. Ауторски исказ би у овом примеру функционисао и без глагола говорења, али би онда став изражен у 12.2 био представљен као став аутора.

У примерима бр. 10 и 12, функција ауторитета управног говора слична је оној која изражава колективни став стечен дуготрајним искуством, где је форма исказа *каже се (да)*, *људи кажу (да)*:

[10]

[10.1] *Па сад свадба нема више оних сћарих обичаја. Прије дошли су йо млади са барјаком, обавезно,*

[10.2] *јер вели, шћамо йријадам куд ме барјак довео*

Овај пример интересантан је пре свега због односа између управног и неуправног говора и могућности њиховог варирања. Функцију ауторитета који проистиче из колективног искуства било би могуће реализовати неуправним говором, исказом:

јер каже се/(људи) веле да она (млада) шћамо йријада куд је барјак довео,
као у следећем примеру:

[11] *А ако сањаш некога у белом, шћо истћо веле да ни добро, да.*

Могућност преношења овог садржаја из 10.2 управним говором искључена је чињеницом да оно што се пренесеним исказом изражава није универзално, већ је примењљиво само на један део људи (тј. невесте), тако да се исказ

јер каже се/(људи веле): тамо иријадам куд ме барјак довео

садржински не уклапа у ауторски дискурс. Наравно, постоји могућност изражавања овог садржаја управним говором на следећи начин:

јер каже се/(људи) веле: млада тамо иријада куд је барјак довео,

али би се тиме изгубила идиоматичност цитираног исказа, која је у ствари сигнал функције ауторитета који проистиче из колективног искуства. Аутор дискурса се ипак одлучује да садржај који треба да има одлике универзалног става стеченог колективним и дуготрајним искуством изрази кроз исказ који подразумева парцијалност, чиме нарушава логичку структуру свог исказа (јасно је да његов исказ не треба тумачити као *млада вели тамо иријадам куд ме барјак довео*), али на рачун тога искориштава могућност употребе управног говора.

Размотримо сада управни говор у сегменту бр. 12, где аутор границе управног говора са функцијом колективног ауторитета помера још корак даље.

[12]

[12.1] *Сова када ћурличе,*

[12.2] *јао, вели.*

[12.3] *или ћук, што је... како би реко — од кукавице самац. Он кад ћурличе*

[12.4] *јој, вели, неко ће умријети*

[12.5] *А кад сова, обично ако је жена која шрудна,*

[12.6] *онда вели, сова, јој, вели.*

[12.7] *ијевала је цијелу ноћ ћуруу, ћуруу*

[12.8] *да ће цуру родиџи. Да.*

Држећи се садржаја, основну поруку исказа изражених управним говором можемо трансформисати на следећи начин:

Сова када ћурличе, или ћук, вели (се)/људи веле (да) неко ће умријети

А кад сова ијева ћуруу, ћуруу, вели (се)/људи веле (да) ће жена цуру родиџи

У овом случају, као што се види, могуће је путем управног говора изразити став који представља израз колективног искуства. Аутор дискурса, међутим, овом управном говору придаје конкретног аутора, у фрагментима 12.2 и 12.4 експресивизацијом исказа (увођењем ин-

терјекција), а у фрагментима 12.6–7 експресивизацијом, временском конкретизацијом (*ијевала је цјелу ноћ*) и конкретизовањем аутора наведеног исказа (*жена*). Што се фрагмента 12.8 тиче, он се може тумачити на два начина кад је у питању однос између његовог садржаја и ауторског дискурса, с једне, и наведеног исказа у оквиру ауторског дискурса, с друге стране:

онда *вели* да ће *цуру родити* =

а. онда *људи веле* / онда се *вели* да ће *цуру родити*

б. онда (*што значи*) да ће *цуру родити*.

Трећа могућност, да у се у наративу, у континуитету са 12.6 и 12.7, задржава „туђи глас“ (овде конкретизацијом придат жени), искључена је глаголским обликом у 3. лицу једнине, јер би у том случају исказ морао гласити *да ћу цуру родити*. У сваком случају, дакле, аутор дискурса глас који је описаним поступцима придао конкретном говорнику, тај глас од њега одузима; у варијанти а) „враћа“ га уопштеном ауторитативном говорнику (*људи*), док у другом случају мења перспективу приповедања, узимајући тај глас за себе, чиме се у његовом дискурсу укида присуство туђег дискурса.

Још један израз функције ауторитета путем употребе управног говора представљају случајеви када се аутор дискурса позива на исказе које је он сам већ изговорио. Тада је глагол говорења у 1. лицу једнине и аутор дискурса истовремено је аутор цитираног исказа:

[13] *А велим, млади неће што ни чути.*

[14] *Оно не знам, велим ти, што би требало сад прочитати и гледати, па јуно јуно ствари има, имена рецимо, па, и тако, нешачних.*

[15] *Кажем, ти јадни Срби, што је, што је, што је чудезн Божји.*

[16] *Само кажем, нема онога шачнога да би човек поверовао, што се неће никад ни знати.*

Трећа од ненаративних функција управног говора коју наводе Vincent и Perrin (1999), функција подржавања, врло је ретка у дискурсу Срба у Белој Крајини. Забележили смо је у следећим примерима:

[17]

[17.1] *Моја јокојна баба јо мајери, био јој муж злочест*

[17.2] *Онда кад су га... ишли у сироводу, она није хтела бугарити, што се звало бугарење*

- [17.3] *Вели, ајде Лајто, рекни,*
 [17.4] *а она што ће: јој,*
 [17.5] *Ја забугари: јој, Мико, господару, да ми је барем осам дана без тебе*
јоживити (смех)
 [17.6] *дал је то тако било ил су после...*
 [17.7] *вели, Лајто,*
 [17.8] *била Лајта јој било име*
 [17.9] *ну још*
 [17.10] *а нека, нека, ја сам доста (смех)*
 [17.11] *Је било тога нарицања, ауу*
- [18]
 [18.1] *И онда ја дошо случајно тамо,*
 [18.2] *а тај човек из суседног села је дошо ја је то нешто исто*
 [18.3] *хокус-јокус, ово-оно,*
 [18.4] *е сад њему је било мало незгодно,*
 [18.5] *он је мислио да сам ја био ветеринар,*
 [18.6] *Ја вели, а ја знам кај, ја сам... ја се мало разумем у живину*
 [18.7] *ово-оно*
 [18.8] *као изговарао се преда мном*
 [18.9] *Ја реко, не смејта мени*

У овим примерима, аутори дискурса не само да преносе исказ друге особе (17.3–5, 17.7, 17.9–10, 18.6), него је цитирани исказ друге особе праћен нараторовом оценом и карактеризацијом (17.5, 18.8). Оно што је такође интересно у другом примеру је нараторова карактеризација туђих радњи (18.3) и садржаја туђег говора (18.7) на начин којим се у врло малој мери преноси садржај тих радњи и говора, али је зато нараторова субјективна оцена изразито присутна. Иако се овде не ради о директном или индиректном преношењу туђег говора, на основу нараторовог исказа могуће је стећи извесну представу о том говору. И овде је на неки начин у питању функција подржавања, с тим што нема односа између метадискурзивног коментара наратора и цитираног исказа друге особе (тај однос постоји између 18.6 и 18.8), већ је исказ 18.7 супституција за туђи говор (који би био наставак туђег говора у 18.6) и истовремено нараторов метадискурзивни коментар који се односи на одређене особине туђег говора. Као што истичу Vincent и Perrin (1999: 297), „the support function is activated when the aim of the reported speech is to bring out certain properties of discourse“.

Однос између управног и неуправног говора
у наративном дискурсу Срба у Белој Крајини

Информатори са којима смо водили разговоре у православним селима Беле Крајине током теренског истраживања врло су ретко у свом дискурсу прибегавали изношењу оцена о форми или садржају туђег говора. Отуда је у том дискурсу управни говор са функцијом подржавања практично одсутан, пошто он такву оцену подразумева, јер се јавља у спрези са коментаром аутора дискурса у коме он истиче неке од особина цитираног исказа. Најчешћа форма управног говора у њиховом дискурсу је она у којој се управни говор сигнализира семантички неутралним глаголима (*вели, реко, каже*) — из којих се не може антиципирати став наратора према дискурсу који цитира и према његовом аутору. У многим језицима, глаголе говорења који функционишу као метапрагматички сигнали управног говора карактерише окамењена форма и ограниченост облика који се јављају у употреби (Lucy 1993a). То можемо рећи и за два најчешћа облика у дискурсу Срба у Белој Крајини — *вели* и *реко*; ови глаголи у комбинацији са директно цитираним туђим говором, еквивалентно енглеској конструкцији *say* + директни цитат, представљају „the most neutral of these combinations (...) and characterize [...] the reported utterance the least (...) [T]he lexical verb does not truly assert anything *specific* about the communication.“ (Lucy 1993a: 96, курзив у оригиналу).

Lucy (*op. cit.*, 97) пружа следеће објашњење за то да су управо овакве комбинације најчешће у наративном дискурсу: „The form of the reported utterance is effectively foregrounded, but only as a particular, not as a token of a form type. The reporting utterance can replicate pragmatic dimensions of the reported utterance (e.g., through characteristic intonation or vocabulary selection), but they are not thereby really characterized (referred to and predicated about) but rather presented. Because *say* is so semantically neutral as a framing verb, the reported utterance carries relatively more of its own pragmatic weight and, ultimately, more of the pragmatic value of the reporting utterance as a whole. In other words, the entire reporting utterance tends to take on the pragmatic coloring of the reported utterance.“

Lucy у овом цитату скреће пажњу на то да конструкција са семантички неутралним глаголом говорења и управним говором омогућава да се цитирани исказ представи а да се при томе вредносно не карактерише. И Searle (1969) истиче да је у управном говору цитирани језички материјал приказан, представљен. Такав став преузима и Resanati и објашњава да то значи да „a token is produced and the atten-

tion of the audience is drawn to that token. Moreover, it is presented with a particular, *demonstrative* intention“ (Recanati 2000: 181, курзив у оригиналу). Clark (1996: 174) наводи да „the point of demonstrating a thing is to enable addressees to experience selective parts of of what it would be like to perceive the thing directly“.

Наведеним се може објаснити и чињеница да у својим наративима Срби у Белој Крајини далеко чешће прибегавају управном говору него што користе неуправни говор, чије ретке примере употребе дајемо као илустрацију:

[19] *Да, он каже да ова мала, ова старија, он каже да она чак и није знала словеначки док није кренула у школу.*

[20] *Мој ђрадјед, од мога оца ђрадјед, он је служио војску седам година. И каже да су носили од куће храну...*

[21] *Неко каже да је све то било у Жумберку, онда из Жумберка се вамо насељивало.*

С друге стране, наратори не само да одређене делове свог искуства преносе управним говором, него користе управни говор, конструишући и читаве дијалоге, и онда када је из садржаја наратива јасно да догађају који описују нису могли присуствовати, нити чути говор других особа који сада преносе (исп. бр. 12 и 17). И сами наратори цитирање туђег говора понекад прекидају екскурсима који показују да су свесни неадекватности употребе управног говора (исп. 2.6, 17.6), али то не виде као разлог да од њега одустану. Управни говор наративу даје аутентичност и ефекат веродостојности, пружајући истовремено наратору читав спектар могућности да поједине одлике управног говора искористи за изражавање своје језичке идеологије. Зато је он универзално распрострањена форма у наративном дискурсу.

*

Из анализираног дискурса Срба у Белој Крајини видели смо да употреба управног говора припадницима заједнице даје могућност успостављања различитих односа према другим члановима заједнице или припадницима других заједница, пре свега кроз коришћење различитих кодова које говорници имају на располагању. За најстарије чланове заједнице, који су најчешће били моји информатори, управни говор је такође средство којим се изражава ауторитет, један од основних идеолошких садржаја који се ишчитава из њиховог дискурса.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Álvarez-Cáccamo, C. 1996 — The Power of Reflexive Language(s): Code Displacement in Reported Speech, *Journal of Pragmatics* 25, 33–59.
- Бахтин, М. М. [В. Н. Волошинов] 1922 — *Проблемы творчества Достоевского*, Ленинград: Прибой.
- Бахтин, М. М. [В. Н. Волошинов] 1929 — *Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке о языке*, Ленинград: Прибой.
- Бахтин, М. М. 1963 — *Проблемы поэтики Достоевского*, Москва.
- Бахтин, М. М. 1980 — *Марксизам и филозофија језика*, Београд: Нолит [= Бахтин 1929]
- Bamgbose, A. 1986 — Reported Speech in Yoruba, in: *Direct and Indirect Speech*, F. Coulmas (ur.), Berlin — New York — Amsterdam: Mouton de Gruyter, 77–97.
- Banfield, A. 1982 — *Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction*, Boston: Routledge — Kegan Paul.
- Bauman, R. 1986 — *Story, Performance, and Event. Contextual Studies of Oral Narrative*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Besiner, N. 1993 — Reported Speech and Affect on Nukulaelae, in: *Responsibility and Evidence in Oral Discourse*, J. H. Hill, J. T. Irvine (ur.), Cambridge: Cambridge University Press, 161–181.
- Cameron, R. 1997 — A Variable Syntax of Speech, Gesture, and Sound Effect: Direct Quotations in Spanish, рад представљен на NWAVE 26, Québec.
- Clark, H. H. 1996 — *Using Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, H. H. / Gerrig, R. J. 1990 — Quotations as Demonstrations, *Language* 66, 764–805.
- Coulmas, F. 1986 — Reported Speech: Some General Issues, in: *Direct and Indirect Speech*, F. Coulmas (yp.), Berlin — New York — Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1–28.
- Dobrzyńska, T. 2001 — Rendering Metaphor in Reported Speech: Pragmatic Contingencies, in: *Relative Points of View. Linguistic Representations of Culture*, M. Stroińska (yp.), New York — Oxford: Berghahn Books, 39–58.
- Dubois, B. L. 1989 — Pseudoquotation in Current English Communication: ‘Hey, she didn’t really say it’, *Language in Society* 18/3, 343–359.
- Ducrot, O. 1984 — *El Decir y lo dicho*, Buenos Aires: Hachette.
- Gal, S. 1979 — *Language Shift. Social Determinations of Linguistic Change in Bilingual Austria*, New York: Academic Press.
- Haberland, H. 1986 — Reported speech in Danish, in: *Direct and Indirect Speech*, F. Coulmas (yp.), Berlin — New York — Amsterdam: Mouton de Gruyter, 219–253.
- Heath, S. B. 1989 — Language Ideology, in: *International Encyclopedia of Communications*, Vol. 2, New York 1989, 393–395.
- Irvine, J. T. 1989 — When Talk Isn’t Cheap: Language and Political Economy, *American Ethnologist* 16, 248–267.
- Jaffe, A. 1999 — *Ideologies in Action: Language Politics on Corsica*, Berlin — New York : Mouton de Gruyter.

- Johnstone, B. 1989** — 'He says... so I said': Verb Tense Alternation and Narrative Depictions of Authority in American English, *Linguistics* 25, 33–52.
- Кристал, Д. 2003** — *Смрћ језика*, Београд: XX век.
- Lee, B. 1997** — *Talking Heads: Language, Metalanguage and the Semiotics of Subjectivity*, Durham — London: Duke University Press.
- Lucy, J. A. 1993** — Reflexive Language and Human Disciplines, in: *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*, J. A. Lucy (yp.), Cambridge: Cambridge University Press, 9–32.
- Lucy, J. A. 1993a** — Metapragmatic Representational: Reporting Speech with Quotatives in Yucatec Maya, in: *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*, J. A. Lucy (yp.), Cambridge: Cambridge University Press, 91–125.
- Macaulay R. K. S. 1987** — Polyphonic Monologues: Quoted Direct Speech in Oral Narratives, *IPrA Papers in Pragmatics* 1(2), 1–34.
- Матијашевић, Р. 1980** — Бахтинова теорија говора, in: М. Бахтин, *Марксизам и филозофија језика*, Београд: Нолит, IX–XL.
- Петровић, Т. 2002** — Етнолингвистичка грађа о Божићу код Срба у Белој Крајини, *Јужнословенски филолог* LVIII, 65–78.
- Петровић, Т. 2004** — Лингвистичка идеологија и процес замене језика на примеру Срба у Белој Крајини, у: *Скривене мањине на Балкану*, Б. Сикимић (yp.), Београд: Балканолошки институт САНУ, 217–228.
- Petrović, T. 2004a** — Serbian Populations in the Slovene Region of Bela Krajina and their Language-Related Identity Strategies, *Ethnologia Balkanica* 8, 91–102.
- Петровић, Т. 2004б** — Традиционална култура Срба у Белој Крајини у светлу замене језика, in: *Исследования по славянској диалектологији 10, Терминологическа лексика материјалној култури балканских славян*, Г. П. Клепикова, А. А. Плотникова (yp.), Москва: Институт славяноведения РАН, 183–203.
- Polanyi, L. 1982** — Literary Complexity in Everyday Storytelling, in: *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*, D. Tannen (yp.), Norwood NJ: Ablex, 155–170.
- Recanati, F. 2000** — *Oratio Obliqua, Oratio Recta. An Essay on Metarepresentation*, Cambridge, MA — London: MIT Press — A Bradford Book.
- Searle, J. 1969** — *Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Silvestrein, M. 1979** — Language Structure and Linguistic Ideology, in: *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*, R. Clyne, W. Hanks, C. Hofbauer (yp.), Chicago, 219–259.
- Silverstein, M. 1998** — The Uses and Utility of Ideology. A Commentary, in: *Language Ideologies. Practice and Theory*, B. B. Schieffelin, K. A. Woolard, P. V. Kroskrity (yp.), New York — Oxford: Oxford University Press, 123–145.
- Tannen, D. 1989** — *Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsitsipis, L. 1998** — *A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift: Arvanitika (Albanian) and Greek in Contact*, Oxford: Oxford University Press.
- Vincent, D. / Perrin, L. 1999** — On the Narrative vs Non-Narrative Functions of Reported Speech: A Socio-Pragmatic Study, *Journal of Sociolinguistics* 3/3, 291–313.

- Winford, D. 2003** — *An Introduction to Contact Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Woolard, K. A. 1998** — Language Ideology as a Field of Inquiry, in: *Language Ideologies. Practice and Theory*, B. B. Schieffelin, K. A. Woolard, P. V. Kroskrity (yp.), New York — Oxford : Oxford University Press, 3–47.

Summary

Tanja Petrović

IDEOLOGICAL FUNCTIONS OF REPORTED SPEECH IN THE PROCESS OF LANGUAGE SHIFT: THE CASE OF THE SERBS OF BELA KRAJINA

The article deals with ideological functions of direct and indirect speech, the discursive forms which, due to their reflexive potential, enable speakers to express their views on social reality through language use. The use of reported speech combined with code switching enables speakers to establish various relations and attitudes towards other members of their community as well as towards other communities' members. For the members of the oldest generation of the Serbs of Bela Krajina, reported speech is also employed to express authority, which is one of the principal ideological dimensions that may be read out from their discourse.

Ray Jackendoff, *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*, Oxford 2004, Oxford University Press (V–XIX + 477).

По у њој наведеним обавештењима, ова књига је први пут публикована у САД, и то 2002. године, а пред нама је, овом приликом, већ њено четврто, британско издање, што је, по себи, довољно речит податак о томе да је она у стручном свету и те како тражена. На њеним је корицама издавач отштампао оцену коју је о њој изрекао врсни познавалац ствари Steven Pinker, а која гласи: то је, у распону многих година, најважнија књига објављена из области научних проучавања језика („the most important book in the sciences of language to have appeared in many years“). Ономе ко с одговарајућом пажњом и познавањем развојних токова лингвистике књигу прочита биће тешко не сложити се с Пинкеровим судом о њој. Њен аутор, Ray Jackendoff, научник је светског гласа, заслужан, пре свега, због улоге коју је одиграо у обogaћивању теоријских домета чомскијанског генеративизма тиме што му је, на одговарајући начин, придружио најважније увиде когнитивне лингвистике у семантичку проблематику језика.

У почетном одељку књиге насловљеном Preface (стр. XI–XVI) Jackendoff је изнео ток свог стручног формирања чији се актуелни исходи оличавају изразито самосвојним истраживачким подухватима, док је у одељку насловљеном Acknowledgments (стр. XVII–XIX) осветлио околности под којима се прихватио писања овакве књиге чија се садржина раслојава на три тематске целине па, сходно томе, на три посебна дела излагања: *Part I, Psychological and biological foundations* (стр. 3–101), *Part II, Architectural foundations* (стр. 107–264) и *Part III. Semantic and conceptual foundations* (стр. 267–421).

У *Part I*. Jackendoff се осврће на несумњиве предности генеративног приступа синтакси, као и на околности које су, у свету науке, с почетка доприносиле наглом разбуктавању, а потом лаганом гашењу свеопштег живог интересовања за тај приступ. У *Part II*. он не само

резимира већ и образлаже своја одступања од стандардног генеративизма, док у *Part III*, упозорава на релевантност семантичких проучавања језика, дајући при том и податке о сопственим доприносима том проучавању. Последње поглавље, баш као што му и сам наслов казује — *Concluding Remarks* (стр. 422–429), ставља корисницима књиге на увид ауторове закључне напомене.

Jackendoff је у овој књизи поновио оно што и иначе већ годинама, у разним приликама, посебно наглашава, а то је да он себе, упркос свему што се, с ходом времена, збивало и у лингвистици, и у његовом личном истраживачком искуству, још увек сматра привржеником лингвистичког генеративизма („I still consider myself a generative linguist“, стр. XI). Упућивање, наиме, научне оптике на страну којом се, од почетка, кретао истраживачки подухват Noama Chomskog неопходно је, по уверењу Jackendoffa. Ово стога што, објашњава он (стр. 239), сама способност мишљења као таква није оно што мислима обезбеђује језичко испољавње. Улогу пресудног фактора играју ту две структуре — синтаксичка и фонолошка. Њихово постојање на појмовној разини отвара могућност преобраћања мисаоних датости у језичке, па је отуда задатак научног посленика да настоји проникнути у законе устројавања тих структура.

Од учења Ноама Чомског Jackendoff је одступио утолико што се приклонио уверењима когнитивних лингвиста да синтаксичко проучавање обавезно треба повезивати са семантичким. Он је, како је то сам обелоданио у своме раду Jackendoff 1996, на опредељивање за теоријске ставове когнитивиста био највише подстакнут радовима Leonarda Talmy-ја („I have been deeply influenced by Talmy’s ... views“ — *op. cit.*, стр. 97) будући да је Talmy у њима посебно уверљиво давао одговоре на следеће суштинско питање које закупа представнике когнитивног осветљавања језичке стварности: по којим то принципима језик искоришћава концептуалне датости у комуникативне сврхе?

Научно деловање аутора ове књиге у духу идеја когнитивизма било је од самог почетка, како је то уочила Adela Goldberg, изузетно плодносно. Он је, истиче она, један од првих који су заговарали неопходност вођења рачуна о томе да су когнитивне структуре даваоца исказа једно, а објективне истиносне околности нешто друго („He has been an early proponent of the importance of recognizing speaker-based construals as opposed to objective truth conditions“ — Goldberg 1996, стр. 4). Књига која је овом приликом пред нама крцата је информацијама које оправдавају такво схватање. У њој (в. стр. 295) њен аутор објављује, између осталог, да њега, као истраживача, првенствено привлачи постојећа могућност да кроз значења конкретних исказа са-

гледа како се све стварност овог света може преламати у појмовној визури појединца и средине којој он припада.

У књизи су изложени и неки његови ставови према оним теоријско-методолошким приступима лексиколошкој проблематици који су данас најшире усвојени у лингвистичком свету. Тако он поводом примене тзв. „лексичке декомпозиције“ и неких питања која у вези с таквим поступком анализе лексичких јединица искрсавају напомиње: не заустављајмо упућивање истраживачких напора у правцу за који се опредељују заговорници тог поступка, будимо стрпљиви, сачекајмо мало; наука о значењима је тек почела да се развија („Semantics is just getting started; let’s show some patience“ — стр. 336).

Ауторова најважнија закључна напомена, објављена на стр. 422, јесте ова: Највише истраживачких резултата доноси менталистички приступ језику. Све што је, у духу тог приступа, последњих деценија како ваља проучено омогућује нам да низ питања, која је ментализам покренуо, данас у још изоштренијем виду поставимо пред науку.

А моја завршна опаска о књизи гласи: ко год њу како ваља упозна разумеће чиме је побрала себи по лингвистичком свету толике хвалоспеве.

ЦИТИРАНА СТРУЧНА ЛИТЕРАТУРА

Goldberg 1996: Adele E. Goldberg, Jackendoff and construction-based grammar, *Cognitive Linguistics*, Vol. 7, № 1, 1996, 3–19.

Jackendoff 1996: Ray Jackendoff, Conceptual semantics and cognitive linguistics, *Cognitive Linguistics*, vol. 7, № 1, 1996, 93–129.

Београд

Милка Ивић

О картографировании экстралингвистических признаков на этнолингвистических картах (по поводу книги Плотниковой А. А. *Этнолингвистическая география Южной Славии*. Москва: Индрик, 2004. 767 с).

Адресованная специалистам по славянской и балканской лексикологии, диалектологии, лингвогеографии и ареалологии, а также всем интересующимся проблемами взаимосвязи языка и культуры — культурологам, фольклористам, этнографам, — новая монография московского слависта и этнолингвиста Анны Аркадьевны Плотниковой¹ исследует терминологическую лексику славянской духовной культуры и обозначаемые этой лексикой экстралингвистические явления из сферы народного календаря, семейной обрядности и народной мифологии в пространстве Южной Славии. Книга имеет ясную и стройную структуру построения: за Введением (с. 7–14) следуют главы «Этнолингвистика и проблемы картографирования» (с. 15–62), «Южнославянская этнокультурная лексика в свете ареальных противопоставлений» (с. 63–249), «Южнославянские ареалы» (с. 250–330) и Заключение (озаглавленное «Культурно-языковые ареалы в южнославянско диалектном пространстве», с. 331–338); завершают издание — с полным основанием занимая при этом половину объема книги! — прекрасно исполненные технические разделы *Карты* (числом 47), *Литература и источники* (по всей видимости, около 500 наименований), *Предметно-тематический указатель* и *Список карт*. Фактическую основу исследования составляет богатейший материал, эксцерпированный из научной литературы, а также

¹ См. предшествующие монографические работы А. А. Плотниковой: *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*. М., 1996 (с рядом переизданий); *Словари и народная культура*. М., 2000.

полевые наблюдения автора и его коллег. Правильным и полностью оправдавшим себя в ходе исследования следует признать обращение автора не к какой-либо одной «национальной языковой территории» и какой-либо одной южнославянской традиции, а ко всему континууму южнославянских языков (и традиционных народных культур) в целом. Специфику южнославянской ареалогии автор справедливо видит в сложном взаимодействии языковых и культурных традиций Балкан. Отмечу особо, что А. А. Плотникова сочувственно относится к идее «обоснования духовной общности балканских народов» и к стремлению «конкретизировать и выявлять общие смысловые² характеристики их традиционной духовной культуры».

Теоретические основы работы составляют широко известные в России и славянских странах разработки основанной Н. И. Толстым «московской этнолингвистической школы»,³ придающей, в частности, большое значение исследованию ареального распространения терминологической лексики и фразеологии традиционной духовной культуры славян методами т. наз. этнолингвистического картографирования и накопившей в этой области значительный опыт. Вместо традиционного обозначения «лексика духовной культуры» в монографии — из оставшихся неясными соображений «удобства описания сложного взаимоотношения формального и содержательного планов» (с. 7) — используется термин «этнокультурная лексика», функционирующая в «этнокультурном контексте». Данное терминологическое новшество вряд ли можно признать удачным хотя бы уже в силу существенно различных объемов понятий, между которыми предлагается поставить знак равенства: «этнокультурным», как кажется, предпочтительно считать то, что относится к «(идио)этнической культуре» в целом, включая сюда и культуру материальную. Но в любом случае совершенно оправданно внимание автора не только к распределению в пространстве самих лексем и их значений (в также внутренней формы обозначения), но и к широкому — языковому и внеязыковому — контексту функционирования этих лексем (для второго из этих контекстов автор пользуется не слишком удачным обозначением «экстралингвистические признаки рассма-

² Справедливости ради следует заметить, что в поле зрения автора попадают не только смысловые, но и формальные характеристики, такие как общий лексический фонд разных балканских языков или общие структурные модели номинации.

³ См. в особенности: Славянские древности: Этнолингвистический словарь. М., 1995—.

триваемой лексики»). Учет этого контекста производится как на этапе отбора лексических единиц для картографирования, так и при выборе условных знаков для карт, определении изоглосс, анализе карт, исследовании получаемых ареалов и т.д.

В 1996 г. — в рамках проекта Малого диалектологического атласа балканских языков (МДАБЯ) — А. А. Плотникова с целью последующего сбора сопоставимого лексического материала для его дальнейшего картографирования создала единую для балканских славянских и неславянских культурных традиций программу-идеографический вопросник по лексике духовной культуры по темам „Народный календарь», «Сельскохозяйственная обрядность», «Семейная обрядность» и «Народная мифология» [Плотникова 1996]; данный вопросник воспроизводится и в монографии 2004 г. (с. 38–55) в существенно измененном виде. Надо сказать, что в своей первой редакции программа определялась⁴ еще как «фрагмент семантического вопросника» и как «идеографический сравнительный словарь балканской терминологии традиционной духовной культуры». Имелся в виду «словарь <семантем>, своего рода идеографический словарь, где бы вычленяемые структурные компоненты традиционной народной культуры, закрепленные в языке терминологически, составляли исходный материал и служили как бы <заглавными словами> для ряда лексем нескольких генетически или типологически близких языков»; «подобный принцип описания лексики — <от значения к лексеме> — наряду с дополняющим его — <от лексемы к значению>, как известно, используется в лексических атласах, создаваемых на основе нескольких языков и диалектов».⁵ Естественным образом там же — в соответствии с общей концепцией МДАБЯ — предполагалось уделить особое внимание «этнокультурному контексту функционирования слова, поскольку *название* (курсив А. С.) реалии может быть мотивировано определенными обрядовыми действиями, ритуальной речью исполнителя обряда или представлениями о внешнем облике, функциях мифологического персонажа» [Плотникова 1996: 9] и подчеркивалась важность обнаружения «функционально значимых признаков, на основании которых возможно сопоставление столь далекой на первый взгляд

⁴ Ср. статью Плотникова А. А. Семантический подход к описанию терминологии южнославянской обрядности// Вопросы языкознания. № 2. 1997. С. 77–89.

⁵ Этот подход, принятый и для описания лексики материальной культуры, последовательно применен в ныне находящемся в печати первом томе Лексической серии МДАБЯ «Лексика духовной культуры».

лексики неродственных языков» [Плотникова 1997: 77, 79]. Сбор собственно экстралингвистической информации должен был осуществляться на основе специального приложения к лексическому вопроснику — вопросов в разделе «Темы для бесед с информантами», не всегда соотнесенных напрямую с конкретными лексическими вопросами (см., например, в разделе мифологии «Что считается причиной бешенства людей, животных?»), но в комбинации с ними позволяющий собрать материал, достаточный для комплексного этнолингвистического описания отдельной локальной традиции [Соболев 2001; Юллы, Соболев 2002, 2003; Бара, Каль, Соболев 2005]. К сожалению, именно этот этнографический и антропологический раздел почему-то последовательно опускается автором при всех последующих переизданиях вопросника, который продолжает характеризоваться как этнолингвистический.

В монографии 2004 г., по сравнению с концепцией сбора лексического материала для МДАБЯ и наиболее ранней версией исследовательской программы автора, стало очевидным стремление А. А. Плотниковой к развитию своих исследований от собственно лингвистического «выявления «культурных» фрагментов, отраженных и закрепленных в языке терминологически», от «структурирования реальной действительности на отдельные, имеющие свое «имя» в языке отрезки»⁶ к **комплексному изучению «этикультурных феноменов»** (с точки зрения семантики, внутренней формы, мотивационных признаков, а также символики, «экстралингвистических характеристик» и контекстов функционирования; равно как и с точки зрения географического соотнесения лексических и экстралингвистических феноменов); и такое стремление, конечно же, нельзя не приветствовать. Таким образом, читатель книги, знакомый с предшествующими этапами работы над этой темой, обязан обратить особое внимание на то, как решена эта расширенная задача, поставленная перед собой самим автором, — представить не узколингвистическое (хотя бы и в виде ареального словаря южнославянской лексики духовной культуры), а комплексное, этнолингвистическое ареалогическое исследование, опираясь именно на созданную в 1996-м году программу. Т.е. наше внимание здесь будет посвящено исключительно экстралингвистическим признакам, ареалогическое исследование которых в их неразрывной связи с собственно

⁶ Ср.: «Основное внимание в монографии уделено изучению ареалов на основе картографирования лексики и соответствующих экстралингвистических явлений, поэтому работа приближается к жанру атласа культурных диалектов Южной Славии» (с. 10).

лингвистическими⁷ и должно, по очевидному замыслу автора, составлять абсолютное новаторство его работы. Лингвистические аспекты картографирования (а также некартографические способы презентации языкового и экстралингвистического материала) здесь затрагиваться не будут. Не будет обсуждаться также вопрос о проблематичности синхронного картографирования данных источников, разнесенных во времени иногда более чем на сто лет, и вопрос о качестве самих источников. Все высказываемые ниже критические соображения никоим образом не влияют на общую самую высокую оценку труда А. А. Плотниковой, который, надо надеяться, послужит образцом для последующих исследований.

В рамках универсальных тем программы автором «был выявлен набор признаков, которые могли бы по самым предварительным наблюдениям считаться балканскими, т.е. в данном случае либо общими для нескольких балканских традиций и отсутствующими вне Балкан, либо свойственными одной традиции, но по типу и характеру отвечающими «балканской модели мира»» (с. 9–10). В своем монографическом исследовании автор заполнил данную сетку признаков по данным полевых исследований и по опубликованным источникам, сконцентрировав «внимание на тех признаках, которые оказались наиболее устойчивыми в плане причисления их к балканским или, относительно южнославянской проблематики, — к балканославянским»,⁸ и охарактеризовать их ареалогически (с. 10). В то время как с количественным параметром причисления признака к ряду «балканских» (встречается в некотором количестве балканских языков) вопросов не возникает, то оперирование такими характеристиками, как «по характеру отвечающий» и «наиболее устойчивый» при отсутствии экспликации методов отбора признаков⁹, кажется достаточно произвольным (к сожалению, во Введении нет разъяснений касательно различия первых и вторых). Тем более что через 3

⁷ О том, насколько трудным для автора оказалось нахождение теоретической «золотой середины» между лингвистикой и внелингвистическими дисциплинами (прежде всего этнографией), свидетельствует то, что основное содержание книги дефинируется им то как исследование «распространения терминологической лексики», то как «попытка представить географию традиционной народной духовной культуры на базе ее лексических, гезр. терминологических, реализаций» (с. 12).

⁸ Ср. с пониманием термина «балканославянский» в классической работе Birnbaum H. *Balkanslavisch und Südslavisch//Zeitschrift für Balkanologie*. Jg. III. 1965. С. 12–63.

⁹ См.: В поисках «балканского» на Балканах. Балканские чтения 5. М., 1999.

страницы автор говорит уже о «географическом описании терминологической лексики показательных с точки зрения членения южнославянского диалектного континуума (курсив А. С.) фрагментов народно-го календаря, семейной обрядности и народной мифологии».

В любом случае, в поле зрения автора попали следующие «балканские» или «балканославянские» явления:

Народный календарь

1. «Мышинный» день; 2. «Волчьи» дни; 3. «Медвежий» день; 4. Хрононимы Рождества; 5. Рождественский каравай (названия и типы); 6. Рождественский фигурный хлеб; 7. Рождественское полено; 8. Зимние дружины ряженных (наименования от *star-, *dъd-, *bab-); 9. Новогодние дружины (названия от *surva-); 10. Последний день масленицы; 11. Масленичный и летний ритуальные огни; 12. Масленичная игра с подвешенными предметами; 13. Мартовские ритуалы, поверья и легенды («Баба Марта», «мартеница»); 14. День св. Иеремии — заклинание против змей; 15. Весенне-летние девические обходы; 16. Весенне-летний окказиональный обряд вызывания дождя

Семейная обрядность

1. Женский праздник по случаю рождения ребенка; 2. «Рубашечка»; 3. Послед; 4. Ребенок — участник свадьбы; 5. Плач, голошение по умершему; 6. Поминки после погребения покойного; 7. Поминки в течение календарного года

Народная мифология

1. Вила; 2. Вампир; 3. Ведьма; 4. Демон-герой и его противник; 5. Демон — хозяин места; 6. Дух некрещеного ребенка; 7. Демоны, определяющие судьбу

Экстралингвистические (и, разумеется, все релевантные лингвистические) сведения по каждой из обследованных в монографии тем приводятся в прилагаемом к каждой карте разделе «Пункты фиксации материала», являющемся, собственно, необычайно солидным фактографическим фундаментом всей работы. Так, на с. 342–347 для каждого из 107 картографируемых пунктов приводится вся информация, которую автор счел необходимым связать с темой карты «Мышинный» день: от пункта 1. Рож (словенцы в Австрии) «запрета шить на масленицу, чтобы мыши не поели пряжу» через пункт 56. Бырзия, р-н Берковицы (Болгария) «Мишкинден (осенний праздник в конце октября); мазали углы помещений глиной, чтобы замазать мышам глаза» до пункта 107. Резово в области Странджа (Болгария):

«Света Катерина = Мишин ден (24.X/6.X1). Разбрасивају по углам дворових постројек вареное зерно, чтобы умилостивить мышей». Излишне говорить, насколько беспримерен многолетний кропотливый труд автора в сведение в единую базу данных и презентацию этих интереснейших сведений.

На пути, который экстралингвистическая информация проходит от раздела «Пункты фиксации материала» до карты, она подвергается синтезирующей обработке в соответствующей главе монографии. Экстралингвистическая информация дана в главе как в достаточно обобщенном виде, так и с отсылкой к конкретным регионам и даже единичным пунктам обследования. Например, в главе «Мышиный» день (с. 64–72) подробно описываются «ритуально-магические профилактические меры» по предотвращению вреда, наносимого этими животными, — многочисленные обрядовые действия (запреты на все виды работы или только на женские и т.п.; запрет на приготовление пищи на огне или наличие ритуальных костров; запрет прикасаться к острым предметам; изготовление ритуального хлеба «для мышей»; ритуалы «замазывания глаз мышам»; ритуалы изгнания мышей из дома; запрет на открывание сундуков, на упоминание мышей в этот день и т.д.); приводятся и соответствующие «культурные контексты» (например поверия, речевые формулы, ритуалы-диалоги, фольклорные тексты, легенда о св. Несторе, убившем язычника, из живота которого вылезли и разбежались повсюду мыши, и мн. др.). Большое внимание уделено времени празднования (отдельный день, несколько дней, периоды календаря — суббота после девятого вторника, считая от Рождества; масленица; начало масленичной недели, пятница, суббота на масленичной неделе; последний день масленицы; суббота накануне Великого поста; первая суббота, первый понедельник Великого поста; день св. Трифона (1/14.П); 1–3 февраля; день св. Харлампия (10/23.11); первое марта; следующий после дня св. Димитрия (27.X/9.X1) день; день св. Екатерины (24.X/6.X1.) и др. — сводятся в этом разделе в сезонные «блоки» осень, зима или весна; именно это отнюдь не бесспорное решение найдет затем частично свое графическое отражение на карте в качестве ее единственного экстралингвистического параметра (маркированы особым знаком пункты, где этот день или дни приходится на весенний период, хотя бросается в глаза противопоставленность пунктов, в которых эти ритуалы имеют место в день св. Трифона, и пунктов, увязывающих их с масленицей, или постом, или первым марта)). Никакая другая экстралингвистическая информация, например, наличие специального «Мышиного»

дня в противопоставление дням защиты от диких животных вообще (или дням, в которые исполняются защитные ритуалы) или чрезвычайно показательная внутрисистемная связь специального дня с другими календарными днями или периодами (днем св. Димитрия, днем св. Трифона, постом, масленицей, первым марта и т.п.) на карте (см. легенду на с. 342) эксплицирована не будет; не будет отражен также ни один из ареалов ритуальных действий, включая даже широко распространенный «специфический ритуал-диалог, направленный на то, чтобы «замазать», «залепить» мышам глаза» (с. 69), и т.д.

Вся эта богатейшая экстралингвистическая информация, оставшаяся вне карты, не предусмотрена также соответствующим вопросом новейшей редакции программы, который формулируется так: День после праздника св. Димитрия (27.X/9.X1): признак «мышинный» в названиях (с. 44).

В издании 1996 г. на эту тему имелись следующие лексические вопросы:

1С. 60. «Мышинный» день (27.10 /9.11 после дня св. Димитрия — 26.10 / 8.11)

1С. 60.1. Название дня, празднующегося, чтобы в доме не было мышей

1С. 60.2. Как называли в этот день мышей (табу)

Кроме того, в том же издании имелась и тема для беседы с информантами № 82: «Когда и как отмечались дни, связанные с изгнанием из дома мышей (например, 27.X — день после Св. Димитрия)? Какие запреты соблюдались в этот день?» [Плотникова 1996: 60]. Повторю, что в комбинации с лексическими, эти вопросы позволяют собрать информацию, достаточную для описания одной локальной традиции. Однако сбор полностью (формально и функционально) сопоставимого экстралингвистического материала по разным культурным и языковым традициям для его дальнейшего картографирования при такой формулировке вопросов программы (а тем более при отсутствии каких бы то ни было соответствующих вопросов в новейшей редакции программы!), разумеется, не может быть осуществлен.¹⁰ Программа географического обследования, определяемая как комплексная этнолингвистическая, должна эксплицитно предусматривать наличие/отсутствие каждого конкретного экстралингвистического явления (во всех его известных на сего-

¹⁰ Следует отметить, что, в отличие от настоящей монографии, МДАБЯ не был нацелен на решение этой задачи.

дняшпий день науке вариациях) в каждом подвергающемся обследованию пункте — только тогда может быть реализован основополагающий для географии (в том числе лингвистической и этнолингвистической) принцип полноты материала, его сопоставимости и системной целостности.

В итоге в монографии из всей совокупности экстралингвистических сведений картографируется лишь та экстралингвистическая информация, которая показалась достаточной и релевантной автору, и лишь в том виде, в котором это кажется автору удобным (так, день св. Трифона причисляется к весенним!, так, для пп. 100, 102, 103 на карту наносится знак для «дериват от *миш-» хотя соответствующая лексема там не зафиксирована и др.). Удивительным образом эта информация так же импрессионистически и интерпретируется: в синтезирующем текстовом разделе книги, например, совершенно не уделяется внимания компактному северо-восточноболгарскому ареалу весеннего периода празднования «Мышиного» дня (глухое упоминание об этом находим на с. 66), наличие которого самым существенным образом влияет на ареалогическую и системную интерпретацию явления — территория осеннего специального дня (восточная Сербия, северная Македония, западная, центральная и северная Болгария) оказывается с запада, юга и востока окружена ареалом соответствующих часто неспециальных весенних дней (или днем св. Трифона). Отсутствие таких специальных дней в греческой, арумьнской и албанской традициях, где соответствующие ритуалы приурочены как раз либо ко дню св. Трифона, либо ко Дню весны и др., заставляет иначе оценить и «балканскость» самого явления.

Кажется необудительным также вывод автора о том, что «там, где ритуально-магическая практика представлена в ослабленном виде, отсутствует и зоологический код в названии праздника (на периферии крупных ареалов «звериные» праздники получают наименования по имени святого, в день которого они проводятся)» (с. 65). Как представляется, связанные в данном конкретном случае с мышами запреты, ритуалы, ритуалы-диалоги, фольклорные формулы, поверия и легенды могут в не менее полном виде присутствовать в локальных традициях, не имеющих специального «мышинного» дня, и приурочивающих соответствующую ритуально-магическую практику ко дню св. Тифона, масленице, посту или Дню весны и т.п. Кажущаяся «ослабленность» соответствующей практики в таких традициях связана, скорее, с неполнотой информации в опубликованных источниках (действительно, вряд ли эксплоратор, работающий в таких пунктах, так же полно описывает «мышинные» ритуалы и т.п. на

масленицу, как эксплоратор, собирающий материал в пункте со специальным «Мышиным» днем). Наконец, и на территории Болгарии, где соответствующая практика выступает в «неослабленном» виде, отмечается наименование соответствующего дня в «незоологическом коде».

Вопреки утверждению, что «основной корпус карт характеризуется комплексным представлением явлений лексики и соответствующих экстралингвистических данных» (с. 13), ознакомление с картами в сопоставлении с программой и материалами ясно показывает, что последовательно мог быть картографирован и в действительности был картографирован лишь один экстралингвистический признак, имплицитно заложенный в любую программу по сбору диалектной лексики, — наличие/отсутствие реалии (что естественным образом картографируется на фоне вариантов названий реалии в случае ее наличия). В остальных случаях (когда следовало бы картографировать локализацию во времени или пространстве, отдельное ритуальное действие, ритуальные предметы, лица-участники обрядов, функции, ипостаси, генезис мифологического персонажа и т.п. (см. с. 21–33)) экстралингвистическая информация на картах либо полностью отсутствует, либо картографируется признак, не заложенный в программу (и, таким образом, лишь благодаря случайно для каждого пункта в отдельности имеющимся сведениям в литературе попадающий в сферу внимания автора), либо (в силу аналогичных индивидуальных для каждого пункта причин) не картографируется заложенная в программу информация. Это наглядно показывает приводимая ниже таблица, составленная на примере первых трех карт из каждого тематического раздела (т.е. 9 из 47 карт):

Явление	Экстралингвистические признаки	
	Программа	Карта
«Мышиный» день	с. 44, нет (разумеется, факт наличия/ отсутствия реалии не принимается во внимание в качестве экстралингвистической части программы)	1. наименование дня, когда осуществляются ритуалы изгнания мышей, не фиксируются; 2. весенний период празднования «мышинных» дней
«Волчьи» дни	с. 44, нет	1. празднование одного или нескольких дней; 2. весенний период празднования; 3. ритуал куриного жертвоприношения

День св. Андрея	с. 38, 1. угощение в этот день для медведя; 2. ритуал приглашения медведя; 3.* ¹¹ ритуал угощения медведя, легенда о св. Андрее, повелителе диких зверей, укротившем медведя	1. нет; 2. исполнение ритуалов, связанных с почитанием медведя; 3. легенда об укрощении медведя св. Андреем
Праздник по случаю рождения ребенка: названия, структура	с. 46, нет	1. название праздника отсутствует; 2. двойная структура праздника
Названия женщины-гостьи на родинах	с. 46, нет (вопроса нет в новой редакции программы, но есть в редакции 1996 г.)	нет
«Рубашечка» новорожденного: названия, поверья	с. 45, поверие о наделенности такого новорожденного свойствами демона	1. ребенку приписываются свойства демона; 2. мотив оповещения о рождении демона как средство борьбы с его силой ¹²
Мифологические персонажи типа «вила»: названия, поверья	с. 52, 1. облик МП (молодое существо женского пола привлекательной внешности); 2. модус появления (вместе с вихрем; в коллективном танце; во время коллективной трапезы); 3. отношение к человеку (помогает людям или приносит вред; попадание человека в локус МП; столкновение человека с МП); 4. человек, возвращенный МП или вступивший с ним в половую связь, а потому обладающий сверхъестественными свойствами	2. Появление (отождествление) соответствующих персонажей с вихрем, ветром
Опасные для людей следы пребывания персонажей типа вила	с. 52, представления о следах (местах) пребывания (круг после танца; стол, трапеза; деревья и т.п. как место сбора; иные объекты со следами пребывания демонов)	Картографируется наличие терминов и соответствующих представлений.
Вампир, ходячий покойник: названия, типы	с. 51, 1. облик МП (различные); 2. генезис МП (ходячий мертвец)	нет

¹¹ Знаком * помечены вопросы, отсутствующие в первоначальной версии программы 1996 г.

¹² «О рожденном в (рубашечке) следует оповестить народ, иначе мальчик станет колдуном, а девочка — ведьмой», п. 16 на карте.

Таким образом, очевидно, что программой не предусмотрена (но и не могла быть предусмотрена), а на картах не представлена вся хотя бы только ареалогически релевантная экстралингвистическая информация по каждому из рассматриваемых явлений. Очевидно также, что, в отличие от информации собственно лингвистической, автор не располагал для достаточного числа пунктов формально и функционально сопоставимой экстралингвистической информацией, которая могла бы быть последовательно картографирована. Но это ни в коем случае не означает, что в книге ее вообще нет — повторю, что подробному изложению накопленного в южнославянской диалектологии и этнографии знания посвящено основное содержание монографии, ее второй раздел, составленный скорее в жанре этнолингвистического словаря (ср. выше о «Мышином» дне).

Представляется, что на сегодняшний день почерпнутая из доступных источников экстралингвистическая информация, которую можно представить в виде традиционного этнографического или этнолингвистического описания или этнолингвистического словаря, несопоставимо более богата и разнообразна чем та, которая может быть признана полностью сопоставимой в междиалектном и межкультурном плане и отражена на картах. Составляемые ныне карты распространения экстралингвистических признаков — даже для такой достаточно хорошо изученной области, как южнославянские языки и культуры — полностью зависимы не от целеполагающей воли автора последовательно картографировать для некоторого числа пунктов признаки, заранее избранные в качестве релевантных (что является неперменным условием составления любого географического атласа), а от информации, достаточно случайным образом содержащейся в источниках и при удачном стечении обстоятельств могущей быть нанесенной на карту. Одним из неизбежных проявлений фактора случайности на сегодняшний день является вынуждено непостоянная «сетка пунктов» — она в итоге не позволяет установить импликационных отношений ни между языковыми, ни между экстраязыковыми явлениями, представленными в одном пункте. Очевидно, что решение проблемы могло бы лежать в сфере составления именно этнолингвистического (балканского или, как минимум, балканославянского атласа) путем сбора полевого материала на основе специальной, составленной в сотрудничестве с этнографами этнолингвистической программы по исследованию духовной и материальной культуры, что только и может позволить реально перейти от лингвистического (со случайными элементами этнографического) к комплексному этнолингвистическому картогра-

фированию. Материалы для фрагментов такой программы можно видеть в экспериментальном и, вне всякого сомнения, уникальном труде А. А. Плотниковой.

ЛИТЕРАТУРА

- Бара, Каль, Соболев 2005 — Бара М., Каль Т., Соболев А. Н. Южноарумынский говор села Турья в Греции. Синтаксис. Лексика. Этнолингвистика. Тексты. München, 2005.
- МДАБЯ 2003 — Малый диалектологический атлас балканских языков. Пробный выпуск. München, 2003.
- МДАБЯ (в печати) — Малый диалектологический атлас балканских языков. Под ред. А. Н. Соболева. Серия лексическая. Том I. Лексика духовной культуры. München.
- Плотникова 1997 — Плотникова А. А. Семантический подход к описанию терминологии южнославянской обрядности//Вопросы языкознания. № 2. 1997. С. 77–89.
- Соболев 2001 — Соболев А. Н. Болгарский широколыкский говор. Синтаксис. Лексика духовной культуры. Тексты. Marburg, 2001.
- Юллы, Соболев 2002 — Юллы Дж., Соболев А. Н. Албанский тоскский говор села Лешня (Краина Скрапар). Синтаксис. Лексика. Этнолингвистика. Тексты. Marburg, 2002.
- Юллы, Соболев 2003 — Юллы Дж., Соболев А. Н. Албанский гегский говор села Мухурр (Краина Дибыр). Синтаксис. Лексика. Этнолингвистика. Тексты. München, 2003.

Марбург, Германия

Андрей Н. Соболев

А.А. Плотникова, **Этнолингвистическая география Южной Славии.**
Изд. «Индрик». М., 2004, 767 с.

Одна из задач, решаемых лингвоэтническими исследованиями, связана с выявлением структуры славянского языкового пространства. По мере развития наука обогащается новыми подходами, расширяется арсенал средств, используемых при определении территориально-языковых образований и моделировании пространственных отношений. На новом этапе развития науки, отмеченном сближением наук — истории, этнографии, лингвистики, открываются новые перспективы в изучении этой проблемы. В современной науке в изучении структуры славянского языкового пространства в прошлом и настоящем важная роль отводится этнолингвистическим исследованиям. Работа А.А. Плотниковой идет в русле исследований московской этнолингвистической школы. Принципы этнолингвистического направления, разработанные и сформулированные в трудах Н.И. и С.М. Толстых, получают дальнейшее развитие в работе А.А. Плотниковой. Впервые предпринято построение ареальной структуры южнославянского языкового пространства на основе этнолингвистических данных. Традиционно в синхронном плане и в плане решения лингвоэтнических проблем выводы о членении южнославянской территории строятся в науке преимущественно на языковом материале, на распределении в пространстве фонетических, морфологических, словообразовательных и т.п. изоглосс, при этом остается много дискуссионных и нерешенных проблем лингвоэтнического характера (ср. проблему этнолингвистических отношений носителей кайкавских и словенских диалектов, проблему этнодиалектного состава славянских племен, участвующих в освоении территории к югу от Дуная и т.п.). С развитием этнолингвистических исследований появилась возможность с иных позиций, с использованием иной методики и иного материала подойти к исследованию традиционной проблематики. В задачи ис-

следования А.А. Плотниковой входит выявление культурно-языковых ареалов и их картографирования с учетом совпадения или соотнесения этнокультурных ареалов с языковыми изоглоссами. Труд А.А. Плотниковой, освещающий традиционную для славистики проблему с позиции отражения терминов народной культуры и соответствующих этнографических явлений в южнославянском языковом пространстве, представляет собой принципиально новый тип исследований, обогащающий науку новым подходом и тем самым способствующий более углубленному пониманию многих проблем типологического и этнолингвистического характера. Разрабатываемый А.А. Плотниковой этнолингвистический подход к выделению ареалов и построение на этой основе этнолингвистической географии Южной Славии открывает новое направление, которое может быть определено как культурная диалектология. Это — первый опыт комплексного описания южнославянских народных традиций и интерпретации их ареальных характеристик, первый опыт этнолингвистического картографирования явлений традиционной народной культуры в южнославянском пространстве.

Работа А.А. Плотниковой представляет собой сложное многоаспектное исследование, которое базируется на детально разработанной методике последовательного многоступенчатого анализа терминов и соответствующих явлений традиционной народной культуры. Основополагающее значение для всей концепции работы имеет понятие «культурный диалект» в определении, данном Н.И. Толстым: «Диалект (равно как и макро- и микродиалект) представляет собой не исключительно лингвистическую территориальную единицу, а одновременно и этнографическую, и культурологическую...» (с. 17). Ключевым для исследования стало вытекающее из этого определения понятие культурно-диалектного (или культурно-языкового) ареала. Результаты исследования, ориентированного на выделение, описание и интерпретацию культурно-диалектных ареалов на территории южных славян через набор устойчивых дифференцирующих этнолингвистических признаков, представлены в виде карт, дающих комплексное представление явлений лексики и соответствующих экстралингвистических данных. Синхронное и историческое прочтение этнолингвистических карт потребовало от автора комплексного подхода к сбору, обработке, анализу материала.

К построению этнолингвистической географии Южной Славии автор подходит через целый ряд предварительно проведенных исследований, каждое из которых имеет вполне самостоятельное значение. Во Введении и первом разделе работы определяется предмет исследо-

вания, обосновывается методика этнографического картографирования, характеризуются источники материала. Характеристика выбранных для исследования культурно-языковых явлений и описание ареалов по набору этнолингвистических признаков дано в последующих двух главах. Больше половины объема книги отведено картам с комментариями явлений во всех возможных аспектах. В заключительной части работы автором подведены итоги исследования. Завершает работу список литературы и источников, предметно-тематический указатель и список карт. Книга снабжена предметно-тематическим указателем.

В круг источников, использованных в работе для исследования явлений традиционной народной культуры, входят диалектные, этнографические, фольклорные материалы, этнографические и диалектные атласы, архивные материалы и картотеки, создаваемые для этнологических и диалектных атласов, специальные исследования этнографов и этнолингвистов, посвященные частным темам традиционной народной культуры по отдельным регионам Южной Славии. В числе источников и полевые материалы, собранные автором по этнолингвистическому вопроснику в 10 регионах Южной Славии (шести сербских, двух болгарских и двух македонских), а также материалы, собранные по этнолингвистическому вопроснику в 1997–2002 гг. при работе над «Малым диалектологическим атласом балканских языков».

Использованные источники дают широкий хронологический срез так называемого «этнографического настоящего», они неоднородны по своему составу и информативным возможностям. Автором проделана большая работа по систематизации накопленного наукой огромного фактического материала и оценки возможностей этого материала с точки зрения картографирования. Обилие материала, содержащегося в самых разных источниках, ставит перед автором задачу отбора явлений наиболее часто проявляющихся в том или ином южнославянском ареале и наиболее значимых для решения поставленной задачи. Для исследования выбраны отдельные фрагменты традиционной народной культуры из сферы «Народный календарь», «Семейная обрядность» (с подтемами «Рождение», «Свадьба», «Смерть»), «Народная мифология». Предметом всестороннего изучения стали термины и соответствующие явления традиционной народной культуры, которые не прослеживаются на территории западных и восточных славян и, следовательно, отличительно характеризуют южнославянский ареал. Отбор материала производился на основе 1) сравнения южнославянской традиции и балканских неславянских традиций, поскольку южнославянские языки и народные традиции

входят в сферу балканского влияния, 2) сравнения традиций внутри южнославянского ареала (болгарской, македонской, сербской, хорватской, словенской).

Ввиду сложности объекта исследования особое значение приобретает обоснование принципов отбора этнолингвистических признаков, значимых для построения географии Южной Славии. Сам термин оказывается знаком свернутого обряда, ритуала, обычая, мифологического образа и т.п. В перечень характеристик этнолингвистических явлений входят как лингвистические, так и экстралингвистические признаки. Из всего многообразия особенностей обрядового комплекса или представления о мифологическом персонаже автор выделяет для картографирования релевантные, концептуально значимые этнолингвистические признаки. Объектом картографирования становятся термины в соотношении с ритуальными действиями, ритуальными предметами, функциями, выполняемыми участниками обряда и т.п. С учетом многообразия форм и смысловых реализаций в сфере традиционной народной культуры в качестве объекта картографирования избираются инварианты культурных значений, определяемые на основе функционального тождества территориально варьирующих явлений (ср. знак окончания жатвы, оформленный у славян разными обрядовыми реалиями — борода, букет, коса, плеть и т.д.), принимается во внимание соотношенность ритуала с определенным временным этапом обрядового комплекса и т.п. В основу картографирования мифологической лексики положены признаки, определяющие функцию, генезис мифологического образа, его ипостаси, место обитания и т.д. В корпус этнолингвистических признаков входят семантика, символика и внутренняя форма этнокультурной лексики. Особое значение придается внутренней форме терминов традиционной народной культуры, поскольку нередко в самом названии уже заложена интерпретация явления. Особо подчеркивается важность тщательного изучения экстралингвистических факторов при установлении мотивации того или иного термина и связанных с этим особенностей обозначаемого денотата (ср. названия народных праздников, с названиями диких животных, *Мышиный день*, *волчьи дни* и т.п.).

Вторая глава представляет собой серию очерков, посвященных характеристике культурно-языковых явлений. Для каждого из явлений определяется круг терминов, условия их функционирования, этнолингвистические характеристики с последующим наложением на карту. В разделе «Народный календарь» предметом исследования стали следующие явления: «Мышиный» день, «Волчьи» дни, «Медвежий» день, хронимы Рождества, Рождественский каравай, ро-

ждественский фигурный хлеб, рождественское полено, зимние дружины ряженных, новогодние дружины, последний день масленицы, масленичный и летний ритуальные огни, мартовские ритуалы, поверья и легенды, день св. Иеремии — заклинание против змей, весенне-летние девические обходы, весенне-летний окказиональный обряд вызывания дождя. Тема «Семейная обрядность» представлена следующими явлениями: женский праздник по случаю рождения ребенка, «рубашечка», послед, ребенок — участник свадьбы, плач, голошение по умершему, поминки после погребения умершего, поминки в течение календарного года. Из явлений народной мифологии предметом специального рассмотрения стали вила, вампир, ведьма, демон-герой и его противники, демон — хозяин места, дух некрещеного ребенка, демоны, определяющие судьбу.

Для каждой из характеристик прослеживаются зоны распространения. Наложение на карту комбинации разных этнолингвистических признаков дает наглядное представление о том, как распределяются на исследуемой территории наименования обряда, как реализуются мотивы, временные моменты, семантика, символика и т.п. обрядового комплекса. Вычленяемые по совокупности этнолингвистических признаков ареалы предстают как устойчивые культурно-языковые образования со своими специфическими особенностями и своими ареальными связями. Автор прослеживает, как соотносятся между собой диалектные зоны и культурно-языковые ареалы, определяет, какие этнокультурные признаки не выходят за рамки очерченного ареала, а какие признаки прослеживаются в других ареалах.

В третьей главе по распределению этнолингвистических признаков на южнославянской территории выделяются ареалы, очерчиваются контуры их границ, прослеживаются взаимосвязи ареалов и т.д. Каждый из ареалов последовательно и подробно охарактеризован по распределению признаков в сфере «Народный календарь», «Семейная обрядность», «Народная мифология». В совокупность признаков, на основании которых выделяется тот или иной ареал, включаются и данные диалектной фонетики, морфологии. Основным признается деление южнославянского языкового пространства на два ареала — западный и восточный. Основная часть терминов и явлений традиционной народной культуры, относимых к разряду южнославянских, сосредоточена в восточной части южного ареала, многие термины и обычаи не прослеживаются в западном ареале. К восточному ареалу тяготеют термин **surva-*, обозначение новогодних дружин колядующих, символика медведя в названии дня св. Андрея и исполнение соответствующих ритуалов, дериваты от *миш-* (*Мишляко*, *Мишулов дан*

и т.п.) в наименованиях праздника, празднование «волчьих», «медвежьих» дней. Наблюдается терминологическая противопоставленность в западном и восточном ареалах: ср. преобладание образований с корнем *vešt-* в западной части (словен. *veščā, vještica*, серб. *veštica*), с корнем *tag-* в восточной части; термины вызывания дождя — *неперуда* (вост.) и *додола* (зап.); преобладание на западе терминологии с корнем *кошуљ-* (серб., макед. *кошуља*, ю.-з. болг. *кошуля*), на востоке — терминологии с корнем *риз-* (болг. *риза*). Для территории Болгарии, включая северо-запад и исключая юго-запад, характерны названия хрононима с корнем **koled-*, для западной части (юго-западная Болгария, Македония, Словения) — названия, производные от слав. *богъ* (серб. *Божих*, болг. родоп. *Божук*, словен. *Vožič* и др.).

В составе восточной части южнославянского языкового пространства выделяется несколько ареалов, каждый из которых оценивается по совокупности признаков и ареальным связям. Особое место в структуре южнославянского ареала отведено сербско-болгарскому пограничью, расположенному на пересечении культурно-языковых традиций. В этом ареале, совмещающем черты, характерные для восточной Сербии и западной Болгарии, наиболее четко выражено противопоставление внутренних зон в направлении север — юг с примыканием южной части к ареалу, охватывающему южную и юго-восточную Сербию, Македонию, юго-западную и южную Болгарию. При характеристике этого ареала специально отмечены явления, компактно распространенные в этом ареале (ср. названия ходячего покойника серб. *џенац, џенџ*, болг. *тенџ*, название лица и самого обряда вызывания дождя *росоманка*, термин *џасторче*, обозначение вручаемого невесте ребенка, термин *свирџ* для обозначения демона, происходящего от умершего некрещеного ребенка и т.д.), и явления и признаки, выходящие за пределы этого ареала (ср. название дня св. Андрея типа «Медвежий день»), а также явления концентрирующиеся в северной или южной зоне (ср. на юге группу терминов *сирова-скаре, сировари*, обозначающих новогоднюю процессию ряженых с «невестой» и разыгрывающих в ходе обряда свадьбу, *Лада*, обряд «ложной невесты» и т.д.).

Для македонского ареала, рассматриваемого в окружении южнославянских традиций, прослеживаются связи с юго-восточносербскими и западноболгарскими этнокультурными традициями, регионами южного, восточного балканославянского пояса, а также средиземноморским ареалом. Специфику этого ареала, являющегося составной частью балканского центра южнославянского континуума, составляет ряд особенностей, к числу которых отнесены обряды, приуроченные

к празднику *Водици*, святочные и масленичные приглашения ветра и т.д.

Особенность выделяемого южного балканославянского пояса, в состав которого входят преимущественно южные и юго-восточные районы Македонии и южные области Болгарии (Пирин, Родопы, Фракия, отчасти Странджа) определяется принадлежностью этого ареала к латеральной зоне, с одной стороны, а с другой — соседством с греческими областями. В комплекс признаков, характеризующих этот ареал, отнесены термины, обозначающие группы новогодних ряженных с корнями *star-*, *bab-*, *děd-*, лексика из сферы народной мифологии (**juda*, **наречница*) и т.д.

Западный ареал, охватывающий словенско-кайковскую территорию, рассматривается как единое целое без вычленения в его составе культурно-языковых зон. К отличительным особенностям этого ареала отнесены как специфические явления в сфере традиционной народной культуры и обслуживающей их терминологии (ср. словен., хорв. чак. *šok* 'бадняк' и др.), так и явления, общие для южных славян, унаследованные (ср. **navъje*, название дух-демона и т.д.) и сложившие в балканскую эпоху (обычай «бадняк»).

Через всю южнославянскую территорию проходит противопоставление центра — периферии. Центральный южнославянский ареал, центральная балканославянская зона, в состав которой включены македонская, западноболгарская, сербская, черногорская и в ряде случаев восточногерцеговинская традиция, македонско-южносербско-западноболгарская зона, характеризуется сохранением устойчивой культурно-языковой традиции. Ряд соотносимых явлений наблюдается на периферии, к которой отнесены крайний запад южнославянской территории, т.е. Македония, южная и восточная части Болгарии. Многие явления периферии наблюдаются в сербско-болгарском пограничье, а также в южном балканославянском поясе.

В работе в полном объеме выявлен и всесторонне охарактеризован состав терминов каждой из рассматриваемых тематических групп и, что очень важно, намечены признаки их системной организации.

Результаты исследования получили картографическое воплощение. Всего в работе 46 карт. Карты разного типа дают наглядное представление о распространении терминов и обозначаемых ими этнокультурных явлений, а также явлений, не имеющих лексического выражения. К части II приложено 38 карт, к заключительной третьей части — 8 карт обобщающего характера, которые дают наглядное представление о членении южнославянского ареала по совокупности изолекс, изосем, изодокс. На сводных картах показаны границы, по

которым проходит противопоставление явлений по линии запад — восток, центр — периферия. На картах N III-3, III-4 продемонстрированы микроареалы в пределах македонско-южносербско-болгарского ареала и южного балканославянского пояса. Кроме того, в работе находим справочные карты: две из книги П. Ивича «Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој. Сремски Карловци; Нови Сад, 1994, с. 25, 27 и одна карта из работы М. Гавацци «Карта ареалов традиционной культуры Юго-Восточной Европы» (*Vrela i sudbine narodnih tradicija*. Zagreb, 1978, с. 181).

Каждому из явлений, рассматриваемых во II главе, посвящено две карты: на одной карте с помощью специальных знаков показано территориальное распределение терминов, обычаев и т.п., на второй цифрами обозначены пункты фиксации материала. К картам приложен большой справочный аппарат. Самостоятельное значение имеет приложение, в котором привлеченный к исследованию материал описан с разных сторон. Здесь мы находим полное название пунктов фиксации материала с указанием терминологических вариантов и характеристикой термина и соответствующего явления, название источника (словари, специальные исследования и т.п.), из которого был извлечен материал. Само приложение может быть использовано как один из возможных источников материала в последующих исследованиях. В приложение включен также комментарий, в котором дается краткая информация об исследуемом явлении, его распространении, приводятся причины, по которым появляются лакуны на карте.

Проведенное исследование решает задачу систематизации, интерпретации и картографирования явлений традиционной народной культуры. Система сопоставимых карт фактографического и обобщающего характера формирует модель пространственных отношений Южной Славии.

Ценность исследования А.А. Плотниковой в комплексном подходе к анализу культурно-языкового материала. Карты, построенные на сочетании лингвистических и экстралингвистических признаков, дополняют и расширяют базу лингвистических разысканий. С использованием культурно-языковых показателей мы получаем более полную и точную картину собственно «языкового ландшафта».

В плане оценки структуры южнославянского ареала в глубокой исторической ретроспективе весьма важен вывод о меридианальной направленности изолиний, полученных по данным языковых и этнокультурных явлений. К такому выводу подводит автора соотнесение карт, на которых показано распределение культурно-языковых явле-

ний, с той картиной, которая описана и представлена на картах в книге П. Ивича.

Трудно переоценить значение проведенного исследования для воссоздания картины ареальных различий в лексике южнославянских языков. Благодаря детальной проработке материала с выявлением широкого спектра культурных значений во всем многообразии своих проявлений в пространстве предстают характеристики славянских терминов народной культуры. Нанесенный на карту этнолингвистический материал не только подтверждает установленное по данным языка деление южнославянской территории по линии запад — восток, но и показывает, как проявляется это различие в сфере терминологии традиционной народной культуры. Таким образом, впервые в корпус лексических различий включена терминология народной культуры. Карты наглядно показывают, как на территории южных славян проявляется лексическое варьирование, как распределяются термины, выполняющие сходные функции (ср. диалектные наименования Рождества *božić*, **kolęd-*, *Sveti dan*, **kračin*; наименования возжигаемых на масленицу обрядовых костров **оратник*, **олалија*, *куркулник*, *напалига*, *каравештица* и др.; **dodola*, **peperuda*, **prporuša*, **rosoman-ka* и др., термины обряда вызывания дождя и др., наименования поминальной трапезы после погребения **šрайеза*, **ручак*, **йомен*, **задуса*, **karmina* и др.; наименования мифологического персонажа **(h)ala*, **lamija*, **aždaja*). Картографируемый материал позволяет выявить соотношенность терминов с близкими, но несовпадающими денотатами (ср. **surva*, отражающее типы южнославянских дружин колядующих). Информация, извлекаемая из внутренней формы термина, дает ответ на вопрос, какой мотивационный признак положен в основу номинации, ср. ю.-слав. термины голошения по покойнику с внутренней формой 'плакать' (**plak-*, **kuk(a)-*, **lelek-*, **jok(a)-*, **jauk-*), с внутренней формой 'перечислять' (**ręd-*, **broj-*), 'называть' (**naręk-*, **naric-*), 'петь' (**pę(v)-*, **bugar-*), 'кричать' (**vik-*), 'выть' (**vij-*). Детально проанализированный материал показывает, какие лексические средства используются в разных ареалах для обозначения явлений одного семантического поля, и позволяет проследить, как, в каких направлениях проявляется различие в семантике, в выборе признака, положенного в основу обозначения, и т.п. С учетом всех этих аспектов появляется возможность более адекватного отображения ареальной структуры южнославянского пространства.

Нельзя не отметить, что с разной степенью полноты охвачен картографированием южнославянский ареал. Наиболее репрезентативно представлен материал, относящийся к восточному, центрально-

му ареалам. Лакуны, разреженные изоглоссы и изодоксы в западной части южного ареала обусловлены целым рядом причин и не в последнюю очередь — отсутствием источников, диалектных, этнографических, фольклорных материалов, недостаточной изученностью традиционной народной культуры. В каждом конкретном случае этот момент оговаривается автором в комментариях к картам (ср. Хрононимы Рождества, Последний день масленицы и др.). Можно думать, что с привлечением новых материалов откроется перспектива выявления ареальной структуры западной части южнославянской территории, что очень важно для установления дробных ареальных связей между двумя перифериями — западной и восточной.

По наблюдениям автора, «сплетения этнокультурных изолексов далеко не повторяют общую картину собственно лингвистического изоглоссирования на территории Южной Славии» (с. 251). Выявляемые культурно-языковые ареалы не совпадают с территориально-диалектными образованиями. Культурно-языковой ареал, объединяющий диалекты разных языков, оказывается понятием более широким. Как показал проведенный автором анализ, диалектные области сербского, болгарского и македонского языков входят в разные южнославянские ареалы. Так, Македония разными своими частями входит в македонский ареал, в ареал сербско-болгарского пограничья, в балканославянский пояс. Членение по культурно-языковым признакам перекрывает и в определенном смысле надстраивается над диалектной структурой южнославянского пространства. По данным языка, по распределению фонетических, морфологических и др. признаков мы получаем более дробное членение южнославянского языкового пространства. Каждое из территориально-диалектных образований имеет свою специфику, занимает свое место на карте Южной Славии. Диалектная и этнолингвистическая структуры, выделяемые по разным основаниям, частично совпадающим, взаимно дополняют друг друга.

Картографирование дает интересные результаты, важные не только для определения ареалов на южнославянской территории, но и для выработки общих представлений о динамике этнолингвистических процессов. Дифференциация южнославянских ареалов является составной частью более широкого круга проблем этногенеза южных славян. Значение исследования определяется тем, что, помимо описания, характеристики этнокультурных явлений Южной Славии и картографического их представления, автор предлагает интерпретацию полученных результатов в плане линвогенеза южных славян. Всем ходом исследования автор подводит к обсуждению некоторых методологических вопросов, важных для понимания культурно-языковых

процессов в южнославянском языковом пространстве. Эти вопросы не ставятся в работе, но необходимость в их обсуждении вытекает из тех выводов, которые делаются автором о генезисе ареальных отношений на карте Южной Славии.

В исследовании А.А. Плотниковой затрагивается одна из важнейших проблем — в каком отношении находится выявляемая ареальная структура южнославянского языкового пространства с языковыми процессами праславянского языка эпохи миграций.

В работе прослеживается тенденция проецировать выявленные пространственные отношения на южнославянской территории на плоскость праславянского языка. Автор полагает, что результаты проведенного исследования «играют важную роль в определении путей и времени заселения Балкан славянскими племенами» (с. 321). Выделяемые на современной карте культурно-языковые ареалы, отражающие ситуацию «этнографического настоящего», предстают как устойчивые образования, сохраняющие непрерывность во времени. Автор склонен видеть в противопоставлении ареалов по линии запад — восток отражение миграционных процессов, традиционно относимых к эпохе V–VII вв. При интерпретации лингвистической и этнографической противопоставленности двух южнославянских ареалов — западного и восточного — автор исходит из теории, которая связывает это различие с освоением южнославянской территории двумя миграционными потоками. Предполагается, что первый, самый ранний поток славянских племен, состоявший из носителей будущих словенских и болгарских диалектов, захватил почти всю территорию Балкан, а позднее (VIII в.) единый массив славянских племен был раздвинут миграционными потоками будущих сербских и хорватских племен, вклинившись в центре, они оттеснили на окраины осевшие здесь славянские племена. Теория освоения южной территории двумя волнами славянских миграций из одного центра — Паннонии, впервые сформулированная Е. Копитаром и Ф. Миклошичем, была призвана обосновать положение об особой близости словенского и старославянского языков. С момента возникновения эта теория и связанная с ней проблема диалектных истоков старославянского языка, лингвоэтнических отношений двух южнославянских окраин стали предметом острой дискуссии (ср. Jagić 1913: 15 и след., Кульбакин 1930: 87–143). В ходе изучения лингвоэтнических процессов постепенно приходит более сложное понимание проблемы. Несомненно, усиление различий двух южнославянских ареалов уже после переселения славянских племен на Балканы и Восточные Альпы связано со многими факторами и не в последнюю очередь с географическим положе-

нием, с развитием южнославянских областей в разных культурных сферах. Н. Ван-Вейк отводил решающую роль в становлении противопоставления двух ареалов географическому фактору. Он предполагал существование между обеими частями южнославянского ареала промежуточной зоны с субстратным (романским) населением в Восточной Сербии и Западной Болгарии. Культурологический фактор выдвигает на первый план А. Маргулис: сербохорватский язык развивался в сфере романского влияния, а болгарский оказался в сфере влияния греческого языка (Margulíés 1926: 197–222).

На какое-то время старая теория была предана забвению. Но во второй половине XX в. наблюдается возрождение старой теории. И большая роль в возрождении этой теории принадлежит этнографам Гавацци и Братаничу. На основе терминологии плуга Братанич попытался показать, что в южнославянском ареале словенско-болгарская окраина сохраняет один тип плуга, тогда как центр — другой. Далее эти идеи получили развитие на лексическом материале в трудах Н.И. Толстого.

Современные исследования проблем славянского лингвогенеза показывают, что процессы освоения славянскими племенами новой родины протекали более сложно, они не сводимы к разовому одноподправленному и одновременному расселению славянских племен из одной точки. Исходя из сообщения Иордана о делении славян на антов и склавенов и занимаемой ими территории Среднего Дуная и земли между устьем Дуная, Днестром и верховьем Вислы, необходимо считаться с возможностью освоения Балкан и Восточных Альп разновременными миграционными потоками, двигавшимися из разных мест и в разных направлениях. В качестве исходных точек называют область Нижнего Дуная, Западные Карпаты и Восточные Альпы, Паннонию (Бирнбаум). Изучая отражение еров в болгарских диалектах И. Гылыбов приходит к выводу об освоении болгаро-македонской территории тремя миграционными потоками: первый поток двигался из той задунайской области, которая контактировала с будущими польскими диалектами, прошел через Мизию и Фракию и занял Родопы и соседние районы; второй поток, более мощный, направлялся из восточных районов задунайской земли, миновав Добруджу и большую часть северной Болгарии, эти племена заселили область к югу от Стара Планина, на запад от Черного моря, далее прошли в Македонию и на юг Пелопонеса; третий поток продвигался с северо-запада, из Паннонии, по течению рек Тимок и Морава (Гъльбов 1964: 227). Основываясь на данных топонимики, Й. Заимов несколько иначе представляет себе процесс освоения славянами Балканского пол-ва. По

его данным, Родопы не могли быть заселены с востока или с севера. Областью раннего густого заселения была Солунская область. Отсюда по Струмской долине с юго-запада на северо-восток и восток племена продвигались в Родопы и Беломорье. Носители солунских и родопских говоров принадлежали одной этнической группе, единой по языку (Заимов 1967: 99–103). По наблюдениям Х. Бирнбаума, сербохорватский язык, являясь составной частью генетически родственных славянских и южнославянских языков, образует определенный тип структуры, сложившейся в результате вторичных языковых процессов — смешения диалектов, процессов конвергенции (Birnbauм 1984: 77–84). Современное распределение говоров полностью не совпадает с первоначальным заселением Балканской территории. Формирование культурно-языковых ареалов обусловлено историко-генетическими и ареально-типологическими процессами. Далекое не всегда представляется возможным разграничить явления унаследованные и инновации, возникшие на основе взаимодействия языков / диалектов, общих культурно-исторических процессов в рамках определенных государственных образований и т.п. Развитие каждого из ареалов и территориально-диалектных образований детерминировалось историческими событиями, социально-экономическими и географическими условиями. На каждом этапе развития разные факторы оказывали влияние на типологическое выравнивание разных систем. Нам представляется, что вычлняемые культурно-языковые ареалы на территории Южной Славии отражают тенденции к сближению, консолидации территориально близких образований. Поздними процессами исторического времени определяются облик и конфигурация выделяемых в работе лингвоэтнических образований. Каждый из южнославянских языков представляет собой определенный лингвистический тип, сложившийся уже после переселения на Балканы на основе смешения, консолидации разных культурно-языковых образований. Вся совокупность известных нам исторических и лингвистических данных не может быть объяснена на основе теории о заселении южной территории двумя миграционными потоками.

Многие явления в работе получают объяснение на основе противопоставления центр — периферия. В науке о языке центр определяется как область, откуда исходят инновации, а периферия — как область консервации архаичных явлений. По мере удаления от центра ослабевает действие новых процессов, последовательность изменений в пространстве соответствуют изменениям во времени, «диалекты языка есть его развернутая в пространстве диахрония». В этнолингвистике центр, выделяемый по признаку концентрации изолиний, ас-

социруется с сохранением явления народной культуры в полном объеме, по мере удаления от центра происходит разрушение целостного образа, трансформация явления традиционной народной культуры как в формальном, так и в содержательном плане. Хронологически разные состояния народной культурной традиции, отражаемые культурными диалектами, дают основу для реконструкции структуры обряда в целом и в меньшей степени связи во времени компонентов обряда и т.п. В языке и культуре центр и периферия подвижны. На разных этапах развития в языке возникают свои центры и периферии, и они могут не совпадать с распределением по этому принципу явлений традиционной народной культуры. Известно, сколь велика роль географических показателей в решении вопроса о происхождении и развитии языковых явлений, в выявлении архаизмов и инноваций. Применительно к VI–VII в. важная роль в развитии языковых явлений, определивших облик современных славянских языков, отводится областям к югу от Карпат. По наблюдениям Т. Милевского из этого центра исходили фонетические инновации позднепраславянской эпохи (метатеза плавных, переход носовых гласных в губные, узкая артикуляция $\check{e} = e / e / i$, переход праслав. $y > i$, утрата интонаций и т.д.), определившие фонетический облик современных славянских языков (Milewski 1966). На новой родине эти отношения были перекрыты и размыты более поздними процессами. Здесь возникают новые территориально-диалектные образования со своими центрами, откуда исходили отдельные инновации и инновации, затрагивавшие структуру ареала в целом. Возникшие новые центры этнокультурных явлений не могли не влиять на собственно языковые процессы, не могли не способствовать консолидации и нивелированию диалектных различий. Вообще наблюдаемое в языке противопоставление по линии центр — периферия не имеет абсолютной силы, оно скорее отражает некоторые тенденции в развитии языковых процессов. Центр может сохранять архаизмы, а на периферии нередки инновации.

Значение исследования А.А. Плотниковой в том, что оно позволяет с иных позиций в более широком контексте подойти к рассмотрению традиционных для славистики проблем. Богатый, всесторонне проанализированный материал традиционной народной культуры и обслуживающей ее терминологии стимулирует интерес к важнейшим проблемам славянского лингвогенеза. Одна из них — проблема соотношения культурно-языковых образований в разные эпохи — в эпоху славянских миграций и в историческое время. Вероятно, требует более детальной разработки проблема соотношения центра и периферии в языке и в сфере традиционной народной культуры. Кар-

тина ареальных связей оказывается неполной без увеличения фактического материала и выявления на его основе ареальной структуры западной части южнославянской территории. Структура пространственных отношений, вероятно, неоднократно перестраивалась под влиянием разных факторов. В связи с этим особое значение приобретает этнокультурный фактор. Как видим, работа А.А. Плотниковой дает новые импульсы для исследования кардинальных проблем славистики.

Работа А.А. Плотниковой представляет собой фундаментальное исследование, которое задает новый уровень изучения этнолингвистических проблем. Исследование А.А. Плотниковой вносит большой вклад в изучение проблем ареального членения южнославянского языкового пространства, этнолингвистических процессов на территории Южной Славии. Результаты исследования имеют большое общетеоретическое и практическое значение.

ПРИМЕЧАНИЯ

- Гълъбов 1964* — Гълъбов И. Брови застъпници и българското диалектно членение // Изв. на Института за български език. Кн. XI.
- Заимов 1967* — Заимов Й. Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. София.
- Кульбакин 1930* — Кульбакин Ст. О речничкој страни старословенког језика // Глас Српске Краљевске Академије. СХХХVIII. Други разред. 73. Београд.
- Jagić 1913* — Jagić V. Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache. Berlin.
- Birnbaum 1984* — Birnbaum H. A typological view of Serbo-Croatian; some preliminary considerations // Сб. Матице српске за филологију и лингвистику XXVII / XXVIII. Нови Сад.
- Marguliés 1926* — Marguliés A. Historische Grundlagen der Südslawischen Sprachgliederung // AfslPh Bd. 40. Berlin.
- Milewski 1966* — Milewski T. Archaizmy peryferyczne obszaru prasłowiańskiego // Sprawozdania z posiedzeń komisji PAN. Oddział w Krakowie. Styczeń-czerwiec 1965. Kraków, 1966, 134–137.

Москва

Л.В. Куркина

ЖИВОТ И ДЕЛО АКАДЕМИКА ПАВЛА ИВИЋА

Под овим насловом појавио се зборник радова са трећег међународног скупа који је у организацији Српске академије наука и уметности, Матице Српске, Филозофског факултета у Новом Саду, Градске библиотеке Суботица и Института за српски језик САНУ¹ одржан у Београду, Новом Саду и Суботици од 17. до 19. септембра 2001. године. Зборник садржи шездесет пет реферата, а пре њих су штампане поздравне ријечи академика Дејана Медаковића (председника САНУ), Драгана Бараћа (замјеника управника Народне библиотеке Србије) и Јудите Планкош (директора Градске библиотеке Суботица), као и обраћање професора Асима Пеце „Професор Павле Ивић као човјек“. Прва два и четврти текст прочитани су првог дана скупа у Београду, док је текст Јудите Планкош прочитан трећег дана — у Суботици. Пошто само три реферата прочитана на скупу нису достављена за штампу (достављена су три најављена саопштења која због спријечености аутора нису прочитани), може се рећи да овај зборник потпуно одсликава рад скупа. Највећи број аутора је из Србије, а дванаест референата је из иностранства: Бања Лука, Беркли (САД), Беч, Грац, Марбург, (СР Њемачка) — Санкт Петербург (Русија), Охајо (САД), Сарајево, Скопље, Софија, Темишвар, дакле из осам држава.

Највећи број радова у зборнику у вези је са научним дјелом академика Павла Ивића; у једну групу иду они прилози који се баве неким аспектом Ивићевог доприноса српској и свјетској лингвистици, а у другу радови из научних области којима се велики научник бавио.

¹ Ове институције су, заједно са Народном библиотеком Србије, и издавачи зборника. Година издања је 2004 (изишао из штампе 2005), стр. XI + 755. Градска библиотека у Суботици деведесетих година 20. вијека одржала је два научна скупа о савременом српском језику. Овај трећи по реду посветила је животу и делу академика Павла Ивића, поводом његове смрти, а у организацију скупа укључиле су се и друге наведене институције.

Првој групи, дакле, припадају следећи радови: Зузана Тополињска (Скопље), *Павле Ивић и словенска дијалектологија*, Александар Младеновић (Београд), *Значај Ивићевих истраживања развојка фонолошког система српског језика*, Vesna Polovina (Београд), *Орѓетингвистичка истраживања и дело Павла Ивића*, Богдан Терзић (Београд), *Источнословенска језичка грађа у делу Павла Ивића*, Нада Милошевић — Ђорђевић (Београд), *Павле Ивић и српска народна књижевност*, Егон Фекете (Београд), *Павле Ивић и актуелни проблеми језичке политике и културе*, Милан Шипка (Сарајево), *Дојринос Павла Ивића истраживању правописне проблематике*, Марта Бјелетић, Александар Лома (Београд), *Дојринос Павла Ивића етимологији и ономастички*, Јаворка Маринковић (Врање), *Дојринос академика Павла Ивића ономастичким и дијалектолошким истраживањима јужне и источне Србије*, Владимир Стојанчевић (Београд), *Етно-историјска подлога за Ивићево стандардизационо дело о прелазном стању говора у западној Бугарској*, Милорад Радовановић (Нови Сад), *Социolingвистички аспекти Ивићеве класификације српских дијалеката*, Даринка Гортан-Премк (Београд), *Једно закаснело измишљање*, Милица Радовић-Тешић (Београд), *Павле Ивић и српска лексикографија*, Милица Грковић (Нови Сад), *Значај Павла Ивића за историју српског језика*, Драго Ђупић (Београд), *Ивићево изучавање говора Црне Горе*, Лили Лашкова (Софија), *Ивићева нормативистичка далековидост*, Богдан Л. Дабић (Београд), *Моје прво читање Ивићеве књиге Српски народ и његов језик*, Бранислав Брборић (Београд), *Социolingвистички и стандардолошки аспекти Ивићевог Српског народа и његовог језика*, Андреј Н. Собољев (Марбург — Санкт Петербург), *Ивићев дојринос истраживању говора источне Србије у светлу нових истраживања*, Михај Радан (Темисвар), *Значај Ивићевог дојриноса расветљавању проблема еволуције јазика на српско-хрватском језичком простору за српску (и хрватску) дијалектологију*, Бранкица Чигоја (Београд), *Напомена о новошколавској деklinацији — прилог Ивићевом истраживању дијалеката*, Асим Пецо (Београд), *Рад професора Павла Ивића на експерименталном истраживању наших дијалеката*, Радосав Ђуровић (Ужице), *Ивићево истраживање српских акцената с посебним освртом на експериментални метод*, Живојин Станојчић (Београд), *Прозодијска основа интеријункције у књижевној прози — у светлу учења П. Ивића*. На извјестан начин овдје би дошао и рад Радоја Симића (Београд) *Научни стил Павла Ивића*.

Као што се види, чак двадесет два прилога имају за тему сагледавање доприноса Павла Ивића развоју српске науке о језику. Међу ауторима ових радова налази се и неколико страних. Ови радови при-

казују различите области лингвистике којима се бавио Павле Ивић. Највише је оних аутора који сагледавају Ивићев научни допринос у дијалектологији, историји језика, фонологији и питањима српског стандардног језика — у областима науке о језику, којим се он највише бавио у своје плодном научном вијеку. И на основу онога што нам говоре ови реферати видљиво је да је огромна заслуга академика Ивића за развој српске науке о језику у другој половини двадесетог вијека. У свакој од поменутих области он је урадио много, толико много да би данас та област без његових дјела била уочљиво дефицитна. И будућа темељнија сагледавања србистике у другој половини двадесетог вијека свакако ће још додати на ово што је у зборнику речено.

Међу преосталим радовима највећи број је из оних области науке о језику у којим је П. Ивић оставио значајно научно дјело. Ту су на првом мјесту радови из дијалектологије: Мирослав Пантић (Београд), *Присјуйна академијска беседа Милана Решетара о најстаријем дубровачком говору и њен (необјављени) завршетак*, Ilse Lehiste (Ohio, USA), *Bisyllabicity and tone*, Недељко Богдановић (Ниш), *Почетак и крај речи у призренско-тимочким говорима*, Љубисав Ђирић (Ниш), *Две фонетске појаве у говору новобрдске Криве Реке на Косову*, Радивоје Младеновић (Београд), *Дијалекатска диференцијација српских говора на југозападу Косова и Метохије*, Првослав Радић (Београд), *О говору јагодинског краја*, Јордана Марковић, Мирјана Соколовић (Ниш), *Неке њрозођијске карактеристике говора Петровог Села*, Гордана Драгин (Нови Сад), *Морфолошки архаизми у говорима слива Сјуденице*, Милан Драгичевић (Бања Лука), *О неким фонетским особинама данашњег говора требавских Срба*, Мато Пижурица (Нови Сад), *Порекло и распоред изоглоса њкрејњних вокала и старих меких и тврђих њридевско-заменичких настјавака (на тшерену Црне Горе)*, Срето Танасић (Београд), *Из синтаксе говора Срба добојског краја: њадежи са финалним значењем*, Рада Стијовић (Београд), *Фрикативни ф и х у говору Васојевића*, Ronelle Alexander (Беркли, САД), *Дијалектни и дијалектолозија*, Слободан Реметић (Београд), *О шесточланом њрозођијском систему у говору Кладња и околине*, Јован Јерковић (Нови Сад), *Прилог реконструкцији српских говора у Будиму и Пешти њочетком XIX века*, Софија Милорадовић (Београд), *Прилог дијалектолошким истраживањима Павла Ивића у српској дијалектологији у Мађарској*.

Следећу групу сачињавали би радови који су посвећени историји српског и црквенословенског језика: Гордана Јовановић (Београд), *О Призренском четворојеванђељу (њокушај дајвовања)*, Јасмина Грковић-Мејдор (Нови Сад), *Диглосија у старосрпској њисмености*, Слободан Павловић (Нови Сад), *Синтаксичка структура старосрп-*

ских *осџава*, Ивана Антонић (Нови Сад), *Темџорална клауза сџандардног срџског језика у дијахроној љерсџекџиви*, Миленко Пекић (Београд), *Ауџограф џобожње „Божџћне џјесме/џесме“ Саве Мркаља*, Gerhard Neweklowsky (Већ), *Nastavci dativa, instrumentala i lokativa тпозине именџа и другом делу Живота и прикљученџа Dositeja Obradovića*.

Неколико радова посвећено је ономастици и етимологији, научним дисциплинама за чији је развој у србџистици, и шире, такође заслужан Павле Ивић. То су радови: Мила Стојнић (Београд), *Имена јунака грађе на џо срџском ономастџичком моделу у руској књџжевносџи сребрног века*, Трајко Стаматоски (Скопје), *Кон еџимологијатџа на некои џрезџмиња на јужнословенски џшерен*, Јасна Влајић-Поповић, Снежана Петровић (Београд), *Неки методолошки џроблеми у изради Прве свеске Еџимолошког речника срџског језика*, Звездана Павловић (Београд), *Уџицаји џограничних међујезџких конџакаџа у џоџонимији*, Јованка Радић (Јагодина), *Тоџонимијски слојеви у јагодинском Поморављу*, Ljubica Prčić (Subotica), *Etimologija nekih geografskih naziva u Srbiji*.

Рад Ранка Бугарског (Београд) *Ресџандардизација срџскохрватског у светљу социолџгвџстџичке џеорије* на примјеру српско-хрватске стандарднојезџичке ситуације провјерава Клосов приступ језџцима као могуће полазиште за језџичко планирање. Питањима акцента у српском стандардном језџику посвећена су два рада: Милорад Дешић (Београд), *Главне каракџтеристџичке акценатџског рјечника срџског књџжевног језика* и Драгољуб Петровић (Нови Сад), *Прозодијски конџрасџи у именовној деклинацији сџандардног срџског језика*. Овдје би могао доћи и рад Твртка Прђића (Нови Сад), ако га посматрамо са становишта језџичке норме и културе: *Anglicizmi u našoj svakodnevnoj praksi: kako iz koncentričnih začaranih krugova?*

Неколико радова посвећено је питањима лексџикографије: Богољуб Станковић (Београд), *О акџуелним џиџањима срџске двојезџичке лексџикографије*, Josip Buljovčić (Subotica), *Dostignuća u srpsko-mađarskoj leksikografiji i neostvoreni planovi*, Marija Grasl (Subotica), *Reči subjektivne osene u Rečniku bačkih Bunjevaca Marka Peića i Grge Bačlije*, Милета Букумирић (Гораждевац), *Назџиви особа у лексџици северне Меџохије*.

Питањима међујезџичке интерференције посвећени су радови: Татјана Дункова (Софија), *Унутарјезџичка синонимија и међујезџичка иџтерференција*, Mirjana Burzan (Novi Sad), *Uticaj mađarskog na jezički izraz Veljka Petrovića*.

Ту су и два рада примарно теоретског карактера, који не спадају у наведене групације: Vranko Tošović (Grac), *Korelacija kao teoretski problem* и Предраг Пипер (Београд), *Славџстџика у светљу џроблема научне џериферије и граничних џојава*.

Подразумева се да је ово груписање радова ипак условно јер није сваки прилог увијек лако сврстати без остатка у неку од овдје издвојених научних дисциплина. С друге стране, радови у којим се разматра допринос Павла Ивића одређеној научној области нису разврставани према научним областима да би се избјегло цјепкање те цјелине у, и тако условне, групације.

Велики број радова, чак двадесет и два, посвећен је приказу доприноса Павла Ивића српској науци о језику. Наравно, има и у другим прилозима осврта на његов допринос оној научној области којој је конкретан рад посвећен. Може се слободно рећи да овај зборник представља први значајнији покушај да се свестрано сагледа и оцијени допринос академика Павла Ивића србистици и свјетској лингвистичкој мисли у другој половини двадесетог вијека². А то ће бити настављено и у будућности „јер је Павле Ивић био целовита личност, саздан не само од значајних појединости, већ од јединственог лива“ — како рече председник САНУ Дејан Медаковић отварајући овај научни скуп. Заслуге Павла Ивића у науци о српском језику, у славистици и европској лингвистици у другој половини двадесетог вијека излазиће на видјело у наредним деценијама. А поред његовог научног рада тим заслугама биће прибројани и други видови његовог дјеловања — педагошки рад, развој научних институција и њихово кадровско јачање, покретање научних пројеката од националног значаја, покретање и вођење часописа, његово друштвено ангажовање кад су захтијевали витални интереси српског народа и др.

Зборник радова *Живот и дело академика Павла Ивића* представља крупан прилог нашој лингвистичкој науци. Велики број реномираних иностраних и домаћих научника својим прилозима оправдао је очекивања наших најугледнијих научних и културних институција које су биле организатори научног скупа чији резултати су публиковани у овоме зборнику. Простор и, посебно, могућности једнога приказивача, не дозвољавају да се објављени радови у зборнику детаљније коментаришу. Циљ овога прилога јесте да скрене пажњу домаће и иностраних читалаца *Јужнословенског филолога* на овај зборник посвећен Павлу Ивићу, који је својим научним прилозима значајно допринио и угледу који часопис има у свијету лингвистике.

Београд

Срејто Танасић

² Већ је објављено неколико значајних радова П. Ивића послје његове смрти, а у току је издавање његових цјелокупних дјела, што ће све послужити будућим оцјенама научног дјела П. Ивића.

АНАЧА ИЗ ТАМНОГ ВИЛАЈЕТА

Уз прву свеску Етимолошког речника српског језика

Намјера овог прилога више је да се скрене пажња на један изузетно значајан лексикографски подухват, које се остварује далеко од очију шире културне јавности, неголи да се баци трачак свјетла на тамно поријекло једне једине ријечи. Наиме, у издању Српске академије наука и уметности, појавила се 2003. године прва свеска Етимолошког речника српског језика, као плод двадесетогодишњих систематских припрема. Иницијатор и дугогодишњи руководилац овог пројекта био је академик Павле Ивић, који, нажалост, није дочекао појаву његовог почетног остварења. Прву свеску рјечника, у којој су обрађене све одреднице са почетним словом *а*, израдио је стручни тим из Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ са Александром Ломом на челу.

Поред основног циља овог рјечника — утврђивање поријекла ријечи у нашем језику, аутори су се прихватили и амбициозног задатка да обраде не само лексички фонд књижевног језика него да израде и „збирни речник српских дијалеката“. То је пројекат који одавно недостаје нашој националној култури и науци. И баш на самом старту, аутори, претежно слависти, вјероватно су се сукобили са највећом тешкоћом јер огромна већина наших ријечи са почетним словом *а* потиче из разних несловенских језика, као и од опонашања звукова из природе и од мање или више артикулисаних узвика. Изгледа да су они успјешно пребродили ту препреку. У остваривању постављених циљева држали су се реалистичног става: објаснити оно што се може, представити оно чиме се располаже и избјегавати насилна етимологизирања. У погледу утврђивања поријекла, одреднице су разврстане у три категорије: ријечи чије је исходиште неспорно, затим оне за које се са доста вјероватноће оно може одгонетнути и, на концу, оне чије је поријекло нејасно. Па и за такве ријечи дато је што је било могуће више података да би се створило полазиште у даљем трагању за њи-

ховим исходиштем: навођено је мјесто и вријеме њихове потврде, као и њихово значење. Прецизним и концизним излагањем иначе сложеног садржаја аутори су успјели да у кратким рјечничким чланцима изнесу велик број података о појединим одредницама, а успјела типизирана графичка реализација текста омогућује његову лагану прегледност. Једино меки повез свеске, свакако условљен финансијским разлозима, неће обезбиједити материјалну трајност књиге какву претпоставља њен карактер.

Једна од ријечи чије је поријекло означено као нејасно је назив *анача/ањача*, којом се у народној пчеларској лексиси означава друштво које се ројило, које је дало један или више ројева у истој вегетацијској сезони. У патријархалном пчеларству, када су пчеле размножаване природним ројењем, разликовање таквог матичног пчелињег друштва од осталих друштава имало је своје оправдање па је и именовано великим бројем истозначних или блискозначних назива. Наиме, мед и восак су добијани већином јесењим „убијањем“ доброг дијела пчелињих друштава, а мањи дио је зазимљиван за расплод у наредној години. И Вук је у свом рјечнику забиљежио два назива за друштво које је остављено да презими ради ројења — *џријесјед* и *џријесад*. Низ истозначних и блискозначних именица које означавају пчелиња друштва намијењена за размножавање и она која су се ројила, у нашим народним говорима је много дужи: *џресед*, *џросјед*, *џресадница*, *џрезимак*, *џријлоџка*; *стјарац*, *стјарка*, *стјара*, *стјара чела*, *стјаро друштво*, *стјара кошница*, *матјорка*, *баба*, *оџац*, *џед*, *мајка*, *мајџица*... У савременом пчеларству, кад се пчелиња друштва више не убијају и кад је њихово природно ројење сведено на незнатну мјеру, разликовање друштва које је дало рој од оног које је настало ројењем у истој години изгубило је ранији значај па и њихови народни називи веома брзо падају у заборав.

Од наведених примјера, наслијеђених из прасловенског језика или насталих на нашем језичком подручју од изворне словенске лексике, једино се *анача/ањача* издваја својим тамним поријеклом. Тај назив је утолико више загонетан што је пчеларска народна лексика, вјероватно, најизворнија од свих професионалних лексика у српском језику. Наши далеки преци донијели су из своје прапостојбине богат фонд ријечи којима су означавали разне реалије и радње које се односе на гајење пчела. Сусједни народи, нарочито они номадског поријекла, који се због сталног кретања нису могли бавити пчеларством, посудили су из наше пчеларске лексике велики број назива, док је обраћан смјер био занемарљив.

У Етимолошком речнику наведен је мањи број расположивих потврда загонетног назива *анача* у Босни и *ањача* у војвођанским српским говорима. Уз цитат из Речника српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, у коме је препозната турска ријеч *ана* 'мајка', ту је наведен и мађарски еквивалент *ануа* у варијанти *ањача*. Изнесено је и мишљење да је помоћу нашег суфикса *-ача* и ове мађарске ријечи изведен тај пчеларски назив.

Прије тридесетак година, док сам радио на рјечнику пчеларске лексике (рукопис нестало 1994. г. у Сарајеву) заинтриговала ме та ријеч непрозирне унутрашње структуре у иначе провидној нашој пчеларској терминологији. Сакупио сам, већином из старијих пчеларских и етнографских текстова, већи број потврда варијанте *анача* у Босни и Лици, са незнатним трагом и друге варијанте. На једном научном скупу у Београду, прије четврт вијека, невоо сам хунгаро-словенску сложеницу којом се у мађарској стручној пчеларској терминологији означава матично пчелиње друштво, а која би могла бити кључ за рјешење нашег проблема — *anyacsalád**. Други члан ове сложенице сродан је са нашом именицом *чељад*, али је вјероватно посуђен из словачког или чешког, гдје се сродним називима *čel'ad'* и *čeled'* означава и пчелиње друштво**.

Послије тога, отворило се питање просторне одвојености: откуд тај хунгаризам у Босни и Лици, а нема га у пограничним подручјима према Мађарској? Његова најновија потврда у војвођанским говорима, и то баш у варијанти *ањача*, упућује на закључак да се његово ширење до Лике вршило уз Војну Крајину и око ње, гдје су и објављени први српски пчеларски написи и приручници. Евентуална потврда спорног назива у том корпусу текстова, вјероватно би бацила више свјетла на преостале дилеме као што је загонетка да ли је до скраћивања поменуте сложенице дошло у мађарским народним говорима или на нашем језичком подручју, гдје се придружила парадигми именица изведених суфиксом *-ача*, што је вјероватније. Такође је најасно да ли варијанта *анача* има упоришта у мађарским дијалектима или се прелаз *њ* у *н* извршио у нашем језику. Мало је вјероватно да је турски језик имао каквог удјела у усвајању тога пчеларског назива у нашим народним говорима.

* V. Kratochvil, St. Urbanová, Osmi jazyčný zemědělský slovník ... I–II. Praha 1970, S 0649; S. Pujić, Porijeklo srpskohrvatske pčelarske leksike. У: Лексикографија и лексикологија, Београд — Нови Сад 1982, 222.

** J. Milla, Včelársky náučný slovník. Bratislava 1971, 24; J. Mudra, Stručný slovníček včelárský. Plzeň 1900, 9.

Примјер етимолошке обраде туђице *анача/ањача* показује да је ауторска екипа прве свеске Етимолошког речника српског језика била на правом трагу да изведе прихватљив закључак о њеном исходишту, као што је то учинила успјешним тумачењем доброг дијела од близу хиљаду одредница, већином посуђених од околних несловенских народа.

Требиње

Саво Пујић

Срето Танасић, *Синтаксичке теме*, Библиотека Пут у речи, књ. 8, уредник Милош Јевтић, Београд 2005, 229 стр.

У састав ове књиге укључене су, поред Танасићевих радова и *Појмовног регистра* (стр. 227–228), и следеће краће текстуалне целине чији наслови гласе: *Предговор* (стр. 5–6), *Библиографски подаци о радовима у овој књизи* (стр. 211–212), *Литература* (стр. 213–221), *Уз књигу СИНТАКСИЧКЕ ТЕМЕ* (стр. 223), *Синтаксичке теме* (стр. 225–226) и *Белешка о аутору* (стр. 229).

Предговор садржи два релевантна ауторова обавештења. Прво се тиче међусобног односа његових овде приложених стручних разматрања: „Иако се радови међусобно разликују, о чему се може слутити већ и према самим насловима њиховим, ... готово сви они се могу подвести под заједничку тему: синтакса предиката у српској реченици“ (стр. 5). Друго нас обавештење упућује у то зашто он посебну пажњу посвећује баш таквим питањима као што су опозиције референцијалност/нереференцијалност радње (ситуације) исказане глаголом, јединичност/плуралност ситуације, императив и императивност, пасивна дијатеза, декомпоновање глагола и улога глаголског вида у функционосању глаголских облика: „Моја усмјереност на ту страну у вези је са чињеницом да се у нашој синтаксичкој науци још увијек осјећа извјесна дефицитарност у радовима о овим питањима“ (ibid.). У одељку *Библиографски подаци о радовима у овој књизи* Танасић о сваком приложеном раду понаособ даје одговарајуће податке: да ли је, а ако јесте — кад је и где био претходно публикован, као и да ли су, и у којем обиму, за ову прилику у њему извршене измене. Увид у списак стручне литературе којом се аутор служио пружа нам одељак *Литература*, док је на страницама 223–226 издавач *Синтаксичких тема* објавио (изразито позитивне!) оцене вредности приложених радова (рецензенти: Милка Ивић и Предраг Пипер), на основу којих се он и прихватио публикавања ове књиге. Текст *Белешка о ипсцу*, којом се

књига завршава, упознаје нас са оним детаљима из биографије Срете Танасића који су у битној мери допринели, односно доприносе, његовој стручњачкој афирмацији.

Танасићевих радова има укупно двадесет. Само први од њих (наслов: *Присјуй синџакси глагола*, стр. 7–18) није раније био објављен; сви остали јесу. Један је рад недавно изашао из штампе, а сви остали су обелодањени стручној јавности пре почетка 2000. године — већина током деведесетих година претходног века, а два средином осамдесетих. Објављивани су у сарајевским, београдским, новосадским и пољским стручним публикацијама.

Танасићеви промишљени увиди у ствари, изнети у његовим излагањима, неоспорно доприносе смањењу оне „дефицитарности“ коју он помиње у свом *Предговору*. Уверена сам да интересовање стручне јавности, пре свега наше домаће, никако не би смело заобићи ову корисну књигу.

Београд

Милка Ивић

Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*, Београд, 2005, 5–525, изд. Београдска књига, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Службени лист.

Књига се састоји из два дела: I. *Увод* (7–108) и II. *Асоцијативни речник српског језика* (109–525).

У *Уводу* су дате три студије и три текста са различитим општим подацима везаним за Речник и рад на њему: Предраг Пипер, *О вербалним асоцијацијама, њиховом истраживању и лексикографском опису* (7–22), Марија Стефановић, *Од асоцијативног речника према асоцијативној граматици* (23–55) и Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације у семантичким истраживањима* (56–80); Рајна Драгићевић, *Селективна библиографија радова о вербалним асоцијацијама, асоцијативној методи и асоцијативним речницима* (81–94), Аутори, *Израда асоцијативног речника српског језика* (95–101) и *Списак речи-стимулуса* (103–110).

Прва је студија посвећена појму *асоцијација*, асоцијацијама уопште у психологији и историјату термина вербална асоцијација, као и историјату истраживачких процедура заснованих на вербалним асоцијацијама у словенском и другоме лингвистичком свету. Друга је посвећена разradi хипотезе Ј. Н. Караулова, према којој се искључиво на материјалу асоцијативног речника може начинити нови тип граматике — асоцијативна граматика. Трећа је студија посвећена примени асоцијативних текстова у семантичким истраживањима.

Библиографија радова о вербалним асоцијацијама броји 200 јединица посвећених различитим приступима вербалним асоцијацијама у лингвистици, у психологији, у социологији и другим струкама и наукама.

II. Асоцијативни речник српскога језика настао је у оквиру пројекта *Мултидисциплинарна истраживања говорно-језичких ресурса српског језика са апликацијама у лингвистици, дефектологији и комуникацијама*, који је организовао Институт за експерименталну фонетику и патологију говора на челу са др Мирјаном Совиљ; пројектом је руководио др Слободан Јовичић; пројекат је финансирало Министарство за науку и технологије Републике Србије. У пројекту су учествовали и аутори овога речника; они су сагласно идеји основног пројекта, а то је мултидисциплинарни приступ језику, одлучили да израде први асоцијативни речник српског језика. Они су у току рада истраживали вербалне асоцијације говорника српског језика, резултате износили на домаћим и међународним научним скуповима и објављивали их у различитим часописима; ове радове разумемо као део овога речника.

Објављени радови аутора Асоцијативног речника,
засновани на подацима из самога речника

- Пипер П. (2003) О проучавањима вербалних асоцијација. *Језик и говор*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 55–65.
- Пипер П. (2003) Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи. *Славистика*, VII, 22–32.
- Пипер П. (2004) Прилагателно *руски* в вербалных ассоциациях сербов, *Коммуникативное поведение славянских народов* (Русские, сербы, чехи, словаки, поляки), Воронеж: Истоки, 183–188 (= Коммуникативное поведение, вып. 19).
- Пипер П. (2004) Називи језика у мрежи вербалних асоцијација. У: П. Пипер, *Српски између великих и малих језика*, друго, допуњено издање, Београд: Београдска књига, 142–151.
- Пипер П. (2004) Кириллица и латиница в вербалных ассоциациях сербов, *Славянский вестник*, вып. 2, К 70-летию В. П. Гудкова. Под ред. Н. Е. Ананьевой и З. И. Карцевой, Москва: МГУ, Кафедра славянской филологии, 269–279.
- Пипер, П, Р. Драгићевић, М. Стефановић (2004) Теоријски и дескриптивни аспекти проучавања вербалних асоцијација у српском језику, *Говор и језик*, Интердисциплинарна истраживања српског језика I, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 19–36.
- Драгићевић, Р. (2002) Нека запажања о могућности употребе асоцијативних тестова у лингвистичким истраживањима, *Славистика*, књ. VI, 116–124.
- Драгићевић Р. (2003) Асоцијативна метода у концептуализацији емоција. *Језик и говор*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 66–74.
- Драгичевич Р. (2004) Сербский коммуникативный идеал в сопоставлении с русским (экспериментальное исследование коммуникативного поведения) *Коммуникативное поведение*, Вып. 19, *Коммуникативное поведение славянских народов*. Русские, сербы, чехи, словаки, поляки, Воронеж: ИСТОКИ.

- Драгићевић Р. (у штампи), Асоцијативни речник српског језика (теоријска разматрања, опис пројекта и могућности српско-македонске сарадње).
- Драгићевић Р. (2005): Асоцијативни речници словенских језика у семантичким истраживањима, *Говор и језик. Фундаментални и примењени аспекти језика и говора*, уредници С. Т. Јовичић и М. Совиљ, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 110–114.
- Стефановић М (2004) Граматика у асоцијативним речницима руског и српског језика, *Славистика*, књ. VIII, 128–139.

Најобимнији и методолошки најразвијенији и најосмишљенији асоцијативни речник до сада јесте *Асоцијативни џезаурус современног руског језика* (1994–1996), чији су аутори Ју. Н. Караулов, Ју. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева и Г. А. Черкасова; он је био узор по коме је састављен *Српски асоцијативни речник*, разуме се, онолико колико су то допуштале финансијске и друге могућности, Идеја аутора *Српског асоцијативног речника* била је да наставе пројекат Караулова и сарадника и да сакупе материјал који ће, по свим критеријумима, бити упоредив са руским материјалом, чиме би се корист од српског речника увишестручила. Тек када се увелико отпочело с радом, испоставило се да се и у неким другим словенским земљама дошло до исте идеје, да је осмишљен пројекат *Словенског асоцијативног речника* и да се по угледу на Руски асоцијативни речник већ израђују асоцијативни речници белоруског, бугарског, српског и украјинског језика. На челу српског тима је Слободанка Гашић-Павишић. *Асоцијативни речник српског језика* је по броју стимулуса и реакција обухватнији од речника који званично представљају делове *Словенског асоцијативног речника* и свакако се уклапа у тај велики словенски асоцијативни пројекат. Управо забор тога навешћемо асоцијативне речнике словенских и других језика.

Досадашњи асоцијативни речници

- Караулов Ју. Н., Ју. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова (1994; 1996) *Асоцијативни џезаурус современног руског језика*. Т. I. Русский ассоциативный словарь. Кн. 1 Прямой словарь: от стимула к реакции. Москва, 1994; кн. 2 Обратный словарь: от реакции к стимулу. Москва, 1994; т. II кн. 3, Москва, 1996; кн. 4, Москва, 1996. Российская академия наук.
- Балтова, П., А. Ефтимова, А. Липовска, К. Петрова (2003). *Български асоцијативен речник, прав и обратен*, Софийски универзитет "Св. Климент Охридски", Руска академия на науките.
- Леонтьев, А. (1977) Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах, у: А. Леонтьев, ред: *Словарь ассоциативных норм русского языка*, Москва, Издательство Московского университета, 5–17.
- Magyar verbalis associaciok*. 1. I–II kotet, Szeged, 1983.

- Magyar verbalis asociaciok*. 2. I–II kotet, Szeged, 1985.
- Бутенко, Н. П. (1979) *Словник асоциативних норм україньскої мови*. Львів.
- Бутенко Н. П. (1989). *Словник асоциативних означень іменників в українській мові*, Львів.
- Цітова, А. І. (1981) *Асацыятыўны слоўнік беларускай мовы*, Мінск.
- Добровольский, Д. О. и Ю. Н. Караулов (1994) *Ассоциативный фразеологический словарь русского языка*, Москва: Помовский и партнеры.
- Гашић-Павишић, С. (1984) *Асоцијативне норме за предшколски узраст*, Београд.
- Герганов, Г. et al. (1984) *Български норми на словесни асоциации*. София, Наука и изкуство.
- Kent, G. H. And A. J. Rosanoff (1910) A study of association in insanity, *American Journal Insanity*, Vol. 67, No. 1–2, 37–96.
- Kurcz, I. (1967) Polskie normy powszechnosci skojarzen swobodnych na 100 slow z listy Kent-Rosanoffa, *Studia psychologiczne, III*, Wroclaw-W-wa-Krakow.
- Леннгрен, Л. (1994) Опыт построения ассоциативного словаря шведского языка, *Вопросы языкознания* 4, 52–60.
- Maršalová I. (1974). *Slovno-asociačne normy*. II. Bratislava.
- Palermo, D. and J. Jenkins (1963) *Word Association Norms*, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Rosenzweig, R. (1961) Comparisons among Word Association Responses in English, French, German and Italian, *American Journal of Psychology*, 74, 347–360.
- Russel, W. A. and J. J. Jenkins (1954) The complete Minnesota norms for responses to 100 words from the Kent-Rosanoff word association test, *Technical Report, No. 11* Minneapolis, University of Minnesota.
- Соколова, Т. В. (1996) *Ассоциативный словарь ребенка*, Ч. I–II, Архангельск.
- Титова, А. И. (1975) *Киргизско-русский ассоциативный словарь*, Фрунзе.
- Ульянов, Ю. Е. (1988). *Латышско-русский ассоциативный словарь*. Рига.

Асоцијативни речник српског језика има на својој левој страни 600 лексема стимулуса; то су речи из основног фонда савременог стандардног језика; 500 речи дато је у основном облику (глаголи у инфинитиву, именице у номинативу јединине итд.), а 100 речи су коси облици неких од оних које су дате у основном облику. Речи-стимулуси потичу из двадесетак доминантних тематских група: боје, звуци, облици, сродство, делови тела, емоције, особине, простор, време, нације, језици, политика, историја, национална култура, савремена наука, савремена техника, храна и пиће, најфреквентније речи. И још нешто, то су махом речи које су обрађене и у Речнику Караулова, изузев стимулуса у вези с националном историјом, културом и политиком. За сваки стимулус прикупљено је по 800 одговора, реакција; ове су реакције дате на десној страни речника. Реакција је најчешће једна лексичка јединица — једночлана или вишечлана, она која испитанику прво падне на памет на задати стимулус. До асоцијација испитаника долази се обично анке-

том. Испитанику се задају стимулуси на које он, обично писмено, одговара првом речју која му падне на памет.

Дакле, десну страну чине речи-реакције, са статистичким подацима о њиховом појављивању и о самим испитаницима. Нпр. у речничком чланку коме је лева страна **богат** на десној се страни на првоме месту налази: *сиромашан* 95, затим следе *човек* 66, *новац* 56, *имућан* 57, *злато* 21, *моћан*, *ћаре* 20 ... *ауто*, *базен*, *благо њему* ... 3. Цифра иза речи-реакције означава број њених понављања на реч-стимулус, у овоме случају на реч *богати*. На крају свакога речничког чланка стоји низ од 7 цифара; у чланку **богат** то су цифре **800 (223, 540, 90) + 268 + 30 + 188**. Прва цифра (800) представља укупан број испитаника, друга цифра изван заграде (268) представља укупан број различитих реакција, трећа цифра (30) показује колико испитаника није имало одговор на дати стимулус, а четврта (188) колико је одговора који се само једном појављују. Бројеви у загради представљају: 223 — број испитаника мушког пола, 540 — број испитаника са друштвених смерова, 90 — број испитаника са природних смерова. Подаци који су унесени у загради иновација су овог пројекта, а 4 цифре ван заграде преузете су из *Руског асоцијативног речника*.

Интересантна је чињеница да се, без обзира на привидну хаотичност слике коју даје материјал асоцијативног речника, ипак стиче јасна представа о стабилном језичком систему чија је он материјална репрезентација. Лексеме на левој страни речника директно или индиректно идентификују све што лексема на десној страни речника поседује у семантичком, граматичком, синтаксичком систему, цео њен потенцијал је ту; потребно је само да пажљиво прочитамо резултат; свака фреквентна асоцијација садржи бар један вожан семантички податак. Нпр.: ако нисмо сигурни која је прототипична ситуација у којој се испољава каква особина и ко је прототипични носилац те особине, асоције ће нам то открити; или, ако не знамо који је прави антоним придеву датом као стимулус, показаће нам придеви реакције; даље, придеви реакције показаће и синонине, уобичајене лексичке спојеве, и још много различитих и интересантних података лингвиста може добити из асоцијативног речника (71–77). А за психолингвисте и лексикологе овакви су речници кључни инструменти за различита истраживања организације менталног лексикона.

Истраживања реакције на стимулусе, посебно на неке стимулусе, као: Американци, Балкан, истина, историја, режим, реформе, родољуб, Србија, као и многе друге, несумњиво ће бити занимљиве за психологе, социологе, антропологе, педагоге, политикологе.

Да сведемо. *Асоцијативни речник српскога језика*, први асоцијативни речник у нас, биће од изузетне користи свима који се баве организацијом језичког система и организацијом менталног лексикона, као и свима који се баве на различите начине организацијом друштвеног система и положајем, духовним и материјалним, јединке у томе систему.

Београд

Даринка Горџан-Премк

Studies in Polish Linguistics, Kraków, 1, 2004

Разноврсност пољске лингвистичке и славистичке периодике увећана је 2004. године покретањем часописа *Studies in Polish Linguistics*, који издају издавачка кућа Lexis и Институт за пољски језик Пољске академије наука (Краков). Као што је истакнуто у предговору главног уредника, и као што се види из радова објављених у првом тому, часопис *Studies in Polish Linguistics* замишљен је као годишњак за пољски језик и теоријску лингвистику, чији предмет и емпиријску основу чини пре свега пољски језик, а теоријску основу првенствено пољска лингвистичка традиција, посебно новија, уз отвореност часописа за различите лингвистичке парадигме и теоријске оквире радова који би у њему могли бити објављени.

Главни уредник часописа *Studies in Polish Linguistics* је Роман Ласковски, ко-уредници су Иренеуш Бобровски и Елжбјета Табаковска, секретар Рафал Л. Гурски, а уређивачки одбор чине Барбара Бач, Анджеј Богуславски, Алан Ћенки, Дејвид Фрик, Станислав Гајда, Маћеј Гроховски, Герд Хенчел, Лаура Јанда, Јелена В. Падучева, Казимјеж Полански, Александер Шенкер, Зузана Тополињска, Данијел Вајс, Хелен Влодарчик и Ана Вјежбицка.

Први број часописа *Studies in Polish Linguistics* доноси следеће радове: Anna Wierzbicka, *Polish and Universal Grammar* (9–29), Andrzej Bogusławski, *Remarks on quotative 'saying'* (29–47), Elena V. Paducheva, *The genitive subject of the verb быть* (47–61), Maciej Grochowski, *Succession and sequence. Semantic relations* (61–81), Gennadij Zeldovicz, *On Polish instrumental* (81–97), Michał Głowiński, *Patriotic discourse versus nationalist discourse* (97–103), Edmund Gussmann, *Polish front vowels or Baudouin de Courtenay redivivus* (103–131), Jolanta Szpyra-Kozłowska, *Identity and non-identity effects in Polish truncated augmentatives* (131–153), Adam Pawłowski, *A quantitative approach in*

translation studies — comparison of rhythmical patterns in Polish and Russian (153–165).

Као што се види већ из наслова радова објављених у првом тому часописа *Studies in Polish Linguistics*, а што се потврђује њиховим садржајем, тај том је посвећен претежно анализи пољских језичких датости иако, како у уводу истиче главни уредник, избор тема не треба схватити као покушај да се првим томом тог часописа пружи репрезентативна слика стања у савременој пољској лингвистици и полонистици.

У часопису *Studies in Polish Linguistics* доминирају семантичке теме почев од првог рада у њему *Polish and Universal Grammar*, где А. Вјежбицка на пољској језичкој грађи примењује своју теорију природног семантичког метајезика (NSM), за који сматра да чини језгро сваког природног језика, а који обухвата универзални концептуални лексикон од 60 примарних јединица и универзалну концептуалну граматику. Анализи су у том чланку подвргнуте пољске лексеме *dobrze*, *wiedzieć*, *znać*, *czuć* (*się*), *mówić*, *powiedzieć*, *wyraz* и *słowo*, као и *prawda*, *prawdziwy*, *naprawdę*, као експоненти семантички примарних јединица GOOD, KNOW, FEEL, SAY, WORD, TRUTH. Показана је специфичност полисемије и алолексије анализираних пољских лексема у светлу њиховог односа према одговарајућим јединицама природног семантичког језика.

Ментални предикат SAY разматра се и у раду А. Богуславског *Remarks on quotative 'saying'* који са ослонцем на разликовање речних (rheic) и фатичких (phatic) говорних чинова у теорији Ц. Остина, ставља у центар пажње тезу да у енглеском језику (а, вероватно, и у другим језицима — у раду се дају и неки пољски и чешки примери) треба разликовати две семантичке јединице — „информативно“ *say that* __ (са пропозиционалним аргументом) у неуправном говору и „цитатно“ *saying*: __ (са допунским изразом) у управном говору, при чему је неуправни говор са *say that* __ заснован на постојању предиката *knowing that* __ и на говорниковом непосредном учешћу у информисању саговорника, док искази са „цитатним“ *saying*: __ не имплицирају да говорник обавезно разуме садржај поруке коју саопштава. Главни део рада посвећен је синтаксичким и семантичким обележјима „цитатног“ *saying*: __, посебно у вези са прономинализацијом.

Субјекатски генитив у словенским језицима не престаје да привлачи пажњу синтаксичара (в. у овој књизи *Јужнословенског филолога* рад о српском субјекатском генитиву из пера И. Антонић). Ј. В. Падучева, која је и раније запажено писала о руском субјекатском генитиву у реченицама са глаголом *быть* у предикату (нпр. у часописима

Russian Linguistics 1992, 16, *Вопросы языкознания*, 1997, 2 и другде) дала је у часопису *Studies in Polish Linguistics* нов прилог тој проблематици чланком *The genitive subject of the verb быть*, у којем доказује, да, насупрот неким мишљењима присутним у литератури, руске конструкције са субјекатским генитивом и глаголом *быть* у предикату не морају обавезно бити нереференцијалне нити такве реченице морају бити егзистенцијалне него им може бити својствена референцијалност и локативност (нпр. *Меня не было в Москве*), као што је за њихову употребу релевантна и перцептуална семантика предиката (нпр. *Маши не видно*).

У области семантичких истраживања је и предмет рада *Succession and sequence. Semantic relations* М. Гроховског, у којем се разматра разлика између концепата *następstwo* (сукцесивност) и *kolejność* (редослед) у пољском језику, при чему се *następstwo* види као елементарна бинарна семантичка релација између два засебна стања ствари и њихових аргумената, док се појам *kolejność* односи на сложену релацију која имплицира сукцесивност. М. Гроховски анализира значења неколико пољских израза која припадају једном или другом концепту (*następny, następnie, kolejny, z kolei, po kolei, kolejno*) указујући и на њихове метајезичке функције.

У чланку о пољском инструменталу (*On Polish instrumental*) Г. Зелдович се залаже за нову, „унитарну“ и прагматички оријентисану теорију пољског инструментала, која се заснива на двама општим поставкама аутора чланка. Једна је да инструментал увек укључује каузативну компоненту, а друга да инструментал обавезно имплицира постојање референта у датој ситуацији. Поједина значења инструментала аутор види као прагматички деривирани из његових системских функција у одређеним контекстима. Иако Г. Зелдович своје погледе излаже на пољској грађи, он умесно истиче да између пољског и руског инструментала нема суштинске разлике (стр. 81), због чега су „унитарне“ концепције руског инструментала (нпр. код Р. Јакобсона) и његове „неунитарне“ концепције (нпр. код А. А. Потепње) релевантне и за пољску језичку ситуацију. Може се разумети да обим чланка аутору није омогућавао да понуди осврт на истраживања о инструменталу у другим словенским језицима (монографија М. Ивић *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (Семантичка студија)* изашла је и у другом издању /Београд: САНУ — Београдска књига, 2005/), иако би то у датом контексту било врло пожељно, а свакако је пропуштена добра прилика да се у вредном пажње чланку Г. Зелдовича пружи осврт на концепцију инструментала у антропоцентричкој теорији падежа З. Тополињске, чији се један рад из 1990. у

чланку Г. Зелдовича кратком напоменом оцењује „as striving towards a unitary approach“, али се због нечега ни тај рад З. Тополињске не појављује у списку цитиране литературе. Фактички, З. Тополињска је у оквиру своје теорије падежа понудила и „унитарну“ концепцију инструментала, али са аргументацијом која је друкчија, свеобухватнија (инструментал се посматра у целини падежног система), а није опречна оној коју предлаже Г. Зелдович (в. Z. Topolińska, *Język, człowiek, przestrzeń*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa-Krakow 1999).

Чланак М. Гловинског *Patriotic discourse versus nationalist discourse* поседује висок степен социјалне актуелности. Аутор супротставља две врсте политичког дискурса у данашњој Пољској — „патриотски“ и „национални“ оцењујући да је први у кризи, а други у експанзији, да национални дискурс дефинише националну заједницу на етничким („крвним“) и религиозним терминима пре него у културним, што је, према Гловинском, карактеристично за „патриотски“ дискурс. Први се види као оријентисан на фрустрације, страх, непријатеље, завере, опасности итд., а други на позитивне вредности. Први је у раду дат са изразито негативним предзнаком, а други са изразито позитивним предзнаком. Први окупља „евроскептике“, други оне који то нису итд. Чланак М. Гловинског би с једнаким, ако не и већим основом, могао бити објављен у некој социолошкој или културолошкој ревији, можда чак пре тамо него у лингвистичком часопису. Гледано научним мерилима, пада у очи да је у раду дат само један језички пример („Polish and Catholic“), и да у њему скоро и нема лингвистичких термина (осим повремено *дискурс*, *језик*). Црно-бела слика два политичка дискурса тражила би убедљивију емпиријску и теоријску лингвистичку аргументацију, а наглашена одбојност аутора према ономе што он зове „националистичким“ је необична као нескривено пристрасан став у односу на предмет научног разматрања. Није речено, а било би врло пожељно, да ли је аутор сам дао термине двама типовима политичког дискурса у савременој Пољској, како их он види, или је покушао да утврди шта чини садржај двају већ постојећих термина. Констатација да је „националистички“ дискурс својствено везивање за термине крвног сродства садржи превид да је и у називу аутору очигледно блиског „патриотског“ дискурса очигледно присутан назив изведен из термина за први степен сродности, тј. да је и ту на сличан начин присутно некакво позивање на „крв“, које аутор оцењује као негативну карактеристику „националистичког“ дискурса.

Иако то није истакнуто у наслову, али јесте више пута у тексту рада, у њему се има у виду савремени пољски политички дискурс. У

другим словенским (и несловенским) земљама ситуација је мање или више друкчија у зависности од тога ко употребљава речи *йаііриоіі-ски* и *націоналістїичкі*. Једни их употребљавају (скоро) као синониме (или оба са позитивним или оба с негативним предзнаком), други их употребљавају диференцирано, али не на исти начин. Остаје недоумица колико то важи за употребу одговарајућих придева у данашњем пољском језику и каква би лингвистичка аргументација могла бити пружена за поједине ставове пољских изворних говорника према тим терминима.

Е. Гусман у чланку *Polish front vowels or Baudouin de Courtenay redivivus* преиспитује аргументе који се тичу фонолошког статуса пољских вокала [i] и [i], закључује да ни једна од до сада предлаганих интерпретације није задовољавајућа и сматра да Government Phonology (в, нпр. Е. Gussmann, *Phonology: Analysis and theory*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2002) представља добар терјјски основ за решење тог питања. Кључна идеја је да у фонолошкој интерпретацији тих пољских вокала предњег реда главну улогу треба да имају елементи, а не обележја.

Ј. Шпира-Козловска у чланку *Identity and non-identity effects in Polish truncated augmentatives* показује експланаторне могућности теорије познате као теорија оптималности (А. Prince, Р. Smolensky, *Optimality Theory: constraint interaction in generative grammar*. — Ms., Rutgers University, 1993) у објашњавању механизма фонолошке деривације пољских аугментатива скраћивањем основе, нпр. *krop + k + a : krop + a* 'тачка' или *ły[šk]a : ły[x]a* 'кашика' и сл.

Зборник доноси и један рад посвећен недовољно искоришћеним могућностима примене методологије квантитативне лингвистике у транслатологији. А. Павловски у чланку *A quantitative approach in translation studies — comparison of rhythmical patterns in Polish and Russian* умесно истиче да мерења сличности између оригинала и превода спадају међу најтеже задатке квантитативне лингвистике јер је мерење језичке форме (нпр. дужина језичких јединица или учесталост њиховог појављивања у одређеном тексту) лакше од мерења језичког садржаја. У чланку се на пољским и руским књижевним примерима квантификује дистрибуција наглашених и ненаглашених слогова у тексту применом АРИМА-метода (G.E.P. Vox, G. M. Jenkins, *Time series analysis: forecasting and control*. San Francisco etc.: Holden-Day, 1970), који омогућава да се нумерички одреде такве важне секвенцијалне карактеристике текста као што су дубина и јачина контекстуалних веза, и да се утврди општи ниво ритмичке организованости текста. Аутор закључује да дато математичко моделирање ритма текста

омогућује поређења секвенцијалних структура било којих текстова независно од језика и стила којим су написани.

Као што се покушало показати у овом приказу, часопис *Studies in Polish Linguistics* (2004, 1) доноси проблемски и теоријски разноврсне радове из пера како најкрупнијих имена савремене лингвистике, славистике и полонистике, тако и оних који су се овде с разлогом нашли у најбољем друштву. Први број часописа *Studies in Polish Linguistics* пружа одличан увид у неке важне аспекте савременог пољског језика, али и у достигнућа пољске и словенске теоријске лингвистике. И једним и другим часопис *Studies in Polish Linguistics* испунио је уредничке замисли и стога његов први том треба свесрдно поздравити.

Београд

Предраг Пијер

Władysław Lubaś, POLSKIE GADANIE. PODSTAWOWE CECHY
I FUNKCJE POTOCZNEJ ODMIANY POLSZCZYZNY. Uniwersytet
Opolski, Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Opolu, Studia
i Monografie Nr 326, Opole, 2003, 576 str.

Обимна студија познатог пољског лингвисте Владислава Лубаша односи се на један слој пољске језичке комуникације, који у пољској језичкој стратификацији заузима специфичан положај као вид (раз)говорног језика. Пољска језичка стратификација разликује се од стратификације других словенских језика. Наиме, овој варијанти пољског језика која се зове *potoczna odmiana polszczyzny* приближно би одговарала два слоја руског језика, позната под називима *русская разговорная речь* и *просторечие*, за које се сматра да припадају тзв. нижим слојевима руског језика. Што се тиче чешке еквивалентности, у овом контексту то би била два типа чешког језика, и то *hovorový spisovný jazyk* (говорни књижевни језик) и *běžně mluvený jazyk* (свакодневни говор, разговорни језик). То би, дакле, била приближна упоредна одређења. *Polskie gadanie* као тип пољског говорног језика (*potocznej odmiany polszczyzny*) представља у терминолошком погледу проблем за превођење на српски језик. У најновијем, великом академијином *Пољско-српском речнику* (Београд, 1999) реч *gadanie* преведена је са *йричање, брбљање*, док је у великом пољско-руском речнику (*Wielki słownik polsko-rosyjski. Большой польско-русский словарь. Warszawa–Moskwa, 1967*), преведена са *болтовня; разговор*, што би одговарало српским преводима. Очигледно је да у преводу овај пољски наслов има нужно нетерминологизирани еквивалент у разним варијантама. Да би објаснио термин *gadanie* аутор каже: „У мозаику општих значења, на различите начине конкретизованих, *gadanie* је увек говор, свакодневни разговор, било какав у погледу реализације и било о чему у погледу садржине. *Gadanie* никад није озбиљна (подвукао Б. Т.) конверзација, озбиљна дискусија“ (20).

Још нешто о превођењу овог појма на српски. Поред наведених српских преводних еквивалената *јричање*, *брбљање* овај пољски термин могуће је потпуније објаснити синтагмама *сјонџан*, *необавезан*, *ојушџен* (*раз*)говор или лексемама *ћаскање*, *ћерџање*, *чаврљање* и далматинским *ћакулање*. Па ипак, остаје отворено питање како превести на српски терминологијски наслов *Polskie gadanie*. Било како да се покуша превести, не може се добити терминолошки еквивалент, јер наша лингвистичка терминологија не располаже одговарајућим еквивалентом. Евентуални еквивалент имао би описни карактер. Питање је колико би био уместан наслов *Пољско јричање* или пак *Пољско брбљање*, на шта би упућивао велики *Пољско-српски речник*. А шта рећи о могућности *Пољски сјонџани говор*? У сваком случају знамо о којој врсти језичке комуникације се ради, захваљујући ауторовом објашњењу.

Пошто се реч *gadanie* среће и у различитим фразеологизмима, она добија и различите значењске нијансе. Она, исто тако, представља и творбену базу за бројне деривате, што доводи до тога да се у том новом значењу или нијанси значења увек чува извесна експресивно негативна обележеност. Тако се ствара опозиција према неутралном (*раз*)говору и према култивисаној дискусији и конверзацији.

Кад смо код ових не баш једноставних терминолошких питања, ваља скренути пажњу и на поднаслов *potoczna odmiana polszczyzny*, што би значило (*раз*)говорна варијанџа пољског језика, а ту је у оптицају и синтагма *potoczne gadanie* (свакодневни спонтани говор). *Gadanie* као вид језичке *potoczności* (свакодневице), подразумевајући комплементарност тих појмова, не представља нимало лак научни проблем, јер треба утврдити којим се језичким средствима служе говорници у овом виду језичке комуникације, како говорне тако и писане. Стога је аутор ставио себи у задатак да сва та језичка средства региструје, систематизује према граматичким и лексиколошким критеријумима и да, колико је то могуће, одреди њихове формално-функционалне оквире на широком комуникацијском простору пољске језичке заједнице.

Аутор констатује да о овом проблему расправе трају преко четрдесет година и да о овој језичкој варијанти или стилу постоји богата теоријска и аналитичка литература. Па ипак, још увек се недовољно зна о суштини, о обиму и функцији овог феномена, пре свега због доминације теоријских расправа над анализама знатнијег корпуса текстова. Још увек нису усаглашени ставови о неким основним теоријским проблемима, као што су суштина овог језичког феномена (конститутивне граматичке, лексичке и комуникацијске особености), ка-

рактер овог језичког слоја (да ли се ради о стилу или варијанти), степен нормираности и нарушавања норме, место ове појаве у савременим стилевима, као и њена динамика. На основу анализе конкретне језичке грађе аутор жели да одговори на нека од ових питања.

Проучавањем пољског (раз)говорног језика проф. Лубаш је почео да се бави још седамдесетих година XX века, када је организовао овај тип истраживања у градским срединама Шљонска и Заглембја у оквиру одговарајућег пројекта Института за пољски језик Шљонског универзитета, да би затим тај рад пренео и наставио у Институту за пољски језик Пољске академије наука у Кракову, где је заснован пројекат *Речник пољских колоквијализама*. Од грађе за тај пројекат већ су објављена два тома *Речника пољских (раз)говорних лексема (Słownik polskich leksemów potocznych, Kraków, t.I 2001, t. II 2003)* под редакцијом проф. Лубаша. За ову своју обимну и темељну студију он је користио грађу објављену у наведена два тома *Речника*, али и необјављену, од које ће настати остали томови. У скупљању обимне грађе за овај корпус драгоцену помоћ су му пружиле његове сараднице мр Елжбјета Курило, мр Кристина Урбан и др Ренарда Лебда. Поред редакторског рада на *Речнику* и сам проф. Лубаш се бавио пословима на скупљању грађе, за коју, доиста, треба имати истанчано језичко чуло. Мотивисаност за анализу конкретне језичке грађе потиче од става проф. Лубаша да језичке стратификације мање-више представљају конструктор, који се често не подудара са реалном језичком ситуацијом.

Почетна испитивања овог језичког феномена заснивана су на социолингвистичким методама структурно-функционалне оријентације, али се временом дошло до сазнања да би на ову врсту истраживања могли да се примене когнитивни, антрополошки, па и културолошки приступи. У сваком случају аутор сматра да анализа говорних реализација треба да представља основу за извођење теоријских ставова.

Теоријско-методолошким и термилошким питањима везаним за ову област, тј. за пољски говорни језик (стил, варијанту-варијетет), проф. Лубаш посвећује око 250 страна, темељно претресајући обимну пољску, али и страну литературу о овом сложеном питању, настојећи да што објективније оцени допринос бројних аутора у проучавању феномена *językowej potoczności, potocznego gadania*. Задивљујућа је ауторова обавештеност о свему што се тиче ове теме, те акрибичност и минуциозност са којом он обрађује и редигује ову деликатну грађу.

Друга половина књиге посвећена је управо анализи грађе из овог корпуса и носи назив *Системске црте говорне варијанте (Cechy systemowe odmiany potocznej)*. Ту аутор на обимној грађи анализира

механизме настајања говорних лексема, да би у великом поглављу од 150 страна анализирао морфолошку деривацију, дајући преглед форманата према врстама речи. Затим следи поглавље о семантичкој деривацији у сферама човек, природа, техника, култура, привреда, војска, географски називи. Одељак о синтаксичкој деривацији је кратак, пошто овај вид деривације није још довољно испитан. Али је зато фразеолошкој деривацији посвећено преко тридесет страна. У структурно-семантичком погледу аутор издваја фразеологизме који имају трајан, непроменљиви карактер и оне са отвореним структурама, чији се саставни делови могу мењати и модификовати, при чему су за ово истраживање занимљивије ове друге. Претпоследњи одељак чине позајмљенице из разних језика, које и у стандардном пољском језику представљају проблем због неуједначености фонолошких и морфолошких адаптација, па је у толико пре он изражен у (раз)говорном језичком слоју. Последње поглавље посвећено је специфичностима (раз)говорне лексике (*slownictwo potoczne*) у односу према стандардној лексиси. Својства спонтане (раз)говорне лексике дефинишу се у осам тачака и утврђује се њен однос према стандардној лексиси. Књига се завршава обимним списковима извора и литературе, као и регистром имена.

Ову значајну студију проф. Лубаша свакако треба убројати у капитална, фундаментална дела, посвећена испитивању живог, спонтаног, необавезног (раз)говора као најраспрострањенијег вида манифестовања језичке реалности. Иако је, као што смо видели, о овој проблематици у пољској лингвистици доста писано, његова студија доноси и неке теоријско-методолошке иновације, баш зато што је заснована на анализи реалне језичке грађе. Велики број постојећих теза аутор реинтерпретира или наново формулише, уносећи нову светлост у неке битне постулате везане за анализу овакве језичке грађе. Овај вид пољске језичке реалности аутор сврстава у стратиграфјску категорију варијаната-варијетета (*odmiana*) које се односе на комуникацију великих друштвених група и које карактерише изразита комуникацијска посебност, уз присуство низа системских посебности (граматичких и лексичких), које нису карактеристичне за друге стратиграфјске варијанте, што је показано у анализи грађе. Специфична својства овог језичког слоја аутор класификује у три групе — у екстралингвална, интралингвална и паралингвална, са низом подгрупа, и у приложеној табели утврђује њихов однос према пољском стандардном језику.

Проф. Лубашу као изразитом полонисти нису туђе ни српистичке теме. (Он је недавно изабран за почасног доктора Београдског

универзитета.) Позната је његова књига *Студије из српске и јужно-словенске ономастије и социолингвистике* (2002), коју смо приказали у седмој књизи часописа *Славистика* (2003). Угледни пољски лингвиста обогатио је овде приказаном студијом славистичку науку и попунио наша сазнања о једном важном виду пољске језичке реалности.

Београд

Богдан Терзић

Душка Кликовац, **Метафоре у мишљењу и језику**, Библиотека ХХ век 139, Уредник Иван Чоловић, Београд 2004, 318 стр.

Међу нашим млађим истраживачима на подручју лингвистике Душка Кликовац се истиче не само потребним даром за научни рад, већ и великом обавештеношћу о стручним стварима и несвакидашњом вредноћом. Књига која је предмет овог разматрања, а којој је она аутор, тај суд на најбољи могући начин потврђује.

У књигу су, поред уводног текста са насловом *Метафоре у светлу когнитивне лингвистике* (стр. 7–44), уврштени њени радови посвећени проблематици метафоре који су, у периоду од 1992. до 2004. године, објављивани по одговарајућим стручним гласилима. Само два рада, од приложених дванаест, ауторка је за ову прилику битније проширила, док су остали подвргнути незнатној ревизији. О томе, као и о чињеници да се уводни текст сада први пут износи пред суд стручне јавности, обавештава нас посебан одељак књиге, насловљен *Библиографска белешка* (стр. 315–316).

Књига започиње *Предговором* (стр. 5–6), у којем Душка Кликовац објашњава да се она приклонила изучавању проблематике метафоре имајући у виду следеће две околности — прво: да је та проблематика последњих деценија „стекла нарочиту популарност — најпре у лингвистици, а затим и у другим дисциплинама“, и друго: да се метафора данас проучава у оквиру „неколико теоријских приступа“, а да је њој лично стало до тога да представи „један од најутицајнијих и највиталнијих“ од свију њих, а то је „когнитивнолингвистички приступ“ (стр. 5).

Испред Предговора, на оној страници књиге која се непосредно прикључује корицама, приложена је кратка белешка о наставничком и истраживачком деловању ауторке, а на крају, после целокупног њеног стручног излагања, објављен је прво *Индекс јојмовних метафора* (стр. 297–306) којим су обухваћене само метафоре формулисане на

српском језику, а затим и списак коришћене стручне литературе (наслов: *Литература*; стр. 307–313). Довољно је бацити поглед на имена лингвиста, односно на наслове радова који се у том списку помињу па схватити колико је висок домет стручне обавештености Душке Кликовац.

Садржина ове књиге се иначе тематски раслојава на два дела — први део: *Метифоре од мишљења до језика*; други део: *Метифоре у категоријацији*. Првој тематској области служи као егземплификација излагања у радовима: (I) *НАУЧНА АРГУМЕНТАЦИЈА ЈЕ ПУТОВАЊЕ и друге метифоре* (стр. 47–56), (II) *О метифорама за разумевање комуникације (на примеру из књижевног дела)* (стр. 57–67), (III) *Метифоре као средства за разумевање текста* (стр. 69–81), (IV) *Метифоре — дословне и фигуративне* (стр. 83–102), (V) *О њојмовним и лексикализованим, откривачким и стваралачким метифорама (уз помоћ афоризама Душана Радовића)* (стр. 103–112), (VI) *О важности њојмовних метифора за проучавање лексикона српскохрватског језика* (стр. 113–163).

Друга тематска област добија своју одговарајућу документацију у садржини следећих радова: (VII) *О значењу глаголског префикса РАЗ-* (стр. 167–188), (VIII) *О метифорама у српском језику чији је изворни домен однос САДРЖАВАЊА* (стр. 189–219), (IX) *О узрочном значењу конструкције У + локатив* (стр. 221–239), (X) *О значењским односима унутар творбене породице с кореном ПУН* (стр. 239–256), (XI) *ВРИ, ШТРКЉА, КЉЕЧКА: о фонетском симболизму у српскохрватском језику* (стр. 257–274), (XII) *ИЗОКРЕНУТА ПРИЧА Бранка Ћојића или о искуственој ушемељености лексичких и грамаичких категорија* (стр. 275–296).

Детаљним оствљавањем принципа метафоризације који се примењују у српском језику не само да је дат значајан допринос продубљењем упознавању са савременом српском језичком ситуацијом, већ је науци прибављен адекватан инвентар веродостојних података нужних за стицање продубљењих увида у когнитивне процесе. Из свих тих разлога дугујемо захвалност едицији *Библиотека XX век* која је омогућила појаву овакве једне књиге.

Београд

Милка Ивић

Branka Tafra, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb 2005, str. 7–318.

Више је разлога овоме журноме приказу. Један је разлог у потреби да нашој лингвистичкој, а пре свега лексикографској јавности предочимо резултате нових истраживања Бранке Тафре, који, као и они о којима смо имали задовољство да говоримо пре десетак година¹, представљају одговоре „на питања о riječi, bilo s leksikološkoga ili s gramatičkoga gledišta, ili o rječniku s metaleksikografskoga motrišta“ (стр. 7). Други је разлог у жељи да покажемо како праву лексикографију увек прати неодложна потреба да се решавају нерешена језичка питања и како правога лексикографа увек прати опседнутост речима и речником. Трећи је разлог у личноме хтењу да изразимо сагласност са ауторкиним схватањем лексикографије и захвалност за нађена решења преко потребна српској, баш као и хрватској лексикографији.

Ова књига лепога наслова садржи: уводне припомене, још лепшега и истинитијег назива *Leksikografsko prokletstvo i radost*; деветнаест прилога, боље рећи студија: *Oba, obadva* (7–10), *Morfološka obilježja brojevnih riječi* (11–38), *Lice i osoba* (55–66), „*Nepravilnici*“ u hrvatskoj gramatici i rječniku (67–82), *Razgraničenje roda i spola (gramatički i leksikografski problem)* (83–98), *Konverzija kao gramatički i leksikografski problem* (99–114), *Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem* (115–124), *Leksičko značenje i gramatička kategorija broja* (125–136), *Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu* (137–154), *Leksikografski postupci* (155–166), *Leksikografska recepcija jezikoslovnih spoznaja* (167–180), *Hrvatska leksikografija — potrebe i mogućnosti* (181–192), *Hrvatska leksikografija između politike i lingvistike* (193–202), *Leksičke izrabljenice u hrvatskim javnim medijima* (203–212), *Blisko*

¹ Д. Г. Премк, *Branka Tafra: Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995, стр. 199, приказ, Лингвистичке актуелности, *Godina 1* (2000), бр. 2.

značni odnosi u leksiku (213–226), *Leksičke pogreške zbog sličnosti* (227–248), *Paronimi između uporabe i kodifikacije* (249–266), *Desinonimizacija* (267–280), *Frazeološki izazovi* (281–298); на крају и: *Literaturu* (299–312), обимну и добро одабрану, *Kazalo imena* (313–316), *Bilješku o izvorima* (317–318).

Навешћемо нека од лингвистичких и лексикографских питања којима се последњих десет година бавила Бранка Тафра.

Настављајући своја истраживања о бројевима, несумњиво најпотпунија у кroatистици и србистици, овде Б. Тафра, у једноме раду, нуди истине о лексичким јединицама са значењем 'два', а њих је 21, утврђујући њихов граматички статус (на основу кога се бројеви одвајају од других врста речи) и њихове значењске категорије, као и њихову дистрибутивност рашчлањену на десет дистрибуцијских разреда према именицама које се пребројавају и, на крају, и тумачи зависност слагања бројних речи и именице од значења именице односно условљеност граматичке вишезначности лексичком вишезначношћу, а у другоме, истине о различитим морфолошким обележјима различитих бројних речи, критикујући при том описе ових речи у постојећим граматикама хрватскога стандардног језика. И узред да кажемо, овај је други рад написан, како ауторка каже, „zbog loše obrade brojevних riječi *dvoje* i *dvoji* u našim rječnicima“ (str. 7).

Граматичким терминима *лице* и *особа* Б. Тафра се бави, с једне стране, да би образложила своје неслагање са схватањем да је термин *лице* непожељан и, с друге стране, да би предложила да се термин *лице* задржи за глаголску категорију, а термин *особа* за семантичку ознаку категорије особности, уз одређивање категорије особности у словенским језицима, у хрватским говорима и у хрватском стандардном језику.

Затим следи рад у коме се истражују „неправилници“ (термин узет од Адолфа Вебера), а „*nepravilnici su punoznačne riječi koje nemaju sve gramatičke kategorije koje su svojstvene leksičko-gramatičkom razredu којему те riječi pripadaju*“ (str. 67). Ауторка поставља питање, и даје одговор на њега, које све категоријалне карактеристике мора реч имати да би се могла сматрати припадником одређене врсте; истраживања су извршена на именицама, али се процедура истраживања може применити на сваку семантичку категорију речи.

Нема лексикографа који се није мучио разграничењем рода и пола, и граматички и лексикографски, посебно код експресива типа *људскара*, *сељачина*, *йошћењачина*, те нема тога који се неће обрадовати прегледом описа рода у лингвистичкој литератури, описа рода у хрватским речницима, а посебно предлогом лексикографског описа.

Овим је радом јасно разграничен граматички род од пола као дела лексичкога значења и допуњен трородовни систем новом класификацијом именица.

У хрватским је граматикама (а и у нашим) конверзији посвећено мало простора; у хрватским (а и у нашим) речницима конверзиви су неуједначено представљени; из тих је разлога предлог типологије конверзива и њиховог граматичког и лексикографског одређења директан допринос решењу граматичког питања: једна или две речи, односно лексикографског: једна или две леме. Ево неколико примера (а у студији их је много). У хрватским је (а и у српским) речницима само једна одредница *бог*. Б. Тафра ту види три граматички и синтаксички различите речи: *Бог* (само једнина), *бог* (мн. *богови*), *бог!* (узв.) (стр. 110). Или, у облику *будући* Б. Тафра види, и добро је што тако види, више посебних лексема: *будући* (глаголски прил.), *будући* (придев), *будући* (именица м.р.), *будућа* (именица ж.р.), *будући* (*да*) (везник), (*у*)*будуће* (прилог) (стр. 111). Тај пример врло добро илустрира ауторичина стајалишта. У чланку су разрађени критерији (акцентски, морфолошки, деривациони, синтактички, семантички и лексиколошки) којима се у сваком поједином случају утврђује прелазак речи из једне врсте у другу и процедуралне методе којима се то проверава, што се лепо види у табели (стр. 15) у којој се приказује седам различовних обележја између именице *милијун* и главнога броја *милијун*.

За решавање граматичког питања: једна или две речи, односно лексикографског: једна или две леме везана је и студија о лексикализацији, а „Leksikalizacija se u ovom radu ne razmatra općenito kao proces nastanka riječi, nego kao postupni povijesni proces semantičkih promjena koje dovode s jedne strane do osamostaljivanja pojedinoga oblika, a s druge nakon demotivacije do izjednačivanja leksičke skupine s riječju. Da bi rječni oblik postao leksičkom jedinicom, on se treba najprije degramatikalizirati pa onda leksikalizirati... Proces, dakle, teče ovako:

degramatikalizacija → leksikalizacija → konverzija“ (стр. 117).

И даље се Б. Тафра бави речима и речницима. И даље, прве истражује, а другима помаже да буду бољи. Следе радови (са многим илустрацијама) о граматичким и синтагматским подацима које би требало давати уз одредницу и, уопште, о различитим и неуједначеним лексикографским поступцима. Такође следи рад о лексикографској рецепцији језичких знања. „Већина рјечника, pogotovo starijih, leksičke jedinice opisuje kao nominacijske jedinice. Međutim, danas se od rječnika očekuje više, korisnik želi znati osim što znači *x* i u kakvu su odnosu *x* i *y*. Drugim riječima, rječnik treba osim semantičkih obilježja navesti i sintag-

matska obilježja... Leksikografi su skloniji navesti tekstualne primjere nego u obradi dati određene podatke. Najsretnije bi rješenje bilo dati dovoljan broj podataka s kratkim kolokacijskim primjerima“ (str. 127). Па даље: „Korisnik danas očekuje od rječnika točnu, pa i brzu informaciju (zato se i rade elektronički rječnici) o značenju riječi, njezinu pravilnu liku, o njezinim oblicima, ako je promjenljiva, o sintaktičkim ograničenjima njezine upotrebe, o njezinim pragmatičkim i komunacijskim posebnostima...“ (str. 169), и да више захтеве не набрајамо. Боље је да дамо илустрације савременог лексикографског стања. Како каже Б. Тафра, хрватски корисник једномника не зна да је у синтагми *сеоска сиротиња* именица *сиротиња* збирна и да нема множину, да именица *ујо* уза се не може имати бројеве, не зна да ли су облици *скријшима* и *скријшам* оба правилни, да именица *буква* кад значи врсту или материју има само једнину итд.

Опет, даље, Б. Тафра размишља о хрватској лексикографији, о њеним потребама и могућностима, о њеноме месту између политике и лингвистике. Стављајући хрватску лексикографију у европски контекст, Б. Тафра закључује после кратке, али лепе анализе старих вишејезичних и двојезичних хрватских речника да је у прошлости хрватска лексикографија била, да тако кажемо, „европскија“ него данас. Данашњој, као својој, Б. Тафра строго суди: „Nedopustivo je da sredina koja slavi četiristo godina prvoga većega rječnika nema veliki jednosveščani i veliki višesveščani opći objasnidbeni suvremeni jednojezičnik.“ А посебно строго суди започетим, а необјављеним или незавршеним пословима: „Na greškama se treba učiti, ali su greške u leksikografskom poslu preskupе, što najbolje dokazuje uzaludni, gotovo polustoljetni rad na dopunama Akademijina Rječnika. To je tragičan primjer kako se leksikografski poslovi mogu vući neizmјerno dugo i pri tom trošiti velik novac, ali i znanstvenike“ (str. 185), или: „U Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje postojao je 1996. ambiciozan projekt izrade analoškoga velikoga jednosveščanoga rječnika hrvatskog jezika. Od njega se odustalo“ (str. 202). Узгред, лексикограф никада није задовољан оним што је учињено: он осећа да увек може више да се учини, и да увек треба више учинити.

Б. Тафра у првом плану увек има на уму реч као могућу одредницу у речнику, и кад расправља о њој с граматичкога стајалишта, и кад теоретски рашчлањује међулексемске односе. Притом она често сама крчи своје путеве. Тако, на пример, док се у лексикологији блискозначност уобичајено сматра врстом синонимије, она одбацује тај појам јер сматра да је немогуће одредити критерије по којима би се утврдило шта је блиско значење поготово што се лингвисти не могу сложити ни шта је исто значење. Настављајући у другом раду анализу

истости и сличности међу лексичким јединицима, она утврђује критерије за одређивање сличности на изразној равни између двају језика и у једном језику те посебно анализира изразну сличност у једном језику уз парадигматску значењску опреку. Реч је о истокоренским синонимима и антонимима, те о паронимима. Логично се надовезује расправа о паронимима, прва на ту тему у кроатистици. Користан је ауторкин кратак осврт на досадашња знања о паронимији, као и њено одређење шта није, односно шта јесте паронимија; а све је то у складу са ауторкином сталном тежњом да се у лексичком систему спроведу системска лингвистичка разграничавања, па је и овде научно аргументовано разграничила паронимију од синонимије, хомонимије, антонимије и хипонимије. На основу резултата спроведене анкете утврдила је узроке честе замене лексичких јединица из исте творбене породице (односно јединица са истом лексичком морфемом) које су изразно и значењски сличне, као што су *елекџитронички* и *елекџитронски*, *генетјски* и *генетјички*, *џоцрвениџи* и *џоцрвењетји* и сл. Таква истраживања, осим лексиколошког, семантичког, деривационог, имају и дидактичко значење у учењу свога језика, али и другога. Још је једну нову тему отворила Б. Тафра: десинонимизацију. Са синонимијом је Б. Тафра почела своја лексиколошка истраживања пре пуне две и по деценије на лексиколошко-лексикографском скупу у Београду², а с овим је радом употпунила своје виђење синонимије. Десинонимизација даје неслућене могућности за искоришћавање великог деривационог потенцијала у словенским језицима, којег смо све мање свесни под агресивним утецајем енглескога. У хрватском и српском постоји велики број синонимних суфикса који се за потребе прецизнијега именовања, поготово у терминолошким системима, могу разједначити, десинонимизирати, нпр. уз познате парове *дрвни* и *дрвени*, *сусједни* и *сусједски*, *зайворни* и *зайворски* и сл. ауторка разликује у својим радовима *родни* и *родовни*, *бројни* и *бројевни*, *вршилац* (граматички термин) и *вршиџел* (особа) итд.

Б. Тафра много тога види кад отвори неки речник. Њена је књига пуна илустративних примера којих не би смело бити у речницима које раде лингвисти, од погрешнога лика одреднице, од кривих граматичких података, преко непотпуне семантичке обраде, до нееквивалентности леве и десне стране. Задњи рад у књизи *Фразеолошки изазови* замишљен је као приказ новог *Хрвајтскога фразеолошкога рјечника*, а заправо понајбоље одсликава и сву сложеност лексико-

² В. Тафра, *Синонимија, Лексикографија и лексикологија*, Зборник реферата, Београд — Нови Сад 1982, 297–300.

графскога посла и сву Тафрину ширину кад је управо реч о том послу. У њему је „откривена“ нова врста фразема, отворено питање граница фразема и статуса језичних јединица типа *амо-шамо*, проблем адвербијализације (*низбрдо*), којом се баве правописи, пребачен из правописа у граматику, предложено је правописно решавање писања фразема с онимизираном компонентом (*на светио Нигдарјево*) и дато решење за разграничење хомонимије, полисемије и конверзије у фразеолошким речницима, о чему се при изради фразеолошких речника не само на овим просторима, него и другде уопште није водило рачуна.

Да сведемо. И у овој се књизи показало да Б. Тафра и кад расправља о чисто теоријским питањима, увек има на уму и неко практично решење. То ову књигу чини изузетно корисном за граматичаре и лексикологе, а пре свега корисном, а и неопходном, за лексикографе.

Београд

Даринка Горџан-Премк

Др Јасмина Недељковић, **Говор Пирота у 18. веку**, Народна библиотека Србије — Београд, Музеј Понишавља — Пирот, Народна библиотека Пирот, Београд, 2004, 417 стр.

Књига др Јасмине Недељковић *Говор Пирота у 18. веку* представља незнатно измењену верзију докторске дисертације ауторке на материјалу рукописа *Слова изабрана* јеромонаха Кирила Живковића, одбрањене 15. јуна 2000. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали академик проф. др Александар Младеновић (ментор), проф. др Драгољуб Петровић и проф. др Мато Пижурица.

У овом свом раду др Јасмина Недељковић испитивала је особине пиротског говора друге половине 18. века на материјалу рукописне књиге *Слова изабрана*, коју је написао јеромонах Кирил, каснији епископ пакрачки, у манастиру Светог Ђорђа у Темској (околина Пирота) 1764. године. Ова рукописна књига, одавно позната научној јавности налази се у Библиотеци Матице српске у Новом Саду под сигнатуром РР II 12 (464 стр.), пружила је богату језичку грађу ауторки за испитивање и утврђивање и типова књижевног језика којим се служио јеромонах Кирил.

Др Јасмина Недељковић у уводном делу своје књиге изложила је живот и рад пакрачког епископа Кирила Живковића, археографски описала зборник и упознала нас са књижевно-језичким поступком којим се користио јеромонах Кирил током свога рада. Како сазнајемо од ауторке, јеромонах Кирил оставио је податак о своме раду у запису на 2326 листу (стр. 9). Такође у наслову Кириловог зборника забележено је да је дело преведено „на прост јазик болгарски“, што на први поглед изгледа „у супротности са дијалектом краја на коме је његов текст написан“. Ту се, у ствари, када се узму у обзир Кирилови писани текстови (писма и друга дела), лако уочава да се он служио и литеарним језиком, а и народним, како су написана *Слова изабрана* и да

је то овом приликом хтео и да истакне. Он је тај језик разликовао од књижевног, руско-словенског, а његов народни језик био је у неким цртама сличан западно бугарским говорима, што је условило да га за разлику од литерарног назове бугарским. Осим тога, у време када је зборник писан и није било других језичких термина за означавање тимочко-лужничког поддијалекта.

Анализа језика текста Кириловог зборника *Слова изабрана* показала је да се у њему појављују све особине означене као српске на познатом списку Павла Ивића, као што су: а) стари словенски полугласници су изједначени у један; б) почетне групе вь-, вь- дале су у (унук); в) сугласник љ у примерима као земља; г) ђ или ч или ђ или џ у облицима ноћ/ноч, међа/меца; д) наставак ген.=акуз. једн. м. и ср. рода заменичко-придевске промене на -га (њега); ђ) наставак 1. л. мн. презента на -мо (играмо); е) 3 л. мн. презента без -и (тресу) и сл.

Многи истраживачи су претпоставили да је јеромонах Кирил из манастира Темске заправо пакрачки епископ Кирил Живковић, што је у новије време у науци и доказано. О његовом животу (1786–1807) постоје оскудни подаци. Зна се да је са родитељима пребегао у Футог 1737. године у време тешких борби са Турцима. Основно образовање стекао је у Новом Саду, а са деветнаест година (1749) замонашио се у бугарском манастиру Зографу на Светој Гори. Од 1735. до 1760. боравио је као учитељ у Далмацији. Између 1760. и 1765. године био је учитељ у Пироту. Доста је путовао по Русији и Италији. Око 1778. произведен је у чин протосинђела и постављен за настојатеља манастира Гргетега на Фрушкој гори. Митрополит карловачки Мојсије Путник произвео га је у архимандрита (1. јуна) 1784. године. Од 20. јуна 1786. године, када је хиротонисан па све до своје смрти, провео је у Пакрацу као епископ. За време свог боравка у Хиландару епископ Кирил Живковић упознао се са богатом традицијом српске писане речи и свој преписивачки рад наставио у манастиру у Темској и Гргетегу и другим манастирима у ондашњој Србији и Хрватској. Позната су четири његова рукописа на рускословенском до којих је ауторка дошла у свом истраживању. Сви ови рукописи у записима садрже податак да је њихов аутор Кирил Живковић епископ пакрачки.

За свој зборник *Слова изабрана* јеромонах Кирил користио је списе рускословенских писаца *Симеона Полоцког*, *Гедеона Криловског* и *Димитрија Росјовског*. Доктор Јасмина Недељковић наводи податак да је рукопис *Слова изабрана* писан на хартији италијанског порекла из времена непосредно пре настанка самог зборника. Рукопис садржи 232 листа са добро очуваним повезом из времена настанка ове књиге. Укоричен је у дрвене корице (величине 128 × 140 мм) са ко-

сим рубовима повијеним према унутрашњим странама. Текст рукописне књиге није богат украсним елементима.

Ауторка детаљно описује садржај рукописне књиге наводећи при том тачне податке о различитим изворима којима се користио јеромонах Кирил. Први део зборника (до л. 656) поклапа се са *Обедом душевним* Симеона Полоцког. Средишњи део зборника (од л. 656 до л. 207а) садржи слова са темама из циклуса *Посног и цвешног џриода*. Извор за овај део текста није познат. Једино је поуздано да је јеромонаху Кирилу као језичка основа за овај део текста послужило рускословенски текст.

У одељку — *Како је јеромонах Кирил џосџуџао са рускословенским извором и који су начини његовог џревођења* Јасмина Недељковић износи чиђеницу да је у првом делу зборника *Слова изабрана* јеромонах Кирил углавном изостављао цитате и њихова тумачења и одабирао само нека. Он, наиме, у односу на изворник С. Полоцког, који је преводио у неким деловима, изоставља читаве целине у којима се Полоцки понавља. Тако исто поступа и са деловима у којима преводи Г. Криновског. Изостављање ових делова, наводи Јасмина Недељковић није пореметило основну поруку и смисао слова већ је допринело лепшем разумевању Кириловог текста и његовој једноставности. То значи да текст јеромонаха Кирила није целим својим током истоветан. Запажају се делови са *дословнијим* преводом у којем прати доследније реченице Полонског, као што је целина библијских цитата и делови са *инџерџреџаџивним* преводом. У овим деловима аутор је био сам Полоцки. Његове поуке јеромонах Кирил углавном је писао народним језиком. Исти поступак се понавља са преводом поменутих књига Г. Криновског. Јеромонах Кирил, напомиње Јасмина Недељковић, делове рускословенског текста је слободније прерађивао. Језик тих текстуалних целина је заправо ондашњи говор Пирота и околине.

У целинама текста у којима се јеромонах Кирил јавља као преводац, он и није преводац у данашњем смислу речи „већ се пре може говорити о извесном транспоновању, преображавању, посрбљивању односно понародњавању руских речи, облика и донекле реченице“. У непромењеном облику јеромонах Кирил уноси извесне црте превода: а) прво лице множине презента на *-мъ*; б) треће лице једнине и множине презента на *-џџь*; в) генитив једнине придева м. рода на *-аго* посебно се чува уз имена библијских личности; д) поједине падежне конструкције; џ) префикс *воз-*, *со-*; е) облике партиципа и сл. Такође у зборнику су присутне и језичке црте које су *неуџралне*, тј. које су с једне стране обележје рускословенског језика а с друге народног језика јеромонаха Кирила (радни глаголски придев м.р. на *-л*; личне

заменице и сл.). Као што се види, напомиње Јасмина Недељковић, јеромонах Кирил је у своје раду на преводу стварао заправо мешовити тип језика. На тај начин, „овај тзв. славеносрпски језик разликује се од оног на тлу Војводине јер овде народну компоненту чини говор Пирота и околине средином 18. века“. Славеносрпска норма у Кириловом зборнику остварена је углавном посрбљивањем рускословенских префикса или граматичких наставака. Стварање мешовитог језика обухватило је првенствено фонетски и морфолошки ниво, али није занемарен при том ни лексички ни делом синтаксички ниво.

У одељку *Графијске одлике* Јасмина Недељковић детаљно разматра особине графијске система и њихову правописну употребу у *Словима изабраним*, наводећи при том велики број карактеристичких примера. После тог детаљног истраживања она закључује да графија јеромонаха Кирила садржи углавном особине типичне за време у коме се јеромонах школовао, када су, током прве половине 18. века (1726) са преузимањем код нас рускословенског језика и правописа, преузета и слова рускословенске и грађанске ћирилице (я и щ). Позиционо је разграничена у рускословенском правопису употреба неких слова (џ и њ долазе на почетку речи; а љ и я у средини и на крају, чега се јеромонах Кирил придржава). У графији јеромонаха Кирила ауторка је наишла и на елементе који указују на „чување српскословенске традиције“. Традиционалан начин обележавања огледа се у означавању вокала е са е и ѣ ; у писању ѡ на почетку речи, у предлогу-префиксу од об и о; обележавању и са и, ѣ, џ, ѡ; сугласника ј са и; ѣ и ѣ са ѣ.

С обзиром на то да вокалски систем пиротског говора садржи полугласник, јеромонах Кирил ову фонему обележава на српски традиционалан начин словом ѡ, у чему је оригиналан. Јеромонах Кирил је иначе у својој графији традиционалан јер у време када он пише *Слова изабрана* још није продрло славеносрпско писање на југ и исток Србије.

У својој анализи Јасмина Недељковић детаљно наводи правописне одлике зборника јеромонаха Кирила. У одељку *Гласови* наводи се да зборник *Слова изабрана* садржи следеће вокалске фонеме:

и	ь	у		
е	а	о	р	л вокално

Из наведеног се види да вокалски систем садржи полугласник, који данас срећемо у говору Пирота и околине, а примери у којима се он пише чешће су означени са танким јером а ређе са дебелим јером. У неким примерима наводи се а настало вокализацијом од полугласника у слабом положају, што је битно обележје српскословенског је-

зика. У појединим примерима јеромонах наводи рефлексе *e* и *o* које налазимо у народним говорима источне Србије (два дена, сега, собор, седом и сл.). Вокално *p* и *l* такође су присутни у зборнику, међутим, има и примера са рефлексом *y* (дужан). Под утицајем рускословенског језичког извора у зборнику *Слова изабрана* налазе се и рефлeksi *el, le, ol*. У Кириловом зборнику замена јата је екавска. Вокалски систем који карактерише зборник *Слова изабрана* има особине које одликују и данашњи говор Пирота и околине. Овакав вокализам закључује Јасмина Недељковић могао се образовати у пиротском говору доста рано, одмах после нестанка јата као посебне фонеме, а што се код штокавских екаваца извршило од краја 12. и током 13. века.

Очувању поменутог вокалног система помогли су разни фактори, а у првом реду периферијски положај Пирота и осталих места источне Србије. Сугласнички систем јеромонаха Кирила садржи следеће фонеме:

а)	в		ј			
	м	н	њ			
	л	љ	р			
б)	к	п	т	ћ	ч	ц
	г	б	д	ђ	џ	с
	х	ф			ш	с
					ж	з

Као што се из наведеног види, у говору јеромонаха Кирила налази се и фонема *z* (*svъzъzъ, svъzъzъde* и сл.), што се подудара са стањем у данашњем говору Пирота и околине. Консонант *x*, који се иначе у српскохрватским народним говорима губи од 17. века, у зборнику *Слова изабрана* чува се готово увек у потпуности. Ређи су случајеви губљења овог сугласника, што значи да се у народним говорима овог краја у време када је писан зборник још није изгубио. Сугласници *ћ* и *ђ*, а посебно *ђ* типични су штокавски гласови. На основу присутности консонанта *ђ* народни говор јеромонаха Кирила је српски. На место старих *tj* и *dj* у зборнику се често наилази на примере на *ч* и *џ*, што је у складу са одговарајућом цртом тимочко-лужничког поддијалекта. Група *жд* налази се углавном у речима рускословенског порекла. Консонант *ф* чува се углавном у речима страног порекла.

Јеромонах Кирил употребљавао је надредне знаке и то све оне који су предвиђени рускословенским правописом, посебним знацима обележава место акцента у речима (и рускословенским и народним). Након анализе домаћих речи у зборнику и њиховог поређења са савременим дијалектолошким истраживањима Јасмина Недељковић је

констатовала да је у језику јеромонаха Кирила постојао експираторни акценат којим се и данас одликује пиротски говор.

Такође процес аналитизма обухватио је падежне облике јединице именица сва три рода. У аналитичкој деклинацији службу генитива, датива, инструментала и локатива обавља акузатив тзв. општи падеж најчешће у комбинацији са предлозима. Облички синкретизам у аналитичкој деклинацији именица сва три рода у зборнику *Слова изабрана* присутан је код именица м. рода које значе неживо, затим код именица с.р. рода и именица ж. рода на -ø код којих имамо само један падежни облик у једнини.

Код ових именица акузатив, општи падеж, једнак је номинативу (генитив: *од сѣрах; душа је ѿохарана од ѿело; оздрави од голему болесѣи*; датив: *везир беше на све царсѣво; нека га даду на кривуѣу маѣер*; инструментал: *даде човеку душу с разум; с једно око да гледа*; локатив: *како у ѿсалам говори*). Именице м. рода које значе живо и именице ж. рода на -а у једнини имају два облика: номинатив и општи падеж, акузатив (генитив: *не оѣйада од истѣину*; инструментал: *с грешника ѿака чини*; локатив: *како је риба безгласна у воду*). У множини функцију општег падежа врши акузатив који се облички подударом са номинативом множине. Према томе, именице сва три рода имају по један облик у множини. Синтетички падежни облици у зборнику *Слова изабрана* представљају, с једне стране, српски народни, а с друге, рускословенски синтетизам. За један број примера следећих падежних облика именица м. рода претпоставља се да припадају Кириловом народном језику: генитив једн. на -а (*од врага; од мајсѣора; да слезне с крсѣа*); датив једн. на -у (*ѣѣо рече оному младому момчеѣу; да ју каже врачу*); инструментал једн. на -ом (*равно ѣемо се најѣи с најѣоследњим нам сељанином; благословил сваким бериѣеѣом*) и локатив једн. на -у (*да се ѣразнује и у дому*). Народни синтетизам налази се и код именица ср. рода у једнини и то: у генитиву (*не чујеше од сечива мајсѣорска*); дативу на -у (*ѣохѣеније ка злу овому улезло*); инструменталу на -ом (*и буди довољан средсѣвијем ѣоѣецу богѣйсѣвом и сиромашѣвом*); локативу на -у (*находе се и у ѣророчеѣѣу Данила ѣророка*).

Систем компарације придева и прилога у Кириловом зборнику *Слова изабрана* аналитичког је карактера. Од глаголских облика аорист и имперфекат представљају врло живу категорију. Наставци за грађење ових глаголских облика поклапају се са стањем у савременом говору Пирота и околине, уз напомену да у њима одсуствује -х у првом лицу јединице и множине. Понекад се у тексту сусрећемо са облицима аориста направљеним од глаголима несвршеног вида.

Сагледавајући опште карактеристике и промену заменица Јамина Недељковић је на стр. 230–231 дала прегледне табеле њихових промена. У одељку *Грађење речи* ауторка је навела све суфиксе који-ма се граде речи (нпр. *-ба*; *-ва*; *-иво*; *-да*; *-еж*; *-ј*; *-ја*; *-ај*; *-ије*; *-је*; *-ак*; *-њк*; *-ка*; *-ик*; *-ло* и сл.). У одељку *Из лексике* навођене су поједине речи (354–374) у виду малог речника азбучним редом. Лексичка структура народног говора јеромонаха Кирила богата је позајмљеницама из турског језика које су у данашњем говору Пирота и околине, као и на подручју целог призренско-тимочког дијалекта, њен саставни део.

На крају се може рећи следеће: испитивање језика у рукописној књизи *Слова изабрана* јеромонаха Кирила, писаној 1764. г. у манастиру Темска код Пирота показало је: да народни говор у овој књизи представља у највећој мери пиротски говор средине 18. века; да се у низу црта језик ове књиге подудара са савременим говором Пирота и околине што значи да су те црте настале пре средине 18. века (вокалски систем, сугласнички систем) (осим х, ф) аналитичка деκлинација и компарација, синтетичка деκлинација, употреба члана, удвајање личних заменица, поједине синтаксичке конструкције и др; да неке особине данашњег пиротског говора не долазе у свом савременом лику у поменутој књизи јеромонаха Кирила, што значи да су се у говору Пирота и околине оне развиле у времену од средине 18. века до данас (губљење инфинитива и сугласника х).

Са становишта већине српских дијалеката, по речима П. Ивића, призренско-тимочки говори не спадају у особене дијалекатске формације иако су необични по многим одликама. „Појаве које обједињују све говоре те области по правилу се могу наћи и код суседа, било на једној или на другој страни. То даје призренско-тимочној дијалекатској области“ (а посебно тимочно-лужничком дијалекту — Ј. Н.) „изразито прелазни карактер“.

Овај рад, као што се из досадашњег излагања види представља изузетан допринос нашој науци, нарочито областима историјске дијалектологије и историје српског књижевног језика.

Београд

Бранкица Чигоја

Језик у Босни и Херцеговини, издање Института за језик у Сарајеву и Института за источноевропске језике и оријенталне студије у Ослу, уредник Svein Mønnesland.

Ова се књига појавила 2005. године. Редакција: Svein Mønnesland, Ибрахим Чедић, Јосип Баотић, Милан Шипка, Милош Окука, Иво Прањковић и Сенахид Халиловић — основни јој је циљ да пружи читаоцима основне податке, мада се понекад ту налазе и подробнији подаци, о развојку језика и писане ријечи на тлу Босне и Херцеговине.

Из наслова прилога видјеће се какви се све подаци овдје јављају. Књига је подијељена у 8 (осам) поглавља, и то:

1. *Дијалекатска слика*, која доноси прилоге: *Далибора Брозовића*: Мјесто босанскохерцеговачких говора у штокавскоме нарјечју; *Сенахида Халиловића*: Босанскохерцеговачки говори; *Наиле Ваљевац*: Дијалекатска лексика и *Сенахид Халиловић*: Босанскохерцеговачки говори и национална припадност;

2. *Средњи вијек* — коријени писмености са прилогом *Јагоде Јурић-Карпел* под насловом: Књижевни језик у средњовјековној Босни;

3. *Језик усменог стваралаштва*, са прилозима: *Лејла Накаш*: Језик усменог стваралаштва Бошњака; *Марко Драгић*: Језик усменог стваралаштва Хрвата; *Срејто Танасић*: Неке језичке особине српских народних пјесама у БиХ;

4. *Османско доба* — предстандардни токови: *Лејла Накшаш*: Културне прилике Бошњака у османском периоду; *Ханка Вајзовић*: Алхамијадо књижевност; *Асим Пецо*: Језик писама бегова источне Херцеговине и Босанске Крајине; *Иво Прањковић*: Језик босанских фрањеваца; *Милош Окука*: Књижевни језици босанских Срба;

5. *Аустроугарско доба: према заједничком стандарду* (1878–1918): Развој стандардног језика за вријеме Аустро-Угарске монархије — *Gerd-Dieter Nehring*; Језичке прилике за вријеме Аустро-Угарске — *Мухамед Шайор*; Језик штампе до 1918. године —

Срејџо Танасић; О језику администрације за вријеме Аустро-Угарске — *Gerd-Dieter Nehring*; Језик писаца деветнаестог вијека — *Ибрахим Чедић*.

6. У оквирима српске и/или хрватске стандардизације (1918– око 1990): Стандардни језик и језичка политика 1918–1970 — *Милан Шийка*; Књижевнојезичка политика 1970–1990 — *Јосип Баоџић*;

7. Раслојавање на националне стандарде — 1990: Од заједничког стандарда до тростандардне ситуације — *Svein Mønnesland*; Савремена језичка ситуација— комуникативна и симболичка функција језика — *Ханка Вајзовић*;

8. Језик националних мањина: Језичке мањине — *Милан Шийка*; Јеврејски језик босанских Сефарда — *Мухамед Незировић*; Језик босанскохерцеговачких Рома — *Svein Mønnesland*.

Затим слиједи Подаци о ауторима и, на крају се даје Казало имена.

На ових 639 станице даје се цјелокупна историја нашега језика у Босни и Херцеговини. Није ми познат сличан примјер у нашој историји језика: од говорне ријечи до писане њене форме. И, што би се рекло „Од Кулина Бана до наших дана“. О свему што је за проучаваоце нашега језика у том региону интересантна, он ће овдје наћи много података о истраживаној теми. Можда се, понекад, са констатацијом на коју наилази у овој књизи неће сагласити, али је битно да ће овдје наћи на интересантне податке и што је важно, на неопходне библиографске податке.

Мада нам свако од ових поглавља нуди не само проблема за један опширнији рад, ја ћу се овдје задржати на неким поглављима са посебним освртом на поједине радове из њих.

Прво поглавље посвећено је дијалекатској проблематици. Ту по ред уводног чланка Далибора Брозовића налазимо још и радове Наила Ваљевац о дијалекатској лексици и рад Сенахида Халиловића о општој слици босанскохерцеговачког дијалекатског подручја. Ту има, подоста, досада непознатих, или, недовољно познатих, особина које Халиловић уноси у дијалекатску карту. Било би добро, а и корисно, ако би он оно што у тексту наводи пренио на карту. Она карта, на почетку књиге, која се може приписати и Д. Брозовићу, а и Халиловићу, не пружа нам реалну говорну слику о босанскохерцеговачким говори-ма. Када се приступа детаљнијем опису говора, треба да тај опис прати и карта. Ово ја била прилика да се оно што нам је досада познато о говорима тога подручја пренесе и на карте. Овако, текстуално је речено знатно више него на карти, а карта би нам овдје пружила знатно прегледнију слику од текстова. На понуђеној карти дати су само основни говори. Из ње се не виде говорни типови и говори са знатно

више дијалекатских типова. Кад једном буде се приступило изради дијалектолошког атласа, било које наше говорне области, те ће се разлике морати показати. Уосталом, ради тога се и праве дијалектолошки атласи. Јер није исти говорни тип у Мостару и у Невесињу. А на приложеној карти испада да је то исти, ијекавски новоштокавски дијалекат. Са мало више труда ове неодређености се дају исправити. А, то понављам, оваква ситуација се не пружа тако често. А корисно је да се искористи свака прилика и да се ово наше знање о народним говорима побољша. Истина, сада, послјије овога рата, и ту је дошло до извјесних промјена. Надам се не и до битнијих промјена.

О књижевном језику средњовјековне Босне заинтересовани читалац наћи ће обавјештења у одличном раду, врло документованом, Јагоде Јурић-Курпел. Ту су дате и потврде на старославенском и на народном језику, тј. потврде које су настале у кругу неког манастира, као и разна документа настала у виду надгробних плоча или неких других повеља. За језик тих писаних докумената са простора Босне и Херцеговине аутор у Закључку рада каже да „није био увијек и свуда ни строго нормиран ни функционално поливалентан у савременом значењу“, а такав није био, додајемо ми, због тога што ни поријекло писане ријечи тога времена, ни њена намјена нису били истог типа, нити су њихови творци били истог образовања. Овај рад Јагоде Јурић-Курпел биће незаобилазна литература за сваког који се буде интересовао писаном ријечју из тих времена. Његову вриједност поткрепљују и текстови који слиједе раду.

За историју језика нужно је да, поред писане ријечи, прати и судбину језика у усменом стваралаштву. И овај зборник даје и особине усменог стваралаштва, сада већ према његовим изворима. У текстовима Бошњака, Хрвата и Срба. У сваком овом стваралаштву, поред особина које га чине дијелом цјелине — припадност једном језику, има подоста особина које су типичне за одређеним дио те цјелине — на примјер у фонетици, у лексици, па и у синтакси.

Из османског периода за историју нашега језика од значаја је рад Ханке Вајзовић о алхамијадо књижевности, тј. о дјелима насталима на нашем језику, а арапским писмом. О овој врсти писмености код нас се доскора врло мало, или нимало, знало и писало. Колегица Вајзовић се потрудила да нам у овоме раду пружи све што је до данас познато из ове врсте књижевности. А заједничка црта свих алхамиадо текстова на нашем језику је писмо, аребица. Садржај им је, најчешће, вјерског карактера, без икакве умјетничке вриједности. Али за проучаваоце језика од значаја је што су ствараоци алхамиадо књижевности, или текстова на арапском писму а на нашем језику, стварали на

језичком обрасцу који је њима био познат, тј. њихова писана ријеч била је одраз њихова језика.

Рад Иве Прањковића, о писаној ријечи код Хрвата из тога периода и Милоша Окуке о писаној ријечи босанскохерцеговачких Срба у предстандардном периоду чине, несумњиво, вриједан прилог и историји нашега језика и нашој култури. Босански фрањевци су у предстандардном периоду имали „у велико мјери уједначен и функционално поливалентан стандарднојезични узус, и на фонолошко, и на морфонолошкој, и на графичкој, и на правописној, и на морфолошкој, и на синтактичкој, и на лексичкој разини“. А ове су особине допринијеле да та врста књижевности буде распрострањена дијелом Босне и Херцеговине међу Хрватима. Милош Окука је дао лијеп пресјек писане ријечи код бе-ха Срба у предвуковском периоду. У закључку: освајања вуковских начела читамо: „Усвајање Вукове реформисане ћирилице, фонолошког правописа и вуковског типа књижевног језика у Босни и Херцеговини 1866. године био завршни чин књижевнојезичких процеса не само код Срба него и код Муслимана, чији су се књижевнојезички изрази развијали на народном језику, на (у основи) фонолошком правопису и на ћириличком писму“. Додајмо уз ово: Муслимани нису познавали ни другу врсту правописа, а ни други тип језика, за разлику од писмених Срба, који су уз народни језик могли да познају и језик који је био до тада присутан у писаној ријечи њихових сународника, у Србији.

У деветнаестом вијеку, и на босанскохерцеговачком тлу, јављају се писци чији ће језик бити интересантан за језичке проблеме. Таквих писаца има из све три националне скупине. И сви они настоје да иду у корак с временом, бар што се језичких проблема тиче. Али битно је једно, сви ови писци — неки мање, неки више, ослушкују глас времена и настоје да пишу, најчешће, како и говоре. У раду: Језик писаца деветнаестог вијека, Ибрахим Чедић нам даје доста јасну слику њиховог језика. У Закључцима овога рада аутор истиче да језик „у књижевним дјелима писаца деветнаестог вијека свједочи о почецима стандардизационих процеса на босанскохерцеговачком тлу... Предложена ијекавица је одмах усвојена од свих писаца, били они икавци или ијекавци“, али у употреби двосложног рефлекса јата, двословним *-ије*, често није, ипак, по начелима Вука Караџића, него су се, појединци, придржавали или говорне своје ријечи, или, пак, по правилу *ма „бабе Смиљане“*, како се могло чути у Вуково вријеме, а у њиховом изворном изговору није увијек било по језичком обрасцу реформатора нашега језика.

За вријеме Аустро-Угарске, тј. од 1878–1918, у Босни и Херцеговини настојало се да се прати језичка ситуација у двијема сусједним државама, у Србији и у Хрватској. Али, нису сви чиниоци били исти. Док су Срби настојали да се прихвати стандард какав је већ постојао у Србији, Хрвати су били за стандард какав је био у Хрватској. Наравно, није било сагласности ни око имена језика. Створена је и Комисија за језик, па су прављене и анкете о овим питањима.

Влада Аустроугарске ја настојала до све ове токове, који су пратили језичка питања, окрене у своју корист. Тада се јавља и Калајево именоване језика босанским, што је одговарало његовим тежњама за једним именом које би обухватало све, до јуче, антагонистичке, струје у језичкој политици. Како читамо у раду, рано преминулог филолога из Мостара, Мухамеда Шатора: „Kallayevo именоване језика босанским у научним процјенама тог периода дуго је имало призивок оцјена часописа *Босанска вила* из тог времена, јер су многи књижевни историчари ... сматрали да је тај термин Kallay наметнуо, чак и измислио, што се дуго провлачило и кроз цјелокупну лингвистичку налику... Међутим, очигледно је да Kallay ништа није измислио, јер је термин *босански језик* постојао у континуитету од XV стољећа, за што има доста потврда у писаним документима.“ (Шатор, 322).

Почетак новог вијека, тј. XX вијека, и у Босни и Херцеговини се осјећа и на плану језичке политике. Већ прихваћени као језички стандард граматика и правопис по начелима Вука и Даничића у Србији, као и прихватање Брозовог правописа и Маретићеве Граматике у Хрватској, дали су као закључак да се и у Босни и Херцеговини 1912. прихватају поред двају писама, ћирилица и латиница, и ревизија правописа „српско-хрватског језика“. Овим потезом „Влада није жељела повлачити никакве радикалне потезе нити се удаљити од језичке политике проведене у Хрватској, односно у Србији. Ревизија је потврдила употребу оба писма, за који важи исти правопис... (који је био) заснован на Вуковим и Даничићевим принципима“ (Шатор, 338). Овим су обезбијеђени сви услови да се крене и у језичкој политици: два писма, али заснована на јединственом језику.

Чуди да Калајево вријеме, ако је желио Босну и Херцеговину приближити својој земљи, није у школском систему обухватио сву дјецу. Наиме, у оновременим школама мало је било женске дјеце. Чак и доста послје 1918. године, у сеоским школама мало је било женске дјеце. Па и у вријеме послје Другог свјетског рата, било је потешкоћа да се обавезно школовање дјеце оба пола досљедно спроведе. А, то је сигурно, у Калајевој ужој домовини то је била дуговјековна традиција.

У радовима о којима пишу Милан Шипка и Јосип Баотић је вријеме које смо сви ми проживљавали. Оно што је било прихватљиво за једну националну групу, у другој групи сматрано је нечим што тој групи није прихватљиво. То је вријеме рађања и разних назива за језик и вријеме појава разних закључака, и, што је за наш проблем од значаја, све се то радило без сагласности и треће групе учесника у нашем језичком колу! Било је различитих предлога и за именовање језика — од једночланог до двочланог, са неједнаким распоредом саставних дијелова.

У поглављу 7, које се даје под заједничким називом: Раслојавање на националне стандарде (1990–) Svein Mønnesland дао је врло прегледну слику језичке ситуације на тлу Босне и Херцеговине под насловом: *Од заједничког стандарда до њпросјандардне ситуације*. Ту се види како је у Босни и Херцеговини текао процес стварања језичких стандарда, тј. како је ишло, на језичком плану, раслојавање дојучерашњег заједничког језичког стандарда на засебне језике, са заједничком лингвистичом основом, али, ипак, са одређеним засебностима које, у крајњем случају, воде на засебне стандарде, на засебне језике. Док су појединци бранили увођење екавског изговора, бар у писму, код Срба, други су се и даље придржавали заједничког ијекавског нарјечја за сва три члана ове друштвенополитичке цјелине. У оваквим расправама узимане су у обзир разлике у фонетици, морфологији, нарочито у лексици. Послије Дејтонског споразума, од 1996, прилике се помало рашчишћавају, и на плану језика. У Амандману на Устав Федерације Босне и Херцеговине (од 19. априла 2002) стоји: „Службени језици Федерације Босне и Херцеговине су: босански језик, хрватски језик и српски језик“, а Амандман на Устав Републике Српске (Амандман LXXI, од 19. априла 2002) гласи: „Службени језици Републике Српске су: језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа“. Оваквим називима за језик којим се служе ти народи, како примјећује Svein Mønnesland „избјегнуто (је) осјетљиво питање назива језика“. Значајно је да у Уставу Републике Српске из 1992, „предност се даје ћирилици, а доста детаљно се прописује употреба латинице“ (стр. 514).

Да на крају овог осврта истакнем оно што аутор наведеног рада подвлачи: „Многима, у свијету и у бившој Југославији, није јасно како могу постојати три језика, кад је толико упадљива језичка блискост трију стандарда.“ И аутор продужава: „То долази због непознавања разлике између говорног (органског) идиома и књижевне норме (стандардног језика), и даље: „С обзиром да Бошњаци, Срби и Хрвати у Босни и Херцеговини имају сваки своју културу (укључујући вјеру)

и језичку повијест, што је свугдје у свијету саставни дио стандардног идиома једног народа, није чудо да постоје разлике у стандардима. Србима и Хрватима у Босни и Херцеговини српска је односно хрватска култура у матичним земљама саставни дио њихових наслеђа. Али Бошњаци, Срби и Хрвати у самој Босни и Херцеговини имају и толико тога заједничког, на што се често заборавља у националистичкој еуфорији на све три стране. Могуће рјешење би била широка заједничка норма, али из политичких разлога то није актуално у садашњој ситуацији“ (стр. 518).

У овим редовима Sveina Mønneslanda дат је одговор на многа питања из језичке политике која су била, или су још увијек, актуелна на тлу Босне и Херцеговине. Можда, да се сложимо са аутором наведеног рада, још „није актуелно у садашњој ситуацији“, можда, додајемо ми, требаће још времена, требаће да се изврши смјена генерација, да ли само једне или двије, да се заборави све оно што ми добро памтимо, па да се сједне за један сто, сваки представник овога трочланог босанскохерцеговачког народа да приступи језичкој политици са жељом да се и ту направи корак који би водио ка заједничком језику.

У 8. поглављу, дају се радови о језицима националних мањина. Поред рада Милана Шипке ту имамо и специфичне родове Мухамеда Незировића о Јеврејскошпањолском језику босанских Сефарда и Sveina Mønneslanda о Језику босанскохерцеговачких Рома.

На крају ових радова даје се и библиографија о језику босанскохерцеговачких Сефада и Рома.

На крају желим да и посебно нагласим колики је значај овога зборника и у његовој библиографији која прати сваки од радова у њему заступљених. Без сумње, ова ће библиографија још дуго времена да послужи као извориште темама о којима се буде писало из области језика на подручју Босне и Херцеговине.

Има још једна особина која прати радове у овом зборнику. То је богатство пратећих прилога. Тамо гдје је то било могуће, приређивачи су се потрудили да објаве као фотосе, снимке, који нам могу објаснити неке моменте о којима се расправља у раду иза којег се налазе. Ти прилози, почесто, не налазе се у једној библиотеци, чак, ни у једној држави. Овако, макар као слика, дати су нам међу двијема корицама.

Београд

Асим Пецо

Ризница „увелих“ речи
Светозар Гаговић, Из лексике Пиве (село Безује), Српски
дијалектолошки зборник LI, Београд 2004, 1–312.

У оквиру 51. броја часописа *Српски дијалектолошки зборник* објављена је збирка речи из Пиве коју је сакупио и уобличио Светозар Гаговић. Иако на корицама носи 2004. годину, поменути број часописа изашао је тек почетком пролећа ове, 2005. године, када *Српски дијалектолошки зборник* обележава стогодишњицу свога постојања. Тако су, случајно или не, читаоци овог реномираног часописа, поводом његовог значајног јубилеја, добили на дар изузетно дијалекатско штиво које ћемо, у овом кратком осврту, покушати да осветлимо из једног специфичног угла.

Из Увода збирке сазнајемо да се аутор определио за речник диференцијалног типа, бележећи првенствено речи које полако ишчезавају из језика, а од „обичних“ само оне које се одликују специфичним значењем или пак особеним морфолошким и фонетским саставом. Рад на прикупљању грађе трајао је више од две деценије, а његов резултат је збирка која је пред нама. Она садржи око седам хиљада речи (са приближно осам хиљада значења) које би, према ауторовим речима, требало да верно одсликају „бар дио материјалне и културне, духовне баштине пивских горштака“.

Значај оваквих речника за лингвистичка истраживања не треба посебно истицати. Они доносе материјал који је подједнако занимљив дијалектолозима, лексиколозима, семантичарима, етимолозима... Будући да аутор ових редова припада последњој од поменутих група истраживача, логично је што се лексичка грађа Пиве овде посматра пре свега са становишта њеног доприноса етимологији, како српској, тако и словенској у целини.

За етимолога, све речи које је аутор прикупио првенствено имају вредност потврде, и прелиминарно се могу рангирати на следећи на-

чин: а) општераспрострањене речи; б) речи карактеристичне за црногорске говоре; в) речи потврђене само у говору Пиве.

У прву групу могли би се сврстати облици: *баулайти*, *закомоштайти*, *збаитргайти*, *кобељайти*, *намезгайти*, *йроловрњайти* итд. Они не само што употпуњују слику о ареалној распрострањености дате речи, већ пружају и неке друге релевантне податке.

Тако, на пример, поред уобичајеног *бауљайти* „кретати се побачке“, у говору Пиве постоји и његова фонетска варијанта *баулайти* која би, уколико је примарна, говорила у прилог повезивању овог глагола са основним (*х*)*улайти се* „шуњати се, смуцати се“, даље у вези са *фулайти се* „вући се“, *хулийти се* „прегибати се“, слн. *hūliti* „сагибати“, *fūliti* „ићи вукући ноге“ итд.¹

Такође, поред облика *лаврњайти* „трчкарати тамо-амо, лутати, тумарати“, добро посведоченог у суседним Ускоцима, али и у удаљеној Лици, у говору Пиве забележен је и фонетски измењен облик *йроловрњайти* „пролутати, проћи којекуда“ (према истозначном *йролаврњайти* у Ускоцима). У основи наведених облика лежи глагол *врњайти* „лутати без циља, скитати“, који се најпре може објаснити као варијанта од *врљайти* „id.“. Иницијално *ло-* вероватно је настало под утицајем облика *логрњайти* „оргати, тутњети“, такође из Пиве (уп. нарочито *йрологрњайти* „протутњети, прооргати“), који ни сам нема решену етимологију. Уколико би се пак облици *лаврњайти*, *ловрњайти* посматрали напоредо са *шалаврњайти* „лутати без циља“ из Роваца и *шоловрњайти* „id.“ из Ускока, њихови иницијални елементи могли би се сматрати осамостаљеним деловима двосложних префикса *шала-*, *шоло-*.²

Другу врсту информације преноси нам облик *закомоштайти* „увити, умотати, завити, обавити“, повратно *закомоштайти се* „замотати се“. Он нам показује да је основни глагол *комоштайти се* „мотати се, врзмати се“ (образован помоћу архаичног префикса *ко-* од глагола *моштайти*), поред општераспрострањене изведенице *окомоштайти* „обмотати, омотати“, развио и другу, са префиксом *за-*.

Исти је случај са обликом *збаитргайти* „саћи са напором“, који сведочи да глагол *баитргайти*, поред већ познатих деривата *добаитргайти (се)*, *забаитргайти (се)*, *избаитргайти (се)*, *набаитргайти* — има и облик са префиксом *с-*. Осим тога, овај глагол је у Пиви развио и значење „лутати, ићи којекуда“ (посведочено још и у Ускоцима), као и

¹ О глаголу *бауљайти* в. А. Лома, Перинтеграција *об-* > *б-* као етимолошки проблем, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд 2000, 613.

² О овим глаголима в. М. Бјелетић, Српскохрватско *чалабрунџити*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXVI/2, Нови Сад 1993, 39.

„мрсити, умотавати, гужвати“: Не батрај ту пређу, чујеш ли ме?, које се јавља и у облику са префиксом *из-*: *избајџгајти* „измрсити, изгужвати, искидати“. И управо последње поменуто значење („кидати“) доводи овај глагол у везу са *џргајти*, на основу чега се иницијални слог тумачи као експресивни префикс *ба-*.³

Прелазећи на раван семантике, долазимо до глагола *кобељајти* (*се*) који нам је превасходно познат у значењу „напорно, с муком ићи, живети и сл.“. У Пиви, међутим (а слична је ситуација и у Ускоцима), овај глагол се најчешће јавља у значењу „котрљати“ (уп. *закобељајти* „закотрљати, откотрљати“, *накобељајти* „накотрљати, навалати, нанети“, *скобељајти* „скотрљати“), које Скок сматра његовим основним значењем од којег се метафорички развило значење „трудити се, мучити се“. Он у глаголу издваја префикс *ко-* и помишља да би исходни облик могао бити глагол *јељајти*, са каснијим ономатопејским варирањем *џ > б*.⁴ Ако би Скокова претпоставка о примарности значења „котрљати, ваљати“ била тачна, онда би се облик *кобељајти* могао протумачити и као фонетска варијанта истозначног, али далеко шире распрострањеног облика *кобрљајти* (такође без јединствено прихваћене етимологије), будући да је за експресивну лексiku карактеристична замена гласа *р* вокалом.

Облици из Пиве у неким случајевима потврђују исправност већ изнетих етимолошких тумачења. Тако се, рецимо, глагол *истомезгајти* „истући, изударати“, без обзира на неподударност значења, доводи у везу са *мезгајти* „превртати несажвакани залагај у устима“, при чему се у њему издваја уметнути елемент *-џо-*.⁵ У говору Пиве не само да постоји додатна потврда разматраног глагола, уп. *џумезгајти* „тући, ударати“, већ и исходни глагол *намезгајти* у одговарајућем значењу „истући, ишибати“: Намезгала му је гузицу, па се сад жив не чује, који доказује тачност предложене творбене анализе.

У другу групу спадају потврде које допуњују круг лексема специфичних за црногорске говоре.

Тако се, на пример, облицима *кекеџиј се* „изваљивати се и лешкарити“ (Васојевићи), *искекеџијти* „врћи на леђа, оборити“, *искекеџиј се* „комотно лећи, извалити се“ (Ускоци), „пружити се непомично, уочено (обично о лешу)“ (Трешњево), „угинути, црћи“ (Никшић), *ске-*

³ Уп. Лома I.c.

⁴ Уп. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb 1972, 118 s.v. *kobeljati*.

⁵ Уп. И. П. Петлева, К вопросу о словах с усилительным (-)to- ((-)ta-, (-)tu-) в славянских языках, *Этимология* 1978, Москва 1980, 67.

Трећу групу чине речи забележене само у Пиви, које немају потврда из других српских говора. Најчешће су то локалне експресивне креације типа *багузайти*, *нашевеланийти се*, *јагрисковайти*, *ћайокуснуйти*, *ћаланйрда*, *шаламануйти* итд.

Глагол *багузайти* „ићи ситним корачајима, вући се“ развио је широку лезу изведеница, уп. *добагузайти*, *забагузайти*, *избагузайти*, *набагузайти*. Образован је помоћу експресивног префикса *ба-* од основног *гузайти* „ићи мичући гузовима тамо-амо, неспретно ићи“ (Ускоци). Занимљиво је да у Пиви није забележен основни глагол, већ само његова суфиксална изведеница *гузѐљайти* „ићи полако, тромо, гегати се“, присутна и у говору Ускока и Васојевића.

Поред облика *навеланийти се* „навадити се“, у Пиви је посведочен и истозначни облик *нашевеланийти се*. Сам глагол *веланийти се* „навађати се, уобичајивати“ (Ускоци) релативно је добро потврђен у црногорским говорима, али за сада нема етимолошко решење. Евентуално би се могао довести у везу са *вѐлайти* „беспосличити“, „путовати којекуда без циља“, „ићи којекуда, скитати“. Као семантичка и творбена паралела пивских облика може послужити пар *нашоверсйи се* „натурити се, спопасти кога“ : *наврсйи се* „почети сметати, досађивати“.⁹

Глагол *јагрисковайти* „стално нешто јести, грицкати“ очито је у вези са *грйскайти* „грести“, док му у семантичком погледу одговара именица *грйскало* „особа која непрестано нешто гриска“, забележена на Банији. Облик *-грисковайти* вероватно је образован према итеративу *-гризовайти*.

Истом семантичком кругу припада и глагол *ћайокуснуйти* „појести на брзину“, који стоји у вези са *йокусайти* „појести“ (Ускоци). Он би се могао протумачити и као резултат контаминације *ћаййййти*, *ћай-нуйти* „мало појести“ и *кўсайти* погрд. „јести“, будући да су оба глагола фреквентна у црногорским говорима.

Именица *ћаланйрда* „она која много прича, бестидница“, посведочена само у Пиви, изведена је од глагола *ћалайрдайти* „брбљати, ћаскати, говорити којешта“.¹⁰ У његовој основи лежи глагол *йрдейти* који се у експресивном говору употребљава као пејоративна метафора. У Пиви је, на пример, забележен облик *йрдлайти* „говорити глупости“, али и сложеница *луйојрдайти* „причати којешта, лупетати“, одагле *луйојрд* „онај који прича којешта, лупета“. У српским говорима

⁹ Уп. Бјелетић оп. cit. 115.

¹⁰ О овом глаголу в. М. Бјелетић, Српскохрватско *чалабрынуйти*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXVI/2*, Нови Сад 1993, 38.

постоје бројне творбено-семантичке паралеле именице *ћаланїрда*, уп. *алаїрда*, *лаїрда*, *ћаїрда*, *ћуїрда*, *ћеленїрда* итд.

Глагол *шаламануїти* „украсти, узети крадом, присвојити“ очигледно стоји у вези са *маћнуїти* „украсти, здипити на брзину“ (Рожаје), при чему би се иницијално *шала-* могло третирати као двосложни експресивни префиксални елемент.

Познато је да црногорски говори, као и сви остали периферни говори, добро чувају архаичну словенску лексику. Са становишта словенске етимолошке науке таква лексика је од непроцењивог значаја јер доприноси реконструкцији прасловенског лексичког фонда, расветљавању историјских односа међу словенским дијалектима и употпуњавању слике о дијалекатској рашчлањености прасловенског језика. Речник Пиве обилује досад незабележеним лексичким архаизмима који целовитије осветљавају још нерешене (или допола решене) етимолошке проблеме, те стога представља прави изазов и „посластицу“ за етимолога. Осврнућемо се на неколико изразитих примера.

Глагол *вѣдиїти* „венути, копнити, старити; бледети, губити боју, свежину“ омогућава да се прецизира тумачење блр. дијал. *вјдзецъ* „венути, сахнути“. Овај глагол се у белоруском етимолошком речнику изводи од псл. **vędnęti*, уз напомену да му је морфологија нејасна.¹¹ Међутим, када се блр. глагол доведе у везу са обликом из Пиве (где је *-иїти < -ęti*), као и са укр. дијал. *чав'јдїти* „боловати, венути“ (где је основни глагол проширен експресивним префиксом *ча-*), јасно је да се на основу та три облика може реконструисати псл. **vędęti*, у ком случају и морфологија блр. глагола постаје сасвим прозирна.¹²

Глагол *вїратиїти* „чилети, нестајати“, који се заједно са својим семантичким панданом, укр. дијал. *ковирїти* „боловати, мршавити, слабити, пропадати“, може уврстити међу континуанте псл. **verti*, **vъrę* „савијати“ (уп. нарочито **vъ-verti*, *-vъrę* „савити на унутра“ > с.-х. *ўвѣријети се*, *ўвѣрѣ се* „савити се, стиснути се“), проблематизује питање исходишта значења „слабити, чилети“, будући да се оно у литератури досада најчешће везивало за хомонимну основу **vъręti* „врети, кључати“.¹³

Глагол *уковѣзнуїти* „омршати, ослабити; изгубити свежину, бујност, усахнути (о биљкама)“, усамљен на српском терену, има свој

¹¹ Уп. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 2, Мінск 1980, 298.

¹² Уп. М. Бјелетић, Прилог проучавању словенских лексичких паралела (с.-х. *чавѣдаїти* и укр. *чав'јдїти*), *Студії з ономастики та етимології* 2005, Київ 2005, 191.

¹³ Уп. М. Бјелетић, Прилог проучавању псл. **ver-*, *Studia etymologica Brunensia* 3, Brno (у штампи).

формални пандан у укр. дијал. *ков'язнути*, *заков'язнути* „кочити се; смрзавати се; умирати“, које се тумачи као изведеница префиксом *ко-* од *в'язнути* и може се свести на псл. **ko-vez-*.¹⁴ За гнездо глагола **vez(a)ti* карактеристична је семантика везивања, спајања, али је тај глагол развио и значење „(о)слабити, (из)губити снагу“, уп. *завезати* „бити на измаку снага, малаксати, изнемоћи“. Након творбеног рашчлањавања глагола *уковезнути* на префиксе *у-*, *ко-* и основу *везнути* (< **veznōti*) лакше се разазнаје његово окружење у оквиру српско-хрватског језичког континуума. Том окружењу припадају, пре свега, заст. *везнути* „запињати, запети; западати, запасти; упадати, упасти; (у)тонут“, кајк. *везнати* „заглавити, уклештити се“, затим облици са префиксима *за-* и *у-*: *завезнути* „заглибити, заглавити“ (Херцеговина), чак. *завезнути* „запасти ногом између два оштра и непомична камена“, кајк. *увезнати се* „не моћи се избавити из теснаца“, *уезнути* „заплести се, побркати се, замрсити се, помести се“. Са семантичког аспекта сасвим је оправдано и повезивање глагола из Пиве са поменутих украјинским лексемама, будући да међусобну повезаност значења „смрзнати се“ и „слабити“, тј. „укочен, окрућен (од зиме), непокретан, обамро“ и „слаб“ потврђују примери типа *смрзло* „млитава, неотпоран мушкарац“ (Љештанско), рус. дијал. *зябель* „мршав, слаб човек“ (< *зять* „мрзнати, зепсти“) итд.

Семантички готово истовестан глагол *чевизити* „бити све мршавији, слабији“, са изведеницама *ишчевизити* „постати јако мршав, смршати, ослабити“ и *учевизити* „id.“, такође има свој пандан у укр. дијал. *ковизити* „мучити“ (алтернирање префикса *ко-* и *че-* испред исте основе сасвим је уобичајена појава), *ковизнути* „животарити; бити болестан, боловати“, *заковизнути*, *заковизити* „охладити се, озепсти, промрзнати, укочити се, укрутити се; пропасти“. У украјинском етимолошком речнику констатује се да разматрани облици нису сасвим јасни, али да су можда у вези са *ковизка* „палица са закривљеним крајем“,¹⁵ у ком би случају првобитно значење било „сагибати, извијати, савијати“ (паралелизам значења „савијати се, сагибати се, увијати се“ : „боловати; умрети“ поткрепљују бројне паралеле, уп. рус. *загибаться* „бити тешко болестан, бити на самрти“ итд.).¹⁶

Поред ових ексклузивних пивско-украјинских изоглоса, треба поменути и именицу *баламушина* „онај који је глуп, смушен, неодго-

¹⁴ Уп. *Етимологічний словник української мови* 2, Київ 1985, 488.

¹⁵ Уп. *op. cit.* 484.

¹⁶ О глаголима *уковезнути* и *чевизити* детаљније в. М. Бјелетић, Прилог проучавању псл. **vez-*, Зборник радова посвећен Ж. Ж. Варбот, Москва (у штампи).

воран“, потврђену и у Бјелопавлићима, која заједно са *баламуџа* „ништа човек“ (Загарач), „блебетало“ (Грахово), „циркусарија, којештарија“ (Прибић) представља дериват глагола *баламуџиџи* „обмањивати, заслепљивати“ (Озаљ), *баламџаџи* „брбљати“ (Махићно), *забаламуџиџи* „брбљајући прикрити истину, обманути“ (Озаљ), *збаламуџиџи* „отаљати посао“ (Загарач). У етимолошкој литератури не постоји јединствено тумачење облика *баламуџиџи* < **balamḡiti*. Аутори се углавном слажу да је у питању сложеница са *-*mḡiti* у другом делу, али је спорно порекло компоненте *bala-*. Једни у њој виде творевину ономатопејског карактера, други — корен **ba-* проширен експресивним формантом *-l-*, а трећи сматрају да је читава породица речи страног порекла, од монголског *balamut*. Дуго се веровало да је глагол *balamutiti* ограничен искључиво на севернословенско подручје. Међутим, примери из црногорских говора, као и чакавско-кајкавске потврде,¹⁷ представљају доказ да је исти глагол постојао и на јужнословенском језичком простору.

У закључку желимо да истакнемо да је збирка речи из Пиве један од најдрагоценијих српских дијалекатских извора који су се у последње време појавили, надајући се да смо овим кратким освртом то и показали. Жеља нам је била да будућем читаоцу дочарамо бар делић богатства, свежине и експресивности лексике која се крије међу корицама овог речника. За крај ипак препуштамо реч аутору, који је на најлепши начин исказао суштину свог племенитог подухвата: „У почетку сам записивао само оне [речи] које су полако нагињале забораву и потпуном губљењу. Према њима сам се често односио као према живим бићима, јер је, бар за мене, свака од њих имала своју душу, свој крвоток, своје сузе и капљице зноја, своју патњу, чежњу или бол, или, пак, мржњу, љубав и наду. Можда се све то мени тако причињавало, као много штошта у животу, па сам баш те умируће и увеле ричи прво и почео да биљежим, мислећи да им тако помажем да остану у животу, јер су оне носиле одраз давнине. Сакупљене у заједничку прегршт све су ми се учиниле једнако важним, неодвојиве једне од других, јер су подједнако одражавале народни живот и у себи носиле особености гледања и душу народа мога родног краја. Прикупљене и предате надолазећем времену отргнуће се коначном и безнадежном забораву.“

Београд

Марџа Бјелеџић

¹⁷ Уп. W. Boryś, *Dijalektološki rječnici kao izvor za proučavanje najstarijeg sloja domaćega hrvatskoga ili srpskoga leksika*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 8, Zagreb 1989, 16.

Трајко Стаматоски, **На ономастички теми**, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2002, 199 стр.

У предговору књиге *Македонска ономастика*, објављене 1990. г. њен аутор Т. Стаматоски је написао да она ни приближно не исцрпљује све сегменте македонског именовања лица и места кроз векове. Очигледна потврда тога је појава нове књиге *На ономастички теми* 2002. г., у којој аутор понавља исту констатацију као чињеницу да и после ове књиге, за њега и будуће ономастичаре, остају неистражена многа ономастичка питања.

Књига *На ономастички теми* има две целине. Прва *Современата состојба на македонската ономастика (7–54)* обухвата пет радова са домаћих и међународних скупова од 1991. до 1999. године. Она је управо наставак прегледа ономастичких истраживања и истраживача од краја 19. века са Трајком Китанчевим, који је у више наставака цариградских новина „Новини“, 1893. г. дао опширан и научно коректан и систематизован преглед македонске антропонимије и Чехом Емануелом Фаитом са студијом о македонском именовању, објављеном у Прагу 1903. године, до најновијих достигнућа с краја XX века (*Современата состојба на македонската ономастика*, 9).

Ако се ова истраживања, по мишљењу аутора, могу сматрати предисторијом ове лингвистичке дисциплине, онда се права ономастичка истраживања, заснована на научним поставкама, могу везати за другу деценију 20. века и за студије *Стефана Младенова* о именима неких македонских река и *Стијана Романског* о именима неких македонских градова. Касније је ономастика Македоније, због њеног положаја на Балкану, „во која се вкрстувале низа патишта и интереси,“ постала предметом интересовања врских светских ономастичара као што су *Афанасиј Селишчев*, *Петар Скок* и *Макс Фасмер* (Исто, 10).

Нова етапа у развоју македонске ономастике везује се за оснивање македонског лингвистичког центра. За тај период важан је рад

пољског слависте *Влоѓимјежа Пјанке* који је у својим студијама објективно представио топонимију југозападне Македоније (*Топонимасџика на охридско-џресџанскиоџ базен*) (Скопје 1970, 485 стр.) и антропонимију дела централне Македоније (*Macedońskie imiona osobowe kotlinu Azot*), Warszawa 1975, 208 стр. (Исто).

Средином шездесетих година 20. века, тачније 1966. г., завршетком рада на дугорочном пројекту, тротомном *Речнику македонског језика*, руководство Института донело је врло значајну одлуку: „македонскиот јазик да се проучува на поширока основа, а не да биде место каде ќе се работи исклучиво на поголем, посеопфатен речник на македонскиот јазик“ (Одделни студии, 106). Тада су управо и формирана Одељења — за историју македонског језика (руководилац Радмила Угринова-Скаловска), за дијалектологију (руководилац Божидар Видоески), за савремени јазик (руководилац Благоја Корубин), за лексикографију и лексикологију (руководилац Тодор Димитровски) и за ономастику (руководилац Трајко Стаматоски) (Исто).

Формирање Одељења за ономастику при ИМЈ било је од пресудног значаја за досад постигнуте резултате у овој области. Тада је започет организован и систематски рад на проучавању македонске ономастике. Сакупљање грађе на терену и ексцерпција историјских извора с једне стране, и с друге стране оспособљавање кадра боравком у развијенијим словенским научним центрима, кроз непуне две деценије резултирале су са десетак објављених монографија из топонимије и антропонимије. Знатно је већи број магистарских и докторских теза које чекају да буду публиковане (Современата состојба на македонската ономастика, 10, 11).

Уверени да ће опус ономастичких студија у последњих петнаест година 20. века занимати српску лингвистичку јавност, укратко ћемо се осврнути на рад из ове књиге Т. Стаматоског, насловљен *Современата состојба на македонската ономастика* (14–23), који је изложен на 28. меѓународном семинару за македонски јазик, литературу и културу, организованом у Скопљу 1996. године.

Сам аутор је направио класификацију: Пројекти, Монографије у едицији Посебна издања Института за македонски јазик и Докторске дисертације.

І. У најкраћим цртама најпре о Пројектима: 1. *Речник на џрезимињата кај Македонциџте*. Објављен је том I (а–љ), у Скопју 1994. на 768 страна. Коаутори: Марија Коробар-Белчева, Маринко Митков и Трајко Стаматоски који је овај пројекат и покренуо и редиговао публиковани први том.

Ово је прво објављено коауторско дело сарадника Одељења за ономастику ИМЈ.

Речник садржи 11.808 презимена. Елементи обраде су следећи: структура и етимологија презимена, ареали у којима функционишу и фреквенција. Грађа за Речник је узета из пописа становништва 1961. године, тако да је избегнута свака произвољност у њеној селекцији. Он обухвата и она презимена која генетски нису македонска (влашка, украјинска, јерменска и др.), али која су се инкорпорирала у фонд презимена Македонаца, јер су се њихови носиоци слободном вољом изјаснили као припадници македонског народа.

2. Речник на имињатиа на населениџе места во Република Македонија. Коаутори: Олга Иванова, Маринко Митков, Трајко Стаматоски и Љубица Станковска.

Одредница је дата у званичном административном лику преузетом из Списка општина и насеља у Републици. Уз одредницу је дат дијалекатски лик са етницима и ктетицима (подаци са теренског истраживања), прецизна локација места, историјске потврде за име места, етимологија имена, доступна литература о датом ојкониму и предлог за званично име уколико постојеће није сасвим у духу македонског језика.

У обради одредница остао је мали број непопуњених места тако да Речник чека на објављивање чим и овај део посла буде завршен.

3. Речник на топонимџе во областџа џо сливоџџ на Брегалница. Овај самостални пројекат Олге Иванове се налази у завршној фази израде. Ауторка је истовремено бележила на терену и топонимију прикупљајући ојконимију исте области за докторску дисертацију, која је већ објављена.

Речник садржи 11.462 топонимске јединице са потребним објашњењима и етимолошком обрадом. Стаматоски овде не даје податке који су елементи обраде топонима узети у обзир. На нама остаје да се путем размене издања македонског и нашег Института за језик дође до овог Речника те да се тако заинтересовани упознају са примењеном методологијом и заузму сопствени став определе ли се за сличан пројекат из српске топонимије.

4. Речник на географска лексика во македонскаџа топонимија. Коаутори: Љубица Станковска (руководилац пројекта) и Митко Миовски (спољни сарадник ИМЈ).

За овај Речник сачињена је картотека географских термина у македонској топонимији њиховом ексцерпцијом из постојећих општинских

топонимских картотека Одељења за ономастику ИМЈ и других извора. Аутори су потом започели семантичку и етимолошку обраду хидронимских и орографских лексичких јединица.

Након неколико година рада на пројекту, крајем 1992. године, посао је прекинут одласком руководиоца из ИМЈ.

Радећи на овом Речнику Љ. Станковска је објавила неколико прилога везаних за географску терминологију у македонској топонимији.

II. Посебне монографије у едицији Посебна издања ИМЈ:

1. Олга Иванова, *Месниџе имиња на областџа џо сливоџи на Брегалница*, ИМЈ, Скопје 1982, 233 стр.

Ово је прерађена докторска дисертација О. Иванове. У суштини то је ојконимски речник наведеног подручја. Његов значај је у томе што су уз одредницу наведени као потврде и примери из целокупне расположиве македонске микротопонимије.

2. Петар Хр. Илиевски, *Балканолошки лингвистички студиџи*, ИМЈ, Скопје 1988, 590 стр.

Ово није у целини ономастичка монографија. Први део књиге тиче се историјског развоја македонског језика. За македонску ономастику је врло значајан други део књиге *Балканолошки ономастички студиџи* са поглављима *Палеобалкански ономастички студиџи* и *Антички остатаџоџи во современаџа ономастџика*.

3. Димка Митева, *Топонимијаџа на Струмичко*, ИМЈ, Скопје 1989, 376. стр. Ово је допуњена и прерађена магистарска теза, одбрањена на Филозофском факултету у Скопљу 1977. г. Монографијом је представљено 7.000 топонимских јединица из 73 села Струмице.

4. Трајко Стаматоски, *Македонска ономастџика*, ИМЈ, Скопје 1990, 336. стр. Књигом су обухваћени разни сегменти македонске ономастике — од стања ономастичких проучавања до тема које се тичу антропоономастике и топономастике, и нарочито тема везаних за питања ономастике и норме.

5. Блаже Конески, *Македонски месџа и имиња*, Студентски збор, Скопје 1991, 117 стр. Т. Стаматоски указује на срећну околност да је Б. Конески, утемељивач македонске науке о језику, последње године свог научног рада посветио ономастици. Посебно се истичу његови експлицитни закључци о мотивима именовања која усмеравају досадашња схватања о томе на један други колосек: мотив именовања једног места

чешће треба повезивати са личним именом него са морфо-физичким карактеристикама терена, историјским околностима и сл.

6. Љубица Станковска, *Речник на личниџе имиња кај Македонциџе*. Издавач: аутор. Скопје 1992, 447 стр. Речник има 23.450 личних имена. Подацима о времену и извору појављивања л. имена обухваћена су имена до 16. века, обухваћена њеном докторском дисертацијом. Речник у овом облику, како сама ауторка истиче, требало би више да задовољи општекултурне потребе.

7. Васил Дрвошанов, *Речник на лични имиња*, *Детска радост*, Скопје 1994, 116. стр. Речник има, по оцени Стаматоског, практичну и комерцијалну вредност.

III. Докторске дисертације.

Т. Стаматоски истиче да су у овом периоду настали и други значајни радови, који чекају на публикавање, тако да се осврће само на две озбиљне ономастичке монографије.

1. Љубица Станковска, *Македонскиот топонимски систем до XVI век*, 1983. Ово је прва монографија чији је предмет проучавања историјска ономастика. Топонимски материјал потврђује богатство топоформаната и тополексема које су и до данас сачуване и које тако укључују македонски ономастички систем у општесловенски.

2. Марија Коробар-Белчева, *Топонимијата на Дебарско*. Скопје 1990.

Дисертацијом је обухваћено 215 насењених места од којих је 128 у границама Републике Македоније, а 87 на албанској територији. Регистровано је укупно 6.000 месних имена.

Први део дисертације чини лингвистичка интерпретација топонима, док је други део дат у виду речника топонима који су представљени лексичко-семантичким и структурно-граматичким принципом.

IV. Други радови.

У овом делу су изнети основни подаци о само једној монографији, с обзиром на њен значај за словенску ономастику. То је: *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*. МАНУ, Скопје 1983, 412 стр.

Монографија је коауторство истакнутих словенских ономастичара и посвећена је успомени на Јана Свободу који је у Кракову, 1959. године покренуо иницијативу и дао прве елаборате за писање једне овакве књиге чија је израда трајала нешто дуже од две деценије.

Основа ове књиге са 415 ономастичких термина објављена је у Кракову 1971. године. Овде се као коаутори појављују Божидар Видоески и Трајко Стаматоски.

Ова књига служи као приручник из словенске ономастичке терминологије, који ће се временом прецизирати и допуњавати, јер је у њој предложен систем отворен систем, какав једино и може бити.

У закључку првог дела књиге *На ономастички теми*, Т. Стаматоски о перспективама ономастичких истраживања каже: „Несомнено, тоа е активното вклучување во општословенски проекти. Услови-те за тоа се исполнети — собрана е релативно солидна граѓа, а изградени се и солидни кадри. На потег се тие!“ (23).

Пажњу ћемо даље задржати на раду *Искусџва од работџаџа врз еден ономастички речник* (24–35). Ради се о *Речнику презимена код Македонаџа* (в. основне податке о њему на 2. страни овог приказа). Овде су изнети основни предуслови за рад на једном оваквом речнику. Добро познавање историје језика, дијалектологије (не само граматике једног дијалекта већ и апелативне лексике), добро познавање хипокористичке деривације, комплетног суфиксалног система једног језика, познавање језика у окружењу (меѓузечки контакти) као и страних језичких наноса током историје, познавање етнологије и сл. Потребни су добри дијалекатски речници, између осталог за етимолошко тумачење презимена, имајући у виду чињеницу да се у основи многих презимена налазе надимци, који опет своје порекло вуку из апелативне лексике (подвукла Р. Ж.). Стаматоски указује и на неопходност дијалекатских антропоономастикона, помоћу којих се (циљано, у месту где је одређено лично име забележено, провером на терену може доћи до различитих хипокористичких образовања у различитим крајевима) за утврђивање етимологије презимена која у основи имају хипокористик (истицање моје). Незаобилазни су и добри описни речници, етимолошки речници, топонимски речници, спискови и регистри насељених места не само на матичној територији већ и шире.

Ипак, услов свих услова је прикупљена солидна граѓа за конкретан ономастички речник (у овом случају Речник презимена)! На скептицизам О. Н. Трубачева, исказан у раду објављеном 1968. године, да у блиској будућности изради оваквог речника (имајући у виду прикупљену квалитетну и свеобухватну грађу) неће моћи да приступи ни руска ни инострана антропоономастичка наука, Т. Стаматоски каже да тада није поверовао у такву прогнозу, а ево и зашто: „Кај нас веќе беше во полни ек средувањето на материјалот што го донесуваше тогаш последниот попис на населението во Македонија (1961) со податоци за фреквенцијата и ареалите, на националноста на носителите на

одделно презиме, ексцерпцијата на граѓа од историски извори, собирањето на терен на прекарите на населението односно на хипокористиката на пофреквентни антропоними. Освен тоа, ние располагаваме со целосна картотека на микропонимијата на Македонија, со исписи од богатите турски пописни дефтери од XV–XVI век, од богатите манастирски поменици (кодики) од XVI–XIX век и др. Според тоа, ние веќе располагаваме во добра мера со инвентарот на презимињата на Македонците 'во современата состојба и со елементи на нивната историја'. Значи, основниот услов — поседување на солидна граѓа — веќе беше исполнет“ (26).

Следе занимљиви радови *Блаже Конески како ономастичар* (36–46) и *Најновиите ономастички проучувања на Блаже Конески* (47–54).

У првом раду је на конкретним примерима показан допринос Б. Конеског на пољу ономастике којом је тумачио многа питања историје македонског језика у својој истоименој књизи. О неговом доприносу ономастици доволно уверљиво говори већ споменута књига *Македонски местџа и имиња* написана последњих година неговне научне каријере.

У другом раду, пишући о најновијим ономастичким проучавањима Конеског, Стаматоски нас упознаје са још једном књигом *Свештоиџа на џеснаџа и легендаџа* из зенита негових лингвистичких проучавања из области ономастике. Тумачећи називе села, градова, планина и осталих топонима, Конески је у многим случајевима кориговао првобитна тумачења из ранијег периода занимања за ономастику. Овде се наглашавају две ствари: опрезност Конеског у тумачењима и остављање простора за неку нову могућност указујући притом на различите могућности именована која потпору имају у старим писаним изворима.

Други део књиге *На ономастички џеми* носи назив *Одделни сџудии* и чине га следећи радови: Од онимијата на нахијата Енице Вардар (според турски пописен дефтер од 1569 година) (57–67), Околу имињата на децата од Димитрија Миладинов (68–71), Од онимијата засведочена во Прличевата Автобиографија (72–81), Од онимијата на Охрид (според текстови од Шапкарев) (82–94), Студија за македонската антропонимија во чешко списание од почетокот на овој век (1903) (95–105), За Речникот на презимињата кај Македонците (106–117), Некои понеобични презимиња на Македонците (118–130), Кон етимологијата на некои презимиња на јужнословенски терен (131–139), Миграционите движења на Македонците одразени во нивните презимиња (140–149), Професијата одразена во македонската

онимија (150–168) и Од македонскиот антропонимски суфиксален систем (169–181).

У књизи су дата и два индекса: *Индекс на оними 182–197* и *Индекс на авџори* (198, 199).

Сваки од радова је на свој начин занимљив, а ми ћемо се укратко осврнути на рад *За Речникот на презимињата кај Македонциите*.

Први том Речника са 11.808 презимена изашао је из штампе 1994. г. на 768 стр. + XXIII стр. Увода. У време писања овога чланка (2001. г.), други том Речника је био на паузу и чекало се само његово штампање. Он има 12.135 јединица на 796 страна. У раду на Речнику су учествовали Марија Коробар-Белчева, Маринко Митков, Трајко Стаматоски који је редиговао оба тома, а у израду другог тома укључила се и Олга Иванова.

За свако презиме се најпре наводе ареали у којима је забележено и његова фреквенција, а потом се даје етимологија. „Сите имиња а особено прекарите заложени во презимињата се многу прецизно опишани“ (109). Од два понуђена примера ми ћемо узети један: „Презимето Фарев се толкува како изведено од личното име Фаре, а ова од турското име Фарук односно од арапското Фаруг, кое означува ’оној што го разликува доброто од лошото, остроумен’, па се приведува и литература“ (109).

За књигу *На ономастички теми* Трајка Стаматоског може се рећи да представља веома корисну ономастичку библиографску јединицу не само македонске већ и општесловенске ономастике. Њен научни аспект је неспоран, али нашу пажњу је посебно привукла њена богата информативност о достигнућима македонске ономастике. Јасно је да су овакви резултати постигнати благовременим одређењем значаја ове лингвистичке дисциплине (1966. г. формирано је Одељење за ономастику при ИМЈ са трочланим тимом чији је основни радни задатак била ономастика), савршеном организацијом прикупљања ономастичке грађе (још 1968. године била је формирана картотека микротопонимије са простора целе Македоније!), одмах потом заснивањем тимских и индивидуалних пројеката, оспособљавањем кадрова и др.).

Не умањујући ни у ком случају све досад постигнуто у области српске ономастике, ипак, остајемо без даха над оним што је дала македонска ономастика, упитани како убрзати корак, стићи и вратити се са пуним бележницама ономастичке грађе из последњег пункта Србије! Не часећи часа, попунити грађом малобројне празнине неких готово истражених регија, осмислити и покренути ономастичке пројекте (топонимске речнике, речнике презимена, антропонимске речнике, специјализоване хипокористичке речнике, ојконимске речнике, сту-

дије са теоријском интерпретацијом различитих ономастичких сегмената). Једно је извесно: ми имамо оспособљене и квалификоване стручњаке ономастичаре.

Ово је, можда, прикладан тренутак да се упути апел нашим уваженим учитељима и колегама да заједно са нама учине напор и помогну, да ономастика, сходно своме значају, поврати институционално место које јој припада у оквиру науке о српском језику.

Београд

Радмила Жугић

Geert Booij: **The Morphology of Dutch**, Oxford University Press, 2002, стр. 253.

Geert Booij, аутор нове морфологије холандског језика је један од водећих западноевропских теоретичара у области генеративне лингвистике и морфологије. Циљ његове монографије је да интернационалној читалачкој публици понуди један савремен опис морфологије холандског језика заснован на многобројним дескриптивним и теоријским студијама које су настале током последњих деценија. Ово је у ствари друга књига проф Бооија посвећена истој теми јер је још 1977. год. објавио монографију *Dutch Morphology. A Study of Word Formation in Generative Grammar* која је оставила видног трага на развој морфолошке теорије. За протекле три деценије теоријска морфологија, а посебно генеративна морфологија, доживела је знатан, готово драматичан напредак, а нова књига Бооија на један егземпларан начин сведочи како се та знања могу ефективно применити на емпиријском материјалу једнога језика. Бооиј истовремено настоји да покаже да детаљне анализе различитих проблема морфологије холандског језика могу знатно да допринесу актуелним теоријским расправама о различитим питањима морфолошке структуре, а посебно о статусу лексикона. Одличан увид у савремена теоријска кретања која аутор нормално поседује као дугогодишњи главни уредник утицајног часописа *Yearbook of Morphology* чине од ове књиге не само прегледан опис морфологије холандског језика него и малу енциклопедију теорија и метода генеративне морфологије, а добрим делом и лингвистичке теорије уопште.

Монографија се састроји из седам поглавља. У првом поглављу Бооиј износи опште теоријске и методолошке поставке о природи морфолошких правила, лексикона и продуктивности. Друга глава се бави глаголском, именичком и придевском флексијом у холандском језику, а трећа је посвећена деривацији у коју Бооиј укључује и кон-

верзију. У петој глави Боој испитује спојну област („интерфаце“) морфологије и фонологије, а у шестој спојну област морфологије и синтаксе. Закључна, седма глава сумира главне резултате претходних истраживања и указује на импликације које из њих произилазе за општу лингвистичку теорију, а посебно за схватање односа морфологије и других основних лингвистичких дисциплина. Циљ аутора да покаже да проучавање једног језика може да пружи емпиријску основу за једну општу карактеризацију структуре језичких система, овом је монографијом у приличној мери остварен.

Боој морфологију схвата као централну лингвистичку дисциплину јер она проучава структуру речи, а реч је она спојница која повезује фонологију, синтаксу и семантику. Морфологија према аутору има два основна задатка. Први је да дефинише појам „могућих сложених речи језика“, а други да опише облике речи у различитим синтаксичким конструкцијама. Морфологија, дакле, обухвата како творбу речи, тако и флективну промену облика речи. Боој се оштро супротставља цепању морфологије на флексију и деривацију јер инхерентна флексија, која не зависи од синтаксе, може да „храни“ деривацију.¹ Афиксација, слагање и конверзија су основне морфолошке операције које се односе само на лексичке категорије речи, а то су према Бооју само именице, глаголи, придеви и прилози.² Сложене речи чије се поједине компоненте не могу препознати Боој назива формално сложеним јер за њих, као и за остале сложене речи, могу да важе иста морфолошка или акценатска правила. Посебно је интересантно запажање аутора о подели суфикса на кохезионе и некохезионе, мада је донекле нејасно како се та разлика слаже са ставом о неслагласности морфолошких и прозодијских структура.

Морфологија се према аутору заснована речима јер изворни говорник „открива морфолошке процесе упоређујући речи које се си-

¹ У инхерентну флексију Боој убраја множину именица, поређење придева и глаголске партиципе. У српском језику се нпр. од компаратива придева граде глаголи *побољшати*, *погоршати*, *полејшати*, *породубљивати*, *одебљивати*, *смањити*, *повећати*, *удаљити*, итд.

² Плаг (1999) и Адамс (2001) у објекте морфолошких операција укључују и предлоге јер се у енглеском језику предлози јављају као компоненте сложеница (нпр. *playback* 'преслушавање снимка', *upkeep* 'одржавање', *inborn* 'урођен', *onlooker* 'посматрач', *outfall* 'отицање', *afterbirth* 'постељица', итд.). Разлика проистиче отуда што Боој овакве сложенице сматра сраслицама у којима су предлози изгубили своје лексичко значење. У оваквих сраслица не постоји кореспонденција форме и значења која је, по схватању Бооја, битна за продуктивна морфолошка правила. Чини се ипак да је немогуће сраслице генерално искључити као предмет морфолошког изучавања јер многе сраслице непрестано настају из паралелних синтаксичких структура.

стемски разликују по облику и значењу³. Полазна тачка у откривању морфолошких процеса је парадигматско поређење речи, а резултат је синтагматска операција додавања афикса на основу речи. Боој прихвата гледиште Agonoffa (1976) да се морфологија заснива на речима, али се не задовољава представљањем морфолошких правила помоћу правила преписивања (нпр. V+er → N), већ сматра да су за ту сврху погоднији обрасци — конструкције који имају посебно значење.³ Морфолошки модул садржи одређен број оваквих конструкција и то „један за сваки продуктиван морфолошки процес“ (п. 5).

У последњој, седмој глави Боој истиче неке опште закључке о структури граматике који проистичу из детаљне анализе холандске морфологије. Анализа многобројних примера показује да су парадигматски односи речи основа на којој се заснива морфолошка анализа побијајући тако теорије које морфологију схватају као синтаксу речи и морфема (Selkirk 1982, Lieber 1992). Посебан теоријски допринос је употреба појма 'конструктивног идиома' за представљање сложених творбених процеса. У таквом представљању лексикон постаје део граматике који спаја творбу речи и синтаксу јер упућује како се нове речи и изрази могу градити синтаксичким операцијама на потпуно одређен начин. Запажања Бооја у више наврата показују да не може бити тачна теорија Andersona (1992) према којој унутрашња структура речи није доступна морфолошким операцијама, а ни теорија Беарда (1995) која радикално одваја форму од значења. Значајни су такође аргументи аутора о улози инхерентне флексије у творби речи, о структури сложеница у холандском језику и улози фонолошких ограничења у творби речи. Јасан стил аутора који настоји да пажљиво дефинише кључне појмове чини да је ова монографија о морфологији холандског језика уједно и важан допринос анализи основних проблема савремене морфологије доступан ширем кругу читалаца. Књига садржи предметни регистар и регистар аутора и афикса, а писац овога приказа није запазио ниједну штампарску грешку.

ЛИТЕРАТУРА

- Adams, V. 2001. *Complex Words in English*, Pearson Education, Essex, England.
Anderson, SR. 1992. *A-morphous Morphology*, Cambridge University Press, London.

³ Овај појам конструкција је близак појму творбених модела који је уобичајен у славистичкој литератури (в. Барућ 1980, Ћорић 1882). Уводећи термин 'конструкција' Боој уноси у опис морфологије холандског језика елементе теорије когнитивне лингвистике коју је развила Голдберг (1995).

- Aronoff, R. 1976. *Word Formation in Generative Grammar*, MTT Press, Cambridge, MA.
- Barić, E. 1980. *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*, Zagreb.
- Beard, R. *Lexeme-Morpheme Based Morphology*, SUNY Press, Albany.
- Booij, G. 1977. *Dutch Morphology. A Study of Word Formation in Generative Grammar*, Foris, Dordrecht.
- Ćorić, B. 1982. *Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku*, Beograd.
- Goldberg, A. E. 1995. *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Lieber, R. 1992. *Deconstructiong Morphology*, Chicago University Press, Chicago.
- Plag, I. 2003. *Word Formation in English*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Selkirk, E. O. 1982. *The Syntax of Words*, MTT Press, MA.

Источно Сарајево

Сћанимир Ракић

III Международная научная конференция
НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ В ТЕКСТЕ И ЯЗЫКЕ
Минск, 7–9 апреля 2005 г.

У европској лингвистичкој традицији проучавања односа између језика и националних култура има непрекинуту развојну линију чији се уочљивији део може пратити од радова Хердера и потом Хумболта до садашњег времена. При томе су, природно, различите лингвистичке школе и правци давали проучавањима односа између језика и националне културе печат различитих теоријских оквира и методолошких поступака. У америчкој лингвистици од Боасових изразито културолошки оријентисаних проучавања језика америчких Индијанаца развојни лук водио је до Сапира и потом Ворфа, а затим до савремене америчке антрополошке лингвистике, која се, не напуштајући свој основни предмет, знатно приближила модерној когнитивистички оријентисаној лингвистици.

У европској славистици, после узлета Потебњине Харковске школе, последњих деценија XIX века, у којој је и поред ширине интересовања за различите манифестације језика магистралну линију чинило проучавање језика као израза националне културе, други развојни лук водио је до савремене словенске етнолингвистике, која није заступљена само једним током, и у оквиру које се најизразитије издвајају руска школа етнолингвистике, коју је засновао Н. И. Толстој, а чији се принципи креативно примењују и у Србији (в. прегледни чланак М. Илић у *ЗбМСС* 2002/62), пољска школа етнолингвистике (в. приказ Т. Петровић о речнику стереотипа и народних симбола у *ЗбМСС* 2000/58–59), као и руска вороњешка школа И. А. Стернина првенствено усмерена на проучавање комуникативног понашања у различитим културама (в. радове И. А. Стернина и Р. Драгићевић у *ЗбМСС* 2004/65–66), укључујући словенске културе (в. *Коммуникативное поведение славянских народов: русские, сербы, чехи, словаки, поляки.* —

Научные редакторы П. Пипер, И. А. Стернин. — Воронеж, 2004). Изнетом напоменом је, наравно, само у најопшტიјим цртама назначено богатство проблемске и методолошке разуђености проучавања словенских језика и култура у савременој лингвистици и славистици.

Трећи међународни научни скуп *Национална култура у њекстју и језику* убедљиво је показао, прво, јаку традицију белоруске славистике у области лингвокултуролошких проучавања језика; друго, привлачност тако усмерених истраживања за велики број данашњих слависта различитих поколења, и, треће, проблемску и методолошку разноврсност таквих истраживања као и неке њихове актуелне доминантне токове.

Међународна научна конференција *Национално-културна комјоненџа у њекстју и језику*, одржана 7–9. априла 2005. под покровитељством Међународне асоцијације професора руског језика и књижевности (МАПРЯЛ), трећи је скуп са истом оквирном тематиком, који се сваке пете године одржава у белоруском главном граду у организацији Белоруског државног лингвистичког универзитета, а у организацији са другим сродним институцијама (овога пута то су били Филолошки факултет Белоруског државног универзитета, Пољски институт из Минска и Белоруски републички фонд за фундаментална истраживања).

И на овогодишњој конференцији о национално-културној компоненти у тексту и језику, слично као на претходној, доста места с разлогом су заузела питања проучавања лексике, фразеологије, паремиологије, фолклора, лепе књижевности и глотодидактички оријентисане лингвокултурологије, као и поређења језика на конфронтативном, типолошком, ареалном и упоредно-историјском плану, али је овога пута доминирао когнитивистички приступ истраживаним појавама, у виду концептуалних анализа и моделирања концептосфера, анализа прототипа, семантичких категоризација и анализа различитих врста концептуалних метафора. Видно место имала је и анализа дискурса као и покушаји моделирања језичке слике света.

У раду конференције учествовало је 330 референата из 21 земље, пре свега из словенских земаља, али и других, нпр. из Немачке и Јужне Кореје, са Тајвана. Због великог броја учесника рад конференције одвијао се у пленуму и у десет секција, од којих су неке имале и до четири подсекције, због чега је сваки учесник могао имати непосредни увид само у сразмерно мањи део конференције. Увид у целину пружа програм конференције иако се, као што то обично бива, због изостанка неких референата он није могао остварити у потпуности него с неким измсенама, нпр. Н. В. Уфимцева није могла поднети пла-

нирани реферат јер је тога дана од председника Русије примала државно признање за недавно објављени асоцијативни речник словенских језика, Е. Коларова је замолила да се њен реферат уместо у пленарном делу изложи у оквиру „Стваралачке радионице Еве Коларове“, чему је удовољено, итд. Према томе, уз мале измене, које није било могуће све евидентирати, скуп је радио у форми пленарних седница, округлог стола „Концентосфере руског и белоруског језика: конфронтативна анализа“, стваралачке радионице Е. Коларове и десет секција.

Програм пленарних седница обухватао је реферате: А. А. Лукашанец, *Языковые аспекты презентации культурного пространства белорусов*; Л. В. Рычкова, *Влияние глобализации на языковое разнообразие*; Л. В. Миллер. Л. Н. Александровна, *Художественная картина мира русской литературы и ментальности*; С. М. Прохорова, О. А. Полетаева, *Отражение национально-культурного компонента в динамической картине мира*; В. А. Маслова, *Универсальное и индивидуальное в языковой картине мира*; Х. Вальтер, В. М. Мокиенко, *Сопоставительная фразеология и историческая фразеография*; Ю. Юркенас, *Ареальное исследование как метод изучения антропониимы*; Э. Колларова, *Художественная культура — эффективный феномен иноязычного образования*; В. Е. Чернявская, *Культурная маркированность как критерий текстуальности*; А. М. Горлатов, *Аспекты взаимодействия рекламной коммуникации с межкультурной коммуникацией*; М. Дангуоле, *Оценка лексических заимствований в аспекте культуры речи*; В. В. Иваницкий, *Культурные концепты*; П. В. Уфимцева, *Славянский ассоциативный словарь как инструмент исследования образа мира белорусов, болгар, русских и украинцев*; П. Пипер, *О контактоустанавливающих диалогах в русском языке в сопоставлении с сербским*, Б. Ю. Норман, *Концепт солнце в русском языке в сопоставлении с болгарским*.

Секције су имале следећу тематику и структуру:

I. *Национално-културна специфика текста*: подсекција 1 „Национално-културна компонента у различитим типовима текста“; подсекција 2 „Типологија и прагматика текста“; подсекција 3 „Национално-културна компонента у језику ’могућих светова““. II. *Национално-културна комјоненција у књижевном тексту*: подсекција 1 „Национално у структура књижевног текста“; подсекција 2 „Национално и ионационално у књижевном тексту“; подсекција 3 „Прагматика књижевног текста“; подсекција 4 „Проблеми реторике и текста“. III. *Језичка и концепцијална слика света*: подсекција 1 „Језичка слика све-

та“; подсекција 2 „Концептуална слика света“. IV. *Наивни модел света и његов одраз у фразеологији*: подсекција 1 „Национално-културна компонента у фразеологији“; подсекција 2 „Архетипске представе о свету и човеку и њихов одраз у фразеологији“. V. *Концепции, прототипи, стереотипи*: подсекција 1 „Национални Концепти, прототипи, стереотипи“; подсекција 2 „Концептуална метафора“. VI. *Национално-културна комјоненција у кодификованом језику*. VII. *Дијалекти као основа националног „духа“ језика*. VIII. *Властито име као посебан језички знак*. IX. *Национално-културна комјоненција с културолошког аспекта*: подсекција 1 „Језик и дијалог култура“. X. *Национално-културна комјоненција у методици наставе језика*: подсекција 1 „Настава језика у контексту дијалога међу културама“; подсекција 2 „Настава језика у дидактичком процесу“; подсекција 3 „Интерпретација књижевног текста и проблеми превођења у наставном процесу“; подсекција 4 „Национално-културна компонента у професионално оријентисаној настави језика“.

III међународна конференција *Национално-културна комјоненција у шекспиру и језику* остаће учесницима у сећању по доброј организацији и лепој радној атмосфери на том научном скупу. Увид сваког учесника у рад скупа био би још потпунији да није било поменуте уситњености скупа на 10 секција и 18 подсекција, што је вероватно било изнуђено сразмерно великим бројем учесника. Што је најважније, на скупу је изнето обиље интересантних идеја и чињеница, понуђени су радови и синтетичне, и прегледне, и аналитичке природе и вођена је жива дискусија, што је све допринело у целини веома добром општем утиску о III међународној конференцији *Национално-културна комјоненција у шекспиру и језику* одржаној на Белоруском државном лингвистичком универзитету.

Београд

Предраг Пијер

2005.

МР НИКОЛА РОДИЋ
(1940–2003)

Седмог фебруара 2003. године, после краће тешке болести, упокојио се мр Никола Родић. Завршио се животни пут познатог научног радника, филолога и дугогодишњег сарадника Старословенског одсека Института за српски језик САНУ.

Никола Родић је рођен 1. децембра 1940. године у Јањеву на Косову, као најстарији брат деветоро браће и сестара. Основну школу је завршио у родном месту, класичну гимназију у Пазину. Године 1959. уписао је српскохрватски језик и књижевност у Приштини, а постдипломске студије је 1967. године завршио на Филолошком факултету у Београду. Одбранио је магистарски рад под насловом „Облици променљивих речи у Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића“ и стекао степен магистра филолошких наука. На Филозофском факултету у Београду шест семестара је студирао и класичне науке, што му је много значило у каснијем научноистраживачком раду. Од великог значаја за његов будући рад и његово стасање као научника била је чињеница да је међу своје учитеље убрајао угледне професоре и стручњаке, као што су били Милан Будимир и Миливоје Павловић, са којима је и сарађивао и којих се увек са поштовањем и захвалношћу сећао.

Између 1969. и 1973. године Никола Родић ради као асистент и предавач на Вишој педагошкој школи у Београду, где самостално држи курс историје српског језика. Од 1970. године био је спољњи, а од 1972. до седмог фебруара 2003. године и стални сарадник Одсека за старословенски језик Института за српскохрватски језик (који је у међувремену преименован у Институт за српски језик САНУ) у Београду. У два маха (1978–1982. и 1987–1991) био је предавач српског језика на париској Сорбони, што је значајно обогатило његово наставничко и научнистраживачко искуство. Исто искуство се још више проширило на студијским боравцима у Прагу, Кракову, Москви, Ле-

њинграду, Хелсинкију и Софији. Неочекивани крај животног пута затекао га је на месту руководиоца Пројекта „Обрада старих српских споменика и израда Речника црквенословенског језика српске редакције и Српскословенског јеванђељског речника“. Сахрањен је у присуству уже родбине у Цавтату, где су последњих година живели његови остарели родитељи, којима је увек остао привржен и одан.

Научно стваралаштво Николе Родића у областима србистике, ономастике и старословенистике засновано је на релевантним лингвистичким подацима и на сигурном материјалу. Имао је способност да тачно уочи (понекад и ситније) језичке проблеме, да их решава и да их уклапа у шире системе којима и припадају. Као образовани славица и добро обавештени класични филолог могао се посветити многим и различитим језичким, најчешће ономастичким, узајамностима на нашим просторима, једнако се користећи синхроним и дијахроним приступом. Његова закључивања поводом појединих тема су поуздана и јасна. У том смислу се бавио и питањима грецизама, романизама и арабизама у српском језику.

У научним остварењима Николе Родића нарочито важно место заузимају језичка и текстолошка проучавања старог српског писаног наслеђа. И као индивидуални истраживач и као сарадник Старословенског одсека Института за српски језик САНУ деценијама је испитивао средњовековне српскословенске, пре свега, јеванђељске текстове од краја XII до краја XV века. У коауторству са Горданом Јовановић дао је велики допринос новијој филолошкој науци приређивањем критичког издања Мирослављева јеванђеља, упоређујући га са још шест старијих српскословенских јеванђељских текстова. Тиме су показани основни правци развоја раних српскословенских јеванђељских текстова, и, истовремено, створена је солидна основа за даља истраживања тих и других, а нарочито црквенословенских јеванђељских текстова. Други значајан допринос сазнањима о старој културној баштини представља фототипско и рашчитано издање Сврљишких одломака јеванђеља из XIII века и њихова прецизна обрада по правилима описа средњовековних рукописа. Значачки приступ појединим елементима описа, познавање одговарајуће литературе, поређења са другим јеванђељским споменицима, као и јасни и поуздани закључци у вези са неким питањима ране српске писмености спадају међу одлике овог издања.

Поред проучавања старе писане речи, и у вези са њом, вишедеценијски рад сарадника Старословенског одсека био је усмерен на израду речника српскословенских споменика. Никола Родић, као један од првих сталних сарадника Одсека, пошто је прошао све фазе речничког рада од ексерпције до редиговања грађе, последњих годи-

на се интензивно посветио изради Речника српскословенских јеванђеља. Иако је у последње време у Одсеку остало веома мало сарадника, он је, такорећи, даноноћним упорним радом настојао да се појави прва свеска Речника. Методе речничког рада, чије је основе покојни Митар Пешикан разрадио, Никола Родић је усавршио током даљег стварања речника. Пред научном јавношћу је, не једном, доказивао ваљаност концепције и потребу за израдом Речника. Није дочекао да заврши свој рад...

Библиографија Николе Родића садржи преко сто јединица, објављених у домаћим и страним издањима. Резултате свог стваралачког рада саопштавао је и у рефератима на низу научних скупова.

Никола Родић, иако је пролазио и кроз тешка животна искушења, увек је смогао духовне снаге да их преброди. Остаје нам у сећању као неко ко је стално настојао да се правично односи према својим колегама и људима средине у којој је живео и стварао и одговорно приступао послу који је радио.

Београд

Димитрије Стефановић

БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ
(1. II 1940 — 4. V 2005)

Подмукла и тешка болест поново је погодила српску науку о језику односећи нам ненадано и прерано Бранислава Брборића, угледног социолингвисту, признатог културног и јавног радника. Рођен је у Пустипусима (Љубиње) у Херцеговини, а као дете 1947. године прелази у свој други завичај, у Пожаревац, где ће одрасти и завршити основну и средњу школу (1947–1955). Студирао је англистику на Филолошком факултету у Београду и дипломирао у јануару 1965. године. Након служења војног рока у Билећи, Београду, Суботици и на Копаонику (1965–1966) у времену 1966–1970. Брборић ради у туристичкој агенцији „Путник“, а од 1970. до 1979. у двама војним библиотекама, централној и високовојношколској. Време од 1979. до 1986. Брборић ће провести на раду у ЦК Савеза комуниста Србије најпре (1979–1982) као самостални саветник у Служби информисања а, затим као секретар Комисије за информисање (1982–1986). Он потом прелази на рад у орган(е) управе надлежне за културу: Комитет за културу (1986–1989), Секретаријат за културу (1989–1991), Министарство културе (1991–2005). У последњих петнаест година рада обављао је дужност заменика (1986–1991), помоћника (1991–1994) и саветника министра културе (1994–2005). Постдипломске студије из области „библиотекарства, документације и информационих знаности“ међуфакултетске и интердисциплинарне, каквих тада није било у Београду, Брборић је ванредно похађао у Загребу. Магистрирао је 2. марта 1981. године одбравивши тезу *Усђавна љроблематђшка сђандардне новостђокавшђине и информатђјске љредностђи неких друкчђјих рђешења*.

Животни пут је Браниславу Брборићу омогућио упознавање са многим крајевима тадашње заједничке југословенске државе, специфичност радних места рано му је омогућила увид у наше све лабавије

„јединство“, а на крају и „заједништво“, на нивоу државе и језика, двеју нераздвојних категорија. Радне обавезе, нарочито последњих петнаестак година, нису доносиле значајнију материјалну надокнаду, али јесу, према Брборићевом признању, „богато животно и интелектуално искуство, те познанство и сарадњу с националном елитом у политици, науци и култури“. Више чинилаца ће допринети Брборићевом „одмицању“ од германистике и англистике и „примицању“ сербокроатистици, односно србистици. У низу опредељујућих фактора таквога преусмерења посебно место припада познанству са професором Павлом Ивићем у пролеће 1972. године, када је великан светске и српске лингвистике имао озбиљних проблема са властима због књиге *Српски народ и његов језик*. То познанство прерашће у трајно пријатељство, које ће „одиграти велику улогу“ у Бранковом „опредељењу за српско-хрватску социolingвистику и стандардологију“. Изнете чињенице на свој начин објашњавају како је један англиста временом стао у ред водећих српских социolingвиста.

У српску социolingвистику и нормативистику Бранислав Брборић је ушао на велика врата и оставио дубок траг у струци којом се бавио пуне три и по деценије. Објавио је преко двеста радова, међу којима има и прилога антологијске вредности. Већи део његових радова обједињен је, углавном хронолошким редом, у два обимна књигама, штампаним пред крај ауторовог живота: *О језичком расколу (Социolingвистички огледи I)*, Београд — Нови Сад (ЦПЛ — Прометеј), 2000, стр. 474; *С језика на језик (Социolingвистички огледи II)*, Београд — Нови Сад (ЦПЛ — Прометеј), 2001, стр. 384. Брборићеви текстови сведоче о опрезном и одмереном, али до бриткости речитом ствараоцу. Он се са многима спорио у пословично осетљивој материји увек врућих језичких тема, али никада, ни у бурним временима, није чинио било какве уступке струци, ни по коју цену није жртвовао научну аргументацију. Браниславу Брборићу је, као мало коме у србистици, до бола јасна историја наших социolingвистичких прилика. Његови радови казују како је он, као и цела једна генерација, прошао еру многоструких заблуда епохе „заједништва“ и како је, најзад, стао у неуморног, успешног и веома плодног борца на пословима неговања и дорађивања јединственог српског стандардног језика у оквиру јединственог српског културног простора. Прилози Бранислава Брборића веома пластично подастиру одговор на питање како је *српски језик* својевремено постао *хрвајски или српски, српскохрвајски* односно *хрвајскосрпски*, да би крај XX столећа дочекала „три језика“: *српски, хрвајски и бошњачки*. Брборић је веома духовито, али крајње прецизно и успешно као нико пре њега, разрадио однос између дија-

леката, градских говора и стандардног језика, представљајући цели проблем у облику језичке троспратнице. Само на трећем спрату је стандардни језик, надзавичајна категорија, практично вештачки идиом који се мора континуирано уређивати организованом бригом струке: појединаца, али првенствено — институција.

Бранислав Брборић је увек умео да разлучи последице стогодишњег баштињења заједничког, у основи српског језика на које Срби нису могли значајније утицати, догађаје који су се одвијали независно од наших жеља и умења, од појединости које су плод наше недораслости деликатном тренутку, од летаргије и учмалости, у ситуацијама у којима их није смело бити. Ако Срби и нису криви што су се Хрвати тако успешно послужили њиховим типом књижевног језика, све у служби својих националних циљева, криви су, по Брборићу, „што нису схватили да ни свој властити стандарднојезички проблем нису ваљано решили“. Свест о разорној моћи последица дугог „богатства у разликама“ увукла је у Брборићеву душу болну зебњу због располућености српског језичког стандарда, због међусрпске језичке бране на Дрини. Болела га је истина да се историја тако сурово поиграла и са културном историјом српског народа, јер је подвиг тршићког самоука практично сведен на више буквара за потребе једног народа. Бранко је припадао језгру оних посленика из струке који у постојећој двоазбучности (латиничко-ћириличкој), двоизговорности односно двоисписности (екавско-јекавској) не виде стандарднојезичку нити, пак, неку другу цивилизацијску предност. Брборић је био несрећан због чињенице да Србе у трећи миленијум уводи „језик са маном“, али се клонио илузије о могућем поправљању прошлости и евентуалном враћању точка историје, али, срећом, и жмурења „пред новим стварностима“.

Бранислава Брборића колеге из струке памте као дисциплиновану личност са истанчаним осећајем за ред и поредак. Он је често и говорио о незаменљивим предностима које доноси добро организована заједница, срећена и уређена држава. Отуда је и најзаслужнији за договор српских лингвиста о оснивању свеакадемијског и свеуниверзитетског научног тела, кадрог да преузме колективну бригу о систематском нормирању српског стандардног језика, свеобухватно и у појединостима. Животне и радне околности Бранка су деценијама сучелавале са чињеницом да иза важних националних пројеката, а у области културе и нема важније карике од сопственог језика, мора стајати ауторитет државе и њених научних институција. Тако је крајем 1997. године дошло до оснивања Одбора за стандардизацију српског језика, који у пленарном саставу и девет комисија окупља осамдесетак

стручњака, специјалиста за све области стандардног језика, окупља реномиране појединце ангажоване у одговарајућим институцијама од Ниша до Бање Луке и Загреба и од Подгорине до Новог Сада. У овоме многољудном научном телу, замишљеном да буде трајна институција, Бранислав Брборић је од самог почетка имао статус носећег стуба. То му је, између осталог, обезбеђивао код нас све дефицитарнији смисао за сагледавање целине, којој се даје безрезервна предност над личним, парцијалним. Тој позицији у Одбору водила га је и вероватно предиспонирана способност да друге анимира на прегалаштво, да окупља људе на важном послу. Његову упорност, снагу аргумената у таквим ситуацијама штедро је подупирало сазнање да Бранко непогрешиво разликује национално и опште од појединачног и да је увек спреман на жртвовање за то опште на уштрб личног komodитета, у његовом случају — на штету крхког и слабог здравља. За солидне резултате постигнуте у досадашњема раду Одбора несумњиво је најзаслужнији његов секретар Бранислав Брборић.

Српска наука о језику последњих година трпи од ненадокнадивих губитака. Одлазили су један за другим стожери националних научних подухвата, све Бранкови узори, учитељи, сабеседници и пријатељи: Митар Пешикан, Павле Ивић, Светозар Стијовић. За њима прерано пође и Бранко, чији нас одлазак напаја зебњом за даљи рад, за судбину Одбора за стандардизацију српског језика, тела које нам је толико недостајало и које је свој почетак обележило лепим резултатима. Бранислав Брборић је у српској науци о језику, пре свега у српској социолингвистици, оставио дубок траг, а струку, па и нацију, посебно је задужио неуморним, нашем менталитету непримереним радом у свеакадемијском и свеуниверзитетском научном телу задуженом за свестрану бригу о српском стандардном језику. То му никада не смемо заборавити.

Београд

Слободан Реметић

ВЛАДИМИР НИКОЛАЈЕВИЧ ТОПОРОВ
(1928–2005)

Почетком децембра 2005. године у Москви је у 78. години умро Владимир Николајевич Топоров, један од најистакнутијих представника плејаде руских филолога, чија су знања и научна интересовања била енциклопедијских размера. У круговима наших слависта добро је познато име Владимира Топорова и сасвим је сувишно објашњавати о каквом је губитку реч. О гигантском раду овога научника у области историјске лингвистике, културне историје, нарочито историје руске књижевности, као и митологије, философије и религијске мисли, једном речју, свега онога што се обично назива «светском културом», могли би да се организују научни скупови, а овом ће приликом бити речи само о неким основним чињеницама.

Владимир Топоров се родио 5. јула 1928. године у Москви. Завршио је филолошки факултет МГУ. Један је од оснивача московско-тартуске семиотичке школе, „последње велике школе рускога хуманитарног знања, која има светски значај“ (како је у свом некрологу В. Н. Топорову истакао Г. Ревзин). Радио је у Институту славистике (и балканистике) Руске академије наука, а 1990. године изабран је за члана Руске академије наука. Његов велики допринос при изради двотомне енциклопедије „Митови народа света“ (заједно с другим великим руским енциклопедистом, Вјачеславом Ивановим, написао је читав корпус кључних митолошких одредница) исте године је награђен Државном наградом Совјетског Савеза (коју је он, међутим, одбио да прими у знак протеста против неодговарајућих мера совјетских власти у тада политички ускомешаном Прибалтику). Године 1998. постао је први добитник награде Александар Солжењицин, коју му је уручио лично сам писац, а потом 2004. године и награде која носи име Андреја Белог. Био је такође изабран у чланство Европске академије наука (Academia Europaea), Семиотичког друштва САД, затим

Међународног семиотичког друштва (International Semiotic Society), International Language Origin Society, као и International Philosophic Peirce Society. Био је почасни члан Литавске академије наука, почасни доктор Универзитета у Виљнусу и члан редакција неколико познатих научних часописа: „Вопросы языкознания“, „Этимология“, „Linguistica Baltica“, „International Journal of Poetics“, „Kodikas“, „Proverbium“, „Arbor Mundi“.

На вест о смрти В. Н. Топорова појавио се у руској научној јавности знатан број некролога и осврта на његово научно дело од стране добрих познавалаца научних области којима се он бавио. Тако се у одзиву Катедре за руску књижевност Тартуског универзитета истиче како је тешко и замислити а камо ли описати размере Топоровљеве научне делатности, почев од разноврсних сфера његовог научног интересовања, језика које је познавао и које је проучавао, па до великог броја објављених књига, да се и не помињу текстови у зборницима и часописима. Његов научни стил — текст богат материјалом и оригиналним тумачењима која су увек означавала отварање нових видика, а готово никада категоричко решавање одређеног питања — представља у многим областима већ класично научно наслеђе, које будућим стручњацима нуди обиље материјала и велики број идеја за постепено осмишљавање и даље разрађивање.

Како је овим поводом истакао М. Мејлах, Владимир Топоров је сам остваривао пројекте, за које би био потребан цео један институт. Међу такве пројекте спадају следећи његови незавршени томови: 1) „Етимолошки речник пруског језика“, од којег су досад објављена 4 тома; 2) монументална студија „Из историје руске књижевности“ (писана заједно с М. Н. Муравјовим), од које су досад објављена 2 тома (то је иначе тема коју је Топоров даље разрађивао у два такође обимним студијама посвећеним месту и улози Петербурга у историји руске књижевности: „Из историје петербуршког аполинизма“ и „Петербуршки текст руске књижевности“); 3) као и такође незавршена „Истраживања из области етимологије и семантике“ (на материјалу индоевропских језика), чији је први том уједно и последње објављено Топоровљево дело. Посебно место међу овим радовима заузима његова двотомна књига „Светост и светитељи у руској духовној култури“, која проучава место и улогу ових феномена у историји руске културе од Кијевске Русије до времена преподобнога Сергија Радоњешког. Ова фундаментална студија, већ је, по речима В. В. Ванчугова, постала „настољная книга“ за све оне који се баве руском хагиографијом. Настављајући дело Георгија Федотова, великог представника руског философског препорода, како је овога познатог историчара и филосо-

фа окарактерисао сам Топоров, његова књига у суштини представља други успешан покушај да се на одговарајућем високом академском нивоу сачини „концептуална историја“ руске светости. Озбиљност и бескрајна дубина теме руске светости, опширност литературе о њој, коначно, сопствена енциклопедичност и педантност аутора, подстакнута жељом да се не пропусти ништа битно, неизбежно су, по речима А. Смирнова, довеле до тога да основни корпус рада, који је и без тога био засићен одломцима из житија, цитатима из дела различитих црквених и световних ауторитета, као и ауторским рефлексцијама — обрaste сугестивним допунама, стотинама напомена и опсежним списковима литературе. Да прерасте у досад невиђени рад од 1800 страница у којима је аутор у своме ненаметљивом стилу више пута истакао како читаоцима саопштава само најосновније чињенице, свестан неисцрпног карактера саме теме.

Данас је, како каже Григориј Ревзин, чак тешко и замислити оно фантастично осећање заноса које су 70-их година производили његови текстови. Осим нових сазнања, из њих се могло научити и начину размишљања као и научној етици, али пре свега уживати у особеном научном стилу, који је у научним чињеницама готово увек успевао да разоткрије и неке друге, поетско-философске садржаје, захваљујући којима се могло заћи у један други свет и данашњу етнолингвистичку слику на источноевропском и балканском простору сагледати у новом светлу — оживети векове. Етнолингвистички текстови Владимира Топорова оставили су управо такав утисак на потписника ових редова када је још као студент у њима откривао нове хоризонте у тако неисцрпној и надањујућој области каква је језичка историја. Неколико Топоровљевих радова из ове области је преведено и код нас. На првом месту то је општа слика словенског пантеона под називом „Богови старих Словена“ која представља уводни текст у српском издању енциклопедијског речника *Словенска митологија* (у редакцији Светлане М. Толстој и Љубинка Раденковића, Београд 2001). Ту треба додати и два такође значајна рада: реконструкција назива и обредног значења бадњака „Πύθων, *Ahi Vidhnyā*, *БаЏдњак*“ (Дело XXVI, 11–12, Београд 1980, у преводу Љ. Раденковића), као и један репрезентативан пример семиотичке анализе: „О једној врсти симболичких текстова: читање крста“ (*Расковник* IX/31, 1982, у преводу Љ. Раденковића и Радмиле Мечанин) — реконструкција овог архетипског појма који својим значењима сеже и у дубину и у ширину, а чију је вишеслојну симболику В. Н. Топоров коначно заокружио у својој монументалној студији о улози овога прворазредног хришћанског феномена у историји руске духовности.

Библиографија В. Н. Топорова садржи преко 1500 радова. Међу њима су најважније следећа дела:

1. Локатив в славянских языках. Москва, АН СССР, 1961. 379 стр.
2. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. Москва, АН СССР, 1962. 270 стр. (Написано заједно с О. Н. Трубочовим).
3. Славянские языковые моделирующие семиотические системы: Древний период. Москва: Наука, 1965. 246 стр. (Заједно с В. В. Ивановим).
4. Исследования в области славянских древностей: Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. Москва: Наука, 1974. 342 стр. (Заједно с В. В. Ивановим).
5. Комментарий «К буддологическим исследованиям Ф. И. Щербатского» (и ред. переводов). Ф. И. Щербатский. *Избранные труды по буддизму*. Москва: Наука, 1988, стр. 263–419.
6. Прусский язык, т. 1–4, 1975–1990.
7. Пушкин и Голдсмит в контексте русской Goldsmithian'ы: (к постановке вопроса), *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderb. 29, Wien 1992. 222 p.
8. Трудничество во Христе (творческое собирание души и духовное трезвение). 1. *Russian literature*, XXXIII: Special issue. Amsterdam, 1993. 160 p.
9. Эней — человек судьбы: (к «средиземноморской» персонологии). Москва: Радикс, 1993. Ч. 1. 195 стр.
10. О мифопоэтическом пространстве: Избранные статьи. Pisa: ECIG, 1994. 316 p.
11. «Бедная Лиза» Карамзина: Опыт прочтения: К двухсотлетию со дня выхода в свет. Москва: РГГУ, 1995. 511 стр.
12. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. Москва: «Прогресс-Культура», 1995. 624 стр.
13. Святость и святые в русской духовной культуре. Москва: «Языки русской культуры», 1995–1998. Том 1: Первый век христианства на Руси. 875 стр. Том 2: Три века христианства на Руси (XII–XIV вв.): Память о Преподобном Сергии: И. Шмелев — «Богомолье». 470 стр.
14. Древнеиндийская драма Шудраки «Глиняная повозка»: Приглашение к медленному чтению. Москва: Наука: ОГИ, 1998. 412 стр.

15. Предыстория литературы у славян: Опыт реконструкции: Введение к курсу истории славянских литератур. Москва: РГГУ, 1998. 319 стр.
16. Странный Тургенев: Четыре главы. Москва: 1998. 188 стр. (Чтения по истории и теории культуры / РГГУ; Вып. 20.)
17. Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai. Vilnius: Aidai, 2000. 365 p. [Исследования в области балтийской мифологии и ритуала. Избранное]
18. Miasto i mit (wybrał, przełożył i wstępem opatrzył Bogusław Żytko), Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria, 2000. 350 s.
19. Из истории русской литературы. Т. 2: Русская литература второй половины XVIII века: исследования, материалы, публикации. М. Н. Муравьев: Введение в творческое наследие. Москва: «Языки русской культуры», 2001–2003. Кн. 1. 912 стр.; Кн. 2. 928 стр.
20. Начало литовской письменности. Мартинас Мажвидас в контексте времени (К 450-летию со дня выхода в свет первой литовской книги). Москва: Baltos lankos / Дом Юргиса Балтрушайтиса, 2001. 117 стр.
21. Przestrzeń i rzecz (tłum. Bogusław Żytko). Kraków: Tow. Autorów i Wydaw. Prac Nauk. „Universitas“, 2003.
22. Петербургский текст русской литературы. СПб.: Искусство — СПб, 2003. 616 стр.
23. Из истории петербургского аполлинизма: его золотые дни и его крушение. — ОГИ, 2004. 264 стр.
24. Исследования по этимологии и семантике. В 3-х тт. Теория и некоторые частные ее приложения. Т.1 — Москва: «Языки славянской культуры», 2004. 816 стр.

Београд

Вања Сїјанишић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 2003. годину¹

расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике
која су изашла у Србији и Црној Гори, Републици Српској и Македонији

Библиографију уредила и грађу из Србије и Републике Српске прикупила
Ана Голубовић

грађу из Црне Горе прикупиле *Соња Ненезић* и *Миодарка Тејавчевић*
грађу из Македоније прикупила *Радмила Баскић*

Списак обрађених часописа

АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд; YU ISSN 0522–8468
АП	Археографски прилози, Београд; YU ISSN 0351–2819, http://www.nbs.bg.ac.yu/publications Balcanica, Београд; YU ISSN 0350–7653
БВ	Баштина, Приштина–Лепосавић; YU ISSN 0353–9008
ВаО	Библиографски вјесник, Цетиње; YU ISSN 0409–3739
ВасО	Васпитање и образовање, Подгорица; YU ISSN 0350–5065
ГЗФФ	Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје; ISSN 1409–8571
Глас	Глас САНУ : Одјељење језика и књижевности, Београд; YU ISSN 0351–7365 Гласник ЦАНУ : Одјељење умјетности, Подгорица; YU ISSN 0350–5480
ГСЈКњ	Годишњак за српски језик и књижевност, Ниш; ISSN 1451–5415 наставак ЗФФН
ГФФН	Годишњак Филозофског факултета у Никшићу; YU ISSN 0354–9992
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду; YU ISSN 0374–0730 Даница, Београд ISSN 0354–4974 Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области, Сврљиг; YU ISSN 0354–7485
ЖЈ	Живи језици; YU ISSN 0514–7743
ЗБСЈКУ	Зборник српског језика, књижевности и умјетности, Бања Лука; ISSN 1451–2963
ЗБМСКС	Зборник Матице српске за класичне студије, Нови Сад; YU ISSN 1450–6998
ЗБМСКЈ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад; YU ISSN 0543–1220
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад; YU ISSN 0352–5007
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад; YU ISSN 0352–5724

¹ Библиографске јединице из ранијих година су означене са *.

ЗбФФН	Зборник радова Филозофског факултета у Нишу; YU ISSN 0350-2414 наставља се као ГСЈКЉ
ЗбФФП	Зборник радова Филолошког факултета у Приштини
ЗбФФБ	Зборник Филозофског факултета у Београду; YU ISSN 0350-848X
ЈВП	Јазикот во практиката, Скопје; ISSN 1409-5378
ЈД	Језик данас, Нови Сад; YU ISSN 0354-9720
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд; YU ISSN 0350-185X
КњЈ	Књижевност и језик, Београд; YU ISSN 0454-0689
Ковчежић	Ковчежић, прилози и граѓа о Доситеју и Вуку, Београд
Кодови	Кодови словенских култура, Београд; YU ISSN 0354-964X
Крајина	Крајина : часопис за књижевност и културу, Бања Лука
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад; YU ISSN 0025-5939
ЛА	Лингвистичке актуелности, Београд; YU ISSN 1450-9083
LA	Lingvističke aktuelnosti, www.public.asu.edu/~dsipka/la.htm
ЛЗБ	Литературен збор; ISSN 0024-4791
Мак	Македонистика, Скопје; ISSN 0350-8102
МЈ	Македонски јазик; ISSN 0025-1089
НССУВД	Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд; YU ISSN 0351-9066
НЈ	Наш језик, Београд; ISSN 0027-8084
ОП	Ономатолошки прилози, Београд; YU ISSN 0351-9171 Преводилац, Београд; YU ISSN 0351-8892
ПКЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд; YU ISSN 0350-6673
ПрилМАНУ	Прилози — Македонска академија на науките и уметностите. Оделение за лингвистика и литературна наука; ISSN 0350-1914
ППЈ	Прилози проучавању језика, Нови Сад; YU ISSN 0555-1137
ПР	Просветни рад, Подгорица; YU ISSN 0033-1686
Радови	Радови : часопис за хуманистичке и друштвене науке = Works : Magazin for Humanist and Social Studies, Бања Лука; ISSN 1512-505X
РФФ	Радови Филозофског факултета, Пале Расковник : часопис за књижевност и културу, Београд; YU ISSN 0486-0187
Ријеч	Ријеч — часопис за науку о језику и књижевности, Никшић; YU ISSN 0354-6039 Славистика, Београд; YU ISSN 1450-5061
СЈ	Српски језик, Београд; YU ISSN 0354-9259
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд; YU ISSN 0350-1906 Стил, Београд; ISSN 1451-3145
СС	Славистички студии, Скопје; ISSN 0352-3055
FU	Facta universitatis, Ниш; YU ISSN 0354-4702, http://facta.junis.ni.ac.yu/facta/lal
ФП	Филолошки преглед, Београд; YU ISSN 0015-1807

Обрађени зборници радова

XXIX научна конференција на XXXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : Охрид, 19-20 август 2002. — Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2003. — 807.

ДВЕ американски граматика на современиот македонски стандарден јазик од Хорас Г. Ланг и Виктор Фридман / ред. Људмил Спасов. — Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2003. — 263.

ДЕЛОТО на Блаже Конески : остварувања и перспективи : Меѓународен научен собир по повод 80-годишната од раѓањето на Блаже Конески* / ур. одбор Милан Гурчинов, Зузана Тополињска, Олга Иванова. — Скопје : Македонската академија на науките и уметностите, 2002. — 453.

ЈЕДИНСТВО наука данас : интердисциплинарни приступ сазнању : зборник радова са научног скупа : Бања Лука, 6–8. новембра 2003 / главни уредник Драго Бранковић. — Бања Лука : Филозофски факултет, 2003. — 451. — (Научни скупови ; 4 ; 1)

ЈЕЗИК, друштво, saznanje : profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata / urednici Duška Klikovac, Katarina Rasulić. — Beograd : Filološki fakultet, 2003. — 300. | Уп. 17

ЛИНГВИСТИЧКИ скуп „Бошковићеви дани“ (5 ; 2002 ; Подгорица)

Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ : радови са научног скупа, Подгорица, 10. и 11. октобра 2002. године / редакциони одбор Бранислав Остојић... — Подгорица : ЦАНУ, 2003. — 371. — (Научни скупови / ЦАНУ ; 61. Одјелење умјетности ; 22)

НОРМА и речник : зборник на трудови од Соборот одржан на 13–14 март 2002* / ред. одбор Снежана Велковска, Лидија Ѓоргиевска–Тантуровска, Симона Груевска–Маџорска. — Скопје : ИМЈ, 2002. — 114. — (Јазикот наш денешен ; 9)

ПРЕДАВАЊА на XXXIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : Охрид, 5–25 август 2000 година* / ур. Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2001. — 247.

ПРЕДАВАЊА на XXXIV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : Охрид, 6–24 август 2001 година* / ур. Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2002. — 228.

ПРЕДАВАЊА на XXXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : Охрид, 5–23 август 2002 година / ур. Максим Каранфиловски. — Скопје : Универзитет „Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2003. — 319.

РЕФЕРАТИ на македонските слависти за XIII меѓународен конгрес во Љубљана, 2003 година / ур. одбор Милан Ѓурчинов... // ПрилМАНУ. — XXVII, 1–2 (2003). — 1–300.

I. Општи теоријско-методолошки проблеми и историја лингвистике

1. АЈДУКОВИЋ, Јован

Контактема : основна јединица лингвистичке контактологије / Јован Ајдуковић // Славистика. — 7 (2003), 74–84. | Резюме

2. АЈДУКОВИЋ, Јован

О појму *контактостилема* / Јован Ајдуковић // Стил. — 2 (2003), 331–337. | Summary

3. АНТОВИЋ, Михаило

The Position of Semantics within Contemporary Cognitive Science / Mihailo Antović // FU. — 2, 10 (2003).

4. БАЖЕНОВА, Елена

Стилистичко–речева организација научног текста / Елена А. Баженова // Стил. — 2 (2003), 129–141. | Summary

5. БОГОСАВЉЕВИЋ, Срђан

Деметријева анализа типова стила и стилских деформација / Срђан Богосављевић // Стил. — 2 (2003), 63–83. | Summary

6. БУГАРСКИ, Ранко

Žargon : lingvistička studija / Ranko Bugarski. — Beograd : Biblioteka XX vek : Krug, 2003. — 180. — (Biblioteka XX vek ; 137)

7. БУГАРСКИ, Ранко

Jezik i lingvistika / Ranko Bugarski. — 2. izd. — Beograd : Čigoja štampa : XX vek, 2003. — 301. — (Sabrana dela / Ranko Bugarski ; 2)

8. БУГАРСКИ, Ранко

Jezici / Ranko Bugarski. — 2. izd. — Beograd : Čigoja štampa : XX vek, 2003. — 143. — (Sabrana dela / Ranko Bugarski ; 9)

9. БУГАРСКИ, Ранко

Uvod u opštu lingvistiku / Ranko Bugarski. — 2. izd. — Beograd : Čigoja štampa : XX vek, 2003. — 269. — (Sabrana dela / Ranko Bugarski ; 6)

10. БУГАРСКИ, Ранко

Čovek i njegov jezik : Der. Mensch und seine Sprache(n) / Oswald Panagl, Hans Goebel, Emil Brix. — Wien ; Köln ; Weimar : Böhlau, 2001. — 285. / Ranko Bugarski // ЗБМСФЛ. — 46, 2 (2003), 245–247.

Приказ

— ВУКОМАНОВИЋ, Славко²

О изабраним делима и језичком учењу Александра Белића / Славко Вукомановић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 73–89. ; 4, 325–339. | Уп. 883

11. ВУЧКОВИЋ, Петар

O referencijalnom značenju / Petar Vučković // Jezik, društvo, saznanje... — 119–133. | Summary

12. ВУЧО, Јулијана

Ogledi iz lingvistike / Julijana Vučo. — Podgorica : Univerzitet Crne Gore ; Cetinje : Štamparija „Obod“, 2003. — 290. — (Biblioteka filozofsko-filološka)

13. ДОРОШКИНА, Татјана

Категорија жанра через призму законов текстообразования и реторики / Татьяна Н. Дорожкина // ЗБМСС. — 64 (2003), 161–175. | Резиме

14. ДУДОК, Мирослав

Jazyk ako fenomén kultúry. Človek a jeho jazyk / Ján Horecký. — Bratislava : Veda SAV : Jazykovedný ústav L'. Štúra, 2000. — 522. / Мирослав Дудок // Стил. — 2 (2003), 388–390.

Приказ

15. ЂУРИЋ, Милош Д.

Introduction à la linguistique contemporaine / Jacques Moeschler, Antoine Auchlin. — Paris : Armand Colin, 2000. — 192. / Милош Д. Ђурић // ФП. — 30, 2 (2003), 207–210.

Приказ

16. ИВИЋ, Милка

L'identification des topiques des dialogues / Anne Grobet. — Bruxelles, 2002. — 422. / Милка Ивић // ЈФ. — 59 (2003), 175–176.

Приказ

17. JEZIK, društvo, saznanje : profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata / urednici Duška Klikovac, Katarina Rasulić. — Beograd : Filološki fakultet, 2003. — 300.

18. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Још једна књига о стилистичкој мисли : Функционални стилови / Бранко Тошовић. — Београд : Београдска књига, 2002. — 574. / Јелена Јовановић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 205–212.

Приказ | Уп. 23

19. КНЕЖЕВИЋ, Зорица

Žargon : lingvistička studija / Ranko Bugarski. — Beograd : Biblioteka XX vek, 2003. — 180. / Зорица Кнежевић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 423–428.

Приказ | Уп. 6

² Библиографске јединице без редног броја испред, распоређене су на два места у библиографији, а имају само један редни број.

20. КОЖИНА, Маргарита

Стилистика и речеведение на современном этапе / Маргарита Н. Кожина // Стил. — 2 (2003), 11–27. | Summary

21. КОРДИЋ, Радоман

Jezičke igre / Radoman Kordić. — Beograd : „Filip Višnjić“, 2003. — 235. — (Biblioteka Albatros ; 103)

22. КУДРЕВАТИХ, Ирина

Блок информации и художественный образ : грамматика и стиль / Ирина П. Кудреватых // Стил. — 2 (2003), 157–171. | Summary

23. ЛЕБДА, Ренарда

Функционални стилови / Бранко Тошовић. — Београд : Београдска књига, 2002. — 574. / Renarda Lebda // Славистика. — 7 (2003), 498–501.

Приказ | Уп. 18

24. ЛУБАШ, Владислав

Фразеологизам као врста речи / Władisław Lubaś // CJ. — 8 (2003), 89–97. | Summary

25. МАРКОВИЋ, Љилјана

Beyond Binary Opposition : De-Gendering and Redefining Gender / Ljiljana Marković // FU. — 2, 10 (2003).

26. МИЛАНОВИЋ, Александар

Публицистичка стилистика / Новица Петковић. — Српско Сарајево : Завод за уџбенике и наставна средства, 2003. — 256. / Александар Милановић // Стил. — 2 (2003), 397–399.

Приказ

27. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бојана

Red reči : lingvistički ogledi, četiri / Milka Ivić. — Beograd : Biblioteka XX vek : Čigoja štampa : Knjižara Lebda // Славистика. — 4, 11 (2003).

Приказ

28. МИНОВА-ЂУРКОВА, Лилјана

Стилистика / Лилјана Минова-Ђуркова. — Скопје : Магор, 2003. — 350. — (Едиција Крепости)

29. НОВАКОВ, Предраг

Лингвистика и интердисциплинарност / Предраг Новаков // Јединство наука данас... — 137–142.

30. ПОПОВИЋ, Људмила

Илокутивни и референцијални аспект геста / Људмила Поповић // Славистика. — 7 (2003), 168–174. | Резюме

31. СЛАНЧОВА, Даниела

Východiská interaktívnej štylistiky : od eklektizmu k integrácii / Daniela Slančová // Стил. — 2 (2003), 113–127. | Summary

32. СТАНОЈЕВИЋ, Веран

Formal Semantic : the Essential Readings / ed. Paul Portner, Barbara Partee. — S. l. : Blackwell Publishers, 2002. — 486. / Веран Станојевић // ФП. — 30, 1 (2003), 180–184.

Приказ

33. ТОШОВИЋ, Бранко

Стилистичке категорије / Бранко Тошовић // Стил. — 2 (2003), 43–62. | Summary

34. ТРОШЧИЊСКА–НАКОЊЕЧНА, Вјеслава

Wyowiedzi administracyjne : struktura i pragmatyka / Ewa Malinowska. — Opole : Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, 2001. — 175. / Wiesława Troszczyńska–Nakonieczna // Стил. — 2 (2003), 386–388.

Приказ

35. УДЛЕР, Рубин

Lipovenii. Studii Lingvistice / Victor Vascenco. — București, 2003. — 232. / Рубин Удлер : с румунског превела Родика Урсулеску–Миличих // ЗбМСФЛ. — 46, 2 (2003), 239–245.

Приказ

36. ФИЛИНОВИЋ, Луна

Moving in Mysterious Ways : On the Nature of Lexical Pattering / Luna Filipović // Jezik, društvo, saznanje... — 103–117. | Резиме

II. Интердисциплинарна проучавања језика (етнолингвистика, неуроллингвистика, психоллингвистика, соцолингвистика и сл.)

37. АЛАБУРИЋ, Јелица

Словенски језици, књижевности и културе у контексту актуелних интеграционих процеса / Јелица Алабурић // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 71–74.

38. БАРЈАКТАРЕВИЋ, Мирко

Обичаји и језик / Мирко Барјактаревих // Даница. — 11 (2003), 280–290.

39. ВОНТРУБСКА, Халина

Ludy i języki świata / K. Damm, A. Mikusińska. — Warszawa, 2000. / Halina Wątróbska ; preveo Dušan–Vladislav Pažderski // LA. — 4, 10 (2003).

Приказ

40. ГОВОР и језик / уредници Мирјана Совиљ и др. — Београд : Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 2003. — 826.

41. ГРЕШЕЛ, Бернард

Postjugoslavische Amtssprachenregelungen : soziolinguistische Argumente gegen die Einheitlichkeit des Serbokratischen? / Bernhard Gröschel // CJ. — 8 (2003), 135–196. | Резиме

42. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Асоцијативна метода у концептуализацији емоција / Рајна Драгићевих // Говор и језик... — 66–73.

43. ЖЕГАРАЦ, Владимир

Relevance and the Communication of Irrational Beliefs / Vladimir Žegarac // Jezik, društvo, saznanje... — 149–164. | Резиме

— ИЛИЋ, Марија

Terenski rad u Mađarskoj / Marija Ilić // LA. — 4, 10 (2003). | Уп. 244

44. ИЊАЧЕВИЋ, Анђелка

Strani jezici u jezičkoj politici : novi trendovi / Anđelka Injačević // Jezik, društvo, saznanje... — 59–71. | Summary

45. ЈЕНИХЕН, Манфред

Die deutsche Spätromantik : ein Beispiel für die deutschserbischen Kulturbeziehungen auch in unserer Zeit / Manfred Jähnichen // CJ. — 8 (2003), 569–580.

46. ЈОВАНОВИЋ, Зоран

Језички колонијализам и културни империјализам / Zoran R. Jovanović // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 5–13.

47. ЈОВИЋ, Надежда

Етно-културолошке теме / Недељко Богдановић. — Сврљиг : Етно-културолошка радионица, 2002. — 122. — (Културна историја Сврљига ; 1) / Надежда Јовић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 264–267.

Приказ | Уп. 59, 60, 62, 64

48. ЈОЦИЋ, Мирјана

Увек нова лица језика : Nova lica jezika : sociolingvističke teme / Ranko Bugarski. — Beograd : Biblioteka XX vek, 2002. — 262. — (Biblioteka XX vek ; 128) / Мирјана Јоцић // Књ.Ј. — 50, 4 (2003), 419–422.

Приказ

49. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Словенски језици пред изазовима глобализације : поглед из перспективе теологије / Ксенија Кончаровић // Славистика. — 7 (2003), 33–44. | Резюме
— КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Социолингвистическе аспекти црквенославјанског језика сегадња / Ксенија Кончаровић // 36МСС. — 63 (2003), 105–117. | Резиме | Уп. 183

50. КОСТОМАРОВ, Виталиј Григоревич

Јазык в соотношении культуры и цивилизации / Виталий Григорьевич Костомаров // Славистика. — 7 (2003), 13–21. | Резиме

51. КУЛИЋ, Мишо

Jezik prije jezika : ontologija, teologija, antropologija i gramatičko kao teogramatičko iskustvo bivstvovanja / Mišo Kulić. — 3. izd. — Beograd : Kalekom, 2003. — 388. — (Edicija Filozofija)

52. ЛАСЕК, Агњешка

Kategoria przestrzeni w folklorze : studium etnolingwistyczne / Jan Adamowski. — Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. — 254. / Агњешка Ласек // ФП. — 30, 1 (2003), 169–171.

Приказ

53. МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Етнолингвистика — могућност интердисциплинарног истраживања језика / Софија Милорадовић // Јединство наука данас... — 115–122.

54. ПАУНОВИЋ, Татјана

On Some Sociolinguistic Variables in the Acquisition of a Phonological System / Tatjana Raunović // FU. — 2, 10 (2003).

55. ПЕНЧЕВ, Владимир

Шишманов и Чехия / Владимир Пенчев // 36МСС. — 64 (2003), 231–236.

56. ПЕНЧЕВА, Анжелина

Литературният текст във фолклорния текст и в текста на фолклора / Анжелина Пенчева // 36МСС. — 64 (2003), 225–230.

— ПИПЕР, Предраг

Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи / Предраг Пипер // Славистика. — 7 (2003), 22–32. | Резюме | Уп. 206

57. ПИПЕР, Предраг

О проучавањима вербалних асоцијација / Предраг Пипер // Говор и језик... — 55–65.

58. РАСУЛИЋ, Катарина

Konceptualizacija društva pomoću vertikalne dimenzije / Katarina Rasulić // Jezik, društvo, saznanje... — 239–254. | Summary

59. РАТКОВИЋ, Драгана

Етно-културолошке теме / Недељко Богдановић. — Сврљиг, 2002. — 122. / Драгана Ратковић // 36МСС. — 64 (2003), 253–254.

Приказ | Уп. 47, 60, 62, 64

60. РЕМЕТИЋ, Слободан

Етно-културолошке теме / Недељко Богдановић. — Сврљиг : Етно-културолошка радионица, 2002. — 122. — (Културна историја Сврљига ; 1) / Слободан Реметић // ЈФ. — 59 (2003), 182–188.

Приказ | Уп. 47, 59, 62, 64

61. СЕКУЛИЋ, Исидора

Језик и култура / Исидора Секулић ; приредили Зоран Глушчевић, Марица Јосимчевић. — Нови Сад : Stylos, 2003. — 465. — (Сабрана дела Исидоре Секулић ; 11)

62. СИКИМИЋ, Биљана

Етно-културолошке теме / Недељко Богдановић. — Сврљиг : Етно-културолошка радионица, 2002. — 122. / Biljana Sikimić // LA. — 4, 10 (2003).

Приказ | Уп. 47, 59, 60, 64

63. ТРБОЈЕВИЋ-МИЛОШЕВИЋ, Ивана

Komunikativna kompetencija između sociolingvistike i primenjene lingvistike / Ivana Trbojević-Milošević // Jezik, društvo, saznanje... — 257–271. | Summary

64. ЋУПИЋ, Драго

Етно-културолошке теме / Недељко Богдановић. — Сврљиг : Етно-културолошка радионица, 2002. — 122. / Драго Ћупић // Славистика. — 7 (2003), 467–469.

Приказ | Уп. 47, 59, 60, 62

65. ЧЕСНОКОВ, И. И.

Концепт „Европа“ в языковом сознании российских студентов / И. И. Чесноков // LA. — 4, 10 (2003).

III. Примењена лингвистика**а) Превођење****66. ГИНТЕР, Ана**

Slang as the Third Language in the Process of Translation : „A Clockwork Orange“ in Polish and Russian / Anna Ginter // Стил. — 2 (2003), 295–306. | Резюме

67. ЈОВАНОВИЋ, Зоран

„Ер о Gilgamešu“, kamen temeljac prevodne književnosti / Zoran R. Jovanović // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 36–56. | Zusammenfassung

Приказ

68. МИЛИЋЕВИЋ, Оливера

Умеђавања књижевних међујезичја / Оливера Милићевић // СЈ. — 8 (2003), 655–665.

69. НЕМАЊИЋ, Милош

Prevođenje i prevodioci u savremenoj kulturi / Miloš Nemanjić // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 27–35.

70. РУКВИЋ, Рајко

Пожњевена гума и кенгурски судови као нестварни објективи у Голфском заливу : Ноам Чомски то сигурно није заслужио / Рајко Руквић // ЈД. — 7, 17 (2003), 14–17.

71. ТОР, Гај Расел

Time for Tea : An Examination of Problems Associated with the Translation of English Mealtimes Terms / Guy Russell Torr // Стил. — 2 (2003), 307–319. | Резюме

б) Учење страних језика

- 72. БАЊАЦ, Петар**
Serbian for Foreigners : with Short Grammar / Petar Banjac. — 2. izd. — Beograd : Prosveta, 2003. — 207 + 1 CD-ROM
- 73. ВУЈАДИНОВИЋ, Ненад**
Nastava na srpskom jeziku i srpski jezik kao nastavni predmet u Republici Makedoniji : pregled današnjeg stanja / Nenad Vujadinović // LA. — 4, 10 (2003).
- 74. ВУЈИСИЋ, Ванда**
Збирка писаних припрема : за часове руског језика у основној школи : са дидактичким материјалом / Ванда Вујисић. — Бијело Поље : Пегаз, 2003. — 244.
- 75. ВУЛЕТИЋ, Милица**
English in Geodesy / Milica Vuletić. — Beograd : Građevinski fakultet, 2003. — 138.
- 76. ВУЧО, Јулијана***
Нови изазови школе у Италији / Јулијана Вучо // ВаО. — 1 (2002), 214–231.
- 77. ГЛУШЧЕВИЋ, Мирјана**
English in Medicine / Mirjana Gluščević. — 6. dopunjeno izd. — Beograd : CIBIF — Medicinski fakultet, 2003. — 257.
- 78. ГОЛУБОВИЋ, Биљана**
Slavistika u Tübingenu / Biljana Golubović, Slavica Stevanović // LA. — 4, 11 (2003).
- 79. ДАМЉАНОВИЋ, Дара**
Савремени уџбеник страног — руског језика : структура и садржај / Ксенија Кончаревић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2002. — 200. / Дара Дамљановић // Славистика. — 7 (2003), 488–490.
Приказ | Уп. 89
- 80. ДАМЉАНОВИЋ, Дара**
140 година уџбеника руског језика у Србији / Дара Дамљановић // Славистика. — 7 (2003), 520–523.
- 81. ЂУРОВИЋ, Татјана**
Engleski jezik IV / Tatjana Đurović. — Beograd : Ekonomski fakultet, 2003. — 137.
- 82. ЂУРОВИЋ, Татјана**
English Practice in Economics and Business / Tatjana Đurović, Nadežda Silaški. — Beograd : Ekonomski fakultet, 2003. — 239.
- 83. ЗВЕКИЋ–ДУШАНОВИЋ, Душанка**
Фразеологија у настави српског као нематерњег језика / Душанка Звекић–Душановић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 393–406.
- 84. ЈАЊИЋ, Споменка**
Quaderno italiano I / Spomenka Janjić. — Beograd : Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, 2003. — 111.
- 85. ЈАЊИЋ, Споменка**
Quaderno italiano II / Spomenka Janjić. — Beograd : Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, 2003. — 146.
- 86. ЈАРМАК, Вероника***
Перспективе и резерве унапређивања експерименталних метода наставе српског језика као страног у билингвалној украјинској средини / Вероника Јармак // НССУВД. — 31, 1 (2001), 248–259.

87. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија*

Конфронтациона лингвокултурологија и нова парадигма наставе српског језика као страног / Ксенија Кончаревић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 229–239. | Резюме

88. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Преглед најновије руске уџбеничке и приручне литературе намењене овладавању црквенословенским језиком / Ксенија Кончаревић // Славистика. — 7 (2003), 439–443.

89. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија*

Савремени уџбеник страног — руског језика : структура и садржај / Ксенија Кончаревић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2002. — 200. | Уп. 79

90. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Сербский язык : учебник / М. Маркович, Е. Йоканович–Михайлова, М. П. Киршова, В. Н. Зенчук. — Москва : Международный университет бизнеса и управления, 2002. — 492. / Ксенија Кончаревић // Славистика. — 7 (2003), 502–506.

Приказ

91. КОСТИЋ, Вукашин

Проблеми адаптације економских текстова у поређењу са књижевним / Вукашин Костић // Славистика. — 7 (2003), 295–300. | Резюме

92. КОСТИЋ, Вукашин

Руски језик за правнике / Вукашин Костић. — Ниш : МБ Графика, 2003. — 188.

93. КОСТИЋ, Вукашин

Руски језик : за студенте економије / Вукашин Костић. — Ниш : МБ Графика, 2003. — 346.

94. КРАЈИШНИК, Весна*

Лексика са значењем породичних односа у српском језику као страном / Весна Крајишник // НССУВД. — 31, 1 (2001), 275–284.

95. ЛАЗИЋ, Душица

English for Students of Medicine / Dušica Lazić. — Kragujevac : Medicinski fakultet, 2003. — 351.

96. ЉУБИЧИЋ, Гордана

Teach and Enjoy : priručnik za nastavnike i profesore engleskog jezika / Gordana Ljubičić. — Užice : Ljubičić i ostali, 2003. — 69.

97. МАРИНКОВИЋ, Небојша*

О могућностима стицања комуникативне компетенције пре граматичке компетенције / Небојша Маринковић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 285–291.

98. МИТРОВИЋ, Силва

English : Second Year / Silva Mitrović. — Beograd : Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, 2003. — 160.

99. МИХАЈЛОВИЋ, Јелена

Теоријски оквири актуелизације наставе руског језика на вишим школама и факултетима туристичког смера / Јелена Михајловић // Славистика. — 7 (2003), 308–313. | Резюме

100. МОЈАШЕВИЋ, Милка

Engleski za ekonomiste / Milka Mojašević, Mirjana Šoškić. — 16. dopunjeno izd. — Beograd : Savremena administracija, 2003. — 343. — (Ekonomska biblioteka)

101. ПАВЛОВА, Наталија

English for Hospitality Industry : 2 : The Language of Restaurants / Natalija Pavlova. — Beograd : N. Pavlova, 2003. — 177.

- 102. ПЕЈИЋ, Славица**
Francuski jezik za ekonomiste / Slavica Pejić. — Niš : Ekonomski fakultet, 2003. — 108.
- 103. ПИЉИЋ, Јасна**
Basic English with Grammar / Jasna Piljić. — Beograd : Beogradska poslovna škola, 2003. — 349.
- 104. РАДИЋ–ДУГОЊИЋ, Милана**
О улози лингвокултуролошких јединица у настави страног језика / Милана Радић–Дугоњић // Славистика. — 7 (2003), 289–294. | Резюме
- 105. РИСТИЋ, Миомир**
Arapski, zašto da ne? : samoučenje sa kompaktnom diskom u 65 lekcija / Miodir Ristić. — Beograd : Naučna KMD, 2003. — 141 + 1 CD-ROM.
- 106. СИЛАШКИ, Надежда**
Engleski jezik III / Nadežda Silaški. — Beograd : Ekonomski fakultet, 2003. — 145.
- 107. СИЛАШКИ, Надежда**
English Grammar for Economists / Nadežda Silaški, Tatjana Đurović. — Beograd : Ekonomski fakultet, 2003. — 259.
- 108. СЈЕРОСЛАВСКА, Елжбјета**
Język niemiecki kluczem do języka angielskiego, Język angielski kluczem do języka niemieckiego : gramatyka konfrontatywna niemiecko-angielska w ćwiczeniach / Lucyna Wille, Zdzisław Wawrzyniak / Elżbieta Sierosławska // Стил. — 2 (2003), 390–395.
Приказ
- 109. СТАНКОВИЋ, Богољуб**
Базични лексички ниво српског језика / Богољуб Станковић // Славистика. — 7 (2003), 429–433.
- 110. СТАНКОВИЋ, Богољуб***
О принципима у организацији и методици изучавања српског језика као инословенског и страног / Богољуб Станковић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 241–248.
- 111. СТЕВИЋ, Слободан***
Постизање природности израза и писаној форми српског језика као страног / Слободан Стевић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 261–268. | Summary
- 112. СТРОЈЛО, Викторија**
Проблеми тестовог контрола в процесу обучања рускому језику иностраних ученика / Викторија Стројло // Славистика. — 7 (2003), 301–307. | Резиме
- 113. СУБОТИЋ, Љилана**
Nemački jezik : za studente Učiteljskog fakulteta / Ljiljana Subotić. — Sombor : Učiteljski fakultet, 2003. — 166. — (Biblioteka Udžbenici i priručnici ; 85)
- 114. ТАЊГА, Смиља**
Parlez business : français d'affaires / Smilja Tanjga. — Beograd : Evropski univerzitet, Fakultet za evropski biznis, 2003. — 113.
- 115. ТЕРЗИЋ, Богдан**
Теоретичке и методолошке проблеме руског језика као иностранног в начале XXI века : доклади и соопштења : осми међународни симпозиум МАПРЯЛ : Велико Тврново 4–7 априла 2002. / Богдан Терзић // Славистика. — 7 (2003), 473–475.
Приказ
- 116. ТИРОВА, Зузана**
Slovenčina ako cudzí jazyk : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie : Bratislava 30–31. 08. 2000. — Bratislava : Stimul, 2002. — 348. / Зузана Тирова // Славистика. — 7 (2003), 475–476.
Приказ

117. ТОНИЋ, Ана

Енглески језик / Ана Тонић. — Београд : Шумарски факултет, 2003. — 199.

118. ФУРУНДИЋ, Мирјана

Metodika stranog jezika struke / Mirjana Furundžić // Jezik, društvo, saznanje... — 273–283. | Summary

119. ЦИБУЛСКИ, Марек

Źcba kaszëbszczëgò jãzëka w szkòle : materiałë dlò szkòlnicòch : programy, rozkłady, konspekty i scenariusze / òbròbk W. Czedrowskò, D. Pioch, J. Tréder. — Gduńsk, 2001. / Marek Cybulski ; preveo Dušan–Vladislav Pažderski // LA. — 4, 10 (2003).

Приказ

в) Контрастивна проучавања језика**120. АЈДУКОВИЋ, Јован**

Gramatyka konfrintatywna języków słowiańskich : Tom I / Włodzimierz Pianka, Emil Tokarz. — Śląsk ; Katowice, 2000. / Jovan Ajduković // LA. — 4, 11 (2003).

Приказ

121. БЕЛОКАПИЋ–ШКУНЦА, Вера

Термини међународног пословног права / Вера Белокапић–Шкунца // Славистика. — 7 (2003), 113–116. | Резюме

— БИЦЕВСКА, Кита*

Од јазичната интерференција међу македонскиот и албанскиот дијалектен јазик / Кита Бицевска, Агим Пољоски // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 311–317. | Резюме | Уп. 567

122. БОГДАНОВИЋ, Стојче

Један сегмент руског глагола у поређењу са српским : транспозитивне и неке друге могућности изражавања руског глаголског начина и одговарајући еквиваленти у српском језику / Стојче Богдановић. — Врање : Учитељски факултет, 2003. — 233.

— БОЈКОВСКА, Емилија*

Поредбените степени на придаквите во македонскиот и во германскиот јазик / Емилија Бојковска // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 319–340. | Уп. 573

— ВЕЛЕВСКА, Маргарита

Искажување на императивност во францускиот јазик и можни еквиваленти во македонскиот јазик / Маргарита Велевска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 25–34. | Уп. 579

123. ВЕЛИЧКОВА, Славка*

О неким особинама српског језичког изражавања у поређењу са бугарским / Славка Величкова // НССУВД. — 31, 1 (2001), 269–274. | Резюме

124. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О вокативним императивним типовима каузације у руском и српском језику / Дојчил Војводић // ЈФ. — 59 (2003), 153–174. | Резюме

125. ВОЈВОДИЋ, Дојчил*

О вокативном обраћању у српском и другим словенским језицима / Дојчил Војводић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 191–199. | Резюме

126. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О синтаксичкој итеративности : на српско–руском материјалу / Дојчил Војводић // Славистика. — 7 (2003), 52–64. | Резюме

127. ЗВЕКИЋ–ДУШАНОВИЋ, Душанка

Нека заражања о употреби korelativa u мађарском и српском језику : на примеру заменичког прилога *úgy* = *tako* / Dušanka Zvekić–Dušanović // ЗБМФЛ. — 46, 1 (2003), 83–97. | Резюме

128. ЗЕНЧУК, Валентина Николаевна

Функциональное расслоение сербского языка : некоторые стилевые особенности научной речи в сопоставлении с русским / Валентина Николаевна Зенчук // Славистика. — 7 (2003), 434–438.

129. ИВИЋ, Милка

Riječi na granici puzoznačnosti / Snježana Kordić. — Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2002. — 227. / Милка Ивић // ЈФ. — 59 (2003), 189–191.

Приказ | Уп. 146

— ИЛИЕВСКА, Красимира*

За некои карактеристики на руско–македонските меѓујазични хомоними на фонот на другите словенски јазици / Красимира Илиевска // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 347–362. | Уп. 613

130. ИЛИЋ–ЦОНИЋ, Виолета

Конгруенција двородних именица у руском и српском језику / Виолета Илић–Цонић // Славистика. — 7 (2003), 89–99. | Резюме

— ЈОРДАНОВ, Раде*

Композицијата во областа на медицинската терминологија во францускиот и македонскиот јазик / Раде Јорданов // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 35–46. | Résumé | Уп. 625

131. КИРШОВА, Маријана

К вопросу о сопоставительном изучении славянской фразеологии : на примере тематической группы фразеологизмов с зоонимами в сербском и русском языках / Марианна Киршова // ЗМСС. — 63 (2003), 95–104. | Резиме

132. КИРШОВА, Маријана

Конкуренција узрочних конструкција у руском језику у поређењу са српским / Маријана Киршова // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 298–307. | Резюме

133. КИРШОВА, Маријана*

Контрастивна анализа фразеолошких јединица руског и српског језика са бројем *один/један* / Маријана Киршова // ВаО. — 1 (2002), 139–145.

134. КИРШОВА, Маријана

Тенденцији развоја каузальных конструкциј в руском языке : в сравнении с сербским / Марианна Киршова // Славистика. — 7 (2003), 100–105. | Резиме

135. КОПРИВИЦА, Верица

Именице са придевском дефлексијом у чешком и српском језику / Верица Копривица // СЈ. — 8 (2003), 267–278. | Резюме

136. КОСТИЋ, Вукашин

Савремена економска терминологија у руском и српском језику / Вукашин Костић. — Ниш : МБ Графика, 2003. — 157.

137. КРСТИЋ, Ненад

Компаративно–стилистичка анализа једне басне : „Лав, курјак и лисица“ у Лафонтена и у Доситеја / Ненад Крстић // Стил. — 2 (2003), 345–353. | Résumé

138. ЛАИНОВИЋ–СТОЈАНОВИЋ, Надежда

Сербские эквиваленты русских страдательных причастий настоящего времени в тексте по специальности / Надежда Лаинович–Стојановић // FU. — 2, 10 (2003).

139. ЛАШКОВА, Лили*

Непотпуне реченичне структуре у српском и бугарском / Лили Лашкова // НССУВД. — 31, 1 (2001), 13–19. | Резюме

140. ЛЕГУРСКА, Палмира

Некаторе проблеми сонаставително-типологического анализа предметних имен в руском, сербском и болгарском јазыках / Палмира Легурска, Ничка Бечева // СЈ. — 8 (2003), 279–290. | Резиме

— ЛУБАШ, Владислав*

Најновији „Пољско-српски речник“ као извор за упоредна истраживања лексике два сродна језика / Władysław Lubaś // НССУВД. — 31, 1 (2001), 5–11. | Уп. 379

141. МАКИШОВА, Ана

Словачко-српска спонтана контрастивна анализа на предшколском узрасту / Ана Макишова // Славистика. — 7 (2003), 124–129. | Résumé

142. МАРИЋ, Ана

Вокализирани облици глаголских префикса у словачком и српском језику у односу на предлоге и њихова најчешћа значења / Ана Марић // Славистика. — 7 (2003), 117–123. | Résumé

143. МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка

Контрастивно проучавање руског и српског језика у домену дериватологије : стање и перспективе / Јелка Матијашевић // ЗМСС. — 64 (2003), 117–129. + Библиографија контрастивне дериватологије руског и српског језика: 124–128. | Резюме

144. МИЛИНКОВИЋ, Љубо

Рекцијска диференцирања у пословној кореспонденцији руског и српског језика / Љубо Милинковић // Славистика. — 7 (2003), 106–112. | Резюме

145. МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Grundfragen eines Südosteuropasprachatlas Geschichte, Problematik, Perspektive, Konzeption, Methode : Pilotprojekt / Helmut Schaller. — Marburg : Biblion Verlag, 2001. — 79. / Sofija Miloradović // LA. — 4, 10 (2003).

Приказ

146. ПЕТРОВИЋ, Владислава

Студија о непоузданим речима : Riječi na granici punoznačnosti / Snježana Kordić. — Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2002. — 227. / Владислава Петровић // ЗМССФЛ. — 46, 1 (2003), 286–290.

Приказ | Уп. 129

— РАДАНОВИЋ, Сања

Валентност партиципа II у њемачком језику и његових еквивалената у српском језику / Сања Радановић // Радови. — 6 (2003), 199–208. | Резюме | Уп. 853

147. РАДИЋ-ДУГОЊИЋ, Милана

Прилог проучавању инваријантних и варијантних обележја концепата емоција у српском и руском језику : на материјалу романа „Сеобе“ М. Црњанског и његовог руског превода / Милана Радић-Дугоњић // Стил. — 2 (2003), 321–329. | Summary

148. РАЗДОБУДКО-ЧОВИЋ, Лариса

Семантика и прагматика соматизама у српском и руском језику / Лариса Раздобудко-Човић. — Београд : Водос, 2003. — 397. — (Библиотека Компаратистика)

149. СМОЉСКА, Аделаида Константиновна*

Називи боје у именичкој служби : поређење српског и руског језика / Аделаида Константиновна Смолска // НССУВД. — 31, 1 (2001), 91–99.

150. СРДИЋ, Смиља

Модел валентности у немачком и српском језику / Смиља Срдич // Јединство наука данас... — 143–152.

— СТАНИШИЋ, Вања

Српско-албански језички додири и два типа фонолошких система у балканским језицима / Вања Станишић // Balcanica. — 34 (2003), 105–117. | Summary | Уп. 267

151. ТАНАСИЋ, Срето

Епистоларни дискурс украјинског и српског језика / Људмила Поповић. — Београд : Филолошки факултет, 2000. — 305. — (Монографије ; 89) / Срето Танасић // ЈФ. — 59 (2003), 192–196.

Приказ

— ТЕРЗИЋ, Александар

Фонетика руског језика : у поређењу са српским / Александар Терзић. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2003. — 285. | Уп. 224

152. ТЕРЗИЋ, Светлана

Nomina agentis у српском и руском језику : суфикс *-ац* / Светлана Терзић. — Ужице : Учительски факултет, 2003. — 208.

153. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Пасивот како (семантичка и) граматичка категорија : во македонскиот и полскиот јазик / Зузана Тополињска // ЈФ. — 59 (2003), 17–34. | Summary

154. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Полски–македонски : граматичка конфронтација : 6 : синтаксичка деривација / Зузана Тополињска. — Скопје : МАНУ, 2003. — 189.

— ШОКЛАРОВА–ЉОРОВСКА, Германија*

Зависно–сложените начински реченици во македонскиот и во полскиот јазик / Германија Шокларова–Љоровска // СС. — 10 (2002), 523–529. | Уп. 802

IV. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

155. АГАПКИНА, Татјана

Сюжетика восточнославјанских заговоров : „птичји“ молитвы / Татьяна А. Агапкина // Кодови. — 8 (2003), 84–97.

156. АЈЏАНОВИЋ, Наташа

Практическа граматика руског језика : образци, перечни, парадигми, структурне модели, упражнения : честь прва / Стефка Георгиева, Стефан Ковачев. — Пловдив : Пловдивско универзитетско издателство, 1999. — 264. / Наташа Ајџановић // Славистика. — 7 (2003), 454–455.

Приказ

157. АЈЏАНОВИЋ, Наташа

Специфика руској културној зони в руској народној речи и фольклоре / Имре Пачаи. — Nyiregyháza : Stúdiúm, 2002. — 296. / Наташа Ајџановић // Славистика. — 7 (2003), 478–481.

Приказ

158. АРГИРОВСКИ, Мито

Прасловенскиот суфикс *-упи* (стсл. *-упи*) во споредба со суфиксот *-óvη* во грчкиот јазик / Мито Аргировски // XXIX научна... — 421–426.

159. АРЕФЈЕВА, Татјана

Влияние интеграционных процессов на коммуникативно ориентированное описание русского языка / Татьяна Арефьева // Славистика. — 7 (2003), 283–288. | Резиме

160. БАРАКОВА, Пенка

Наблюдения върху полипредложните конструкции / Пенка Баракова // СЈ. — 8 (2003), 363–375. | Резиме

161. БЕЧЕВА, Ничка*

О граматичкој информации у српско–бугарском речнику / Ничка Бечева // НССУВД. — 31, 1 (2001), 131–136.

162. БЖОЗОВСКА, Дорота

Jokes about Women in Poland / Dorota Brzozowska // Стил. — 2 (2003), 283–293. | Резюме

163. БОРИСЕНКО–СВИНАРСКАЈА, Вера

Парадоксы русского глагола / Вера Борисенко–Свинарская // Славистика. — 7 (2003), 130–135. | Резюме

164. ВИТАС, Душко

О представљању морфолошке информације у електронским речницима словенских језика / Душко Витас, Цветана Крстев, Олга Сабо // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 97–106. | Summary — ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О видско-временској „конкуренцији“ у српском и другим словенским језицима / Дојчил Војводић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 139–164. | Резюме | Уп. 298

165. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О руском „языковом вкусе эпох“ через призму вокативных обращений / Дојчил Војводић // ЗБМСС. — 64 (2003), 131–159. | Резюме

166. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

Функционално–семантичко поле перформативности в славянских языках / Дојчил Војводић // ЗБМСС. — 63 (2003), 45–77. | Резюме

167. ВУЈОВИЋ, Душка

Lexical Norm and Language, Lexicography and Language Policy in South-Slavic Languages After 1989. — München : Otto Sagner, 2002. / Душка Вујовић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 297–301.

Приказ

168. ВУКИЋЕВИЋ, Весна

Компонентна анализа лексичког значења ријечи *дом* у руском језику / Весна Вукићевић // Славистика. — 7 (2003), 147–153. | Резюме

169. ГАЈДА, Станислав

Współczesna stylistyka polska / Stanisław Gajda // Стил. — 2 (2003), 29–41. | Summary

170. ГРКОВИЋ–МЕЈЦОР, Јасмина

Прасловенски глаголи стања на индоевропском плану / Јасмина Грковић–Мејцор // ЗБМСКС. — 4–5 (2002/2003), 84–94. | Summary

171. ГРКОВИЋ–МЕЈЦОР, Јасмина

Увод в сравнителната граматика на славянските езици / Лили Лашкова. — София : Емас, 2000. — 223. / Јасмина Грковић–Мејцор // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 280–282.

Приказ

172. ГУТШМИТ, Карл

Имена собственные в социальных диалектах / Карл Гутшмит // СЈ. — 8 (2003), 251–258. | Резюме

173. ДАБИЋ, Богдан

Из бугарске славистичке производње : један аутор две књиге / Богдан Л. Дабић // ЈФ. — 59 (2003), 197–203.

Приказ

174. ДАМЉАНОВИЋ, Дара

Практична граматика руског језика : фонетика и морфологија / Надежда Лаинович–Стојановић. — Ниш : Филозофски факултет, 2002. — 354. / Дара Дамљановић // Славистика. — 7 (2003), 506–508.

Приказ

175. ЖЕТЕЛСКА-ФЕЛЕШКО, Ева*

Nawiązanie do wędrówek po Kaszubach / Ewa Rzetelska-Feleszko // СС. — 10 (2002), 405–411.

176. ЗАДВОРНАЈА, Елена

К вопросу о когнитивном стиле Иосифа Бродского / Елена Г. Задворная, Ирина А. Ерофеева // Стил. — 2 (2003), 229–239. | Summary

177. ИВАНОВА, Ценка

Говорът и книжносозиковата практика на българите — католици от сръбски Банат / Ценка Иванова, Ничка Бечева // Славистика. — 7 (2003), 353–359. | Резиме

178. ИВИЋ, Милка

О неким особеностима личних заменица у процесу анафоризације / Милка Ивић // ЈФ. — 59 (2003), 1–10. | Summary

179. ИЛИЕВА, Марија

Местоимения и табу / Марија Илиева // Стил. — 2 (2003), 273–281. | Summary

180. ЈАКЛОВА, Алена

Pomístní jména německého původu v jihočeském regionu / Alena Jaklová // Стил. — 2 (2003), 339–344. | Zusammenfassung

181. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг

Славистичка лингвистичка поређења / Марија–Магдалена Косановић. — Подгорица : Универзитет Црне Горе, 2003. — 300. / Миодраг Јовановић // Славистика. — 7 (2003), 512–516. Приказ | Уп. 186

182. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

На путу к литургическому возрождению / прот. Н. Балашов. — Москва : Духовная библиотека, 2001. — 508. / Ксенија Кончаревић // Славистика. — 7 (2003), 457–460. Приказ

183. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Социолингвистические аспекты церковнославянского языка сегодня / Ксения Кончаревич // ЗМСС. — 63 (2003), 105–117. | Резиме

184. КОПРИВИЦА, Верица

Česká kompozita diachronně / Dušan Šlosar. — Brno : Masarykova univerzita, 1999. — 124. / Верица Копривица // Славистика. — 7 (2003), 452–453. Приказ

185. КОСАНОВИЋ, Марија–Магдалена

Сербские исследования заимствованной лексики в славянских языках / Марија–Магдалена Косанович // Славистика. — 7 (2003), 45–51. | Резиме

186. КОСАНОВИЋ, Марија–Магдалена

Славистичка лингвистичка поређења / Марија–Магдалена Косановић. — Подгорица : Универзитет Црне Горе, 2003. — 300. | Уп. 181

187. КРИВОШАПОВА, Јулија

Образы птиц и насекомых в русских обозначениях интеллекта человека / Юлия А. Кривошапова, Татьяна В. Леонтьева // Кодови. — 8 (2003), 7–16.

188. ЛАШКОВА, Лили

Типолошка специфичност и актуелне иновације у конфронтативној словенској синтакси / Лили Лашкова // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 61–67. | Резюме

189. ЛЕБДА, Ренарда

Potoczność — czyli mowa bytu / Renarda Lebda // Славистика. — 7 (2003), 399–410.

190. ЛЕОНТОВИЧ, Олга

Русская языковая личность : особенности коммуникативного поведения / Ольга А. Леонтович // Стил. — 2 (2003), 173–185. | Summary

191. ЛЕТАЕВА, Ј. А.

Проблема дифференциације екзотизмова као разряда инојезичној лексике : на материјалу руских комедија и частној переписки другој половине XVIII века / Ј. А. Летаева // ЗбМСС. — 64 (2003), 218–224.

192. ЛИКОМАНОВА, Искра

Езикът по време на преход / Искра Ликоманова // Славистика. — 7 (2003), 394–398.

193. ЛОМА, Александар

„Два врана гаврана“ : *Corvus corax* у словенској епизици : компаративни поглед / Александар Лома // Кодови. — 8 (2003), 109–132.

194. ЛОМА, Александар

Евроазијски степски појас као чинилац језичке и културне прошлости Словена / Александар Лома // ЗбМСС. — 63 (2003), 133–148. | Summary

195. ЛОМА, Александар

Прасл. **котойъ* 'коњ' / Александар Лома // ЈФ. — 59 (2003), 35–38. | Summary

196. ЛУБАШ, Владислав*

Niczauważona rola frazeologizmów w polskim słownictwie potocznym / Władysław Lubaś // СС. — 10 (2002), 229–240.

197. МИШКОВИЋ, Бојана

Компонентна анализа синонимског низа са доминантом *жагор* у српском и руском језику / Бојана Мишковић // Славистика. — 7 (2003), 154–159. | Резюме

198. МИШКОВИЋ, Бојана

Русский язык и культура речи. Нормы русского литературного языка : учебные пособия / ред. О. В. Загорюкова. — Воронеж : Воронежский государственный педагогический университет, 2001. — 234. / Бојана Мишковић // ЗбМСС. — 64 (2003), 272–274.

Приказ

199. МЛАДЕНОВА, Олга

Лексичка семантика в контексте : назвања птица в болгарској художественој литератури / Олга М. Младенова // Кодови. — 8 (2003), 133–162.

200. МУРАТОВА, Елена

Ономастичко пространство стихова као отражење животног пута поэта : на материјалу лирике М. Цветаеве 1922–1939 гг. / Елена Ј. Муратова // ЗбМСС. — 64 (2003), 45–57. | Резиме

201. ПАЖДЕРСКИ, Душан–Владислав

Język kaszubski : poradnik encyklopedyczny / ur. Jerzy Treder. — Gdańsk, 2002. — 251. / Душан–Владислав Паждерски // ЛА. — 4, 11 (2003).

Приказ

202. ПАЖДЕРСКИ, Душан–Владислав

Kaszëbsczë abecadło : twój pierszi elementôrz / Witold Bòbrowsczi, Katerzëna Kwiatkòwskò. — Gdańsk, 2000. / Душан–Владислав Паждерски // ЛА. — 4, 10 (2003).

Приказ

203. ПАЖДЕРСКИ, Душан–Владислав

Kaszubszczyzna — Kaszëbizna / ur. Edward Breza. — Opole, 2001. / Душан–Владислав Паждерски // ЛА. — 4, 10 (2003).

Приказ

204. ПЕЈАНОВИЋ, Ана

Словарь устойчивых сравнений русского языка : синоним–антонимический : около 1500 единиц / В. М. Огольцев. — Москва : Русские словари : АСТ : Астрель, 2001. — 800. / Ана Пејановић // Славистика. — 7 (2003), 461–464.

Приказ

- 205. ПЕТРОВИЋ, Тања**
У уже ждрале... / Тања Петровић // Кодови. — 8 (2003), 98–108.
- 206. НИПЕР, Предраг**
Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи / Предраг Пипер // Славистика. — 7 (2003), 22–32. | Резюме
- 207. НИПЕР, Предраг***
Грамаичке структуре горњолужичкокрпског и српског језика : општа диференцирања / Предраг Пипер // СС. — 10 (2002), 355–365.
- 208. НИПЕР, Предраг**
О експесивности у словенским језицима / Предраг Пипер // 36МСС. — 63 (2003), 159–176. | Резюме
- 209. НИПЕР, Предраг**
Фонетика руског језика : у поређењу са српским / Александар Терзић. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2003. — 285. / Предраг Пипер // Славистика. — 7 (2003), 509–512.
Приказ | Уп. 215, 224
- 210. ПОПОВИЋ, Људмила**
Семантичка структура метатекстуалног хронотопа : попытка моделирования на примерах из славјанских језика / Людмила Попович // 36МСС. — 63 (2003), 177–199. | Резиме
- 211. ПОПОВИЋ, Људмила**
Утицај фразеологизације предиката на структуру његових аргумената / Људмила Поповић // Славистика. — 7 (2003), 65–73. | Резюме
- 212. ПОПОВСКА–ТАБОРСКА, Хана***
(We)wiązerek uszknęty z ostatniego tomu „Słownika etymologicznego kaszubszczyzny“ / Hanna Popowska–Taborska // СС. — 10 (2002), 395–400.
- 213. ПОСПИШИЛ, Иво**
Tektonika textu : o kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století / František Všetického. — Olomouc : Votobia, 2001. ; Krotky Kalliope : o kompoziční poetice české prózy čtyřicátých let 20. století / František Všetického. — Olomouc : Votobia, 2003. ; Lexikon literárních pojmů / Libor Pavera, František Všetického. — Olomouc : Nakl. Olomouc, 2002. / Иво Поспишил // Стил. — 2 (2003), 382–385.
Приказ
- 214. РАШОВИЋ, Саво**
Рјечник живог великоруског језика : јединствен филолошки подухват / Саво Рашовић // ПР. — 1–2 (10. фебруар 2003), 15.
- 215. РАШОВИЋ, Саво**
Сигуран ослонац студентима и наставницима : Фонетика руског језика : у поређењу са српским / Александар Терзић. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2003. — 285. / Саво Рашовић // ПР. — 5–6 (14. април 2003), 23.
Приказ | Уп. 209, 224
- 216. РАШОВИЋ, Саво**
Традиција и савремена искуства : Руски језик : изговор, грамаика, конверзација, вежбе / Предраг Пипер, Мила Стојнић. — Београд : Завет, 2002. — 375. / Саво Рашовић // ПР. — 13–14 (8. октобар 2003), 19.
Приказ | Уп. 225
— РУСЕК, Жежи*
Ze studiów nad określeniami dla „spät, późno“ w językach słowiańskich ze szczególnym potraktowaniem macedońskiego i bułgarskiego / Jerzy Rusek // СС. — 10 (2002), 413–424. | Уп. 726

217. САВЕЉЕВА, Лидија

Категорија колоратива и лигвопоетическа норма : на материале лирики И. Бунина и М. Кузмина / Лидија В. Савельева, Светлана В. Шкиль // Стил. — 2 (2003), 215–227. | Summary

218. СЛАТКОВСКИ, Јануш*

Słowiańskie nazwy *tnylnarza* w świetle materiałów gwarowych i historycznych / Janusz Slatkowski // СС. — 10 (2002), 429–439.

219. СОБОЉЕВ, Андреј

О савременој словенској ареалној лингвистици / Андреј Н. Собољев // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 265–274.

220. СОКОЛОВИЋ, Далибор

Морфологија словачког језика / К. В. Лифанов. — Москва : Филологически факултет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1999. — 168. / Далибор Соколовић // ЗБМСС. — 64 (2003), 270–272.

Приказ

221. СОЛНЦЕВА–НИКОВА, Екатарина

Природне силе в руских, польских и болгарских паремиях / Екатарина Солнцева–Никова // Славистика. — 7 (2003), 85–88. | Резиме
— СПАСОВ, Људмил*

Разликите и сличностите на процесот на стандардизацијата меѓу бугарскиот, српскиот и македонскиот назик : некои аспекти на проблемот / Људмил Спасов // Предавања на ХХХИИ... — 71–84. | Резиме | Уп. 748

222. СТАНИШИЋ, Вања

Лингвистичка географија и нека питања прасловенске дијалекатске поделе / Вања Станишић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 319–327.

223. СТАНКОВИЋ, Богољуб

К вопросу о функционировании славянских языков в интегрирующей Европе / Богољуб Станкович // ЗБМСС. — 63 (2003), 254–262. | Резиме

224. ТЕРЗИЋ, Александар

Фонетика руског језика : у поређењу са српским / Александар Терзић. — Београд : Славистичко друштво Србије, 2003. — 285. | Уп. 209, 215

225. ТЕРЗИЋ, Богдан

Руски језик : изговор, граматика, конверзација, вежбе / Предраг Пипер, Мила Стојнић. — Београд : Завет, 2002. — 375. / Богдан Терзић // Славистика. — 7 (2003), 470–473. | Уп. 216

226. ТИР, Михал

Náveje / Miroslav Dudok. — Nadlak : Vydateľstvo Ivana Krasku, 2001. — 168. / Михал Тир // Славистика. — 7 (2003), 460–461.

Приказ

227. ТИР, Михал

O jazyku a štýle kriticky aj prakticky / Jan Horecký. — Prešov : Náuka, 2000. — 162. / Михал Тир // Славистика. — 7 (2003), 456–457.

Приказ

228. ТИРОВА, Зузана

Tvaru a tváre frázem v slovenčine / Jozef Mlacek. — Bratislava : Stimul, 2001. — 172. / Зузана Тирова // Славистика. — 7 (2003), 466.

Приказ

— ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Балканското во граматичката структура на словенските балкански јазици / Зузана Тополињска // Реферати на... — 7–19. | Summary | Уп. 775

- **ТОПОЛИЊСКА, Зузана**
Пасивот како (семантичка и) граматичка категорија : во македонскиот и полскиот јазик / Зузана Тополињска // ЈФ. — 59 (2003), 17–34. | Summary | Уп. 153
- **ТОПОЛИЊСКА, Зузана**
Полски–македонски : граматичка конфронтација : 6 : синтаксичка деривација / Зузана Тополињска. — Скопје : МАНУ, 2003. — 189. | Уп. 154
- 229. ШЧЕРБОВСКИ, Тадеуш**
Idiomy polsko-rosyjskie = Польско–руските идиомы / Wojciech Chlebda, Albina Gołubiewa, Jan Wawrzyńczyk, Tomasz Wielg. — Warszawa : PWN, 2003. — 272. / Tadeusz Szczerbowski // Стил. — 2 (2003), 379–382.
Приказ
- 230. ШЧИПТА, Павел**
Status kaszubszczyzny w Staniszewie (pow. Kartuski) / Paweł Szczypta // LA. — 4, 11 (2003).

V. Старословенски јазик и неговите редакције

- 231. БИЦЕВСКА, Кита***
Некои значења на именските групи во старословенскиот јазик / Кита Бицевска // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 307–309.
- 232. ДИЛПARIЌ, Предраг**
Неки аспекти употребе предлога *yo* са дативом и локативом у старословенским споменицима / Предраг Дилпариќ // Пети лингвистички скуп „Бошковиќеви дани“ ... — 329–338. | Summary
- 233. КУРЕШЕВИЌ, Марина**
Lexika starých slovanských rukopisov / Jana Hut'ánová. — Bratislava, 1998. — 140. / Марина Курешевеиќ // ЗМФСФЛ. — 46, 1 (2003), 294–297.
Приказ

VI Савремени српски јазик

а) Онште

- 234. БОГДАНОВИЌ, Недељко**
The Serbian Language in Kosovo and Metohija and Some Related Tasks of Science / Nedeljko Bogdanović // FU. — 2, 10 (2003).
- 235. БРБОРИЌ, Бранислав**
Перспективе „новог идиома“ у Црној Гори / Бранислав Брбориќ // ЈД. — 7, 18 (2003), 1–8.
- 236. ВОЈИНОВИЌ, Радослав**
Српски пишом и зборим : разговори о језику Црногораца / Рајо Војиновиќ. — Подгорица : Културни центар „Свети Сава“ ; Нова Пазова : Бонарт, 2003. — 117. — (Библиотека Документи)
- 237. ВУКОВИЌ, Ненад**
Позоришни јазик и књижевни (говорни) јазик / Ненад Вуковиќ // Пети лингвистички скуп „Бошковиќеви дани“ ... — 287–290. | Summary
- 238. ГЛУШИЦА, Рајка**
У потрази за језичким алхемима : Алхемија ријечи / Зорица Радуловиќ. — Подгорица : ИТП Унирекс, 2002. — 248. / Рајка Глушица // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 163–165.
Приказ

239. ДАБИЋ, Богдан

Интердисциплинарни приступ у изучавању с-х. језика / Богдан Ј. Дабић // Јединство наука данас... — 71–80.

240. ЂОРЂЕВИЋ, Ана

Језик, језици и ранг језика : Босански — хрватски — српски : актуелна питања језика Бошњака, Срба и Црногораца / уредник Герхард Невекловски. — Беч, 2003. — (Бечки славистички алманах ; 57) / Ана Ђорђевић // Баштина. — 15 (2003), 197–199.

Приказ

241. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Српски језик и српски језици / Милош Ковачевић. — Београд : СКЗ, 2003. — 235. — (Филолошка библиотека)

242. КОСТИЋ, Александар

Електронски корпус српског језика Ђорђа Костића / Александар Костић // ЗбМСС. — 64 (2003), 260–264.

243. ИДРИЗБЕГОВИЋ, Амира

Bosanski jezik i Bošnjaci / Amira Idrizbegović. — Sarajevo : Sejtarija, 2003.

244. ИЛИЋ, Марија

Terenski rad u Mađarskoj / Marija Ilić // LA. — 4, 10 (2003).

245. ЛАЛОВИЋ, Раде

Рецепција српског језика и књижевности у Европи : Lectures by Professor Miloš Kovačević Ph. D. Delivered in London in the Years 2000 and 2001 on the Occasion of Feast of the Three Great Hierarchs. — Birmingham : Lazarica Press, 2001. / Раде Лаловић // ПП. — 5–6 (14. април 2003), 23.

Приказ

246. МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Srpski jezik u Mađarskoj / Sofija Miloradović // LA. — 4, 10 (2003).

247. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб

Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. / Драгољуб Петровић // ЗбМСФЈ. — 46, 2 (2003), 229–235. Приказ | Уп. 249, 257, 260, 261

248. ПЕТРОВИЋ, Тања

Terenska istraživanja Srba u Beloj krajini u Sloveniji / Tanja Petrović // LA. — 4, 10 (2003).

249. ПИПЕР, Предраг

Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. — (Библиотека Пут у речи ; 3) | Уп. 247, 257, 260, 261

250. РАДИЋ, Првослав

O srpskom pitanju u Makedoniji / Prvoslav Radić // LA. — 4, 10 (2003).

251. РЕЉИЋ, Митра

Иницијалне абривијатуре у данашњој косметској штампи на српском језику / Митра Рељић // Славистика. — 7 (2003), 141–146. | Резюме

252. СИКИМИЋ, Биљана

Istraživanja srpskog/srpskohrvatskog jezika u Rumuniji / Biljana Sikimić // LA. — 4, 10 (2003).

253. СИКИМИЋ, Биљана

Terenska istraživanja u Medini, Mađarska / Biljana Sikimić // LA. — 4, 10 (2003).

254. СРПСКИ писци о српском језику / избор и предговор Милош Ковачевић. — Београд : Источник, 2003. — 281.

255. СРПСКИ у цепу / приредио и уредио Иван Јелинић. — Нови Сад : Ризница лепих речи, 2003. — 95.

256. СТАНКОВИЋ, Станислав

Nekolike napomene o Srbima i srpskom jeziku u Republici Makedoniji : uvod u sociolingvističke prilike / Stanislav Stanković // LA. — 4, 10 (2003).

257. ТАНАСИЋ, Срето

Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. / Срето Танасић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 433–438.

Приказ | Уп. 247, 249, 260, 261

258. ЋОРИЋ, Божо*

Интернационализација, рационализација и феминизација у савременом српском језику / Божо Ћорић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 29–44.

259. ЋУПИЋ, Драго

Студије из српске и јужнословенске ономастике и социолингвистике / Владислав Лубаш. — Нови Сад : Матица српска ; Београд : Вукова задужбина : Завод за уџбенике и наставна средства, 2002. / Драго Ћупић // Баштина. — 15 (2003), 186–189.

Приказ

260. ФЕКЕТЕ, Егон

О садашњем статусу српског језика и српске филологије : Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. / Егон Фекете // ЗБМСФЈ. — 46, 2 (2003), 235–239.

Приказ | Уп. 247, 249, 257, 261

261. ФЕКЕТЕ, Егон

Српски језик између малих и великих језика / Предраг Пипер. — Београд : Београдска књига, 2003. — 296. / Егон Фекете // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 60–64.

Приказ | Уп. 247, 249, 257, 260

262. ШИПКА, Милан

Jezik i demokratizacija : zbornik radova. — Sarajevo : Institut za jezik, 2001. — 348. / Milan Šipka // LA. — 4, 10 (2003).

Приказ

б) Фонетика, фонологија, прозодија

263. БОЈОВИЋ, Драга

Стари ортоепски проблеми и нове нормe : акценат ријечи страног поријекла / Драга Бојовић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 215–220.

— БОШЊАКОВИЋ, Жарко

Прозодијски систем Батовца и његов однос према суседним говорима / Жарко Бошњакковић // СЈ. — 8 (2003), 315–328. | Уп. 465

264. ДЕШИЋ, Милорад

О акценатском прозном ритму у српском књижевном језику : на примерима из Андрићеве „Проклетe авлије“ / Милорад Дешић // ЗБМСС. — 63 (2003), 79–87. | Резюме

265. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

О неким актуелним проблемима наше прозодијске нормe / Милан Драгичевић // Радови. — 6 (2003), 45–52. | Резюме

266. ЗЕЦ, Драга

О месту палаталних африката *ћ*, *ђ* и *џ* у систему гласова српског језика / Драга Зец // ЈФ. — 59 (2003), 39–55. | Summary

— **ЈОВАНОВИЋ, Миодраг**

Судбина некадашњих полугласника у јаком положају у говорима Црне Горе, Србије и Македоније / Миодраг Јовановић // СЈ. — 8 (2003), 291–301. | Summary | Уп. 472

— **КОЗОМАРА, Драгомир**

Кратак преглед консонанског система говора села Станари код Добоја / Драгомир Козомара // СЈ. — 8 (2003), 637–643. | Уп. 474

267. СТАНИШИЋ, Вања

Српско–албански језички додир и два типа фонолошких система у балканским језицима / Вања Станишић // Balcanica. — 34 (2003), 105–117. | Summary

в) Графија и правопис

268. БАКОВЉЕВ, Милан

За корекцију једног од важећих интерпункцијских правила / Милан Баковљев // ЈД. — 7, 17 (2003), 25–26.

269. БАКОВЉЕВ, Милан

За одређенија правила о употреби запете / Милан Баковљев // ЈД. — 7, 18 (2003), 23–26.

270. БРБОРИЋ, Вељко

Пет правописних питања наставницима / Вељко Брборић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 165–169.

271. БУНТИЋ, Димитрије

Лектор између текста и језика / Димитрије Бунтић // ЈД. — 7, 18 (2003), 21–23.

272. ВУКСАНОВИЋ, Јован

Школски речник језичких термина и појмова / Јован Вуксановић. — 2. поправљено и допуњено изд. — Београд : Алтера, 2003. — 348. — (Библиотека Српски језик. Едиција Српски у свакој прилици)

273. ЗАКЉУЧЦИ научно–стручног скупа „О ћирилици у службеној и јавној употреби у српском језику“ // ЈД. — 7, 18 (2003), 49–52.

274. ЗАКЉУЧЦИ Скупштине Удружења за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица“ // ЈД. — 7, 17 (2003), 45–46.

275. ЗБИЉИЋ, Драгољуб

Предлози за нови правопис : ћирилици вратити улогу (јединог) писма српског језика / Драгољуб Збиљић // ЈД. — 7, 18 (2003), 8–18.

276. ЈЕЗИЧКЕ недоумице // ЈД. — 7, 17 (2003), 29–32. ; 18, 30–32.

277. ЈОВИЋ, Надежда

Писање фитонима : правописна решења / Надежда Јовић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 135–141. | Резюме

278. КЛАЈН, Иван

Речник језичких недоумица / Иван Клајн. — 6. допуњено и измењено изд. — Београд : Српска школска књига, 2003. — 276. — (Мала лексикографска библиотека)

279. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Типичне грешке при употреби негације у савременом српском књижевном језику / Милош Ковачевић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 355–377. | Summary

280. КУЉАНИН, Сања

Употреба великог слова / Сања Куљанин // РФФ. — 5 (2003), 279–284. | Summary

281. МИЋУНОВИЋ, Љубо

Цепни правопис српскога језика : с правописним речником / Љубо Мићуновић. — Београд : Vicitrix, 2003. — 302.

282. ПЕШИКАН, Митар

Правопис српскога језика : приручник за школе / Митар Пешикан, Мато Пижурица, Јован Јерковић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства ; Нови Сад : Матица српска, 2003. — 294.

283. ПРАВОПИС српског језика / уредник Иван Јелинић. — Нови Сад : Ризница лепих речи, 2003. — 78.

284. ПРЋИЋ, Твртко

Предлози За Нови Правопис (3) : Псеудо Норма Несме Победити! (sic!) / Твртко Прћић // ЈД. — 7, 17 (2003), 17-25.

285. СИМИЋ, Радоје

Српски правопис / Радоје Симић. — Београд ; Никшић : Јасен, 2003. — 341. — (Уџбеници и приручници ; 1 ; 1)

г) Граматика (морфологија, творба речи, синтакса)**286. АЈЦАНОВИЋ, Милан**

Синтагме с именом типа *nomina agentis* као управним чланом у језику новина / Милан Ајцановић // ППЈ. — 34 (2003), 51-80. | Summary

287. АНТОНИЋ, Ивана

Спацијална идентификација оријентационог типа номиналном формом у генитиву / Ивана Антонић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 61-69. | Резюме

288. АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада

Акузатив с предлогом у савременом српском језику : I / Нада Арсенијевић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 107-263. ; 2, 53-216. | Резюме

289. АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада

Исказивање посесије и квалификације у језику мађарско-српских двојезичких особа / Нада Арсенијевић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 71-82. | Резюме

290. БАУК, Снежана

Морфонолошке и дериватолошке теме : Морфонологија и деривација : чланци и расправе / Милан Стакић. — Београд : Филолошки факултет : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2002. — 317. / Снежана Баук // КњЈ. — 50, 4 (2003), 443-447.

Приказ

291. БАУК, Снежана

Принципи граматичке конзистентности / Снежана Баук // СЈ. — 8 (2003), 531-537. | Summary

292. БИЛБИЈА, Снежана

Izražavanje aproksimacije količine u srpskom jeziku / Snežana Bilbija // Jezik, društvo, saznanje... — 135-147. | Summary

293. БОЈОВИЋ, Драга

Неки случајеви конгруенције координиране субјекатске синтагме с препонираним и постпонираним предикатом у српском језику / Драга Бојовић // СЈ. — 8 (2003), 539-555. | Резюме

294. ВАРЈУ, Адријана

О једном типу поредбених конструкција / Адријана Варју // ППЈ. — 34 (2003), 109-123. | Zusammenfassung

295. ВАСИЋ, Вера*

Хијерархизација предиката и типологија субординираних клауза / Вера Васић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 29–34. | Резюме

296. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О видско-временској „конкуренцији“ у српском и другим словенским језицима / Дојчил Војводић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 139–164. | Резюме

297. ГЛУШИЦА, Рајка

Напоредна употреба футура II имперфективних глагола и презента с префиксом *уз* / Рајка Глушица // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 73–77. | Résumé

298. ГРИЦКАТ, Ирена

О предлогу *за* у српском језику / Ирена Грицкат // ЈФ. — 59 (2003), 11–16. | Резюме

299. ГРИЦКАТ, Ирена

О суфиксу *-ак* и у вези с њим / Ирена Грицкат // СЈ. — 8 (2003), 23–28. | Резюме

300. ЂУКАНОВИЋ, Владо

Творба речи у савременом српском језику : део 1 : слагање и префиксација / Иван Клајн. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства : Институт за српски језик САНУ ; Нови Сад : Матица српска, 2002. — 372. / Владо Ђукановић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 203–233.

Приказ

301. ЂУРОВИЋ, Радосав

Глаголски облици у временским и погодбеним реченицама / Слободан Марјановић. — Ниш : Филозофски факултет, 1999. — 250. / Радосав Ђуровић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 240–246.

Приказ

302. ЗВЕКИЋ–ДУШАНОВИЋ, Душанка

О *neadekvatnoj upotrebi veznika da* kod mađarsko-srpskih dvojezičnih osoba / Dušanka Zvekić–Dušanović // ЗБМСФЛ. — 46, 2 (2003), 217–224. | Резюме

303. ИВИЋ, Милка

О српским партикулама *ја* и *ма* : из перспективе и „фативне“ и „реактивне“ функције језика / Милка Ивић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 15–21. | Summary

304. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Научна примена вишеаспекатских критеријума : Граматичке и стилске теме / Милош Ковачевић. — Бања Лука : Књижевна задруга, 2003. — 300. / Јелена Јовановић // СЈ. — 8 (2003), 697–703.

Приказ | Уп. 310

305. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

О природи исказних форми као језичких јединица / Јелена Јовановић // СЈ. — 8 (2003), 513–530. | Summary

306. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица

Интонационо обликовање исказа и норма / Јелица Јокановић–Михајлов // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 207–213. | Резюме

307. ЈОКАНОВИЋ–МИХАЈЛОВ, Јелица*

О интонационој компоненти асиндетских реченица / Јелица Јокановић–Михајлов // НССУВД. — 31, 1 (2001), 35–44. | Резюме

308. КАШИЋ, Зорка

Неграматичност и аграматизам у активном синтаксичком развоју / Зорка Кашић, Весна Борота // СЈ. — 8 (2003), 439–455. | Summary

309. КЛАЈН, Иван

Творба речи у савременом српском језику : део 2 : суфиксација и конверзија / Иван Клајн. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства : Институт за српски језик САНУ ; Нови Сад : Матица српска, 2003. — 514. — (Прилози граматици српскога језика ; 2)

310. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Граматичке и стилске теме / Милош Ковачевић. — Бања Лука : Књижевна задруга, 2003. — 300. | Уп. 304

311. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Интерференција лингвистичких, математичких, логичких и реторичких критеријума у анализи негације / Милош Ковачевић // Јединство наука данас... — 81–114.

312. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Конструкције с лексемама *замало* и *умало* и њихов нормативни статус / Милош Ковачевић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 37–56. | Summary

313. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Најновија синтакса српскога језика : Српска синтакса : 1–2 ; 3–4 / Радоје Симић, Јелена Јовановић. — Београд : Филолошки факултет : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика ; Никшић : Филозофски факултет, Јасен ; Подгорица : Црногорски универзитет, 2002. — 1424 ; 1650. / Милош Ковачевић // СЈ. — 8 (2003), 687–692.

Приказ | Уп. 320

314. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Око питања транспортовања негације у српском језику / Милош Ковачевић // СЈ. — 8 (2003), 231–250. | Summary

315. КОВАЧЕВИЋ, Милош*

Пропорционалне конструкције у савременом српском језику / Милош Ковачевић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 45–60. | Резюме

316. КОРДИЋ, Сњежана

Prilozi *ovd(j)e/tu/ond(j)e, ovamo/tamo/onamo, ovuda/tuda/onuda* / Snježana Kordić // ЈФ. — 59 (2003), 81–103. | Zusammenfassung

317. КРЕЧМЕР, Ана*

Нека питања морфосинтаксе савременог српског језика / Anna Kretschmer // НССУВД. — 31, 1 (2001), 71–80.

318. ЛОМА, Александар

О једном мање познатом придевском образовању : трагом Радосава Бошковића / Александар Лома // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 165–170. | Summary

319. МАРИНКОВИЋ, Небојша

Нова српскохрватска граматика : Српскохрватска граматика / Лили Лашкова. — Софија, 2001. / Небојша Маринковић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 453–457.

Приказ

320. МАРИНКОВИЋ, Ружица

Српска синтакса : 1–2 ; 3–4 / Радоје Симић, Јелена Јовановић. — Београд : Филолошки факултет : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика ; Никшић : Филозофски факултет, Јасен ; Подгорица : Црногорски универзитет, 2002. — 1424 ; 1650. / Ружица Маринковић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 213–220.

Приказ | Уп. 313

— МИЛАНОВИЋ, Александар*

Корелативи у српској сложеној реченици из XIX века / Александар Милановић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 81–90. | Резюме | Уп. 536

321. МИЛОШЕВИЋ, Милош

Грамматика српског језика : приручник за познавање српског књижевног језика / Милош Милошевић. — Земун : Драганић, 2003. — 173.

322. МИЉЕВИЋ, Маријана

Sintaksičko-semantički aspekti upotrebe glagolskih prideva u „Periferijskim zmajevima“ V. Stevanovića / Marijana Miljević // ППЈ. — 34 (2003), 93–108. | Zusammenfassung

323. МИТРИНОВИЋ, Вера

О неким особеностима српског компаратива : у светлу ситуације у другим словенским језицима / Вера Митриновић // ЈФ. — 59 (2003), 57–80. | Summary

324. НЕНЕЗИЋ, Соња

Дублетизам придева на *-ји* и *-ији* у српском језику / Соња Ненезић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 237–250. | Резюме

325. НЕХРИНГ, Дитер

О атрибуту стандарднојезички / Д. Нехринг // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 28–49.

326. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Конкуренција јатовских изговорних ликова у српском књижевном језику ијекавског изговора / Бранислав Остојић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 29–36. | Summary

327. ПЕТРОНИЈЕВИЋ, Божинка

Адјективизација глаголског прилога садашњег : нова тенденција у српском језику : промишљања једног германисте / Божинка Петронијевић // СЈ. — 8 (2003), 197–207. | Zusammenfassung

328. ПОПОВИЋ, Љубомир*

Интегрални реченични модели и њихов значај за лингвистички опис и анализу корпуса / Љубомир Поповић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 201–220. | Summary

329. ПОПОВИЋ, Људмила

Heterofunkcionalna koordinacija / Ljudmila Popović // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 1–54. | Summary

330. ПРАЛИЦА, Дејан

Релативна клауза у религијском дискурсу типа посланица / Дејан Пралица // ППЈ. — 34 (2003), 81–92. | Summary

331. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Употреба именичке замјенице *што* и *што* у српском језику / Зорица Радуловић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 79–87. | Summary

332. РАКИЋ, Станимир

Још о парадигматском извођењу глагола од именичких основа / Станимир Ракић // 36МСФЛ. — 46, 1 (2003), 99–105. | Резюме

333. РАКИЋ, Станимир

О квантитету у морфолошкој структури придева / Станимир Ракић // ЈД. — 7, 18 (2003), 26–27.

334. РИСТИЋ, Стана*

Приступ граматичким речима у лексикографском и теоријском раду Михаила Стевановића / Стана Ристић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 61–71. | Summary

335. РИСТИЋ, Стана

Улога конкуренције у регулисању лексичке и функционално-стилске норме : на примеру именица са префиксима *не-*, *надри-* и *назови-* / Стана Ристић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 195–205. | Summary

336. СААВЕДРА, Димка*

Потенцијалне конструкције у српском језику / Димка Сааведра // НССУВД. — 31, 1 (2001), 147–159. | Резюме

— СЕМАНТИЧКО–дериациони речник : 1 : Човек — делови тела / редакторке Даринка Гортан–Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. — Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 373. — (Лингвистичке свеске ; 3) | Уп. 821

337. СТАКИЋ, Милан

Гласовни процеси и аналошка уопштавања / Милан Стакић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 281–286. | Summary

338. СТАКИЋ, Милан

О глаголима са презентском основом на *-а-* : поглед на историју питања и предлог синтезе / Милан Стакић // СЈ. — 8 (2003), 587–595.

339. СТАКИЋ, Милан

О грађењу императива у српском језику / Милан Стакић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 171–177.

340. СТАНОЈЕВИЋ, Веран

Екцептивни изрази и њихов формално–семантички третман / Веран Станојевић // СЈ. — 8 (2003), 477–492. | Résumé

341. СТАНОЈЧИЋ, Живојин

Неке синтаксичке јединице у изградњи језичког израза / Живојин Станојчић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 9–17. | Summary

342. СТОЈАНОВИЋ, Јелица

Падежне конструкције за изражавање просторних односа уз глаголе кретања у српским језику : у дијахронији и синхронији / Јелица Стојановић // СЈ. — 8 (2003), 457–475. | Резюме

343. СТОЈАНОВИЋ, Јелица

Узрочно–циљна семантичка вриједност и употреба предлога *због* и *ради* у српском језику / Јелица Стојановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 89–103. | Резюме

344. ТАНАСИЋ, Срето

Временска реченица / Ивана Антонић. — Сремски Карловци ; Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића. — 2001. — 409. / Срето Танасић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 255–258.

Приказ

345. ТАНАСИЋ, Срето*

Допринос Михаила Стевановића изучавању пасивне дијатезе у српском језику / Срето Танасић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 73–81. | Summary

346. ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка

О конструкцијама с глаголом *шребайи*, њиховим колебањима и нормативном статусу у језику / Миодарка Тепавчевић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 227–235. | Резюме

347. ТЕШАНОВИЋ, Драго

Творбене категорије и поткатогије у језику Бранка Ћопића / Драго Тешановић. — Бањалука : Филозофски факултет, 2003. — 230.

348. ТОШОВИЋ, Бранко*

Синтаксички пројекционал / Бранко Тошовић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 21–28. | Zusammenfassung

349. ЋОРИЋ, Божо

О појму конкуренције у творби речи / Божо Ћорић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 63–71.

350. ХЛЕБЕЦ, Борис

Генитив уз именице у значењу просторија / Борис Хлебец // СЈ. — 8 (2003), 259–265. | Summary

351. ШИПКА, Данко

Glosar tvorbenih formanata : početne leksičke liste / Danko Šipka. — Beograd : Alma, 2003. — 281. — (Biblioteka Rečnici)

352. ШТРБАЦ, Гордана

Семантичко–деривациона анализа придева с деминутивним значењем / Гордана Штрбац // ППЈ. — 34 (2003), 37–50. | Summary

д) Лексикологија (лексичка семантика, фразеологија, терминологија етимологија, ономастика и др.)

353. БАУК, Снежана

Семантика и творбени елементи једне класе драгачевских онима / Снежана Баук // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 339–345. | Summary

354. БЕЧЕВА, Ничка

О позајмљеницама у српско–бугарском речнику / Ничка Бечева // Славистика. — 7 (2003), 347–352. | Резюме

355. БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора

Називи болести у лекарушама из XIX века са територије Војводине / Исидора Бјелаковић // ППЈ. — 34 (2003), 5–36. | Summary

356. БЈЕЛЕНИЋ, Марта

Имплицитна и експлицитна семантичка објашњења у етимолошком речнику : на примеру „Етимолошког речника српског језика“ / Марта Бјелетић, Јасна Влајић–Поповић // ЗМСС. — 63 (2003), 29–43. | Summary

— БЈЕЛЕНИЋ, Марта

Јужнословенска лексика у балканском контексту : лексичка породица именице *хала* / Марта Бјелетић // Balcanica. — 34 (2003), 143–155. | Summary | Уп. 863

357. БОГДАНОВИЋ, Недељко

Будалина играчка : прилози за српски еротски речник / Недељко Богдановић. — 2. изд. — Ниш : Просвета, 2003. — 131. — (Мала библиотека)

358. БУНТИЋ, Димитрије

„Музеалци“ и „старитети“ или Обогаљивање/обогаћивање језика / Димитрије Бунтић // ЈД. — 7, 17 (2003), 12–13.

359. БУРЗАН, Мирјана

О лексици Срба у Мађарској / Мирјана Бурзан // СЈ. — 8 (2003), 645–654.

360. ВЕЉКОВИЋ, Драгана

Јужноморавска повртарска лексика / Јордана Марковић. — Ниш : Филозофски факултет, 1997. — 132. / Драгана Вељковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 272–274.

Приказ

361. ВЕЉКОВИЋ, Драгана

Терминолошко и нетерминолошко у виноградарској лексици југоисточне Србије / Драгана Вељковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 153–163. | Резюме

- ВЛАЈИЋ–ПОПОВИЋ, Јасна
The Ways of Suffering in the Balkans : *pator* and πάσχω Intertwined / Jasna Vlajić-Popović // *Balkanica*. — 34 (2003), 119–142. | Резиме | Уп. 865
- 362. ВУКОВИЋ, Ненад***
Ријечи у дурмиторском колоплету / Ненад Вуковић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 55–59. | Summary
- 363. ВУЧКОВИЋ, Петар**
О terminu *kognitivna lingvistika* / Petar Vučković // *Prevodilac*. — 22, 3/4 (2003), 14–22. | Summary
- 364. ДИМИЋ, Душан**
Ономастика Средске жупе : споменици Горњеселске парохије и антропонимија и топонимија / Душан Димић. — Лепосавић ; Приштина : Институт за српску културу, 2003. — 139. — (Библиотека Језик ; 4)
- 365. ДОШЉАК, Драшко**
Називи фитонимског поријекла у топонимији Горњих села / Драшко Дошљак // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 138–142.
- 366. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна**
Механизми настајања секундарних значења лексема / Рајна Драгићевић // СЈ. — 8 (2003), 221–230. | Summary
- 367. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна***
О неким особеностима партикуларизатора–убличавача / Рајна Драгићевић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 137–146. | Резюме
— ЂОКИЋ, Маја
Denominations of “Squill” in the Balkan Languages / Maја R. Đokić // *Balkanica*. — 34 (2003), 189–201. | Résumé | Уп. 866
- 368. ЂУРИЋ, Момчило**
Прилози обради ономастике *Љубомира* / Момчило Ђурић // ОП. — 16 (2003), 377–410. | Zusammenfassung
— ЕТИМОЛОШКИ речник српског језика : 1 : А / израдили Марта Бјелетић, Јасна Влајић–Поповић, Александар Лома и Снежана Петровић ; уз сарадњу Марије Вучковић и Маје Ђокић ; уредио Александар Лома. — Београд : Институт за српски језик САНУ : САНУ, 2003. — 257. | Уп. 804
- 369. ЗУКОВИЋ, Љубомир**
Из села са сијела / Љубомир Зуковић // ЗБМСС. — 64 (2003), 177–204.
- 370. ИЛИЋ, Мирјана**
Прилози из филолингвистике : II / Мирјана Илић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 268–271.
Приказ
— ИМАМИ, Петрит
Beogradski frajerski rečnik : 6244 odrednica, 5701 fraza / Petrit Imami. — 2. izmenjeno i prošireno izd. — Beograd : NNK International, 2003. — 429. | Уп. 805
- 371. ИЊАЦ, Горан**
Neologizmi u srpskoj kompjuterskoj terminologiji / Goran Injac // ППЈ. — 34 (2003), 137–177. + Реџник | Summary
- 372. ЈАЋИМОВИЋ, Миодраг**
Ономастика Качера / Миодраг Јаћимовић, Драгољуб Петровић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2003. — 177. — (Библиотека Јужнословенског филолога. Нова серија ; 22)

373. ЈОВАНОВИЋ, Боривоје

Значење речи *oj* у српским народним песмама / Боривоје А. Р. Јовановић // Даница. — 11 (2003), 294–298.

374. ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица

О ониму *Лагајтор* / Радојица Јовићевић // СЈ. — 8 (2003), 111–120. | Summary

375. ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица

Топонимија у песни „Бож на Делиграду“ : у Караџићевој интерпретацији / Радојица Јовићевић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 355–361.

376. КЛИКОВАЦ, Душка*

О важности појмовних метафора за проучавање лексикона српскохрватског језика / Душка Кликовац // НССУВД. — 31, 1 (2001), 101–110. | Summary

377. КОЊИК, Ивана

Делови тела као квантификатори / Ивана Коњик // ППЈ. — 34 (2003), 125–135. | Summary

— ЛОМА, Александар

Some Traces of Interlinguistic Contacts in the Central Balkan Mountains / Aleksandar Loma // *Balkanica*. — 34 (2003), 97–103. | Резиме | Уп. 867

378. ЛОМА, Александар

Старословенско *въсь* „село“ и његови трагови у топонимији / Александар Лома // ОП. — 16 (2003), 1–16. | Zusammenfassung

379. ЛУБАШ, Владислав*

Најновији „Пољско-српски речник“ као извор за упоредна истраживања лексике два сродна језика / Władysław Lubaś // НССУВД. — 31, 1 (2001), 5–11.

— МИЛОЈЕВИЋ, Добривоје

Leksikon bankarstva : sa stručnom terminologijom na nemačkom i engleskom jeziku / Dobrivoje Milojević. — Beograd : D. Milojević, 2003. — XXIII, 880. | Уп. 812

— МИШКОВИЋ, Бојана

Компонентна анализа синонимског низа са доминантом *жагор* у српском и руском језику / Бојана Мишковић // Славистика. — 7 (2003), 154–159. | Резиме | Уп. 197

380. МИШКОВИЋ, Мирјана

Relevance-Theoretic Semantics and the Serbian Pragmatic Marker *kao* / Mirjana Mišković // *Jezik, društvo, saznanje*... — 165–184. | Резиме

381. МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана

Конкуренција културних/језичких симбола у српској фразеологији : значење времена бесконачног / Драгана Мршевић-Радовић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 19–28. | Summary

382. МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана*

Месец у загонеткама : семантички и лингвокултуролошки аспект / Драгана Мршевић-Радовић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 61–70.

383. НИКИТОВИЋ, Зорица

Творбено-семантичка анализа личног имена *Девесмиљка* / Зорица Никитовић // Радови. — 6 (2003), 209–212. | Резиме

384. НОВАКОВ, Драгана

Антропонимија и патронимија Томашевца / Драгана Новаков // ОП. — 16 (2003), 411–437. | Zusammenfassung

— ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Обратни речник нових и незабележених речи / Ђорђе Оташевић. — Београд : Алма, 2003. — 152. — (Библиотека Речници) | Уп. 815

385. ПЕТРОВИЋ, Мирјана

Лексика магијског лечења у Рађевини / Мирјана Петровић // ППЈ. — 34 (2003), 197–217. | Резюме

— ПЕТРОВИЋ, Снежана

Путеви лексичког позајмљивања на Балкану : позајмљенице из албанског у српском призренском говору / Снежана Петровић // *Balkanica*. — 34 (2003), 157–172. | Summary | Уп. 869

386. ПЕЦО, Асим

Из живота наших ријечи : млијеко и млијечни производи / Асим Пецо // Даница. — 11 (2003), 349–354.

387. ПИПЕР, Предраг

О „међурежимским“ језичким еквивалентима и паралелама / Предраг Пипер // ЈД. — 7, 17 (2003), 1–5.

388. ПОПОВИЋ, Михаило

Степени интеграције француског лексичког утицаја у српском језику / Михаило Поповић // СЈ. — 8 (2003), 121–134. | Résumé

389. ПУЛЕВИЋ, Вукић

Fitonimi i zoonimi u toponomiji Crne Gore / Vukić Pulević, Novica Samardžić. — Podgorica : Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Odjeljenje za književnost i jezik, 2003. — 550 + geografska karta

390. РАДИЋ, Јованка

Топонимија Белице / Јованка Радић // ОП. — 16 (2003), 17–322. + Речник: 237–302. | Résumé

391. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Мовирани феминини као конкурентна језичка средства / Зорица Радуловић // СЈ. — 8 (2003), 493–502. | Summary

392. РИСТИЋ, Стана*

Лексикографски метајезик и српска дескриптивна лексикографија / Стана Ристић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 119–130. | Резюме

393. РИСТИЋ, Стана

Национална етика и култура у концептима неких речи српског језика / Стана Ристић // 36МСС. — 63 (2003), 237–253. | Резюме

394. САВИЋ, Дијана

Творбена анализа терминологије куће и покућства у Лијевчу пољу и жупи / Дијана Савић // Јединство наука данас... — 123–136.

395. СИМИЋ, Зоран

Из лексике Гласинца / Зоран Симић // ППЈ. — 34 (2003), 219–309. | Summary

396. СИМОВИЋ, Живомир

Српски именослов : *Јован и Пејтар* / Живомир Симовић // Даница. — 11 (2003), 355–363.

— СТОШИЋ, Љиљана

Црквени појмови у народним пословицама и изрекама : 1 / Љиљана Стошић // Даница. — 11 (2003), 383–394. | Уп. 900

397. ТЕРЗИЋ, Богдан

Осврт на русизме у савременом српском књижевном језику / Богдан Терзић // 36МСС. — 64 (2003), 205–216.

398. ТЕРТИЧНА, Ана

Перцепција звука у лексици српског језика / Ана Тертична // Славистика. — 7 (2003), 136–140. | Резюме

399. ЋУПИЋ, Жељко

Вук и вучићи / Жељко Ћупић // Баштина. — 15 (2003), 9–15. | Резюме

400. ЋУПИЋ, Жељко

Ономастика и књижевност : оглед / Жељко Ћупић // Баштина. — 16 (2003), 217–227. | Summary

401. ФИЛИПОВИЋ, Соња

Anglicizmi iz registra mode u srpskom jeziku : formalna analiza / Sonja Filipović // ППЈ. — 34 (2003), 179–196. | Summary

402. ЦВЕТКОВИЋ, Ирена

Придеви *нишлијски* и *нишки* / Ирена Цветковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 165–171. | Резюме

403. ЦИЦМИЛ-РЕМЕТИЋ, Радојка

Топонимија дурмиторског ссла Црне Горе / Радојка Цицмил–Реметић // ОП. — 16 (2003), 323–375. | Summary

404. ЋОРИЋ, Божо

Лингвоалхемичари / Божо Ћорић // СЈ. — 8 (2003), 209–220. | Summary

405. ШИПКА, Милан

Двоструки стандарди и вишеструка значења речи / Милан Шипка // ЈД. — 7, 17 (2003), 8–11.

— ШИЦ, Јозеф

Der altserbische bergmännische Wortschatz : sprachgeschichtliche Abhandlung / Joseph Schütz ; Herausgegeben von Milka Ivić ; Mit einer Vorrede und Nachtägen von Aleksandar Loma. — Belgrad : SANU, 2003. — 147. — (Posebna izdanja / Srpska akademija nauka i umetnosti ; 653. Odeljenje jezika i književnosti ; 54) | Уп. 492

406. ШТРБАЦ, Гордана

Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе. — Београд : САНУ ; Нови Сад : Матица српска, 2002. — 382. / Гордана Штрбац // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 221–232.

Приказ

407. ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Из дурмиторског ономастикона : о именима *Бијела*, *Малинско* и *Превииш* / Михаило Шћепановић // СЈ. — 8 (2003), 557–565. | Summary

408. ШЋЕНАНОВИЋ, Михаило

Неки видови конкуренције језичких средстава у топонимији Дробњака / Михаило Шћепановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 347–354. | Резюме

ђ) Нормативистика**409. БРБОРИЋ, Вељко**

Користан језички саветник : Слово о језику : Језички поучник. Књига друга / Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић. — Београд : Партедон, 2002. — 257. / Вељко Брборић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 233–235.

Приказ | Уп. 425

410. ВИТАС, Душко*

Конспект за изградњу референтног корпуса српског стандардног језика / Душко Витас, Љубомир Поповић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 221–227. | Summary

— ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

О неким актуелним проблемима наше прозодијске норме / Милан Драгичевић // Радови. — 6 (2003), 45–52. | Резюме | Уп. 265

411. ЈЕРКОВИЋ, Јован

Прилог бољем познавању српскога стандардног језика у другој половини XX века : осврт на језик „Певача“ Бошка Петровића / Јован Јерковић // ЗБМСФЛ. — 46, 2 (2003), 23–51. | Резюме

412. КЛАЈН, Иван

Невоље са називом државне заједнице / Иван Клајн // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 8–15.

413. КОСАПОВИЋ, Марија-Магдалена

Жаргон и језичка норма / Марија-Магдалена Косановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 221–226. | Резюме

414. МАРИНКОВИЋ, Ружица

Стандардизација терминологије : Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика // НССУВД. — 32/3 / Ружица Маринковић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 459–462.

Приказ

415. ОДБОР за стандардизацију српског језика (Београд)

Списи Одбора за стандардизацију српског језика : 6 / приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић. — Београд : Институт за српски језик, 2003. — 289.

416. ОДБОР за стандардизацију српског језика (Београд)

ОДЛУКЕ Одбора за стандардизацију српског језика // ЈД. — 7, 17 (2003), 33–44. ; 18, 33–48.

417. РАДИЋ, Првослав

О два аспекта балканизације српског књижевног језика : резултати и перспективе / Првослав Радић // ЈФ. — 59 (2003), 105–152. | Резюме

418. РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица

Раслојавање језика и његов утицај на стандардизацију лексичких дублетизама / Милица Радовић-Теших // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 57–62.

419. СИМИЋ, Радоје

Савремени приступ реформи српског књижевног језика / Радоје Симић // РФФ. — 5 (2003), 203–208. | Summary

420. СТЕВОВИЋ, Саво

Незнање разара стандардни језик / Саво Стевовић // ПР. — 7–8 (21. мај 2003), 19; 11–12 (11. септембар 2003), 15; 17–18 (5. децембар 2003), 15.

421. ТЕРЗИЋ, Богдан

Језичке доумице / Егон Фекете. — Београд : Београдска књига : Апостроф, 2002. — 180. / Богдан Терзић // Славистика. — 7 (2003), 490–495.

Приказ | Уп. 423

422. ТЕРЗИЋ, Богдан

Нормативистички аспект русизама у српском језику / Богдан Терзић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 291–297. | Резюме

423. ФЕКЕТЕ, Егон*

Језичке доумице / Егон Фекете. — Београд : Београдска књига : Апостроф, 2002. — 180. | Уп. 421

424. ШИПКА, Милан

Још о невољама с именом Србија и Црна Гора : уз 31. одлуку Одбора за стандардизацију српског језика / Милан Шипка // ЈД. — 7, 18 (2003), 18–21.

425. ШЋЕПАНОВИЋ, Славко

Користан језички приручник : Слово о језику : Језички поучник. Књига друга / Драго Ђупић, Егон Фекеге, Богдан Терзић. — Београд : Партенон, 2002. — 257. / Славко Шћепановић // ПР. — 3–4 (12. март 2003), 19.

Приказ | Уп. 409

е) Стилистика**426. БАБИЋ, Миланка**

Лингвостилистичка анализа пјесме „Портрет уметника у младости“ Рајка Нога / Миланка Бабић // СЈ. — 8 (2003), 503–512. | Summary

427. ГЛУШИЦА, Рајка*

Осамосталовање реченичних чланова у приповјеткама Симе Матавуља / Рајка Глушица // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 93–105. | Summary

— ДАБИЋ, Богдан*

Бројеви као стилско средство квантификације у „Лучи микрокозма“ / Богдан Ј. Дабић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 19–27. | Уп. 525

428. ЖЕЖЕЉ, Сања

Ужасавајуће ужасан ужас / Сања Жежељ // ЈД. — 7, 18 (2003), 28–29.

429. КЛИКОВАЦ, Душка

О метафорама у српском језику чији је изворни домен однос садржавања / Душка Кликовач // Језик, друштво, saznanje... — 215–238. | Summary

430. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Основни принцип стилистичке анализе текста : на примеру песме „Зид“ Васка Попе // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 157–164.

431. МАРКОВИЋ, Јордана

Жаргон као израз ученичке креативности / Јордана Марковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 105–122. | Резюме

432. МУРАТАГИЋ–ТУНА, Хаснија

Ново о функционалним стиливима / Хаснија Муратагић–Туна // СЈ. — 8 (2003), 617–629.

433. ОСТОЈИЋ, Татјана

О неким говорним стратегијама у српском језику / Тања Р. Остојић // Језик, друштво, saznanje... — 185–194. | Summary

434. ПЕРИЋ, Александар

О историографском дискурсу : језик историје као строге науке / Александар Перич // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 16–26. | Summary

435. РАДУЛОВИЋ, Зорица*

Фигуре понављања у поезији Жарка Ђуровића / Зорица Радуловић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 83–91.

436. СТАНОЈЧИЋ, Живојин*

Језичке ознаке безличног и општег код Његоша и Андрића / Живојин Станојчић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 5–17. | Summary

437. СТАНОЈЧИЋ, Живојин

О неким особинама прозне реченице у језику Милоша Црњанског / Живојин Станојчић // СЈ. — 8 (2003), 41–47. | Summary

438. СТОЈАНОВИЋ, Андреј

Интимизација у српској научној прози / Андреј Стојановић // Стил. — 2 (2003), 143–155. | Summary

439. ЦВЕТКОВИЋ, Катарина

Metaforička konceptualizacija : analiza glagola vizuelne percepcije / Katarina Cvetković // Jezik, društvo, saznanje... — 197–213. | Summary

440. ЧАРКИЋ, Милосав

Семантичка обележја антонима и синтаксичка средства њихове реализације у језику поезије / Милосав Ж. Чаркић // Стил. — 2 (2003), 197–214. | Summary

ж) Метрика**з) Методика наставе српског књижевног језика****441. БАБИЋ, Миланка**

Комуникативне врсте реченица : нацрт за радионицу интерактивног учења / Миланка Бабић // РФФ. — 5 (2003), 265–270. | Summary

442. БАБИЋ, Миланка

Непотпуна реченица у настави основне школе : структурни и комуникативни аспект / Миланка Бабић // РФФ. — 5 (2003), 257–263. | Summary

443. БАБИЋ, Миланка

О заступљености реченица издвојених према критеријуму комуникативне функције у настави основне школе / Миланка Бабић // РФФ. — 5 (2003), 251–256. | Summary

444. БАБИЋ, Миланка

Синонимија квалификативног генитива и инструментала : нацрт за радионицу интерактивног учења / Миланка Бабић // РФФ. — 5 (2003), 271–277. | Summary

445. БОГДАНОВИЋ, Недељко

Дијалекат и школа / Недељко Богдановић // СЈ. — 8 (2003), 581–585.

446. БРАНКОВИЋ, Драго

Педагошки аспект Вуковог буквара / Драго Бранковић // СЈ. — 8 (2003), 393–402. | Summary

— БРБОРИЋ, Вељко

Пет правописних питања наставницима / Вељко Брборић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 165–169. | Уп. 270

447. ВЕЉКОВИЋ–СТАНКОВИЋ, Драгана

Језик књижевног дела : један методички модел спајања наставе језика и књижевности / Драгана Вељковић–Станковић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 139–147.

448. ИВАНОВИЋ, Радмила

Разменом до речи / Радмила Ивановић. — Београд : Алтера, 2003. — 99.

449. ИЛИЋ, Павле

Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси : методика наставе / Павле Илић. — 3. допуњено изд. — Нови Сад : Змај, 2003. — 696. — (Едиција Змајево методике наставе)

450. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Завршна обрада синонимије у основној школи / Милош Ковачевић // РФФ. — 5 (2003), 221–226. | Summary

451. КОВАЧЕВИЋ, Милош

О термилошким проблемима анализе зависносложених реченица у основној школи / Милош Ковачевић // РФФ. — 5 (2003), 215–220. | Summary

452. МАРИНКОВИЋ, Симеон

Методика креативне наставе српског језика и књижевности / Симеон Маринковић.
— 3. изд. — Београд : Креативни центар, 2003. — 231. — (Приручници ; 1 ; 2)

453. МИЛОРАДОВ, Дејан

О новој Збирци задатака из српског језика / Дејан Милорадов // ЈД. — 7, 17 (2003), 5–7.

454. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бојана

Речници у настави српског језика и књижевности / Ратомир М. Цвијетић. — Ужине : Учитељски факултет, 2000. — 400. / Бојана Милосављевић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 439–442.

Приказ | Уп. 462

455. НИКОЛИЋ, Видан

Анализа комуникативне реченице према новим синтаксичким учењима : радионица за наставнике / Видан Николић // РФФ. — 5 (2003), 243–249. | Summary

456. НИКОЛИЋ, Видан

Примена нових синтаксичких учења у школској пракси / Видан Николић // РФФ. — 5 (2003), 238–243. | Summary

457. НИКОЛИЋ, Видан

Улога језичког осећања и језика средине у усвајању књижевног језика / Видан Николић // РФФ. — 5 (2003), 227–233. | Summary

458. ПЕТРОВАЧКИ, Љиљана

Циљеви, задаци и исходи у настави синтаксе / Љиљана Петровачки // СЈ. — 8 (2003), 427–438. | Summary

459. РЕФОРМА планова и програма // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 287–311.**460. СИМИЋ, Радоје**

Прилог савременој настави правописа у основној школи / Радоје Симић // РФФ. — 5 (2003), 209–214. | Summary

461. ЦВЕТКОВИЋ, Томислав

Методика наставе српског језика и књижевности : корак по корак / Томислав Цветковић. — Сомбор : Учитељски факултет, 2003. — 177. — (Библиотека Удбеници и приручници ; 82)

462. ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Речници у настави српског језика : Речници у настави српског језика и књижевности / Ратомир М. Цвијетић. — Ужине : Учитељски факултет, 2000. — 400. / Михаило Шћепановић // СЈ. — 8 (2003), 713–715.

Приказ | Уп. 454

и) Дијалектологија**463. БАЈАНДИЋЕВА–ЈОВАНОВИЋ, Соња**

Терај кера, лутко моја бела... : војвођански речник за Панонце–почетнике / Соња Бајандићева–Јовановић. — Нови Сад : Дневник, 2003. — 113.

— БАУК, Снежана

Семантика и творбени елементи једне класе драгачевских онима / Снежана Баук // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 339–345. | Summary | Уп. 353

— БЕЛАКОВИЋ, Исидора

Називи болести у лекарушама из XIX века са територије Војводине / Исидора Бјелаковић // ППЈ. — 34 (2003), 5–36. | Summary | Уп. 355

464. БОГДАНОВИЋ, Недељко

Досадашња проучавања народних говора југоисточне Србије / Недељко Богдановић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 95–104. | Резюме

465. БОШЊАКОВИЋ, Жарко

Прозодијски систем Батовца и његов однос према суседним говорима / Жарко Бошњаковић // СЈ. — 8 (2003), 315–328.

466. БУКУМИРИЋ, Милета

Говори северне Метохије / Милета Букумирић // СДЗБ. — 50 (2003), 356.
— ВЕЉКОВИЋ, Драгана

Терминолошко и нетерминолошко у виноградарској лексици југоисточне Србије / Драгана Вељковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 153–163. | Резюме | Уп. 361

— ВУКОВИЋ, Ненад*

Ријечи у дурмиторском колоплету / Ненад Вуковић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 55–59. | Summary | Уп. 362

— ДИМИЋ, Душан

Ономастика Средске жупе : споменици Горњеселске парохије и антропонимија и топонимија / Душан Димић. — Лепосавић ; Приштина : Институт за српску културу, 2003. — 139. — (Библиотека Језик ; 4) | Уп. 364

— ДОШЉАК, Драшко

Називи фитонимског поријекла у топонимији Горњих села / Драшко Дошљак // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 138–142. | Уп. 365

467. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

О говору села Бранешци у околини Челинца / Милан Драгичевић // СЈ. — 8 (2003), 303–314. | Резюме

— ЗУКОВИЋ, Љубомир

Из села са сијела / Љубомир Зуковић // ЗБМСС. — 64 (2003), 177–204. | Уп. 369

468. ИВИЋ, Павле

Жупски говор као најтипичнији представник косовско–ресавског дијалекта / Павле Ивић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 8–13. | Резюме

— ИЛИЋ, Марија

Terenski rad u Mađarskoj / Marija Ilić // LA. — 4, 10 (2003). | Уп. 244

469. ИЛИЋ, Мирјана

Властина имена у дијалекатским речницима југоисточне Србије / Мирјана Илић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 143–152. | Резюме

— ЈАЋИМОВИЋ, Миодраг

Ономастика Качера / Миодраг Јаћимовић, Драгољуб Петровић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2003. — 177. — (Библиотека Јужнословенског филолога. Нова серија ; 22) | Уп. 372

470. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг

Рефлекси некадашњег дугог јата у говорима Црне Горе / Миодраг Јовановић // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 62–75.

471. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг*

Рефлекси процеса јоговања сугласника у говору Паштровића / Миодраг Јовановић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 167–178. | Резюме

472. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг

Судбина некадашњих полугласника у јаком положају у говорима Црне Горе, Србије и Македоније / Миодраг Јовановић // СЈ. — 8 (2003), 291–301. | Summary

473. ЈОВАНОВИЋ, Миодраг

Употреба књижевних и дијалекатских форми неких замјеница у паштровском говору / Миодраг Јовановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 264–279. | Резюме

— ЈОВИЧИЋ, Мирко

Крајишки ријечник : особнице уначке : уз стогодишњицу трајања имена града Дрвара / забиљежио и протумачио Мирко Јовичић. — Београд : М. Јовичић, 2003. — 256. | Уп. 808

474. КОЗОМАРА, Драгомир

Кратак преглед консонантског система говора села Станари код Добоја / Драгомир Козомара // СЈ. — 8 (2003), 637–643.

475. МАРКОВИЋ, Јордана

Говори Ниша и околних села / Пол-Луј Тома // СДЗб. — 45, 6–473. / Јордана Марковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 247–249.

Приказ

476. МАРКОВИЋ, Јордана

Основне одлике говора Великог Крчимира / Јордана Марковић // СЈ. — 8 (2003), 343–350. | Summary

— МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Srpski jezik u Mađarskoj / Sofija Miloradović // LA. — 4, 10 (2003). | Уп. 246

477. МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Употреба падежних облика у говору параћинског Поморавља : балканистички и етномиграциони аспект / Софија Милорадовић. — Београд : Етнографски институт САНУ, 2003. — 365 + 1 пресавијен лист с геогр. картом општине Параћин. — (Посебна издања / САНУ, Етнографски институт ; 50) | Уп. 483

— НОВАКОВ, Драгана

Антропонимија и патронимија Томашевца / Драгана Новаков // ОП. — 16 (2003), 411–437. | Zusammenfassung | Уп. 384

478. ОСТОЈИЋ, Бранислав*

Дурмиторски ојконими између дијалекта и стандарда / Бранислав Остојић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 161–166. | Резюме

— ПЕТРОВИЋ, Мирјана

Лексика магијског лечења у Рађевини / Мирјана Петровић // ППЈ. — 34 (2003), 197–217. | Резюме | Уп. 385

— ПЕТРОВИЋ, Тања

Terenska istraživanja Srba u Beloj krajini u Sloveniji / Tanja Petrović // LA. — 4, 10 (2003). | Уп. 248

479. ПЕЦО, Асим

Професор Бошковић као дијалектолог и босанско–херцеговачка грађа / Асим Пецо // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 187–193. | Summary

— ПУЛЕВИЋ, Вукић

Fitonimi i zoonimi u toponomiji Crne Gore / Vukić Pulević, Novica Samardžić. — Podgorica : Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Odjeljenje za književnost i jezik, 2003. — 550 + geografska karta | Уп. 389

— РАДИЋ, Јованка

Топонимија Белице / Јованка Радић // ОП. — 16 (2003), 17–322. + Речник | Résumé | Уп. 390

— РЕЧНИК српских говора Војводине : св. 3 : Ћ–Ј / редактор Драгољуб Петровић. — Нови Сад : Матица српска : Тиски цвет, 2002. — 218. | Уп. 820

— САВИЋ, Дијана

Творбена анализа терминологије куће и покућства у Лијевчу пољу и жупи / Дијана Савић // Јединство наука данас... — 123–136. | Уп. 394

480. СИЈАРИЋ, Садрија

Особности говора неких села у Бихору / Садрија Сијарић // ПР. — 5–6 (14. април 2003), 15.

— СИМИЋ, Зоран

Из лексике Гласинца / Зоран Симић // ППЈ. — 34 (2003), 219–309. | Summary | Уп. 395

481. СИМИЋ, Радоје

Функционално–стилско раслојавање дијалекта / Радоје Симић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 125–137.

482. СОБОЉЕВ, Андреј

Употреба падежних облика у говору параћинског Поморавља : балканистички и етномиграциони аспект / Софија Милорадовић. — Београд, 2003. — 365. — (Српска академија наука. Етнографски институт. Посебна издања. Књ. 50) / Андрей Н. Соболев // Balcanica. — 34 (2003), 424–429.

Приказ | Уп. 477

483. ЋИРИЋ, Љубисав

Летнички говорни тип / Радосав Ј. Ђуровић. — Врање : Филолошки факултет Приштина, 2000. — 199. / Љубисав Ћирић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 259–263.

Приказ

484. ЋИРИЋ, Љубисав

Неке најмаркантније особине говора Изморника / Љубисав Ћирић // СЈ. — 8 (2003), 329–341. | Summary

485. ЋИРИЋ, Љубисав

О односу пиротског и царибродског говора / Љубисав Ћирић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 123–134. | Резюме

— ЋУПИЋ, Жељко

Вук и вучићи / Жељко Ћупић // Баштина. — 15 (2003), 9–15. | Резюме | Уп. 399

— ХАЦИЋ, Ибрахим

Rožajski rječnik : građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja / Ibrahim Hadžić. — Rožaje : Kulturni centar Rožaje, 2003. — 229. | Уп. 825

486. ЦВЕТКОВИЋ, Ирена

Практикум из дијалектологије / Недељко Богдановић, Јордана Марковић. — Ниш : Филозофски факултет, 2000. — 226. / Ирена Цветковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 275–277.

Приказ

— ЦИЦМИЛ–РЕМЕТИЋ, Радојка

Топонимија дурмиторског села Црне Горе / Радојка Цицмил–Реметић // ОП. — 16 (2003), 323–375. | Summary | Уп. 403

487. ЧУДИЋ, Марко

Прилог изучавању мађарско — српских језичких интерференција у северној Војводини / Марко Чудић // ФП. — 30, 2 (2003), 187–205. | Summary

— ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Неки видови конкуренције језичких средстава у топонимији Дробњака / Михаило Шћепановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 347–354. | Резюме | Уп. 408

VII. Историја српског језика

а) Опште

488. ВУЛОВИЋ, Наташа

Језик и друштвена историја : друштвено–историјски оквири полемике о српском књижевном језику / Мирослав Јовановић. — Београд : Стубови културе, 2002. — 230. / Наташа Вуловић // 36МСС. — 64 (2003), 274–276.

Приказ

489. ЛОМА, Александар*

Пракосово : словенски и индоевропски корени српске епике / Александар Лома. — Београд, 2000. — 352. | Уп. 490, 491

490. СИКИМИЋ, Биљана

Пракосово : словенски и индоевропски корени српске епике / Александар Лома. — Београд, 2000. — 352. / Biljana Sikimić // LA. — 4, 11 (2003).

Приказ | Уп. 489, 491

491. ЦРЕПАЈАЦ, Љиљана*

Пракосово : словенски и индоевропски корени српске епике / Александар Лома. — Београд, 2000. — 352. / Љиљана Црепајак // Balcanica. — 32–33 (2001–2002), 347–351.

Приказ | Уп. 489, 490

492. ШИЦ, Јозеф

Der altserbische bergmännische Wortschatz : sprachgeschichtliche Abhandlung / Joseph Schütz ; Herausgegeben von Milka Ivić ; Mit einer Vorrede und Nachtägen von Aleksandar Loma. — Belgrad : SANU, 2003. — 147. — (Посебна издања / Српска академија наука и уметности ; 653. Одељење језика и књижевности ; 54)

б) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло

493. ЈОВАНОВИЋ, Томислав

Апокриф о Еноху према српском препису из Народне библиотеке у Бечу / Томислав Јовановић // АП. — 25 (2003), 209–238.

494. МАНО–ЗИСИ, Катарина

Штампано „Четворојеванђеље“ монаха Лаврентија : друго издање, после 1582. године / Катарина Мано–Зиси // АП. — 25 (2003), 239–258.

495. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Повеље кнеза Лазара : текст, коментари, снимци / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 365. — (Едиција Повеље) | Уп. 497, 498, 501, 502, 503

496. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Светих арханђела Михаила и Гаврила код Призрена : снимци преписа Јанка Шафарика / Александар Младеновић, Јасмина Недељковић // АП. — 25 (2003), 39–142.

497. НЕДЕЉКОВИЋ–КОВАЧЕВИЋ, Јасмина

Ново издање Повеља кнеза Лазара / Јасмина Недељковић–Ковачевић // 36МСФЛ. — 46, 1 (2003), 275–279.

Приказ | Уп. 495, 498, 501, 502, 503

498. НОВАКОВ, Драгана

Свестрано сагледавање Повеља кнеза Лазара : Повеље кнеза Лазара / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 367. / Драгана Новаков // СЈ. — 8 (2003), 693–696.

Приказ | Уп. 495, 497, 501, 502, 503

499. ПАВЛОВИЋ, Слободан

О првој књизи „Старог српског архива“ и поводом ње / Слободан Павловић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 290–294.

Приказ | Уп. 921

500. ПЕТРОВИЋ, Радомир

Угребани записи на сценама столпника „Свети Симеон“, „Свети Давид Солунски“ и „Свети Данило“ у припрати манастира Грачанице / Радомир Д. Петровић // АП. — 25 (2003), 479–508.

501. ПИЖУРИЦА, Мато

Повеље кнеза Лазара / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 367. / Мато Пижурица // ЈФ. — 59 (2003), 177–181.

Приказ | Уп. 495, 497, 498, 502, 503

502. ПИЖУРИЦА, Мато

Повеље кнеза Лазара / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 367. / Мато Пижурица // Славистика. — 7 (2003), 516–518.

Приказ | Уп. 495, 497, 498, 501, 503

503. ТРИЈИЋ, Владан

Повеље кнеза Лазара / Александар Младеновић. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 367. / Владан Тријић // АП. — 25 (2003), 341–346.

Приказ | Уп. 495, 497, 498, 501, 502

504. ЧИГОЈА, Бранкица

Надгробни натпис из околине Скопља / Бранкица Чигоја // СЈ. — 8 (2003), 351–361. | Summary

505. ЧИГОЈА, Бранкица

Најстарији српски ћирилски натписи : графија, ортографија и језик / Бранкица Чигоја. — 4. изд. — Београд : Чигоја штампа, 2003. — 128.

506. ЦУРОВА, Аксинја

За сџдбата на славјанските рџкописи : предварителни бележки за неизвештен Котленски псалтир от XVIII век и рџкописи и фрагменти : Житие на Стефан Неманиа от Стефан Първовенчани и Служба на Стефан Бранкович / Аксиния Джурова // АП. — 25 (2003), 163–195.

в) Историјска фонетика, граматика, лексикологија, историја писма и правописа**507. АБОВИЋ, Миомир**

Вриједан допринос проучавању језика српских јеванђеља : Ортографија и језик Бјелополског четворојеванђеља : 13/14 вијек / Јелица Стојановић. — Никшић : Универзитет Црне Горе, 2003. / Миомир Абовић // СЈ. — 8 (2003), 705–708.

Приказ | Уп. 520

508. БРБОРИЋ, Вељко

Из историје српског правописа / Вељко Брборић // СЈ. — 8 (2003), 597–615.

509. ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Јасмина

Предикативни герунд у старосрпском језику / Јасмина Грковић-Мејџор // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 23–34. | Summary

510. ДРАГИН, Наташа

Морфолошки систем у Теодосијевој „Похвали светом Симеону и светом Сави“ / Наташа Драгин // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 47–59. | Резюме

511. ЈОВИЋ, Надежда

Неке лексичке појединости из Хиландарског медицинског кодекса № 517 / Надежда Јовић // Славистика. — 7 (2003), 389–393.

512. МИЛАНОВИЋ, Александар

Семантичка и творбена конкуренција у посрбицама предвуковског периода / Александар Милановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 309–317.

513. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Прилог објашњењу неких особина језика Маријинског четворојеванђеља / Александар Младеновић // АП. — 25 (2003), 11–32.

514. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Прилог објашњењу особина језика Маријинског јеванђеља / Александар Младеновић // ЗБМСФЛ. — 46, 2 (2003), 7–21. | Резюме

515. НЕДЕЉКОВИЋ, Јасмина

О обележавању наставака генитива множине именица у Светоарханђеловској хрисовуљи цара Стефана Душана : XIV век / Јасмина Недељковић // АП. — 25 (2003), 319–323.

516. ОБИЖАЈЕВА, Марина

Славјано–греко–латинске основе граматической и административной деятельности Стефана Вуязовского / Марина Обижаева // Славистика. — 7 (2003), 160–167. | Резиме

517. ПАВЛОВИЋ, Слободан

Синтаксичко устројство датума у старосрпским повељама и писмима / Слободан Павловић // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 35–46. | Резюме

518. ПЕТРОВИЋ, Миодраг

„Бабунска реч“ у „Законику“ цара Стефана Душана 1349. и 1354. године / Миодраг М. Петровић // АП. — 25 (2003), 143–161.

519. СТОЈАНОВИЋ, Јелица*

Датив без предлога и к+датив као конкурентна средства уз глаголе кретања и говорења у историји српског језика / Јелица Стојановић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 179–189. | Резюме

520. СТОЈАНОВИЋ, Јелица

Ортографија и језик Бјелополског четворојеванђеља (13/14. вијек) / Јелица Стојановић. — Подгорица : Универзитет Црне Горе, 2003. — 370. — (Библиотека Филозофско–филолошке науке) | Уп. 507

521. СТОЈМЕНОВИЋ, Чедомир*

Фонетска адаптација страних речи у Служби и Житију Стефана Дечанског : Дечански препис / Чедомир Стојменовић // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 73–90. | Резюме | Уп. 522

522. СТОЈМЕНОВИЋ, Чедомир*

Фонетско–фонолошке одлике Службе и Житија Стефана Дечанског : Дечански препис / Чедомир Стојменовић // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 409–422. | Резюме | Уп. 521

523. ШТАВЉАНИН–ЂОРЂЕВИЋ, Љубица

О облицима неодређених заменица са интерполираним предлозима у „Законоправилу“ Светога Саве / Љубица Штављанин–Ђорђевић // АП. — 25 (2003), 33–38.

524. ШУБАРИЋ, Сања

Негирани облик императива (не+императив) и негиране перифрастичне императивне конструкције (немој+инфинитив и немој+да+презент) у документима Црногорског сената / Сања Шубарић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 251–261. | Summary

г) Историја српског књижевног језика

525. ДАБИЋ, Богдан*

Бројеви као стилско средство квантификације у „Лучи микрокозма“ / Богдан Л. Дабић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 19–27.

526. ИВАНОВИЋ, Радомир В.

Љубишина бисерница : пословице и мудре изрече у Љубишином делу / Лариса Раздобудко-Човић. — Будва : Медитеран, 2003. — 183. / Радомир В. Ивановић // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 60–65.

Приказ | Уп. 545

527. ИВИЋ, Милка

Писмено обраћање са *йи/ви* у Карађорђевој и Милошевој Србији / Милка Ивић // Даница. — 11 (2003), 346–348.

528. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Термини из области науке о стилу у Бошковићеву терминолошком систему : неколика запажања / Јелена Јовановић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 117–123.

529. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Значење 1914. стиха „Горског вијенца“ : облик *рано* у другом стиху Тужбалице сестре Батрићеве / Радмило Маројевић // 36МСКЈ. — 51, 1–2 (2003), 95–107. | Резюме

530. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Значење 2180. стиха „Горског вијенца“ : Сврх мене се сви овде куните / Радмило Маројевић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 91–95. | Резюме

531. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Изрази *часне двоје йостја(х) (йостйийи)* и *часне йостје за йса (исйостйийи)* у „Горском вијенцу“ / Радмило Маројевић // Радови. — 6 (2003), 11–44. | Резюме

532. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Интертекстуалност у Његошевом пјесничком дјелу : најтамнија природа у „Горском вијенцу“ и „Луча микрокозма“ / Радмило Маројевић // Јединство наука данас... — 39–70.

533. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Конкуренија посесивних категорија у Његошевом језику / Радмило Маројевић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 171–185. | Резюме

534. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Тумачење 518. стиха Горског вијенца : Збили ти се снови на Турчина / Радмило Маројевић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 341–353. | Резюме

535. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Тумачење 583. и 584. стиха „Горског вијенца“ : Јунаку се чешће пута(х) хоће / ведро небо насмијат грохотом / Радмило Маројевић // СЈ. — 8 (2003), 63–88. | Резюме

536. МИЛАНОВИЋ, Александар*

Корелативи у српској сложеној реченици из XIX века / Александар Милановић // НССУВД. — 31, 1 (2001), 81–90. | Резюме

537. МИЛАНОВИЋ, Александар

Нека савремена терминолошка решења у историји српског књижевног језика / Александар Милановић // СЈ. — 8 (2003), 631–635.

538. МИЛОСАВЉЕВИЋ–МИЛИЋ, Снежана

Реторички потенцијал приповедачког говора у роману „Бакоња Фра-Брне“ Симе Матавуља / Снежана Милосављевић–Милић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 379–392.

539. НЕВЕКЛОВСКИ, Герхард

О језику „Босанског вјесника“ 1866 / Gerhard Neweklowsky // СЈ. — 8 (2003), 29–39.
| Summary

540. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Језичке и лексичко–семантичке особине писаних докумената из Дробњака у „Исправама црногорских судова 1879–1899“ / Бранислав Остојић // СЈ. — 8 (2003), 49–61. | Summary

541. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Његошев удио у стварању Вукова модела књижевног језика : 4 / Бранислав Остојић // ПР. — 1–2 (10. фебруар 2003), 10.

542. ОСТОЈИЋ, Бранислав*

Слојевитост Љубишине лексике у Даничићеву Рјечнику ЈАЗУ / Бранислав Остојић // Гласник ЦАНУ. — 23 (2002), 45–53. | Summary

543. ПАНИЋ–БАБИЋ, Биљана

О граматичкој терминологији Павла Соларића / Биљана Панић–Бабић // Јединство наука данас... — 169–177.

544. Против Вука : српска грађанска интелигенција 18. и 19. века о језику и његовој реформи / приредио Мирослав Јовановић ; транслитерација Татјана Суботин–Голубовић. — Београд : Стубови културе, 2003. — 363.

545. РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

Љубишина бисерница : пословице и мудре изреке у Љубишином делу / Лариса Раздобудко–Човић. — Будва : Медитеран, 2003. — 183. | Уп. 526

546. РАЗДОБУДКО–ЧОВИЋ, Лариса

О језику и стилу Стефана Митрова Љубише : стилски орнаменти у Љубишином делу : синонимски паремјски блокови, фразеолошки низови и поредбене конструкције / Лариса Раздобудко–Човић // Стил. — 2 (2003), 241–249. | Summary

547. РАКОЧЕВИЋ, Милоје

Језик и стил у релацији са структуром и композицијом : на примерима из Његошевих дела / Милоје М. Ракочевећ // Стил. — 2 (2003), 85–100. | Summary

548. СУБОТИЋ, Љиљана

Критички приступ проучавању историје (српског) књижевног језика / Љиљана Суботић // СЈ. — 8 (2003), 99–110. | Summary

549. ЋУПИЋ, Драго

Фолклорни језички елементи у „Горском вијенцу“ / Драго Ћупић // Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ ... — 105–116. | Резюме

550. ШУБАРИЋ, Сања

Генитивне синтагме с предлозима *од*, *из* и *са* у језику Марка Миљанова / Сања Шубарић // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 89–112.

VIII. Македоиски језик**551. АВДИЋ, Емина**

Улогата на литературните текстови во усвојувањето компетенции во наставата германски како странски јазик / Емина Авдик // ЛЗб. — 50, 1–2 (2003), 141–150.

552. АНДРЕЕВСКИ, Цане*

Накои актуелизирани теми од книгата „Разговори со Конески“ / Цане Андреевски // Делото на Блаже Конески... — 207–212. | Summary

553. АНДРИЈЕВСКА, Наталија

Преводот на грчкото привативно алфа во старите македонски текстови / Наталија Андријевска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 145. — (Посебни изданија ; 37) | Уп. 646

554. АРИЗАНКОВСКА, Лидија

Временската функција на партикулата *веќе* во македонскиот јазик наспрема партикулата *же* во словеначкиот јазик / Лидија Аризанковска // XXIX научна... — 385–396.

555. АРИЗАНКОВСКА, Лидија*

Како да се претстават партикулите во планираниот Толковен речник на македонскиот јазик / Лидија Аризанковска // Норма и речник... — 93–97.

556. АРИЗАНКОВСКА, Лидија*

Слов. *že* — мак. *уиийе* : словенечки еквиваленти за македонската партикула / Лидија Аризанковска // СС. — 10 (2002), 47–58.

557. АТАНАСОВ, Петар*

Македонско–италијански речник : ново издање со граматика / Петар Атанасов. — Скопје : П. Атанасов, 2002. — 311.

558. АТАНАСОВ, Петар*

Македонско–шпански речник / Петар Атанасов. — Скопје : Југореклам, 2002. — 430.

559. БАБАМОВА, Екатерина

Културата и матурата : или писмента културолошка компетенција и новиот концепт на матурскиот испит / Екатерина Бабамова // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 129–136.

560. БАНДИЛОВСКА–РАЛПОВСКА, Елизабета*

Нормирањето кај ботаничката лексика / Елизабета Бандиловска–Ралповска // Норма и речник... — 83–91.

561. БЕДНАРЧУК, Лешек*

Procesy lenicyjne w języku macedońskim kontekście bałkańskim / Leszek Bednarczuk // СС. — 10 (2002), 59–73.

562. БЕЛЧЕВ, Толе*

Речник на странски зборови во македонскиот јазик / Толе Белчев. — Скопје : Универзитет „Кирил и Методиј“ : Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2002. — 734.

563. БЕЛЧЕВ, Ташко

Одговор на демагошкиот наслов на др Мито Аргировски на моите „Етимолошки решенија“ на „древномакедонски“ лексеми / Ташко Белчев // ЈВП. — 8, 18–19 (2003), 16–26.

564. БИБЛИОГРАФИЈА „Литературен збор“ 1979–2003. / составувачи Лилјана Макаријоска, Васил Тоциновски, Емилија Црвенковска ; тематски и авторски регистар Владимир Тодоров // ЛЗБ. — 50, 3–4 (2003), 1–145.

565. БИБЛИОГРАФИЈА на британската литература во превод на македонски јазик во антологиите и периодичните списанија за литература и култура во периодот од 1983 до 2000 година* / Маја Петковска, Христина Спасовска, Љубица Војдановска, Даница Марјановиќ, Шенур Сулејман ; ментор Љубица Тодорова–Јанешлиева // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 247–274.

566. БИБЛИОГРАФИЈА на трудовите на професор Зузана Тополињска* // СС. — 10 (2002), 17–46.

567. БИЦЕВСКА, Кита*

Од јазичната интерференција меѓу македонскиот и албанскиот дијалектен јазик / Кита Бицевска, Агим Пољоски // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 311–317. | Резюме

568. БИЦЕВСКА, Кита

Прилог кон проучавањата на делото на Климент и Наум Охридски и нивните ученици и следбеници : Лексиката на македонската црковна поезија / Стоја Поп-Атанасова. — Скопје : Менора, 2002. / Кита Бицевска // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 161-165.

Приказ

569. БОГДАНОВСКИ, Душко

Лексички колебања кај одделни термини од имотноправната област / Душко Богдановски // XXIX научна... — 341-348.

570. БОГДАНОВСКИ, Душко

Лексички колебања кај одделни термини од имотноправната област / Душко Богдановски // ЈВП. — 8, 18-19 (2003), 36-42.

571. БОГДАНОВСКИ, Душко

Одделни забележувања и прашања обработени во списанието „Јазикот во практиката“ / Душко Богдановски // XXIX научна... — 767-779.

572. БОГУСЛАВСКИ, Анджеј*

Die to-jest-Sätze und die Pronomina der 1. und 2. Person / Andrzej Boguslawski // СС. — 10 (2002), 75-94.

573. БОЈКОВСКА, Емилија*

Поредбените степени на придавките во македонскиот и во германскиот јазик / Емилија Бојковска // ГЗФФ. — 26 (2000-2001), 319-340.

574. БОЈКОВСКА, Емилија

Структура на придевската синтагма во македонскиот и во германскиот јазик / Емилија Бојковска // XXIX научна... — 457-468.

575. БОЈКОВСКА, Стојка

Радовишкиот говор / Стојка Бојковска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 321. — (Посебни изданија ; 40)

576. БУЖАРОВСКА, Елена*

Еквиваленти констрикции во англискиот јазик / Елена Бужаровска // ГЗФФ. — 27 (2001-2002), 9-22. | Summary

577. БУЖАРОВСКА, Елена*

Сврзниците на зависни реченици со надграден предикат за визуелна перцепција : во текстовите на Јоаким Крчовски и Крнинскиот Дамаскин / Елена Бужаровска // СС. — 10 (2002), 95-111.

578. БУЖАРОВСКА, Елена

Споредбата по сличност во македонскиот јазик / Елена Бужаровска // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 89-106.

579. ВЕЛЕВСКА, Маргарита

Искажување на императивност во францускиот јазик и можни еквиваленти во македонскиот јазик / Маргарита Велевска // ЛЗБ. — 50, 5-6 (2003), 25-34.

580. ВЕЛЈАНОВСКА, Катерина

Прилог кон проучавањето на македонска фразеологија : Белешки за македонската фразеологија / Снежана Велковска. — Скопје : ИМЈ, 2002. / Катерина Велјановска // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 167-169.

Приказ | Уп. 582

581. ВЕЛКОВСКА, Снежана*

Актуелни проблеми од нормирањето на лексиката во македонскиот стандарден јазик // Норма и речник... — 7-13.

582. ВЕЛКОВСКА, Снежана*

Белешки за македонската фразеологија / Снежана Велковска. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2002. — 184. — (Јазикот наш денешен ; 8) | Уп. 580

583. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

Актуелното реченично расчленување врз примери од македонскиот стандарден јазик / Снежана Веновска-Антевска // Предавања на XXXV... — 73-87.

584. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

Зборник од XXVIII научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура : лингвистичка секција / Снежана Веновска-Антевска // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 171-175.

585. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

[50]Педесет години Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ / Снежана Веновска-Антевска // ЛЗБ. — 50, 5-6 (2003), 11-14.

586. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

Сврзникот *но* во македонскиот јазик : дијахронија, синхронија, перспектива / Снежана Веновска-Антевска. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003. — 268. — (Посебни изданија ; 39)

587. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

[100]Сто години За македонските работи од Крсте П. Мисирков / Снежана Веновска-Антевска // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 107-112.

588. ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА, Снежана

Структурно-семантичка анализа на приредените врски со *a*, *но* и *и* во македонскиот во споредба со другите словенски јазици / Снежана Веновска-Антевска // Реферати на... — 127-145. | Summary
— ВЛАЈИЌ-ПОПОВИЌ, Јасна

Вредан допринос проучавању грецизма на Балкану : Грцизмите во македонскиот јазик / Мито Аргировски. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1998. — 314. — (Посебни изданија ; 29) / Јасна Влајиќ-Поповиќ // ЈФ. — 59 (2003), 217-222.

Приказ | Уп. 864

589. ВУЈЦИКОВСКА, Елжбјета*

Derywaty wspólrzdzenne z *saka*, *ljubi* i *mil* w języku macedońskim i ich ekwiwalenty w języku polskim / Elżbieta Wójcikowska // СС. — 10 (2002), 113-118.

590. ГАЈДОВА, Убавка*

Модалност : граматикализација во македонскиот глаголски систем / Убавка Гајдова // СС. — 10 (2002), 119-127.

591. ГАЦОВ, Димитрија*

Транскрипција на имињата од германскиот јазик / Димитрија Гацов // ГЗФФ. — 26 (2000-2001), 341-345. | Zusammenfassung

592. ГЕГОВСКИ, Дејан*

Начини за изразување на релацијата „причина“ во дијалектите на македонскиот јазик / Дејан Геговски // СС. — 10 (2002), 129-143.

593. ГЕГОВСКИ, Дејан

Околу каузативните конструкции без сегментален показател на врската : врз примери од дијалектите на македонскиот јазик / Дејан Геговски // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 125-128.

594. ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка*

Још о критеријима хомонимије придева / Даринка Гортан-Премк // СС. — 10 (2002), 145-149.

595. ГОЧКОВА–СТОЈАНОВСКА, Татјана

Кон наставните програми по предметот македонски јазик : програмска содржина — јазик од I до IV одделение / Татјана Гочкова–Стојановска // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 137–140.

596. ГОЧКОВА–СТОЈАНОВСКА, Татјана

Начини на формирање на зборовниот концепт кај детето / Татјана Гочкова–Стојановска // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 107–112.

597. ГРУЕВСКА–МАЦОСКА, Симона*

Повеќезначноста на лексемата *глава* / Симона Груевска–Мацоска // Норма и речник... — 105–112.

598. ДАМЧЕВСКА, Весна

Јазикот во економијата : продолжение / Весна Дамчевска // ЈВП. — 8, 18–19 (2003), 67–71.

599. ДИМИТРОВСКИ, Тодор

Фразеолошки речник на македонскиот јазик : том 1 : А–Ј / Тодор Димитровски, Ташко Ширилов. — Скопје : Огледало, 2003. — 433.

600. ДОДЕВСКА–МИХАЈЛОВСКА, Олгица*

Зборообразувачки особености во романите на Коле Чашуле / Олгица Додевска–Михајловска // Мак. — 7 (2000), 5–103.

601. ДРВОШАНОВ, Васил*

Дијалектолошки студии / Васил Дрвошанов. — Скопје : Детска радост, 2001. — 280.

602. ДРВОШАНОВ, Васил

Отслик на творечкио подем / Васил Дрвошанов // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 7–9.

603. ДРВОШАНОВ, Васил*

Територијалниот фактор и факторот свесно насочување при нормирањето на зборовите / Васил Дрвошанов // Норма и речник... — 69–74.

604. ДРВОШАНОВ, Васил

Турските лексеми од хуманитарната анатомија во македонските говори / Васил Дрвошанов // ЈВП. — 8, 18–19 (2003), 5–15.

605. ДУЧЕВСКА, Анета

XXX научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература у култура : лингвистичка секција : Охрид, 11–13 август 2003. / Анета Дучевска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 135–137.

606. БОРБИЕВСКА–ТАНТУРОВСКА, Лидија

Деветата книга од „Јазикот наш денешен“ / Лидија Ѓорѓиевска–Тантуровска // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 177–179.

Приказ

607. БУРЧИНОВ, Милан*

Блаже Конески, стожерна личност : белег на епохата / Милан Ѓурчинов // Делото на Блаже Конески... — 37–48. | Summary

608. ЗА професорот Зузана Тополињска : од нејзините ученици, пријатели и искрени почитувачи* // СС. — 10 (2002), 13–16.

609. ЗАРОН, Зофја*

Wypowiedzenie, zdanie, wypowiedź : regulacje terminologiczne / Zofia Zaron // СС. — 10 (2002), 151–166.

610. ИВИЌ, Милка*

О проблему реда речи / Милка Ивић // СС. — 10 (2002), 167–172.

611. ИВИЌ, Милка*

Поводом македонских конструкција типа „кола на брат ми / кола од брат ми“ / Милка Ивиќ // Делото на Блаже Конески... — 413–418. | Summary

612. ИЛИЕВСКА, Красимира*

Време во времето : од аспект на меѓујазичната хомонимија и полисемија / Красимира Илиевска // СС. — 10 (2002), 173–186.

613. ИЛИЕВСКА, Красимира*

За некои карактеристики на руско–македонските меѓујазични хомоними на фонот на другите словенски јазици / Красимира Илиевска // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 347–362.

614. ИЛИЕВСКА, Красимира*

Прилог кон разрешување на прашањата кога, каде и од кого е создаден „Законот за судење на луѓето“ / Красимира Илиевска // Делото на Блаже Конески... — 371–389. | Резюме

615. ИЛИЕВСКИ, Петар

Блаже Конески и историјата на македонскиот јазик / Петар Хр. Илиевски // XXIX научна... — 5–20.

616. ИЛИЕВСКИ, Петар*

Глаголичката графема з (землта) и грчката тх (ѓта) / Петар Хр. Илиевски // СС. — 10 (2002), 187–198.

617. ИЛИЕВСКИ, Петар

Дијалектна база на некои графички варијанти во глаголицата / Петар Хр. Илиевски // Реферати на... — 21–38. | Summary

618. ИЛИЕВСКИ, Петар*

Од методологијата на Блаже Конески во користењето извори за кирило–методиевскиот период / Петар Хр. Илиевски // Делото на Блаже Конески... — 299–308. | Summary

619. ЈАНЕВА, Марија*

Наставките и природата на говорниот англиски јазик / Марија Јанева // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 23–33. | Summary

620. ЈАНУШЕВА, Виолета

Људмил Спасов : за некои поинтересни случаи на проширување на валентноста на едноаргументските предикати во македонскиот јазик : врз примери од Битола и Битолско / Виолета Јанушева // XXIX научна... — 237–253.

621. ЈАЧЕВА–УЛЧАР, Елка

Турски лексеми во топонимијата на тиквешкиот регион / Елка Јачева–Улчар // XXIX научна... — 439–445.

622. ЈЕНЧ, Хелмут*

Dodawki serbskemu řečnemu atlasej / Helmut Jenč // СС. — 10 (2002), 199–204.

623. ЈОВАНОВА–ГРУЈОВСКА, Елена*

Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина / Елена Јованова–Грујовска. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2002. — 173. — (Јазикот наш денешен ; 7)

624. ЈОВАНОВА–ГРУЈОВСКА, Елена*

Колоквијалната лексика и нормата / Елена Јованова–Грујовска // Норма и речник... — 77–81.

625. ЈОРДАНОВ, Раде*

Композицијата во областа на медицинската терминологија во францускиот и македонскиот јазик / Раде Јорданов // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 35–46. | Résumé

626. ЈОРДАНОВСКА, Тања

Шпанско-македонски, македонско-шпански речник со граматика. — Штип : Венеција, 2003. — 672.

627. КАЛИНИЋ-ОРДЕВ, Љиљана

Načini oslovljavanja u govornom makedonskom jeziku / Ljiljana Kalinić-Ordev // Jezik, društvo, saznanje... — 89-100. | Summary

628. КАРАНФИЛОВСКИ, Максим

За некои разлики во функционирањето на глаголскиот вид во македонскиот јазик и во другите словенски јазици / Максим Каранфиловски // Реферати на... — 97-110. | Резюме

629. КАРАНФИЛОВСКИ, Максим*

Основните карактеристики на говорот во село Миноштица-Негушко / Максим Каранфиловски // ГЗФФ. — 26 (2000-2001), 363-369.

630. КАРАНФИЛОВСКИ, Максим*

Поезијата на Блаже Конески во препевите на руски јазик / Максим Каранфиловски // Делото на Блаже Конески... — 223-229. | Резюме

631. КОЛЕВСКИ, Петар

Плакатите наши насušни : повторно навраќање на истата тема / Петар Колевски // ЈВП. — 8, 18-19 (2003), 53-62.

632. КОН педесетогодишнината на списанието „Литературен збор“ од редакцијата Емилија Црвенковска, Васил Тоциновски, Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 3-4.

633. КОНСТАНТИНОВИЌ, Зоран*

Блаже Конески у светским енциклопедијама / Зоран Константиновиќ // Делото на Блаже Конески... — 51-57. | Zusammenfassung

634. КОРОБАР-БЕЛЧЕВА, Марија*

Антропонимите во романот „Пиреј“ од М. Андреевски / Марија Коробар-Белчева // Предавања на ХХХИИ... — 57-70.

635. КОРОБАР-БЕЛЧЕВА, Марија*

Името како јазичен знак или како лексема со семантика / Марија Коробар-Белчева // СС. — 10 (2002), 205-208.

636. КОРОБАР-БЕЛЧЕВА, Марија*

Митологијата во ономастичките истражувања на Блаже Конески / Марија Коробар-Белчева // Делото на Блаже Конески... — 447-453. | Резюме

637. КОСТОВ, Кирил

За употребата на предлогот *во* кога се кажува оценка по некој предмет или специјалност / Кирил Костов // ЈВП. — 8, 18-19 (2003), 72-74.

638. КРАМЕР, Кристина*

Between Dialects : Towards a Morphology of the Verbal System of the Macedonian Dialect of Vrbnik, Albania / Christina E. Kramer // СС. — 10 (2002), 209-218.

639. КРАМЕР, Кристина*

Blaže Koneski's 1945 Lecture „Makedonskata literatura i makedonskiot jazik“ / Christina E. Kramer // Делото на Блаже Конески... — 435-446. | Резиме

640. КРСТАНОСКИ, Петре

Влијанието на туризмот врз македонскиот јазик и култура / Петре Р. Крстаноски // ХХХ научна... — 781-792.

- 641. ЛАБРОСКА, Веселинка**
Говорот на селото Кула–Серско / Веселинка Лаброска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 145.
- 642. ЛАБРОСКА, Веселинка***
Перфектот во кичевскиот и битолскиот говор : форми и функции / Веселинка Лаброска // СС. — 10 (2002), 219–228.
- 643. ЛАЗАРОВ, Лазар***
Француски согледувања и оценки за посебноста на македонскиот јазик и народ / Лазар Лазаров // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 371–375.
- 644. ЛОЗАНОСКИ, Раско**
Јазикот во „Читанката за трето одделение“ од Томе Богдановски / Раско Лозаноски // ЈВП. — 8, 18–19 (2003), 43–48.
Приказ
- 645. МАКАРИЈОСКА, Лилјана**
Блаже Конески за црковнословенската лексика и зборообразување / Лилјана Макаријоска // ХХИХ научна... — 113–124.
- 646. МАКАРИЈОСКА, Лилјана**
За историско зборообразување и принципите на преведувањето : Преводот на грчкото привативно алфа во старите македонски текстови / Наталија Андријевска. — Скопје : ИМЈ, 2003. / Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 105–107.
Приказ | Уп. 553
- 647. МАКАРИЈОСКА, Лилијана**
Лексиката на материјалната култура во македонските црковнословенски текстови / Лилијана Макаријоска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 450.
- 648. МАКАРИЈОСКА, Лилјана**
Меѓународен собир посветен на преводите во четринаесеттиот век на Балканот / Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 121–123.
- 649. МАКАРИЈОСКА, Лилјана**
Научен собир „Македонскиот јазик, минатото–сегашност–иднина“ : Скопје, 16–17 октомври 2003. / Лилјана Макаријоска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 147–149.
- 650. МАКЕДОНСКО четвороевангелие /** прир. Весна Костовска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 214. — (Стари текстови ; 8)
- 651. МАЛЕНКО, Билјана**
Лексемите со значање соба во македонските дијалекти / Билјана Маленко, Светлана Давкова–Горгиева // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 113–123.
- 652. МАЛЕНКО, Билјана**
Штипскиот говор / Билјана Маленко // Предавања на ХХХV... — 89–101.
- 653. МАРИНКОВИЌ, Славко***
Што по кого е наречено : лексикон на епоними и на епонимни форми / Славко Маринковиќ. — Скопје : МИ-АН, 2002. — 285.
- 654. МАРКОВ, Борис**
За заступаноста на именските суфикси од турско порекло во јужнословенските јазици / Борис Марков // Реферати на... — 161–180. | Zusammenfassung
- 655. МАРКОВИЌ, Марјан***
Фонолошки паралели на дијалектно ниво : балкански контекст / Марјан Марковиќ // СС. — 10 (2002), 241–246.

656. МАРТИНОСКА, Ана

Семантичкиот аспект на македонските народни гатанки од Зборникот на браќата Миладиновци / Ана Мартиноска // XXIX научна... — 555–569. | Summary

657. МАЦА, Марија*

Il metodo del' Prof. Matyszek di presa degli appunti nella tradizione consecutiva presso l'Istituto per Interpreti e Traduttori del' Università di Hiedelberg / Maria Mazza // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 47–66. | Résumé

658. МЕШЧЕРЈАКОВА, Јулија

Nomina professionalis како основа за македонските и за руските презимиња / Јулија Мешчерјакова // XXIX научна... — 405–419.

659. МИЛЕНКОВСКА, Соња*

Линсаризација и референцијална карактеристика на именската синтагма во акузативен однос / Соња Миленковска // СС. — 10 (2002), 247–256.

660. МИНИСИ, Нуло

Блаже Конески и нормирањето на јазикот / Нуло Миниси // XXIX научна... — 31–36.

661. МИНОВ, Зоран

Грчко-македонски, македонско-грчки речник со граматика / Зоран Минов, Крсто Минговски. — Штип : Венеција, 2003. — 781.

662. МИНОВА-ЃУРКОВА, Лилијана

Блаже Конески и македонскиот стандарден јазик / Лилијана Минова-Ѓуркова // XXIX научна... — 57–63.

663. МИНОВА-ЃУРКОВА, Лилијана

Европската година на јазиците и македонскиот јазик / Лилијана Минова-Ѓуркова // Предавања на XXXV... — 39–52.

664. МИНОВА-ЃУРКОВА, Лилијана*

Јазикот и животот / Лилијана Минова-Ѓуркова // Предавања на XXXIV... — 19–32.

665. МИНОВА-ЃУРКОВА, Лилијана*

Лексиката, нормата, јазичното планирање / Лилијана Минова-Ѓуркова // Норма и речник... — 61–68.

666. МИНОВА-ЃУРКОВА, Лилијана*

Македонскиот публицистички функционален стил / Лилијана Минова-Ѓуркова // Предавања на XXXIII... — 19–35.

667. МИНОВА-ЃУРКОВА, Лилијана

Функционалните стилови и сложените реченици / Лилијана Минова-Ѓуркова // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 21–28.

668. МИРКУЛОВСКА, Милица*

Македонскиот *еден* во членска употреба покај придевски номинализации и неговиот полски превод / Милица Миркуловска // СС. — 10 (2002), 257–263.

669. МИРКУЛОВСКА, Милица

Показатели на карактеристиката определеност на референцијално употребната именска синтагма во номинативен и во акузативен падежен однос во македонскиот јазик и нивните полски еквиваленти / Милица Миркуловска // Реферати на... — 111–125. | Summary

670. МИСИРКОВ, Крсте

За македонските работи / Крсте Мисирков . — Фототипно изд. по повод 100-годишнината од излегувањето на книгата / прир. Блаже Ристовски. — Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2003. — XLV, 317.

671. МИТЕВА, Димка

Речник на литературни изрази / Тодор Димитровски. — Скопје : Струм-Скоп, 1995. — 296. / Димка Митева // XXIX научна... — 793–799.

Приказ

672. МИТЕВА, Димка*

Уште еднаш за „Речникот на литературни изрази“ од Тодор Димитровски / Димка Митева // Норма и речник... — 52–60.

673. МИТКОВСКА, Лилијана*

За конструкциите со неконвенционални единици на мера во македонскиот јазик / Лилијана Митковска // СС. — 10 (2002), 265–280.

674. МИШЕСКА-ТОМИЌ, Олга*

Балканските идни времиња и коњуктивот / Олга Мишеска-Томиќ // СС. — 10 (2002), 281–290.

675. МИЛЕНКОВИЌ, Војкан

Меѓународна научна конференција „Терории и методи во ареалната лингвистика : придонесот на Божидар Видоевски во развојот на македонска лингвистика : по повод 5-годишнината од смртта на акад. Б. Видоевски“ / Војкан Миленковиќ // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 129–130.

676. МЛАДЕНОВСКА-РИСТЕВСКА, Каретина

Научен собир „100 години Илинден“ / Катерина Младеновска-Ристевска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 151–154.

677. МЛАДЕНОВСКИ, Ранко

Семантички конструкти во пасната „Црква“ од Блаже Конески / Ранко Младеновски // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 55–63.

678. МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА, Весна

XXX научна конференција на Семинарот за македонски јазик, литература и култура / Весна Мојсова-Чепишевска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 139–142.

679. МОМИРОВСКА, Мери*

Отстапувања од правилото за едначање по звучност кај личните имиња / Мери Момировска // Норма и речник... — 45–49.

680. МОШИЊСКИ, Лешек*

O niektórych grecozynchach w staromacedońskim Ewangeliarzu Radomira / Leszek Moszyński // СС. — 10 (2002), 291–305.

681. МОШИЊСКИ, Лешек*

Fragmentsy Dziejów Apostońskich macedońskiego Apostoła z Wrancesznicy wobec serbskiego Apostoła Maticy Serbskiej / Leszek Moszyński // Делото на Блаже Конески... — 271–297. | Zusammenfassung

682. МУРГОСКИ, Зозе*

Голем англиско-македонски речник / Зозе Мургоски. — Скопје : З. Мургоски, 2001. — 1656.

683. НИКОДИНОВСКА, Радица

Визуелни метафори во италијанскиот и во македонскиот јазик / Радица Никодиновска // XXIX научна... — 483–490.

684. НИКОДИНОВСКИ, Звонко

Афоризмот како говорна единица во францускиот и во македонскиот јазик : поим и дефиниција / Звонко Никодиновски, Ирина Бабамова // XXIX научна... — 447–455.

685. НИКОДИНОВСКИ, Звонко

Семиологијата на маchkата во македонскиот јазик / Звонко Никодиноски // XXIX научна... — 265–289.

686. НИКОЛОВСКИ, Зоран*

Современата јазична политика на Франција во однос на францускиот и регионалните јазици / Зоран Николовски. — Битола : Педагошки факултет „Киро Дандаро“, 2002. — 176. — (Библиотска Одделни научни трудови)

687. ПАВЛОВНА–УСИКОВА, Рина*

Значењето и улогата на „Граматика на македонскиот назик“ од Блаже Конески за кодификацијата и афирмацијата на македонскиот јазик / Рина Павловна–Усикова // Делото на Блаже Конески... — 391–400. | Резюме

688. ПАНДЕВ, Димитар

Зборник трудови од XXIX научна дискусија на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература у култура : лингвистичка секција / Димитар Пандев // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 95–96.

Приказ

689. ПАНДЕВ, Димитар*

Осовременување на средновековните текстови / Димитар Пандев // Делото на Блаже Конески... — 347–356. | Summary

690. ПАНДЕВ, Димитар

Солунската легенда : проучавањата на Блаже Конески наспроти другите проучавања / Димитар Пандев // XXIX научна... — 105–112.

691. ПАНДЕВ, Димитар*

Хомонимски конфликти во македонскиот јазик / Димитар Пандев // Норма и речник... — 15–19.

692. ПАНДЕВ, Димитар

Четиријазичникот на Даниил : два века отпосле / Димитар Пандев // Предавања на XXXV... — 103–108.

693. ПАНЕВОВА, Јармила*

За полезноста на електронските јазични корпуси : врз примерот на еден тип на именската фраза во чешкиот јазик / Јармила Паневова, Кирил Рибаров // СС. — 10 (2002), 307–316.

694. ПАНОВСКА–ДИМКОВА, Искра

Дистрибуција на суфиксите *-ува* и *-ва* кај глаголите со општ дел на вокал и нивните значења / Искра Пановска–Димкова // XXIX научна... — 333–340.

695. ПАНОВСКА–ДИМКОВА, Искра*

Лимитивната видска конфигурација во македонскиот јазик / Искра Пановска–Димкова. — Скопје : Проект–студио, 2002. — 183.

696. ПАНОСКА, Ружа*

Експликација на експресијата во песната „Песна“ од Блаже Конески / Ружа Паноска // Делото на Блаже Конески... — 165–170. | Summary

697. ПАНОСКА, Ружа*

По повод деведесетгодишната од раѓањето на проф. Крум Тошев : 1912–1976 / Ружа Паноска // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 3–6.

698. ПАНЧЕВСКА, Ангелина*

Просторна информација изразена со заменки и членски морфеме : во македонскиот и полскиот јазик / Ангелина Панчевска // СС. — 10 (2002), 317–327.

699. ПАУНОВА, Марија

Научен собир „Општествените промени и јазикот“ / Марија Паунова // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 187–188.

700. ПАУНОВА, Марија

Тркалезна маса на тема : наставата по македонски јазик како странски : состојби и перспективи / Марија Паунова // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 125–127.

701. [50] Педесет години Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ : 1953–2003. / орг. одбор Снежана Велковска, Снежана Веновска–Антевска, Лидија Тантуровска. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 124.

702. ПЕЕВ, Коста

За македонската топонимска номенклатура во Албанија низ призмата на истражувањата на А. М. Селишчев / Коста Пеев // Рсферати на... — 59–73. | Резюме

703. ПЕЕВ, Коста*

За навлегувањето на албанскиот елемент во Македонија низ лингвистички аспект / Коста Пеев // Предавања на XXXIV... — 65–73.

704. ПЕЕВ, Коста

Македонските говори низ страниците на „Бугарскиот дијалектен атлас“, БАН не го увазува Меѓународниот славистички комитет / Коста Пеев // XXIX научна... — 209–223. + Карти

705. ПЕЕВ, Коста*

Меѓујазичните контакти низ призмата на службените зборови / Коста Пеев // Предавања на XXXIII... — 37–55.

706. ПЕЕВ, Коста*

Прилог кон „Историјата на македонскиот јазик“ од Блаже Конески / Коста Пеев // Делото на Блаже Конески... — 333–346. | Резюме

707. ПЕТРОСКА, Елена*

Конструкциите на т.н. социјативна множина во македонскиот јазик / Елена Петроска // СС. — 10 (2002), 329–354.

708. ПЕТРОСКА, Елена

Споредбена синтакса на словенските јазици : македонскиот јазик / Елена Петроска // Реферати на... — 291–297. | Summary

709. ПИЛИЧКОВА, Севим

Причините за билингвизмот во интерпретацијата на народните прикази / Севим Пиличкова // Предавања на XXXV... — 205–218.

710. ПИСАРКОВА, Кристина*

Tajemnica bliskości / Krystyna Pisarkowa // СС. — 10 (2002), 367–371.

711. ПЈАНКА, Влоѓимјеж*

Народното и интелектуалното во „Граматицата“ од Блаже Конески / Влоѓимјеж Пјанка // Делото на Блаже Конески... — 401–412. | Zusammenfassung

712. ПЈАНКА, Влоѓимјеж*

Односот на инструменталот наспрема другите падежи / Влоѓимјеж Пјанка // СС. — 10 (2002), 375–393.

713. ПЈАНКА, Влоѓимјеж

Словенските предлози за место со инструментална рскција / Влоѓимјеж Пјанка // XXIX научна... — 191–207.

714. ПО што го запаметив Конески / ред. Петре М. Андреевски, Атанас Вангелов, Трајко Стаматоски. — Скопје : Фондација за македонски јазик „Небрегово“, 2003. — 327.

715. ПОЉОСКА, Агим*

Старославенските заемки **bolto*, **dleta*, **gord-/gradъ* во албанскиот дијалектен јазик / Агим Пољоска // ГЗФФ. — 27 (2001–2002), 67–72.

716. НОП–АТАНАСОВА, Стоја

Нов прилог кон македонската историска лексикографија : Речник на грчко–црковнословенски лексички паралели / Мито Аргировски, Наталија Андријевска, Александра Ѓуркова. — Скопје, 2003. / Стоја Поп–Атанасова // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 97–100.

Приказ | Уп. 722

717. ПОПОВСКИ, Алекса*

Македонско–француски речник / Алекса Поповски, Петар Атанасов. — Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2002. — 515.

718. ПРШИКРИЛОВА, Милена

Посесивност : една категорија меѓу граматиката и лексиката / Милена Пршикрилова // ХХИХ научна... — 225–235.

719. РАДИЌ, Првослав

За некој јазични паралели во српскиот и македонскиот литературен јазик / Првослав Радиќ // ХХИХ научна... — 491–502.

720. РАДИЧЕСКИ, Науме

Александар Спасов : 1925–2003 / Науме Радически // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 157–159.

721. РАДОВАНОВИЌ, Милорад*

Kognitivni vs. funkcionalni stil / Milorad Radovanović // СС. — 10 (2002), 401–403.

722. РЕЧНИК на грчко–црковнословенски лексички паралели / ред. Мито Аргировски. — Скопје : ИМЈ, 2003. — 502. | Уп. 716

723. РИСТОВСКИ, Блаже

Кон историјата на „Историската фонологија на македонскиот јазик“ од Блаже Конески / Блаже Ристовски // ХХИХ научна... — 21–29.

724. РИСТОВСКИ, Блаже

Улогата на македонскиот јазик во формирањето и развитокот на националната свест : со посебен осврт на „македонизмот“ на Стојан Новаковиќ / Блаже Ристовски // Реферати на... — 39–57. | Summary

725. РИСТУЈЧИН, Петре*

Нерет и неговиот говор / Петре Ристујчин // Мак. — 7 (2000), 107–165.

726. РУСЕК, Жежи*

Ze studiów nad określeniami dla „spät, późno“ w językach słowiańskich ze szczególnym potraktowaniem macedońskiego i bułgarskiego / Jerzy Rusek // СС. — 10 (2002), 413–424.

727. РУСЕК, Жежи*

Размислување врз „Историјата на македонскиот јазик“ од Блаже Конески / Жежи Русек // Делото на Блаже Конески... — 315–320. | Summary

728. РУСОМИРОВА, Зора

Просторното значење на предлозите *на* и *во* / Зора Русомирова // ЈВП. — 8, 18–19 (2003), 49–52.

729. САВИЦКА, Ирена*

Z zagadnień fonetyki bałkańskiej / Irena Sawicka // СС. — 10 (2002), 425–428.

730. САЗДОВ, Симон*

За семантичката опозиција „мирување : движење“ кај предлозите во македонскиот стандарден јазик / Симон Саздов // Норма и речник... — 99–104.

731. САНДЕРС, Ценифер

The Effects of Sonority Sequencing on Constant Clusters Resulting from Jer-fall : An Analysis of Macedonian, Russian, Czech and Serbian/Croatian / Jennifer Sanders // XXIX научна... — 469-482.

732. СЕДЕФЧЕВА, В. Г.

Неколку размислувања, впечатоци и искуства од некои слушатели на Семинарот за Македонски јазик, литература и култура / В. Г. Седефчева, Н. Субиото, Ж. Курт, С. Должан // ЛЗБ. — 50, 5-6 (2003), 143-145.

733. СИДОРОВСКА, Марија

Лексичко-семантичките значења на лексемите *добар*, *убав* во современиот македонски стандарден јазик и нивните семантички еквиваленти *добар*, *леј* во српскиот јазик / Марија Сидоровска // XXIX научна... — 397-404. | Резюме

734. СИДОРОВСКА, Марија*

Преломни стапки во заокружувањето на македонскиот литературен јазик во континуитет / Марија Сидоровска // ГЗФФ. — 26 (2000-2001), 377-396. | Резюме

735. СИМЈАНОВСКИ, Бошко

Одговор на објавен напис во списанието „Нотариус“ / Бошко Симјановски // ЈВП. — 8, 18-19 (2003), 27-35.

736. СИМОСКА, Силвана*

Корелацијата фонема — графема во германскиот јазик / Силвана Симоска // ГЗФФ. — 26 (2000-2001), 397-408. | Zusammenfassung

737. СИМОСКА, Силвана

Фонолошко-морфолошки тенденции во лексиконот на македонскиот јазик / Силвана Симоска // XXIX научна... — 323-332.

738. СОКОЛОВСКИ, Јан

Зборообразувањето во „Граматицата“ на Блаже Конески / Јан Соколовски // XXIX научна... — 65-72.

739. СОЛЕЦКА, Казимјера*

За формалниот запис во македонско-полскиот синтаксички речник на глаголите и блискозначните перифрастички изрази / Казимјера М. Солецка // СС. — 10 (2002), 441-452.

740. СПАСОВ, Људмил*

Белешки за јазикот на Браќата Миладиновци, или — како Константин Миладинов го замислува македонскиот стандарден јазик / Људмил Спасов // Предавања на XXXIV... — 47-55.

741. СПАСОВ, Људмил

Значањето на граматиката на Хорас Г. Лант за афирмација на македонскиот назик / Људмил Спасов. — Скопје : Фондација за македонски јазик „Небрегово“ : Старт, 2003. — 32.

742. СПАСОВ, Људмил

Значањето на граматиката на Хорас Г. Лант за афирмацијата на македонскиот јазик / Људмил Спасов // Две американски... — 9-33.

743. СПАСОВ, Људмил

Како Блаже Конески конципира историјата на македонскиот јазик / Људмил Спасов // Реферати на... — 75-95. | Summary

744. СПАСОВ, Људмил

Описот на македонскиот јазик : социолингвистички факти, семантички факти, дијалектни факти, фонологија, лексикологија и граматика на стандардниот јазик / Људмил Спасов // Две американски... — 159-165.

745. СПАСОВ, Људмил

По повод објавувањето на книгата „Валеризација на колоквијализмите во македонската јазична средина“ / Елена Јованова-Грујовска. — Скопје : ИМЈ, 2002. / Људмил Спасов // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 155-159.

Приказ

746. СПАСОВ, Људмил

Придонесот на Виктор А. Фридман за развитокот на социолингвистичките истражувања на македонскиот јазик / Људмил Спасов // Предавања на XXXV... — 53-72. + Социолингвистички и други трудови на Виктор А. Фридман

747. СПАСОВ, Људмил*

Проучавањата на Блаже Конески на македонскиот писмен јазик / Људмил Спасов // Делото на Блаже Конески... — 357-363. | Summary

748. СПАСОВ, Људмил*

Разликите и сличностите на процесот на стандардизацијата меѓу бугарскиот, српскиот и македонскиот назик : некои аспекти на проблемот / Људмил Спасов // Предавања на XXXIII... — 71-84. | Резиме

749. СТАЛЕВ, Георги*

Некои форми на стихот од Блаже Конески / Георги Сталев // Делото на Блаже Конески... — 171-176. | Резиме

750. СТАМАТОСКИ, Трајко

Блаже Конески и Мисирковата книга „За македонските работи“ / Трајко Стаматоски // XXIX научна... — 41-56.

751. СТАМАТОСКИ, Трајко

Златната младост на нашево списание : на педесетогодишнината на „Литературен збор“ / Трајко Стаматоски // ЛЗБ. — 50, 1-2 (2003), 5-9.

752. СТАМАТОСКИ, Трајко*

Јоаким Крчовски и првата македонска книжевна генерација / Трајко Стаматоски // Предавања на XXXIV... — 33-45.

753. СТАМАТОСКИ, Трајко*

Кон „Македонскиот XIX век“ на Блаже Конески / Трајко Стаматоски // Делото на Блаже Конески... — 321-331. | Summary

754. СТАМАТОСКИ, Трајко

Лингвистичкото дело на Блаже Конески / Трајко Стаматоски // Предавања на XXXV... — 19-38.

755. СТАМАТОСКИ, Трајко*

Професијата одразена во македонската онимија / Трајко Стаматоски // Норма и речник... — 25-44.

756. СТАМАТОСКИ, Трајко

Сојузот и неговото списание „Литературен збор“ / Трајко Стаматоски // ЛЗБ. — 50, 5-6 (2003), 3-6.

757. СТАНКОВИЌ, Љубиша

Блаже Конески и уметноста на преведувањето / Љубиша Станковиќ // XXIX научна... — 91-104.

758. СТАНКОВСКА, Љубица*

Етимологија на ојконимите *Буџел*, *Гнеојно*, *Поштолино* и *Форино* / Љубица Станковска // СС. — 10 (2002), 453-463.

759. СТАНКОВСКА, Љубица

Несловенски апелативи во македонската топонимија / Љубица Станковска // XXIX научна... — 427–437.

760. СТАНКОВСКА, Љубица

Толкување на неколку имиња на помали реки / Љубица Станковска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 15–23.

761. СТЕФАНОВСКИ, Љупчо*

Деминутивот во македонскиот јазик / Љупчо Стефановски // СС. — 10 (2002), 465–472.

762. СТЕФАНОВСКИ, Љупчо

Морфологијата : крспат помеѓу граматиката и лексиката / Љупчо Стефановски // XXIX научна... — 255–263.

763. СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ, Вера*

Димензиите на Блаже Конески во светот / Вера Стојчевска-Антиќ // Делото на Блаже Конески... — 139–149. | Резюме

764. СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ, Вера

Кон славистичката дејност на академик Петар Хр. Илиевски / Вера Стојчевска-Антиќ // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 15–19.

765. СУБИОТО, Намита

Карактеристики на експерименталниот македонско-словенечки речник / Намита Субиото // XXIX научна... — 381–383.

766. СУБОТИЌ, Љиљана

„Историска фонологија на македонскиот јазик“ Блажа Конеског / Љиљана Суботиќ // XXIX научна... — 37–40.

767. ТАНЕВСКИ, Богоја

Јазикот во смисните на Македонската РТВ / Богоја Таневски // ЈВП. — 8, 18–19 (2003), 63–66.

768. ТАНТУРОВСКА, Лидија

Блаже Конески за објектот и објектот во јазикот на Блаже Конески // XXIX научна... — 125–142.

769. ТАЛУШЕВСКА, Лидија*

Nauczanie języka macedońskiego jako obcego w środowisku polskim / Lidija Tanušewska // СС. — 10 (2002), 437–477.

770. ТАСЕВСКА, Роза

XXXVI семинар за македонски јазик, литература и култура / Роза Тасевска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 131–134.

771. ТОДОРОВА, Лилијана*

Делото на Блаже Конески во македонско-француските лингвистички и книжевни релации / Лилијана Тодорова // Делото на Блаже Конески... — 231–242. | Résumé

772. ТОДОРОВСКИ, Гане*

Блаже Конески као национален мислител / Гане Тодоровски // Делото на Блаже Конески... — 77–93. | Резюме

773. ТОЛКОВЕН речник на македонскиот јазик : 1 : А–Ж / составувачи Снежана Велковска... — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003. — XXI, 637.

774. ТОМИЌ, Миле

О неким македонско-румунским jezičkim paralelama / Mile Tomić // XXIX научна... — 351–366.

775. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Балканското во граматичката структура на словенските балкански јазици / Зузана Тополињска // Реферати на... — 7–19. | Summary

776. ТОПОЛИЊСКА, Зузана*

За историската граматика на македонскиот јазик / Зузана Тополињска // Делото на Блаже Конески... — 309–314. | Summary

777. ТОПОЛИЊСКА, Зузана*

За падежните односи во македонскиот јазик / Зузана Тополињска // Предавања на XXXIV... — 57–63.

— ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Пасивот како (смантичка и) граматичка категорија : во македонскиот и полскиот јазик / Зузана Тополињска // ЈФ. — 59 (2003), 17–34. | Summary | Уп. 153

— ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Полски–македонски : граматичка конфронтација : 6 : синтаксичка деривација / Зузана Тополињска. — Скопје : МАНУ, 2003. — 189. | Уп. 154

778. ТОФОСКА–ЈАНЕСКА, Станислава–Сташа*

За накои глаголи со двојна рекција / Станислава–Сташа Тофоска–Јанеска // СС. — 10 (2002), 479–492.

779. ТРАЈКОВА, Мира*

Phonétique collective an fil des années / Mira Trajkova // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 425–429. | Резиме

780. ТРАЈКОВСКИ, Кирил

Кравчо млеко или кравско млеко / Кирил Трајковски // XXIX научна... — 291–300.

781. ТУФАН, Музафер

Блаже Конески : интерлингвист и компаративен литерат / Музафер Туфан // XXIX научна... — 73–89.

782. УРОШЕВИЌ, Влада*

Избор по сродност : за еден вид препејувачка активност на Блаже Конески / Влада Урошевиќ // Делото на Блаже Конески... — 131–137. | Résumé

783. ФОС, Кристијан

Српско–македонски интерференции во југословенската и постјугословенска Македонија / Кристијан Фос // XXIX научна... — 367–380.

784. ФРИДМАН, Виктор*

Factivity in Balkan Narrative and Discourse / Victor A. Friedman // СС. — 10 (2002), 493–504.

785. ХАВРАНЕК, Гизела

Застапеноста на именката во општествено–политичката јазична сфера : неколику белешки за македонската јазична состојба / Гизела Хавранек // XXIX научна... — 301–321.

786. ХАМИТИ, Аслан*

Лексички особености на говорот на Албанците од Скопска Црна Гора / Аслан Хамити // ГЗФФ. — 26 (2000–2001), 435–448.

787. ХАЦИ НИКОЛОВА, Нада

Меѓународен научен собир „Животот и делото на Ацо Шопов“ : по повод 80–годишнината од раѓањето на Ацо Шопов / Нада Хаџи Николова // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 155–156.

788. ЦВЕТАНОВСКИ, Гоце

Грамматика руского литературногo јазика / Рина П. Усикова. — Москва : Мос. гос. унив. им. М. В. Ломоносова, 2003. / Гоце Цветановски // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 113–115.

Приказ

789. ЦВЕТАНОВСКИ, Гоце

Обновивање на лингвистичкиот кружок / Гоце Цветановски // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 185–186.

790. ЦВЕТКОВСКИ, Владимир*

Архаизмите, регионализмите, синонимите и стандардната норма / Владимир Цветковски // Норма и речник... — 21–24.

791. ЦВЕТКОВСКИ, Владимир*

Јазичите во контакт во балканскиот јазичен ареал во контекст на „Историјата на македонскиот јазик“ / Владимир Цветковски // Делото на Блаже Конески... — 365–369. | Summary

792. ЦВЕТКОВСКИ, Владимир*

Семантика на фразеологизми од преоден глагол со објект во англискиот и македонскиот јазик / Владимир Цветковски // СС. — 10 (2002), 505–510.

793. ЦВЕТКОВСКИ, Живко

Голем и значаен труд за македонската топонимија : Суфиксите *-јь*, *-џь*, *-ъ* во македонската топонимија / Јубица Станковска / Живко Цветковски // ЛЗБ. — 50, 1–2 (2003), 151–153.

Приказ

794. ЦВЕТКОВСКИ, Живко*

Дублетите во глаголниот систем на современиот македонски стандарден јазик / Живко Цветковски // Предавања на XXXIII... — 85–90.

795. ЦРВЕНКОВСКА, Емилија

Декларативните реченици на историски план : Декларативните зависноложени реченици во Кринскиот Дамаскин / Александра Ѓуркова. — Скопје : ИМЈ, 2002. / Емилија Црвенковска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 109–111.

Приказ

796. ЦРВЕНКОВСКА, Емилија

За територијата на Охридската книжевна школа / Емилија Црвенковска // Реферати на... — 147–160. | Summary

797. ЦРВЕНКОВСКА, Емилија

Лаксиката на материјалната култура во македонските црковнословенски ракописи / Лилјана Макаријоска. — Скопје : ИМЈ, 2000. / Емилија Црвенковска // ЛЗБ. — 50, 5–6 (2003), 101–104.

Приказ

798. ЃУПИЊ, Жељко

Велики прилог географској терминологији : Географска терминологија во дијалектите на македонскиот јазик / Божидар Видоевски. — Скопје, 1999. — 192. / Жељко Ѓупињ // Баштина. — 15 (2003), 200–202.

Приказ

799. ЧАШУЛЕ, Илија*

За изменливоста на поетскиот превод : врз примерот на англиските препеви на „Ангелот на Света Софија“ од Блаже Конески / Илија Чашуле // Делото на Блаже Конески... — 243–253. | Summary

800. ЧАШУЛЕ, Илија*

За презимињето на македонскиот глаголки прилог во бугарскиот литературен јазик / Илија Чашуле // СС. — 10 (2002), 511–521.

801. ЧУНДЕВА, Нина*

За третманот на морфонолошките појави во „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески / Нина Чундева // Делото на Блаже Конески... — 419–434. | Резюме

802. ШОКЛАРОВА–ЉОРОВСКА, Германија*

Зависно–сложните начински речници во македонскиот и во полскиот јазик / Германија Шокларова–Љоровска // СС. — 10 (2002), 523–529.

IX Речници стари и нови српског језика односно српског и ког страног језика — БАЈАНДИЋЕВА–ЈОВАНОВИЋ, Соња

Терај кера, лутко моја бела... : војвођански речник за Панонце–почетникс / Соња Бајандићева–Јовановић. — Нови Сад : Дневник, 2003. — 113. | Уп. 463

— БЕЧЕВА, Ничка*

О граматичко информацији у српско–бугарском речнику / Ничка Бечева // НССУВД. — 31, 1 (2001), 131–136. | Уп. 161

— БЕЧЕВА, Ничка

О позајмјеницама у српско–бугарском речнику / Ничка Бечева // Славистика. — 7 (2003), 347–352. | Резюме | Уп. 354

— БЈЕЛЕТИЋ, Марта

Имплицитна и експлицитна семантичка објашњења у етимолошко речнику : на примеру „Етимолошког речника српског језика“ / Марта Бјелетић, Јасна Влајић–Поповић // ЗМСС. — 63 (2003), 29–43. | Summary | Уп. 356

— БОГДАНОВИЋ, Недељко

Будалина играчка : прилози за српски еротски речник / Недељко Богдановић. — 2. изд. — Ниш : Просвета, 2003. — 131. — (Мала библиотека) | Уп. 357

803. ГОРТАН–ПРЕМК, Даринка*

Лингвистички речници : наредни задаци / Даринка Гортан–Премк // НССУВД. — 31, 1 (2001), 111–117. | Резюме

804. ЕТИМОЛОШКИ речник српског језика : 1 : А / израдили Марта Бјелетић, Јасна Влајић–Поповић, Александар Лома и Снежана Петровић ; уз сарадњу Марије Вучковић и Маје Ђокић ; уредио Александар Лома. — Београд : Институт за српски језик САНУ : САНУ, 2003. — 257.

805. ИМАМИ, Петрит

Beogradski frajerski rečnik : 6244 odrednica, 5701 fraza / Petrit Imami. — 2. izmenjeno i prošireno izd. — Beograd : NNK International, 2003. — 429.

806. ISTORIJSKA terminologija : nemačko-srpski / sastavio Z. Jovanović // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 98–120.

807. ЈАМАСАКИ–ВУКЕЛИЋ, Хироши

Јапанско–српски и српско–јапански речник / Хироши Јамасаки–Вукелић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2003. — 438.

808. ЈОВИЧИЋ, Мирко

Крајишки ријечник : особнице уначке : уз стогодишњицу трајања имена града Дрвара / забилежио и протумачио Мирко Јовичић. — Београд : М. Јовичић, 2003. — 256.

809. КОПРИВИЦА, Верица

Encyklopedický slovník češtiny. — Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. — 605. / Верица Копривица // ЗМСС. — 64 (2003), 268–270.

Приказ

810. КОСТИЋ, Вукашин

Економски речници 90-их година : три добра примера / Вукашин Костић // Славистика. — 7 (2003), 443–446.

811. КРИВОКУЋА, Биљана

Дечји илустровани речник енглеског језика / Биљана Кривокућа. — Нови сад : Либер ; Крушевац ; Театар За, 2003. — 93.

812. МИЛОЈЕВИЋ, Добривоје

Leksikon bankarstva : sa stručnom terminologijom na nemačkom i engleskom jeziku / Dobrivoje Milojević. — Beograd : D. Milojević, 2003. — XXIII, 880.

813. ОБУЋИНА, Предраг

Poljsko-srpskohrvatski rečnik biljaka : sa srpskohrvatsko-poljskim indeksom = Polsko-serbskochorwacki słownik roślin : z indeksem serbskochorwacko-polskim / Dušan-Vladislav Pažderski. — Gdańsk : GP Art : Zasp, 2002. — 194. / Предраг Обућина // Славистика. — 7 (2003), 501-502.

Приказ

814. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Enigmatski glosar : osnovni oblici / Danko Šipka. — Beograd : Alma, 2002. — 1230. / Ђорђе Оташевић // L.A. — 4, 10 (2003).

Приказ

815. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Обратни речник нових и незабележених речи / Ђорђе Оташевић. — Београд : Алма, 2003. — 152. — (Библиотека Речници)

816. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Семантичко-деривациони речник : св. 1 : човек — делови тела / редакторке Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. — Нови Сад : Филолошки факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2003. — 373. — (Лингвистичке свеске) / Ђорђе Оташевић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 429-432.

Приказ | Уп. 821

— ПИПЕР, Предраг

Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи / Предраг Пипер // Славистика. — 7 (2003), 22-32. | Резюме | Уп. 206

817. ПИПЕР, Предраг

Јапанско-српски и српско-јапански речник / Хироши Јамасаки-Вукелић. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2003. — 438. / Предраг Пипер // ФП. — 30, 2 (2003), 226-229.

Приказ

818. ПРЋИЋ, Твртко

Mali englesko-srpski rečnik geografskih imena / Tvrtko Prčić // Jezik, društvo, saznanje... — 287-300. | Summary

819. РАФО, Антон Марија

Српско-италијански речник / Мирјана Косовић. — Београд : Просвета, 2002. — 900. / Anton Maria Raffo // ФП. — 30, 2 (2003), 214-215.

Приказ

820. РЕЧНИК српских говора Војводине : св. 3 : Ћ-Ј / редактор Драгољуб Петровић. — Нови Сад : Матица српска : Тиски цвет, 2002. — 218.

821. СЕМАНТИЧКО-деривациони речник : 1 : Човек — делови тела / редакторке Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. — Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 373. — (Лингвистичке свеске ; 3) | Уп. 816

822. СТОЈКОВИЋ, Надежда

The Dictionary That Was Missing : Енглеско-немачко-француско-српско-руски речник из електронике : 9000 термина / ред. И. А. Болошин, Р. Г. Мириманов. — Ниш : Студентски културни центар, 2001. — 605. / Nadežda Stojković // FU. — 2, 10 (2003).

Приказ | Уп. 823

823. ТОШИЋ, Живко

Енглеско-немачко-француско-српско-руски речник из електронике : 9000 термина / ред. И. А. Болошин, Р. Г. Мириманов. — Ниш : Студентски културни центар, 2001. — 605. / Живко Тошић // Славистика. — 7 (2003), 466-467.

Приказ | Уп. 822

824. TURISTIČKA terminologija : srpski-italijanski-francuski / pripremile Aleksandra Dorđević i Ksenija Jovanović // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 98-125.

825. ХАЦИЋ, Ибрахим

Rožajski rječnik : građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja / Ibrahim Hadžić. — Rožaje : Kulturni centar Rožaje, 2003. — 229.

— ШИПКА, Данко

Glosar tvorbenih formana : početne leksičke liste / Danko Šipka. — Beograd : Alma, 2003. — 281. — (Biblioteka Rečnici) | Уп. 351

826. ШИПКА, Милан

Veliki rečnik stranih reči : projektni elaborat / Milan Šipka // LA. — 4, 11 (2003).

Х. Несловенски језици

827. ABC engleskog jezika / urednik Radivoje Mikić. — Beograd : Narodna knjiga — Alfa, 2003. — 384. — (Biblioteka Posebna izdanja ; 186)

828. ABC italijanskog jezika / urednik Radivoje Mikić. — Beograd : Narodna knjiga — Alfa, 2003. — 384. — (Biblioteka Posebna izdanja ; 187)

829. ABC latinskog jezika / urednik Radivoje Mikić. — Beograd : Narodna knjiga — Alfa, 2003. — 435. — (Biblioteka Posebna izdanja ; 188)

830. ABC nemačkog jezika / urednik Radivoje Mikić. — Beograd : Narodna knjiga — Alfa, 2003. — 388. — (Biblioteka Posebna izdanja ; 86)

831. АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада

Gramatika savremenog nemačkog jezika : sa novim nemačkim pravopisom / Nada S. Arsenijević. — 10. dopunjeno izd. — Beograd : Partenon, 2003. — 210.

832. БЕРИЋ-ЂУКИЋ, Весна

Sinhrono osnove nemačkog jezika : uvod u nauku o nemačkom jeziku / Vesna Berić-Đukić, Gordana Ristić. — Novi Sad : V. Berić-Đukić, 2003. — 209.

833. БУГАРСКИ, Ранко

Nova velika gramatika engleskog jezika : The Cambridge Grammar of The English Language / Rodney Huddleston... — Cambridge : University Press, 2002. — XVII, 1842. / Ranko Bugarski // ЗБМСФЛ. — 46, 1 (2003), 282-286.

Приказ

834. ВЛАХОВИЋ, Нина

O seksizmu u engleskom jeziku : da li je English postao Manglish? / Nina Vlahović // Jezik, društvo, saznanje... — 73-87. | Summary

835. ГОЛУБОВИЋ-БРАИЕК, Ксенија

Proparticipi : ključ turske sintakse / Ksenija Golubović-Braiek. — Beograd : Zadužbina Andrejević, 2003. — 104. — (Posebna izdanja ; 57)

836. ДИМКОВИЋ-ТЕЛЕБАКОВИЋ, Гордана

Savremeni engleski jezik struke i nauke : s analizom korpusa iz oblasti saobraćaja / Gordana D. Dimković-Telebaković. — Novi Sad ; Moskva : Naše slovo, 2003. — 355.

- 837. ДУРБАБА, Оливера**
Textsortenbedingte Distribution einiger adjektivischer Ableitungen zum Ausdruck der Bedeutungsintensivierung im Deutschen / Olivera Durbaba // CJ. — 8 (2003), 419–426. | Резиме
- 838. ЂОКИЋ, Нада**
Деиктички облици у француском језику / Нада Ђокић // CJ. — 8 (2003), 403–418. | Résumé
- 839. ЂОРЂЕВИЋ, Драгана**
Arabic Stylistics : a Coursebook / Hussein Abdul-Raof. — Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2001. / Драгана Ђорђевић // ФП. — 30, 1 (2003), 172–174.
Приказ
- 840. ЖЕЖЕЉ, Сања**
Италијански alla српски / Сања Жежељ // ЈД. — 7, 17 (2003), 27–28.
- 841. ЗАЈЕЧАРАНОВИЋ, Глигорије**
Govorim rumunski = Vorbesc românește / Gligorije Zaječaranović. — Niš : G. Zaječaranović, 2003. — 136.
- 842. ИТАЛИЈАНСКА gramatika = Grammatica italiana / priredila Anita Petrović. — Niš : Sagittarius Book, 2003. — 227. — (Biblioteka Stručna knjiga ; 2)**
- 843. ЈОВАНОВИЋ, Владимир**
On Productivity, Creativity and Restrictions on World Conversion in English / Vladimir Ž. Jovanović // FU. — 2, 10 (2003).
- 844. КАЛМБАХ, Габријела**
Francuski od reči kreni! / Gabriela Kalmbah ; preveo i prilagodio Goran Živanović. — Novi Sad : Riznica lepih reči, 2003. — 149. — (Assimil putovanja)
- 845. МЕЈСОН, Емилија**
Greek and Semitic Languages : Early Contacts / Emilia Masson // ЗЕМСКК. — 4–5 (2002/2003), 69–73. | Резиме
- 846. МЕЈСОН, Оливије**
Eteo-Cypriot / Olivier Masson // ЗЕМСКК. — 4–5 (2002/2003), 81–86. | Резиме
- 847. МИЛИЋ, Мира**
English in Sports / Mira M. Milić. — Novi Sad : Prometej, 2003. — 255.
- 848. МИЛОЈЕВИЋ, Јелисавета**
Essentials of English Morphology : Exposition of Concepts and Workbook Application / Jelisaveta Milojević. — Belgrade : Papirus, 2003. — 233.
- 849. МИХАИЛОВИЋ, Љиљана**
Gramatika engleskog jezika : morfologija i sintaksa / Ljiljana Mihailović. — 16. izd. — Beograd : Naučna KMD, 2003. — 274.
- 850. МОДЕРЦ, Саша***
Истовремено присуство италијанског простог перфекта (passato remoto) и сложеног перфекта (passato prossimo) у функцији носећег времена / Саша Модерц // ВаО. — 4 (2002), 85–93.
- 851. МУТАВЦИЋ, Предраг**
Savremeni grčki kao međunarodni jezik komunikacije / Predrag Mutavdžić // ФП. — 30, 1 (2003), 141–149. | Summary
- 852. ПОПОВИЋ, Михаило**
Француска глаголска времена : II / Нада Петровић. — Београд : Филолошки факултет : Народна књига, 2002. / Михаило Поповић // ФП. — 30, 1 (2003), 177–180.
Приказ

853. РАДАНОВИЋ, Сања

Валентност партиципа II у њемачком језику и његових еквивалената у српском језику / Сања Радановић // Радови. — 6 (2003), 199–208. | Резюме

854. РАДОЈЕВИЋ, Драгана

The Italianisation of the Dialects of Italy / Dragana Radojević // ФП. — 30, 1 (2003), 151–160. | Резиме

855. САМАРЦИЈА, Неда

English Today / Neda Samardžija. — Beograd : Evropski univerzitet, 2003. — 146.

856. САМАРЦИЋ, Мила

Sintaksa i semantika veznika : razvoj vezničkog sistema u italijanskom jeziku / Mila Samardžić. — Beograd : Filološki fakultet, 2003. — 309.

857. СТАНОЈЕВИЋ, Драган

Osnove fonetike sa fonologijom savremenog francuskog jezika / Dragan Stanojević. — Požarevac : D. Stanojević, 2003. — 102.

858. СТОЈИЋ, Светлана

Engleski kao svetski jezik / Svetlana Stojić // Jezik, društvo, saznanje... — 43–57. | Summary

859. ТОДОРОВИЋ, Дарко

Нова савремена граматика грчког језика : Граматика грчког језика / Бојана Шијачки–Маневић. — Београд : Плато, 2001. — 375. / Дарко Тодоровић // ЗБМСКС. — 4–5 (2002/2003), 191–194.

Приказ

860. ЋИРИЋ, Горан

Irski jezik — Gaelge : gramatika i kratki rečnik / Goran Ćirić. — Kruševac : Teatar ZA, 2003. — 161.

— ЧУДИЋ, Марко

Прилог изучавању мађарско–српских језичких интерференција у северној Војводини / Марко Чудић // ФП. — 30, 2 (2003), 187–205. | Summary | Уп. 487

861. ШАРЕ, Милан

Francuski u 100 lekcija : praktičan tečaj francuskog jezika / Milan Šare. — 14. izd. — Beograd : Prosveta, 2003. — 279.

XI. Балканологија

862. БЕЧЕВА, Ничка

Допринос типолошким истраживањима блискосродних језика : Щрихи към балканския Вавилон : българско–сръбски книжовноезикови отношения XVIII–XIX век / Ценка Иванова. — Велико Търново : Университетско издателство „Св. Кирил и Методиј“, 2003. — 300. / Ничка Бечева // СЈ. — 8 (2003), 709–712.

Приказ

863. БЈЕЛЕТИЋ, Марта

Јужнословенска лексика у балканском контексту : лексичка породица именеце хала / Марта Бјелетић // Balcanica. — 34 (2003), 143–155. | Summary

864. ВЛАЈИЋ–ПОПОВИЋ, Јасна

Вредан допринос проучавању грцизама на Балкану : Грцизмите во македонскиот јазик / Мито Аргировски. — Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1998. — 314. — (Посебни изданија ; 29) / Јасна Влајић–Поповић // ЈФ. — 59 (2003), 217–222.

Приказ

865. ВЛАЈИЋ–ПОПОВИЋ, Јасна

The Ways of Suffering in the Balkans : *patior* and *πάσχω* Intertwined / Jasna Vlajić-Popović // *Balcanica*. — 34 (2003), 119–142. | Резиме

866. ЂОКИЋ, Маја

Denominations of “Squill” in the Balkan Languages / Maja R. Đokić // *Balcanica*. — 34 (2003), 189–201. | Résumé

867. ЛОМА, Александар

Some Traces of Interlinguistic Contacts in the Central Balkan Mountains / Aleksandar Loma // *Balcanica*. — 34 (2003), 97–103. | Резиме

868. МАРИЦКИ–ГАЂАНСКИ, Ксенија

У трагању на „оријенталном“ Балкану : В поискaх „оријенталног“ на Балканах : античност, средњековe, нове време. — Москва : Институт славјановедeния, 2003. / Ксенија Марицки–Гађански // ЗБМСКС. — 4–5 (2002/2003), 195–197.

Приказ

— МАРКОВ, Борис

За заступаноста на именските суфикси од турско порекло во јужнословенските јазици / Борис Марков // Реферати на... — 161–180. | Zusammenfassung | Уп. 654

— МИЛОРАДОВИЋ, Софија

Употреба падежних облика у говору парафинског Поморавља : балканистички и етномиграциони аспект / Софија Милорадовић. — Београд : Етнографски институт САНУ, 2003. — 365 + карта општине Парафин. — (Посебна издања / САНУ, Етнографски институт ; 50) | Уп. 477

869. ПЕТРОВИЋ, Снежана

Путеви лексичког позајмљивања на Балкану : позајмљенице из албанског у српском призренском говору / Снежана Петровић // *Balcanica*. — 34 (2003), 157–172. | Summary

870. ПЕТРОВИЋ, Тања

Studying the Minority Groups' Identities in the Balkans from the Perspective of Language Ideology / Tanja Petrović // *Balcanica*. — 34 (2003), 173–188. | Резиме

871. РАДЕНКОВИЋ, Љубинко

Названия демонов, вeдущие происхождение от детей, умерших до крещения у славян / Любинко Раденкович // *Balcanica*. — 34 (2003), 203–221. | Резиме

— РАДИЋ, Првослав

О два аспекта балканизације српског књижевног језика : резултати и перспективе / Првослав Радић // ЈФ. — 59 (2003), 105–152. | Резиме | Уп. 417

— САВИЦКА, Ирена*

Z zagadnień fonetyki bałkańskiej / Irena Sawicka // СС. — 10 (2002), 425–428. | Уп. 729

872. СИКИМИЋ, Биљана

Κουτσούφλιανη : λαογραφική έρευνα ενός βλάχικου χωριού στην Πίνδο (Παναγία Τρικάλων) / Волф Нтејтрих, Θεόδωρος Καλ, Γεώργιος Σάρρος. — Θεσσαλονίκη, 2001. = Kutsufliani : Volkskundliche Studie eines aromunischen Dorfes im Pindos-Gebirge (Panagia, Distrikt Trikala) / Wolf Dietrich, Thede Kahl, Georgios Sarros. — Thessaloniki : Verlag Gebrüder Kyriakidis, 2001. / Биљана Сикимић // *Balcanica*. — 34 (2003), 432–433.

Приказ

873. СИКИМИЋ, Биљана

Мали дијалектолошки атлас балканских језика : Мали дијалектолошки атлас балканских језика : пробнији изданање / (ред.) Андрей Н. Соболев. — München : Bibliion Verlag, 2003. — 357. — (Studien zum Südosteuropasprachatlas. Band 2) / Биљана Сикимић // *Balcanica*. — 34 (2003), 429–431.

Приказ

— СТАНИШИЋ, Вања

Српско–албански језички додири и два типа фонолошких система у балканским језицима / Вања Станишић // *Balkanica*. — 34 (2003), 105–117. | Summary | Уп. 267

— ФРИДМАН, Виктор*

Factivity in Balkan Narrative and Discourse / Victor A. Friedman // *CC*. — 10 (2002), 493–504. | Уп. 784

XII. Библиографија

874. БИБЛИОГРАФИЈА за 2001. годину : расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији и Црној Гори и Републици Српској / библиографију уредила и грађу из Србије и Републике Српске прикупила Ана Голубовић ; грађу из Црне Горе прикупиле Соња Ненезић и Миодарка Тепавчевић // *ЈФ*. — 59 (2003), 245–287.

— БИБЛИОГРАФИЈА „Литературен збор“ 1979–2003. / составувачи Лилјана Макаријоска, Васил Тоциновски, Емилија Црвенковска ; тематски и авторски регистар Владимир Тодоров // *ЛЗБ*. — 50, 3–4 (2003), 1–145. | Уп. 564

— БИБЛИОГРАФИЈА на британската литература во превод на македонски јазик во антологиите и периодичните списанија за литература и култура во периодот од 1983 до 2000 година* / Маја Петковска, Христина Спасовска, Љубица Војдановска, Даница Марјановиќ, Шенур Сулејман ; ментор Љубица Тодорова–Јанешлиева // *ГЗФФ*. — 27 (2001–2002), 247–274. | Уп. 565

— БИБЛИОГРАФИЈА на трудовите на професор Зузана Тополињска* // *CC*. — 10 (2002), 17–46. | Уп. 566

875. БИОГРАФИЈА и библиографија проф. др Радоја Симића / библиографију приредили Јелена Јовановић и Михаило Шћепановић // *СЈ*. — 8 (2003), 5–21.

876. БУРСАЋ, Гордана

Magistarske teze iz filoloških i lingvističkih disciplina odbranjene na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu : Katedra za srpski jezik i lingvistiku i Katedra za engleski jezik i lingvistiku / Gordana Bursać // *LA*. — 4, 11 (2003).

877. КОКАШ, Борка

Библиографија објављених радова у „Археографским прилозима“ : књ. 1 (1979) — 25 (2003) / Борка Кокаш // *АП*. — 25 (2003), 361–401.

— МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка

Контрастивно проучавање руског и српског језика у домену дериватологије : стање и перспективе / Јелка Матијашевић // *ЗБМСС*. — 64 (2003), 117–129. + Библиографија контрастивне дериватологије руског и српског језика: 124–128. | Резюме

— О професору Ranku Bugarskom // *Jezik, društvo, saznanje...* — 9–40. | Уп. 892

878. СЕЛЕКТИВНА литература о правопису / приредио Вељко Брборић // *Prevodilac*. — 22, 3/4 (2003), 90–97.

879. SRPSKA i strana literatura o somatizmima iz opšteslovenskog jezičkog fonda / sastavila Larisa Čović // *Prevodilac*. — 22, 1/2 (2003), 86–97.

880. ШИПКА, Данко

Prilozi za građu leksikološke i metaleksikografske bibliografije / Danko Šipka // *LA*. — 4, 10 (2003).

XIII. Personalialia (биографије, аутобиографије, некролози и слично)

— БИОГРАФИЈА и библиографија проф. др Радоја Симића / библиографију приредили Јелена Јовановић и Михаило Шћепановић // *СЈ*. — 8 (2003), 5–21. | Уп. 875

- 881. ВИНАВЕР, Надежда**
In memoriam : Mila Stojnić (1924–2003) / Nadežda Vinaver // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 78–80.
- 882. ВУКОВИЋ, Миладин**
Олга Брајичић : 1923–2002 / Миладин Вуковић // Ријеч. — 9, 1–2 (2003), 145–149.
- 883. ВУКОМАПОВИЋ, Славко**
О изабраним делима и језичком учењу Александра Белића / Славко Вукомановић // КњЈ. — 50, 1–3 (2003), 73–89. ; 4, 325–339.
- 884. ГОЈКОВИЋ, Дринка**
Olga Kostrešević / Drinka Gojković // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 88–89.
- 885. ЖУГИЋ, Радмила**
Делого на Блаже Конески : остварувања и перспективи. — Скопје : МАНУ, 2002. — 453. / Радмила Жугић // ЈФ. — 59 (2003), 212–216.
Приказ
— ЗА професорот Зузана Тополињска : од нејзините ученици, пријатели и искрени почитувачи* // СС. — 10 (2002), 13–16. | Уп. 608
- 886. ЈЕВТИЋ, Милош***
Из славистичке ризнице : разговори са Предрагом Пипером / Милош Јевтић. — Београд : Београдска књига ; Ваљево : Кеј, 2002. — 122.
- 887. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија**
Сећање на Милу Стојнић / Ксенија Кончаревић // ЗБМСФЛ. — 46, 2 (2003), 225–227.
- 888. КОСАПОВИЋ, Богдан**
Мила Стојнић : 1924–2003. / Богдан Косановић // ЗБМСКЈ. — 51, 1–2 (2003), 435–438.
- 889. ЛАЛОВИЋ, Ј.**
Владимир Марковић / Ј. Лаловић // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 81–85.
- 890. МИЛОЈКОВИЋ, Анђелка**
Граматиچار, педагог и мислилац Јан Амос Коменски : сећање / Анђелка Милојковић // СЈ. — 8 (2003), 679–683.
- 891. МЛАДЕНОВИЋ, Александар**
Др Радивоје Младеновић — добитник награде „Павле Ивић“ за 2002. годину / Александар Младеновић // Славистика. — 7 (2003), 519–520.
- 892. О професору Ranku Bugarskom // Jezik, društvo, saznanje...** — 9–40.
- 893. ПЕТРОВИЋ, Снежана**
Оливера Јашар–Настева : 25. новембар 1922 — 9. јануар 2000. / Снежана Петровић // ЈФ. — 59 (2003), 239–244.
- 894. ПИПЕР, Предраг**
Проф. др Мила Стојнић : 1924–2003. / Предраг Пипер // ЗБМСС. — 64 (2003), 279–281.
- 895. ПОПОВИЋ, Михаило**
Нада Петровић : 1941–2003 / Михаило Поповић // ФП. — 30, 1 (2003), 199–201.
- 896. РАДИЋ, Првослав**
Александар Белић и Крсте Мисирков : скица за заједнички лингвистички портрет / Првослав Радић // СЈ. — 8 (2003), 377–392. | Summary

897. ТЕРЗИЋ, Богдан

Из славистичке ризнице : разговори са Предрагом Пипером / Милош Јевтић. — Београд : Београдска књига ; Ваљево : Кеј, 2002. — 122. / Богдан Терзић // Славистика. — 7 (2003), 495–498.

Приказ

898. ТЕРЗИЋ, Богдан

Извесности и сумње Михаила Павловића / Милош Јевтић. — Београд : Партенон, 2002. / Богдан Терзић // ФП. — 30, 2 (2003), 211–213.

Приказ

899. ТЕРЗИЋ, Богдан

Мила Стојнић : 1924–2003 / Богдан Терзић // ФП. — 30, 1 (2003), 205–207.

XIV. Народне умотворине**900. СТОШИЋ, Љиљана**

Црквени појмови у народним пословицама и изрекама : 1 / Љиљана Стошић // Даница. — 11 (2003), 383–394.

XV. Институције, научни скупови, часописи, удружења**901. БРАЈОВИЋ–КЕНТРИЋ, Драгица**

Deseta međunarodna konferencija rumunske grupe za primenjenu lingvistiku : Grla / Dragica Brajović–Kentrić // LA. — 4, 11 (2003).

902. ВУЈОВИЋ, Ана

Међународни скуп о настави француског језика : Тур, 4–6. септембар 2003. / Ана Вујовић // ФП. — 30, 2 (2003), 233–236.

903. ДЕЛИЋ, Јован

Пола века Зборника Матице српске за књижевност и језик / Јован Делић // ЗБМСКЈ. — 51, 1–2 (2003), 8–15.

904. ЈОВАНОВИЋ, Владан

Srpski jezik. — 5 (2000). — 906. / Vladan Jovanović // LA. — 4, 11 (2003).

Приказ

905. ЈОВАНОВИЋ, Зоран

Kazuo Tanaka, laureat Njegoševe zadužbine / Z. J. // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 98–120.

906. КОСТИЋ, Јелена

Seminar germanista jugoistočne Evrope / Jelena Kostić // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 76–78.

907. МАРКОВИЋ, Јордана

Зборници Групе за српски језик и књижевност : почетак и крај / Јордана Марковић // ГСЈКњ. — 7 (2003), 250–254.

Приказ

908. МАРКОВИЋ, Слободан Ж.

Пет деценија „Књижевности и језика“ / Слободан Ж. Марковић // КњЈ. — 50, 4 (2003), 317–320.

909. МИЛАНОВИЋ, Александар

[33.] Тридесет трећи Међународни састанак слависта у Вукове дане / Александар Милановић // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 85–87.

- 910. МИЛОРАДОВИЋ, Софија**
Naučni skup „Srpski jezik u kontekstu aktuelne jezičke politike na Kosovu i Metohiji“ : Kosovska Mitroviца, 15–16. novembar 2002. / Sofija Miloradović // LA. — 4, 10 (2003).
Приказ
- 911. НОВАКОВ, Драгана**
Arheografski prilozi. — 22/23 (2000/2001). — 561. / Dragana Novakov // LA. — 4, 10 (2003).
Приказ
- 912. НОМАЧИ, Мотоки**
„Rošia XVIII seiki ronšu“ — „Zbornik o ruskom XVIII veku“ : том 2. — Токио, 2002. — 190. / Мотоки Номачи // 36МСС. — 64 (2003), 254–258.
Приказ
- 913. ПАВЛОВИЋ, Владимир**
Jezik danas. — 14 (2002) / Vladimir Pavlović // LA. — 4, 10 (2003).
Приказ
- 914. РАЗДОБУДКО-ЧОВИЋ, Лариса**
[X] Deseti kongres MAPRJAL-a : ruska reč u kontekstu svetske kulture / Larisa i Branimir Čović // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 81–84.
- 915. РАТКОВИЋ, Драгана**
Naš jezik. — 33, 3–4 (2000). — 185–401. / Dragana Ratković // LA. — 4, 11 (2003).
Приказ
- 916. РИСТИЋ, Стана**
Рад лингвистичке трибине у Институту за српски језик САНУ / Стана Ристић // ЈФ. — 59 (2003), 223–238.
- 917. РИСТИЋ, Стана**
Rad lingvističke tribine Instituta za srpski jezik SANU / Stana Ristić // LA. — 4, 11 (2003).
- 918. СМИЉАНИЋ-СПАСИЋ, Мирослава**
[28.] Dvadeset osmi međunarodni susreti prevodilaca / Miroslava Smiljanić-Spasić // Prevodilac. — 22, 1/2 (2003), 74–75.
- 919. СМИЉАНИЋ-СПАСИЋ, Мирослава**
Svečano uručivanje nagrade iz fonda „Aleksandar I. Spasić“ / Miroslava Smiljanić-Spasić // Prevodilac. — 22, 3/4 (2003), 127–128.
- 920. СУБОТИЋ, Љнљана**
Povodom pedesete godišnjice od osnivanja Odseka za srpski jezik i lingvistiku i od upisa pedesete generacije studenata / Ljiljana Subotić // ППЈ. — 34 (2003), 311–314.
- 921. ТРИЈИЋ, Владан**
„Стари српски архив“ : први српски дипломатски часопис / Владан Тријић // АП. — 25 (2003), 353–358. | Уп. 500
- 922. ЋИРКОВИЋ, Светлана**
Glas : Odeljenje jezika i književnosti. — 389, 19 (2002). — 127. / Svetlana Ćirković // LA. — 4, 11 (2003).
Приказ
- 923. ЋИРКОВИЋ, Светлана**
Južnoslovenski filolog. — 57 (2001). — 233. / Svetlana Ćirković // LA. — 4, 11 (2003).
Приказ

924. ЧИГОЈА, Бранкица

Љубомир Стојановић : живот и дело : научни скуп : Ужице, април 18–19. 2002. — Ужице : Учитељски факултет, 2002. — 481. / Brankica Čigoja // ЈФ. — 59 (2003), 204–211. Приказ | Уп. 925

925. ЧИГОЈА, Бранкица

Љубомир Стојановић : живот и дело : научни скуп : Ужице, април 18–19. 2002. — Ужице : Учитељски факултет, 2002. — 481. / Brankica Čigoja // LA. — 4, 11 (2003). Приказ | Уп. 924

XVI. Разно**926. АЈДУКОВИЋ, Јован**

Novi internet sajt „Balkanska rusistika“ : www.russian.iztok.net / Jovan Ajduković // LA. — 4, 11 (2003).

927. ПИСЦИ о језику // ЈД. — 7, 17 (2003), 47–48. ; 18, 53–54.

928. ХАЧИНСОН, Том

Life Lines — Pre-Intermediate : u pet svezaka : Brajevo pismo / Tom Hutchinson. — Beograd : „Filip Višnjić“, 2003. — 5 knj. (192; 171; 156; 160; 104.)

929. ШИПКА, Данко

Rusistički lingvistički mrežni resursi / Danko Šipka // LA. — 4, 11 (2003).

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- агенс 125–130, 131, 133–134, 136, 138–141
 афикси (форманти) 117, 119
 префикси (глаголски, именски, придевски) 117, 119
 суфикси (именски, придевски, глаголски) 118–119, 121–123
 полифункционалност 118–119, 123
 функција суфикса 119–120
- балканизми 51
 балкански језички савез 51–52, 55
- граматичке основе јединице и множини у говорима на југозападу Косова и Метохије 145–177
 збирне именице на *-a, -je, *jadь* 169–173
 именице м.р. на *-O* у Нјд. 147–168
 аломорфи *-ов/-ев-* (дистрибуција) 149–156, 168, 175
 именице са непостојаним вокалом 156–161
 множина именица из којих је испало *-x* 165
 множина вишесложних именица без непостојаног вокала 166
 суфикси *-овци/-евци* 161–165, 168
 именице м.р. са значењем сродника на *-a* или *-o* у Нјд. 168–169
 суплетивна множина типа *кучићи* 173–175
- граматички субјекат 125, 128, 132–137, 139–140
 експонент граматичког субјекта 127–128, 130–133, 140
- дефектна парадигма (парадигматска дефектност) 95, 97, 100, 105, 115
 плурализација 105, 115
 реинтеграција 105, 115
 сингуларизација 105–106, 115
- дијалекатска синтакса 179
 дисимилација 11–13
 дискурс 192–211
 дискурсни маркери (маркери почетка дискурса) 15–16, 28, 31–32
- евалуација изразом добар (*-a, -o*) 1–10
 когнитивни и граматички аспект 1–9
 екскламатив 139
 esse — предикација поседовања 33–46
 (пра)индоевропски 33–36, 39, 45–46
 прасловенски 36, 45–46, 69, 84, 91, 92
 словенски језици 33–44, 46, 57, 62–63, 69, 84, 86, 89
 ефекат објективизације и деперсонализације 194

- идеолошке функције управног говора 191–211
 замена језика 191–192, 200, 210–211
 језичка идеологија 191–194, 200, 207–211
 неуправни говор 191, 194, 203, 207, 209–211
 прекључивање кодова 196
 туђи говор 191–196, 206–208
 управни говор 191–211
 исказивање посесивних значења у говору јабланичког краја 179–189
 беспредлошки општи падежни облик и предлошко-падежна веза *od* + ОП 183, 186, 189
 беспредлошки општи падежни облик у функцији објекатског генитива уз девербативне именице 185, 187, 189
 беспредлошки општи падежни облик у функцији субјекатског генитива 184, 186–187
 посесивни придев 180–181, 186, 189
 предлошко-падежна конструкција *od* + ОП 181–182, 186, 189
 предлошко-падежна синтагма *c/cac/cъc* + ОП као еквивалент квалитативног генитива 185, 187, 189
 предлошко-падежна синтагма *y* + ОП 183–184, 186, 189
 синтагма *od* + ОП уз девербативне именице 184, 186
- јужнометохијски и северношарпланински говори 145–177
- кластери са назалним сонантима и хомограничким оклузивом у балканским језицима 51–55
 косовско-ресавска дијалекатска зона 179–181, 186, 189
- лексичка породица *байџаџи* / *боџаџи* / *буџаџи* 57–93
 анализа 57–93
 семантичка ~ 57–93
 творбена ~ 57–93
 фонетска ~ 57–93
- морфолошка дефектност 95, 115
- нежне речи 11–14
 литавски придев *lokšnūs* 11–13
 основа словенске речи *laska* („љубав“) 11–13
 праоблик **losk-snū-* 11–13
 придевски суфикс *-snū* 11–13
 словенски хомоними *mīgъ* („мир“) и *mīgъ* („кѡсѡцъ“) 11–14
- ненаративне функције управног говора 201, 210
 функција ауторитета 195, 201, 203–205
 функција оцењивања 201
 функција подржавања 201, 205–207
- неуправни говор 191, 194, 203, 207, 209–211
- nomina actionis* 128
nomina collectiva 128, 133, 140
nomina loci 127–128, 132–133, 141
- оказионална варијанта реченице 125, 127, 139–140
 општи падеж (ОП) 180–186

- презентатив 139
призренско-тимочка дијалекатска зона 180, 184, 186, 189
псеудоагенс 125, 127, 129, 132–133, 135–141
- семантички субјект 134–140
денотатор семантичког субјекта 125, 127, 140
семантичко-синтаксичка класификација придева 117–123
односни придеви 120–123
синтаксичко-семантичке структуре 125, 127–128, 130, 132, 136–137, 139, 140
номиналне 125, 127–134, 140
вербалне 125, 127–128, 134–137, 139–140
словенске именице *pluralia tantum* 95–115
субјекатски генитив 125–141
генитив агенса 125–126, 128, 141
генитив псеудоагенса 128, 141
- уводни дијалози у словенским језицима 15–32
говорни жанр 15–17, 31
дискурсни маркери (маркери почетка дискурса) 15–16, 28, 31–32
контактна (фатичка) функција језика 17–18, 31
почетак дијалога 17
успостављање контакта 15–16, 18–19, 22, 26, 31
фазна значења 18, 32
- управни говор 191–211
метапрагматика управног говора 202
наративна функција управног говора 201, 210
ненаративне функције управног говора 201, 210
- фазна значења 18, 32
значење почтности 19, 32
- фонема шва 51, 52
- haveo-структура 33, 37, 40, 44

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Абдул-Раоф, Хусеин [839]*
 Абовић, Миомир 373 [507]
 Аванесов, Р. И. 113
 Авдић, Емина 376 [551]
 Агапкина, Татјана 345 [155]
 Адамовски, Јан 337 [52]
 Adams, V. 312, 313
 Ајдуковић, Јован 333, 342, 403 [1, 2, 120, 926]
 Aitzemüller, R. 58, 91
 Ајдановић, Милан 355 [286]
 Ајдановић, Наташа 345 [156, 157]
 Алабурић, Јелица 336 [37]
 Александровна, Л. Н. 317
 Álvarez-Cáccamo, C. 196, 200, 209
 Ананьевој, Н. Е. 256
 Andersen, Henning 33, 48
 Anderson, S. 313
 Андреевски, Петре 387 [714]
 Андреевски, Цане 376 [552]
 Андријевска, Наталија 376, 383, 387 [553, 646, 716]
 Антовић, Михаило 333 [3]
 Антонић, Ивана 31, 125–143, 247, 261, 355 [287, 344]
 Апресян, Ю. Д. 18, 31
 Аргировски, Мито 345, 379, 387, 388, 398 [158, 563, 716, 722, 864]
 Аређејва, Татјана 345 [159]
 Аризанковска, Лидија 376 [554, 555, 556]
 Aronoff, R. 313, 314
 Арсенијевић, Нада 355, 396 [288, 289, 831]
 Атанасов, Петар 376, 377, 387 [557, 558]
 Бабамова, Екатерина 377 [559]
 Бабамова, Ирина 385 [684]
 Бабић, Миланка 366, 367 [426, 441, 442, 443, 444]
 Баженова, Елена 333 [4]
 Бајандићсва-Јовановић, Соња 368, 393 [463]
 Bueck, Carl 2, 9
 Баковљев, Милан 354 [268, 269]
 Балашов, Николај 347 [182]
 Bally 84
 Балтова, П. А. 257
 Banerjee, A. 196, 209
 Бандиловска–Ралповска, Елизабета 377 [560]
 Banfield, A. 195, 209
 Бањац, Петар 339 [72]
 Баотић, Јосип 287, 288, 292
 Бара, М. 219, 228
 Баракова, Пенка 345 [160]
 Барић, Е. 313, 314
 Барјактаревић, Мирко 336 [38]
 Барсов, Антон Алексеевич 112
 Bowden, P. R. 99, 114
 Баук, Снежана 355, 360, 368 [290, 291, 353]
 Bauman, R. 196, 209
 Бахтин, М. 192, 193, 195, 209
 Бач, Барбара 261
 Beard, R. 313, 314
 Беднарчук, Лешек 377 [561]
 Bezljaj, F. 58, 60, 65, 68, 91
 Белић, Александар 168, 173, 176, 179, 188, 334 [883, 896]
 Běličová, Helena 44, 48
 Белокапић–Шкунца, Вера 342 [121]
 Белчев, Ташко 377 [563]
 Белчев, Толе 377 [562]
 Берић–Ђукић, Весна 396 [832]
 Бернекер 57, 61, 87
 Besiner, N. 196, 209
 Бечева, Ничка 343, 345, 347, 360, 393, 398 [140, 161, 177, 354, 862]
 Бжозовска, Дорота 345 [162]
 Билбија, Снежана 355 [292]
 Birnbaum, Henrik 11, 12, 41, 47, 220, 240–241, 243
 Бицевска, Кита 342, 351, 377 [231, 567, 568]
 Бјелаковић, Исидора 360, 368 [355]

* Бројеви у угластим заградама су редни бројеви из Библиографије.

- Бјелетић, Марта 58, 75, 91, 245, 294–301,
 360–361, 393, 394, 398 [356, 804, 863]
 Vlaas, F. 43, 48
 Bloomfield, L. 114
 Боас 315
 Бобровски, Иренеуш 261
 Бобровски, Витолд [202]
 Богдановић, Недељко 181–184, 186, 188,
 246, 337, 338, 351, 360, 367, 368, 373,
 393 [47, 59, 60, 62, 64, 234, 357, 445,
 464, 486]
 Богдановић, Стојче 342 [122]
 Богдановски, Душко 377 [569, 570, 571]
 Богдановски, Томе [644]
 Богосављевић, Срђан 333 [5]
 Богуславски, Анджеј 261, 262, 377, 378
 [572]
 Воој, Geert 313, 314
 Бојковска, Емилија 342, 378 [573, 574]
 Бојковска, Стојка 378 [575]
 Бојовић, Драга 353, 355 [265, 293]
 Болошин, И. А. 395 [822, 823]
 Борисенко-Свинарскаја, Вера 346 [163]
 Boguś, W. 297, 301
 Борковский, В. И. 38, 47
 Борота, Весна 356 [308]
 Бошковић, Радосав 357
 Бошњаковић, Жарко 353, 368 [465]
 Брајичић, Олга [882]
 Брајовић-Кентрић, Драгица 401 [901]
 Бранковић, Драго 367 [446]
 Braun, M. 103, 114
 Брборић, Бранислав 245, 323, 351, 365
 [235, 415]
 Брборић, Вељко 354, 364, 367, 373, 400
 [270, 409, 508, 878]
 Breza, Edward 348
 Брикс, Емил [10]
 Брозовић, Далибор 287, 288
 Бромлей, С. В. 112
 Bruggmann, K. 43, 45, 48
 Бугарски, Ранко 247, 333, 334, 337, 396,
 400 [6, 7, 8, 9, 10, 17, 19, 48, 833, 892]
 Будимир, Милан 319
 Бужаровска, Елена 378 [576, 577, 578]
 Букумирић, Милета 157, 159, 176, 247,
 368 [466]
 Булатова, Л. Н. 112
 Буљовчић, Јосип 247
 Бунина, И. 350
 Бунтић, Димитрије 354, 360 [271, 358]
 Бурзан, Мирјана 347, 360 [359]
 Бурсаћ, Гордана 399 [876]
 Бутенко, Н. П. 258
 Wawrzyniak, Zdzisław 341
 Вавжињак, Здислав [108]
 Вавжињчик, Јан [229]
 Вајзовић, Ханка 287–289
 Вајс, Данијел 261
 Ваљевац, Наиле 287, 288
 Вальтер, Х. 317
 Вангелов, Атанас 387 [714]
 Ванчугов, В. В. 327
 Варбот, Ж. Ж. 67, 91
 Варју, Адријана 355 [294]
 Васильева, в. Ф. 112
 Васић, Вера 356, 359, 394, 395 [295, 816,
 821]
 Vascenco, Victor 336
 Вебер, Адолф 275
 Велевска, Маргарита 342, 378 [579]
 Величкова, Славка [123]
 Велјановска, Катерина 378 [580]
 Велковска, Снежана 378, 386, 391 [580,
 581, 582, 701, 773]
 Вељковић, Драгана 360, 369 [360, 361]
 Вељковић-Станковић, Драгана 367 [447]
 Веновска-Антевска, Снежана 378, 379,
 386 [583, 584, 585, 586, 587, 588, 701]
 Вечерка, Р. 38, 41, 48, 49, 105, 115
 Видоески, Божидар 169, 176, 303, 307,
 393 [675, 798]
 Wickers, M. A. 115
 Виле, Луцина 341 [108]
 Винавер, Надежда 400 [881]
 Виноградов, В. В. 103, 112
 Vincent, D. 194, 195, 201, 203, 205, 206,
 210
 Winford, D. 191, 211
 Витас, Душко 346, 364 [164, 410]
 Wierzbicka, Anna 18, 31, 40, 41, 50,
 98–100, 103, 115, 261
 Влајинац, М. 77
 Вјелг, Томаш [229]
 Влајић-Поповић, Јасна 57–93, 247, 360,
 361, 379, 393, 394, 398 [356, 804, 864,
 865]
 Влаховић, Нина 396 [834]
 Влодарчик, Хелена 261
 Војводић, Дојчил 342, 346, 356 [124, 125,
 126, 165, 166, 296]
 Војдановска, Љубица 377, 399 [565]
 Војиновић, Радослав 351 [236]
 Volf, Elena 3, 4, 6, 9
 Vondrák, Wenzel 38, 39, 50

- Вонтрубска, Халина 336 [39]
 Ворф 315
 Вујадиновић, Ненад 339 [73]
 Вујисић, Ванда 339 [74]
 Вујовић, Ана 401 [902]
 Вујовић, Душка 346 [167]
 Вујциковска, Елжбјета 379 [589]
 вукадиновић, Вилотије 168, 176
 Вукићевић, Весна 346 [168]
 Вуковић, Миладин 400 [882]
 Вуковић, Ненад 351, 360, 369 [237, 362]
 Вукомановић, Славко 334, 400 [883]
 Вуксановић, Јован 354, 365 [272, 415]
 Woolard, K. A. 192, 211
 Вулетић, Милица 339 [75]
 Вуловић, Наташа 371 [488]
 Вучковић, Марија 361, 394 [804]
 Вучковић, Пстар 334, 361 [11, 363]
 Вучо, Јулијана 334, 339 [12, 76]
 Вшетичка, Франтишек [214]
- Гаговић, Светозар 294–301
 Гајда, Станислав 261, 346 [169]
 Гајдова, Убавка 379 [590]
 Gal, S. 196, 209
 Гамкрелидзе, Т. В. 35, 39, 45, 47
 Гацов, Димитрија 379 [591]
 Гачевић, Радојко 365 [415]
 Гашић-Павишић, Слободанка 257, 258
 Гебл, Ханс [10]
 Геговски, Дејан 379 [592, 593]
 Георгиева, В. Ј. 41, 43, 44, 47
 Георгиева, Стефка 345 [156]
 Герганов, Г. 258
 Гецова, О. Г. 112
 Grzegorzczukowa, R. 119, 121
 Гинтер, Ана 338 [66]
 Гълъбов, И. 240, 243
 Гловински, М. 264
 Глубјева, Албина [229]
 Глушица, Рајка 351, 356, 366 [238, 297, 427]
 Глушчевић, Зоран 338 [61]
 Глушчевић, Мирјана 339 [77]
 Гојковић, Дринка 400 [884]
 Goldberg, A. E. 214, 314
 Голубовић, Ана 399 [874]
 Голубовић, Биљана 339 [78]
 Голубовић-Браиек, Ксенија 396 [835]
 Горлатов, А. М. 317
 Гортан-Премк, Даринка 245, 260, 274–279, 359, 379, 393–395 [594, 803, 816, 821]
 Гочкова-Стојановска, Татјана 379
 Гтайс, Г. П. 30, 31
 Грасл, Марија 247
 Граудина, Ј. К. 112
 Грешел, Бернард 336 [41]
 Грицкат, Ирена 356 [298, 299]
 Грковић-Мејџор, Јасмина 2, 9, 33–50, 246, 346, 373 [170, 171, 509]
 Грковић, Милица 181, 188, 245
 Гроб, Ан 334 [16]
 Грот, Я. К. 107
 Гроховски, Маџеј 261, 263
 Груевска-Маџоска, Симона 379 [597]
 Гудкова, В. П. 256
 Гуркова, Александра 387, 393
 Гусман, Е. 265
 Гутшмит, Карл 346 [172]
 Гухман, М. М. 46, 47
- Дабих, Богдан 245, 346, 352, 366, 374 [173, 239, 525]
 Давкова-Ђорђејева, Светлана 383 [651]
 Дам, К. 336 [39]
 Дамљановић, Дара 339, 346 [79, 80, 174]
 Дамчевска, Весна 379 [599]
 Даничић, Ђуро 59, 291
 Debrunner, A. 43, 48
 Дегтярев, В. И. 103, 104, 106, 113
 Dezső, László 33, 48
 Дела, Бела 58
 Delbrück, Berthold 36, 38, 43, 45, 48
 Делић, Јован 401 [903]
 Десницкаја, А. В. 28, 46, 47
 Дешић, Милорад 247, 353 [264]
 Джемс, Р. 109
 Dubois, V. L. 196, 209
 Ducrot, O. 196, 209
 Дилпарић, Предраг 351 [232]
 Димитровски, Тодор 379, 384 [599, 671, 672]
 Димић, Душан 361, 369 [364]
 Димковић-Телебаковић, Гордана 396 [836]
 Disterheft, Dorothy 44, 48
 Дитрих, Волф 399 [872]
 Dobrzyńska, T. 195, 209
 Добровольский, Д. О. 258
 Додевска-Михајловска, Олгица 379, 380 [600]
 Dokulil, M. 119, 122
 Должан, С. 388 [732]
 Dąbrowska, A. 114
 Дорошкина, Татјана 334 [13]
 Dostál, Antonín 41, 48

- Дошљак, Драшко 361, 369 [365]
 Драгин, Гордана 246
 Драгин, Наташа 373 [510]
 Драгић, Марко 287
 Драгићевић, Рајна 2, 9, 255–257, 315, 336, 361 [42, 366, 367]
 Драгичевић, Милан 246, 353, 364, 369 [265, 467]
 Дрвошанов, Васил 306, 380 [601, 602, 603, 604]
 Дудок, Мирослав 334 [14, 226]
 Дункова, Тајјана 247
 Дурбаба, Оливера 396 [837]
 Дучевска, Анета 380 [605]
- Ђокић, Маја 361, 394, 398 [804, 866]
 Ђокић, Нада 396 [838]
 Ђорђевић, Александра 395 [824]
 Ђорђевић, Ана 352 [240]
 Ђорђевић, Драгана 396 [839]
 Ђорђевићска-Тантуровска, Лидија в. Тантуровска, Лидија
 Ђукановић, Владо 356 [300]
 Ђурић, Милош Д. [15]
 Ђурић, Момчило 361 [368]
 Ђуркова, Александра [716, 795]
 Ђуровић, Радосав 245, 256, 371 [301, 483]
 Ђуровић, Тајјана 339, 341 [81, 82, 107]
 Ђурић, Милош Д. 334
 Ђурчинов, Милан 380 [607]
- Егнот, Alfred 12, 35, 48
 Ерофеева, Ирина А. 347
 Ефтимова, А. 257
- Жегарац, Владимир 336 [43]
 Жежель, Сања 366, 396 [428, 840]
 Жетелска-Фелешко, Ева 346 [175]
 Живановић, Горан 396 [844]
 Жугић, Радмила 179–189, 302–310, 400 [885]
 Задворнаја, Елена 347 [176]
 Заимов, Ю. 240, 241, 243
 Зајечарановић, Глигорије 396 [841]
 Зализњак, А. А. 44, 47, 99, 101–103, 113, 115
 Зарон, Зофја 380 [609]
 Збиљић, Драгољуб 354 [275]
 Звекић-Душановић, Душанка 339, 342, 356 [83, 127, 302]
 Зелдович, Г. 263, 264
- Зенчук, Валентина Николаевна 340, 342, 343 [90, 128]
 Зец, Драга 353 [266]
 Зуковић, Љубомир 361, 369 [369]
- Иваничкиј, В. В. 317
 Иванов, В. В. 35, 39, 42, 45, 47, 49
 Иванова, Олга 304, 305, 309
 Иванова, Ценка 347, 398 [177, 862]
 Ивановић, Радмила 367 [448]
 Ивановић, Радомир В. 374 [526]
 Ивић, Милка 18, 31, 39, 41, 43, 49, 125–127, 135–137, 142, 180, 188, 253, 254, 263, 272, 273, 334, 335, 343, 347, 356, 372, 374, 380 [16, 27, 129, 178, 303, 492, 527, 610, 611]
 Ивић, Павле 58, 91, 92, 180, 188, 244–248, 281, 286, 369 [468]
 Идризбеговић, Амира 352 [243]
 Илиева, Марија 347 [179]
 Илиевска, Красимира 343, 380 [612, 613, 614]
 Илиевски, Петар 305, 380, 381 [615, 616, 617, 618, 764]
 Илић, Марија 336, 352, 369 [244]
 Илић, Мирјана 361, 369 [370, 469]
 Илић, Павле 367 [449]
 Илић-Џонић, Виолета 343 [130]
 Имами, Петрит 361, 394 [805]
 Ињац, Горан 361 [371]
 Ињачевић, Анђелка 336 [44]
 Иорданиди, С. И. 113
 Irvine, J. T. 192, 209
 Isačenko, A. V. 37, 45, 49, 104, 105, 114
 Ицкович, В. К. 112
- Јагић, В. 239, 243
 Јаклова, Алена 347 [180]
 Јакобсон, Р. О. 17, 31, 52, 263
 Јанева, Марија [619]
 Јанушева, Виолета [620]
 Јамасаки-Вукелић, Хироши 394, 395 [807, 817]
 Јанда, Лаура 261
 Јанева, Марија 381
 Јанушковá, I. 58, 92
 Јанушева, Виолета 381
 Јањић, Споменка 339 [84, 85]
 Јармак, Вероника 339 [86]
 Yartseva, Viktorija 42, 50
 Јаћимовић, Миодраг 361, 369 [373]
 Јачева-Улчар, Елка 381 [621]
 Јашар-Настева, Оливера [893]

- Јевтић, Милош 253, 400, 401 [886, 897, 898]
- Јелинић, Иван 353, 355 [255, 283]
- Јенихен, Манфред 336 [45]
- Јенч, Хелмут 381 [622]
- Јерковић, Јован 246, 355, 364, [282, 411]
- Јерофејева, Ирина 176]
- Јованова-Грујовска, Елена 381, 389 [623, 624, 745]
- Јовановић, Боривоје 361 [373]
- Јовановић, Владан 396, 401 [904]
- Јовановић, Владимир [843]
- Јовановић, Гордана 246, 320
- Јовановић, Зоран 336, 338, 394, 401 [46, 67, 806, 905]
- Јовановић, Јелена 334, 356, 357, 366, 375, 399, 400 [18, 304, 305, 313, 320, 430, 528, 875]
- Јовановић, Ксенија 395 [824]
- Јовановић, Миодраг 347, 354, 369 [181, 470, 471, 472, 473]
- Јовановић, Мирослав 371, 376 [488, 544]
- Јовановић, Томислав 372 [493]
- Јовић, Душан 173, 176, 181–184, 188
- Јовић, Надежда 336, 337, 354, 373 [47, 277, 541]
- Јовићевић, Радојица 361 [374, 375]
- Јовичић, Мирко 369, 394 [808]
- Јовичић, С. Т. 257
- Јокановић-Михајлов, Јелица 340, 356 [306, 307]
- Јорданов, Раде 343, 381 [625]
- Јордановска, Тања 381 [626]
- Јосимчевић, Марица 338 [61]
- Јоцић, Мирјана 337 [48]
- Јуркенас, Јо. 317
- Кал, Теде 228, 399 [872]
- Kallay 291
- Kallas, Kristina 121
- Калинић-Ордев, Љиљана 381 [627]
- Калмбах, Габријела 396 [844]
- Cameron, R. 194, 209
- Каранфиловски, Максим 381 [628, 629, 630]
- Караулов, Ј. Н. 256–258
- Караџић, Стефановић Вук 290, 291
- Karlsson, F. 96, 97, 99, 114
- Карцевой, З. И. 256
- Катлинская, Л. П. 112
- Katz, Jerrold 7, 9
- Кашић, Зорка 356 [308]
- Kent, G. H. 258
- Квјатковска, Катержена [202]
- Киршова, Маријана П. 340, 343 [90, 131, 132, 133, 134]
- Клајн, Иван 354, 356, 364 [278, 300, 309, 412]
- Clark, H. H. 195, 208, 209
- Кликовац, Душка 272, 273, 334, 362, 366 [17, 376, 429]
- Глимбов, Г. А. 35, 47
- Кнежевић, Зорица 334, [19]
- Коњик, Ивана 362
- Ковачев, Стефан 345 [156]
- Ковачевић, Милош 352–354, 357, 367[241, 254, 279, 304, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 450, 451]
- Кожина, Маргарита 335 [20]
- Козомара, Драгомир 354, 369 [474]
- Којен, Леон 18, 31
- Кокаш, Борка 399 [877]
- Колевски, Петар 381, 382 [631]
- Срулмас, Ф. 191, 194, 209
- Комарева, Е. 317
- Коменски, Јан Амос [890]
- Конески, Блаже 122, 175, 176, 305, 308, 380–382, 385–393 [552, 607, 615, 618, 630, 633, 636, 645, 660, 662, 677, 687, 690, 696, 705, 711, 714, 723, 727, 738, 743, 747, 749, 750, 753, 754, 757, 766, 768, 771, 772, 781, 782, 799, 801, 885]
- Конески, К. 118, 120, 122
- Константиновић, Зоран 382 [633]
- Кончаревић, Ксенија 337, 339, 340, 347, 400 [49, 79, 87, 88, 89, 90, 182, 183, 887]
- Коњик, Ивана [377]
- Копитар, Ј. 239
- Копривица, Верица 343, 347, 394 [135, 184, 809]
- Corbett, G. G. 100, 102, 106, 114, 115
- Кордић, Радоман 335 [21]
- Кордић, Сњежана 136, 139, 142, 343, 344, 357 [129, 146, 316]
- Коробар-Белчева, Марија 303, 306, 309, 382 [634, 635, 636]
- Корубин, Благоја 123, 303
- Косановић, Богдан 400 [888]
- Косановић, Марија-Магдалена 347, 365 [181, 185, 186, 413]
- Косовић, Мирјана 395 [819]
- Костић, Александар 352 [242]
- Костић, Вукашин 343, 340, 394 [91, 92, 93, 136, 810]
- Костић, Ђорђе [242]
- Костић, Јелена 401 [906]
- Костић, Ненад 343

- Костов, Кирил 382 [637]
 Костовска, Весна 383 [650]
 Костомаров, Виталиј Григорович 337 [50]
 Кострешевих, Олга [884]
 Крајишник, Весна 340 [94]
 Králik, L'. 58, 92
 Крамер, Кристина 382 [638, 639]
 Kratochvil, V. 251
 Kratzer, Angelika 6, 9
 Кречмер, Ана 357 [317]
 Кривокућа, Биљана 394 [811]
 Кривошапова, Јулија 347 [187]
 Крысько, В. Б. 113
 Crustal, D. 191, 210
 Kroskirty, P. V. 211
 Крстаноски, Петре 382 [640]
 Крстев, Цветана 346 [164]
 Крстић, Ненад [137]
 Кудреватих, Ирина 335 [22]
 Кузмина, М. 350
 Кузнецов, П. С. 42, 47
 Кулић, Мишо 337 [51]
 Куљанин, Сања 354 [280]
 Кульбакин, С. 239, 243
 Kuppel-Јурић, Јагода 287, 289
 Kurclac, 58, 92
 Курешевих, Марина 351 [233]
 Куркина, Л. В. 243
 Курт, Ж. 388 [732]
 Кургене, Бодуэн де 114
 Kurcz, I. 258

 Лаброска, Веселинка 382 [641, 642]
 Лазаров, Лазар 382 [643]
 Лазих, Душица 340 [95]
 Лаинович-Стојанових, Надежда 343, 346 [138, 174]
 Лалових, Л. 400 [889]
 Лалових, Раде 352 [245]
 Лант, Хорас Г. [741, 742]
 Ласек, Агњешка 337 [52]
 Ласковски, Р. 261
 Лашкова, Лили 245, 343, 347, 357 [139, 171, 188, 319]
 Лебда, Ренарда 335, 347 [23, 189]
 Легурска, Палмира 343 [140]
 Лейн, К. 113
 Леннгрен, Л. 258
 Leonard, Talmu 214
 Леонтьев, А. 257
 Леонтьева, Татьяна В. 347 [187]
 Леонтович, Олга 347 [190]
 Летаева, Л. А. 347, 348 [191]

 Lehiste, Ilse 246
 Lehman, Winfred P. 33, 39, 49
 Lee, B. 193–195, 210
 Ликоманова, Искра 348 [192]
 Липовска, А. 257
 Лифанов, К. В. 350 [220]
 Лозаноски, Раско 382 [644]
 Лома, Александар 58, 75, 92, 245, 295, 296, 348, 357, 361, 362, 371, 372, 394, 398 [193, 194, 195, 318, 378, 489, 490, 492, 804, 867]
 Ломоносова, М. Б. 350
 Лопушанская, С. П. 113
 Лубаш, Владислав 267–271, 335, 344, 348, 353, 362 [24, 196, 259, 379]
 Лукашанец, А. А. 317
 Луси, Ј. А. 195, 202, 207, 210
 Ляшевская, О. Н. 113

 Љубичић, Гордана 340 [96]

 Макаријоска, Лилијана 377, 382, 383, 393, 399 [564, 632, 645, 646, 647, 648, 649, 797]
 Макишова, Ана 344 [141]
 Mascalay, R. K. 199, 210
 Маленко, Билјана 383 [651, 652]
 Малиновски, Б. 17
 Малиновска, Ева [34]
 Маневих-Шијачки, Бојана 397 [859]
 Мано-Зиси, Катарина 372 [494]
 Margulíés, A. 240, 243
 Маретић 291
 Маринковић, Јаворка 245
 Маринковић, Даница [565]
 Маринковић, Небојша 340, 357 [97, 319]
 Маринковић, Ружица 357, 365 [320, 414]
 Маринковић, Симеон 367 [452]
 Маринковић, Славко 383 [653]
 Марић, Ана 344 [142]
 Марицки-Гађански, Ксенија 398 [868]
 Марјанових, Слободан 356 [301]
 Марков, Борис 383, 398 [654]
 Марковић, Владимир [889]
 Марковић, Јордана 181, 182, 186, 188, 246, 360, 366, 370, 371, 401 [360, 431, 475, 476, 486, 907]
 Марковић, Љиљана 335 [25]
 Марковић, Марјан 383 [655]
 Марковић, Слободан Ж. 402 [908]
 Маркович, М. 340
 Маројевић, Радмило 375 [529, 530, 531, 532, 533, 534, 535]

- Мартиноска, Ана 383 [656]
 Maršálová, I. 258
 Маслова, В. А. 317
 Матијашевић, Јелка 344, 399, 400 [143]
 Матијашевић, Р. 193, 210
 Mathiassen, Terje 36, 49
 Маца, Марија 383 [657]
 Machek 59, 60, 84
 Меје, Антоан 12, 39, 49
 Мејлах, М. 327
 Maupard 199
 Мејсон, Емилија 396 [845]
 Мејсон, Оливије 396 [846]
 Мельчук, И. А. 1, 2, 9, 95, 96, 100, 101, 103, 104, 113, 115
 Мечанин, Радмила 328
 Mečkovska, N. 99, 107, 114
 Мешлер, Жак [15]
 Мешчерјакова, Јулија 383 [658]
 Микић, Радивоје 395 [827, 828, 829, 830]
 Miklosich, Fr. 36–38, 41, 49, 57, 59, 62, 105, 114, 239
 Микусињска, А. 336 [39]
 Milla, J. 251
 Милановић, Александар 335, 357, 373, 375, 402 [26, 512, 536, 537, 909]
 Milewski, T. 243
 Миленковић, Војкан 384 [675]
 Миленковска, Соња 383 [659]
 Миллер, Л. В. 317
 Милинковић, Љубо 39, 47, 344 [144]
 Милић, Мира 397 [847]
 Милићевић, Оливера 338 [68]
 Миличич, В. 118
 Милојевић, Добривоје 362, 394 [812]
 Милојевић, Јелисавета 397 [848]
 Милојковић, Анђелка 400 [890]
 Милорадов, Дејан 367 [453]
 Милорадовић, Софија 179, 181–186, 188, 246, 337, 344, 352, 370, 371, 398, 402 [53, 145, 246, 477, 482, 910]
 Милосављевић, Бојана 335, 367, 368 [27, 454]
 Милосављевић-Милић, Снежана 375 [538]
 Милошевић, Милош 357 [321]
 Милошевић-Ђорђевић, Нада 245
 Миљевић, Маријана 358 [322]
 Минговски, Крсто 383 [661]
 Миниси, Нуло 383 [660]
 Минов, Зоран 383 [661]
 Минова-Ђуркова, Лилјана 335, 384 [28, 662, 663, 664, 665, 666, 667]
 Миовски, Митко 304
 Мириманов, Р. Г. 395 [822, 823]
 Миркуловска, Милица 384 [668, 669]
 Мисирков, Крсте 384 [587, 670, 750, 896]
 Митева, Димка 305, 384 [671, 672]
 Митков, Маринко 303, 304, 309
 Митковска, Лиљана 384 [673]
 Митриновић, Вера 358 [323]
 Митровић, Силва 340 [98]
 Мићуновић, Љубо 355 [281]
 Михаиловић, Љиљана 397 [849]
 Михајловић, Јелена 340 [99]
 Мишеска-Томић, Олга 384 [674]
 Мишковић, Бојана 348, 362 [197, 198]
 Мишковић, Мирјана 362 [380]
 Младенов, Стефан 302
 Младенова, Олга 348 [199]
 Младеновић, Александар 245, 372, 373, 400 [495, 496, 497, 498, 501, 502, 503, 513, 514, 891]
 Младеновић, Радивоје 145–177, 246 [891]
 Младеновска-Ристевска, Каретина 284, 385 [676]
 Младеноски, Ранко 385 [677]
 Млацек, Јозеф [228]
 Модерц, Саша 397 [850]
 Мојашевић, Милка 340 [100]
 Мојсова-Чепишевска, Весна 385 [678]
 Мокиенко, В. М. 317
 Момировска, Мери 385 [679]
 Mønnesland, Svein 287, 288, 292, 293
 Мошињски, Лашек 385 [680, 681]
 Мразек, Роман 36–38, 41, 43, 47
 Мршевић-Радовић, Драгана 362 [381, 382]
 Муравјовим, М. Н. 327
 Муратагић-Туна, Хаснија 366 [432]
 Муратова, Елена 348 [200]
 Мургоски, Зозе 385 [682]
 Мутавшић, Предраг 397 [851]
 Накташ, Лејла 287
 Невекловски, Герхард 352, 375 [240, 539]
 Недељков, Љиљана 359, 394, 395 [816, 821]
 Недељковић, Јасмина 280–286, 372–374 [496, 515]
 Недељковић-Ковачевић, Јасмина 372 [497]
 Незировић, Мухамед 288, 293
 Немањић, Милош 338 [69]
 Ненезић, Соња 358, 399 [324, 874]
 Нехринг, Дитрих 358 [325]
 Никитовић, Зорица 362 [383]
 Никодиновска, Радича 385 [683]
 Никодиновски, Звонко 385 [684, 685]

- Николић, Видан 368 [455, 456, 457]
 Николовски, Зоран 385 [686]
 Новаков, Драгана 362, 370, 372, 402 [384, 498, 911]
 Новаков, Предраг 335 [29]
 Номачи, Мотоки 402 [912]
 Норман, б. 101, 113, 317
- Обижајева, Марина 374 [516]
 Обућина, Предраг 394 [813]
 Огољцев, В. М. [204]
 Одбор за стандардизацију српског језика (Београд) [415, 416]
 Ожегов, С. И. 107, 113
 Окука, Милош 287, 290
 Орлова, В. Г. 113
 Остојић, Бранислав 358, 370, 375 [326, 478, 540, 541, 542]
 Остојић, Тајјана 366 [433]
 Оташевић, Ђорђе 362, 394 [814, 815, 816]
 Ошлен, Антоан [15]
- Павера, Либор [213]
 Павлова, Наталија 340 [101]
 Павловић, Владимир 402 [913]
 Павловић, Звездана 247
 Павловић, Миливој 147, 155, 160, 171, 173, 174, 177, 319
 Павловић, Михаило [898]
 Павловић, Слободан 179, 246, 372, 374 [499, 517]
 Павловна-Усикова, Рина в. Усикова, Рина
 Павловски, А. 265
 Падручева, Ј. В. 261, 262
 Паждерски, Душан-Владислав 336, 342, 348, 394 [39, 119, 201, 202, 203, 813]
 Pallasová, Eva 41, 49
 Palermo, D. 258
 Панагл, Освалд [10]
 Пандев, Димитар 385, 386 [688, 689, 690, 691, 692]
 Паневова, Јармила 386 [693]
 Панић-Бабић, Биљана 376 [543]
 Пановска-Димкова, Искра 386 [694, 695]
 Паноска, Ружа 386 [696, 697]
 Пантић, Мирослав 246
 Панчев, владимир 337
 Панчевска, Ангелина 337, 386 [698]
 Patzke, Una 4, 9
 Паунова, Марија 386 [699, 700]
 Пауновић, Тајјана 337 [54]
 Пачач, Имре [157]
- Пеєв, Коста 386, 387 [702, 703, 704, 705, 706]
 Пејановић, Ана 348 [204]
 Пејић, Славица 340 [102]
 Пекић, Миленко 247
 Репић, Л. 194, 195, 201, 203, 205, 206, 210
 Пенчев, Владимир [55]
 Пенчева, Анжелина [56]
 Перић, Александар 366 [434]
 Перцов, Н. В. 113
 Петковић, Новица [26]
 Петковска, Маја 377, 399 [565]
 Петлева, И. П. 296
 Петкова, К. 257
 Петровачки, Љиљана 368 [458]
 Петровић, Анита 396 [842]
 Петровић, Владислава 31, 127, 142, 344 [146]
 Петровић, Драгољуб 247, 352, 361, 369, 370, 395 [247, 372, 820]
 Петровић, Миодраг 374 [518]
 Петровић, Мирјана 362, 370 [385]
 Петровић, Нада 397 [852, 895]
 Петровић, Радомир 372 [500]
 Петровић, Снежана 58, 91, 247, 361, 362, 394, 398, 401 [804, 869, 893]
 Петровић, Тања 191–211, 315, 349, 352, 370, 398 [205, 248, 870]
 Петронијевић, Божинка 358 [327]
 Петроска, Елена 387 [707, 708]
 Пецо, Асим 245, 287–293, 362, 363, 370 [386, 479]
 Пешикан, Митар 321, 355 [282]
 Пижурица, Мато 246, 355, 372, 373 [282, 501, 502]
 Пиличкова, Севим 387 [709]
 Пиљић, Јасна 341 [103]
 Пипер, Предраг 15–31, 127, 142, 247, 253, 255, 256, 266, 315–318, 337, 349, 350, 352, 353, 363, 394, 395, 401 [57, 206, 207, 208, 209, 216, 225, 247, 249, 257, 260, 261, 387, 817, 886, 894, 897]
 Писаркова, Кристина 387 [710]
 Пјанка, Влођимјеж 117–123, 387 [711, 712, 713]
 Plag 312, 314
 Плотникова, А. А. 216–220, 223, 228–230, 236, 242, 243
 Polanyi, L. 196, 210
 Полански, Казимјеж 261
 Полетаева, О. А. 317
 Половина, Весна 245
 Пољоска, Агим 342, 377, 378 [567, 715]

- Поп-Атанасовска, Стоја 377, 378 [568, 716]
 Поповић, Љубомир 358, 364 [328, 410]
 Поповић, Људмила 31, 127, 142, 335, 344, 349, 358 [30, 151, 210, 211, 329]
 Поповић, Михаило 363, 397, 401 [388, 852, 895]
 Поповска-Таборска, Хана 349 [212]
 Поповски, Алекса 387 [717]
 Поспишил, Иво 349 [213]
 Потебња, А. А. 103, 263, 315
 Правдин, А. Б. 36–38, 48
 Пралица, Дејан 358 [330]
 Прањковић, Иво 287, 290
 Price, A. 265
 Прохорова, С. М. 317
 Прћић, Љубица 247
 Прћић, Твртко 247, 355, 395 [284, 818]
 Пршикрилова, Милена 387 [718]
 Ruzupina, J. 119, 121
 Пујић, Саво 58, 92, 249–252
 Пулевић, Вукић 363, 370 [389]
- Радан, Михај 245
 Радановић, Сања 344, 397 [853]
 Раденковић, Љубинко 328, 398 [871]
 Радић, Јованка 247, 363, 370 [390]
 Радић, Првослав 246, 352, 365, 387, 399, 401 [250, 417, 719, 896]
 Радић-Дугоњић, Милана 341, 344 [104, 147]
 Радически, Науме 387 [720]
 Радовановић, Милорад 125, 126, 129, 142, 245, 387 [721]
 Радовић-Тешић, Милица 245, 365 [418]
 Радојевић, Драгана 397 [854]
 Радуловић, Зорица 352, 358, 363, 366 [238, 331, 391, 435]
 Раздобудко-Човић, Лариса 344, 374, 376, 402 [148, 526, 545, 546, 879, 914]
 Ракић, Станмир 311–314, 358 [332, 333]
 Ракочевић, Милоје 376 [547]
 Russel, W. A. 258
 Расулић, Катарина 334, 337 [17, 58]
 Ратковић, Драгана 337, 402 [59, 915]
 Рафо, Антон Марија 395 [819]
 Рашовић, Саво 349 [214, 215, 216]
 Ревзин, Григориј 328
 Resanati, F. 193, 195, 208, 210
 Рељић, Митра 352 [251]
 Реметић, Слободан 172, 177, 246, 325, 338 [60]
 Рибаров, Кирил 386 [693]
- Ringheim, Allan 38, 49
 Ристић, Гордана 396 [832]
 Ристић, Миомир 341 [105]
 Ристић, Стана 358, 363, 402 [334, 335, 392, 393, 916, 917]
 Ристовски, Блаже 384, 388 [670, 723, 724]
 Ристујчин, Петре 388 [725]
 Рычкова, Л. В. 317
 Родић, Никола 319–321
 Романски, Стојан 302
 Ronelle, Alexander 246
 Rosanoff, A. J. 258
 Rosenzweig, R. 258
 Rose, T. G. 114
 Ружић, Владислава в. Петровић Владислава
 Ружичка, Р. 41, 48
 Руквић, Рајко 338 [70]
 Русек, Жежи 349, 388 [726, 727]
 Русомирова, Зора 388 [728]
- Сааведра, Димка 358 [336]
 Сабо, Олга 346 [164]
 Савељева, Лидија 350 [217]
 Савић, Дијана 363, 370 [394]
 Савицка, Ирена 51–55, 388, 399 [729]
 Саздов, Симон 388 [730]
 Самарџија, Неда 397 [855]
 Самарџић, Мила 397 [856]
 Самарџић, Новица 363, 370 [389]
 Сандерс, Џенифер 388 [731]
 Сапир 315
 Сарос, Георгиос 399 [872]
 Свобода, Јан 306
 Седефчева, В. Г. 388 [732]
 Секулић, Исидора 338 [61]
 Селишчев, Афанасиј 302
 Selkirk, E. O. 313, 314
 Sędzik, W. 58, 92
 Searle, J. 207
 Сидоровска, Марија 388 [733, 734]
 Сијарић, Садрија 370 [480]
 Сикимић, Биљана 338, 352, 371, 399 [62, 252, 253, 490, 872, 873]
 Силашки, Надежда 339, 341 [82, 106, 107]
 Silverstein, Michael 192, 210
 Симић, Зоран 363, 370 [395]
 Симић, Радоје 179, 181–184, 188, 245, 355, 357, 365, 368, 370 [285, 313, 320, 419, 460, 481, 875]
 Симјаноски, Бошко 388 [735]
 Симовић, Живомир 363 [396]

- Симоска, Силвана 388, 389 [736, 737]
Тситсипис, Ј. 192, 195, 210
Сјерославска, Елжбјета 341 [108]
Skardzius, P. 12
Скок, Петар 58–60, 62, 65, 67, 75, 82, 84,
86, 87, 93, 296, 297, 302
Sławski, F. 64, 67, 82, 92
Сланчова, Даниела 335 [31]
Слатковски, Јануш 350 [218]
Smolensky, P. 265
Смиљанић-Спасић, Мирослава 402 [918,
919]
Смољска, Аделаида Константиновна 344
[149]
Собољев, Андреј Н. 95–115, 219, 228,
245, 250, 270, 271, 399
Соболев, Ју. 219, 228
Совиљ, Мирјана 256, 257, 336 [40]
Соколова, Т. В. 258
Собољев, Андреј [219, 482, 873]
Соколовић, Далибор 350 [220]
Соколовић, Мирјана 246
Соколовски, Јан 389 [738]
Солецка, Кезимјера 389 [739]
Солнцева-Никова, Екатарина 350 [221]
Сокорин, Ј. А. 257
Спасов, Александар [720]
Спасов, Људмил 350, 389 [620, 740., 741,
742, 743, 744, 745, 746, 747, 748]
Спасовска, Христина 377, 399 [565]
Срдић, Смиља 344 [150]
Срезневский, И. И. 108, 109, 113, 114
Стакић, Милан 355, 359 [290, 337, 338,
339]
Сталев, Георги 389 [749]
Стаматоски, Трајко 247, 302–310, 387,
389, 390 [714, 750, 751, 752, 753, 754,
755, 756]
Станић, М. 86, 90
Станишић, Вања 330, 344, 350, 354, 399
[222, 267]
Stankiewicz, E. 115
Станковић, Богољуб 247, 341, 350 [109,
110, 223]
Станковић, Љубиша 390 [757]
Станковић, Станислав 353 [256]
Станковска, Љубица 304–306, 390, 392
[758, 759, 760, 793]
Станојевић, Веран 335, 359 [32, 340]
Станојевић, Драган 397 [857]
Станојчић, Живојин 345, 359, 366 [341,
436]
Стевановић, Михаило 125, 126, 142, 159,
173, 177, 184, 188, 257, 358–359 [334,
346]
Стевановић, Славица [78]
Стевић, Слободан 341 [111]
Стевовић, Саво 365 [420]
Степнин, И. А. 19, 31, 315, 316
Стефановић, Димитрије 319–321
Стефановић, Мирјана 255, 256
Стефановски, Љупчо 390 [761, 762]
Степенко, А. Н. 37, 48
Стијовић, Рада 246
Стојановић, Андреј 366 [438]
Стојановић, Јелица 359, 373, 374 [342,
343, 507, 519, 520]
Стојановић, Љубомир 37, 39, 40, 44, 48
[924, 925]
Стојанчевић, Владимир 245
Стојић, Светлана 397 [858]
Стојковић, Надежда 395 [822]
Стојменовић, Чедомир 374 [521, 522]
Стојнић, Мила 247, 349, 350 [216, 225,
881, 887, 888, 894, 899]
Стојчевска-Ангић, Вера 390 [763, 764]
Стошић, Љиљана 363, 401 [900]
Стројло, Викторија 341 [112]
Стулић 58
Субиото, Намита 38, 390 [732, 765]
Суботин-Голубовић, Татјана 376 [544]
Суботић, Љиљана 341, 376, 390 [113,
548, 766, 920]
Сулејман, Шенур 377, 399 [565]
Супрунчук, Н. 101, 113
Табасковска, Елжбјета 261
Танака, Казуо [905]
Танасић, Срето 31, 126, 127, 130, 131,
134, 143, 246, 248, 253, 254, 287, 288,
344, 353, 359 [151, 257, 344, 345]
Таневски, Богоја 391 [767]
Таппен, D. 195, 196, 210
Тантуровска, Лидија 380, 386, 391 [606,
701, 768]
Танушевска, Лидија 391 [769]
Тањга, Смиља 341 [114]
Тарасов, Е. Ф. 257
Тасевска, Роза 391 [770]
Тафра, Бранка 274–279
Тепавчевић, Миодарка 359, 399 [346, 874]
Терзић, Александар 345, 349, 350 [209,
215, 224]

- Терзић, Богдан 245, 267–271, 341, 350, 363–365, 401 [115, 225, 397, 409, 421, 422, 425, 897, 898, 899]
 Терзић, Светлана 345 [152]
 Тергична, Ана 363 [398]
 Тешановић, Драго 359 [347]
 Тир, Михал 350 [226, 227]
 Тирова, Зузана 341, 350 [116, 228]
 Титова, А. И. 258
 Тодорова, Лилијана 391, [771]
 Тодорова-Јанешлиева, Љубица 377, 399 [565]
 Тодоровић, Дарко 397 [851]
 Тодоровски, Гане 391 [772]
 Токаж, Емил 342 [120]
 Толстој, Светлана 328
 Thomas, F. 35, 48
 Тома, Пол-Луј [475]
 Томић, Миле 391 [774]
 Тонић, Ана 341, 342 [117]
 Тополињска, Зузана 2, 9, 40, 49, 180, 188, 245, 261, 263, 264, 345, 350, 377, 391 [153, 154, 566, 608, 775, 776, 777]
 Топоров, В. И. 58, 93
 Топоров, Владимир Николајевић 326–329
 Тор, Гај Расел 338 [71]
 Тофоска-Јанеска, Станислава-Сташа 391 [778]
 Тоциновски, Васил 377, 382, 399 [564, 632]
 Тошић, Живко 395 [823]
 Тошовић, Бранко 31, 127, 142, 247, 334, 335, 359 [18, 23, 33, 348]
 Trávníček, František 38, 39, 44, 49
 Трајкова, Мира 391 [779]
 Трајковски, Кирил 391 [780]
 Трбојевић-Милошевић, Ивана 338 [63]
 Greder, Jerzy 348
 Тријић, Владан 373, 402 [503, 921]
 Трошчињска-Накоњечна, Вјеслава 335 [34]
 Трубачев, О. Н. 307
 Туфан, Музафер 391, 392 [781]
- Тенки, Алан 261
 Тирић, Горан 397 [860]
 Тирић, Љубисав 181–183, 186, 188, 246, 371 [483, 484, 485]
 Тирковић, Светлана 402, 403 [922, 923]
 Торић, Божо 313, 314, 353, 359, 364 [258, 349, 404]
 Тупић, Драго 245, 338, 353, 365, 376 [64, 259]
 Тупић, Жељко 363, 371, 393 [399, 400, 798]
- Удлер, Рубин 336 [35]
 Угринова-Скаловска, Радмила 303
 Ульнов, Ю. Е. 258
 Urbanová, St. 251
 Урошевић, Влада 392 [782]
 Урсулеску-Миличић, Родика 336 [35]
 Усикова, Рина 305, 392 [687, 788]
 Уфимцева, Н. В. 257, 316, 317
 Uhliřova, Ludmila 44, 48
- Фаит, Емануел 302
 Vasmer, M. 11, 13, 302
 Федотов, Г. 327
 Фекете, Егон 245, 353, 364, 365 [260, 261, 409, 421, 423, 425]
 Фелешко, Казимјеж 125, 126, 132, 134, 143, 180, 188
 Филиповић, Луна 336 [36]
 Филиповић, Соња 363 [401]
 Fillmore, Charles J. 35, 48
 Фос, Кристијан 392 [783]
 Fraenkel 11–13
 Фридман, Виктор 389, 392, 399 [746, 784]
 Fridrich, Johannes 36, 45, 48
 Фрик, Дејвид 261
 Frisk 13
 Фурунџић, Мирјана 342 [118]
- Haberland, H. 196, 209
 Хабургаев, Г. А. 114
 Хавранек, Гизела 392 [785]
 Haine, Bernd 45, 49
 Halstead, P. 114
 Хадлестон, Родни [833]
 Халиловић, Сенахид 287
 Хамити, Аслан 392 [786]
 Хачинсон, Том 403 [928]
 Хаци Николова, Нада 392 [787]
 Хацић, Ибрахим 371, 395 [825]
 Hamp, Eric 11–13, 57, 92
 Хенчел, Герд 261
 Хердер 315
 Heath, S. V. 192, 209
 Heubeck 13
 Хлебда, Војцјех [229]
 Хлебце, Борис 360 [350]
 Ходова, К. И. 38, 41, 43, 47
 Holvoet, Axel 45, 49
 Хорецки, Јан [14, 227]
 Хумболт 315
 Хутјанова, Јана 351 [233]
- Цветановски, Гоце 392 [788, 789]

- Цветковић, Ирена 364, 371 [402, 486]
 Цветковић, Катарина 366 [439]
 Цветковић, Томислав 368 [461]
 Цветковски, Владимир 392 [790, 791, 792]
 Цветковски, Живко 392 [793, 794]
 Цвијетић, Ратомир М. 368 [454, 462]
 Цибулски, Марек 342 [119]
 Цитова, А. И. 258
 Цицмил-Реметић, Радојка 364, 371 [403]
 Црвенковска, Емилија 377, 382, 392, 393,
 399 [564, 632, 795, 796, 797]
 Црепајац, Љиљана 372 [491]
- Чаркасова, Г. А. 257
 Чаркић, Милосав 366 [440]
 Чашуле, Илија 393 [600, 799, 800]
 Черных, П. Я. 108, 109, 114
 Чернявская, В. Е. 317
 Чесноков, И. И. 338 [65]
 Чигоја, Бранкица 245, 280–286, 373, 403
 [504, 505, 924, 925]
 Човић, Бранимир [914]
 Чомски, Ноам 214 [70]
 Чудић, Марко 371, 397 [487]
 Чундева, Нина 393 [801]
- Jaffe, A. 192, 209
 Jackendoff, Ray 213–215
 Jankins, J. J. 258
 Jenkins, G. M. 265
 Gerrig, R. J. 195, 209
 Jahnstone, V. 196, 210
 Џурова, Аксиња 373 [505]
- Chantraine 13
 Шалер, Хелмут [145]
 Шаре, Милан 397, 398 [861]
 Шатор, Мухамед 287, 291
 Шахматова, А. А. 103, 104, 114
 Шведова, Н. Ю. 107, 113
 Schwyzer, Eduard 35, 49
 Шенкер, Александар 261
 Шептухина, Е. М. 113
 Шипка, Данко 360, 394, 395, 400, 403
 [351, 814, 880, 929]
 Шипка, Милан 245, 287, 288, 292, 293,
 335, 364, 365, 395 [262, 826, 405, 424]
 Ширилов, Ташко 379 [599]
 Шиц, Јозеф 364, 372 [492]
 Шкаљић 90
 Шкиљ, Светлана В. 350 [217]
 Шлосар, Душан 347 [185]
 Schmalstieg, William R. 35, 49
 Шокларова-Љоровска, Германија 345, 393
 [802]
 Шошкић, Мирјана 340
 Шпира-Козловска, Ј. 265
 Штавланин-Ђорђевић, Љубица 374 [523]
 Штрбац, Гордана 360, 364 [352, 406]
 Шћепановић, Михаило 364, 368, 371, 399,
 400 [407, 408, 462, 875]
 Шћепановић, Славко 365 [425]
 Шубарић, Сања 374, 376 [524, 559]
 Schulze 13
 Шчербовски, Тадеуш 351 [229]
 Шчипта, Павел 351 [230]

*Регистре урадиле
Драгана Радовановић и Гордана Штрбац*

